

SSN: 1304 – 8880

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Çukurova University Institute of Social Sciences

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Çukurova University Institute of Social Sciences

Cilt/ Vol: 25	Sayı/No: 3	Yıl/Year: 2016
---------------	------------	----------------

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ DERGİSİ
Journal of Çukurova University Institute of Social Sciences
Sahibi/Owner
Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü adına
Enstitü Müdürü Prof. Dr. Mahir FİSUNOĞLU

Derleyen / Managing Editor
Prof. Dr. İ. Çetin DERDİYOK

Yayın Kurulu / Board of Editors
Prof.Dr. İ. Çetin DERDİYOK (Başkan)
Prof.Dr. Hasan KAYIKLIK
Prof.Dr. Nurçay TÜRKOĞLU
Doç.Dr. Meral ATICI KILIÇ
Doç.Dr. Kemal Can KILIÇ
Doç.C. Hakan ÇUHADAR
Doç.Dr. Ömer KORKUT
Yrd.Doç.Dr. Oya AYGÜN
Yrd.Doç.Dr. Fatih GÜLŞEN

Derleme Sekreteri / Editorial Secretary
Doç.Dr. Kemal Can KILIÇ

Dizgi-Mizanpaj / Typesetter
Aşkın Haydar YILDIRIM

Copyright©Ekim 2016
Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi

Tüm hakları mahfuzdur.

TÜBİTAK / ULAKBİM Sosyal Bilimler Veri Tabanına (SBVT) dâhildir.

Dergimiz EBSCO-CEEAS veri tabanında taranmaktadır.

Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi yılda en az 2 kez yayımlanan hakemli bir dergidir. Dergide yayımlanan makalelerin dil ve bilim sorumluluğu yazara aittir. Makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Elektronik veya mekanik yöntemlerle (fotokopi dahil) herhangi biçimde basılamaz ve / veya çoğaltılamaz.

Adres / Address:
ÇÜ. Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü
01330 Balcalı / ADANA
Tel: 0 (322) 338 65 74
Faks: 0 (322) 338 69 47
E- Posta: sosbil@cu.edu.tr
İnternet adresi: <http://sosyalbilimler.cu.edu.tr>

Kapak Tasarımı: Metin AYGÜN

Baskı: Çukurova Üniversitesi

Danışma Kurulu /Advisory Board

Prof. Dr. Abdullatif ACARLIOĞLU Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Gül DURMUŞOĞLU KÖSE Anadolu Üniversitesi
Prof. Dr. Marcel ERDAL Johann Wolfgang Goethe-University
Prof. Dr. İrfan ERDOĞAN İstanbul Üniversitesi
Prof. Dr. Cahit KAVCAR Ankara Üniversitesi
Prof. Dr. Barbara KELLNER-HEINKEL Freie University Berlin
Prof. Dr. Yunus KİŞHALI Kocaeli Üniversitesi
Prof. Dr. Tamer KOÇEL İstanbul Kültür Üniversitesi
Prof. Dr. Ahmet ÜNAL University München-Çukurova Üniversitesi
Prof. Dr. Birol YEŞİLADA Portland State University
Prof. Dr. Ali YILDIRIM Ortadoğu Teknik Üniversitesi
Prof.Dr. Banu İNANÇ, Çukurova Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

1	Doç.Dr. İlter ÜNLÜKAPLAN Arş.Gör. Ebru CANIKALP	Geçiş Ekonomilerinde Yönetişim Kalitesinin Kümeleme Analizi İle Belirlenmesi	1-14
2	Doç.Dr. Mehmet Ünsal MEMİŞ Anıl TANRISINATAPAN	Türkiye Muhasebe Standartlarına Göre Stoklarda Muhasebeleştirme Esasları	15-30
3	Yrd.Doç.Dr. Eda YAŞA ÖZELTÜRKAY Öğr.Gör.Dr. Hatice DOĞAN SÜDAŞ	Tüketicilerin Konut Satın Alım Sürecine Etki Eden Faktörlerin Belirlenmesi: Adana İlinde Pilot Bir Uygulama	31-40
4	Yrd.Doç.Dr. Ayten İFLAZOĞLU SABAN Arş.Gör. Dilek IŞIK Arş.Gör. Bilge KUŞDEMİR KAYIRAN	Üniversite Öğrencileri Ve Mezunları İle Yetişkinlerin Çoklu Zeka Alanları Açısından Değerlendirilmesi: Adana/Türkiye Örneğinde Bir Çalışma	41-54
5	Kenan ORÇANLI Hayriye Binnur ORÇANLI	Bilgisayar Destekli Geometri Öğretimi Hakkında Öğrenci Görüşlerinin Değerlendirilmesi	55-70
6	Doç.Dr. Mediha SARI Uzman Aslı ÖZGÖK	Ortaokul Öğrencilerine Okula Aidiyet Duygusu Ve Arkadaş Bağlık Düzeyi	71-86
7	Doç.Dr. Mediha SARI Uzman Abdullah Cemil ELÇİ	Bilişim Teknolojileri Ve Yazılım Dersi Öğretim Programına Yönelik Öğrenci Görüşlerinin Dijital Vatandaşlık Bağlamında İncelenmesi	87-102
8	Yrd.Doç.Dr. Gülşen BÜYÜKŞAHİN ÇEVİK Yrd.Doç.Dr. Sibel GÜZEL YÜCE Yrd.Doç.Dr. Güler YAVUZ	Öğretmen Adayları İçin Çok Kültürlü Eğitime Duyarlılık Ölçeği: Bir Geçerlik Ve Güvenirlilik Çalışması	103-116
9	Prof.Dr. Mustafa APAYDIN	Cengiz AYTMATOV'un Elveda Gülsarı Romanının Kronotopik Yapısı	117-128
10	Doç.Dr. C. Hakan ÇUHADAR	Keman Çalmadaki Teknik Zorluklara İlişkin Meslek İnsanlarının Görüşleri	129-138
11	Yrd.Doç.Dr. Nilüfer KORKMAZ YAYLAGÜL Ahmet Melik BAŞ	Sağlık Antropolojisi Araştırmalarında Yaşlılık	139-154

12	Doç.Dr. Okşan BAŞOĞLU Özge KAHYA	Tatarlı Höyük Zooarkeoloji Çalışmaları	155-166
13	Prof.Dr. Ayşehan ÇAKICI Yrd.Doç.Dr. Erdinç BALLI	Karanlık Liderliğin Örgütsel Bağlılık Ve Örgütsel Sessizlik Üzerine Etkisi: Otel Çalışanları Üzerinde Bir Araştırma	167-180
14	Doç.Dr. İhsan Erdem SOFRACI	Yolsuzluk İle Mücadele Konusunda Kimi Kavramlar Ve Uygulamaları	181-194
15	Prof.Dr. Muna YÜCEOL ÖZEZEN	Çukurova Arapçasına Türkçeden Geçmiş Fiil Kökleri	195-214
16	Doç.Dr.Filiz ERSÖZ Yrd. Doç.Dr.Taner ERSÖZ Özlem KONUŞKAN	Belirsizlikle Başa Çıkmada Etkili Olan Kriterlerin Araştırılması: Bir Üniversite Uygulaması	215-232
17	Emine SEYMEN	Sezai KARAKOÇ'un Sürgün Ülkeden Başkentler Başkentine Adlı Şiirinde Geleneğin İzleri	233-244
18	Doç.Dr. Nuriye GÜREŞ Doç.Dr.Hilal İNAN Arş.Gör.Seda ARSLAN	Havayolu İşletmelerinde Yolcu Sadakatinin Temel Unsurları	245-256
19	Doç.Dr.Erdinç KARADENİZ Doç.Dr.Levent KOŞAN Arş.Gör.Mehmet BEYAZGÜL Arş.Gör.Selda DALAK	Konaklama Ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri Alt Sektörünün Ölçek Temelinde Fon Akım Analizi: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Sektör Bilançoları Üzerinde Bir Araştırma	257-272
20	Doç.Dr.Kemal Can KILIÇ Öğr.Gör.Dr.Ayşe İpek KOCA BALLI	Stresle Başa Çıkma Yöntemleri Ölçeğinin Türkçe'ye Uyarlanması: Geçerlilik Ve Güvenirlik Çalışması	273-286
21	Prof.Dr.Zeynep ÖZTÜRK KARAÇOR Arş.Gör.Mustafa KARTAL	Verimlilik, Döviz Kuru Ve Açıklık İlişkisi: OECD Ülkeleri Örneği	287-306
22	Yrd.Doç.Dr.Ayşe Aslı SEZGİN Yrd.Doç.Dr.Zaliha İnci KARABACAK	Sosyal Medyada Ve Reklam İçeriğinde Kadın Bedeninin Alternatif Temsili: Fatkini Kampanyası	307-322

23	Doç.Dr.Ferda GÜRGAN ÖZTÜRK Uzman Pelin ÖZKAN	4-7 Yaş Başlangıç Keman Eğitiminde Kullanılan Metotlara Yönelik Keman Eğitimcilerinin Görüşleri	323-332
24	Doç.Dr.Ferda GÜRGAN ÖZTÜRK Uzman Pelin ÖZKAN	Montessori Yönetiminde Müzik Ve Türkiye’de Montessori Anaokullarında Müzik Eğitimi Uygulamaları	333-346
25	Prof.Dr. Harun BAL Doç.Dr. Neşe ALGAN Arş.Gör. Müge MANGA Arş.Gör. Esra BALLI	Orta Gelir Tuzağının Belirleyenleri Üzerine Bir Deneme : Tayland , Türkiye ve Çin	347-360
26	Yrd.Doç.Dr. Yadiğar POLAT Öğr.Gör. N. Nesrin İPEKÇİ Öğr.Gör. Gülistan YURDAGÜL Öğr.Gör. Melek ÖZTÜRK Öğr.Gör. Sümeyya TATLI Öğr.Gör. Mustafa YAVUZEKİNCİ	Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinde Flört Şiddeti Prevelansının Belirlenmesi	361-380
27	Arş.Gör. Tamer KILIÇ Arş.Gör. Melis KÜMBETLİOĞLU	Bağlanma Stillerinin İletişim Becerilerine Etkisini Araştırma	381-396
28	Dr. İsmail ŞENESEN	Türk Halk Kültüründe Düğme İle İlgili İnanışlar Üzerine Mitolojik Bir İnceleme	397-410
29	Doç.Dr. Nükhet DOĞAN Yrd.Doç.Dr. Reyhan CAFRI	Which Hypothesis Is Valid In Oecd Countries, Kuznets U Curve Or Great U-Turn? : System Gmm Estimation For Dynamic Panel Data	411-426
30	Doç.Dr. M. Erkan ÜYÜMEZ	Bir Çevre Vergisi Olarak Motorlu Taşıtlar Vergisi: AB Ve Türkiye Uygulamalarının Karşılaştırmalı Analizi	427-440
31	Yrd.Doç.Dr. Bilge AKSAY Arş.Gör.Dr. Utku GÜĞERÇİN	Yıkıcı Yönetimin İzlenim Yönetimi Taktikleri Üzerindeki Etkisi: Beyaz Yakalı Çalışanlar Üzerine Bir Araştırma	441-456

Dergimizin bu sayısına gönderilen makaleleri değerlendiren hakemlerimize teşekkürlerimizi sunarız.

We gratefully acknowledge the referees who kindly helped us evaluate the articles sent for the current issue of our journal

HAKEMLER/REFEREES

PROF.DR. Uğur ALPAGUT	Abant İzzet Baysal Üniversitesi
PROF.DR. Muammer TEKEOĞLU	Çukurova Üniversitesi
PROF.DR. İsmet ÇETİN	Gazi Üniversitesi
PROF.DR. Hüseyin Mualla YÜCEOL	Mersin Üniversitesi
PROF.DR. Zafer ÖNLER	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
PROF.DR. Nuran BAYRAM	Uludağ Üniversitesi
PROF.DR. Tarkan ÖZCAN	Fırat Üniversitesi
PROF.DR. Metin ÖZARSLAN	Hacettepe Üniversitesi
PROF.DR. Hülya ARGUNŞAH	Erciyes Üniversitesi
PROF.DR. Cesur PEHLEVAN	Yüzüncü Yıl Üniversitesi
PROF.DR. Pınar GÖZLÜK KIRMIZIOĞLU	Cumhuriyet Üniversitesi
PROF.DR. Ünal AY	Çağ Üniversitesi
PROF.DR. Ahmet Fazıl ÖZSOYLU	Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi
PROF.DR. İ.Çetin DERDİYOK	Çukurova Üniversitesi
PROF.DR. Serap ÇABUK	Çukurova Üniversitesi
PROF.DR. Yıldırım Beyazıt ÖNAL	Çukurova Üniversitesi
PROF.DR. Azmi YALÇIN	Çukurova Üniversitesi
PROF.DR. Hülya İZ BÖLÜKOĞLU	TOBB.ETÜ
PROF.DR. Nuray ÖZEN	Gazi Üniversitesi
PROF.DR. Nezihe ŞENTÜRK	Gazi Üniversitesi
PROF.DR. Mehmet BALCILAR	Doğu Akdeniz Üniversitesi
PROF.DR. Ali DANIŞMAN	Çukurova Üniversitesi
DOÇ.DR. Mehmet Ünsal MEMİŞ	Çukurova Üniversitesi
DOÇ.DR. İbrahim ARISOY	Akademi
DOÇ.DR. Haşim AKÇA	Çukurova Üniversitesi
DOÇ.DR. LEVENT KOŞAN	Mersin Üniversitesi
DOÇ.DR. Erdiñ KARADENİZ.	Mersin Üniversitesi
DOÇ.DR. Nuriye GÜREŞ	İskenderun Teknik Üniversitesi

DOÇ.DR. Mediha SARI	Çukurova Üniversitesi
DOÇ.DR. C. Hakan ÇUHADAR	Çukurova Üniversitesi
DOÇ.DR. Nilgün Cıblak COŞKUN	Mersin Üniversitesi
DOÇ.DR. Murat AKIN	Ömer Halisdemir Üniversitesi
DOÇ.DR. Kemal Can KILIÇ	Çukurova Üniversitesi
DOÇ.DR. İsrail BABACAN BABACAN	Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
DOÇ.DR. Mehmet Cihan YAVUZ	Çukurova Üniversitesi
DOÇ.DR. Ayten İFLAZOĞLU SABAN	Çukurova Üniversitesi
DOÇ.DR. Başaran GENÇDOĞAN	Atatürk Üniversitesi
DOÇ.DR. Ebru Özgür GÜLER	Çukurova Üniversitesi
DOÇ.DR. Ali BOZKURT	Gaziantep Üniversitesi
DOÇ.DR. Güney HACIÖMEROĞLU	Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi
DOÇ.DR. Ahmet DOĞANAY	Çukurova Üniversitesi
DOÇ.DR. Oğuz KUTLU	Çukurova Üniversitesi
DOÇ.DR. Salih YEŞİL	Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi
DOÇ.DR. Murat TUNCER	Elazığ Üniversitesi
DOÇ.DR. Köksal HAZIR	Toros Üniversitesi
DOÇ.DR. Erhan BİNGÖLBALİ	Gaziantep Üniversitesi
DOÇ.DR. Gonca GÖKALP ALPARSLAN	Hacettepe Üniversitesi
DOÇ.DR. Murat ERİŞOĞLU	Necmettin Erbakan Üniversitesi
DOÇ.DR. Fatma Nur İPLİK (2 Hakemlik)	Adana Bilim Teknoloji Üniversitesi
DOÇ.DR. Zuhale ERGEN	Çukurova Üniversitesi
DOÇ.DR. Serhat HARMAN	Batman Üniversitesi
DOÇ.DR. İbrahim Sani MERT	Hasan Kalyoncu Üniversitesi
DOÇ.DR. Hasan Güner BERKANT	Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi
DOÇ.DR. Oğuz KUTLU	Çukurova Üniversitesi
YRD.DOÇ.DR. Banu YAMAN	Trakya Üniversitesi
YRD.DOÇ.DR. Hüseyin GÜLER	Çukurova Üniversitesi
YRD.DOÇ.DR. Hayri KAPLAN	Çukurova Üniversitesi
YRD.DOÇ.DR. Neslihan COŞKUN KARADAĞ	Çukurova Üniversitesi
YRD.DOÇ.DR. Başak KARŞIYAKALI	Dokuz Eylül Üniversitesi
YRD. DOÇ.DR. Burcu BERKE	Ömer HALİSDEMİR Üniversitesi
YRD. DOÇ.DR. Esengül İPLİK	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
YRD. DOÇ.DR. Tuğba YOLCU	Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi
YRD. DOÇ.DR. Mehmet Ali YILDIZ	Adıyaman Üniversitesi
YRD.DOÇ.DR. Rüstem YANAR	Gaziantep Üniversitesi
YRD. DOÇ.DR. K. Serdar GİRGİNER	Çukurova Üniversitesi
ÖĞR.GÖR.DR. Faruk YILDIRIM	Erciyes Üniversitesi

MAKALE YAZIM KURALLARI

Dergiye gönderilecek makalelerin yazımında uyulması gerekli kurallar aşağıda özetlenmiştir:

1. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, yılda **en az iki kez** yayınlanan **hakemli** bir dergidir.
2. Gönderilecek makalenin daha önce hiçbir yerde yayınlanmamış olması zorunludur.
3. Makaleler, **Türkçe, İngilizce, Fransızca** ya da **Almanca** olarak yayımlanabilir.
4. Makaleler, **MS Word 97** ve/veya üzeri sürümlerde yazılıp diskete kopyalanarak, **disket ile birlikte 4 nüsha çıktı (1 nüsha isimli, 3 nüsha isimsiz olarak)** olarak gönderilmelidir.
5. Makalelerde; **Kağıt Boyutu:** A-4, sayfa yapısı olarak **Alt:** 6 cm, **Üst:** 5 cm, **Sol:** 4,5 cm, **Sağ:** 4 cm, **Üst Bilgi:** 4 cm ve **Alt Bilgi:** 5 cm, **Yazı Tipi:** Times New Roman, **Punto:**10, **Satır Aralığı:** Tek olarak ayarlanacaktır. Makalenin tümü **15 sayfayı** geçmemelidir.
6. Orijinal makalelerde bölümler aşağıdaki şekilde düzenlenmelidir:
 - **Özet (en çok 200 kelime),**
 - **Abstract (en çok 200 kelime),**
 - **Giriş (en çok 3 sayfa),**
 - **Araştırma bulguları, tartışma ve sonuçları,**
 - **Kaynaklar.**
7. Makalelerin başlığı metne uygun; kısa ve açık ifadeli; büyük harflerle yazılmış olmalıdır.
8. Yazar adı, başlığın sol alt kenarına konulmalı; yazar birden fazla ise, adları yan yana yazılmalıdır. Yazar adı veya adları altına sırasıyla bağlı oldukları üniversite, fakülte, bölüm veya kurum adı, **e-posta adresi** yazılmalıdır.
9. Ana bölüm başlıkları, her iki bölümün sol üst kenarına gelecek şekilde ve küçük harflerle yazılmalıdır. Özet ve Abstract büyük harflerle metnin sol kenarına konulmalıdır.
10. Makalede resim, şekil ve grafikler "**Şekil**" adı altında gösterilmeli; şekil ve grafikler bilgisayarda çizilmeli; fotoğraf veya resimler, parlak fotoğraf kağıdına net olarak siyahbeyaz basılmış ve numaralandırılmış olmalıdır. **Şekil adları**, her kelimenin ilk harfi büyük olacak şekilde tablonun alt tarafına bilgisayarda yazılmalıdır.
11. Makalede **tablo adları**, her sözcüğün ilk harfi büyük olacak şekilde tablonun üst tarafına yazılmalıdır.
12. Kaynaklara yapılan göndermeler, dipnot yerine metnin içinde parantez arasında yapılmalıdır. Parantez içinde sırasıyla, **yazarın soyadı, kaynağın yılı ve sayfa numarası** yer almalıdır (**Horngren, 2002: 124**). Birden çok kaynak noktalı virgül ile ayrılmalı, 3 veya daha çok yazar isimli bildirimlerde "**vd.**" kısaltması kullanılmalıdır.
13. Kaynak listesi, yazarların soyadlarına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir. Kaynak bildiriminde sıra; "**yazar soyadı, adının baş harfi, eserin yayın tarihi, eserin adı,**

basımevi ve basım yeri" olarak düzenlenmelidir. Dergi alıntılarında, cilt, parantez içinde sayı ve iki noktayı takip eden sayfa numaraları verilmelidir. Metin içinde verilmemiş kaynaklar bu listede gösterilmemeli, kaynağın yazarı belli değilse yerine "**Anonymus**" deyimini yazılmalıdır.

14. Makale dilekçe ekinde sunulmalıdır.

15. Yukarıdaki kurallara uygun olmayan makale dikkate alınmaz.

REQUIRED FORMAT FOR ARTICLES

Submission guidelines:

1. Journal of Çukurova University Institute of Social Sciences is published at least twice a year and is a peer-reviewed journal.
2. It is an obligation that the article which will be sent mustn't be published in anywhere before.
3. Articles can be published in the following languages: **Turkish, English, French and German.**
4. Articles must be written on **MS word 97** or above and they must be copied, then they must be sent **with a diskette and four print copies. (One of the hard copies should be named, the rest three will be sent unnamed.)**
5. In articles, **page layout** has to be arranged as to leave **5 cm from above**, **6 cm from below**, **4.5 cm from left**, **4 cm from right**. And also they have to be written on **A4 pages**. Articles have to be written in Times New Roman with **10 points**. Articles mustn't exceed **15 pages**. It must be set as **single spaced**.
6. In original articles, section must be arranged in the way shown below:
 - **Summary (maximum 200 words)**
 - **Abstract (maximum 200 words)**
 - **Introduction (maximum 3 pages)**
 - **Findings, discussion and the results**
 - **Bibliography**
7. The title of the articles should be fit with the content; they should be short and understandable, written with capital letters.
8. The name of the writer should be written below the article and left side. If there is more than one writer, the names should be written side by side. Under the name of the writers, their universities, faculties, sections name and an **e-mail address** have to be written.
9. Titles of main sections should be written with small letters and they have to be written in a way that they have to be left side and above on each of two sections.
10. In an article, pictures, graphics have to be shown under the name of **the figure**. Figures and graphics have to be drawn on the computer. Photographs and pictures have to be published in white-black colours clearly, they have to be numbered and the name of **the figures** have to be written below the table on the computer with the way first letter will be capital in every word.
11. In an article, **name of the table** should be written with the way first letter will be capital every word.
12. Citations or references to the sources have to be written in the parentheses in the article. The surname of the writer, the year of the source and the number of the page have to be written left side by side. If there are more than two writers, it should be shortened like "et. al." and left by semicolon.
13. Source lists have to be arranged as the surname of the writers alphabetically. These lists

have to be followed the name of the **writer, the first letter of the name, the date of the article, the name of the article and publishing place** of it. The volume of the sources must be written in the parentheses with the numbers and page numbers followed by colon. If the writer of the article is uncertain, **Anonymous** must be written.

14. The article must be presented to the Institute of Social Sciences, Çukurova University with a letter of application.
15. Those articles, not written according to the above mentioned rules, cannot be published.

GEÇİŞ EKONOMİLERİNDE YÖNETİŞİM KALİTESİNİN KÜMELEME ANALİZİ İLE BELİRLENMESİ

Ebru CANIKALP¹

İlter ÜNLÜKAPLAN²

ÖZET

Sovyet Rusya'nın dağılması ile birlikte komünist ülkelerin piyasa ekonomisine doğru geçişi ekonomik bir dönüşüme neden olurken, aynı zamanda toplumdaki formel ve enformel kısıtlarda, kurumsal yapıda ve hukuki normlarda da bir dönüşüm yaşanmasına neden olmuştur. Bu ülkelerin piyasa ekonomisine geçmesinde neoliberal politikalar, IMF ve Dünya Bankası'nın yayınladığı raporlar ve yine içinde neoliberal politikaları barındıran ve Dünya Bankası raporlarında yer alan yönetim kavramı etkili faktörler olmuştur. Bu makalede, geçiş ekonomisi ülkelerinin 2014 yılı itibariyle yönetim kalitelerinin değerlendirilmesi amaçlanmaktadır. Çalışmada Dünya Bankası Yönetişim Göstergeleri ve Freedom House verisetinden faydalanılarak Ward'ın (1963) Minimum Varyans yöntemi ile kümeleme analizine başvurulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Yönetişim Kalitesi, Geçiş Ekonomileri, Kümeleme Analizi

SPECIFYING QUALITY OF GOVERNANCE IN TRANSITION ECONOMIES WITH CLUSTER ANALYSIS

ABSTRACT

With the collapse of Soviet Russia, transition of communist countries towards the market economy not only caused an economic transformation but also formal and informal constraints, institutional structures and legal norms in society were changed. Neoliberal policies, IMF's and World Bank's reports and governance concept containing neoliberal policies that took place in World Bank's publications were important factors behind this transition. In this study, it is aimed to analyze quality of governance in transition economies by the year 2014. With this framework, Cluster analysis is performed by Ward's (1963) Minimum Variance Method by using World Bank Governance dataset and Freedom House dataset

Keywords: Quality of Governance, Transition Economies, Cluster Analysis

¹ Arş.Gör. ,Çukurova Üniversitesi,İ.İ.B.F.,Maliye,ecanikalp@cu.edu.tr

² Doç.Dr.,Çukurova Üniversitesi,İ.İ.B.F.,Maliye,ikaplan@cu.edu.tr

1.Giriş

1980'li yılların sonunda Sovyetler Birliği'nde politik ve ekonomik çözülme, 1989 yılında Berlin Duvarının yıkılması ve merkezi yönetimin hakim olduğu diğer ülkelerde yaşanan ekonomik durgunluk ekonomide büyük bir dönüşümün işaretçisiydi. Sovyet Bloğu yıkıldıktan sonra, neoklasik iktisatta ifade edildiği gibi bireyler kendi faydası peşinde koşan, akılcı, en çoklaştırma güdüsüne sahip, itki denetime ve iktisadi dengeye olan döngünün içinde kendi kuralları ile işleyen bir piyasa sisteminin işleyeceği öngörülüyordu. Fakat devlet müdahalesi olmadan sadece kendi kendine işleyen bir piyasa anlayışının, toplumdaki uzaklaşmış bir sistemi getireceği ve kaos yaratacağı gerçektir. Kaosun ortadan kalkması için öngörülen bu dönüşüm, devlet anlayışındaki değişimi de beraberinde getirmiştir.

Değişen devlet anlayışı ve politikalar, sosyalist sistemin zayıflamasına neden olurken, merkezi planlamaya dayalı sosyalist sistemden piyasa sistemine geçiş süreci başlamıştır. Piyasa sistemine geçiş ile ülkelerin hızlı bir ekonomik büyüme sağlayacağı ve orta gelir düzeyine sahip ülkeleri yakalayacağı öngörülürken, bu öngörü bazı geçiş ekonomilerinde travmatik bir etki ile düş kırıklığı yaşatmışken, bazı ülkelerde ise başarı sağlandığını söylemek mümkündür.

Bu geçiş sürecinin bir günde yaşanmayacağı, her ülkede aynı formülasyonunun geçerli olmayacağı, kurumsal ve politik yapıda farklılıklara gidilmesi gerektiği önemli bir gerçektir. Svenjnar (2002), geçiş ekonomisi ülkelerini iki tip olarak ayırmaktadır. 1.tip ülkeler, merkezi planlama sistemden piyasa sistemine geçişin gerektirdiği, fiyat serbestisi, dış ticaret kısıtlayıcılığının kalkması, özelleştirmelerin yapılması, tröstlerin dağılması, yeni firmaların kurulmasının önündeki engellerin kaldırılmasının hızlı bir şekilde uygulanmasını esas alırken, 2. tip ülkelerde yaşanan reformlar farklıydı. Bu ülkeler, ticari bankacılık sektörü, etkin vergi sisteminin sağlanması, işgücü piyasası düzenlemeleri ve sosyal güvenlik ağı ile ilgili kurumlar kurulması, piyasa odaklı hukuk sistemi ve beraberindeki kurumsal reformlara gidilmesini öngörmekteydi. Bu iki tip geçiş ekonomisi arasındaki farklılık ise, kamu politikaları için vergi toplama, yolsuzlukları ve rant kollamayı minimuma indirmek noktasında öne çıkmaktadır. 1.tip geçiş ekonomilerinde devletin rolünü azaltma düşüncesi hakim iken, 2. tip ülkelerde, piyasa ekonomisi için alan sağlayan güvenilir, diktatörlükten uzak, hukukun üstünlüğünün hakim olduğu bir devletin varlığı vurgulanır.

Değişen güç dengesi, dünyanın içinde bulunduğu merkezi planlamadan piyasa sistemine geçiş, bu geçiş sürecinde vurgulanan devlet varlığı, artan ihtiyaçlar ve bireylerin verimlilik ve kalite beklentilerinin artması, klasik devlet anlayışının eleştirilmesine ve "ideal devlet" kavramının tartışılmasına neden olmuştur. Bu tartışma ve değişim trendleri devletin küresel dünyadaki rolünü tekrar çizerek, yöneten ve yönetilenin yer aldığı hiyerarşik düzenden heterarşik düzene geçiş zemin hazırlamıştır (Yüksel , 2000, s. 146). Bu heterarşik düzen ise yönetim kavramının literatürde önem kazanmasını sağlamıştır.

Bu çalışmada ilk olarak yönetim kavramının kökeni ve kapsamı üzerinde durulacaktır. Daha sonra geçiş ekonomilerinin benzer özelliklerinden hareketle bu ülkelerin gruplandırılması amacıyla Kümeleme analizi uygulanacaktır. İlk olarak Kümeleme analizinin teorik yapısı açıklanacak olup sonraki aşamada kümeleme analizinin sonuçları bir dendrogram aracılığıyla sunulacaktır. Geçiş ekonomisi kapsamındaki bu ülkelerin oluşturdukları çok değişkenli yapının arkasındaki dinamiklerin açıklanmasından sonra son bölüm sonuç ve değerlendirmeyi içermektedir.

2.Yönetişim Kavramı

Yönetişim kavramı, kelime kökeni olarak yönetmek kelimesinde türemiştir. Buna rağmen, “yönetmek” kelimesinin içinde barındırdığı hiyerarşi yerine yönetim, heterarşik bir düzende, sadece devlete ait olanı değil topluma öncülük eden sosyal, siyasi ve idari tüm aktörlerin yönetme, yönlendirme, kontrol etme ve rehberlik etme çabasıdır (Koomian 1993, s.2).

Bulduğumuz değişen dünya düzeni ve son yirmi beş yılda meydana gelen siyasi ve kurumsal gelişmeler ile yönetim anlayışı, devletin rolü, fonksiyonları ve boyutu tartışmaları yönetim kavramının önem kazanmasına neden olmuştur.

Berlin Duvarı'nın yıkılması ile doğu bloğunun siyasi ve ekonomik ittifakının yapısındaki bozulmalar Sovyet Birliği'nin çökmesine neden olmuştur (Maldona, 2010, s.4).

Bu çöküşle değişen güç dengesi, dünyanın içinde bulunduğu küreselleşme süreci, artan ihtiyaçlar ve bireylerin verimlilik ve kalite beklentilerinin artması, klasik devlet anlayışının eleştirilmesine neden olmuştur. 1980'li yılların sonuna doğru kavram, uluslararası kurumların raporlarında gelişmekte olan ülkelere bir çözüm önerisi olarak sunulmuştur. Kurumların yayınladıkları raporlarda cevap aradıkları temel soru, değişen süreç içinde toplumda yer alan zengin ve yoksul ülkelerin neden değişmediği ve bu sorunun nasıl çözümleneceğidir. Bu soruya cevap olarak yönetim kavramı literatüre kazandırılmıştır.

Dünya Bankası, Uluslararası Para Fonu, Birleşmiş Milletler gibi uluslararası kurumların raporlarında, Sovyet Rusya'nın yıkılması ile birlikte daha minimal bir devlet anlayışını benimseyen ve kurumsal değişiklikleri güden bir anlayış hakim iken; yaşanan ekonomik gelişmelerle, statik bir yapıya sahip olmayan yönetim, kavramsal değişikliklere uğramıştır. Uluslararası Para Fonu ve Dünya Bankası'nın yaptığı ilk tanıtımda yer alan liberal çizgisinin ötesinde, kavramın zamanla piyasayı destekleyen ve düzenleyen bir devlet anlayışına kaydığını söylemek mümkündür.

Dünya Bankası tarafından yayınlanan minimal anlayışın hakim olduğu 1989 tarihli “Sub Saharan Africa: From Crisis to Sustainable Growth” adlı raporda, yönetim, “siyasal gücün bir milletin sorunlarını çözmek amacıyla kullanılması” olarak ifade edilmekte ve Afrika'nın kalkınma sorunlarının temelinde “yönetişim krizi” olduğu savunulmaktadır (World Bank, 1992, s. 5). 1989 yılında Dünya Bankası Eski Başkanı Conable, “verimli kamu hizmeti, güvenilir bir yargı hizmeti, halka hesap verilebilirlik” ifadesi ile iyi yönetim kavramına değinmiştir. Bununla birlikte Dünya Bankası daha sık bir şekilde iyi yönetim kavramını kullanmaya başlamıştır (World Bank, 1989, s. xii).

Dünya Bankası tarafından yapılan bu ifade, 1989'da ortaya atılan yönetim kavramı ve bu kavrama kazandırılan iyi niteliği 1992 "Governance and Development" başlıklı raporda "bir ülkenin kalkınması için ekonomik ve toplumsal kaynaklarının yönetilmesinde yetkilerin uygulanma biçimi" şeklinde genişletilmiştir (World Bank, 1992, s. 1). Bu ifadeler kalkınma ve yönetim arasındaki ilişkinin kurulmasının ilk adımı olmuştur ve bu dönem aralığında raporlarda kamu sektörünü minimize eden bir çizgi çizilmektedir.

Yine 1992 Dünya Bankası raporuna göre devlet, piyasa aksaklıklarını düzenlemek ve piyasanın etkin çalışmasını sağlamakla görevlidir. Bu rolünü yerine getirebilmesi için, devlet gelire ihtiyaç duyar ve devlet, birey ve kurumlardan gelir toplayarak kamu hizmetlerini gerçekleştirmelidir. Bu da kamu harcamalarının gerçekleştirilmesinde ve kaynak yönetiminde hesap verilebilirlik, yeterli ve uygun bilgi sağlanması ve etkinlik gerektirir (World Bank, 1992, s. 1). Devletin görevin alanı bu şekilde sınırlandırılmış ve minimum faaliyet düzeyi gösterilmiştir.

1994 yılında "Governance and World Bank Experiences" başlıklı raporda bankanın hizmet sunumunda; sivil toplum örgütlerini kullandığı ve birçok ülkede kamu kurumlarının istihdam sağlama, etkili çalışma ve yönetim için yönetim yapısını desteklediği görülmektedir (World Bank, 1994, s. 20). Yönetişim, süreçte ifade edilen karmaşık yapısının içinde devlet, vatandaşlar, özel ve gönüllü kuruluşlar, tüm yeni paydaşlarla birlikte sorumluluk paylaşımındaki değişimi de içinde barındırır. Yönetim anlayışı yalnızca kamu ya da özel sektörün sorumluluk ve görev alanı belirlerken, yönetim tüm paydaşlarca birlikte yapılmasını ifade eder (Kooiman, 1993). Bu rapor, 1992 yılında yayınlanan rapora kıyasla minimal devlet çizgisinden çıkan daha toplumsal ve piyasa dostu devlet anlayışına ait politikalar içerir.

1997 yılı Dünya Bankası raporunda, 1994'te geliştirilen dört farklı tanımlama genişletilerek ele alınmakta ve "her ülkenin sahip olduğu misyonun özü" olarak tanımlanan beş ana alan esas alınmaktadır. Bu alanlar, hukukun temeli, makro ekonomik istikrarı içeren uygun bir siyasi ortam, halka ve alt yapıya yönelik yatırım, savunmasız olanların korunması ve doğal çevre alanının korunmasıdır (World Bank, 1997, s. 41). Raporda devletin etkinliği için atılan küçük bir adımın bile fırsat yaratan yaşam standartlarının yükselmesine yol açan büyük farklılıklar yaratabileceğinin altı çizilmiştir (World Bank, 1997, s. 167). Bu raporla birlikte devlet tekrar önem kazanmakta ve gelişen ve değişen dünyada etkin devlet kavramının altı çizilmektedir. İfade edilen etkin devletle, Dünya Bankası "devlete karşı piyasa" anlayışı görüşünü eksik bulmakta; piyasayı destekleyen ve düzenleyen bir devletin var olması gerektiğine vurgu yapmaktadır.

Dünya Bankası (World Bank, 2001), "Issue Note: E-Government and The World Bank" raporunda e-devlete doğru gidilen yol haritası çizilmiştir. Bu rapor ile e-devleti, vatandaşları güçlendirmek, hizmet sunumunu iyileştirmek, hesap verilebilirliği güçlendirmek, şeffaflığı artırmak, hükümetin verimliliğini artırmak amacıyla hükümet, vatandaşlar, özel sektör ve diğer kurumlar ile ilişki dönüşümünü sağlayan iletişim teknolojileri ve bilgi sistemine sahip devlet olarak tanımlanmaktadır. Bu ifade ile görülüyor ki, Dünya Bankası iyi yönetimi destekleyen politikalar üzerinde durmakta ve bu doğrultuda e-devlet gibi önemli adımlar atmaktadır.

Bahsedildiği üzere, yönetim kavramının standart bir tanımı bulunmamakla beraber, değişen dünya ile tanımın çerçevesi de değişmektedir. Dünya Bankası ve çeşitli uluslararası kuruluşların büyüme reçeteleri incelendiğinde; genel bir formülasyon olduğunu söylemek mümkün değildir. Benzer seviyesinde bulunan ülkeler için bile önerilen reçete, her ülkenin kendi enformel sınırları çerçevesinde şekillenerek kurumlara ve yönetim kalitesine uyarlanmalıdır. Rodrik'in (2007) "Tek Ekonomi, Çok Reçete" kitabı da, ülkelerin uzun dönemde istikrarlı bir büyüme sağlayabilmeleri için kendi ülkelerinin koşullarını değerlendirmesini ve farklı kurumsal yapılar doğrultusunda çalışmalar yapması gerektiğini ileri sürmektedir.

3.Uygulama

Çalışmamızın uygulama aşamasında, geçiş ekonomisi kapsamında ülkelerini yönetim kaliteleri açısından gruplamak ve bu grupların oluşumunda etkili olan faktörleri ortaya koymak için çok değişkenli istatistiksel analiz tekniklerinden kümeleme analizine başvurulmuştur (Ünlükaplan & Canıkalp, 2015, s.417- 418).

Kümeleme analizi mekânsal ve zamansal karmaşıklığı içinde barındırmadığı, benzer kümeleri sınıflandırarak kümelerin oluşmasına olanak sağladığı için tercih edilmemiştir.

Hiyerarşik kümeleme analizi, birbirini izleyen birleşmeler veya birbirini izleyen bölüm dizilerinden oluşur. Hiyerarşik kümeleme iki başlıkta ele alınabilir. Aglomeratif yani yığılmalı hiyerarşik kümeleme yöntemler tek nesnelere başlar. Böylece her nesne tek olarak alındığı için başlangıçtaki gibi birçok küme vardır. En çok benzeyen nesnelere ilk grupta yer alır ve bu ilk grup benzerliklerine göre birleştirilir. Benzerlik azaldıkça tüm alt gruplar tek bir küme olarak birleşir. Ayrırcı hiyerarşik kümeleme yöntemi ise ters yönde çalışır. Nesnelere başlangıçta tek bir grup iken iki alt gruba ayrılır. Bu alt gruplar daha sonra farklı alt gruplara ayrılır, yani her nesne bir grup oluşturana kadar bu süreç devam eder (Norusis, 2011, s.3).

Genel olarak eklenen bu nesnelere oluşturulan gruplar Hiyerarşik kümeleme analizinde dendrogram olarak bilinen küme ağacı yöntemi ile sonuçları şekillendirir. N kümesinin gruplanması için aglomeratif hiyerarşik kümeleme algoritmasının adımları şu şekilde sıralanabilir (Hu vd., 2007, s. 51).

1. N tane nesne $n \times n$ lik mesafelerin simetrik matrisi ile başlar.
2. Kümelerin en yakın çifti yani en benzer kümeleri bulmak için uzaklık matrisine bakılır. Örneğin en yakın U ve V kümeleri arasındaki uzaklık matrisi d_{uv} 'dir
3. U ve V kümeleri birleştirilerek (UV) etiketinden oluşan bir küme oluşur. Önce kümelere karşılık gelen satırlar ve sütunlar silinerek matris uzaklıkları güncellenir ve (UV) kümesi ile kalan kümeler arasında mesafeleri veren bir satır ve sütun eklenir
4. 1. ve 3. adım toplamda $N-1$ kere tekrarlanır. Tüm nesnelere algoritma sonlanınca, tek bir kümede olacaktır.

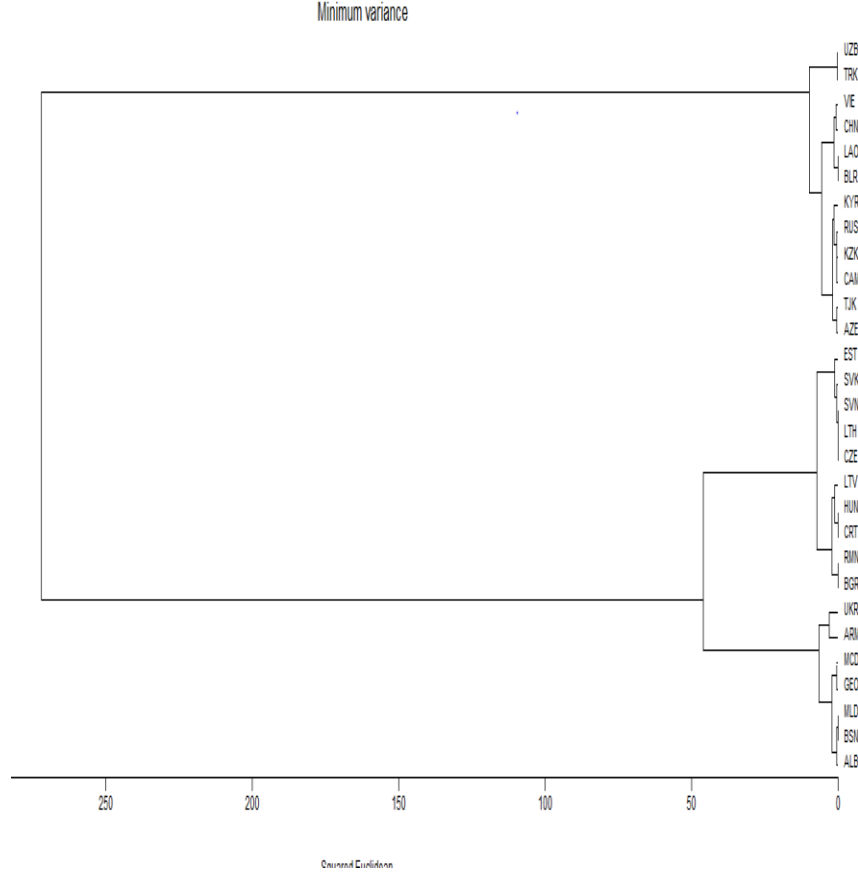
Hiyerarşik kümeleme analizinde kullanılan yöntemler ise şunlardır: tek bağlantı yöntemi, tam bağlantı yöntemi, ortalama bağlantı yöntemi, ağırlıklı ortalama yöntemi, merkez bağlantı yöntemi, medyan bağlantı yöntemi ve Wards bağlantı yöntemidir (Hair vd., 2015, s.503-505).

- Tek bağlantılı yöntem: Bir kümedeki herhangi bir nesne ile diğer bir kümedeki nesne arasındaki en kısa mesafeyi tanımlar. Sadece iki küme arasındaki mesafeyi bulmak için kullanılır.
- Tam bağlantılı yöntem: İki grup arasındaki en uzak iki nokta arasındaki mesafe tanımlanır.
- Ortalama bağlantı yöntemi: Herhangi bir çift arasında ortalama olarak iki küme arasındaki mesafeyi bulmak için kullanılır.
- Ağırlıklı ortalama yöntemi: Ortalama bağlantı yönteminden farklı olarak küme çiftleri arasındaki mesafeyi tanımlarken, gruplar içindeki ortalama bağlantılı kümeler birleştirilir. Böylece ortaya çıkacak kümede tüm birimler arasında ortalama mesafe mümkün olduğunca küçüktür. Bu durumda iki küme arasındaki mesafe, yeni oluşan küme durumlarında olası çiftler arasındaki mesafelerin ortalamasıdır.
- Wards bağlantı yöntemi: Her küme için tüm değişkenler hesaplanır. Sonra her durum için Öklid uzaklığı hesaplanır. Bu mesafeler birimlerin tümü için toplanır. Her bir adımda, birleşen iki küme içi mesafelerin genel toplamının en küçük artışı ile sonuçlandırılır.
- Merkez bağlantılı yöntem: İki kümeler arasındaki benzerlik, küme ağırlık merkezleri arasındaki mesafedir.
- Medyan bağlantılı yöntem: Bu yöntemle, iki küme eşit ağırlıkla hesaplanarak birleştirilir.

Araştırmada, 2014 yılı verileri ile geçiş ekonomisi ülkelerini benzerliklerine göre basit bir sınıflandırma analizi olan kümeleme analizi ile gruplandırılması amaçlanmaktadır. Yapılan araştırmada Dünya Bankası Yönetişim Göstergeleri ve Freedom House veri seti kullanılmakta ve hiyerarşik sınıflama esas alınarak “Wards’ın Minimum Varyans (1963) yöntemi” uygulanmaktadır. Paket programı seçiminde ise MVSP programı tercih edilmiştir. Bu program ile kümeleme analizi sonuçları görsel açıdan daha yorumlanabilir şekilde gözlemlenebilmektedir.

Analizde kullanılan değişkenler ve ülkeler;

- X1: Siyasal İstikrar ve Şiddetsizlik
- X2: İfade Özgürlüğü ve Hesap Verilebilirlik
- X3: Düzenleyicilik Kalitesi
- X4: Hükümetin Etkinliği
- X5: Hukukun Üstünlüğü
- X6: Yolsuzluğun Kontrolü
- X7: Sivil Özgürlükler
- X8: Siyasal Haklar

Şekil 1. Kümeleme Analizi Sonuçları

Yapılan analiz sonucuna göre Şekil 1'deki sonuçlara ulaşılmış ve öncelikle iyi yönetim düzeyine sahip ve kötü yönetim düzeyine sahip ülkeler olmak üzere ülkeler iki temel kümeye ayrılmıştır. Bu çerçevede iyi yönetim düzeyine sahip ülkelerin Avrupa Birliği'ne üye ya da müzakere süresinde olduğu dikkat çekerken, bu kümeye göre görece kötü yönetim düzeyine sahip ülkelerin kurumsal kalite düzeyi düşük, elit ve çıkar mekanizmasının daha güçlü çalıştığını söylemek mümkündür.

Çalışmanın kapsamı açısından, çalışmaya konu olan ülkelerin yönetim kalitelerinin detaylı olarak incelenmesi için, Şekil 1'de yer alan dendrogramın alt kümeleri doğrultusunda ülkeler 7 ayrı kümede değerlendirilmektedir

- 1.Küme: Özbekistan, Türkmenistan
- 2.Küme: Vietnam, Çin, Laos Halk Cumhuriyeti, Beyaz Rusya
- 3.Küme: Kırgızistan, Rusya, Kazakistan, Kamboçya, Tacikistan, Azerbaycan
- 4.Küme: Estonya, Slovak Cumhuriyeti, Slovenya, Çek Cumhuriyeti, Litvanya,
- 5.Küme: Letonya, Macaristan, Hırvatistan, Romanya, Bulgaristan
- 6.Küme: Ukrayna, Ermenistan
- 7.Küme: Makedonya, Gürcistan, Moldova, Bosna Hersek, Arnavutluk

1.Kümede yer alan Türkmenistan ve Özbekistan ise Eski Sovyet ülkeleri arasında yer almakta ve Eski Sovyet ülkelerinin çıkarıcı kurumlarını içinde barındırmaktadır. Bu çıkarıcı kurumları Özbekistan örneği ile incelemek mümkündür. Eski Sovyet ülkesi olan Özbekistan'da pamuğun ihracatındaki payınının %45'lerde olması ürünün ülke için ne kadar önemli olduğunu göstermekteydi. Özbekistan, Sovyetlerin himayesinde iken, pamuk ekim alanları devletin kontrolündeydi. 1991 yılında bağımsızlığını ilan eden Özbekistan için pamuk hala değerli bir mahsul niteliğine sahip olmakla birlikte, bağımsızlığın ilanı ile mülkiyet haklarına ilişkin karar alınması çiftçilerin toprağı istediğı gibi kullanmasını sağlayamamıştır. Özbekistan Başkanı Kerimov çiftçilerin ne ekmesi ve ürünleri ne kadar satması konusunda kısıtlamalar getirmiş, çiftçilere mahsulleri karşılığında düşük ödemeler yapılmış ve kalan tutar ise hükümete aktarılmıştır. Düşük ücreti kabul etmeyen çiftçileri, devlet %35 oranında araziye pamuk ekimi konusunda yaptığı düzenlemeye mecbur kılmıştır. Pamuk ekiminin fazla olduğu, makineleşmenin çok iyi sağlanamadığı bu ülkede mahsullerin toplanma biçimi yönetim kalitesinin ne denli düşük olduğunu göstermektedir. Teknolojiden ve makineleşmeden uzak bu ülkede biçerdöver uygun bir seçenek iken, okuyan çocukların eylül ayının başlarında kaymakamlar tarafından verilen emirlerle pamuk toplamakla görevlendirilmesi ülkedeki çıkarıcı kurumların gücünün göstergesidir (Acemoğlu ve Robinson, 2012).

Ülkede dikkat çeken bir diğer durum ise siyasal seçimlerdir. Pamuğun *de facto* kralı olarak anılan Kerimov siyasal bir elittir. 1991 yılından bu yana ülkeye başkanlık eden Kerimov'un bu iktidar döneminde %100 oyla seçildiğı ileri sürülmüştür. Fakat siyasal karar alma süreci incelendiğinde, artan kalabalıklaşma maliyeti gereğı seçimlerde tam oybirliğinin sağlanması pek gerçekçi bir durum değildir.

Konuya siyasi ve baskı açısından bakmak gerekirse, okuryazarlık oranının yüksek olduğu iddia edilen bu ülkede, kitapların yasaklanmış, internetin sansürlenmiş olması, ülkede yaşanan tutuklama ve işkenceler önemli ayrıntılardır. Merkezi planlama sisteminin çöküşünün ardından Özbekistan'a miras kalan bu sömürücü kurumlar piyasa ekonomisi ve demokrasinin gelişiminin önünde bir engel oluşturmaktadır. Bu sömürücü ekonomik ve siyasi kurumların varlığı ile Türkmenistan ve Özbekistan pek çok ortak noktada buluşmaktadır (Acemoğlu ve Robinson, 2012).

2.kümede yer alan Vietnam ve Laos Halk Cumhuriyeti'ni en önemli ortak özelliğı Güneydoğu Asya'nın en yoksul ülkeleri arasında yer almalarıdır. Bu ülkelerin yönetim kalitesi benzerliğin en önemli sebebi kolonizasyon yapısı ve tarihi sürecidir.

Güneydoğu Asya coğrafyasında 16. yüzyılda İngilizler, Hollandalılar ve Fransızların izledikleri sömürgecilik hareketleri hakimdir. Hindistanın doğusu ve Çin'in güneyinde kalan bu alan, Fransız sömürgeci olan Laos, Kamboçya ve Vietnamı içine alan Fransız Çinhindi olarak ifade edilir. Fransız Çinhindi olarak ifade edilen bu ülkelerin Asya'nın en yoksul ülkeleri arasında yer almasının sebebi, Mekong Altbölgesinde yer alması ve Güneydoğu Asya Ülkeler Birliği'ne üyeliklerinin eski olmaması ile ifade edilebilir (Gainsborough, 2012, 34-35). Fakat yapılan kümeleme analizinde, Kamboçya'da bir Fransız Çinhindi ülkesi olmasına rağmen Laos ve Vietnam ile aynı kümede yer almamaktadır. Bunun nedeni, soğuk savaştan sonra Kamboçya'da demokratik geçiş için reformlar görülmesine rağmen Laos ve Vietnamda demokratik geçişin yaşanmamasıdır.

Avrupa'nın son otokrasi devleti olan Belarus ise, Çin ile 2007'den bu yana stratejik bir partner olarak bu küme de yer almaktadır. Yabancı yatırımları ülkeye çekmeye çalışan Belarus, üst düzey yöneticileri ile Çin endüstrisinde ihtiyaç duyulan ürünleri incelerken aynı zamanda yapılan ortaklıklarla sanayi parkları kurmakta ve vergi mevzuatında düzenlemelere giderek yabancı yatırımı korumaktadır. Bu stratejik partnerlik Çin ve Belarus'u yönetim kalitesi açısından yakınlaştırmaktadır. İki ülke arasında yapılan çarpıcı yatırımlar arasında, 2007 yılında gerçekleşen Belarus'un mikrodalga üreticisi olan Horizont Holding ve Çin'in elektrikli ev aletlerindeki dev Midea Grubunun birleşmesi, 2013 yılında Belarus ve Çin otomobil üreticilerinden BELAZ ve Geely arasında yapılan yatırım projesi ile Çin ve Belarus'un otomobil pazarının dünyada yedinci en büyük paya sahip olduğunu belirtmekte yarar vardır (Елисеев, 2013: Andrijauskas, 2013, s. 128).

3.küme incelendiğinde, en önemli ortaklık özellik Avrasya Ekonomi Topluluğu'nda yer alan ülkelerin kümelenmesidir (Kamboçya ve Azerbaycan hariç). 20 yıldan fazla zamana dayanan bu ekonomik entegrasyonun, ekonomik, coğrafi ve siyasi temelleri içinde barındırması nedeniyle Avrupa Birliği'ne benzer bir oluşum olduğunu söylemek mümkündür. Bu topluluğun kurulma amacı, bölgede ekonomik açıdan ortak bir dış politika izlenmesi, tarifeler ve fiyatlar belirleyerek ortak bir pazar oluşturmaktır (EURASIAN, 2016). 2010 yılında Gümrük Birliğine geçilmesi bu ülkeler için önemli bir adım teşkil etmesine ve dünya enerji rezervinin yaklaşık %20'sini kontrol ediyor olmalarına rağmen Birlik içinde yaşanan politik istikrarsızlığın, yönetim kalitesi açısından önemli bir engel oluşturduğu ifade edilebilir. Bahsedildiği üzere Eski Sovyet Ülkeleri de Avrupa Birliği'nde olduğu gibi ekonomik birliğe giderken coğrafi yakınlık önemli bir unsur olarak yer almaktadır. Kümede yer alan ve topluluğa üye olan Rusya ve Kazakistan ekonomik açıdan Tacikistan ve Kırgızistan'dan çok daha güçlü ülkelerdir, tıpkı yine Avrupa Birliği'nin lokomotif ikizi olan ve gücü elinde tutmaya çalışan Almanya ve Fransa gibi (Yesdauletova A ve Yesdauletova A: 6). Mikheev (2006), bölgede önemli güç olan Rus elitlerin, diğer ulusların çok fazla ekonomik kalkınma sağlamasından kaçtığını ifade etmektedir. Dünya Ekonomisi Enstitüsü önde gelen uzmanı ve Kazakistan'ın Birinci Cumhurbaşkanı Mukhamezdzhanova (2007) ise bu entegrasyonun gerçek bir üretim modeli sunmadığını ifade etmektedir. Birlikte, üye ülkelerin öncelikle kendi çıkarları için çabalaması daha sonra ortak çıkarların dikkate alınması bu birliğe üye olan ülkelerin başarısızlığının en önemli nedenidir.

Mikheew (2006)'in ve Mukhamezdzhanova (2007)'nin bu ifadeleri aslında Acemoğlu ve Robinson (2012)'un elitler hipotezini desteklemektedir. Acemoğlu (2012), gücü elinde toplayan kesimlerin, büyüme için gerekli formülasyon hakkında fikir sahibi olsa bile, kendi çıkarları nedeniyle mevcut sistemin değişmesinin önünde en önemli engel olarak yer aldığını öne sürer. Tam da bu nedenle, Sovyet Rusya'dan sonra dağılan ve Avrasya Birliği'ne üye olan bu ülkeler elit kesminin çıkarları nedeniyle aynı kümede yer alması açıklanabilir.

Yine kümede yer alan Kırgızistan, Rusya, Kazakistan ve Tacikistan Şangay İşbirliği Örgütüne üye ülkeler arasında yer alırken kümede yer alan Azerbaycan ve Kamboçya bu örgüt ile diyalog ortağı olan ülkelerdendir.

4.kümede yer alan Çek Cumhuriyeti ve Slovakya 1989 yılına kadar Çekoslovakya'nın parçasıydı. Sovyetler Birliği'nin çözülmesi sonucunda kansız bir devrim olarak ifade edilen "Kadife devrim" ile iki ülke bağımsızlığını ilan ederken demokratik sürece geçiş yapılmıştır. Bu nedenle bu iki ülkenin aynı kümede yer alması pek de şaşırtıcı değildir.

Kümede yer alan diğer ülkelere bakıldığında, bu ülkelerin OECD ve AB'ye üye olan ülkeler olduğu görülmektedir. AB ve OECD ülke ortalamalarına göre düşük yönetim kalitesine yer alan bu ülkeler, analize konu olan ülkeler arasında iyi bir performansa sahiptir. Çünkü AB'ye üye olmaları ile çeşitli reformlara giden bu ülkelerin vergi sisteminde uyumlaştırma politikalarına gitmeleri ve para politikasında Avrupa Birliği Merkez Bankası'na bağlı olması ekonomilerinin yaklaşmasına neden olmuştur.

Slovenya, Slovakya ve Çek Cumhuriyeti araştırmaya konu olan diğer ülkelere nispeten mülkiyet hakları ve kurumsal yönetim konusunda reformları takip etmektedir. (Abed, 1998: 11). Bu ülkelerde izlenen politikalar ile fiyat, ticaret ve döviz politikalarında ilerleme kaydedilse de, yapısal reform ve kurumsal alanda istenilen ilerleme sağlanamamıştır. Bunun nedeni ise, siyasi mekanizmanın mülkiyet haklarını belirlemesi ve sıfır işlem maliyetinden uzak olduğu (North, 1990, s. 62) ve düşük tazmin bedelinin oluşmadığı bir ortamda ekonomik mübadelenin etkin bir şekilde gerçekleşmemesi ve yolsuzluk, dolandırma, denetleme zayıflığı gibi durumların ortaya çıkmasıdır. Bu gerekçelerle diğer AB ülkelerinden daha düşük yönetim kalitesine sahip oldukları söylenebilir.

5. kümede yer alan ülkeler de 4. Kümedeki ülkeler gibi AB üyesi ülkelerdir. 4. Kümeden farklı olarak bu kümede yer almalarının sebebi, Birliğe üyelik tarihleri ve reform hareketlerinin başlangıcının daha geç olması ile açıklanabilir. Litvanya ve Macaristan 2004 yılında, Romanya ve Bulgaristan 2007 yılında AB'ye üye olurken, Hırvatistan ise 2013 yılında Birliğe üye olmuştur.

Johnson (2002), Romanya ve Bulgaristan'ın geçiş ekonomileri içerisindeki başarısını üç nedene bağlamaktadır. Demokratikleşme sürecinde, geçiş ülkeleri içinde etnik savaşlar söz konusu iken, bu iki ülke etnik şiddeti önlemede başarılı olmuştur. Böylece, ülkede yaşanması muhtemel politik sorunların ve şiddetin önüne geçilmiştir. İkinci ve belki de en önemlisi sebep, komünizmin çöküşünden sonra ülkedeki siyasi kurumların kapsayıcılığının sağlanması için çeşitli önlemler alınmasıdır. Son olarak ise ülkedeki siyasi partiler ve bu partilere verilen yetkilerin incelenmesi ve kısıtlanmasıdır. Pek tabii ki, 2007 yılından sonra AB'ine üye olmaları ve süreçte izlenen çeşitli reformlar da bu ilerlemede önemli rol oynamıştır.

6.kümede yer alan Ermenistan ve Ukrayna'nın aynı kümede yer alması yakın coğrafyada yer alan bu iki ülkenin son dönemdeki siyasi süreci ile açıklanabilir. Ağustos 2008'de Rusya-Gürcistan savaşından sonra, 2009 yılı Mayıs ayında Avrupa Birliği (AB), Eski Sovyet Devletleri ile işbirliği imkanının artırılması için Doğu Ortaklığı Politikası girişiminde bulunmuştur.

Bu girişimin ilk aktörlerinden olan Ukrayna, coğrafi konumu gereği batısında Polonya'nın Doğusunda Rusya'nın etkisi altında kalmıştır. Avrupa Birliği ve Avrasya arasında yer alan Ukrayna'da 2004 yılında, Avrupa yanlısı olan kesim yapılan yolsuzluk ve oy kaçırma iddialarına tepki olarak ayaklanmış ve ülkede "Turuncu Devrim" yaşanmıştır. Süreçte Ukrayna, durma noktasına gelen ekonomisi nedeniyle Rusya veya Avrupa Birliği arasında bir seçim yapması konusunda baskı altında kalmış ve Cumhurbaşkanı Yanukovych 28-29 Kasım 2013'te Avrupa Birliği (AB) ile Ortaklık Anlaşması'nı imzalamayacağını bildirmesi ile ülkede protestolar giderek artmıştır. Freedom House 2014 yılı raporunda, ülkede siyasi haklar konusunda ciddi problem yaşandığı belirtilirken, raporda Cumhurbaşkanı Yanukovych'in böyle bir seçim yapmasının nedenini, Ukrayna'nın uzun zamandır ertelediği siyasi, ekonomik ve yasal reformların Avrupa Birliği süreci ile zorunlu kılınmasıdır. Bu tür reformlar uzun vadede ekonomik büyümeyi teşvik ederek, belirli siyasi kesimin seçimleri yeniden kazanmasının önünde engel oluşturacaktır. Bu durumda siyasi gücü elinde tutan Yanukovych'in tekrar seçilmeme kaygısı ile Avrupa Birliği ile Ortaklık Anlaşmasını imzalamamıştır (Freedom House, 2014). Yanukovych'in iktidardan ayrılması ile Rusya ve Avrupa Birliği ile yakın ilişkiler içinde olan ve protestoların arttığı Kırım'ı işgal etmiştir (Freedom House, 2015). Bu politik süreç ve yarattığı kaotik ortama yakın bir benzeri ise 2014 yılında Ermenistan'ın yaşadığı süreçtir. Ukrayna örneğinde olduğu gibi Avrupa Birliği (AB) ile Ortaklık Politikası izleyen Ermenistan'ın Başbakanı Sarkisyan, Ermenistan'ın Avrasya Ekonomi Topluluğu'na girmek istediğini duyurmuştur. Kamoyunda, alınan bu kararın Rusya'nın Ermenistan gaz fiyatlarını düşüreceği düşüncesi oluşsa da, enerji piyasasında (özellikle doğaz gaz ve elektrik) yaşanan zamlar, hükümetin ve Rus firmaların elinde olan enerji kurumlarının zammı onaylayan ve teşvik eden tutumu halkın daha da öfkelenmesine neden olmuştur (Freedom House, 2014). Ermenistan'da elektrik zamları ve iktidara karşı gösterilen tepki ile Ermenistan'da yaşanan siyasi istikrarsızlık ve güvensizlik ortamı Ermenistan'ın Ukrayna ile aynı kümede yer alması ile açıklanabilir.

7. kümede yer alan ülkelerin ortak özelliği, etnik çatışmaların çok yaşandığı ve siyasi istikrarın sağlanamadığı ülkeler olmasıdır. Eski Sosyalist Yugoslavya Cumhuriyetinin dağılması ile Makedonya 1991'de, Bosna Hersek 1992'de bağımsızlığını ilan eden ülkelerden iki tanesi olup, 2016 yılı itibariyle bu ülkeler Avrupa Birliği'ne aday ülkeler arasında yer almaktadır. Makedonya'nın Avrupa Birliği raporunda basın ve ifade özgürlüğü, idari ve yargı reformlar ve yolsuzlukla mücadelede problem yaşamaları üzerinde durulurken, Bosna Hersek'te ilerlemenin sınırlı olduğu vurgulanmaktadır (Cihangir, 2011).

AB ile imzalanan ortaklık anlaşması imzalayan Ukrayna ve Gürcistan ise mevcut istikrarsız siyasi durumun, yolsuzluk, ekonomik çürüme, etnik yapı ve azınlık hakları, demokratik özgürlükler ve Rusya ile karmaşık ilişkiler nedeniyle Avrupa Entegrasyonu'na ve kaliteli yönetime uzakta kalmaktadır (Mikhnovets, 2015, s.4).

Kümede yer alan Arnavutluk ise 2011 yılı AB potansiyel aday ülkelerdendir. Arnavutluk ise Avrupa Birliği'ne aday ülkeler arasında yer alırken, iç karışıkların ülkede fazla olması, Kosova Savaşı ve Büyük Arnavutluk düşüncesi ülkenin siyasi istikrar ve şiddetsizlikte ciddi fasıllara ihtiyacının olduğunu göstergesidir. Yaşanan bu politik gerilimin geçiş ekonomi sürecinde performans çıktı düzeylerini olumsuz yönde etkilediğini söylemek mümkündür.

4.Sonuç

2014 yılı Dünya Bankası yönetim verileri ve Freedom House verileri ile elde edilen bulgular sonucunda, 29 ülkeden oluşan çalışma 7 ayrı kümeye ayrılmıştır. Oluşan kümelemede, ülkelerin kurumsal yapısı ve elit mekanizması, siyasi ve sosyal hakları, Avrupa Birliği'ne entegre olup olmamaları, ekonomik yapılanmalar ile coğrafi koşulların etkili olduğunu söylemek mümkündür.

Çalışmada Avrupa Birliği entegrasyon sürecini kabul etmeyen, mülkiyet hakların önem kazanmadığı ve etnik köken farklılıklar ile problem yaşanan ülkelerde yönetim kalitesinin daha düşük olduğu dikkat çekmektedir. Bu ülkelerin Eski Sovyet Rusya'dan miras kalan kurum kalitesi de yönetim kalitesinin düşük olmasında etkilidir. Birliğe dahil olan ya da mutabakat sağlayan ülkelerde, reform sürecinin başlaması, düzenleyici kurumların oluşması ve siyasi ve sosyal hakların nispeten önem kazanması yönetim kalitesinde görece artış yaşanmasına katkıda bulunduğu ifade edilebilir.

KAYNAKLAR

Abed G. T. (1998), "Governance Issues and Transition Economies", IMF, May 27-28, "Challenges to Economies in Transition: Stabilization, Growth, and Governance" adlı konferansta sunulmuştur.

Acemoğlu, D. & Robinson, J. A. (2012), Why Nations Fail: The Origins of Power, Andrijauskas K. (2013), "China's Economic Penetration into Post-Soviet Central Asia and Eastern Europe." Lithuanian Foreign Policy Review, 30, s. 113-131.

Cihangir D. (2011), AB Aday ve Potansiyel Aday Ülkelerinin 2011 İlerleme Raporları.

EURASIAN (2016), <http://www.eurasiancommission.org/>

Freedom House (2014), Freedom House in the World 2014.
Freedom House (2015), Freedom House in the World 2015.

Gainsborough, M. (2012), "Elites vs. reform in Laos, Cambodia, and Vietnam" Journal of Democracy, 23(2), April, s. 34-46.

Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2009), Multivariate Data Analysis, 7th Ed., Prentice Hall, London, UK.

Hu, J., Ray, B.K. & Singh, M. (2007), Statistical Methods for Automated Generation of Service Engagement Staffing Plans-References. IBM Journal of Research and Development, 51, s. 281-293.

Johnson C. (2002), "Democratic transition in the Balkans: Romania's Hungarian and Bulgaria's Turkish Minority (1989-99)", Nationalism and Ethnic Politics, 8:1, s. 1-28.

Kooiman, J. (1993), Modern Governance: New Government-Society Interactions, SAGE. London.

Maldona, N. (2010), The World Bank's Evolving Concept of Good Governance and Its Impact on Human Rights. Stockholm, Sweden.

Mikheev, S. (2006), Post-Soviet Space: Elites are Against Integration. (Postsovetskoje Prostranstvo: Elity Protiv Integracii).

Mikhnovets, I. (2015), Moldova, Ukraine and Georgia: What Has Been Done After the Decisive Eastern Partnership Summit in Vilnius in 2013, Austria Institut für Europa- Und Sicherheitspolitik.

Mukhamedzhanova Darya (2007), "Economic Preconditions of Regional Integration in the Post-Soviet Space" (Ekonomicheskiye predposylki regionaloi integratsii na

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 1-14

postsovetskom prostranstve) Journal of Kazakhstan in the Global Processes (Kazakhstan v global'nyx processax) 4, s.138-149.

North, D. (1990), Institutions, Institutional Change and Economic Performance. Cambridge University Press.

Rodrik, D. (2007), One Economics, Many Recipes: Globalization, Institutions, and Economic Growth. Princeton University Press.

Svenjnar, J. (2002), Transition Economies: Performance and Challenges, The Journal of Economic Perspectives. Vol. 16, No. 1 (Winter, 2002), s. 3-28.

Ünlükaplan, İ. & Canıkalp E. (2015), Dünya Bankası Göstergeleri İle Türkiye'nin Yönetişim Kalitesi Konumunun Belirlenmesi: Kümeleme Analizi, Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt 37, Sayı II, s.409-428.

Ward, J. H., Jr. (1963), Hierarchical Grouping to Optimize an Objective Function, Journal of the American Statistical Association, 58, s. 236–244.

World Bank (1989), Sub Saharan Africa :From Crisis to Sustainable Growth – A Long Term Perspective Study, Washington, DC.

World Bank (1992), Governance and Development. World Bank, Washington, DC.

World Bank (1994), Governance and World Bank Experiences, World Bank. Washington, DC.

World Bank (1997), The State in a Changing World, World Bank. Washington, DC:

World Bank (2001), Issue Note: E-Government and the World Bank, World Bank. Washington, DC.

Yesdauletova A. & Yesdauletov A. (2014), “The Eurasian Union: Dynamics and Difficulties of the Post-Soviet Integration,” Trames, vol. 18 no.1.

Yüksel, M. (2000). Yönetişim Kavramı Üzerine. Ankara Barosu Dergisi, 3,s. 145-159.

<https://www.freedomhouse.org/>, Erişim Tarihi: 16.12.2015.

<https://www.worldbank.org/>, Erişim Tarihi: 14.12.2015.

TÜRKİYE MUHASEBE STANDARTLARINA GÖRE STOKLARDA MUHASEBELEŞTİRME ESASLARI

Mehmet Ünsal MEMİŞ¹
Anıl TANRISINATAPAN

ÖZET

Türkiye Muhasebe Standartlarına Göre Stoklarda Muhasebeleşirme Esasları

Bu çalışmanın amacı Türkiye Muhasebe Standartlarına göre stoklarda muhasebeleşirme esaslarını incelemektir. Bu bağlamda TMS 2 Stoklar standardında yer alan temel kavramlara yer verilmiştir. Ardından stokların maliyetlerinin belirlenmesi ve dönemler itibari ile değerlemesinde Vergi mevzuatı ile TMS 2 Stoklar standardı arasındaki benzerlik ve farklılıkları incelenmiştir. Stokların muhasebeleştirilmesindeki farklılıklar ve özellikli durumlar karşılaştırmalı örnekler yardımıyla ortaya koyulmuştur. **Anahtar Kelimeler:** Muhasebe Standartları, TMS 2 Stoklar Satandard, Vergi Usul Kanunu.

ABSTRACT

Accounting Principles in Inventory According to Turkish Accounting Standards

The aim of this study is to investigate the principles of accounting in stock based on Turkey Accounting Standards. In this context, situated in the standard IAS 2 Inventories are included with the basic concept. Then the determination of inventory cost and the period as of the similarities and differences between IAS 2 Inventories valuation standards and tax legislation were examined. Differences in accounting for inventories and specific conditions have been revealed down with the help of comparative examples.

Keywords: Accounting Standards, TMS 2 Inventory Standard, Tax Procedure Law

¹ Doç.Dr., Çukurova Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme, mmemis@cu.edu.tr

GİRİŞ

Finansal bilgilerin standart bir formda sunulması ihtiyacını takiben başlatılan çalışmalar, finansal raporlama standartlarının birçok ülkede benimsenmesini ve uygulanmasını beraberinde getirmiştir. Ekonomik anlamda gelişen dünya, bu standartlaşmayı zorunlu kılmıştır. Bu zorunluluk neticesinde, bu standartların ülkemizde uygulanması da kaçınılmaz olmuştur. Uluslararası Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartlarının Türkçeye çevrilmiş hali olan Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları, ülkemizde 2005 yılından itibaren halka açık şirketler tarafından uygulanmaktadır. Şu an itibari ile bilanço esasına göre kayıtlarını tutan işletmelerden Bakanlar Kurulu Kararı ile sayısı her yıl daha da artan işletme tarafından standartlar benimsenmekte ve uygulanmaktadır. Standartların ülkemizde yayımlanma işlevini dönemler itibari ile farklı kurumlar üstlenmiş olamkale birlikte 2011 yılından itibaren bu işlev Türkiye Kamu Gözetimi Muhasebe ve Denetim Standartları Kurumu tarafından yerine getirilmektedir. Söz konusu kurum standartların Türkçeye çevrilmesi ve yayımlanması görevini üstlenmiştir.

31.12.2005 tarihinden sonra başlayan hesap dönemlerinde uygulanmak üzere yürürlüğe giren 2 Nolu Stoklar Standardı(TMS2), bu çalışmanın konusunu oluşturmaktadır. Standart, işletmelerin üretmek ya da doğrudan satmak için satın aldığı, faaliyetlerinde tükettiği ya da elinde bulundurduğu fiziki varlıkların muhasebeleştirilme esaslarını ortaya koymaktadır. Çalışmada stok maliyetlerinin hesaplanması, stoklarda değerlendirme işlemleri, stoklarda değer düşüklüğü ve stokların raporlanması ile ilgili standartta yer alan düzenlemeler açıklanmıştır. Bu düzenlemeler, Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği (MSUGT), tekdüzen muhasebe sistemi ve buna paralel düzenlemeler içeren 213 Sayılı Vergi Usul Kanunu (VUK)'nda yer alan düzenlemeler ile karşılaştırılmıştır. Ardından bu karşılaştırmayı somutlaştırmak üzere karşılaştırmalı olarak muhasebe kayıtlarına yer verilmiştir.

1. Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliği Çerçevesinde Stoklar

Stoklar, işletmenin normal faaliyet döneminde satılacak tüketilecek veya faaliyetler içinde değişime uğrayacak maddi mallarıdır (Sayın, 2001:1). Bir malın stok olarak kabul edilip edilmemesi o malın işletme yönetimi tarafından kullanım amacına bağlıdır. Örneğin halı ticareti yapan bir işletme için her bir halı "stok" olarak değerlendirilirken, halıyı büroda süs için kullanan bir işletme için ise halı "demirbaş" olarak kabul edilmektedir (Özbirecikli, 2005:49).

Bir işletmede stokların çeşidi, önemi ve büyüklüğü bu işletmenin niteliğine, büyüklüğüne göre farklılık arz eder. Hizmet sektöründeki bir işletmede stoklar, diğer işletme türlerine göre daha önemsizdir (Akdoğan ve Tenker, 2005:88-89).

Muhasebe Sistemi Uygulama Genel Tebliğine göre stoklar grubu aşağıdaki hesaplardan oluşmaktadır:

- 150 İlk Madde ve Malzeme
- 151 Yarı Mamuller-Üretim
- 152 Mamuller
- 153 Ticari Mallar
- 157 Diğer Stoklar
- 158 Stok Değer Düşüklüğü Karşılığı(-)
- 159 Verilen Sipariş Avansları

İlk madde ve malzeme, işletmenin faaliyetlerinde kullanmak üzere stoklarında bulundurduğu hammadde, işletme malzemesi, yardımcı madde gibi malzemelerin takip edildiği hesaptır. Mamulün bünyesine direkt olarak katılan ve mamul oluşumunda belirlenebilen ana maddeler direk ilk madde ve malzeme olarak değerlendirilir. Üretim sürecine dolaylı olarak katılan ve mamul bünyesinde ne kadar olduğunun tespitinin ekonomik olmadığı malzemeler ise endirek malzemeyi oluşturur. Endirekt malzeme de kendi içinde de yardımcı malzeme ve işletme malzemesi olarak değerlendirilmektedir.

Yarı Mamuller; henüz tamamlanmamış ancak üretim maliyet unsurların pay almış olan stokların kaydedildiği hesaptır.

Mamuller; üretim işletmelerinin faaliyetinin bir sonucu olarak, üretim sürecinden çıkan ve satışa hazır hale gelmiş olan stokların takip edildiği hesaptır.

Ticari Mallar; işletmede üretilmeyen ve satın alınıp hiçbir değişikliğe uğramadan tekrar satılan stokların izlendiği hesaptır.

Diğer Stoklar; yukarıdaki sayılan sınıflandırmaya dâhil edilemeyen ürün, artık ve hurda gibi sayılan stok türleri olarak ifade edilebilir.

2. TMS 2 Stoklar Standardı Çerçevesinde Stoklar

Özellikle üretim işletmelerinin finansal tablolarında önemli bir yer tutan stok kalemi ile ilgili düzenlemeler TMS-2 Stoklar Standardında yer almaktadır (Gökçen ve Cebeci, 2016: 116). Bu standardın amacı, kapsamı ve standartta yer alan düzenlemelere ilişkin bilgiler bu bölümde açıklanacaktır.

Bu standardın amacı stoklara ilişkin muhasebe işlemlerini açıklamaktır. Muhasebeye stokların muhasebeleştirilmesi ile ilgili temel konu, stokların bir varlık olarak muhasebeleştirilmesinde, kullanılmasında ve elden çıkarılmasında gerçekleşen gelirler ile karşılaştırılacak olan ilgili maliyetin belirlenmesidir. Bu standart, stok maliyetlerinin, net gerçekleştirilebilir değere indirgemeyi de içererek, nasıl saptanacağını ve gidere dönüşeceğini açıklar. Standart ayrıca stok maliyetlerinin oluşumu, içeriği ile uygulanacak değerlendirme yöntemleri hakkında da bilgi verir (TMS2, m.1).

TMS 2 m.2'ye göre Standart, aşağıda yer alanlar dışında kalan bütün stoklara uygulanacaktır.

- İnşaat sözleşmeleri ve bu sözleşmelerle doğrudan ilişkilendirilebilen hizmet sözleşmeleri,
- Finansal araçlar,
- Tarımsal faaliyetler ile ilgili canlı varlıklar ve hasat zamanındaki tarımsal ürünler.

Standartta stoklar, net gerçekleştirilebilir değer ve gerçeğe uygun değer olmak üzere üç önemli tanım yer almaktadır:

Stoklar; İşin normal akışı içinde (olağan işletme faaliyetleri kapsamında) satılmak için elde tutulan; Satılmak üzere üretilmekte olan; ya da Üretim sürecinde ya da hizmet sunumunda kullanılacak ilk madde ve malzemeler şeklinde bulunan varlıklardır (TMS2, m.6).

Stoklar, tekrar satılmak üzere satın alınan ticari malları kapsar. Örneğin perakendeci tarafından tekrar satılmak için satın alınan ve satışa hazır ticari mal, ya da tekrar satılmak üzere alınan satışa hazır arsa ve binalar ticari mal olarak stoklar kapsamında yer alır. Stoklar aynı zamanda işletme tarafından üretilen mamulleri ya da üretimde olan yarı mamulleri ve üretim sürecinde kullanılmak üzere bekleyen ilk madde ve malzemeleri de kapsamaktadır. Hizmet sunulma durumunda ise, stoklar; işletmenin henüz ilgili geliri elde etmediği hizmetin maliyetini de kapsamaktadır (TMS2, m.8).

Net Gerçekleştirilebilir Değer; İşin normal akışı içinde, tahmini satış fiyatından, tahmini tamamlanma maliyeti ve tahmini satış giderleri toplamının, düşürülmesiyle elde edilen tutar olarak ifade edilmektedir (TMS2, m.7).

Gerçeğe Uygun Değer; piyasa katılımcıları arasında ölçüm tarihinde aynı stoğa ilişkin asıl (ya da en avantajlı) piyasadaki olağan bir işlemde, söz konusu stoğun satışından elde edilecek veya bir borcun devrinde ödenecek fiyat olarak tanımlanmaktadır (TMS2, m.7).

2.1. Stokların Maliyetine Giren Unsurlar

TMS 2 Stoklar standardı madde 10'da, stokların maliyetinin üç unsurdan oluştuğu belirtilmektedir. Bu unsurlar aşağıdaki gibidir.

- Tüm satın alma maliyetleri,
- Dönüştürme maliyetleri,
- Stokların mevcut durumuna ve konumuna getirilmesi için katılan diğer maliyetler olarak belirtilmiştir

2.1.1. Satın Alma Maliyeti

Tüm satın alma maliyetleri, satın alma fiyatı, gümrük vergisi ile diğer vergileri ve nakliye, taşıma gibi maliyetler ile malzeme ve hizmetlerin elde edilmesiyle doğrudan ilişkili diğer maliyetleri içerir. Başka bir anlatım ile stokların maliyeti; mal bedeli, nakliye ve sigorta giderleri, akreditif giderleri, finansman giderleri depolama giderleri ve kur farklarının toplamından oluşmaktadır (Sönmez, 2003:27).

Ticari iskontolar ve benzeri diğer indirimler, satın alma maliyetinin hesaplanmasında indirim konusu yapılır. Standarda göre, stoku bulunduğu konuma getirinceye kadar yapılan harcamalar satın alma maliyetine eklenir, bulunduğu konuma getirdikten sonra yapılan giderler ise maliyete eklenmez, dönem giderine aktarılır (Özerhan ve Yanık, 2012:125).

Standardın öngördüğü hükümlerle, ülkemizde uygulanan Tekdüzen Muhasebe Sistemi ile arasında uygulama açısından bir farklılık bulunmamaktadır. Farklılık, stokun vadeli satın alınması durumunda ortaya çıkmaktadır (Özerhan ve Yanık, 2012:125).

Finansman giderleri ve Kur farkları, satın alma maliyeti içinde değerlendirilmezler. Ancak, stokların özellikli varlık olması durumunda TMS-23 Borçlanma Maliyeti Standardına göre, finansman giderleri maliyetine eklenebilir. Vade farkları da keza benzer bir şekilde maliyet bedeline dâhil edilmez; finansman giderleri olarak dönemsel ilkesine uygun olarak kayıtlara alınır (Demir, 2012:271). Vergi kanunlarına göre ise, özellikli varlık ayrımı olmaksızın, stok alışı ile doğrudan ilgili kredi faizleri ve vade farklarının stok maliyetine dâhil edilmesi gerekmektedir. Stok aktifleştirildikten sonra, kur farklarının maliyete ilave edilmesi ihtiyaridir (Özerhan ve Yanık, 2012:127).

2.1.2. Dönüştürme Maliyeti

Dönüştürme maliyeti sadece üretim işletmelerinde ortaya çıkmaktadır. Ticaret işletmeleri malları aldığı sattıkları için sadece satın alma maliyeti söz konusudur. Ancak üretim işletmeleri mamul haline getirirken birçok maliyete katlandıkları için dönüştürme maliyetlerine katlanırlar (Özbek, 2008: 81).

Stokların dönüştürme maliyetleri; direkt işçilik giderleri gibi, üretimle doğrudan ilişkili maliyetleri kapsar. Bu maliyetler ayrıca ilk madde ve malzemenin mamule dönüştürülmesinde katılan sabit ve değişken genel üretim giderlerinden sistematik bir şekilde dağıtılan tutarları da içerir. Sabit genel üretim maliyetleri; amortisman, fabrika binası ve teçhizatın bakım onarım giderleri gibi, üretim miktarından etkilenmeyen dolaylı üretim maliyetleri ile fabrikanın yönetim ve idaresi ile ilgili maliyetlerdir. Değişken genel üretim giderleri, endirekt (dolaylı) malzeme ve

endirekt (dolaylı) işçilik gibi, üretim miktarından etkilenen dolaylı üretim maliyetleridir (TMS2, m.12).

Standart, üretim maliyeti ile ilgili direkt ilk madde ve malzeme giderleri dışındaki giderleri, dönüştürme maliyeti olarak ifade etmektedir. Genel üretim giderleri, sabit ve değişken olmak üzere ikiye ayrılır. Sabit genel üretim giderleri, kapasite kullanım oranına göre üretim maliyetine eklenir. Bu durum normal maliyet yöntemini ifade etmektedir. Üretim maliyetine dâhil edilmeyen, çalışmayan kısma isabet eden sabit genel üretim giderleri, doğrudan sonuç hesaplarına yansıtılır (Örten ve Karapınar, 2007:104-105).

Standart, sabit genel üretim giderlerinin maliyete yüklenmesinde normal maliyet yöntemini benimsemektedir. Normal maliyet yöntemi, üretim faaliyetlerinin normal kapasite koşulu altında gerçekleştiğini varsaymaktadır. Normal kapasite, planlanan bakım onarım çalışmalarından kaynaklanacak kapasite düşüklüğü de göz önüne alınarak, normal koşullarda bir ya da birkaç dönem veya sezonda elde edilmesi beklenen ortalama üretim miktarıdır (TMS2, m.13).

Normal kapasite olarak, ortalama üretim miktarının temel alınması, bu ortalama çevresinde beklenen olağan farklılıkların önceden kabul edilmesini ve normal maliyetin bunlardan etkilenmemesini gerektirir. Yöntemin amacı da, bu farklılıkların birim sabit maliyetteki etkisini gidererek bu maliyeti normal boyuta indirmektir. Normal kapasitenin dikkate alınmasıyla, ortalama üretim miktarı esas alınmakta, mevsimsel dalgalanmaların maliyetler üzerindeki olumsuz etkisi elimine edilmiş olmaktadır (Özerhan ve Yanık, 2012:137).

Gerçek üretim düzeyinin normal kapasiteye yakın olması halinde, fiili üretim esas alınarak bir dağıtım yapılması yani tam maliyet yönteminin kullanılmasına izin verilmektedir. Bu iznin amacı, normal maliyetin tam maliyete yakın sonuç vermesidir. Bu şekilde uygulama noktasında kolaylık sağlanması hedeflenmektedir (Boyar ve Güngörmüş, 2006:86).

2.1.3. Diğer Maliyetler

Diğer maliyetler, ancak stokları mevcut konum ve duruma getirdikleri ölçüde stok maliyetine dahil edilirler. Örneğin, bazı genel üretim giderleri kapsamı dışındaki giderlerin veya özel bir müşteri siparişine ilişkin ürün tasarım, geliştirme maliyetlerinin stok maliyetleri kapsamına alınması uygun olabilir (TMS2, m.15).

Stokların maliyetine alınmayan ve oluştukları dönemin gideri olarak kabul edilen giderlere ilişkin örnekler şöyledir (TMS2, m.16):

- Normalin üstünde gerçekleşen, ilk madde ve malzeme (fire ve kayıplar), işçilik ve diğer üretim maliyetleri
- Bir sonraki üretim aşaması için zorunlu olanlar dışındaki depolama giderleri
- Stokların bulunduğu konum ve duruma gelmesinde katkısı olmayan genel yönetim giderleri ve
- Satış giderleri.

2.2. Stok Maliyet Ölçüm Teknikleri

TMS-2 Stoklar Standardında maliyetlerin, fiili maliyet yöntemi ile hesaplanması öngörülmektedir. Bu hesaplama gerçek verilere dayanması nedeniyle

gerçekçi olmasına karşın, yönetim kararlarına yardım açısından pek kullanışlı değildir (Özbek, 2008: 90-91).

Fiili maliyet yönteminin uygulanabilmesi, stokta kalan malların hangi maliyet bedeli ile alındığı ya da üretildiğinin bilinmesi ve yapılan satışların hangi mallarla ilgili olduğunun iyi takip edilmesine bağlıdır. Ürün çeşitliliğinin çok fazla olduğu işletmelerde bu yöntemin uygulanması oldukça zordur. Bu sebeple, bu yöntem ürün çeşidi az ve ürün bedeli yüksek olan işletmelerde daha çok kullanılmaktadır (Vural, 2003: 153).

Sonuçlar maliyete yakınsa, stok maliyetinin ölçümüyle ilgili standart maliyet yöntemi ve perakende yöntemi gibi teknikler kullanılabilir. Standart maliyet hesabında, ilk madde ve malzemelerin, işçiliğın, verimliliğın ve kapasite kullanım oranlarının normal düzeyleri dikkate alınır. Standart maliyetler düzenli olarak gözden geçirilir ve gerek görülürse mevcut koşullar dikkate alınarak yeniden belirlenir (TMS2, m.21).

Perakende yöntemi, perakende satış yapan işletmeler tarafından, diğer maliyet yöntemlerini uygulamanın pratik olmadığı, benzer kar marjlarına sahip, hızla değişen çok sayıda kalemden oluşan stokların değerlemesinde kullanılır. Bu yöntemde, stokların maliyeti, stokların satış değerinden uygun bir brüt kar marjının düşülmesi suretiyle bulunur. Kullanılacak yüzde oranının belirlenmesinde, gerçek satış fiyatının altında fiyatlandırılan stoklar dikkate alınır. Çoğunlukla, her perakende satış bölümü için ortalama bir yüzde kullanılır (TMS2, m.22).

2.3. Stok Maliyetini Hesaplama Yöntemleri

TMS-2 Stoklar Standardında stok maliyetlerini hesaplama yöntemi olarak şu yöntemler önerilmektedir (Özerhan ve Yanık, 2012: 148):

- Gerçek Parti Maliyet Yöntemi
- İlk Giren İlk Çıkar (FIFO) Yöntemi
- Ağırlıklı Ortalama Maliyet Yöntemi

Gerçek parti maliyet yöntemi, normal şartlarda birbirleri ile ikame edilemeyen stok kalemleri ile özel projeler için üretilen veya satın alınan mal veya hizmetlerin maliyeti, her bir varlığa ilişkin özel maliyeti dikkate alınarak belirlenir (TMS2, m.23).

Maliyetin özel olarak belirlenmesi, maliyetin belirlenen stok kalemleriyle ilişkilendirilmesini ifade eder. Bu yöntemin, belirli bir proje için ayrılan stoklara ilişkin olarak, bu stokların satın alınmış veya üretilmiş olmasına bakılmaksızın, kullanılması uygundur. Ancak, özel maliyet yöntemi (gerçek parti maliyet yöntemi) genellikle birbirleri ile ikame edilebilen büyük miktardaki kalemlerden oluşan stoklar için uygun bir maliyet hesaplama yöntemi değildir. Bu durumlarda, dönem kar veya zararı üzerindeki etkisini görmek amacıyla stokta kalan kalemleri seçme yöntemi kullanılabilir (TMS2, m.24)

Yukarıda belirtilenler dışında kalan stokların maliyeti, ilk giren ilk çıkar (FIFO) veya ağırlıklı ortalama maliyet yöntemlerinden biri uygulanarak belirlenir. Bir işletme benzer özelliklere ve benzer kullanıma sahip tüm stoklar için aynı maliyet hesaplama yöntemini kullanır. Türü veya kullanım alanları itibarıyla farklı olan stoklar için, farklı maliyet hesaplama yöntemleri kullanılabilir (TMS2, m.25).

FIFO yönteminde; ilk satın alınan veya üretilen stok kaleminin ilk satıldığı, dönem sonunda stokta kalan kalemlerin en son satın alınanlar veya üretilenlerden olduğu varsayılır. Ağırlıklı ortalama maliyet yönteminde; her bir stok kaleminin maliyeti, dönem başındaki benzer varlıkların ağırlıklı ortalama maliyeti ile dönem içinde satın alınan veya üretilen benzer varlıkların maliyetinin ağırlıklı ortalamasının alınması suretiyle tespit edilir. Ortalama, işletmenin iş akışına bağlı olarak, periyodik bazda (Dönem sonu ağırlıklı ortalama maliyet yöntemi) veya her bir ek alım/üretim sonrasında (hareketli ağırlıklı ortalama maliyet yöntemi) hesaplanabilir (TMS2, m.27).

2.4. Stokların Gider Olarak Kaydedilmesi

Stoklar satıldığında, bu stokların kayıtlı değeri, bu stoklarla ilgili hasılatın finansal tablolara alındığı dönemde gider olarak muhasebeleştirilir. Stokları net gerçekleşebilir değerine indirgeyen stok değer düşüklüğü karşılık tutarları ve stoklarla ilgili kayıplar, indirgemenin ve kayıpların olduğu dönemde gider olarak muhasebeleştirilir. Net gerçekleşebilir değer artışı nedeniyle iptal edilen stok değer düşüklüğü karşılık tutarı, iptalin gerçekleştiği dönemin tahakkuk eden satış maliyetini azaltacak şekilde muhasebeleştirilir (TMS2, m.34).

İşletmelerde kullanılmak üzere imal ve inşa edilen varlıklar için kullanılan stoklar, bu varlıkların maliyetine yüklenerek varlıkların hizmet süresi içinde gidere dönüştürülür (TMS2, m.35).

2.5. Stoklarla İlgili Mali Tablo Dipnotlarında Raporlanacak Bilgiler

Tam açıklama ve gerçeğe uygun sunum kavramları gereğince stoklarla ilgili Finansal tablo dipnotlarında açıklanacak hususlar da Standardın 36. maddesinde aşağıdaki şekli ile yer almaktadır:

- Stokların değerlendirilmesinde benimsenen muhasebe politikaları, kullanılan maliyet hesaplama yöntemleri
- Stokların toplam kayıtlı değerleri ve stokların işletmeye uygun şekilde sınıflandırılmış bazda ayrı ayrı tutarları;
- Gerçeğe uygun değerlerinden satış için katılan maliyetler düşüldükten sonraki değerle izlenen stokların finansal tablolardaki tutarı
- Dönem içinde gider kaydedilen stokların tutarı;
- Standardın 34. paragrafı uyarınca dönem içinde gider kaydedilerek kayıttan düşülen stoklar;
- Standardın 34. paragrafı uyarınca dönem içinde gider kaydedilerek kayıttan düşülen stokların iptali;
- Standardın 34. paragrafı uyarınca gider kaydedilerek kayıttan düşülen stokların iptaline neden olan olaylar veya koşullar ve
- Yükümlülükler için teminat olarak gösterilen stokların kayıtlı değeri.

2.6. Stokların Değerlemesi

İşletmeler faaliyetlerine devam etmek için belirli miktarlarda girdi kullanmak zorundadırlar. Bu girdilerin değerlendirilmesi de stokların değerlendirilmesinde yapılan usul ve esaslara göre olmaktadır. Dönem içinde satılan malların maliyeti stokların değerlendirilmesi ile yakından ilgili olduğu gibi dönemin kar ve zararını da etkilemektedir. Bu nedenle

stokların değerlemesinde uygulanacak yöntemlerin doğru bir şekilde tercih edilmesi bütün işletmeler için oldukça önemlidir (Özmen, 2008:62).

Standarda göre stoklar, temel olarak maliyet ve net gerçekleşebilir değerlerin düşük olanı ile değerlendirilmektedir. Normal koşullarda birbirleri ile ikame edilemeyen stok kalemleri ile özel projeler için üretilen veya satın alınan mal veya hizmetlerin maliyeti, her bir varlığa ilişkin özel maliyeti dikkate alınarak belirlenen Gerçek parti maliyet yöntemi adı verilen teknik ile değerlendirilir.

Maliyet bedeli net gerçekleşebilir değerden düşükse maliyet değerlendirme yöntemlerinden biri ile değerlendirilir. Yukarıda belirtilenler dışında kalan stokların maliyeti, İlk Giren İlk Çıkar (FIFO) veya Ağırlıklı Ortalama Maliyet yöntemlerinden biri uygulanarak belirlenir. Son Giren İlk Çıkar (LIFO) yönteminin uygulanmasına, standartta yer verilmemiştir. İşletme benzer özelliklere ve kullanıma sahip olan bütün stoklar için aynı maliyet hesaplama yöntemini kullanır. Benzer türde olmayan stoklar için ise farklı yöntemler kullanılabilir (Yalnız, 2011:42).

Kavramsal Çerçeveye göre; Türkiye Muhasebe Standartlarına göre hazırlanacak mali tablolar ticari bilançonun oluşumu ile ilgilenirken, Vergi Usul Kanununda iktisadi kıymetlerin değerlendirilmesine ilişkin hükümler ise vergi matrahının belirlenmesi ile ilgilenmektedir. Bu nedenle işletmeler muhasebe standartlarına uygun olarak hesapladıkları ticari kardan sonra vergi mevzuatı uyarınca bu kardan indirilecek giderleri ve eklenecek gelirleri dikkate alarak mali karı hesaplayacaktır (Küçük, 2010). Vergi Kanunları açısından kâr ve zararın doğru hesaplanabilmesi için Vergi Usul Kanunu'nun değerlemeye ilişkin hükümlerine uygun hareket edilmesi, Yeni Türk Ticaret Kanunu açısından stokların doğru değerlendirilmesi içinse TMS 2 Stoklar Standardına uygun davranılması gerekmektedir (Taştan, 2013).

Örnek: X İşletmesinin dönem sonunda stoklarında maliyet bedeli 1.000 TL olan 500 adet Y malı bulunmaktadır. Söz konusu malın tahmini satış fiyatının 1.500 TL ve tahmini satış maliyetlerinin ise 300 TL olacağı tespit edilmiştir.

Tahmini satış fiyatı	: 1.500 TL
Tahmini tamamlanma maliyeti	: ---
Tahmini satış giderleri	: (300) TL
Net Gerçekleşebilir Değer	: 1.200 TL
Maliyet Değeri	: 1.000 TL

Stok maliyet değeri, maliyet bedeli net gerçekleşebilir değerinden daha düşük olduğu için 1000 TL'dir.

Eğer Maliyet değeri, Net Gerçekleşebilir Değer (NGD)'den büyük ise fark değeri düşüklüğü zararlıdır. Bu durumda karşılık ayrılarak stok NGD'ine indirilir (Gençoğlu vd., 2013: 293).

Örnek: Bir işletmenin dönem sonunda stokunda bulunan A malının maliyet bedeli 500 TL, tahmini satış fiyatı 550 TL ve tahmini satış maliyetinin 150 TL olacağı belirlenmiştir. Bu durumda söz konusu malın değerlendirilmesi şu şekilde yapılmaktadır.

Tahmini satış fiyatı	: 550 TL
Tahmini tamamlanma maliyeti	: ---
Tahmini satış giderleri	: (150) TL
Net Gerçekleşebilir Değer	: 400 TL
Maliyet Değeri	: 500 TL

Stok değeri, maliyet bedeli net gerçekleşebilir değerinden daha büyük olduğu için NGD olan 400 TL'dir. Yani söz konusu malda 100 TL değer düşüklüğü bulunmaktadır. Bunun için karşılık ayrılması gerekmektedir. Standartta göre yapılması gereken kayıt aşağıdaki gibidir:

31. 12. 20XX			
62X Stok Değer Düşüklüğü Karşılık Giderleri	100		
158 Stok Değer Düşüklüğü Karşılığı Karşılık Ayrılması		100	

3. Stokların Muhasebeleştirme Esaslarında TMS 2 İle VUK Arasındaki Farklılıklar

TMS 2 ile VUK arasında stokların muhasebeleştirilmesinde farklı uygulamalar söz konusudur. Bu bölümde iki düzenleme arasındaki farklılıklar açıklanmakta ve bu farklılıkları ortaya koyacak örnek muhasebe kayıtlarına yer verilmektedir.

3.1. TMS 2 ve VUK Karşılaştırması

Stoklar vergi mevzuatımıza göre maliyet bedeli ile değerlendirilir. Eğer piyasa fiyatının %10 ve üzerinde bir değer düşüklüğü var ise emsal bedel ile değerlendirilir. Standartta ise, maliyet bedeli ile net gerçekleşebilir değerinden düşük olanı ile değerlendirilir (Yereli vd., 2012:29).

Standartta stokların değerlendirilmesinde, normal şartlarda birbiri yerine geçmeyen stok kalemleri ile özel projeler için üretilen veya satın alınan malların maliyeti gerçek parti maliyet yöntemi ile belirlenir. Bu stoklar dışında kalan stokların maliyeti FIFO (İlk giren ilk çıkar) veya ağırlıklı ortalama maliyet yöntemlerinden biri ile belirlenebilmektedir. Standartta maliyetlerin ölçümü ile ilgili olarak perakende yöntem ve standart maliyet yöntemi de yer almaktadır. VUK'da ise, fiili maliyet yöntemi esas olmakla birlikte, FIFO ve ortalama maliyet yöntemleri de bulunmaktadır (Yereli vd., 2012:29). VUK'nda yer alan LIFO uygulaması TMS- 2 Stoklar standardında yer almamaktadır. Bu durum stokların değerlendirilmesinde LIFO yönteminin standart tarafından uygulanmayacağı sonucunu doğurmaktadır.

Standart stokların maliyetinde normal maliyet yöntemini benimserken; vergi kanunlarında tam maliyet yöntemi esas alınmaktadır.

Vergi mevzuatımızda stokların alış maliyetine kur farkları ve faiz giderleri dahil edilirken; standart bu konuda kur farkları ve faiz giderlerinin alış maliyetine dahil edilmemesi gerektiğini ifade etmektedir. Sadece özellikli varlık (TMS 23) olarak ifade edilen stokların faiz giderlerinin varlığa ilişkin kısmı maliyete ilave edilebilir.

Standart mal alımı ile ilgili vade farklarının malın maliyetine dahil edilmeden vade farkı gideri olarak raporlanmasını öngörmektedir. Ancak vergi kanunlarında vade farkları da alış maliyeti içinde değerlendirilmektedir.

Stokların muhasebeleştirme esaslarına ilişkin olarak TMS-2 ve VUK arasındaki farklılıklar aşağıdaki tablo ile özetlenebilir:

Tablo 1: TMS-2 ve VUK Karşılaştırılması

KONU	TMS-2	VUK
Faiz	Peşin Alış fiyatı ile Vadeli fiyat arasındaki fark stok maliyetine dâhil edilmez.	Stoklara ilişkin borçlanma maliyetleri stok maliyetine dâhil edilir.
İskonto	Peşinat iskontoları gelir olarak kaydedilmelidir.	Peşinat iskontoları mevcut mal maliyetinden düşülür.
Maliyet Yöntemi	Stok maliyeti hesaplanırken Normal Maliyet Yöntemi kullanılmaktadır.	Stok maliyeti hesaplanırken Tam Maliyet Yöntemi kullanılmaktadır.
Değerleme	Maliyet ve Net Gerçekleşebilir Değerden düşük olanı ile değerlendirilir.	Maliyet bedeli ile değerlendirilir. Emsal bedel ile kıyaslama yapılarak değer düşüklüğü belirlenir.

3.2. TMS-2 ve VUK Açısından Stoklarla İlgili Muhasebe Kayıtları

Örnek1: XYZ Ticaret işletmesi, yıl sonunda yaptığı envanter çalışmasında değeri 200.000 TL olan Z malında deforme olduğunu saptamıştır. Bu mala ilişkin olarak takdir komisyonuna başvurmuş ve malın değeri 150.000 TL olarak belirlenmiştir.

Bu durumla ilgili yapılacak muhasebe kayıtları aşağıdaki gibi olacaktır.

Tekdüzene göre:

1	31. 12. 20XX		
	157 Diğer Stoklar	200.000	
	Değer Düşüklüğüne Uğrayan Malın Kaydedilmesi		200.000
	153 Ticari Mallar		

Karşılık Kaydı:

2	31. 12. 20XX		
	654 Karşılık Giderleri	50.000	
	Karşılık Ayrılması		50.000
	158 Stok Değer Düşüklüğü Karşılığı		

TMS 2'ye göre yapılacak kayıt:

1	31. 12. 20XX		
	62X Stok Değer Düşüklüğü Karşılık Giderleri	50.000	
	Karşılık Ayrılması		50.000
	158 Stok Değer Düşüklüğü Karşılığı		

Örnek2: XYZ üretim işletmesi dönem sonunda stoklarındaki malların 10.000 TL'lik kısmında çürüme olduğu belirlenmiştir. Piyasada bu malların 8.000 TL ye satılabileceği tespit edilmiştir.

Söz konusu işlemlere ait muhasebe kayıtları aşağıdaki gibidir:

Tekdüzene Göre;

1	31. 12. 20XX		
	157 Diğer Stoklar	10.000	
	152 Mamuller		
	Değer Düşüklüğüne Uğrayan Malın Kaydı		10.000

Karşılık Kaydı;

2	31. 12. 20XX		
	654 Karşılık Giderleri	2.000	
	158 Stok Değer Düşüklüğü Karşılığı		
	Karşılık Ayrılması		2.000

TMS 2'ye göre;

1	31. 12. 20XX		
	62X Stok Değer Düşüklüğü Karşılık Giderleri	2.000	
	158 Stok Değer Düşüklüğü Karşılığı		
	Karşılık Ayrılması		2.000

Örnek 3: ABC işletmesi 31.10.2015 tarihinde 100.000 TL peşin bedelli ticari malları 3 ay vadeli kredili olarak 115.000 TL'ye satın almıştır. (KDV göz ardı edilmiştir.)

Söz konusu işleme ait muhasebe kayıtları aşağıdaki gibidir: (Örten, Kaval ve Karapınar, 2011)

Tekdüzene Göre:

1	31. 10. 2015		
	153 Ticari Mallar Hs.	115.000	
	320 Satıcılar Hs.		115.000
	Ticari Mal Alışı		

TMS-2'ye Göre:

TMS-2'ye göre vade farkı stok maliyetine dahil edilmez. Dönemsellik kavramına uygun olarak vade farkları dönem gideri olarak kayıtlanır. Burada faizi hesaplamak için etkin faiz yöntemi kullanılacaktır.

Bugünkü Değer = Gelecekteki Değer / $(1+i)^{(\text{Vadeye Kalan Gün/Vade Bazı})}$

Formülden hareketle faiz oranını bulacak olursak;

Faiz Oranı = $(\text{Vadeli Değer/Peşin Değer})^{1/(\text{Kalan Süre/Vade Bazı})} - 1$

= $(115.000/100.000)^{1/(3/12)} - 1$

Faiz Oranı = 0,749 %74,90

Yıllık Finansal tablo düzenlendiğini varsayarsak ilgi kayıtlar aşağıdaki gibidir:

1	31. 10. 2015		
	153 Ticari Mallar Hs.	100.000	
	182 Ertelenmiş Faiz Giderleri	15.000	
	320 Satıcılar Hs.		115.000
	Ticari Mal Alışı		

2	31. 11. 2015		
	780 Finansman Giderleri	4.769	
	182 Ertelenmiş Faiz Giderleri		4.769
	$115.000/(1,7490)^{2/12} = 104.769$		
	$104.769 - 100.000 = 4.769$ Kasım Ayı vade farkı		
	Kasım Ayı Faiz Gider Kaydı		

Aralık ayına ilişkin vade farkları da yukarıdaki hesaplamalar yapılarak aynı şekilde kayıt altına alınacaktır

SONUÇ

İşletmelerce muhasebe standartlarının uygulanmaya başlanması ile birlikte mevcut uygulamalar ile standartlar arasında farklılıklar oluşmaktadır. Hatta işletmeler TTK açısından standartlara uygun mali tablolar düzenlemekte vergi mevzuatı açısından ise vergi mevzuatına uygun matrah beyan etmek durumundadırlar. Bu noktada çalışmada, özellikle üretim işletmeleri için oldukça önemli olan, stokların her iki uygulama açısından nasıl değerlendirildiği araştırılmıştır. Stokların işletmelerin faaliyetlerine devam etmelerinde oldukça önemli varlıklar olmaları ve işletme varlıkları içinde önemli bir paya sahip olmaları maliyet tespiti yönü ile karın tespitinde büyük önem arz etmesi konunun önemini ortaya koymaktadır.

Vergi mevzuatımız açısından bakıldığında, stoklar genel olarak maliyet bedeli üzerinden değerlendirilmektedirler. Stokların maliyetinde vergi mevzuatımız tam maliyet yöntemi belirlemiştir. Yani kapasite kullanımı dikkate alınmamaktadır. Stok maliyeti hesaplanırken tüm maliyet unsurları dâhil edilmektedir. Bu çerçevede stokların satın alma maliyetine; kur farkları ve faiz giderleri gibi maliyet unsurları da dahil edilmektedir.

Vergi kanunlarının aksine standarttaki uygulamalara bakıldığında, standartların vergi kanunlarından büyük ölçüde farklılaştığı görülmektedir. Standartta göre stoklar, maliyet bedeli ile net gerçekleşebilir değerinden düşük olanını ile değerlendirilmektedir. seçmektedir. Tam maliyetin aksine kapasite kullanımını dikkate alan normal maliyet yöntemi önermektedir. Yine diğer önemli bir farklılık olarak standartta, stokların maliyetine kur farkı ve faiz giderlerinin ilave edilmemesi gerektiği açıklanmaktadır. Tüm bu noktalardan bakıldığında gerek stok maliyetine dahil olan unsurların tespiti, gerekse stokların zaman içindeki değerlendirilmesi aşamalarında VUK ile TMS 2 arasında önemli farklılıklar vardır.

Sonuç olarak finansal tabloların, ihtiyaç duyulan bilgiyi aslına sadık bir şekilde sunma işlevini yerine getirmesi için, rehber işlevi gören standartlardan biri olan TMS 2 Stoklar standardı ile MSUGT ve VUK ile büyük ölçüde farklılaşmaktadır. Dünya ile entegre olabilmek ve ülke genelinde karşılaştırılabilir sunum yapabilmek için, standartlara uygun raporlama yapmak durumunda olan işletmelerce, stoklarla ilgili muhasebeleştirme işlemlerinin, TMS 2 standardında yer alan ilkeler gözetilerek yapılması uygun olacaktır.

KAYNAKÇA

- Akdoğan, Nalan ve Nejat Tenker, (2005) “*Finansal Tablolar ve Mali Analiz Teknikleri*” 10. Baskı, Ankara: Gazi Kitabevi.
- Boyar, E., ve Güngörmüş, A. H. (2006). *TMS2 Stoklar Standardında Maliyet Yöntemi ve Bir Uygulama Önerisi*. Marmara Üniversitesi Analiz Dergisi.
- Demir, Ş. (2012). *Türkiye Muhasebe ve Finansal Raporlama Standartları*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Gençoğlu, Ümit Gücenme, Özerhan, Yıldız ve Karabınar, Selahattin (2013), “*Türkiye Finansal Raporlama Standartları*”, SAUSEM Yayınları, Sakarya.
- Gökçen, Gürbüz ve Cebeci, Yasin (2016) “*TMS- 2 Stoklar Standardında Yer Alan Stok Maliyet Hesaplama Yöntemlerinin Gıda Maddeleri Sanayi Sektöründeki İşletmelerde Kullanımı Üzerine Bir Araştırma*”, Maliye Finans Yazıları, 115-132.
- Küçük, Y. (2010), “*Stokların Değerlemesi Ve Denetimi*” İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Örten, R., ve Karapınar, A. (2007). *Dönemsonu Muhasebe Uygulamaları*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Örten, Remzi, Kaval, Hasan ve Karapınar Aydın , (2011) “*Türkiye Muhasebe-Finansal Raporlama Standartları Uygulama ve Yorumları*”, 5. Baskı, Gazi Kitabevi, Ankara.
- Özbek, C. Y. (2008). *Türkiye Muhasebe Standardı (TMS-2) Stoklar*. Muhasebe ve Denetime Bakış.
- Özbirecikli, Mehmet (2005), “*Dönem sonu İşlemleri Muhasebesi*” 2. Baskı, Ankara: Detay Yayınları.
- Özerhan, Y., ve Yanık, S. (2012). *Türkiye Muhasebe Standartları Türkiye Finansal Raporlama Standartları*. Ankara: MU-DEN Yayın.
- Özmen, C.Yaşar (2008). “*Stokların Envanter Değerlemesi ve Denetimi*”, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Sayın, Şevket Kudret (2001), “*İşletme Malzemeleri ve Muhasebeleştirilmesi*”, Mali Çözüm Dergisi, Sayı: 54
- Sönmez, Feriştah (2003) “*13 No'lu Türkiye Muhasebe Standardı - Stoklar*”, Muhasebe ve Denetime Bakış Dergisi, Sayı: 9.
- Örten, Kaval ve Karapınar, (2011) “*Türkiye Muhasebe-Finansal Raporlama Standartları Uygulama ve Yorumları*”, Gazi Kitabevi, 9. Basım, 2016
- Taştan, Ozan, (2013) “*Stoklarda Değer Düşüklüğü'nün Vergi Mevzuatı ve Muhasebe Standartları Açısından İncelenmesi ve Mali Tablolara Yansıtılması*” Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- TMS 2 Stoklar Standardı (www.kgk.gov.tr)
- Vural, İ. (2003). *Dönem Sonu Stok Değerlemesi*, Vergi Sorunları Dergisi.
- Yalnız, Serkan (2011). “*Halka Açık Konaklama İşletmelerinin Finansal Tablolarının TMS 2 Stoklar Ve TMS 18 Hasılat Standartları Açısından Değerlendirilmesi ve Bir Finansal Tablo Önerisi*”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi.
- Yereli, Ayşe, Kayalı, Nilgün ve Demirlioğlu, Lale (2012), *Maliyetlerin Tespitinde Normal Maliyet Yöntemi: TMS 2 Stoklar Standardı ile Vergi Mevzuatı'nın Karşılaştırılması ve Uyumlaştırılması*, Mali Çözüm Dergisi,

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 31-40

TÜKETİCİLERİN KONUT SATIN ALIM SÜRECİNE ETKİ EDEN FAKTÖRLERİN BELİRLENMESİ: ADANA İLİNDE PİLOT BİR UYGULAMA¹

Hatice DOĞAN SÜDAŞ²

Eda YAŞA ÖZELTÜRKAY³

ÖZET

Bu çalışmada, tüketicilerin konut satın alma süreçlerine etki eden faktörleri ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Ayrıca, konut tüketicilerinin satın alım karar süreci esnasında çocuklarla ilgili faktörlerin etkisi ölçülmeye çalışılmıştır. Faktörler, ortak yaşam alanı, özel yaşam alanı, dış alan, fiyat- ödeme planı, iç güvenlik, risk planı, dış güvenlik, estetik, ebeveynlere yakınlık başlıkları altında toplanmıştır. Ayrıca 'Risk azaltma' özelliğine verilen önem bakımından tüketicilerin medeni durumları ve çocuk sahipliği durumları arasındaki farklılığın anlamlı olduğu görülmüştür.

Anahtar kelimeler: konut satın alım süreci, çocuk dostu konut, tüketici davranışı

DETERMINING THE FACTORS ON REAL ESTATE PURCHASING BEHAVIORS: A PILOT RESEARCH IN ADANA

ABSTRACT

The purpose of this study is to investigate the factors that affect consumers' house purchasing decisions. In addition to that, the effects of the factors related to children were measured during the real estate purchasing process. These factors are entitled as common living area, private living space, outer space, price and payment plan, homeland security, risk reduction, external security, aesthetics, closeness to parents. The results show that there is a significant difference for risk reduction factor in terms of consumer's marital status and owning child status.

Key words: House purchasing process, child-friendly housing, consumer behavior

¹ 14.Ulusal İşletmecilik Kongresinde sunulmuştur.

² Öğr.Gör.Dr., Çukurova Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme, hdogan@cu.edu.tr

³ Yrd.Doç.Dr.Eda YAŞA ÖZELTÜRKAY, Çağ Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme, edayasa@cag.edu.tr

Giriş

Tüketici davranışı alanıyla ilgili en etkili olan ve çözülmeye çalışılan alanlardan biri tüketici karar verme aşamasıdır (Koklic ve Vida, 2011). Tüketici karar verme süreci satın almaya karar verilen ürünün içeriği ve satın alınma sıklığıyla alakalı olarak değişiklik göstermektedir. Yoğun problem çözüme sürecine dâhil olan konut satın alım sürecinde çoğunlukla, tüketiciler birçok faktörü göz önünde bulundururlar. Günümüzde, konutların pazarlama aşamalarında özellikle site tarzında yaşam alanı sunan projelerde çocuk dostu mimari, çocuk ergonomisi ve çocuk dostu peyzaj uygulamalarının yapılması, çocuklu ailelerin veya çocuk düşünen ailelerin satın alım fikirlerinde değişiklik yaratabilmektedir. TÜİK 2014 verilerine göre toplam nüfusun % 24,3'ünü oluşturan 0-14 yaş grubu çocukların oluşturduğu pazar büyüklüğü, çocuk dostu konutların önemli bir pazara hitap edebileceğinin de göstergesi olarak kabul edilebilir. Bu çalışmada tüketicilerin konut satın alma süreçlerine etki eden faktörleri ortaya çıkarmak amaçlanmıştır. Çalışmanın birinci bölümünde konuyla ilgili yapılmış önceki çalışmalar incelenmiş olup, diğer bölümlerde ise araştırmanın yöntemi ve sonuçlarına yer verilmiştir.

1.Kavramsal Çerçeve

En genel tanımıyla konut “*sadece barınılacak yer değil, insanın dünyaya geldiği andan itibaren kendini içinde bulduğu bir fiziksel mekân*” olarak tanımlanmaktadır (Tosun ve Fırat,2012). Konut talebini şekillendiren faktörlerin başında ise, gelir ve talep esnekliği, konut fiyatları, kullanıcı zevk ve tercihleri, konut üretimi, konut üretim teknolojisi, konut pazarının örgütlenmesi yer almaktadır (Tosun ve Fırat 2012). Bunlara ek olarak, nüfus artışı, aile yapısında meydana gelen değişiklikler, kentleşme, sosyal ve kültürel gelişmeler, sosyal talep vb faktörlerde söylenebilir.

Küreselleşme sürecinin etkisiyle tüketicilerin satın aldıkları birçok üründe olduğu gibi konut alımlarında da aradıkları kriterlerin değişiklik gösterdiği görülmektedir. Gayrimenkul satın alımına etki eden en önemli dışsal faktörlerin sırasıyla fiyat, güven ve depreme dayanıklılık olduğu, çocuk oyun alanı olmasının ise % 0,2'lik bir öneme sahip olduğu belirtilmektedir (Tosun ve Fırat, 2012). Dökmeci vd. (1996) ise tüketicilerin ailelere yakın olmak, temiz ve gürültüsüz bir çevrede konumlanan yerleri tercih ettiklerini belirtmişlerdir. Roidoung (2013), Bangkok bölgesinde ev satın alımına etki eden faktörlerin başında evin yerleşim yeri olduğunu belirlemiştir. Kauko (2007) komşuluk kalitesi, okul, hastane vb yerlere yakınlık faktörlerinin konut tercihinin etkilendiğini belirtmektedir. Marife (2002) ise Filipinler'de gerçekleştirdiği çalışmada ödeme politikası ve alabilme gücünün konut satın almayı

etkilediğini belirtmektedir. Koklic ve Vida (2009), tüketicilerin konut satın alım süreçlerine etki eden içsel faktörlerin, örneklemin referans grupları, zaman baskısı, şirket tutumu, şirket pazarlama iletişimi ve gelir durumundan oluştuğu, dışsal faktörlerin ise, duygular, güven, deneyimleme ve bilgi sahibi olma durumlarından oluştuğu ortaya çıkmıştır. Opoku ve Abdul-Muhmin (2010), tüketicilerin konut satın alım kararlarında önemli olan faktörler, ortak yaşam alanı tasarımı, özel yaşam alanı, bina tasarımı, estetik duruşu, açık alan kullanım uygunluğu, finansal kolaylıklar, yerel çevre, aile bireylerine yakınlık, cadde üstü oluşu ve hava akımı kalitesi olarak sıralanmıştır.

2. Araştırma Yöntemi

Bu çalışmanın temel amacı bireylerin konut satın alımına etki eden faktörleri ortaya çıkarmaktır. Katılımcıların konut satın alım karar sürecinde çocuklara yönelik özelliklere ilişkin görüşleri de ortaya çıkartılmaya çalışılmıştır. Çocuklara yönelik olma özellikleri iki uzmanla görüşülerek belirlenmiş ve forma eklenmiştir. Günümüz şehir yapılanmalarında, “çocuk dostu konut” ifadesinin özellikle çocuklu ve çocuk sahibi olmayı düşünen ebeveynlere yönelik kullanılabilir pazarlama kriterleri arasında olabileceği düşüncesiyle incelenmiştir. Anket formundaki ifade ve sorular önceki çalışmalardan, (Koklic ve Vida (2011), Opoku ve Abdul-Muhmin, (2010) ve Tosun ve Fırat (2010)) yararlanılarak yapılandırılmıştır. Anket formunda tüketicilerin konut tercihlerinde önem verdikleri unsurları belirlemek için beşli Likert ölçeğinde derecelendirilmiş olan 23 ifadeye katılım düzeylerini belirtmeleri istenmiştir. Çalışma organize alışveriş merkezinden alışveriş yapan tüketicilerin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmada örnekleme yöntemi olarak, "kolayda örnekleme yöntemi" kullanılmıştır. Kolayda örnekleme yönteminin seçilmesinin nedeni, tüketicilerin gönüllü katılımlarının sağlanması ve bir baskı unsurunu hissetmelerine engel olmaktır. Ön test yapmak ve soruların anlaşılabilirliğini test etmek amacıyla asıl çalışma öncesinde anketler 20 kişiye uygulanmıştır. Örneklem çerçevesini Adana ilinin merkezinde faaliyet gösteren iki organize alışveriş merkezinden veri toplamaya izin veren bir alışveriş merkezindeki ziyaretçiler oluşturmaktadır. Anketörler alışveriş merkezinin içerisinde zaman geçiren müşterilerle yüz yüze görüşerek anket yapma talebinde bulunmuşlardır. Anketler müşteri ziyaretlerinin en fazla gerçekleştiği hafta sonu ve hafta içi bir gün (Çarşamba) seçilerek uygulanmıştır. Hatalı, eksik anketler elendikten sonra toplam 316 anket analize değer bulunmuştur. Verilerin analizinde, tanımlayıcı istatistikî analizler. Faktör analizi ve t testi kullanılmıştır.

3. Verilerin Analizi ve Bulgular

Araştırmaya katılan tüketicilerin betimleyici istatistik sonuçları Tablo 1’de görülmektedir. Anket uygulanan katılımcıların %47,2’si kadın ve %52,8’i erkek; %78,5’i evli ve %39,2’si ise üniversite mezunudur.

Tablo 1. Demografik Özellikler

Özellik	Frekans(f)	Oran (%)
<i>Cinsiyet</i>		
Kadın	149	47,2
Erkek	167	52,8
<i>Yaş</i>		
20 – 24 yaş	37	11,7
25 – 29 yaş	57	18,0
30 – 34 yaş	58	18,4
35 – 39 yaş	64	20,3
40 – 44 yaş	60	19,0
45 ve üzeri	40	12,7
<i>Medeni Durum</i>		
Evli	248	78,5
Bekâr	68	21,5
<i>Çocuk Sayısı</i>		
Yok	135	42,7
1	119	37,7
2	50	15,8
3	12	3,8

<i>Öğrenim Durumu</i>		
İlkokul	37	11,7
Ortaokul	32	10,1
Lise	112	35,4
Yüksekokul	9	2,8
Üniversite	124	39,2
Yüksek lisans	2	,6
<i>Hane Gelir</i>		
2000'den az	47	14,9
2000-3500	72	22,8
3501-5000	42	13,3
5001-6500	95	30,1
6501-8000	5	1,6

Tablo 3. Keşfedici Faktör Analizi

DEĞİŞKENLER ($\alpha=0,80$)	FAKTÖR YÜKLERİ								
	f ₁	f ₂	f ₃	f ₄	f ₅	f ₆	f ₇	f ₈	f ₉
Faktör 1: Dış Güvenlik ($\alpha=0,79$)									
Site giriş kapılarının çocukların site dışına çıkamayacağı şekilde düzenlenmesi	,784								
Sitedeki çocuk oyun alanları ve çevresinin güvenlik riski içeren unsurlardan arındırılmış olması	,793								
Kapalı alan ve oyun alanlarının güvenlik kameraları aracılığıyla dairelerden görüntülenebiliyor olması	,751								
Faktör 2: İç Güvenlik ($\alpha=0,82$)									
Camlı kapı ve mobilyalarda - kırılmaya dayanıklı ve yaralanma riskini azaltan - temperli cam kullanımı		,462							
Daire içi prizlerin kapaklı olması		,566							
Çarpmalara karşı önlem olarak, bombe kapı kasaları olması		,853							
Çarpmalara karşı önlem olarak, bütün duvar dış köşelerinde yuvarlak köşe profilleri kullanılması		,874							
Faktör 3: Ortak Yaşam Alanı ($\alpha=0,70$)									
Oturma odasının büyüklüğü			,739						
Odaların dizilişi			,651						

Mutfağın büyüklüğü			,574					
Dairenin büyüklüğü (m ²)			,774					
Faktör 4: Ebeveynlere Yakınlık ($\alpha=0,84$)								
Eşinin ailesine yakınlık			,894					
Kendi ailesine yakınlık			,918					
Faktör 5: Dış Alan ($\alpha= 0,80$)								
Bahçesinin varlığı					,877			
Bahçesinin büyüklüğü					,897			
Faktör 6: Fiyat/Ödeme Koşulları ($\alpha=0,71$)								
Fiyat					,877			
Ödeme Planı					,857			
Faktör 7: Estetik ($\alpha=0,68$)								
Rötuşlarda seçilen malzemeler						,825		
Rötuşların kalitesi						,864		
Faktör 8: Risk Azaltma ($\alpha=0,56$)								
Banyoların kaymaz zemin özelliğinde olması							,760	
Balkon korkuluklarının en az 90 cm yüksekliğinde ve güvenlik aparatlarına uygun nitelikte olması							,776	
Faktör 9: Özel Yaşam Alanı ($\alpha=0,45$)								

Yatak odası sayısı										,7 5 3
Banyo sayısı										,8 1 3
Açıklanan Varyans (%71,77)	22,8	8,3	7,9	6,7	6,2	5,6	5,0	4,6	4,2	
KMO: ,740 Bartlett Testi: Yaklaşık Ki-Kare: 2359,961 (253 sd., ,000 anlamlılık düzeyi)										
Temel Bileşenler Analizi ve Varimaks Dönüştürmesi										

Tablo 3’de görüldüğü gibi, 23 değişken, 9 faktör altında toplanmıştır ve açıkladıkları varyansın yaklaşık %72 olduğu görülmektedir. Varimaks döndürme yönteminin seçildiği rotasyonlu faktör yükleri matrisi elde edilerek sonuçlar yorumlanmıştır. Buna göre tüketicilerin konut tercihleri için önem verdikleri boyutlar önceki araştırmaya benzer şekilde (Opoku ve Abdul-Muhmin, (2010)) ‘Ortak Yaşam Alanı, Özel Yaşam Alanı, Dış Alan, Fiyat/Ödeme Koşulları, Ebeveynlere Yakınlık, Estetik ve Dış Güvenlik faktörlerine ek olarak bu çalışmada İç Güvenlik ve Risk Azaltma, boyutları da eklenmiştir. Banyoların kaymaz zemin olma özelliği ve balkon korkuluklarının en az 90cm yüksekliğinde ve güvenlik aparatlarının uygun nitelikte olması değişkenlerini içeren faktör “ risk azaltma” olarak isimlendirilmiştir. Ölçeğe eklenen bir diğer boyut ise “iç güvenlik” olarak adlandırılmıştır. Bu faktöre ait değişkenler incelendiğinde, daha çok daire içi güvenliği sağlamaya ilişkin ifadelerin, toplandığı görülmektedir.

Araştırmada kullanılan yargıların tutarlılıklarını test etmek yapılan güvenilirlik analizi sonuçlarına göre ölçeğin Cronbach Alfa katsayısı hesaplanmış ve 0,60’dan yüksek olduğu görülmüştür. Çalışma bir ön çalışma olması nedeniyle, ölçeğin güvenilirlik katsayısının 0,60’dan yüksek olması yeterli kabul edilmektedir (Hair ve diğ., 2006). Yalnızca ‘Özel Yaşam Alanı’ ve yeni bir boyut olarak eklenen ‘Risk Azaltma’ boyutlarının ifadelerine ilişkin güvenilirlik katsayısı 0,60’dan düşük hesaplanmıştır.

Çocuk Sahipliği ve Tüketicilerin Konut Tercihlerinde Önem Verdikleri Unsurların Karşılaştırılması

Tüketicilerin konut tercihlerinde önem verdikleri unsurların çocuk sahipliğine göre farklılık gösterip göstermediği t testi uygulanarak incelenmiştir. Elde edilen sonuçlar aşağıda yer alan Tablo 4’de görülmektedir.

Tablo 4. Çocuk Sahipliği ve Tüketicilerin Konut Tercihlerinde Önem Verdikleri Unsurların Karşılaştırılması

	Levene Testi		t-testi		Ortalama	
	F	Sig.	t	Sig.	Çocuksuz (N=135)	Çocuk Sahibi (N=181)
Dış Güvenlik	7,824	,005	-,172	,864	3,97	3,99
İç Güvenlik	,926	,337	-,395	,693	3,78	3,81
Ortak Y. Alan	,167	,683	-1,057	,292	3,99	4,06
Ebev.Yakınlık	1,686	,195	,675	,500	2,57	2,46
Dış Alan	,435	,510	-1,053	,293	3,41	3,53
Fiyat/Öde. K.	2,086	,150	,818	,414	4,61	4,55
Estetik	,492	,483	-1,794	,074	4,26	4,39
Risk Azaltma	,484	,487	-1,977	,049	4,26	4,38
Özel Y. Alanı	,927	,336	-,130	,896	2,98	3,00

Gerçekleştirilen analiz sonucunda ‘Risk Azaltma’ özelliğine verilen önem bakımından tüketicilerin çocuk sahibi olmama ve çocuk sahibi olma durumları arasındaki farklılığın anlamlı olduğu görülmüştür. Çocuk sahibi tüketiciler konut tercihlerinde ‘Risk azaltma’ özelliklerine çocuk sahibi olmayan tüketicilerden daha fazla önem vermektedir ($p < ,05$).

Sonuçlar ve Öneriler

Konut kavramı 21. yüzyılda, bireylerin barınma ihtiyacını karşılayan bir araç olma özelliğinden sıyrılarak, yatırım aracı, toplumsal yapıda statü göstergesi, ekonomik güvenceye yardımcı mal olma gibi çeşitli işlevlere sahip hale gelmiştir (Tosun ve Fırat,2012). Tüketiciler, artık konut satın alımına etki eden faktörleri hızlı kentleşmenin ve kutuplaşmanın da etkisiyle daha fazla irdelemektedirler. Adana ilinde yaşayan tüketicilerin konut satın alım karar süreçlerine etki eden faktörler dış güvenlik, iç güvenlik, ortak yaşam alanı, ebeveynlere yakınlık, dış alan, fiyat/ödeme koşulları, estetik, risk azaltma ve özel yaşam alanı başlıkları altında toplanmıştır. Risk azaltma ve özel yaşam alanı değişkenlerine ait güvenilirlik değerlerinin gelecekte daha büyük örneklemden verilerin elde edilmesiyle gerçekleştirilecek çalışmalar sonrasında daha da yükselmesi beklenmektedir. Çalışmaya katılan çocuk sahibi katılımcıların konut tercihlerinde, “risk azaltma” özelliklerinin çocuk sahibi olmayan katılımcılardan daha fazla önem verdiği görülmektedir. Özellikle hızlı kentleşme, yoğun ve düzensiz yapılaşma, açık alanların azalması ve otomobil sahipliğinin artması, çocuklar için

cadde ve sokakları eskiye göre daha tehlikeli hale getirmektedir. Çocuğun gelişimindeki en önemli faktörlerin arasında fiziksel çevre faktörü de yer almaktadır. Bu çevrenin çocuklar için daha yaşanabilir kılınmasına yönelik çeşitli önlemler alınması gerekmektedir.

Bu çalışma zaman ve maliyet kısıdı dolayısıyla sadece Adana ilinde yapılmış olup, sonuçları geneli temsil etmemektedir. İleriki çalışmalarda, örneklem sayısının artırılması, daha fazla ve farklı şehirlerden deneklere ulaşılması düşünülmektedir. Konuyla ilgili çalışmaların sayısı az olmasına rağmen Türkiye konut pazarındaki ivmeler belirgin düzeydedir. Bu nedenle bu ve benzeri çalışmaların varlığına sürekli ihtiyaç duyulmaktadır.

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 31-40

KAYNAKÇA

DÖKMECİ, V., Berköz, L., Levent, H., Yürekli, H. ve Çağdas, G. (1996), Residential preferences in Istanbul. *Habitat International*, 20(2), 241-251.

GIBLER, K.,M. ve Nelson,S.,L., (1998), Consumer Behavior Applications To Real Estate, American Real estate Society Meeting, April 1998.

GUNDLACH, G.T ve Wilkie,W.L., (2007), The American Marketing Association's New Definition of Marketing: Perspective and Commentary on the 2007 Revision, *Journal of Public Policy & Marketing* Vol. 28 (2) Fall 2009, 259–264.

HAIR, J.F., Anderson, R.E., Tatham, R.L. ve Black, W.C. (2006). *Multivariate data analysis*, 5th Ed., Prentice Hall, Englewood Cliffs, NJ.

KAUKO , T. (2007), An Analysis Of Housing Location Attributes In The Inner City Of Budapest, Hungary, Using Expert Judgment., *International Journal of Strategic Property Management*, 11, 209-225.

KOKLİC,M.K., Vida, I., (2011), Consumer Strategic Decision Making And Choice Process:Prefabricated House Purchasing, *International Journal of Consumer studies*, 35 (2011), 634-643.

KOTLER P.,ve Armstrong, G., (2014), *Principles of Marketing*, Fifteenth Edition, Global Edition, Pearson.

MARIFE,M.B.. (2002), The dynamics of housing demand in the Phillipines income and lifecycle effects. Phillipines income and lifecycles effects. *Philipine Institute for Development studies*, No. 2002-01.

OPOKU, R.A. ve Abdul-Muhmin, A.G., (2010), Housing preferences and attribute importance among low income consumers in Saudi Arabia., *Habitat International*, 34 (2010), 219-227.

ROIDUONG, P, (2013). Factors of Housing decisions for low and middle income households in the greater Bangkok area, *The Empirical Econometrics Quantitative Economics Letters*, ISSN, 2286- 7147, Vol 2 no 3 13-26.

SOLOMON, M., (2013), *Consumer Behavior, Buying, Having and being*, Pearson. Global edition.

TANDOĞAN, O., (2014), Çocuk için Daha yaşanırlı bir kentsel mekn: dünyada gerçekleştirilen Uygulamalar, *Megaron*,2014, 9 (1): 19-33.

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 31-40

THANYAMON, S, (2012), Consumer behavior in purchasing home furnishing production in Thailand, publish thesis, Waseda University.

TOPSÜMER, F., Babacan, E. ve Baytekin, E.P., (2009), Şehir Ve Çocuk: Çocuk Dostu Şehir Girişiminin Şehir İmajına Katkısı, İletişim Fakültesi Dergisi / www.journals.istanbul.edu.tr/iuifd/article/viewFile

TOSUN, E.K. ve Fırat, Z., (2012), Kentsel Mekândaki Değişimler ve Kişilerin Konut Tercihleri: Bursa Örneği Business and Economics Research Journal Volume 3 Number 1 2012 ss. 173-192 ISSN: 1309-2448.

TÜİK, Yıllara, yaş grubu ve cinsiyete göre nüfus dağılımı, 2014.

ÜNİVERSİTE ÖĞRENCİ VE MEZUNLARI İLE YETİŞKİNLERİN ÇOKLU ZEKÂ ALANLARI AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ: ADANA/TÜRKİYE ÖRNEKLEMİNDE BİR ÇALIŞMA

Ayten İFLAZOĞLU SABAN¹

Dilek IŞIK²

Bilge KUŞDEMİR KAYIRAN³

ÖZET

Bu araştırmanın temel amacı, üniversite öğrencileri ile üniversite mezunları ve yetişkinlerin zeka alanlarına yönelik tercihlerini belirlemektir. Çalışma betimsel karşılaştırmalı bir araştırma niteliğini taşımaktadır. Araştırmanın örneklemini Çukurova üniversitesinin farklı bölümlerinde okuyan, bir üniversiteden mezun olup Çukurova üniversitesinde yüksek lisans/doktora programlarına devam eden ve Adana’da yaşayan toplam 1466 (692 kadın, 774 erkek) birey oluşturmuştur. Örnekleme oluşturan bireylerin 545’i Çukurova üniversitesi öğrencisi, 921’i üniversite mezunları ve yetişkinlerden oluşmaktadır. Araştırmada veri toplama aracı olarak “Çoklu Zeka Alanları Gelişimsel Değerlendirme Ölçeği” kullanılmıştır. Araştırmada verilerin analizinde frekans ve yüzde hesaplamaları ile bağımsız gruplar t-testi analizi kullanılmıştır. Bulgular, üniversite öğrencileri ile üniversite mezunları ve yetişkinlerin sözel/dilsel, matematiksel/mantıksal, müziksel/ritmik ve bedensel/kinestetik zeka alanlarına ilişkin tercihleri açısından anlamlı bir şekilde farklılaştıkları ve ortalamalar incelendiğinde bu farklılığın üniversite öğrencileri lehine olduğu bulunmuştur. Cinsiyete göre farklılığın müziksel/ritmik ve doğa zekası ortalama puanları arasında ve müziksel ritmik zeka da kadınların, doğa zekasında da erkeklerin lehine olduğu belirlenmiştir. Sonuç olarak, bu araştırmanın sınırlılıkları ve bulguları doğrultusunda, çoklu zeka kuramıyla bireylerin çoklu zeka alanlarının belirlenmesinin, daha çok kişiye ulaşabilme ve bu kişilerin kendilerini tanımlarına yardımcı olarak kendileri ile barışık bireyler olmaları konusunda bir farkındalık oluşturma açısından önemli olduğu söylenebilir.

Anahtar Sözcükler: Cinsiyet, çoklu zeka, çoklu zeka düzeyleri, çoklu zeka alanları gelişimsel değerlendirme ölçeği, değerlendirme.

¹Doç.Dr., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, iayten@cu.edu.tr

² Arş.Gör. Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, dkaragoz@cu.edu.tr

³ Arş.Gör. Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, İlköğretim Bölümü, kbilge@cu.edu.tr

**ASSESSMENT OF MULTIPLE INTELLIGENCES AMONG
UNDERGRADUATES, GRADUATES AND NON-STUDENTS: A SAMPLE
STUDY FROM ADANA, TURKEY**

ABSTRACT

The purpose of this study was to investigate the differences in intelligence preferences between undergraduate, graduate and non-student males and females living in Adana, Turkey. This was a descriptive casual comparative study. The Multiple Intelligences Developmental Assessment Scales (MIDAS) was administered to 1466 participants (692 male, 774 female) who were undergraduate and graduate students at the Cukurova University and non-students in Adana, a major urban city in Turkey. There were 545 undergraduate students and 921 graduate students and non-students (age 15-79). The results of the study revealed that the majority of the respondents had average and above average levels of intelligence for all sub scales of MIDAS. Significant differences were observed in the mean scores of the undergraduates and graduates/non-students for linguistic, logical, musical and naturalistic intelligences, with undergraduates having higher scores. Significant differences were observed in the mean scores of males and females for naturalistic, musical and bodily/kinesthetic intelligence. It was found that in the case of musical intelligence, girls took a slight lead, whereas boys were ahead of girls in naturalistic and bodily/kinesthetic intelligence. It can be said that determining the intelligence areas of the individuals according to the multiple intelligence theory is important in terms of being able to have an access to more people, creating an atmosphere for those people based on the intelligence areas or building an awareness about becoming individuals who are comfortable on their own skins by helping them to know themselves better.

Keywords: Assessment, multiple intelligence, multiple intelligence levels, MIDAS, sex differences,

Introduction

In view of the inadequacy of the notion of a general unitary intelligence that cuts across all areas of human competence to explain human performance, many psychologists and educators now believe that each individual, with his or her specific strengths and weaknesses, can be conceptualized as having multiple abilities (i.e., Guilford, 1967; Karolyi, Ramos-Ford, & Gardner, 2003; Sternberg, 1986, 1997, 2000). Gardner proposed the theory of multiple intelligences and challenged old beliefs about what it means to be smart. Gardner (1999, 33-34) defined intelligence as “bio-psychological potential to process information that can be activated in a cultural setting to solve problems or create products that are of value in a culture”. Gardner (1983, 1999) argues that intelligence is not some static reality fixed at birth and measured by standardized testing. Instead, intelligence is a dynamic, ever-growing reality that can be expanded in one’s life through eight types of intelligence: (1) linguistic (words); (2) logical-mathematical (numbers); (3) spatial (pictures); (4) musical (musical/rhythmic); (5) bodily-kinesthetic (movement); (6) interpersonal (people); (7) intrapersonal (self);

and (8) naturalistic (flora and fauna). Although originally there were only seven intelligences, an eighth intelligence (naturalistic intelligence) has been added to the list, and there is now the possibility of a ninth type, existential intelligence (Armstrong, 2001; Fogarty & Stoehr, 2008) or spiritual intelligence.

Many studies can be cited on differences in intelligence(s), which is the main concern of the present study. Three of related studies (Bennet, 1996; Furnham & Fong, 2000; Yuen & Furnham, 2006) dealt with general intelligence, whereas the others (Chan, 2006; Furnham, Clark, & Bailey, 1999; Furnham, Shahidi & Baluch, 2002; Neto, Furnham, & Paz, 2007; Kaur & Chhikara, 2008) dealt with differences in multiple intelligences between males and females, around which the present study has been conducted.

In Bennet's study (1996), males tended to estimate their intelligences higher than females did. When asked to rate their parents' IQ, both males and females rated their fathers' IQ higher than their mothers'. In Neto, Furnham, and Paz's (2007) study, participants rated their fathers as more intelligent overall than their mothers. Consistent with Bennet's findings, males rated their intelligence higher than females did, but when their intelligence was psychometrically measured by using Raven's Test of Intelligence (Furnham & Fong, 2000), females scored higher than males. Yuen and Furnham's (2006) found that male participants estimated higher scores than female participants did. From the findings of the studies above, it seems that girls had less confidence in their intelligence than boys did.

In a study similar to the present one, Furnham, Clark and Bailey (1999) reported that when their study participants were asked to rate themselves on seven types of intelligence (linguistic, spatial, musical, logical/mathematical, bodily/kinesthetic, intrapersonal, and interpersonal) defined by Gardner (1983, 1993), the male participants showed higher ratings than the female participants. Kaur and Chhikara (2008) conducted research with the aim of assessing the multiple intelligence levels and studying sex differences among 12- to 14-year-old adolescents. The results of the investigation revealed that the majority of the respondents were found to have average levels of intelligence for all eight components of multiple intelligence (linguistic, spatial, musical, logical/mathematical, bodily/kinesthetic, intrapersonal, interpersonal, and naturalistic). In Kaur and Chhikara's study, significant differences were observed in the mean scores of boys and girls for linguistic, logical, musical and bodily/kinesthetic intelligences. It was found that in the case of linguistic and musical intelligence, girls took a slight lead, whereas boys were ahead of girls in logical and bodily-kinesthetic intelligence.

According to Gardner (1993), after World War I IQ based thinking started and people were categorized as bright or not bright through some tests. However, in Gardner's view there is no single intelligence for success in life, he claims that there are eight intelligences and it is possible to increase this number. In fact, multiple intelligence theory is not new. Many scientists such as Guilford, Thorndike and Thurstone are in favor of multiple dimensions of intelligence (Toker ve Ark. 1968). On the other hand, Gardner is standing at a different point of view supporting multiple intelligences and proposing a different understanding of the assessment of them. Gardner, who claims that instead of grading a person by giving him/her a single

intelligence point, it is possible to grade the intelligences and make a richer picture of a person's ability and potential compared to standard IQ, goes beyond the traditional intelligence view. In other words, Gardner (1983, s. 60) supporting the idea of assessing human intelligence objectively criticized the traditional view and suggests that intelligence involves multiple capacities that can not be explained by a single factor and proposed multiple intelligences theory.

People intelligence profiles differ from one another. That is to say, there are no two people having the exact proportion and mixture of intelligences. Thus, if we can determine the intelligence areas of a person by multiple intelligence theory, it may be possible to reach more people and make them be aware of themselves and be satisfied with their own existence. Furthermore, in the last decade concepts like "life long active learning", "problem solving ability" etc. have become popular in education with the joint studies by scholars from different disciplines. Individuals who can catch up with this new idea will be those who are aware of themselves. In order to raise people's awareness of themselves Multiple Intelligences Developmental Assessment Scales (MIDAS) which was developed for adults by Shearer (1996) can be utilized. Information gleaned from the MIDAS Profile can be used to formulate personalized educational and career plans by recognizing, valuing and focusing attention on areas of strength and potential. This scale was developed in three different forms: MIDAS for Kids (ages 6-14), Teen-MIDAS (ages 14-18) and MIDAS for adults & university students (19 and above). The MIDAS Profile provides detailed information in four broad categories. First, it gives a reasonable estimate of the person's intellectual disposition in each of eight constructs (Linguistic, Logical-mathematical, Spatial, Musical, Kinesthetic, Naturalist, Interpersonal and Intrapersonal). Second, twenty four or more kinds of skill associated with each intelligence are described (e.g. Instrumental and Vocal for Musical). Third, several intellectual style scales estimate the person's proclivity for Innovation, General Logic and Leadership. Fourth, qualitative information from each question can provide description of particular intellectual activities and actual outcomes (Shearer, 1996). For the purpose of this study, the intelligence area profile of the participants will be studied to see if profiles have changed according to different socio-demographic background.

In this study, the valid and reliable MIDAS adults & university students will be administrated to people living in Adana who have low, middle, high socio-economic background and who work in different fields as well as some university students so as to identify intelligence profiles. The study aims to include about 1700 participants; at least 300 participants from the three work fields that represent three different socio-economic background (for three socio-economic level $3 \times 300 = 900$) and 100 participants representing eight different faculty of Cukurova University, Turkey (for each faculty $8 \times 100 = 800$). Data will be gathered through two different instruments: "MIDAS for adults & university students" and "Socio-Demographic Features Identification Questionnaire". Data will be analysed in the light of related literature.

Hence, the purpose of this study was to investigate differences in intelligence preferences, as defined by Gardner (1983, 1999) between undergraduates, graduates/non-students and between males and females living in Adana, Turkey by answering the following research questions:

1. What are the intelligence preferences of undergraduates/graduates/non-students?
2. Are there any significant differences between the intelligence preferences of undergraduates and graduates/non-students?
3. Are there any significant differences between the intelligence preferences of males and females?

Method

Research Design

This was a descriptive causal comparative study. It described participants' preferences for the intelligences proposed by Gardner (1983, 1999). The description was done at two levels. Level one is a description of all participants (males and females) as one group. The second level is a description of the comparison between the preferences of undergraduates and graduates/non-students and the male and female participants.

Participants

The participant were 1466 (692 male, 774 female) undergraduate and graduate students at the Çukurova University and non-students in Adana, a major urban city in Turkey.

There were 545 undergraduate students, 156 graduate students and 765 non-students (age 15-79). Due to a small proportion of graduate students, graduate and non-students groups were combined for the purpose of this study (henceforth called "graduates/non-students"). Table 1 outlines some demographic characteristics of the sample.

Table 1. Demographic Information for the Sample

Sample	N (% of sample)	Age in Years		
		Mean	Standard Deviation	Range
Undergraduates	545	21.96	2.39	17-35
Men	287 (52.7%)	21.85	2.55	17-35
Women	258 (47.3%)	22.08	2.19	17-29
Graduates/Non-students	930	30.07	10.91	15-79
Men	405 (44.0%)	30.68	10.97	17-64
Women	516(56.0%)	29.37	10.83	15-79
Total	1466	27.08	9.62	15-79
Men	692 (47.2%)	27.05	9.64	17-79
Women	774 (52.8%)	27.11	9.60	15-79

Instrument

Multiple Intelligences Developmental Assessment Scales (MIDAS) which developed by Shearer (1996, 2006) was used in the study. In the original form of the MIDAS there are 119 items in the MIDAS related to eight main scales. Each of the 119 items has a 5-

point Likert response scale. Options of “Do not know” or “Does not apply” exist for each item and are treated as missing values that do not contribute to the score.

In the adaptation study (Shearer, İflazoğlu Saban, Kuşdemir Kayıran and Işık, 2012), as a result of the exploratory factor analysis accounted for 41.93 % of the variance under 7 factors (93 item) [interpersonal-intrapersonal (21 item), naturalist (12 item), musical (13 item), logical-mathematical (14 item) linguistic (13 item), spatial (12 item), bodily/kinesthetic (8 item)].

The internal consistency coefficient ($\alpha = .87$) was within ideal ranges. Also results of confirmatory factor analysis show that the model fitness indicator indexes meet the statistical standards (Byrne, 1998; Jöreskog & Sörbom, 1993; Kline, 1998; Sümer, 2000; Şimşek, 2007) [$\chi^2=16558.65$ (sd=4164, $p<.001$), ($\chi^2/sd=3.98$, NNFI= 0.95, NFI=0.93, CFI=0.95, IFI= 0.95, RMSEA=0.052, and SRMR= 0.062]. All items included in the tool had a significant content validity ratio and were valid for use with both age groups and both sexes.

After assessing the multiple intelligence levels among undergraduates and graduates/non-students, the significance of the difference between the mean scores of males and females was tested by the t-test.

Procedure

The MIDAS was administered to the participants by the researcher. The data from undergraduate students were collected in classrooms; the data from graduates/non-students were collected by the researcher in one-on-one interactions. Influence analysis was conducted to determine outliers that influence the study results unduly. Based on the leverage and standardized difference in fit value (Pedhazur, 1997), 44 subjects were found to be outliers. After removing 44 outliers, 1466 subjects were remained in the database. The data were analyzed using the SPSS package program. Responses to the MIDAS scale were aggregated for each person. Individuals scoring one standard deviation above or below the group MIDAS score of the scale were operationally defined as high and low, respectively, and those with scores within one standard deviation above/below the mean were defined as middle.

RESULTS AND DISCUSSION

Multiple Intelligence Between Undergraduates And Graduates/Non-Students

This section discusses the description of levels, (i.e., above average, average and below average), of all the components of multiple intelligence. The results shown in Table 2 suggest that for all the components of multiple intelligence, the maximum number of respondents fell into the “average” category of performance, followed by the “above average” and “below average” categories. Average performers have particular intelligence to an average extent, and they might be “above average” performers in other types of intelligence. Although “below average” and “average” categories always need attention, in the case of multiple intelligences, “above average” is the category that requires special attention by respondents themselves.

Table 2. Distribution of Respondents for Various Components of Multiple Intelligence (n=1466)

Components	Mean	SD	Min-Max Range	Levels					
				Below Average		Average		Above Average	
				f	%	f	%	f	%
Interpersonal-Intrapersonal	77.58	11.28	21-105	227	15.5	1000	68.2	239	16.3
Naturalist	30.93	9.82	12-60	254	17.3	955	65.1	257	17.5
Musical	39.64	9.28	13-65	255	17.4	948	64.7	263	17.9
Logical-Mathematical	43.48	9.81	14-70	216	14.7	1012	69.0	238	16.2
Linguistic	37.81	9.15	13-65	221	15.1	1005	68.6	240	16.4
Spatial	33.34	8.74	12-60	233	15.9	1009	68.8	224	15.3
Bodily/Kinesthetic	20.16	6.59	8-40	250	17.1	931	63.5	285	19.4

Findings revealed that both undergraduates and graduates/non-students fared equally well in almost all the components of multiple intelligence (Table 3). The significance of the differences between the mean scores of undergraduates and graduates/non-students was tested by the t-test. Table 3 shows that significant differences were observed in the mean scores of undergraduates and graduates/non-students for linguistic ($t_{(1464)} = 2.828, p < 0.01$), logical ($t_{(1464)} = 6.566, p < 0.01$), musical ($t_{(1464)} = 5.408, p < 0.01$), and naturalist ($t_{(1464)} = 1.896, p < 0.05$) intelligences. When we looked at the mean score of the undergraduates and graduates/non-students we concluded that the differences were in favor of undergraduates. This finding corresponds with Kaur and Chhikara (2008).

Table 3. Means, Standard Deviation and t-test by Undergraduates and Graduates/Non-students for the Components of Multiple Intelligence

Components	Undergraduates (n=545)		Graduates/ Non-students (n=921)		t ₍₁₄₆₄₎	Cohen's d
	Mean	SD	Mean	SD		
Interpersonal						0.04
Intrapersonal	77.87	10.58	77.41	11.68	.752	
Naturalist	31.56	10.06	30.55	9.66	1.896*	0.10
Musical	41.33	8.53	38.65	9.55	5.408**	0.30
Logical-Mathematical	45.63	8.98	42.20	10.06	6.566**	0.36
Linguistic	38.69	8.52	37.29	9.46	2.828**	0.16
Spatial	33.48	8.54	33.26	8.86	.460	0.03
Bodily/Kinesthetic	20.29	6.49	20.08	6.65	.578	0.03

*Significant at 0.05, ** Significant at 0.01

Sex-Wise Distribution Of The Respondents For Performance On MIDAS

Findings of the study revealed that both males and females faired equally well in almost all the components of multiple intelligences. The significance of the difference between the mean scores of males and females was tested by the t-test. Table 4 shows that significant differences were observed in the mean scores of males and females for musical ($t_{(1464)} = -2.238$, $p < 0.05$), naturalistic ($t_{(1464)} = 3.177$, $p < 0.05$) and bodily/kinesthetic ($t_{(1464)} = 4.367$, $p < 0.01$) intelligences. In the case of musical intelligence, females took a slight lead, whereas males were ahead of females in naturalistic and bodily/kinesthetic intelligence.

Several studies (Chan, 2006; Furnham, Shahidi & Baluch, 2002; Kaur & Chhikara, 2008; Loori, 2005; Yuen & Furnham, 2006; Teele, 2000) in various fields confirm the results of the present study.

Table 4. Means, Standard Deviation and t-Test by Sex for the Components of Multiple Intelligence

Components	Male (n=692)		Female (n=774)		Total (n=1466)		t ₍₁₄₆₄₎	Cohen's d
	Mean	SD	Mean	SD	Mean	SD		
Interpersonal-Intrapersonal	77.25	11.16	77.88	11.39	77.58	11.28	-1.076	0.06
Naturalist	31.79	9.97	30.16	9.63	30.93	9.82	3.177*	0.17
Musical	39.07	9.62	40.16	8.94	39.64	9.28	-2.238*	0.12
Logical-Mathematical	43.97	9.73	43.04	9.87	43.48	9.81	1.812	0.09
Linguistic	37.86	9.02	37.76	9.27	37.81	9.15	.199	0.01
Spatial	33.04	8.59	33.61	8.87	33.34	8.74	-1.253	0.07
Bodily/Kinesthetic	20.95	6.54	19.45	6.56	20.16	6.59	4.367**	0.23

*Significant at 0.05,

**Significant at 0.01

Although biology may contribute to superior performance, experience also seems to be important. In most societies, gender stereotyping of activities and occupations is well established. During middle childhood and adolescence, knowledge of stereotypes increases in the less obvious areas of personality traits and achievement (Signorella, Bigler, & Liben, 1993). Often, reading, spelling, art, and music are considered more appropriate for girls and mathematics, athletics and mechanical skills are considered more appropriate for boys (Eccles, Jacobs, & Harold, 1990; Jacobs & Weisz, 1994). These stereotypes influence children's preference for and sense of competence in certain subjects. Girls are usually found to be more interested in music than boys are and are seen discussing music in their free time with their friends. In our society, music and dance are considered more feminine traits, although girls are not encouraged to pursue these as professions.

Furthermore, girls seem to adopt a more general stereotype of males as smarter than females. Compared with boys, girls discount their talent (Stetsenko, Little, Gordeeva, Grassof, & Oettingen, 2000). Parents encourage a diverse array of gender-appropriate play activities and behaviors. They actively reinforce independence in boys and closeness and dependence in girls. Parents' gender-typed judgments, in turn, influence children's self-perceptions of ability and affect the effort they devote to mastering a particular skill and their later performance (Eccles, Freedman-Doan, Frome,

Jacobs, & Yoon, 2000). Fathers often tend to be engaged in more physically stimulating play with their sons than with their daughters. Sex differences in gross motor development are present as early as the preschool years, increase during middle childhood and are significant in adolescence. During adolescence, girls' gains in gross motor performance are modest, leveling off by age 14. In contrast, boys show a dramatic spurt in strength, speed and endurance that continues through the teenage years. Consequently, the gender gap widens. By mid-adolescence, very few girls perform as well as the average boy in running speed, broad jump and throwing distance (Malina & Bouchard, 1991). From a very early age, children absorb these social messages that parents hold higher expectations for boys' athletic performance. They view sports as much more important for boys. Girls see themselves as having less talent at sports and devote less time to athletics than their male classmates (Eccles et al., 1990; Eccles & Harold, 1991).

Work on multiple intelligence theory has increasingly been carried out in Turkey, mostly on young learners, and has revealed conflicting results. Özdemir, Güneysu & Tekkaya (2006) found that logical-mathematical intelligence was the leading intelligence type, followed by interpersonal and bodily-kinesthetic intelligence, while musical intelligence was the least common intelligence type held by students. In contrast, Yilmaz & Fer's (2003) small-scale study of 16 primary school students showed that visual-spatial intelligence was the leading intelligence, whereas interpersonal and intrapersonal were the least common intelligence types.

CONCLUSION AND RECOMMENDATIONS

In this study, according to the mean of the participants' total scores in each intelligence area and the standard deviation values a large majority of the participants had average and above-average preferences in all intelligence areas. A meaningful difference was observed between the preferences of undergraduate students, graduates/non-students on verbal/linguistic, logical/mathematical, musical/rhythmic and naturalist intelligence areas; this difference was in favor of the undergraduate students. It was also determined that the difference according to gender was between the average scores in the musical/rhythmic, naturalist and bodily/kinesthetic intelligence areas; it was in favor of the females in musical/rhythmic intelligence and in favor of the males in naturalist, bodily/kinesthetic intelligence.

The present study has important theoretical and practical implications for researchers and practitioners in educational guidance. Sex differences play a role in the development of some types of intelligence, whereas others are independent of sex differences. Similar interventions can be planned for both sexes. And also various data collection techniques can be used to obtain thorough data in further studies. In this way, individuals' preferences and their beliefs about those preferences can be identified as well as the effects of these beliefs on their self-esteem and other related individual differences.

Despite the above contributions, the limitations in the present study must be acknowledged. In the future, a more representative sample with a wider age range will help us to better understand the sex differences in self-evaluations of preferences among primary, secondary, undergraduates and graduate students and non-students. The present study does not provide interpretations of the relationship between self-estimated intelligence and beliefs about intelligence. Qualitative studies involving in-depth interviews with participants will clarify both the development of beliefs about intelligence as well as the way in which these beliefs influence self-evaluations of intelligence.

REFERENCES

- Armstrong, T. (2001). *Multiple intelligences in the classroom*. Alexandria, VA: ASCD.
- Bennet, M. (1996). Men's and women's self-estimates of intelligence. *The Journal of Social Psychology, 136*, 411-412.
- Byrne, B. M. (1998). *Structural equation modelling with LISREL, PRELIS and SIMPLIS*. New Jersey: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers.
- Chan, D.W. (2006). Perceived multiple intelligences among male and female Chinese gifted students in Hong Kong: The structure of the student multiple intelligences profile. *Gifted Child Quarterly, 50*, 325-338.
- Eccles, J.S., & Harold, R.D. (1991). Gender differences in sport involvement: Applying the Eccles' expectancy-value model. *Journal of Applied Sport Psychology, 3*, 7-35.
- Eccles, J.S., Freedman-Doan, C., Frome, P., Jacobs, J., & Yoon, K.S. (2000). Gender-role socialization in the family: A longitudinal approach. In T. Eckes & H.M. Trautner (Eds.), *The Developmental Social Psychology of Gender* (pp. 333-360). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates, Inc., Publishers.
- Eccles, J.S., Jacobs, J.E., & Harold, R.D. (1990). Gender-role stereotypes, expectancy effects, parents' role in the socialization of gender differences in self perceptions and skill acquisition. *Journal of Social Issues, 46*, 183- 201.
- Fogarty, R., & Stoehr, J. (2008). *Integrating curricula with multiple intelligences: Teams, themes, & threads*. Thousand Oaks, CA: Corwin Press.
- Furman, A., Clark, K., & Bailey, K. (1999). Sex differences in estimates of multiple intelligences. *European Journal of Personality, 13*, 247-259.
- Furnham, A., & Fong, G. (2000). Self-estimated and psychometrically measured intelligence: A cross-cultural and sex differences study of British and Singaporean students. *North American Journal of Psychology, 2*, 191-200.
- Furnham, A., Shahidi, S., & Baluch, B. (2002). Sex and culture differences in perceptions of estimated multiple intelligence for self and family: A British-Iranian comparison. *Journal Of Cross-Cultural Psychology, 33*, 270-285.
- Gardner, H. (1983). *Frames of mind*. New York: Basic Books.
- Gardner, H. (1999). *Intelligence reframed*. New York: Basic Books.
- Guilford, J. P. (1967). *The nature of human intelligence*. New York: McGraw-Hill.
- İflazoğlu Saban, A., Shearer, B., Kuşdemir Kayıran, B. & Işık, D. (2012). The validity and reliability study of Turkish version of the multiple intelligences developmental assessment scales. *International Journal of Human Sciences* [Online]. (9)2, 651-666.
- Jacobs, J.E., & Weisz, V. (1994). Gender stereotypes: Implications for gifted education. *Roeper Review, 16*, 152-155.
- Jöreskog, K. G., & Sörbom, D. (1993). *LISREL 8: Structural equation modelling with the SIMPLIS command language*. Chicago, IL: Scientific Software International, Inc.
- Karolyi, C. V., Ramos-Ford, V., & Gardner, H. (2003). Multiple intelligences: A perspective on giftedness. In N. Colangelo & G. A. David (Eds.), *Handbook of gifted education* (3rd ed., pp. 100-112). Boston: Allyn & Bacon.

- Kaur G., & Chhikara, S. (2008). Assessment of Multiple Intelligence among Young Adolescents (12-14 Years), *The Journal of Human Ecology*, 23, 7-11.
- Kline, R. B. (1998). *Structural equation modeling*. London: New York: The Guilford Press.
- Loori, A.A. (2005). Multiple intelligences: A comparative study between the preferences of males and females. *Social Behavior and Personality*, 33, 77-88.
- Malina, R.M., & Bouchard, C. (1991). *Growth, maturation and physical activity*. Champaign, IL: Human Kinetics.
- Neto, F., Furnham, A., & Paz, R. (2007). Sex and culture differences in perceptions of estimated multiple intelligence for self and family: A Macanese-Portuguese comparison. *International Journal of Psychology*, 42, 124-133.
- Özdemir, P., Güneysu, S., & Tekkaya C. (2006). Enhancing learning through multiple intelligences. *Journal of Biological Education*, 40, 74-78.
- Pedhazur, E. J. (1997). *Multiple regression in behavioral research* (3rd ed.). New York: Harcourt Brace College Publishers.
- Shearer, C. B. (2006). *Criterion related validity of the MIDAS assessment*. Retrieved December 25, 2009 from <http://www.MIResearch.org>.
- Shearer, C. B. (1996). *The MIDAS: Professional manual*. Kent, Ohio: MI Research and Consulting, Inc.
- Signorella, M.L., Bigler, R.S., & Liben, L.S. (1993). Developmental differences in children's gender schemata about others: A meta-analytic review. *Developmental Review*, 13, 147-183.
- Şimşek, Ö. F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş temel ilkeler ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Ekinoks Yayınları.
- Sternberg, R. J. (1986). A triarchic theory of intellectual giftedness. In R.J. Sternberg & J.E. Davidson (Eds.), *Conceptions of giftedness* (pp. 223-243). Cambridge, MA: Cambridge University Press.
- Sternberg, R. J. (1997). A triarchic view of giftedness: Theory and practice. In N. Colangelo & G. A. Davis (Eds.), *Handbook of gifted education* (2nd ed., pp. 43-53). Boston: Allyn & Bacon.
- Sternberg, R. J. (2000). Patterns of giftedness: A triarchic analysis. *Roeper Review*, 22, 231-235.
- Stetsenko, A., Little, T.D., Gordeeva, T., Grassof, M., & Oettingen, G. (2000). Gender effects in children's beliefs about school performance: A cross-cultural study. *Child Development*, 71, 517-527.
- Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri: Temel kavramlar ve örnek uygulamalar. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3 (6), 49-74.
- Teele, S. (2000). *Rainbows of intelligence: Exploring how students learn*. California: Corwin Press.
- Yılmaz, G., & Fer, S. (2003). Çok yönlü zeka alanlarına göre düzenlenen öğretim etkinliklerine ilişkin öğrencilerin görüşleri ve başarıları. (Students opinions and achievement toward multiple intelligence assisted teaching activities) *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25, 235-245.

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 41-54

Yuen, M., & Furnham, A. (2006). Sex differences in self-estimation of multiple intelligences among Hong Kong Chinese adolescents. *High Ability Studies, 16*, 187-199.

BİLGİSAYAR DESTEKLİ GEOMETRİ ÖĞRETİMİ HAKKINDA ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİNİN DEĞERLENDİRİLMESİ

H.Binnur ORÇANLI¹

Kenan ORÇANLI²

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, bilgisayar destekli geometri öğretimi ile ilgili bir geri bildirim aracı olarak öğrenci görüşlerini değerlendirmektir. Bu amaç kapsamında Ankara ili sınırları içinde bulunan bir devlet ortaokulunun 7. sınıfında öğrenim gören 27 öğrenciye dörtgenlerin özellikleri ve alanı konusunda Geogebra yazılımı ile hazırlanmış etkinliklerle uygulamalar yapılmıştır. Çalışma özel durum çalışması olup, veri toplama aracı olarak araştırmacılar tarafından geliştirilen dört adet açık uçlu sorudan oluşan bir değerlendirme formu kullanılmıştır. Verilerin analizinde betimsel analiz yönteminden yararlanılmıştır. Araştırmanın sonucunda, öğrencilerin konunun bilgisayar destekli öğretim (BDÖ) ile öğretilmesinden memnun oldukları, anlatılanları ve uygulamaları daha iyi öğrendikleri, dersin eğlenceli ve ilgi çekici olduğu ve çalışma ortamındaki görsel ve dinamik öğelerin kalıcılığı arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilgisayar Destekli Geometri Öğretimi, Geogebra Yazılımı, Öğrenci

EVALUATION OF STUDENTS' OPINIONS ABOUT COMPUTER AIDED GEOMETRY TEACHING

ABSTRACT

The aim of this study was to evaluate the opinions of students as feed back about computer-aided teaching geometry. This in Ankara within the scope of purpose in the 7th grade at a middle school reading features and space of 27 students to square with the Geogebra software applications are made with prepared activities . The study is a special case study, an evaluation form consists of 4 open-ended questions developed by the researchers was used for data collection . Analysis of the data was used for descriptive analysis . The results showed students the subject of computer-aided teaching geometry that they were satisfied with the teaching of CAI , better they learn about fun and interest to be attractive, the working environment has emerged to increase the retention of visual and dynamic element.

Keywords: Computer Supported Geometry Teaching, GeoGebra Student,.

¹ Milli Eğitim Müdürlüğü

² Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İşletme, kenanorcanli@cu.edu.tr

1. Giriş

Bilginin günümüzde çok daha fazla önem kazanmış olması doğrultusunda, sorgulayan ve öğrenmeyi öğrenen bireyler yetiştirilmesi gerekliliği de aynı oranda önem arz etmektedir. Bu bağlamda artık eğitim sistemlerinin klasik eğitim anlayışından uzak ve öğretmen ile öğrenci rollerinin değiştirildiği bir yapıda olması gerekmektedir. Öğrencilerin öğrenme-öğretme sürecinin merkezinde yer aldığı yeni anlayış doğrultusunda, öğretmen artık sadece bilgiyi aktaran değil, aynı zamanda ve belki de daha fazla öğrencileri bilgiye yönlendiren bir rehber konumunda olması gerekliliği söz konusudur. Öğrenci ise, artık sadece dinleyen değil, öğrenme-öğretme sürecinde aktif olarak rol alan ve konu hakkında fikirler üretip bilgiye kendisi ulaşan olmak durumundadır.

Eğitim anlayışının bu yönde değişmesi, öğretim teknolojilerinin değişmesini de beraberinde getirmiştir. Bu doğrultuda, bilgi ve iletişim teknolojilerinin gelişimi devam ettiği günümüzde, öğretim ortamlarında bilgisayarların da rolü her geçen gün daha fazla artmaktadır. Matematik ve geometri eğitimi süreci bağlamında değerlendirildiğinde de, yine farklı öğrenme ve öğretme ortamlarının sürece dâhil edildiği görülmektedir. Bu durumun en önemli yansıması ise, bilgisayar destekli matematik ve geometri öğretimi ile matematik ve geometri yazılımlarının etkin bir şekilde öğrenme ortamlarında yer alması olarak karşımıza çıkmaktadır (Baki, 2014).

Bilgisayar destekli matematik ve geometri öğretimi; problem çözmede, kavramsal anlamada ve anlamlandırmada yapısalcı anlayışlar doğrultusunda matematik ve geometri eğitimine yönelik anlayışların ciddi bir şekilde değişime uğramasına neden olmuştur. Bu doğrultuda son yıllarda gelişmiş ülkelerde olduğu gibi ülkemizde de büyük değişimler yaşanmaya başlanmıştır.

Bilgisayar donanımlarının, yazılımlarının ve bilgi teknolojilerinin önemli yer teşkil ettiği bu değişim sürecinde, eğitim ve öğretimdeki yeni yaklaşımlar uygulamaya yönelik yeni tekniklerin ortaya çıkmasını sağlamış ve bilgisayar destekli matematik öğretimi, eğitim sistemi içerisinde çok daha değerli görülür hale gelmiştir (Çakıroğlu ve Akkan, 2009). Öğrenme-öğretme etkinliklerini dikkat çekme, güdüleme, öğrenmeyi somutlaştırarak anlamlı kılma, öğrencinin öğrenme sürecini kendi başına organize etmesini sağlama ve matematiksel kavramları somut ve soyut ifadelerini ilişkilendirme anlamında etkili bir yaklaşım olarak kullanılabilir (Konyalıoğlu ve Işık, 2005). Matematik ve geometri eğitimi sürecinde BDÖ yazılımlarının kullanılması, birçok öğrencinin zorluk çektiği matematik ve geometri konularının öğrenciler tarafından gereği gibi anlaşılabilmesini olanaklı kılmakta ve bu doğrultuda öğrencilerin matematik ve geometriyi anlama düzeyleri ve uzamsal algı oluşturabilme kapasiteleri artırılabilir (Kösa ve Karakuş, 2010).

Matematik eğitimi sürecinde BDÖ yazılımları kullanılmasının, matematik öğretmenleri tarafından alternatif bir yol olarak görülmekten ziyade matematik öğretimi destekleyen ve sistemi tamamlayan bir öğe olarak değerlendirildiği belirlenmiş ve öğrencilere bu sayede problem çözme ve düşünme becerilerinin kazandırılabilir (Aydoğmuş, 2010). Matematik eğitimi sürecinde BDÖ kullanımı; matematiksel yazılımların uygun ve doğru kullanılması doğrultusunda, matematik öğrenimi ve öğretimi sürecinin en üst düzeyde gerçekleştirilmesini sağlayabilmektedir. Matematik yazılımları, hem öğrencilerin sahip oldukları

matematiksel bilgiyi nasıl kullanabileceklerini öğrenmelerini sağlamakta hem de matematiksel bilgi birikiminin artırılmasına katkıda bulunmaktadır (Kokol Voljc, 2007).

Dinamik yazılımlar ile öğrenciler bilgisayar ekranında oluşturdukları geometrik yapıları hareket ettirebilmektedirler. Şekilleri sürüklenme özelliği sayesinde kavramların özelliklerini belirleyebilir ve bu özellikleri birbiri ile ilişkilendirebilirler. Öğrencinin kendi matematiksel bilgisini kendisinin oluşturmasına imkân sağlayan öğrenme ortamları oluşturmak için kullanılan yazılımlardan biri de GeoGebra'dır.

GeoGebra'nın dinamik yapısı sayesinde öğrenciler bilgisayar ekranında oluşturdukları geometrik şekilleri hareket ettirebilirler. Kavram ve önermeler arasındaki bağıntıyı öğrenciler kendileri oluşturabilirler. Bunun yanında kâğıt üzerine cetvel ve pergel ile yapılan geometrik cisimlerin çizimlerine göre daha doğru çizim yapabilirler. Dinamik ortamda çizilen geometrik şekillerin değerlerini diledikleri zaman değiştirebilirler. GeoGebra yazılımı, hem bilgisayar cebiri sistemlerinin özelliklerini hem de dinamik geometri yazılımı özelliklerini bir arada barındırması, kullanım kolaylığı ve çeşitli dillere çevrilmesi yönleriyle de geometri öğretiminde önemli bir yer teşkil etmektedir. (Hohenwarter ve Lavicza, 2007).

GeoGebra yardımıyla öğrencilerin geometrik şekillerden dörtgenlerin özellikleri ve alan konusunu özümseyerek öğrenmesi ve uygulayabilmesi, öğrencilerin geometrik şekiller arasında birbirleriyle bağlantısını keşfederek öğrenebilmesi dikkate alındığında araştırmanın önemi ortaya çıkmaktadır.

Matematik öğretiminde bilgisayar destekli öğretim ile ilgili yapılan literatür çalışması sonucunda hem yerli hem de yabancı literatürde daha çok bilgisayar destekli öğretim yönteminin öğrencilerinin başarısı ile tutum ve davranışlarına etkisi incelenmiş olduğu ve uygulanan yöntemde geri bildiriminin oldukça sınırlı bir şekilde yapıldığı tespit edilmiştir. Eğer bir yöntem, uygulama sonunda alınan geri bildirim ile geliştirilirse anlamlıdır. Bu kapsamda değerlendirildiğinde yapılan araştırmanın amacı, literatürde yapılan fakat geliştirilmeye ihtiyaç duyulan bilgisayar destekli öğretim yöntemi hakkında öğrencilerin görüşlerini öğrenmek ve geri bildirim alınarak ortaya konan yöntemin geliştirilmesini sağlamaktır.

2. Literatür Taraması

Matematik öğretiminde bilgisayar destekli öğretim ile ilgili yapılan literatür çalışması sonucunda hem yerli hem de yabancı literatürde farklı amaçları olan birçok çalışmaya rastlanmıştır. Ancak yaptığımız çalışmanın amacı, bilgisayar destekli geometri öğretimi hakkında öğrenci görüşlerini değerlendirmek olması nedeniyle konu üzerine literatürdeki makale sayısının azaldığı görülmüştür. Bu kapsamda konumuz ile ilgili olduğu değerlendirilen çalışmaların kısa özeti tarih sırasına göre aşağıda sunulmuştur.

Chrysanthou (2008) çalışmasında 6.sınıf okuyan bir matematik öğretmeni ve öğrencilerinin GeoGebra destekli öğretim esnasında derste gösterdikleri davranışları incelemiştir. Lu (2008); ortaöğretim düzeyinde görev yapan 4 matematik öğretmenin cebir ve geometri öğretiminde GeoGebra kullanım amaçları ve teknoloji ve GeoGebra kavramlarının neler olduğunu araştırmıştır. Dikovic (2009)' in çalışması, GeoGebra'nın türev, teğet eğimi, süreklilik gibi bazı analiz konularının öğretiminde kullanılması ile

ilgilidir. Özçakır Sümen (2009); simetri konusunun Geogebra yazılımıyla öğretiminin öğrencilerin matematik başarısına ve kaygısına olan etkisini belirlemeyi amaçlamıştır. Özen (2009); ilköğretim yedinci sınıf geometri öğretiminde dinamik geometri yazılımlarının öğrencilerin erişimlerine etkisini belirlemek ve öğrenci görüşlerini değerlendirmeyi amaçlamıştır. Genç (2010); 5. sınıf çokgenler ve dörtgenler konusunun dinamik geometri yazılımı GeoGebra ile öğretiminin erişime, kalıcılığa ve tutuma etkisini ortaya koyabilmeyi ve bu programın öğretimde kullanılması ile ilgili öğrenci görüşlerini alabilmeyi amaçlamıştır. Okumuş (2011); ilköğretim 7. sınıf öğrencilerinin dinamik geometri ortamlarında dörtgenleri tanımlayabilme, sınıflandırabilme ve dörtgenler arası mantıksal çıkarım yapabilme becerilerinin incelenmesi ve Van Hiele 3. düzeye ulaşmada bu ortamların ne kadar etkili olduğunun belirlemeyi amaçlamıştır. Ceylan (2012); ikinci sınıf ilköğretim matematik öğretmeni adaylarının GeoGebra dinamik matematik yazılımı yardımıyla geometriye yönelik ispat yapma becerilerinin incelenmesi ve kullanmış oldukları ispat biçimlerinin belirlenmesi amaçlanmıştır. Öztürk (2012); 8. sınıf matematik dersinde trigonometri ve eğitim konularına ait kazanımların öğretiminde, dinamik matematik yazılımı GeoGebra'nın öğrencilerin matematiksel başarılarına ve öğrencilerin Van Hiele geometrik düşünme düzeylerine etkisini belirlemeyi amaçlamıştır. Sarı (2012); ilköğretim 7. sınıf matematik öğretimi programına ait "dönüşüm geometrisi" alt öğrenme alanının öğretiminde, Geometer's Sketchpad ve GeoGebra dinamik geometri yazılımlarının kullanımının akademik başarıya ve kalıcılığa etkilerinin karşılaştırılmasını amaçlamıştır. Uzun (2014); dinamik geometri yazılımı GeoGebra'nın öğrencilerin matematik derslerindeki akademik başarılarına ve geometriye yönelik tutumlarına etkisini incelemeyi amaçlamıştır.

3. Uygulama

3.1. Çalışma Grubu

Çalışma grubunu 2014-2015 eğitim-öğretim yılında Ankara ili Batuhan Ortaokulunda öğrenim gören 27 yedinci sınıf öğrencisi oluşturmuştur.

3.2. Veri Toplama Araçları

Yapılan çalışma da, bilgisayar destekli öğretim sırasında Geogebra dinamik yazılımı ve bu yazılımla hazırlanan etkinlikler kullanılmıştır. Geometri dersi ile ilgili öğrencilerin düşüncelerini belirlemek amacıyla uygulama sürecinden sonra yarı yapılandırılmış görüşme soruları hazırlanmış ve bu yolla yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Hazırlanan görüşmelerin geçerliğini ve güvenilirliğini test etmek için uzman görüşüne başvurulmuştur. Uzman görüşü için 4 matematik öğretmeni ve 2 matematik alanı uzmanından görüş alınmıştır. Uzman görüşleri sonucunda gerekli değişiklikler yapılmış ve Görüşme Formu'nun son haline ulaşılmıştır. Görüşmelerin güvenilirlik analizi için 1 araştırmacıdan yardım alınmış ve verilerin kodlanması toplam 2 araştırmacı tarafından yapılmıştır.

3.3. Uygulama Yöntemi

3.3.1. Çalışma Süreci

Çalışma sürecinde; deney grubuna dinamik geometri yazılımı Geogebra üzerinde kazanımlara uygun olacak şekilde etkinlikler hazırlanmış ve öğretim etkinlikleri üzerinden yapılmıştır. Kontrol grubunda ise kazanımlara uygun olacak şekilde düz anlatım yoluyla öğretim yapılmıştır. Çalışma sürecinde yapılan işlemler aşağıda açıklanmıştır.

3.3.1.1. Hazırlık Aşaması:

Hazırlık aşamasında deney grubuna bilgisayar destekli öğretim için Geogebra dinamik yazılımı ile etkinlikler hazırlanmıştır. Kontrol grubunda ise geleneksel yolla öğretim yapılmıştır. Daha sonra her iki gruba çalışma yapıları dağıtılmıştır. Ayrıca uygulama aşamasına geçmeden önce deney grubuna Geogebra'nın tanıtımı yapılmıştır. Etkinliklerin hazırlanma ve Geogebra'nın tanıtım süreci ile ilgili bilgiler aşağıda verilmiştir.

3.3.1.1.1. Etkinliklerin Hazırlanması

Etkili bir öğretimde etkinliklerin önemli bir rolü vardır. İyi tasarlanan etkinlikler öğrencilerin konuyu iyi özümsemesi, anlaması ve öğrenmenin kalıcı olmasında önemli bir araçtır. Bu nedenle dörtgenlerin özellikleri ve alanları konusu ile ilgili etkinlikler tasarlanırken:

- Dörtgenlerin özellikleri ve alan konusunun kazanımlarına uygun olmasına,
- Öğrencilerin dörtgenlerin özellikleri ve alan konusu ile ilgili özellikleri ve ilişkileri fark edebilmesinin sağlanmasına,
- Öğrencilerin dörtgenlerin özellikleri ve alan konusu ile ilgili zorlandıkları yerlerin anlaşılabilir hale getirilmesine,
- Öğrencilerin dörtgenlerin özellikleri ve alan konusu ile ilgili kavram yanlışlarının ortadan kaldırılmasına,
- Öğrencilerin bilgiye kendilerinin ulaşmasının sağlanmasına,
- Yazılımdan doğacak sorunların ortadan kaldırılmasına,
- Etkinliklerin süresine,
- Öğrencilerin nasıl gruplandırılacağına dikkat edilmiştir.

Etkinlikteki yönergelerin açık ve anlaşılır olmasına dikkat edilerek deney grubu için 12 tane etkinlik hazırlanmıştır. Hazırlanan etkinliklere uzman görüşleri doğrultusunda gerekli düzeltmeler yapılarak son şekli verilmiştir. Kontrol grubunda ise geleneksel yöntemle ders işlenmiştir.

3.3.1.1.2. Öğrencilere Geogebra'nın Tanıtımı

Dörtgenlerin özellikleri ve alan konusunun geleneksel öğretimde kullanılan kâğıt kalemle çizim yapılması sürecinden kurtarıp bilgisayar ekranında dinamik bir hale getirerek, öğrencilerin varsayımda bulunmalarına, dörtgenler arasındaki ilişkileri keşfetmelerine, bunları test etmelerine ve ölçme, çizim konusunda yaşadıkları sorunları

ortadan kaldıracabilmelerine imkân sağlamada öncelikle kullandıkları materyali tanımaları gerekmektedir.

Geogebra'nın tanıtımı için deney grubu öğrencilerine iki haftalık kurs verilmiştir. İlk önce menü çubuğu, araç çubuğu, cebir penceresi, grafik penceresi ve giriş alanı tanıtılmıştır.

3.3.1.2.Uygulama Aşaması

Uygulama sırasında deney grubu öğrencilerinin kare ve dikdörtgenin kenar, açı köşegen özellikleri ile alanları ile ilgili ön bilgileri sorgulanmıştır. Doğru cevaplara ulaşıldıktan sonra çevrelerinden dörtgenlere örnek vermeleri istenmiştir. Bu aşamadan sonra etkinlikler bilgisayar ekranına yüklenmiştir. Öğrenciler bilgisayar başına ikili oturmuştur. Etkinliklerin her birinde ekran kartlarının üzerinde konuyla ilgili sorular bulunmaktadır. Öğrencilerin soruların cevaplarını kendilerinin bulmaları istenmiştir. Anlamadıkları noktalarda sınıf tartışması yaratılarak sonuçlara kendilerinin ulaşması sağlanmıştır. Bu esnada öğretmen tartışmaları yönlendirmiş doğru sonuçlara ulaşmaları için rehberlik etmiştir. Etkinlikler bittikten sonra öğrencilerin eksik olan yerlerin giderilmesi için soru cevap şeklinde kısa bir tekrar yapılmıştır. Öğrencilerin neler öğrendikleri gözlemlenmiş ve yanlışlıklar soru cevap esnasında öğrencilerle birlikte düzeltilmiştir. Öğrencilerin doğru cevaplara ulaşmak için etkinlikler üzerinde uğraştıkları gözlemlenmiştir. Etkinlik süreleri esnek bırakılmıştır. Kontrol grubunda ise dersler, yine 7. Sınıf ünitelendirilmiş yıllık ders planında ayrılan süreye uygun olarak belirtilen kazanımlar ve hedef davranışlar doğrultusunda öğrencilerin kendi sınıflarında, deney grubuyla paralel olarak işlenmeye devam edilmiştir.

Kontrol grubunda öğretmen dörtgenlerin özelliklerini tahtada çizdiği şekiller üzerinden ölçümlerini yapmış, dörtgenleri birbirine dönüştürürken ise somut materyallerden geometri tahtasını kullanarak konuyu işlemiştir. Çıkan sonuçları öğrencilerin defterine yazdırmıştır. Dörtgenlerin alan konusunun öğretiminde ise dörtgen modelleri üzerinden alan bağıntılarını kendi bulmuş ve sonuçları öğrencilerin defterine yazdırmıştır. Bu esnada öğrencilerin katılımı olmamış öğretmenin aktif olduğu bir öğretim yapılmıştır.

3.4. Verilerin Analizi

Araştırmada öğrenciler ile gerçekleştirilen yarı yapılandırılmış görüşmelerden elde edilen verilerin betimsel analizi yapılmıştır. Öğrencilere uygulanan görüşme soruları kavramsal çerçeve olarak kabul edilmiş ve betimsel analizi yapılmıştır. Daha önceden uzman görüşleri alınarak belirlenmiş temalara göre öğrencilerin verdikleri cevaplar kodlanmıştır. Bulguları desteklemek için sık sık alıntılara yer verilmiştir. Elde edilen veriler araştırmacı ve matematik eğitiminde doktora öğrencisi tarafından ayrı ayrı incelenmiştir. İlgili temalara giren öğrenci görüşleri araştırmacılar tarafından ayrı ayrı kodlanmıştır. Daha sonra iki araştırmacı arasındaki kodlamalar karşılaştırılmıştır.

Araştırmanın güvenilirliği Miles ve Huberman(1994) formülü (Güvenirlilik=görüş birliği / görüş birliği+görüş ayrılığı) kullanılarak hesaplanmıştır. Sonuçlar Tablo 1, Tablo 2,Tablo 3 ve Tablo 4'de verilmiştir. Miles ve Huberman (1994)'e göre güvenirlilik katsayısının 0.70' den büyük olması gerekmektedir.

Tablo 1. Birinci Soruya Yönelik Uyum Oranı

Temalar	Kodlar	Güvenirlilik değerleri
Tutum	Sevme	$7/(7+0)= 1$
	Eğlenceli	$2/(2+0)= 1$
Fayda	Kullanışlılık	$5/(5+0)=1$
	Kolaylık	$5/(5+1)=0,83$
	Görsellik	$4/(4+1)= 0,80$
	Farkındalık	$2/(2+0)= 1$

Tablo 1 incelendiğinde veri analizinin güvenirlilik değerinin 0,70 den büyük olduğu görülmektedir.

Tablo 2. İkinci Soruya Yönelik Uyum Oranı

Temalar	Kodlar	Güvenirlilik değerleri
Zorluk	Ölçüm yaparken	$7/(7+2) = 0,78$
	Alışkın olmama	$2/(2+0) = 1$
Zorluk Yok	Zorlanmadım	$16/(16+0) = 1$

Tablo 2. incelendiğinde veri analizinin güvenirlilik değerinin 0,70 den büyük olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 3. Üçüncü Soruya Yönelik Uyum Oranı

Temalar	Kodlar	Güvenirlilik değerleri
Tutum	Beğenme	$10/(10+1)= 1$
	İlgi Çekici	$4/(4+1)= 0,80$
Fayda	Akılda Kalıcı	$3/(3+0)=1$
	Kolaylık	$4/(4+1)=0,80$
Seviyeye Uygunluk	Uygunluk	$3/(3+0)= 1$

Tablo 3'de de veri analizinin güvenirlilik değerinin 0,70 den büyük olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 4. Dördüncü Soruya Yönelik Uyum Oranı

Temalar	Kodlar	Güvenirlilik Değerleri
Tutum	Sevme	$9/(9+0)= 1$
	İlgi çekici	$5/(5+0)= 1$
Fayda	Anlama	$7/(7+1)=0,93$
Başarı	Sınav	$3/(3+0)=1$
Özgüven	Hepsini çözme	$2/(2+0)= 1$

Tablo 4. incelendiğinde veri analizinin güvenilirlik değerinin 0,70 den büyük olduğu tespit edilmiştir.

Tüm tablolar araştırmacıların kodlamalarının güvenilir olduğunu göstermektedir.

4. Bulgular

Bu bölümde öğrencilerinin bilgisayar destekli öğretim hakkındaki görüşlerini belirlemek için çalışmaya katılan 27 öğrenciye yarı yapılandırılmış sorular sorulmuştur. Bulguların hangi verilerden elde edildiğini göstermek amacıyla tabloların altında öğrencilerin görüşlerinden elde edilen doğrudan alıntılara yer verilmiştir. Her bir mülakat sorusuna ilişkin tema, kod ve frekans aşağıda yer almaktadır.

4.1. Geogebra Dinamik Yazılımı Hakkındaki Görüşleri

Görüşme formunun birinci sorusu olan “Bilgisayar destekli öğretim sırasında kullandığınız Geogebra yazılımı hakkında neler düşünüyorsunuz?” sorusuna verdikleri cevaplardan elde edilen veriler ve bu verilerin temaları ve kodlama yapılarak çıkarılan frekans ve yüzdeleri Tablo 5’de gösterilmiştir.

Tablo 5. Geogebra Hakkındaki Görüşler

Temalar	Kodlar	Frekans Yüzdeler	
		F	%
Tutum	Sevme	7	28
	Eğlenceli	2	8
Fayda	Kullanışlılık	5	20
	Kolaylık	5	20
	Görsel	4	16
	Farkındalık	2	8

Tablo 5. incelendiğinde öğrencilerin dinamik yazılım Geogebra hakkındaki görüşleri tutum fayda olmak üzere iki temada incelenmiştir.

Öğrencilerin tutum teması sevme ve eğlenceli olarak, fayda teması ise kullanışlılık, kolaylık, görsellik ve farkındalık olarak kodlanmıştır. Öğrencilerin tutum temasında 7’sinin Geogebra yazılımını sevdiğini, 2’sinin eğlenceli bulduklarını ifade etmişlerdir. Fayda temasında ise öğrencilerinin 5’inin Geogebra’yı kullanışlı bulduklarını, 5’inin Geogebra’nın öğrenmede kolaylık sağladığını, 4’ünün görsellik sağladığını, 2’sinin farkındalık sağladığını ifade etmişlerdir. Öğrencilerin soruya ait görüşlerinin bazıları aşağıda yer almaktadır.

Ö₁: “Bu yazılım çok hoşuma gitti. Çok da eğlenceliymiş. Keşke her ders böyle olsa”

Ö₃: “Geogebra müthiş bir şey deftere yazmaktan nefret ediyorum. Şekilleri çizerken çok zorlanıyorum. Bu yüzden yazılım çok kolaylık sağladı. Hep böyle ders işleyelim.”

Ö₄: “Bu yazılım çok öğretici. Dörtgenleri öğrenmek için çok pratik ve kullanışlı olduğunu düşünüyorum.”

Ö₉: “Bu yazılımı çok sevdim. Harikaymış.”

Ö₂₀: “Yazılım deftere çizmektense her şekli ekranda görmemizi sağladı.”

Ö₅: “Şekilleri istediğim gibi döndürdüm, ekranda herşeyi gördüm.”

Ö₂: “Dörtgenlerin birbirine dönüştüğünü fark etmemi sağladı.”

5.2. Geogebra Dinamik Yazılımı İle Ders İşleme Sürecinde Karşılaştıkları Zorluklar İlgili Görüşleri

Öğrencilerin, görüşme formunun ikinci sorusu olan “Bilgisayarda dörtgenlerin özellikleri ve alan konusunu dinamik geometri Geogebra yazılımı ile ders işleme sürecinizde zorluklarla karşılaştınız mı?” sorusuna verdikleri cevaplardan elde edilen veriler ve bu verilerin temaları ve kodlama yapılarak çıkarılan frekansı ve yüzdeleri Tablo 6’da gösterilmiştir.

Tablo 6. Ders İşleme Sürecinde Karşılaşılan Zorluklar

Temalar	Kodlar	Frekans Yüzdeler	
		f	%
Zorluk	Ölçüm yaparken	7	28
	Alışkın olmama	2	8
Zorluk yok	Zorlanmadım	16	64

Tablo 6. incelendiğinde öğrencilerin geogebra dinamik yazılımı ile ders işleme sürecinde karşılaştıkları zorluklarla ilgili görüşleri; zorluk ve zorluk yok olmak üzere iki temada incelenmiştir.

Öğrencilerin zorluk teması; ölçüm yaparken ve alışkın olmama olarak, zorluk yok teması ise zorlanmadım olarak kodlanmıştır. Deney grubu öğrencilerinin zorluk temasında 7’sinin ölçüm yaparken zorlandıklarını, 2’sinin bu şekilde ders işlemeye alışkın olmadığı için zorlandıklarını ifade etmişlerdir. Zorluk yok temasında ise öğrencilerinin 16’sının zorlanmadıklarını ifade etmişlerdir. Öğrencilerinin soruya ait görüşlerinin bazıları aşağıda yer almaktadır.

Ö₁₇: “Yazılımda ölçüm yaparken zorlandım ama sonra her şey yoluna girdi.”

Ö₁₀: “Herhangi bir zorlukla karşılaşmadım. Herşey çok güzeldi bana göre.”

Ö₁₆: “Ölçüm yaparken biraz zorlandım. Hepsi bu kadar.”

Ö₁₃: “Dörtgenlerin açılarını ölçerken zorlandım biraz. Sonra öğretmenim yardımcı oldu.”

Ö₁₅: “Dörtgenlerin kenar uzunluklarını ölçerken zorlandım biraz.”

Ö₁₂: “ Dörtgenlerin açılarını ölçerken biraz zorlandım ama açıölçer kullanmaktan daha kolay geldi. Ölçmeyi sevmiyorum zaten.”

Ö₁₇: “ Böyle ders işlemeye alışkın olmadığım için zorlandım.”

Ö₁₁: “ Hiç zorlanmadım. Geogebra güzeldi.”

4.3. Etkinlikler Hakkındaki Görüşleri

Görüşme formunun üçüncü sorusu olan “Bilgisayar ile dörtgenlerin özellikleri ve alan konusunu işlerken, kullanılan etkinlikler ile ilgili düşünceleriniz nelerdir? sorusuna verdikleri cevaplardan elde edilen veriler ve bu verilerin temaları, kodlama yapılarak çıkarılan frekans ve yüzdeleri Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7. Etkinlikler Hakkındaki Görüşler

Temalar	Kodlar	Frekans Yüzdeler	
		f	%
Tutum	Beğenme	10	42
	İlgi çekici	4	17
Fayda	Akılda kalıcı	3	13
	Kolaylık	4	17
Seviyeye Uygunluk	Uygun	3	13

Tablo 7 incelendiğinde öğrencilerin dinamik yazılım etkinlikler hakkındaki görüşleri tutum fayda seviyeye uygunluk olmak üzere üç temada incelenmiştir.

Öğrencilerin tutum teması; beğenme ve ilgi çekici olarak, fayda teması ise akılda kalıcı ve kolaylık olarak, seviyeye uygunluk teması ise uygunluk olarak kodlanmıştır. Deney grubu öğrencilerinin tutum temasında 10’unun etkinlikleri beğendikleri, 4’ünün ilgi çekici bulduklarını ifade etmişlerdir. Fayda temasında ise öğrencilerin 3’ünün etkinlikleri akılda kalıcı bulduklarını, 4’ünün etkinliklerin öğrenmeye kolaylık sağladığını, 3’ünün seviyeye uygun etkinlikler olduğunu ifade etmişlerdir.

Deney grubu öğrencilerinin soruya ait görüşlerinin bazıları aşağıda yer almaktadır.

Ö₁: “Etkinlikleri çok beğendim. Süper!”

Ö₅: “İlk kez etkinlikler çok değişik geldi, her etkinliğin de hareketli olması ilgimi çekti yapamam sandım ama hepsini yaptım. Bu da beni şaşırttı. İlginç geldi.”

Ö₇: “Bu etkinlikler çok anlaşılır bana çok uygun.”

Ö₄: “Dörtgenlerin özelliklerini ve alanını ezberleyeceğim sanmıştım. Etkinlikler sayesinde hiç birini ezberlememe gerek kalmadı. Hepsi aklıma yerleşti.”

Ö₁₈: “Etkinlikler konuyu daha kolay öğrenmemi sağladı. Kendim yapınca daha iyi oldu.”

4.4. Geometri Dersi Hakkındaki Görüşleri

Görüşme formunun dördüncü sorusu olan “Geometri dersinin bilgisayarda Geogebra dinamik yazılımı ile işledikten sonra derse yönelik düşüncelerinizde neler değişti?” sorusuna verdikleri cevaplardan elde edilen veriler ve bu verilerin temalar altında kodlama yapılarak çıkarılan frekans ve yüzdeleri Tablo 8’de gösterilmiştir.

Tablo 8. Geometri Dersi Hakkındaki Görüşler

Temalar	Kodlar	Frekans Yüzdeler	
		f	%
Tutum	Sevme	9	35
	İlgi çekici	5	19
Öğrenme	Anlama	7	27
Başarı	Sınav	3	12
Özgüven	Hepsini Çözme	2	38

Tablo 8. incelendiğinde öğrencilerin dinamik yazılım Geogebra hakkındaki görüşleri tutum, öğrenme, başarı ve özgüven olmak üzere dört temada incelenmiştir.

Öğrencilerin tutum teması; sevme ve ilgi çekici olarak, öğrenme teması anlama olarak, başarı teması sınav olarak ve özgüven teması ise hepsini çözme olarak kodlanmıştır. Deney grubu öğrencilerinin tutum temasında 9'unun dersi sevdiklerini, 5'inin ilgi çekici bulduklarını ifade etmişlerdir. Öğrenme temasında ise öğrencilerinin 7'sinin dersi daha iyi anladıklarını ifade etmişlerdir. Başarı temasındaki öğrencilerin 3'ü dersi bu şekilde öğrenirse sınavlarda başarılı olacaklarını, özgüven temasında 2'sinin ise geometri sorularının hepsini çözebileceklerini ifade etmişlerdir. Deney grubu öğrencilerinin soruya ait görüşlerinin bazıları aşağıda yer almaktadır.

Ö₁₉: “Bu dersi seviyordum daha çok sevmeye başladım.”

Ö₂: “Derste genelde içim geçer sıkılırım. Böyle öğrenince ders ilgimi çekti. Keşke yine gelsek ve geometriyi hep böyle öğrensek.”

Ö₁₆: “Böyle öğrenmem geometri dersini daha iyi anlamamı sağladı. Sınıfta çok anlamıyorum, her zaman böyle öğrenelim.”

Ö₂₀: “Bu dersi hep böyle öğrenirsem sınavlarda daha yüksek not alırım.”

Ö₈: “Kitaptaki ve testlerdeki soruları çözemiyorum. Dersi bu şekilde öğrenirsem soruların hepsini çözerim.”

5. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bilgisayar destekli geometri öğretimi hakkında öğrencilerle bire bir yapılan görüşme sonucunda elde edilen bulgulara göre; bilgisayar destekli öğretimde kullanılan Geogebra yazılımının öğrencilere birçok tutum ve fayda sağladığı görülmektedir. Öğrenciler yazılımı sevdiklerini, eğlenceli bulduklarını, yazılımın öğrenmeyi kolaylaştırdığını, görselliği sayesinde daha iyi anlamayı sağladığını, yazılımın kullanışlı olduğunu, geleneksel yolla yapılan öğretime göre daha etkili olduğunu ve başka matematik konularında da yazılımın kullanılmasını istediklerini belirtmişlerdir.

Ayrıca; Geogebra dinamik yazılımı ile ders işleme sürecinde çoğu öğrenci herhangi bir zorlukla karşılaşmadığını bazıları ise ölçüm yaparken biraz zorlandığını ve yazılıma alışkın olmadıkları için zorlandıklarını belirtmişlerdir. Bu sebeplerden ötürü, öğrencilerin kullanılan teknolojik araca karşı çoğunluğunun olumlu görüş içinde oldukları tespit edilmiştir. Bunun yanında özellikle geleneksel yolla yapılan geometri öğretiminde derslerde araç gereç kullanımına pek rastlanmamasından, çoğu zaman tahtaya çizilen şekillerin net olmamasından ötürü bilgisayar destekli öğretimde kullanılan yazılımın öğrencide görselliğinin anlaşılabilirliği arttırdığı ayrıca; yazılım dilinin Türkçe olmasının öğrencilerin kullanımında kolaylık sağladığı düşünülebilir. Tüm bunların çalışmada kullanılan yazılımın öğrencilerin derse dikkatini ve ilgisini çekmesi bakımından fayda sağladığını ve öğrencilerde Geogebra yazılımı hakkında olumlu tutum geliştirdiği sonucuna varılmıştır. Chrysanthou (2008) GeoGebra'nın öğrencilerin öğrenmelerini destekleyecek zengin bir ortam oluşturduğu, Dikovic (2009)' in GeoGebra'nın aktif yapısının öğrencilerde olumlu etki yarattığı böylelikle konunun istenilen şekilde görselleştiğini belirtmiştir. Genç (2010)' in Geogebra programının dilinin Türkçe olması, kullanımının kolay oluşu ve programın ücretsiz olmasının öğrencilerin GeoGebra programına yönelik olumlu düşünceler yarattığı ve Lu (2008)'nun GeoGebra'nın görselleştirme ve kavramsallaştırma özelliklerinden öğrenciler için faydalı olduğunu belirtmesi çalışmanın sonuçlarıyla benzerlik göstermektedir.

Öğrencilerin bilgisayar destekli öğretimde kullanılan Geogebra yazılımı üzerinde hazırlanan etkinlikler ile ilgili görüşleri incelendiğinde; genellikle öğrencilerin etkinlikleri beğendikleri, ilgi çekici, akılda kalıcı buldukları ve seviyelerine uygun etkinlikler olduğunu düşündüklerini belirtmişlerdir. Bu etkinliklerin dörtgenlerin özelliklerini ve özellikler arasındaki ayrımı yapmalarına, gözle görülür özelliklerden çok yapıların gizlenmiş olan özellikleri keşfetmelerine ve geleneksel yolla yapılan eğitime göre kendilerinin keşfetmelerini sağlayacak aktiviteler olması sebebiyle geometriye yönelik sevgi ve güven kazandırdıkları düşünülebilir. Gülburnu (2013)'nun yaptığı çalışmanın sonucunda etkinliklerin öğrencilerin kavramsal öğrenmelerine ve dinamik ortamda kendi başlarına bilgiyi yapılandırmalarına katkı sağladığını ve etkinliklerin öğrencilerin öğrenmeye karşı isteklerini arttırdığını belirtmiştir. Özen (2009) yaptığı çalışmada ise öğrencilerin etkinlikleri eğlenceli ve faydalı bulduğunu, soru sayısı ve zorluk bakımından kendilerine uygun etkinlikler olduğunu yönünde görüşleri olduğunu belirterek benzer sonuçlar elde etmiştir.

Öğrencilerin, geometri dersini bilgisayarda Geogebra dinamik yazılımı ile işledikten sonra derse yönelik olumlu görüşler içinde oldukları tespit edilmiştir. Öğrenciler sınıf ortamında işlenen matematik konularını çok sıkıcı bulduğunu, dikkatlerini toplayamadıklarını, eğlenceli olmadığını, yaratıcılıklarını geliştirmediğini, sadece sınıf ortamında görevlerinin matematik ile ilgili konuları deftere yazmak olduğunu belirttikleri ve farklı bir ortamda işlenen matematik konularının daha ilginç geldiği ve daha iyi anladıklarını söylemişlerdir. Öğrencilerin geometri dersini bilgisayarda Geogebra dinamik yazılımı ile işlemelerinin geometri ve matematik dersine karşı ilgilerinin ve geometriyi başarma isteğini arttırdığı sonucuna varılabilir. Özçakır Sümen (2009)'in çalışmasında, öğrencilerin bilgisayar destekli öğretimle işlenen dersleri diğer yöntemlerle işlenen derslere göre daha kolay, anlaşılır, faydalı,

eğlenceli ve zevkli bulduklarını bundan sonra da bu yazılımla ders işlemek istediğini belirtmeleri de çalışmanın bu sonucunu ile paralellik göstermektedir.

Araştırmada öğrenciler bilgisayar destekli geometri öğretiminde konunun BDÖ ile öğretilmesinden memnun olduklarını, konuyu daha iyi öğrendiklerini ve çalışmadan zevk aldıklarını belirtmişlerdir. Bu çalışma farklı öğrenci gruplarına uygulanarak öğrenci görüşleri açısından değerlendirilebilir ve ortaya çıkan sonuçlar karşılaştırılabilir.

KAYNAKÇA

- Aydoğmuş, B. S. (2010). "Matematik Öğretmenlerinin Öğretim Yazılımlarından Yararlanma Konusundaki Görüşleri", Marmara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
- Baki, A. (2014). Kuramdan Uygulamaya Matematik Eğitimi. Ankara: Hece Yayınları.
- Budak, S. (2010). "Çokgenler Konusunun Bilgisayar Destekli Öğretiminin 6. Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarılarına ve Bilgisayar Destekli Geometri Öğretimine Yönelik Tutumlarına Etkisi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Eskişehir.
- Ceylan, T. (2012). "GeoGebra Yazılımı Ortamında İlköğretim Matematik Öğretmen Adaylarının Geometrik İspat Biçimlerinin İncelenmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Chrysanthou, I. (2008). The Use of ICT in Primary Mathematics in Cyprus: The Case of GeoGebra, Master's Thesis, University of Cambridge, UK.
- Çakıroğlu, Ü. ve Akkan, Y. (2009). Dünya'daki ve Türkiye'deki Bazı Önemli Öğrenme Nesnesi Ambarları. Elementary Education Online, 8(1), 1 – 4.
- Dikovic, L. (2009). Implementing Dynamic Mathematics Resources with GeoGebra at the College Level. International Journal of Emerging Technologies in Learning (IJET), 1(3), 183 – 187.
- Genç, G. (2010). "Dinamik geometri yazılımı ile 5. sınıf çokgenler ve dörtgenler konularının kavratılması", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Gülbağcı, H. (2009). "İlköğretim 7. Sınıf Dörtgenler Konusunun Öğretiminde Dinamik Geometri Yazılımlarının Etkisi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Hohenwarter, M. (2006). "GeoGebra – Didaktische Materialien und Anwendungen für den Mathematikunterricht", Unpublished Doctoral Thesis, University of Salzburg, Salzburg.

Hohenwarter, M. ve Jones, K. (2007). Ways of Linking Geometry and Algebra: The Case of GeoGebra. *Proceedings of British Society for Research into Learning Mathematics*, 27(3), 126 – 131.

Hohenwarter, M. ve Lavicza, Z. (2007). Mathematics Teacher Development with ICT: Towards an International GeoGebra Institute. *Proceedings of British Society for Research into Learning Mathematics*, 27(3), 49 – 54.

Kokol Voljc, V. (2007). Use of Mathematical Software in Pre – Service Teacher Training: The Case of Dgs. Faculty of Education University of Maribor, Slovenia.

Kösa, T. ve Karakuş, F. (2010). Using Dynamic Geometry Software Cabri 3D for Teaching Analytic Geometry. *Procedia – Social and Behavioral Sciences*, 2(2), 1385 – 1389.

Kutluca, T. ve Zengin, Y. (2011). Matematik Öğretiminde Geogebra Kullanımı Hakkında Öğrenci Görüşlerinin Değerlendirilmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17, 160 – 172.

Lu, Y.W. A. (2008). "Linking Geometry and Algebra: A Multiple-Case Study of Upper-Secondary Mathematics Teachers' Conceptions and Practices of GeoGebra in England and Taiwan", Master's thesis, University of Cambridge, UK.

Miles, M. B. ve Huberman, A. M. (1994). *An Expanded Sourcebook Qualitative Data Analysis*. Thousand Oaks, Sage Publications, California.

Okumuş, S.(2011). "7. Sınıf Öğrencilerinin Dinamik Geometri Ortamlarında Dörtgenleri Tanımlayabilme, Sınıflandırabilme ve Dörtgenler Arası Mantıksal Çıkarım Yapabilme Becerilerine Etkisi", Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Karadeniz Teknik Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Trabzon.

Özçakır Sümen, Ö. (2009). "GeoGebra Yazılımı ile Simetri Konusunun Öğretiminin Matematik Başarısı ve Kaygısına Etkisi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ondokuz Mayıs Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Samsun.

Özen, D. (2009). "İlköğretim 7. Sınıf Geometri Öğretiminde Dinamik Geometri Yazılımlarının Öğrencilerin Erişi Düzeylerine Etkisi ve Öğrenci Görüşlerinin Değerlendirilmesi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Öztürk, B. (2012). "Geogebra Matematik Yazılımının İlköğretim 8. Sınıf Matematik Dersi Trigonometri ve Eğim Konuları Öğretiminde, Öğrenci Başarısına ve Van Hiele Geometri Düzeyine Etkisi", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Sakarya.

Sarı, D. (2012). "Somut Modellerle Destekli Dönüşümler Geometrisi Öğretiminin Sekizinci Sınıf Öğrencilerinin Geometriye Yönelik Tutumuna ve Uzamsal Düşüncelerine Etkisinin Araştırılması", Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, İzmir.

Uzun, P. (2014). "Geogebra ile öğretimin 7. Sınıf Öğrencilerinin Akademik Başarılarına ve Geometriye Yönelik Tutumlarına Etkisi", Yayınlanmamış Yüksek lisans Tezi, Kastamonu Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü, Kastamonu.

ORTAOKUL ÖĞRENCİLERİN OKULA AİDİYET DUYGUSU VE ARKADAŞ BAĞLILIK DÜZEYİ¹

Aslı ÖZGÖK²

Mediha SARI³

ÖZET

Bu çalışma, ortaokul öğrencilerinde okula aidiyet duygusu ve arkadaşlara bağlılık düzeyinin incelenmesi amacıyla yapılmıştır. Araştırmanın katılımcıları, Adana ili merkez ilçelerindeki ortaokulların altıncı, yedinci ve sekizinci sınıflarına devam eden 608 öğrencidir. Veriler “Okula Aidiyet Duygusu Ölçeği” (OADÖ) ve “Arkadaş Bağlılığı Ölçeği” (ABÖ) kullanılarak toplanmıştır. Verilerin analizinde betimsel istatistikler incelenmiştir. Ayrıca bağımsız gruplar t testi, tek yönlü varyans analizi ve korelasyon analizi kullanılmıştır. Bu analizler sonucunda elde edilen bulgulara göre öğrencilerin okula aidiyet duyguları ve arkadaşlara bağlılık düzeyleri ortalamanın üzerindedir. Araştırmada, ortaokul öğrencilerinin okula aidiyet duyguları ve arkadaşlara bağlılıkları arasında anlamlı ilişkiler olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Sözcükler: Okula aidiyet duygusu, Arkadaşlara bağlılık, Ortaokul öğrencileri

INVESTIGATION OF THE SENSE OF SCHOOL BELONGING AND PEER ATTACHMENT AMONG SECONDARY SCHOOL STUDENTS

ABSTRACT

This study examines the sense of school belonging and peer attachment among secondary school students. The sample of the study consisted of 608 sixth-, seventh-, and eighth-grade students from secondary schools in Adana central districts. Psychological Sense of School Membership Scale (PSSM) and The Inventory of Peer Attachment (IPA) were used as data collection tools. To analyze the gathered data descriptive statistics were examined. Furthermore, independent samples t-test, one way ANOVA and correlation analysis were used. Results of these analysis showed that sense of school belonging and peer attachment levels in students are above average. The results of the study indicated that there are significant relationships between the sense of school belonging and attachment to friends among secondary school students.

Keywords: Sense of school belonging, Peer attachment, Secondary school students

1 Bu çalışma Aslı ÖZGÖK'ün Doç. Dr. Mediha SARI yönetiminde gerçekleştirdiği “Ortaokul Öğrencilerinde Okula Aidiyet Duygusunun, Arkadaşlara Bağlılık Düzeyinin ve Empatik Sınıf Atmosferi Algısının İncelenmesi” başlıklı yüksek lisans tezinin bir bölümüdür.

2 Sınıf öğretmeni, Veli Yavuz İlkokulu, Sarıçam/Adana, asli_oz01@hotmail.com

3 Doç.Dr., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, msari@cu.edu.tr

Giriş

Okula aidiyet duygusu, öğrencinin bireysel olarak okuldaki diğer bireyler tarafından ne ölçüde onaylandığına, saygı duyulduğuna, dâhil edildiğine ve desteklendiğine yönelik öznel duygu durumudur (Goodenow, 1992a; Goodenow ve Grady, 1993). Cueto, Guerrero Sumimaru ve Zevallos'a (2010) göre aidiyet duygusu, öğrencilerin okuldaki arkadaşları ve öğretmenleri ile bütünleşme (veya kaynaşma) düzeylerini ifade etmektedir. Yapılan çalışmalarda, aidiyet duygusundaki sürekliliğin sosyal, psikolojik ve akademik uyuma elverişli bir okul ortamında elde edilebileceği belirtilmektedir (Nichols, 2008).

Okula aidiyet duygusu her yaş grubunda önemli olmakla birlikte, özellikle ergenlik döneminde daha da büyük önem taşımaktadır. Çünkü Hamm ve Faircloth'un (2011) da belirttiği gibi bireyler bir topluluğa ait hissettiklerinde kendilerini önemli hisseder ve diğer topluluk üyelerine güvenebilir. Aidiyet duygusundan beslenen bu güven duygusu da ergenlik döneminde hem günlük sosyal yaşamda hem de okul yaşamında özel bir önem taşır. Aidiyet duygusu, depresyon ve riskli öğrenci davranışları gibi olumsuz psikososyal sonuçların oluşmasına karşı bir tampon ve koruyucu bir faktör olabilmektedir (Nichols, 2008). Örneğin; aidiyet duygusunun egemen olduğu okullarda depresyon, sosyal ret ve okul problemlerinin azaldığı, iyimserlik düzeyinin arttığı belirlenmiştir (Anderman, 2002). Bunun yanı sıra ergenler okullarındaki diğer insanlar tarafından önemsendiğinde, kendilerini okulun bir parçası olarak hissettiklerinde, madde kullanımı, şiddete başvurma gibi istenmeyen davranışlara daha az eğilimli olmaktadır (Mcneely, Nonnemaker & Blum, 2002).

Aidiyet duygusundaki eksiklik sosyal izolasyon, yabancılaşma ve yalnızlık duygularına yol açabilmektedir (Melor, Stokes, Firth, Hayashi & Commins, 2008). Öte yandan yapılan pek çok çalışmada okula aidiyet duygusuyla motivasyon, akademik başarı ve özyeterlik arasında olumlu ilişkiler bulunduğu ortaya konulmuştur (Adelabu, 2007; Anderman, 2002; Booker, 2004; Goodenow, 1992a, 1992b, 1993; Roeser, Midgley & Urdan, 1996).

Okulda öğrenciler arkadaşları tarafından kabul edilmek, sevmek ve saygı görmek ister. Arkadaşları tarafından sevilmeyen ve kabul görmeyen öğrenci kendini mutsuz ve yalnız hissedecektir. Yavuzer (2004, s.37) çocuğun akranlar tarafından reddedilmesinin veya alaya alınmasının benlik değeri ve güven duygusunun büyük bir darbe almasına neden olabileceğini belirtmiştir. Bowers (1997) yaptığı çalışmada akranları tarafından reddedilen çocukların psikolojik ve sosyal sorunlar başta olmak üzere okul bırakma, alkol bağımlılığı, yetersiz istihdam ve başarısız evlilikler yaşamada yüksek risk altında olduklarını belirlemiştir. Leonard'a (2002) göre de akran ilişkileri geliştiremeyen öğrenciler çocuk suçlarına karışmaya, yetişkinlikte sağlıksız mutsuz hayat sürmeye, duygusal sorunlar yaşamaya ve intihara kalkışmaya meyillidirler. Oysaki başkaları tarafından saygılı davranılan öğrenciler, okulda daha mutlu olmakta, deneyimlerinden daha çok tatmin olmakta ve hedeflerini gerçekleştirmek için daha çok çalışmaktadır (Smith & Sandhu, 2004).

Bağlanma, ait olma ve kabul görme duygusu, özellikle çocukluk ve gençlik döneminin en temel gereksinimlerinden biridir. Öğretmen ve akranlar arasındaki olumlu etkileşimler öğrencilerin okula aidiyet duygularına katkıda bulunmaktadır (Booker, 2004). Örneğin; Perdue, Manzeske ve Estell (2009) yaptıkları çalışmada arkadaş ilişkilerindeki kalitenin arkadaşlardan görülen desteğin ve arkadaşlara karşı saldırgan davranışların okula bağlılıkla ilişkili olduğunu saptamışlardır. Özdemir, Sezgin, Şirin, Karip ve Erkan (2010) ise yaptıkları araştırma sonunda öğrencilerin kendilerini okula ait ve bağlı hissetmelerinin onların okula olan güvenini ve olumlu akran etkileşimini arttırdığını bulmuşlardır.

Zamanlarının önemli bir kısmını okulda geçiren öğrencilerin okula aidiyet duygusunun gelişmesi, birbirlerine olan bağlılıkları, kendilerini okulda daha mutlu, huzurlu ve güvende hissetmelerini sağlar. Ayrıca bu değişkenler öğrencilerin akademik, sosyal ve psikolojik gelişimleri açısından oldukça önemli bir role sahiptir. Yapılan alan yazın taramalarında öğrencilerin okula aidiyet duygusunun (Akar-Vural, Yılmaz-Özelçi, Çengel & Gömleksiz 2013; Arastaman, 2006; Bellici, 2015; Cemalcılar, 2010; Sarı, 2012a, 2013) ve arkadaşlara bağlılık düzeylerinin (Büyükşahin-Çevik & Çelikkaleli, 2010; Bilgiç, 2009; Sarı, 2012b) doğrudan veya dolaylı olarak, ayrı ayrı incelendiği çalışmalar olmakla birlikte bu iki değişkenin bir arada ele alındığı ve birbiriyle olan ilişkilerin irdelendiği araştırmalara rastlanılamamıştır. Oysa hem okula aidiyet duygusunun hem de arkadaş bağlılığının öğrencilerin akademik, sosyal ve psikolojik gelişimleri üzerindeki önemli etkileri açıktır. Bu nedenle, araştırmanın alanyazındaki önemli bir eksikliğin giderilmesine katkı sağlayacağı; elde edilen bulguların öğrencilerin arkadaş bağlılığının ve okula aidiyet duygularının geliştirilerek, okuldaki eğitim yaşantılarından çok yönlü ve maksimum düzeyde faydalanmalarına yönelik uygulamalar/önlemler geliştirilmesine dayanak oluşturabileceği düşünülmektedir. Bu gerekçelerle yapılması gereği duyulan bu araştırmanın genel amacı ortaokul öğrencilerinde okula aidiyet duygusu ve arkadaşlara bağlılık düzeylerine ilişkin ilişkilerin incelenmesidir. Bu ana amaç doğrultusunda aşağıdaki sorulara yanıt aranmıştır:

1. Ortaokul öğrencilerinin okula aidiyet duyguları ve arkadaşlarına bağlılık düzeyleri nasıldır?
2. Ortaokul öğrencilerinin okula aidiyet duyguları ve arkadaş bağlılık düzeyleri arasında cinsiyete, akademik başarıya ve okulun sosyo-ekonomik düzeyine göre anlamlı bir fark var mıdır?
3. Öğrencilerin okula aidiyet duyguları ile arkadaşlara bağlılık düzeyleri arasında anlamlı bir ilişki var mıdır?

Yöntem

Evren ve Örneklem

Araştırmanın evreni Adana ili merkez ilçelerindeki ortaokullara devam eden altıncı, yedinci ve sekizinci sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Evrendeki ilköğretim okullarından alt, orta ve üst sosyoekonomik düzeyden olacak şekilde yansız küme örnekleme yoluyla üç okul belirlenmiş, bu okullardan da yine seçkisiz olarak ikişer

şube seçilmiştir. Araştırmaya, alt sosyo-ekonomik düzeydeki okuldan 207 (%34.4), orta sosyo-ekonomik düzeydeki okuldan 205 (%34.1) ve üst sosyo-ekonomik düzeydeki okuldan da 190 (%31.6) olmak üzere toplam 602 öğrenci katılmıştır. Öğrencilerin 194'ü (%32.2) altıncı sınıf, 204'ü (%33.9) yedinci sınıf, 204'ü (%33.9) sekizinci sınıf öğrencisidir ve 304'ü (% 50.5) kız, 298'i (% 49.5) erkektir. Öğrencilerin yaşları 11 ile 15 arasında değişmektedir.

Veri Toplama Araçları

Okula Aidiyet Duygusu Ölçeği (OADÖ): Goodenow (1993) tarafından geliştirilen ve Sarı (2011) tarafından Türkçeye uyarlanan Okula Aidiyet Duygusu Ölçeği (The Psychological Sense of School Membership Scale), öğrencilerin okullarının önemli bir parçası olarak hissetme düzeylerini, kabul edilme, değer görme ve gruba dahil olma konusundaki duygularını; okul, öğretmen ve akranlarla bağlantılarını ölçmek amacıyla geliştirilen 18 maddelik Likert tipi bir araçtır. Yanıtlar beşli bir ölçek üzerinden (1. Hiç doğru değil, 5. Tamamen doğru) verilmektedir. Ölçekte “*Buradaki öğretmenler benim gibi insanlarla ilgilenmez*”, “*Bu okuldaki öğretmenler bana arkadaşça davranır*” ve “*Bu okula gelmek beni sinirlendiriyor*” gibi maddeler yer almaktadır. Ölçekteki beş madde (3, 6, 9, 12 ve 16. maddeler) olumsuz ifadeler şeklindedir.

Sarı (2015) tarafından yapılan uyarlama çalışmaları sonucunda maddelerin iki bileşende toplandığı, bu iki faktörün toplam varyansın %38.49'unu açıkladığı görülmüştür. Birinci faktör (Okula Bağlılık) ölçekteki 13 olumlu maddeyi kapsamaktadır; diğer faktörde (Reddedilmişlik Duygusu) ise ölçekte yer alan beş olumsuz madde bir araya gelmiştir. Alt ölçeklere ilişkin Cronbach alfa iç tutarlık katsayılarının ise sırasıyla .84 ve .78 olduğu belirlenmiştir. Bu araştırma kapsamında da ölçeğin güvenirlik analizi yenilenmiş ve Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .79 olarak hesaplanmıştır.

Arkadaş Bağlılık Ölçeği (ABÖ): Armsden ve Greenberg (1987) tarafından geliştirilen Arkadaş Bağlılık Ölçeği, Hortaçsu, Oral ve Yasak-Gültekin (1991) tarafından Türkçeye uyarlanmıştır. Arkadaş Bağlılık Ölçeği, 25 maddeden oluşan beşli Likert tipi bir ölçektir. Toplam puan ranjı 25–125 arasındadır. Ölçekten alınan yüksek puanlar, arkadaşlara olan güçlü bağlılığa işaret etmektedir. Ölçekte “*Arkadaşlarım beni anlar*”, “*Arkadaşlarım, sağlıklı ve mutlu oluşumla ilgilidirler*”, “*Problemlerimi ve sıkıntılarımı arkadaşlarımla konuşabilirim*” gibi maddeler yer almaktadır. Ölçeğin orijinal formunda; Güven (Trust), İletişim (Communication) ve Yabancılaşma (Alienation) alt boyutları bulunmaktadır. Ölçeğin Türkçe'ye uyarlanması çalışmasında da benzer bir yapı elde edilmiş; bu faktörlere ait iç tutarlık katsayıları sırasıyla .90, .68 ve .73 bulunmuştur (Hortaçsu, Oral ve Yasak-Gültekin, 1991). Ölçeğin iç tutarlık katsayısı Akkapulu'nun (2005, s.73) yaptığı çalışmada .91, Bilgiç'in (2009, s.48) yaptığı çalışmada ise .92 olarak hesaplanmıştır. Bu araştırma kapsamında ise ölçeğin Cronbach alfa iç tutarlık katsayısı .89 olarak hesaplanmıştır.

Verilerin Analizi

Verilerin analizinde betimsel istatistikleri incelemenin yanısıra bağımsız gruplar t testi, tek yönlü varyans analizi ve korelasyon analizi kullanılmıştır. Verilerin analizi sürecinde ölçeklerden alınan puanlar, her ölçeğin kapsadığı madde sayısına bölünerek, 1-5 ölçeğine çevrilmiştir. Bulguların anlamlı olup olmadığının değerlendirilmesinde .05 anlamlılık düzeyi ölçüt alınmış, varyans analizlerindeki karşılaştırmalarda Scheffe F testinden yararlanılmıştır.

Bulgular

Ortaokul Öğrencilerinin Okula Aidiyet Duygularına ve Arkadaş Bağlılık Düzeylerine İlişkin Bulgular

Örneklemi oluşturan 602 ortaokul öğrencisinin okula aidiyet duygularına ve arkadaşlara bağlılık düzeylerine ilişkin OADÖ ve ABÖ puanlarının betimleyici istatistikleri Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Öğrencilerin OADÖ ve ABÖ Puanlarına İlişkin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Dağılımları

Boyutlar	N	\bar{X}	Ss
Okula Bağlılık	602	3.82	.59
Reddedilmişlik Duygusu	602	3.76	.78
OADÖ Toplam	602	3.80	.54
Arkadaş Bağlılığı	602	3.78	.63

Tablo 1 incelendiğinde öğrencilerin Okula Bağlılık boyutuna ilişkin aritmetik ortalamanın 3.82 Reddedilmişlik boyutuna ilişkin aritmetik ortalamanın 3.76 Okula Aidiyet Duygusu toplam puanına ilişkin aritmetik ortalamanın 3.80 ve Arkadaş Bağlılığı Ölçeği puanlarına ait ortalamanın 3.78 olduğu görülmektedir.

Cinsiyete Göre Öğrencilerin Okula Aidiyet Duygusu ve Arkadaş Bağlılık Düzeylerine İlişkin Bulgular

Cinsiyete göre ortaokul öğrencilerinin OADÖ ve ABÖ puanlarına ait bağımsız gruplar t-testi analizi sonuçları Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. Cinsiyete Göre Öğrencilerin OADÖ ve ABÖ Puanlarına İlişkin Aritmetik Ortalama, Standart Sapma, t ve p Değerleri

Cinsiyet Ölçek Puanları	Kız (N= 304)		Erkek (N= 298)		t	p
	\bar{X}	Ss	\bar{X}	Ss		
Okula Bağlılık	3.87	.54	3.76	.63	2.40	.016
Reddedilmişlik Duygusu	3.78	.76	3.74	.80	.61	.538
OADÖ Toplam	3.85	.51	3.75	.57	2.14	.033
Arkadaş Bağlılığı	3.85	.63	3.70	.62	2.90	.004

Tablo 2 incelendiğinde Okula Bağlılık boyutuna ait ortalamanın kız öğrenciler için 3.87, erkek öğrenciler için 3.76; Reddedilmişlik Duygusu boyutuna ait ortalamanın kız öğrenciler için 3.78, erkek öğrenciler için 3.74; OADÖ Toplam puanına ait ortalamanın kız öğrenciler için 3.85, erkek öğrenciler için 3.75; Arkadaş Bağlılığına ait ortalamanın ise kız öğrenciler için 3.85, erkek öğrenciler için 3.70 olduğu görülmektedir. İki grubun ortalamaları arasındaki farklar, Reddedilmişlik Duygusu puanlarında anlamlı değilken; Okula bağlılık, OADÖ Toplam ve Arkadaş Bağlılığı puanlarında ortalamalar arasındaki fark, kız öğrenciler lehine olacak şekilde .05 düzeyinde anlamlı bulunmuştur ($p < .05$).

Akademik başarı düzeyine Göre Öğrencilerin Okula Aidiyet Duygusu ve Arkadaş Bağlılık Düzeylerine İlişkin Bulgular

Çalışmada “Derslerdeki başarınız aşağıdakilerden hangisine uymaktadır?” şeklinde yöneltilen soruyu, öğrencilerin düşük (zayıf), ortanın biraz altında (geçer), orta, ortanın biraz üstünde (iyi) ve yüksek (pekiyi) şeklinde belirtilen yanıtlardan kendilerine uygun olanı seçerek yanıtlamaları istenmiştir. Yanıtlara göre öğrencilerin akademik başarı düzeyi dağılımı, 156 pekiyi, 285 iyi, 129 orta, 28 geçer ve 4 düşük şeklindedir. Gruplar arası karşılaştırma bakımından her bir kategoriye düşen öğrenci sayıları arasındaki dengesizlik nedeniyle orta, geçer ve düşük başarıya sahip olan öğrenciler “orta ve altı” şeklinde tek bir grup (161 öğrenci) olarak analizlere dahil edilmiştir. Bu doğrultuda, akademik başarı durumlarına göre ortaokul öğrencilerinin OADÖ ve ABÖ puanlarına ait betimsel istatistikler ile varyans analizi sonucunda elde edilen anlamlılık değerleri Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3. Akademik Başarı Düzeyine Göre Öğrencilerin OADÖ ve ABÖ Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

	Başarı Düzeyi	N	\bar{X}	Ss	df	F	p	Anlamlı Fark (Scheffe F)
OADÖ	Orta ve İyi	161	3.63	.51	2	23.81 9	.00	Pekiyi>orta ve altı İyi >orta ve altı Pekiyi > iyi
	İyi	285	3.77	.54				
	Pekiyi	156	4.03	.50				
ABÖ	Orta ve İyi	161	3.60	.66	2	12.67 9	.00	Pekiyi>orta ve altı İyi >orta ve altı Pekiyi > iyi
	İyi	285	3.78	.61				
	Pekiyi	156	3.95	.59				

Tablo 3. İncelendiğinde aritmetik ortalamaların tüm boyut ve gruplarda 3.60 ile 3.95 arasında değiştiği görülmektedir. Hem OADÖ, hem de ABÖ puanlarında başarı düzeyi pekiyi olan öğrencilerin ortalamaları ile başarı düzeyi iyi ile orta ve altı olan öğrencilerin ortalamaları arasında başarı durumu pekiyi olan öğrencilerin puanları lehine anlamlı farklar olduğu belirlenmiştir ($p<.05$).

Okulun Sosyo-Ekonomik Düzeyine Göre Öğrencilerin Okula Aidiyet Duygusu ve Arkadaş Bağlılık Düzeyleri İlişkin Bulgular

Devam ettikleri okulun sosyo-ekonomik düzeyine göre öğrencilerin OADÖ ve ABÖ puanlarına ilişkin betimsel istatistikler ile tek yönlü varyans analizi sonuçları Tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4. Okulun Sosyo-Ekonomik Düzeyine Göre Öğrencilerin OADÖ ve ABÖ Puanlarına İlişkin Varyans Analizi Sonuçları

Değişken	SED	N	\bar{X}	Ss	df	F	p	Anlamlı Fark (Scheffe F)
Okula Aidiyet Duygusu	Alt	207	3.69	.55	2	18.43	.00	Üst > Alt Üst > Orta
	Orta	205	3.74	.53				
	Üst	190	3.99	.50				
Arkadaş Bağlılığı	Alt	207	3.70	.64	2	14.60	.00	Üst > Alt Üst > Orta
	Orta	205	3.67	.61				
	Üst	190	3.98	.60				

Tek yönlü varyans analizi sonuçlarının gösterildiği Tablo 4. incelendiğinde, Okula Aidiyet Duygusu Ölçeğinden alınan puanlara ait ortalamaların alt sosyo-ekonomik düzeyden okuldaki öğrenciler için 3.69, orta sosyo-ekonomik düzeyden

okuldaki öğrenciler için 3.74, üst sosyo-ekonomik düzeyden okuldaki öğrenciler için de 3.99; Arkadaş Bağlılık Ölçeğinden alınan puanlara ait ortalamaların alt sosyo-ekonomik düzeyden okuldaki öğrenciler için 3.70, orta sosyo-ekonomik düzeyden okuldaki öğrenciler için 3.67 ve üst sosyo-ekonomik düzeyden okuldaki öğrenciler için de 3.98 olduğu görülmektedir. Grupların OADÖ ve ABÖ puanlarına ait ortalamalar arasında üst sosyo-ekonomik düzeyden okuldaki öğrencilerin ortalamaları lehine anlamlı farklar bulunmuştur.

Arkadaşlarına Bağlılık Düzeylerine Göre Öğrencilerin Okula Aidiyet Duygularına İlişkin Bulgular

Öğrencilerin Arkadaş Bağlılığı Ölçeğinden aldıkları puanların aritmetik ortalaması 3.78, standart sapması ise .63'dür. Bu ölçekten aldıkları puanlara göre, arkadaş bağlılığı düşük ve yüksek olan öğrencilerin belirlenmesinde, öncelikle puanları ortalamaya en yakın birer standart sapma bölgesinde (3.15 – 4.42) yer alan öğrenciler ile puanları bu alanın üstünde ve altında kalan öğrenciler belirlenmiştir. Analizlerde ortalamaya en yakın +1 ve – 1 standart sapmalı aralıkta kalan öğrenciler (392 öğrenci) dikkate alınmamış; ortalamanın 1 standart sapma altında kalan (3.15 ve daha düşük ortalamaya sahip) öğrenciler (103 öğrenci) arkadaşlarına bağlılık düzeyi düşük; ortalamanın 1 standart sapma üstünde kalan (4.41 ve daha yüksek ortalamaya sahip) öğrenciler ise (107 öğrenci) arkadaşlarına bağlılık düzeyi yüksek olan öğrenciler olarak kabul edilmiştir. Bu aşamada yapılan t-testi analizi toplam 210 öğrenci üzerinden yapılmış ve ulaşılan bulgular aşağıdaki Tablo 5'de sunulmuştur.

Tablo 5. Arkadaşlarına Bağlılık Düzeylerine Öğrencilerin OADÖ Puanlarına İlişkin Aritmetik Ortalama, Standart Sapma, t ve p Değerleri

		N	\bar{X}	Ss	t	p
Arkadaş Bağlılık Düzeyi	Yüksek	103	4.57	.12	-48,421	.000
	Düşük	107	2.75	.36		

Tablo 5 incelendiğinde, ABÖ puanları düşük ve yüksek olan öğrencilerin OADÖ puanlarına ait aritmetik ortalamalar arasında ABÖ puanları yüksek olan öğrenciler lehine anlamlı farklar olduğu görülmektedir ($p < .05$).

Öğrencilerin Arkadaşlarına Bağlılık Düzeyi İle Okula Aidiyet Duygusu Arasındaki İlişkiye Yönelik Bulgular

OADÖ ve ABÖ puanları arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla Pearson korelasyon analizi yapılmış ve sonuçları Tablo 6'da sunulmuştur.

Tablo 6. Araştırmada Kullanılan Değişkenlerin Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Dağılımları ile Korelasyon Matrisi

	1	2	\bar{X}	Ss
1. Okula Aidiyet Duygusu Ölçeği	-		3.80	.54
2. Arkadaş Bağlılığı Ölçeği	.56*	-	3.78	.63

* $p < .01$

Tablo 6'da görüldüğü gibi, Okula Aidiyet Duygusu Ölçeği puanları ile Arkadaş Bağlılık Ölçeği puanları arasında .56 düzeyinde ve anlamlı ilişki bulunmaktadır.

Sonuç ve Tartışma

Araştırmada ortaokul öğrencilerinin arkadaşlarına bağlılık düzeyleri ile okula aidiyet duyguları incelenmiş ve ABÖ puanlarına ait ortalamanın 3.78; OADÖ toplam puanlarına ait ortalamanın ise 3.80 olduğu görülmüştür. Beşli derecelendirme ölçeği üzerinden dikkate alındığında, bu değerlerin Adana ili merkez ilçelerindeki okullarda, arkadaşlara bağlılık düzeyinin ve okula aidiyet duygusunun öğrenciler tarafından ortamın üzerinde algılandığı söylenebilir. Bu sonuçlar farklı ülkelerdeki araştırmacıların buldukları sonuçlarla tutarlıdır. Hagborg (1994) New York'ta ortaokul ve lise öğrencileri üzerinde yaptığı araştırmada, okula aidiyet duygusu puanlarına ait ortalamayı 3.54 olarak; Israelashvili (1997) İsrail de yaptığı çalışmada 5-7. sınıf öğrencileri için okula aidiyet duygusu puanlarına ait ortalamayı 3.74, 8-9. sınıf öğrencileri için 3.45 olarak saptamıştır. Adelabu (2007) ise Afrika kökenli Amerikalı öğrenciler üzerinde yaptığı çalışmada OADÖ puanlarına ait ortalamayı 3.80 olarak bulmuştur. Ülkemizde yapılan çalışmalarda ise Sarı (2012, 2013) OADÖ toplam puanlarına ait ortalamayı 6. – 8. sınıf öğrencileri üzerinde 3.75, lise öğrencileri üzerinde ise 3.50 olarak saptamıştır. Bu araştırmanın sonucuna göre öğrencilerin genel olarak okula karşı olumlu duygu ve düşüncelere sahip oldukları, okulda kendilerini rahat ve güvende hissettikleri söylenebilir.

Araştırmada okula aidiyet duygusunun cinsiyete göre farklılaşmış farklılaşmadığı incelenmiş, kız öğrencilerin erkek öğrencilere oranla daha yüksek ortalamalara sahip oldukları ve ortalamalar arasındaki farkların istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir ($p < .05$). Bu sonuca dayanarak kız öğrencilerin kendilerini okula daha ait hissettikleri söylenebilir. Bu bulgular alanyazındaki benzer araştırmaların bulgularına paralellik göstermektedir (Alaca 2011; Adelabu, 2007; Cheung, 2004; Cheung & Hui, 2003; Goodenow, 1992b; Goodenow & Grady, 1993; Hagborg, 1994; Nichols, 2008; Sarı, 2012). Mengi (2011) ve Arastaman (2006) da yaptıkları çalışmalarda kız öğrencilerin okula bağlılık düzeylerinin erkek öğrencilerin bağlılık düzeyinden yüksek olduğunu belirlemişlerdir. Öte yandan okula yönelik tutumların incelendiği bazı araştırmalarda da kız öğrencilerin okula yönelik tutumlarının daha olumlu olduğu belirlenmiştir (Adıgüzel & Karadaş, 2013; Darom, & Rich, 1988; Sözbilir, Akıllı & Ozan, 2010). Bütün bu sonuçlar doğrultusunda kız öğrencilerin okula yönelik, duygu ve düşüncelerinin erkek öğrencilere göre daha olumlu olduğu söylenebilir.

OADÖ puanlarının ortalamaları, öğrencilerin başarı durumuna göre anlamlı farklılıklar göstermiştir. Okula aidiyet duygusu toplam puanları akademik başarısı pekiyi olan öğrencilerde en yüksek, akademik başarısı orta ve altı olan öğrencilerde ise en düşüktür. Buna göre akademik başarısı orta ve altı olan öğrenciler kendilerini okula daha az ait hissetmektedir. Bu bulgular, alan yazındaki diğer araştırmaların bulgularıyla tutarlıdır. Sarı (2012), Anderman (2002), Hagborg (1994), Goodenow ve Grady (1993)

ve Isakson ve Jarvis (1999), öğrencilerin okula aidiyet duygularıyla not ortalamaları arasında olumlu yönde ilişki olduğunu ve okula aidiyet duygusu yüksek olan öğrencilerin akademik başarılarının da daha yüksek olduğunu belirlemişlerdir. Roeser, Midgley ve Urdan (1996) yaptıkları çalışmada, yüksek seviyede aidiyet duygusunun akademik başarı ile ilişkili olduğunu saptamışlardır. Benzer şekilde Hagborg (1994) da aidiyet duygusu yüksek olan öğrencilerin akademik başarılarının yüksek olduğunu ve okula karşı daha olumlu ve sıcak baktıklarını belirlemiştir. Hallinan (2008) ise okulu seven öğrencilerin sevmeyen öğrencilere göre akademik başarıların daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Altinkurt (2008), lise öğrencileri üzerinde yaptığı çalışmada öğrencilerin akademik başarıları ile özürsüz devamsızlıkları arasında ters yönde bir ilişki bulunduğunu saptamıştır. Bütün bu bulgulara dayanılarak, akademik başarıları yüksek olan öğrencilerin, okula aidiyet duygularının da yüksek olduğu söylenebilir. Başarılı öğrenciler, kendilerini okulda daha güvende hissetmekte, öğretmenlerinden ve arkadaşlarından daha fazla saygı ve destek görmekte olabilirler. Bu duygular da okula daha çok bağlanmalarına katkı sağlamış olabilir.

Araştırmada Arkadaş Bağlılık Ölçeği puanları arasında başarı durumuna göre anlamlı farklılıklar bulunmuştur. Bulgulara göre öğrencilerin akademik başarıları düştükçe arkadaş bağlılık ölçeğinden alınan puanlar da düşmektedir. Bu sonuçtan hareketle, öğrencilerin arkadaş bağlılığının akademik başarıyla ilişkili olduğu söylenebilir. Örneğin, Demir-Şad (2007) yaptığı çalışmada akranları tarafından kabul edilen öğrencilerin, reddedilen öğrencilere göre akademik başarılarının daha yüksek olduğunu belirlemiştir. Oral ve Yurtal (2008) da akademik yönden başarılı öğrencilerin daha kolay arkadaş edindiklerini ve arkadaş ilişkilerinin daha olumlu olduğunu saptamıştır. Ayrıca başarılı öğrencilerin kendilerine, güvenilir olma, başarılı olma, zeki olma, neşeli olma, sevilme ve cana yakın olma gibi olumlu özellikleri daha fazla attettikleri bulunmuştur. Bu sonuçlara dayanılarak, akademik başarıları yüksek olan öğrencilerin, arkadaşlarına karşı daha olumlu tutum ve davranışlara sahip olduğu; bu tutum ve davranışların da arkadaşları tarafından benzer şekilde olumlu algılandığı söylenebilir.

Araştırmada öğrencilerin Okula Aidiyet Duygusu Ölçeği puanları ile Arkadaş Bağlılık Ölçeği puanları arasında pozitif yönde anlamlı ilişkiler bulunduğu belirlenmiştir. Buna göre arkadaşlara bağlılık düzeyi yüksek olan öğrencilerin kendilerini okula daha fazla ait hissettikleri söylenebilir. Öğrencilerin arkadaşları tarafından kabul görmesi, arkadaşlarıyla olumlu ilişkiler geliştirmesi okula aidiyet duygularının gelişmesinde önemli bir faktördür. Okulda arkadaşlarıyla hoşça vakit geçiren, paylaşımlarda bulunan ve kendisine değer verildiğini hisseden öğrencinin bulunduğu ortama daha sıcak bakması ve ortamda kendisini daha fazla güvende hissetmesi beklenir. Bu durum öğrencilerin okula aidiyet duygularını olumlu değerlendirmelerini sağlamış olabilir. Yapılan araştırmalarda akran desteğinin, okula aidiyeti arttırdığı (Isakson ve Jarvis, 1999); arkadaş ilişkilerindeki kalitenin ve arkadaşlardan görülen desteğin ise okula bağlılıkla doğrusal ilişkiler gösterdiği (Perdue, Manzeske ve Estell, 2009) şeklindeki sonuçlar da bu yargıları destekler niteliktedir.

Yukarıda yapılan bütün bu tartışma ve yorumlar, çalışmanın sınırlılıkları dikkate alınarak ele alınmalıdır. Bu çalışmada önemli sınırlılıklarından biri okulların sosyo-ekonomik düzeylerinin belirlenmesinde herhangi bir ölçme aracının kullanılmamış olmasıdır. Okulların belirlenmesinde Milli eğitim müdürlüğü çalışanlarından alınan bilgilere göre hareket edilmiştir. Öte yandan öğrencilerin akademik başarısı belirlenirken de gerçek not ortalamaları değil, kendi başarılarına yönelik bireysel algıları kullanılmıştır. Bu nedenle çalışma bulguları incelenirken, bu bireysel algıların subjektif olabileceği, bireylerin sosyal beğenirlik kaygısıyla gerçeği olduğu gibi değil, beğeni toplayacak şekilde gerçektekenden daha iyi göstermiş olabileceği dikkate alınmalıdır.

Özetle, bu araştırmada öğrencilerin okula aidiyet duygularının ve arkadaşlara bağlılık düzeylerinin ortalamasının üzerinde olduğu ve okula aidiyet duyguları ile arkadaşlara bağlılıkları arasında anlamlı ilişkiler olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlara dayanarak, okullarda öğrencilerin okula aidiyet duygularını geliştirici önlemler alınması gerektiği söylenebilir. Bu konuda okullar fiziksel yapı ve donanım bakımından geliştirilebilir. Ayrıca okullarda düzenlenen sosyal ve kültürel etkinliklerin sayısı ve nitelik bakımından artırılması da öğrencilerin kendilerini okullarına daha ait hissetmelerine katkıda bulunabilir. Bunun yanı sıra, okullardaki rehberlik servisleriyle işbirliği yapılarak, öğretmen ve arkadaşlarıyla iletişim sorunları yaşayan öğrencileri tanıma ve sorunları çözme çalışmaları yapılabilir. Böylece bu öğrencilerin öğretmenlerine ve arkadaşlarına bağlılıkları artırılabilir.

İlerde yapılacak araştırmalara yönelik olarak da, bu araştırmanın Adana ilindeki üç okulda gerçekleştirilmiş olmasından hareketle, Türkiye'nin farklı illerindeki okullarda öğrencilerin okula aidiyet duygularını belirlemeye yönelik araştırmalar yapılması önerilebilir. Böylece okula aidiyet duygusunu ülke çapında geliştirilmesine yönelik önlemler alınabilir. Ayrıca, farklı değişkenler kullanılarak (okul yaşam kalitesi, okula bağlı stres, okulda kişilerarası ilişkiler, okul tatmini, vb.) ya da ele alınan değişkenlerin sayısı artırılarak daha kapsamlı yordamsal çalışmalar yapılabilir. Böylece öğrencilerin okula aidiyet duygularını etkileyen daha çok sayıda değişken belirlenip, öğrencilerdeki okula aidiyet duygularının geliştirilmesine yönelik önlemler alınabilir. Öte yandan, benzer araştırmalar diğer kademelerde de yapılarak, bu değişkenler arasındaki ilişkilere yönelik genel geçer bulgulara ulaşılmaya çalışmasının da Türkiye eğitim sistemi açısından yararlı olacağı söylenebilir.

KAYNAKLAR

- Adelabu, D. D. (2007). Time perspective and school membership as correlates to academic achievement among African American adolescents. *Adolescence*, 42(167), 525-538.
- Adıgüzel, A. & Karadaş, H. (2013). Ortaöğretim öğrencilerinin okula ilişkin tutumlarının devamsızlık ve okul başarıları arasındaki ilişki. *YYÜ Eğitim Fakültesi Dergisi* 10(1), 49-66.
- Alaca, F.(2011). *İki dilli olan ve olmayan öğrencilerde okul yaşam kalitesi algısı ve okula aidiyet duygusu ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi. Çukurova Üniversitesi, Adana
- Akar-Vural, R., Yılmaz-Özelçi, S., Çengel, M. & Gömleksiz, M. (2013). The development of the Sense of Belonging to School Scale. *Eğitim Araştırmaları Dergisi*, 53, 215-230.
- Akkapulu, E. (2005). *Ergenin sosyal yetkinlik beklentisini yordayan bazı değişkenler*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Anderman, E. M. (2002). School effects on psychological outcomes during adolescence. *Journal of Educational Psychology*, 94, 795-809.
- Arastaman, G. (2006). *Ankara ili lise birinci sınıf öğrencilerinin okula bağlılık durumlarına ilişkin öğrenci, öğretmen ve yöneticilerin görüşleri*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara
- Bellici, N. (2015). Ortaokul öğrencilerinde okula bağlanmanın çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 15(1), 48-65.
- Bilgiç, S. (2009). *İlköğretim öğrencilerinde okul yaşam kalitesi algısının arkadaşlara bağlılık ve empatik sınıf atmosferi değişkenleriyle ilişkisinin incelenmesi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Booker, C., K. (2004). Exploring School Belonging and Academic Achievement in African American Adolescent. *Curriculum and Teaching Dialogue*, 6(2), 131-143.
- Bowers, F. E. (1997). Improving the peer interactions and peer acceptance rate of children through the use of positive peer statements. Unpublished doctoral dissertation. The University of Southern Mississippi, United States.
- Büyüksahin-çevik G. & Çelikkaleli, Ö. (2010). Ergenlerin arkadaş bağlılığı ve internet bağımlılığının cinsiyet ebeveyn tutumu ve anne baba eğitim düzeylerine göre incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19(3), 225-240.
- Cheung, H. Y. (2004). Comparing Shanghai and Hong Kong students' psychological sense of school membership. *Asia Pacific Education Review*, 5(1), 34-38.

- Cheung, H. Y., & Hui, K. F. S. (2003). Mainland immigrant and Hong Kong local students' psychological sense of school membership. *Asia Pacific Educational Review*, 4(1), 67–74.
- Cemalcılar, Z. (2010). Schools as socialisation contexts: Understanding the impact of school climate factors on student's sense of school belonging. *Applied Psychology: An International Review*, 59(2), 243–272.
- Cueto, S., Guerrero, G., Sumimaru, C., & Zevallos, A. M. (2010). Sense of belonging and transition to high schools in Peru. *International Journal of Educational Development*, 30, 277–287
- Darom, E. & Rich, Y. (1988). Sex differences in attitudes toward school: Student self-reports and teacher perceptions. *British Journal of Educational Psychology*, 58, 350–355.
- Demir-Şad, E. (2007). *Akranları tarafından reddedilen ve kabul edilen ilköğretim II. kademe öğrencilerinin özsaygı, sosyal beceri, davranış problemleri ve okul başarılarının karşılaştırılması*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Goodenow, C. (1992a). Strengthening the links between educational psychology and the study of social contexts. *Educational Psychologist*, 27(2), 177-196.
- Goodenow, C. (1992b, April). *School motivation, engagement, and sense of belonging among urban adolescent students*. Paper presented at the Annual Meeting of the American Educational Research Association, San Francisco, CA.
- Goodenow, C. (1993). The psychological sense of school membership among adolescents: Scale development and educational correlates. *Psychology in the Schools*, 30, 79-90.
- Goodenow, C., & Grady, K. E. (1993). The relationship of school belonging and friends' values to academic motivation among urban students. *The Journal of Experimental Education*, 62 (1), 60-71.
- Hagborg, W. J. (1994). An exploration of school membership among middle and high school students. *Journal of Psychological Assessment*, 12, 312-323.
- Hallinan, T. M. (2008). Teacher influences on students' attachment to school. *Sociology of Education*, 81(3), 271–283.
- Hamm, J. V., & Faircloth, B .S. (2011). The dynamic reality of adolescent peer networks and sense of belonging. *Merrill-palmer Quarterly*, 57(1), 48–72.
- Hortaçsu, N., Oral, A. & Yasak-Gültekin, Y. (1991). Factors affecting relationships of Turkish adolescents with parents and same-sex friends. *The Journal of Social Psychology*, 131(3), 413-426.
- Isakson, K., & Jarvis, P. (1999). The adjustment of adolescents during the transition into high school: A short term longitudinal study. *Journal of Youth and Adolescence*, 28, 1 – 26.
- Israelashvili, M. (1997). School adjustment, school membership, and adolescents' future expectations. *Journal of Adolescence*, 20, 525–535.

- Leonard, C. A. R. (2002). Quality of school life and attendance in primary schools. Unpublished doctoral dissertation. University of Newcastle, Australia.
- Mcneely, A. C., Nonnemaker, J., M., & Blum, R. W. (2002). Promoting school connectedness: evidence from the national longitudinal study of adolescent health. *Journal of School Health*, 72(4), 138-146.
- Melor, D., Stokes, M., Firth, L., Hayashi, Y., & Commins, R. (2008). Need for belonging, relationship satisfaction, loneliness and life satisfaction. *Personality and Individual Differences*, 45, 213–218.
- Mengi, S. (2011). *Ortaöğretim 10. ve 11. sınıf öğrencilerinin sosyal destek ve öz yeterlik düzeylerinin okula bağlılıklarıyla ilişkisi*. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Nichols, S. L. (2008). An exploration of students' belongingness beliefs in one middle school. *The Journal of Experimental Education*, 76(2), 145–169.
- Oral, V. & Yurtal, F. (2008). İlköğretim 5.sınıf düzeyinde arkadaşlığın sosyometrik statü ve akademik başarı açısından incelenmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17(2), 281-294.
- Özdemir, S., Sezgin, F., Şirin, H., Karip, E., & Erkan, S. (2010). İlköğretim okulu öğrencilerinin okul iklimine ilişkin algılarını yordayan değişkenlerin incelenmesi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 38, 213-224.
- Perdue, N. H., Manzeske, D. P., & Estell, D. P. (2009). Early predictors of school engagement: Exploring the role of peer relationships. *Psychology in the Schools*, 46(10), 1084- 1097.
- Roeser, R.,W., Midgley, C., & Urda, T., C. (1996). Perceptions of the school psychological environment and early adolescents' psychological and behavioral functioning in school: The mediating role of goals and belonging. *Journal of Educational Psychology*, 88(3), 408-42.
- Sarı, M. (2012a). Sense of school belonging among elementary school students. *Çukurova Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41(1), 1-11.
- Sarı, M. (2012b). Empatik sınıf atmosferi ve arkadaşlara bağlılık düzeyinin lise öğrencilerinin okul yaşam kalitesine etkisi. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 18(1), 95-119.
- Sarı, M. (2013). Lise Öğrencilerinde Okula Aidiyet Duygusu. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 147-160.
- Sarı, M. (2015). Adaptation of the psychological sense of school membership scale to Turkish. *Global Journal of Human Social Science: G Linguistics & Education*, 5, 59-64.
- Smith, D., C., & Sandhu, D., S. (2004). Toward a positive perspective on violence prevention in schools: building connections. *Journal of Counseling and Development*, 82, 287-293.

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 71-86

Sözbilir, M., Akıllı, M. & Ozan, C. (2010). Yusufeli’de öğrencilerin okula karşı tutumları. M. Demirel & M. Akıllı (Edt.), Geçmişten Geleceğe Yusufeli Sempozyumu Bildirileri içinde (ss.129-135). İstanbul: Yusufeli Belediyesi.

Yavuzer, H. (2004). *Okul çağı çocuğu*. İstanbul: Remzi Kitapevi.

BİLİŞİM TEKNOLOJİLERİ VE YAZILIM DERSİ ÖĞRETİM PROGRAMINA YÖNELİK ÖĞRENCİ GÖRÜŞLERİNİN DİJİTAL VATANDAŞLIK BAĞLAMINDA İNCELENMESİ¹

Abdullah Cemil ELÇİ²

Mediha SARI³

ÖZET

Bu çalışma Bilişim Teknolojileri ve Yazılım (BTY) dersi öğretim programına yönelik öğrenci görüşlerinin dijital vatandaşlık bağlamında incelenmesi amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırmaya, Adana ili merkez ilçelerindeki ortaokullara devam eden 264 öğrenci katılmıştır. Öğrencilerin 151'i (%57.2) beşinci sınıf, 113'ü (%42.8) altıncı sınıf öğrencisidir ve 139'u (% 52.7) kız, 125'i (%47.3) erkektir. Veriler, Elçi ve Sarı (2016) tarafından geliştirilen "BTY Dersinde Dijital Vatandaşlık Ölçeği (BTY-DVÖ) kullanılarak toplanmıştır. Verilerin analizinde t-testi ve varyans analizi kullanılmıştır. Elde edilen bulgulara göre dijital etik-kanun ve buna bağlı hak ve sorumluluklar boyutuyla ilgili bilgi, beceri ve değerlerin kazandırılmasında BTY dersi ortanın üzerinde; dijital okuryazarlık boyutuyla ilgili bilgi, beceri ve değerlerin kazandırılmasında ortanın çok az altında, dijital güvenlik ve dijital iletişim boyutlarıyla ilgili bilgi, beceri ve değerlerin kazandırılmasında ise ortanın biraz üzerinde katkıda bulunmaktadır. Araştırmanın sonuçlarına göre BTY-DVÖ puanları arasında sınıf düzeyi ve cinsiyete göre anlamlı farklar bulunmamakta iken; evinde bilgisayar ve internet bağlantısı bulunan öğrenciler lehine anlamlı farklar belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Dijital vatandaşlık, bilişim teknolojileri ve yazılım dersinde dijital vatandaşlık ölçeği (BTY-DVÖ), ortaokul

ABSTRACT

This study was performed for the examination of the students' opinions about Information Technology and Software (CT) in the context of digital citizenship. Research has been done in central provinces of Adana with the participation of 264 students in secondary schools. 151 of students were (57.2%) fifth grade, 113 of students were (42.8%) sixth-grades and 139 of students (52.7%) were female and 125 (47.3%) were male. Data has been collected by STI Course in Digital Citizenship Scale (BTY-DVO) developed by Elci and Sari (2016). In analyzing the data, t-test and ANOVA were used. According to the findings, STI has contributed above the average in the acquisition of skills and values digital ethics-law and the rights and responsibilities attached to it; it has contributed a bit below the average in the acquisition of skills and values related to digital literacy, and it has contributed a bit above the average in the acquisition of skills

¹ Bu çalışma, Abdullah Cemil ELÇİ'nin, Doç. Dr. Mediha SARI danışmanlığında gerçekleştirdiği "Bilişim Teknolojileri ve Yazılım Dersi Öğretim Programına Yönelik Öğrenci Görüşlerinin Dijital Vatandaşlık Bağlamında İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezinin bir bölümüdür.

² Bilişim Teknolojileri ve Yazılım Öğretmeni, Mehmet Akif Ortaokulu, Seyhan/Adana, cemilelci@gmail.com

³ Doç.Dr., Çukurova Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Eğitim Bilimleri Bölümü, msari@cu.edu.tr

and values related to digital security and digital communication. According to the survey results, some significant differences have been identified for the advantage of the students who have the Internet and a computer at home whereas there is no significant difference between BTY-DVO scores in terms of level and gender.

Key Words: Digital citizenship, digital citizenship scale in information technology and software courses (BTY-DVO)

Giriş

Toplum halinde yaşayan insanların, iç ve dış etkenler nedeniyle siyasal bir birliğe ihtiyaçları vardır; bu birlik devlettir. Devleti oluşturmaya zorlayan iç etkenlerin başında, toplumun teşkilatlanmaya olan ihtiyacı gelir. Kanunsuz, kuralsız ve düzenden yoksun toplum olamaz (Doğan, 2007). Er, Ünal ve Özmen'in de (2013) belirttiği gibi insanlığın gelişimi ve değişimi, nüfusun artması, toplumsal yapıda farklılaşmalar ve ulusların çok kimlikli yapıya bürünmeleri gibi unsurlar vatandaşlık eğitimi ihtiyacını ortaya çıkarmıştır. Haliyle ülkeler ihtiyaç duydukları özellikteki vatandaşlara sahip olmak için bu doğrultuda eğitim vermektedirler. Ancak teknolojinin hızla gelişmesi ve yaşamın her alanında sürekli kullanılan vazgeçilmez bir unsur haline gelmesi, günümüzün vatandaşlık anlayışında da değişimi beraberinde getirmiştir. Şimşek ve Şimşek'in (2013) de belirttiği gibi yeni iletişim teknolojileri, vatandaşlığın doğasını ve kapsamını değiştirmiştir. Bilgi ve iletişim teknolojileri (BİT) ile bilgi edinme, bilgi üretme ve yayma özgürlüğünü yakalayan günümüz bireyi, vatandaşlık hak ve sorumluluklarını da sanal dünyada yaşar konuma gelmiştir (Ersoy, 2013). Geleneksel bir terim olarak vatandaşlık, bireyle devlet arasındaki ilişkiyi vurgulamakta iken; dijital vatandaşlık, bilgi edinmek için kitle iletişim araçlarını kullanan, aktif ve demokratik değerlere sahip vatandaşı vurgulamaktadır (Şimşek ve Şimşek, 2013). Mossberger, Tolbert ve McNeal (2008), dijital vatandaşlığı topluma çevrimiçi (online) olarak katılma olarak tanımlamaktadır. Ribble ve Bailey (2007), dijital vatandaşlık kavramı ile ilgili dokuz boyut tanımlamışlardır. Bu boyutlar aşağıda belirtilmiştir.

Dijital Erişim: Tam elektronik katılım (Alberta, 2012); toplumun, dijital teknolojiye her yerden, yüksek kalitede ve hızda erişebilmesi (Çubukçu ve Bayzan, 2013).

Dijital Ticaret: Malların dijital ortamda alınıp satılmasıdır (Ribble ve Bailey, 2007). Çevrimiçi ortamda mal ve hizmet alabilme bilinci ve yeterliliğinde olunması, çevrimiçi alışveriş ve çevrimiçi bankacılık sistemlerinde bilgi ve gizliliğin korunabilmesi, güvenli internet sayfalarından alışveriş ve ticaret yapma bilincinde olunması durumlarını kapsamaktadır (Çubukçu ve Bayzan, 2013).

Dijital İletişim: Bireyin dijital ortamda elektronik bilgi alışverişi yapabilmesi; farklı iletişim kaynaklarını kullanabilmesi; iletişim kaynaklarının doğru zamanda ve doğru bir şekilde kullanılabilmesidir (Çubukçu & Bayzan, 2013; Ribble & Bailey, 2007).

Dijital Okuryazarlık: Bilgisayarlar yoluyla sunulan geniş ölçekteki çoklu-formattaki enformasyonu kullanabilme yetisidir (Gürcan, 2013). Eshet (2002), dijital okuryazarlığın yazılım kullanmaktan çok daha fazlasını kapsadığını belirtmektedir. Geçer ve Dağ'a (2010) göre dijital okuryazar bireyler, bilgisayardaki programları kullanabilen, bilgisayar veya internet ortamında ihtiyaç duyduğu bilgilere ulaşabilen ve bu ortamlarla ilgili sorunlarını kendi başına etkili bir şekilde çözebilen kişilerdir.

Dijital Etik: Ribble ve Bailey'e (2007) göre dijital etik, davranış ve prosedürün elektronik standartlarından oluşur. İnternet üzerinden yasal olmayan paylaşımlarda bulunmak, birey ya da topluluklar hakkında tahrik edici ve küçük düşürücü yazılar yazmak, vb. durumlar etik dışı davranışlar olarak değerlendirilebilir.

Dijital Kanun: Ribble ve Bailey (2007), dijital kanunu eylem ve işler için elektronik sorumluluk olarak tanımlarken; Çubukçu ve Bayzan'a (2013) göre dijital ortamda geçerli olan kural, politika ve kanunlar hakkında bilinçli olunması, bu kural, politika ve kanunlara riayet edilmesi ve riayet etmeyenlerin uyarılmasıdır.

Dijital Hak ve Sorumluluklar: Dijital araçları herkesin özgürce kullanabilmesi ve bu araçlar sayesinde herkesin kendini özgürce ifade edebilmesi ve dijital ortamda işlenen suçlar ve yapılan haksızlıklara karşı şikayet hakkının kullanılmasıdır (Çubukçu & Bayzan, 2013).

Dijital Sağlık: Dijital teknoloji dünyasında fiziksel ve psikolojik olarak iyi olma durumudur (Ribble & Bailey, 2007). Dijital dünyanın getirdiği fiziksel ve psikolojik sağlık sorunları ile ilgili bilinçli olunmasıdır (Çubukçu & Bayzan, 2013).

Dijital Güvenlik: Çubukçu ve Bayzan'a (2013) göre dijital güvenlik, dijital araçları kullanırken, kullanıcıların kişisel bilgilerinin güvenliğinin sağlanabilmesi; kullanıcıların donanım, yazılım ve ağ güvenliklerinin sağlanabilmesidir. Dijital güvenlik, güvenliği garanti altına almak için alınan elektronik önlemlerdir (Ribble & Bailey, 2007).

BTY Dersinin Dijital Vatandaşlık Eğitimi Açısından Önemi

Son yıllarda BİT kullanımının bu kadar yaygınlaştığı göz önüne alındığında iletişim ve bilgi aktarımında dijital teknolojilerin sıklıkla kullanıldığı günümüz dünyasında ülkelerin iyi vatandaş ihtiyaçlarını sadece normal vatandaşlık eğitimi üzerinden karşılayamayacakları, vatandaşlık eğitiminin dijital vatandaşlığı da kapsayacak şekilde genişletilmesinin kaçınılmaz olduğu söylenebilir. 2012 yılında uygulamaya konulan BTY dersinin genel amacı ve yeterlilikleri incelendiğinde bu ders ile etkili dijital vatandaşlık eğitimine büyük katkılar sağlanabileceği söylenebilir. BTY dersi öğrenim alanlarında Bilişim Okur-yazarlığı başlığı altında BİT'in sosyal ve kültürel katkıları alt başlığında dijital vatandaşlık konusu ele alınmış olmasına karşın birçok öğrenme alanında dijital vatandaşlık bilgi, beceri ve değerleri ile bağlantılı konuların olduğu görülmektedir. Bu araştırma öncelikle henüz iki yıllık bir uygulama geçmişi olan, oldukça yeni kabul edilebilecek bir eğitim programının değerlendirilmesi açısından önemlidir. Bu programda yaşanan sorunların daha yolun başındayken belirlenmesinin, bu sonuçların programın geliştirilmesi süreçlerine yansıtılmasının programdan beklenenlerin daha etkili bir şekilde yerine getirilmesine katkı getireceği açıktır.

Yurtdışında önemsenen bir konu olmakla birlikte dijital vatandaşlık kavramı Türkiye alanyazını için oldukça yenidir. Bu çalışma, bu kavramın incelenmesi bakımından önemlidir. Günümüz vatandaşlık anlayışının olmazsa olmaz bir boyutu haline gelen dijital vatandaşlık anlayışının Türkiye'de de yaygınlaştırılması ve vatandaş yetiştirmeden birinci derecede sorumlu kurumlar olan okulların, bu sorumluluklarını "dijital vatandaşlık" bilgi ve beceri ve değerlerini kapsayacak şekilde genişletmeleri gerektiğinin vurgulanması bakımından, bu çalışmanın önemli katkılar sağlayacağı umulmaktadır. Öğrencilerin dijital vatandaşlık boyutlarının kazanımlarına sahip olarak

okuldan mezun olmaları oldukça önemlidir. Ancak taşıdığı öneme rağmen Türkiye alanyazınında dijital vatandaşlık konusunu ele alan sınırlı sayıda (Çepni, Oğuz ve Kılcan, 2014; Çubukçu ve Bayzan, 2013; Karaduman ve Öztürk, 2014, Karahisar, 2013; Kaya ve Kaya, 2014; Ocak, 2013; Şimşek ve Şimşek, 2013) çalışmaya ulaşılabilmektedir. Bu çalışmaların hiçbirinde öğrencilere dijital vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerinin kazandırılması BTY dersi kapsamında ele alınmamıştır. Bu araştırma ile BTY dersi öğretim programı dijital vatandaşlık eğitimi bağlamında değerlendirilmiştir. Bu nedenle, yapılan bu çalışmanın hem dijital vatandaşlık kavramının vurgulanması hem de BTY dersinin dijital vatandaşlar yetiştirilmesinde etkili bir şekilde işe koşulmasına yönelik alanyazındaki bu eksikliklerin giderilmesine önemli katkılar sağlaması umulmaktadır.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırma ile Ortaokul ve İmam Hatip Ortaokulu BTY Dersi Öğretim Programı, dijital vatandaşlık bağlamında öğrenci görüşlerine göre değerlendirilmeye çalışılmıştır. Çalışmada şu sorulara yanıt aranmıştır:

1. Öğrenci görüşlerine göre BTY dersi öğretim programı, dijital vatandaşlığın;
 - a) Dijital etik-kanun ve buna bağlı hak ver sorumluluklar,
 - b) Dijital okuryazarlık,
 - c) Dijital güvenlik
 - d) Dijital iletişim boyutlarıyla ilgili bilgi beceri ve değerlerin kazandırılmasında ne ölçüde katkı sağlamaktadır?
2. BTY dersinin dijital vatandaşlık bilgi beceri ve değerlerini kazandırma düzeyine yönelik öğrenci görüşleri arasında
 - a) Sınıf düzeyine
 - b) Cinsiyete
 - c) Evinde bilgisayar olup olmama durumuna
 - d) Evinde internet erişimi olup olmama durumuna göre anlamlı bir fark var mıdır?
3. Öğrencilerin BTY dersinin etkililiğinin artırılmasına yönelik görüşleri nelerdir?

Yöntem

Araştırmanın modeli: Bu araştırma nicel bir araştırmadır ve tekil tarama modeli kullanılarak Bilişim Teknolojileri ve Yazılım dersi öğretim programının, dijital vatandaşlık kazanımlarını ne ölçüde kazandırdığı ile ilgili öğrenci görüşleri tarama modeliyle belirlenmeye çalışılmıştır.

Evren ve Örneklem: Araştırmanın evreni 2014-2015 Eğitim-öğretim yılında Adana ili merkez ilçelerindeki ortaokullara devam eden 5 ve 6. Sınıf öğrencilerinden oluşmaktadır. Evrendeki okullardan alt, orta ve üst sosyo-ekonomik düzeyden olacak şekilde yansız küme örnekleme yoluyla her düzeyden birer olmak üzere üç okul seçilmiş; bu okullardan da 5. ve 6. sınıflardan ikişer şube belirlenmiştir. Bu şubelerde öğrenim gören ve katılmaya gönüllü tüm öğrenciler araştırmanın örneklemini oluşturmuştur. Çalışmaya 264 öğrenci katılmıştır. Bu öğrencilere ait bazı kişisel bilgiler Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Örneklemde Yer Alan Öğrencilere Ait Kişisel Bilgiler

		F	%
Okulun Sosyoekonomik Düzeyi	Alt	87	33
	Orta	93	35.2
	Üst	84	31.8
Sınıf	5. Sınıf	151	57.2
	6. Sınıf	113	42.8
Cinsiyet	Kız	139	52.7
	Erkek	125	47.3
Evinde Bilgisayar Olma Durumu	Var	194	73.5
	Yok	70	26.5
Evinde İnternet Erişimi	Var	171	64.8
	Yok	93	35.2

Veri Toplama Araçları

Bu araştırmada veriler, Elçi ve Sarı (2016) tarafından geliştirilen BTY Dersinde Dijital Vatandaşlık Ölçeği (BTY-DVÖ) kullanılarak toplanmıştır. Ölçekte BTY Dersi öğretim programının dijital vatandaşlıkla ilgili özelliklerin kazanılmasında ne ölçüde katkıda bulunduğu dair öğrenci görüşlerini beşli Likert tipinde bir dereceleme üzerinden (5- Çok katkısı oldu, 4- Katkısı oldu, 3- Biraz katkısı oldu, 2-Katkısı olmadı, 1-Hiç katkısı olmadı) belirlemeye yönelik 48 madde bulunmaktadır. BTY-DVÖ, dört alt ölçekten oluşmaktadır. Bunlardan ilki “Dijital Etik-Kanun ve Buna Bağlı Hak ve Sorumluluklar” alt ölçeğidir. Bu alt ölçekte yer alan 15 maddenin Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .94’tür. İkinci alt ölçek, 13 maddelik “Dijital okur-yazarlık” boyutudur ve Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .91’dir. BTY-DVÖ’deki üçüncü bileşen “Dijital güvenlik” boyutudur. Bu faktördeki 13 maddeye ait Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı ise .92’dir. Ölçeğin dördüncü faktörü ise “Dijital iletişim”dir. Bu alt ölçek, yedi ifadeden oluşmaktadır ve Cronbach Alfa iç tutarlık katsayısı .83’tür. Dört alt ölçek toplam varyansın % 54.10’unu açıklamaktadır. Ölçeğin tamamına ilişkin Cronbach Alpha iç tutarlık katsayısı .97’dir. Ölçeğin başında kişisel bilgilerini belirlemeye yönelik sorulara yer verilmiş; sonunda ise BTY dersinin dijital vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerini kazandırmadaki etkililiğinin artırılmasına yönelik öğrenci önerilerini belirlemek amacıyla bir açık uçlu soruya yer verilmiştir.

Verilerin Analizi

Analizlerden önce ölçekten alınan puanların normal dağılıp dağılmadığı Kolmogorov-Smirnov (K-S) testi ile kontrol edilmiştir. K-S testi sonuçları, dijital etik, kanun ve buna bağlı hak ve sorumluluklar alt ölçeği puanları için 1.085 ($p>0.05$); dijital okur-yazarlık alt ölçeği puanları için 0.716 ($p>0.05$); dijital güvenlik alt ölçeği puanları için 1.277 ($p>0.05$); dijital iletişim alt ölçeği puanları için 1.180 ($p>0.05$); ölçek toplam puanları için de 0.868 ($p>0.05$) olarak bulunmuştur. Bu bulgular, ölçek puanlarının normal dağılım gösterdiğini ve parametrik testlerin kullanılabilceğini göstermiştir. Analizlerde varyansların homojenliği Levene testleriyle kontrol edilmiş; tek yönlü varyans analizlerinde varyansların homojen olduğu durumlarda ikili grup karşılaştırmalarında Scheffe F veya LSD; varyansların homojenliği koşulunun sağlanmadığı durumlarda ise Tamhane testi kullanılmıştır. Bulguların anlamlı olup olmadığının değerlendirilmesinde .05 anlamlılık düzeyi ölçüt alınmıştır. Öğrencilerin puanlarına ait ortalamaların yorumlanmasında grup genişlik değeri, ölçek beşli Likert tipinde olduğundan, $4/5=0,80$ olarak alınmıştır. Buna göre; 1.00 – 1.80

arası “çok düşük”; 1.80– 2.60 arası “düşük”; 2.60 – 3.40 arası “orta”; 3.40 – 4.20 arası “yüksek”; 4.20 – 5.00 arası da “çok yüksek” olarak alınmıştır.

Bulgular

BTY Dersi Öğretim Programının, Öğrencilerin Dijital Vatandaşlık Bilgi, Beceri Ve Değerlerini Kazanmalarındaki Katkısına Yönelik Bulgular

BTY dersi öğretim programının öğrencilerin dijital vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerini kazanmalarındaki katkısına yönelik BTY-DVÖ puanlarına ait betimsel istatistikler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2. BTY-DVÖ Puanlarına Ait Aritmetik Ortalama ve Standart Sapma Dağılımları

	\bar{X}	Ss
Dijital etik-kanun ve buna bağlı hak ve sorumluluklar	3.47	.75
Dijital okuryazarlık	2.95	.68
Dijital güvenlik	3.13	.61
Dijital iletişim	3.04	.75
Ölçek Toplam	3.18	.52

Tablo 2’de görüldüğü gibi, aritmetik ortalamalar dijital etik-kanun ve buna bağlı hak ve sorumluluklar için 3.47; dijital okuryazarlık için 2.95; dijital güvenlik için 3.13; dijital iletişim için 3.04’tür. Ölçek ortalaması ise 3.18’dir.

Sınıf Düzeyine Göre BTY Dersinin Dijital Vatandaşlık Bilgi Beceri ve Değerlerinin Kazandırılmasındaki Katkısına Yönelik Bulgular

BTY-DVÖ puanlarının sınıf düzeyine göre incelenmesi amacıyla yapılan bağımsız gruplar-t-testi sonuçları Tablo 3’de sunulmuştur.

Tablo 3. Sınıf Düzeyine Göre Öğrencilerin BTY-DVÖ’den Aldıkları Puanlara İlişkin Aritmetik Ortalama, Standart Sapma, t ve p Değerleri

Ölçek Puanları	5.Sınıf(N= 151)		6.Sınıf(N= 113)		t	p
	\bar{X}	Ss	\bar{X}	Ss		
Dijital etik-kanun ve buna bağlı hak ve sorumluluklar	3.49	.76	3.45	.74	.46	.64
Dijital okuryazarlık	2.81	.63	3.16	.68	-4.26	.00
Dijital güvenlik	3.10	.61	3.17	.62	-.85	.39
Dijital iletişim	2.99	.74	3.12	.75	-1.42	.15
Ölçek Toplam	3.13	.48	3.25	.57	-1,81	.07

Tablo 3 ‘de görüldüğü üzere, iki grubun ortalamaları arasındaki fark, sadece dijital okuryazarlık boyutunda 6. sınıf öğrencileri lehine anlamlı bulunmuştur ($p < .05$).

Cinsiyete Göre BTY Dersinin Dijital Vatandaşlık Bilgi, Beceri Ve Değerlerinin Kazandırılmasındaki Katkısına Yönelik Bulgular

BTY dersi öğretim programının öğrencilerin dijital vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerini kazanmalarındaki katkısında öğrenci cinsiyetlerine göre anlamlı bir fark olup olmadığını incelemek amacıyla BTY-DVÖ'nün alt boyutlarından ve ölçeğin tamamından alınan ortalama puanlara ait bağımsız gruplar t-testi sonuçları Tablo 4'de sunulmuştur.

Tablo 4. Cinsiyete Göre Öğrencilerin BTY-DVÖ'den Aldıkları Puanlara İlişkin Aritmetik Ortalama, Standart Sapma, t ve p Değerleri

Ölçek Puanları	Sınıf	Kız (N= 139)		Erkek (N= 125)		t	P
		\bar{X}	Ss	\bar{X}	Ss		
Dijital etik-kanun ve buna bağlı hak ve sorumluluklar		3.47	.76	3.47	.75	.02	.98
Dijital okuryazarlık		2.90	.65	3.01	.71	-1.30	.19
Dijital güvenlik		3.16	.61	3.10	.62	.78	.43
Dijital iletişim		3.06	.71	3.03	.79	.33	.74
Ölçek Toplam		3.17	.52	3.18	.53	-1,28	.89

Tablo 4'de görüldüğü grupların ortalamaları arasındaki farklar anlamlı değildir. ($p > .05$).

Evinde Bilgisayar Olup Olmama Durumuna Göre BTY Dersinin Dijital Vatandaşlık Bilgi, Beceri Ve Değerlerinin Kazandırılmasındaki Katkısına Yönelik Bulgular

Evinde bilgisayar olup olmama durumuna göre BTY-DVÖ puanları üzerinde yapılan bağımsız gruplar t-testi sonuçları Tablo 5'de sunulmuştur.

Tablo 5. Evinde Bilgisayar Olup Olmama Durumuna Göre Öğrencilerin BTY-DVÖ Puanlarına İlişkin Aritmetik Ortalama, Standart Sapma, t ve p Değerleri

Ölçek Puanları	Sınıf	B. Var (N= 194)		B. Yok (N= 70)		t	p
		\bar{X}	Ss	\bar{X}	Ss		
Dijital etik-kanun ve buna bağlı hak ve sorumluluklar		3.54	.72	3.28	.80	2.55	.01
Dijital okuryazarlık		2.98	.66	2.88	.72	1.14	.25
Dijital güvenlik		3.18	.60	3.00	.63	2.15	.03
Dijital iletişim		3.07	.74	2.96	.75	1.07	.28
Ölçek Toplam		3.22	.51	3.05	.55	2.45	.01

Tablo 5'te görüldüğü gibi, iki grubun ortalamaları arasındaki farklar dijital okuryazarlık ve dijital iletişim boyutlarında anlamlı değilken; dijital etik-kanun ve buna bağlı hak ve sorumluluklar, dijital güvenlik ve ölçek toplamı için evinde bilgisayarı olanlar lehine anlamlı bulunmuştur ($p < .05$).

Evinde İnternet Erişimi Olup Olmama Durumuna Göre BTY Dersinin Dijital Vatandaşlık Bilgi, Beceri Ve Değerlerinin Kazandırılmasındaki Katkısına Yönelik Bulgular

Evinde internet erişimi olup olmama durumuna göre BTY-DVÖ puanları üzerinde yapılan bağımsız gruplar t-testi sonuçları Tablo 6’da sunulmuştur.

Tablo 6. Evinde İnternet Erişimi (İE) Olup Olmama Durumuna Göre BTY-DVÖ Puanlarına İlişkin Aritmetik Ortalama, Standart Sapma, t ve p Değerleri

Ölçek Puanları	Sınıf	İ.E. Var (N= 139)		İ.E. Yok (N= 125)		t	p
		\bar{X}	Ss	\bar{X}	Ss		
Dijital etik-kanun ve buna bağlı hak ve sorumluluklar		3.57	.71	3.29	.80	2.86	.00
Dijital okuryazarlık		2.97	.65	2.92	.73	.64	.52
Dijital güvenlik		3.18	.61	3.05	.61	1.68	.09
Dijital iletişim		3.08	.75	2.98	.74	1.01	.31
Ölçek Toplam		3.23	.50	3.08	.55	2.25	.02

Tablo 6’da da görüldüğü gibi dijital okuryazarlık, dijital güvenlik ve dijital iletişim boyutlarından alınan puanların ortalamaları arasında anlamlı bir fark bulunmazken, dijital etik-kanun ve buna bağlı hak ve sorumluluklar boyutu için .00

düzeyinde; ölçek toplamı için DE .02 düzeyinde olmak üzere evinde internet erişimi olanlar lehine anlamlı fark görülmüştür ($p < .05$).

4.3. BTY Dersinin Etkililiğinin Artırılmasına Yönelik Öğrenci Görüşlerine İlişkin Bulgular

Öğrencilerin BTY-DVÖ’de yer alan, “BTY dersinin etkililiğinin artırılması için sizce neler yapılabilir?” şeklindeki açık uçlu soruya verdikleri cevapların frekans ve yüzde dağılımları Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 7’de BTY dersinin etkililiğinin artırılmasına yönelik öğrenci görüşlerinin genel olarak donanım-alt yapı ve öğrenme-öğretme süreci temaları altında toplandığı görülmektedir. Donanım-altyapı temasında, “bilgisayar sınıfı artırılabilir” (f:42, %22.10); “bilgisayarlar yenilenebilir” (f:30, %15.78); “F klavye yerine Q klavye kullanılabilir” (f:19, %10) ve “sandalyeler yenilenebilir” (f:8, %4.21) en sık tekrar edilen önerilerdir.

Öğrenme-öğretme süreci temasında ise en sık söz edilen öneriler “site yasakları kaldırılmalı, sosyal ağlara erişim sağlanmalıdır” (f:25, %13.15); “dersin kitabı kullanılabilir” (f: 12, %6.31); “ders eğlenceli hale getirilmelidir” (f:8, %4.21) ve “ders saati artırılabilir” (f:8, %4.21) şeklindedir. “Ara sıra oyun oynatılabilir”, “Ders ilkokuldan itibaren olabilir.”, “BT Sınıfı daha temiz olabilir.” ve “Öğretmenler daha iyi eğitim alabilir” öğrencilerin belirttiği diğer önerilerdir.

Tablo 7. BTY Dersinin Etkililiğinin Artırılmasına Yönelik Öğrenci Görüşleri

Tema	Bulgular	f	%
Donanım- Altyapı	Bilgisayar sınıfı artırılabilir.	42	22.10
	Bilgisayarlar yenilenebilir.	30	15.78
	F klavye yerine Q klavye kullanılabilir.	19	10
	Sandalyeler yenilenebilir.	8	4.21
	İnternet hızı artırılabilir.	6	3.15
	Tablet dağıtılabilir.	6	3.15
	Projeksiyon kullanılabilir.	2	1.05
Öğrenme-öğretme süreci	Site yasakları kaldırılmalı, sosyal ağlara erişim sağlanmalıdır.	25	13.15
	Dersin kitabı kullanılabilir.	12	6.31
	Ders eğlenceli hale getirilmelidir.	8	4.21
	Ders saati artırılabilir.	8	4.21
	Etkinlik sayısı artırılabilir.	6	3.15
	Gündelik hayatta kullanabileceğimiz uygulamalara ağırlık verilebilir.	3	1.57
	İnternet ortamında ders ile ilgili bilgi paylaşımı yapılabilir.	3	1.57
	Çalışma kâğıdı kullanılabilir.	2	1.05
	Kâğıt üzerinde değil bilgisayar ile eğitim yapılabilir.	2	1.05
Sadece bilgisayar değil günlük hayatta kullandığımız teknolojik araçların kullanımının öğretilmesi de sağlanabilir.	2	1.05	
Diğer	Ara sıra oyun oynatılabilir.	2	1.05
	Ders ilkokuldan itibaren olabilir.	2	1.05
	BT Sınıfı daha temiz olabilir.	1	0.52
	Öğretmenler daha iyi eğitim alabilirler.	1	0.52

Tartışma ve Yorum

Araştırma bulgularına göre BTY dersi öğretim programının öğrencilerin dijital vatandaşlığın boyutlarıyla ilgili bilgi, beceri ve değerleri kazanmalarındaki katkısının orta düzeyde olduğu söylenebilir. İnsanlar, bilgi ve iletişim teknolojilerinin iş, eğitim ve gündelik yaşam alanlarında sunduklarından faydalanmaktadır (UNESCO, 2015). Toplumların iyi dijital vatandaş ihtiyacı eğitim programlarının bu yönde güncellenmesiyle karşılanabilir. BTY dersinin içeriği etkili dijital vatandaş yetiştirmeye odaklanarak geliştirilir ve kurumların donanımları buna yönelik düzenlenirse iş, eğitim ve gündelik yaşamda BİT'nin avantajlarından en yüksek düzeyde faydalanılabileceği söylenebilir. Ancak, ilköğretim kurumlarında okutulan BİT dersleri üzerinde çok sık yapılan değişiklikler, bu dersten alınan verim üzerinde de etkili olmuş olabilir. Bilindiği gibi BTY dersi bugüne kadar haftalık ders çizelgelerinde genel olarak seçmeli dersler

kapsamında değerlendirilmiş (MEB, 1997, 2005, 2007, 2010, 2012), 2013 yılında alınan 22 sayılı karar ile zorunlu dersler kapsamında yerini almıştır. Bütün bu değişiklikler, dersin kazanımlarında istikrarsızlığın yanında dijital vatandaşlıkla ilgili bilgi, beceri ve değerlerin kazandırılmasını da sekteye uğratmış olabilir. Öte yandan bu durumun öğretmenleri de olumsuz etkilemiş olduğu düşünülebilir. Nitekim, Seferoğlu, Yıldız ve Yücel'in (2014) öğretmenlerde tükenmişlik ile ilgili yaptıkları araştırmada, öğretmen tükenmişliklerinde branşlara göre sıra ortalaması en yüksek olan branş Bilişim Teknolojileridir.

Çalışmada dijital etik-kanun ve buna bağlı hak ve sorumluluklar boyutuna ait ortalamanın dijital okuryazarlık, dijital güvenlik ve dijital iletişim boyutlarına göre daha yüksek olduğu ortaya çıkmıştır. Bu bulgu, dijital etik-kanun ve buna bağlı hak ve sorumlulukların BTY dersi öğretmenlerince diğer boyutlara göre daha fazla önemsenmekte olduğunun bir göstergesi olarak ele alınabilir. Alanyazında da bu yargıyı destekleyen çalışmalar mevcuttur. Örneğin Çubukçu ve Bayzan (2013) dijital vatandaşlığın teknoloji kullanımına ilişkin hak ve sorumluluklar bütününde yer alan davranış normları olarak ifade edildiğini belirtmektedir. Bu boyutla ilgili kazanımları edindiklerinde öğrenciler internet üzerindeki davranışların kendi yakın çevresi ve hatta bunun dışındaki insanları da etkilediğinin farkında olacaklardır (Hollandsworth, Dowdy ve Donovan, 2011). Çocuklar iyi dijital vatandaş olmak için aktif katılımcı olmaya, çevrimiçi hak ve sorumluluklarını tanımlamaya ihtiyaç duyarlar. Moreillon'a göre (2013, s.26) teknolojik araçların artmasıyla birlikte öğrencilerin 'dijital vatandaşlık' olarak da bilinen gerekli güvenlik ve etik çevrimiçi davranışları deneyimleme fırsatları da ayrıca artacaktır. Hollandsworth ve diğerlerinin (2011, s.37) de belirttiği gibi dijital vatandaşlık farkındalığının ve eğitiminin olmayışı, problemler, hatta tehlikeli öğrenci davranışlarına sebep olur. Tüm bu durumlar değerlendirildiğinde dijital etik-kanun ve buna bağlı hak ve sorumluluklar boyutunun alanyazında oldukça önemsendiği görülmektedir. Bu doğrultuda araştırmaya katılan öğretmenler de dijital etik-kanun ve buna bağlı hak ve sorumluluklarla ilgili bilgi, beceri ve değerleri öğrencilerine kazandırmayı daha çok önemsemiş olabilirler. Bununla birlikte bu bilgi ve becerilerle ilgili elde edilen ortalamanın (3.47) yeterli düzeyde olduğunu söylemek de zordur. Bu nedenle BTY dersi öğretim programında bu boyutla ilgili bilgi, beceri ve değerleri daha etkili kazandırmasına yönelik güncellemelerin yapılmasının gerekli olduğu söylenebilir.

Çalışmada BTY dersinin dijital okuryazarlık boyutuna olan katkısının da orta düzeyde olduğu söylenebilir. Dijital vatandaşların yetiştirilmesinde oldukça önemli bir boyut olan dijital okur-yazarlık, Eshet'in (2002, 2004) belirttiği gibi sadece yazılımların kullanılmasından ya da dijital bir aracın çalıştırılmasından çok daha fazlasını ifade etmektedir. Dijital ortamlarda bilgiye ulaşma yollarını etkili bir şekilde kullanma, doğru ve geçerli bilgiyi ayırt edebilme, yeni bilgiler üretme ve öğrenme ihtiyaçlarını karşılamada teknolojiden etkili bir şekilde yararlanma dijital okur-yazarlık kapsamında ele alınabilir. Dijital okur-yazarlık, kullanıcının dijital ortamlarda etkili bir şekilde hareket edebilmesi için gereksinim duyduğu çok çeşitli bilişsel, devinimsel, sosyolojik ve duygusal karmaşık becerileri kapsamaktadır (Eshet, 2004). Bütün bu becerilerin tek başına öğrenilmesi elbette zordur. Bu nedenle BTY programında profesyonelce ele alınıp etkili bir şekilde işe koşulması önemlidir. Öte yandan Kahne, Lee ve Feezell (2012), dijital medya okur-yazarlığının yurttaşlık ve politik yaşamla yakından ilişkili olduğunu,

hatta özellikle gençler için politik yaşamın merkezi boyutunu oluşturduğunu belirtmekte; dijital okur-yazarlığın politik katılımın çevrimiçi yolu olarak görüldüğünü vurgulamaktadır. Bu durumda okullarda BTY dersi kapsamında öğrencilere bu becerilerin kazandırılmasının önemi daha da belirginleşmektedir.

BTY dersinin Dijital güvenlik boyutuyla ilgili katkısı da orta düzeydedir. Bu boyutla ilgili beklenen kazanımlar kişisel bilgilerin korunması, gizlilik ihlalleri, teknolojinin fiziksel ve psikolojik etkileri, gizlilik ve güvenlik ayarları, gizli kalması gereken bilgi ile paylaşılabılır bilgiyi ayırt etme, bilişim suçları vb konular üzerinde yoğunlaşmaktadır (Çubukçu ve Bayzan, 2013; MEB, 2012). Öğrencilerin sıklıkla kullandığı sosyal ağlar bu konuların birçoğu ile yakından ilgilidir. Dijital güvenlik boyutu ile ilgili kazanımların uygulanabileceği en uygun alan facebook, twitter gibi genç nüfusun ilgi alanına giren sosyal paylaşım ortamlarıdır. 5651 sayılı internet ortamında yapılan yayınların düzenlenmesi ve bu yayınlar yoluyla işlenen suçlarla mücadele edilmesi hakkında kanun gereği 11 Nisan 2012’de Bilgi ve Sistem Güvenliği Yönergesi çıkarılmıştır. Bu yönerge kapsamında il milli eğitim müdürlüğü bünyesinde yer alan bakanlık hattı haricindeki tüm internet hatlarının (ADSL, VDSL, 3G, wireless) acilen iptal edilmesi gerektiği tüm kurumlara duyurulmuştur. Okul içi uygulama ortamının bulunmaması ve birçok sitenin yasak olması dijital güvenlik boyutu ile ilgili bilgi beceri ve değerlerin kazandırılma düzeyinin düşük olmasının etkenlerindedir denilebilir. Nitekim BTY dersinin etkililiğinin artırılmasına yönelik öğrenci görüşlerinde de “Bazı siteler için uygulanan yasaklar kaldırılmalıdır” yüksek frekanslı görüşler arasındadır.

Dijital vatandaşlığın dijital iletişim boyutu da dijital güvenlik boyutu gibi sosyal paylaşım ortamları ile yakından ilgilidir. Okullarda kullanılan filtreli internet nedeniyle öğrencilerin sosyal medya ortamlarını kullanması pek mümkün görülmemektedir. Sosyal paylaşım ortamları arkadaşlar arası iletişim kurmanın ötesinde bilgi paylaşım aracı olarak da kullanılabilir. Facebook grupları aile, takım arkadaşları veya çalışma arkadaşları gibi topluluklarla iletişim kurmayı kolaylaştırır. Gruplar durum güncellemeleri, fotoğraflar veya belgeler paylaşabileceğiniz ve grubun diğer üyelerine mesajlar gönderebileceğiniz özel alanlardır (Facebook, 2015). Akıllı telefonların ve buna uyumlu sosyal medya uygulamalarının kullanımının yaygınlaşmasıyla grup üyeleri arası iletişim etkili biçimde sağlanabilmektedir. Okulların BT sınıflarında sosyal ağların kullanılmaması; beş ve altıncı sınıf öğrencilerinin birçoğunun akıllı telefon ve internet paketli GSM hattına sahip olmaması dijital iletişim boyutuyla ilgili bilgi, beceri ve değerlerin kazanımında BTY dersinin katkısının düşük olmasına yol açmış olabilir.

Araştırmada BTY dersi öğretim programının öğrencilerin dijital vatandaşlık boyutlarıyla ilgili bilgi, beceri ve değerlerini kazanmalarındaki katkısında sınıf düzeyine göre yapılan karşılaştırmada tüm boyutlarda altıncı sınıf öğrencilerine ait ortalamaların daha yüksek olduğu; grupların ortalamaları arasındaki farkın sadece dijital okuryazarlık boyutunda anlamlı olduğu belirlenmiştir. Dijital okuryazarlık, temel bilgisayar becerilerini kapsadığından altıncı sınıflar lehine fark bulunması doğal karşılanabilir. Altıncı sınıfta öğrenim gören öğrenciler beşinci sınıfta öğrenim gören öğrencilerden iki dönem daha fazla BTY dersi almışlardır. Bu durumda dijital vatandaşlık kazanımlarının edinilmesinde BTY dersinin etkili olduğu ve bu dersi alma süresi arttıkça dijital vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerinin daha üst düzeyde kazanıldığı söylenebilir.

Araştırmada kız ve erkek öğrencilerin BTY-DVÖ puanları arasında anlamlı farklılık görülmemiştir. Kız ve erkek öğrencilerin birbirine çok yakın puanlar elde etmiş olmaları, BTY dersinden birbirine yakın düzeylerde yararlanmış olduklarının bir göstergesi olarak ele alınabilir. Bu bulgu, araştırmanın gerçekleştirildiği okullarda, dijital vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerinin kazandırılmasında cinsiyet farkının gözetilmediğine ve kız olsun, erkek olsun bütün öğrencilere benzer düzeylerde kazandırılmaya çalışıldığına işaret etmektedir.

Ortalamalar incelendiğinde, dijital vatandaşlığın tüm boyutları ve ölçek toplamına ait ortalama değerlerinin evinde bilgisayarlı olan öğrencilerde daha yüksek olduğu görülmüştür. Aynı durum evinde internet erişimi olan öğrenciler için de geçerlidir. Dijital vatandaşlıkla ilgili kazandırılmak istenen bilgi, beceri ve değerlerin okul içinde olduğu gibi okul dışında da etkili olması beklenmektedir. Dijital vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerinin kazandırılmasında BTY dersinin etkililiğinin bilgisayar sahibi olma ve internet erişimi ile arttığı söylenebilir. Bu olanaklara sahip öğrenciler, okulda BTY dersinde öğrendiklerini tekrar, pekiştirme ve genişletme; ayrıca öğretmenlerinin verdiği ödevleri yapma olanağı bulabilmektedir. Durum böyle olunca da bu öğrencilerin dersin dijital vatandaşlık ile ilgili kazanımlarını da daha etkili bir şekilde edinmiş olmalarının doğal olduğu söylenebilir.

Öneriler

Uygulamaya Yönelik Öneriler

1. BTY-DVÖ'den elde edilen bulgulara göre dijital vatandaşlığın tüm boyutlarıyla ilgili bilgi, beceri ve değerlerin kazandırılmasında BTY dersinin etkisi beklenilenin altındadır. Bilişim Teknolojileri (BT) Sınıflarının ve donanımlarının yetersizliği, öğrenci başına düşen bilgisayar sayısının azlığı, güncel yazılımların temin edilememesi, BTY dersi için öğretim programına dayalı bir öğretmen kılavuz kitabının ve öğrenci kitabının bulunmaması, BTY dersinin haftalık okutulacak ders sayısının az olması, BT Öğretmenlerinin başka okullara BT Rehber Öğretmeni olarak görevlendirilmeleri neticesinde verimli olamamaları, haftalık ders çizelgelerinin çok sık güncellenmesi ile BTY ve benzeri derslerin seçmeli veya zorunlu olma durumunun değişmesi bazen de kaldırılması sebebiyle dersin etkili bir şekilde planlanıp yürütülememesi ve merkezi sınavlarda (TEOG) BTY dersine yer verilmemesi sebebiyle öğrencilerin derse gereken önemi vermemeleri gibi durumların dersin yeterince etkili olamamasına neden olduğu söylenebilir. Bu nedenler ışığında;
 - a. BT Sınıfları her öğrenciye bir bilgisayar veya her iki öğrenciye bir bilgisayar düşecek şekilde yeniden yapılandırılıp, yüksek hızlı internet bağlantısı, donanımı güçlü bilgisayarlar ve dijital vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerini geliştirmede etkili olabilecek orijinal yazılımlar temin edilebilir.
 - b. BTY dersi öğretim programı gelişen teknolojiler ışığında güncellenip, öğretmen kılavuz kitabı, öğrenci ders ve çalışma kitapları bu doğrultuda hazırlanabilir.
 - c. BTY dersi haftalık ders çizelgesinde her kademedeki zorunlu hale getirilip, iyi birer dijital vatandaş yetiştirmek için okullardan en yüksek düzeyde faydalanılabilir.
 - d. Haftalık ders çizelgeleri güncellemeleri belli bir plana göre uzun yıllar yürütülecek şekilde yapıp, ders sayılarının azaltılması, dersin seçmeli hale getirilmesi veya dersin kaldırılması gibi çok sık değişiklikler yerine, BT dersi programının istikrarlı bir şekilde uygulanması sağlanabilir.
 - e. Merkezi sınavlarda BTY dersine yer verilip, öğretmen, öğrenci, veli ve toplumun gözünde dersin önemi artırılabilir.
 - f. Öğretmenlere dijital vatandaşlığın önemi, BTY dersinin bununla ilgili bilgi ve becerilerin kazandırılmasında taşıdığı önem, bu becerilerin kazandırılmasına yönelik stratejiler vb. konularda hizmet içi eğitim programları düzenlenebilir.

İlerde Yapılacak Araştırmalara Yönelik Öneriler

1. Bu araştırma Adana ilinde gerçekleştirilmiştir. Türkiye'nin farklı illerindeki okullarda BTY dersinin dijital vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerine katkısı ölçülebilir. Böylece dijital vatandaşlıkla ilgili bilgi, beceri ve değerlerin ülke çapında geliştirilmesine yönelik önlemler alınabilir.
2. Bu araştırma, ortaokul öğrencileri üzerinde gerçekleştirilmiştir. Benzer araştırmalar diğer kademelerde de yapılarak dijital vatandaşlıkla ilgili genel geçer bulgulara ulaşılabilir.
3. Bu araştırma elde edilen sonuçlar ölçek uygulamasına dayalı da nicel verilerden elde edilmiştir. Başka araştırmalar farklı yöntemlerle tasarlanabilir. Özellikle gözlem ve görüşme gibi nitel veri toplama biçimlerinin kullanılacağı araştırmalarla daha derinlemesine ve daha ayrıntılı bulgulara ulaşılabilir.
4. Bu araştırma BTÖ dersi çerçevesinde yapılmıştır. Benzer araştırmalar diğer dersler ya da ilgili kademenin eğitim programının tamamı üzerinden yapılabilir.
5. Bu araştırma, öğrenciler üzerinde gerçekleştirilmiştir. Benzer bir araştırma, dijital vatandaşlık bilgi, beceri ve değerlerini yeni nesillere kazandıracak olan öğretmen ve öğretmen adayları üzerinde gerçekleştirilebilir.

KAYNAKÇA

- Alberta. (2012). Digital citizenship policy development guide. Canada: Alberta Education School Technology Branch.
- Çepni, O., Oğuz, S. ve Kılcan, B. (2014). İlköğretim öğrencilerinin dijital vatandaşlığa yönelik görüşleri. Türkiye Sosyal Araştırmalar Dergisi, 3, 251-266.
- Çubukçu, A. ve Bayzan, Ş. (2013). Türkiye’de dijital vatandaşlık algısı ve bu algıyı internetin bilinçli, güvenli ve etkin kullanımı ile artırma yöntemleri. Middle Eastern & African Journal of Educational Research, 5, 148-173.
- Doğan, İ. (2007). Vatandaşlık demokrasi ve insan hakları. Pegem Yayınları: Ankara.
- Elçi ve Sarı (2016). Dijital vatandaşlık ölçeği geliştirme çalışması. Yayına sunulmuş çalışma
- Er, H., Ünal, F. ve Özmen, C. (2013). 8. sınıf vatandaşlık ve demokrasi eğitimi dersinin 4. sınıfa alınmasına ilişkin görüşler üzerine bir araştırma. International Journal of Social Science, 6(8), 179-196.
- Ersoy, A. F. (2013). Vatandaşlık. İ. Acun, B. Tarman, E. Dinç (Ed.), İnsan hakları demokrasi ve vatandaşlık eğitimi kitabı içinde (s. 69-90). Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Eshet-Alkalai, Y. (2004). Digital literacy: A conceptual framework for survival skills in the digital era. JI. of Educational Multimedia and Hypermedia, 13(1),93-106.
- Eshet, Y. (2002). Digital literacy: A new terminology framework and its application to the design of meaningful technology-based learning environments. World Conference on Educational Multimedia, Hypermedia and Telecommunications (EDMEDIA). (s.493-498). Chesapeake, VA: AACE.
- Facebook (2015). Yardım merkezi. Gruplarla ilgili temel bilgiler, <https://tr-tr.facebook.com/help/162866443847527/>. Erişim tarihi: 28.03.2015.
- Geçer, A. ve Dağ, F. (2010). Üniversite öğrencilerinin bilgisayar okur-yazarlık düzeylerinin belirlenmesi (Kocaeli Üniversitesi örneği). Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Eğitim Fakültesi Dergisi, 7(1), 20-44.
- Gürcan, H. İ. (2013). İnternette medya okuryazarlığı yaklaşımı, <http://inet-tr.org.tr/inetconf16/sunum/inettr11-5.doc>. Erişim tarihi: 16.06.2015.
- Hollandsworth D. Dowdy, L. & Donovan, J. (2011). Digital citizenship in k-12: It takes a village. TechTrends, 55(4), 37-47.
- Karaduman, H., & Öztürk, C. (2014). Sosyal bilgiler dersinde dijital vatandaşlığa dayalı etkinliklerin öğrencilerin dijital vatandaşlık tutumlarına etkisi ve dijital vatandaşlık anlayışlarına yansımaları. Journal of Social Studies Education Research, 5(1), 38-78.
- Karahisar, T. (2013). Dijital nesil, dijital iletişim ve dijitalleşen (!) Türkçe. AJIT-e: Online Academic Journal of Information Technology, 4(12), 71-83.
- Kahne, J., Lee, N. J., & Feezell, J. T. (2012). Digital media literacy education and online civic and political participation. International Journal of Communication. 6, 1-24.
- MEB (1997) İlköğretim okulu haftalık ders çizelgesi. Tebliğler Dergisi, 2481, 643-645.
- MEB (2005) İlköğretim okulu haftalık ders çizelgesi. Tebliğler Dergisi, 2575, 539-542.

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 87-102

- MEB (2007) İlköğretim okulu haftalık ders çizelgesi. Tebliğler Dergisi, 2597, 445-448.
- MEB (2010) İlköğretim okulu haftalık ders çizelgesi. Tebliğler Dergisi, 2635, 1539-1542.
- MEB (2012) İlköğretim kurumları(ilkokul ve ortaokul) haftalık ders çizelgesi. Tebliğler Dergisi, 2658, 313-316.
- MEB (2012) Bilişim teknolojileri rehberliği görevi.
http://malatya.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2014_08/15032015_bt_rehberligi_gorevi.pdf. Erişim tarihi: 05.04.2015.
- MEB (2012) Ortaokul ve imam hatip ortaokulu bilişim teknolojileri ve yazılım dersi (5, 6, 7 ve 8. Sınıflar) öğretim programı.
ttkb.meb.gov.tr/program2.aspx/program2.aspx?islem=2&kno=196. Erişim tarihi:17.06.2015.
- MEB (2013) İlköğretim kurumları (ilkokul ve ortaokul) haftalık ders çizelgesinin ortaokul kısmında değişiklik yapılması. Tebliğler Dergisi, 2669, 259-262.
- Moreillon, J. (2013). Leadership: Teaching dijital citizenship. School Library Monthly, 1, 26-27.
- Mossberger, K., Tolbert, C. J., & McNeal, R. S. (2008). Digital citizenship: The internet, society, and participation. Cambridge: Massachusetts Institute of Technology MIT Press.
- Ocak, M. A. (2013). Ailelerde ve çocuklarda dijital vatandaşlık algısının oluşturulması. www.guvenliweb.org.tr/egitimciler/files/aile_cocuk.pptx. Erişim tarihi: 28.01.2014.
- Ribble, M., & Bailey, G. (2007). Digital citizenships in schools. Washington: ISTE
- Seferoğlu, S. S., Yıldız, H. ve Yücel, A. Y. (2014). Öğretmenlerde tükenmişlik: Tükenmişliğin göstergeleri ve bu göstergelerin çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. Eğitim ve Bilim, 174, 348-364.
- Şimşek, E. ve Şimşek, A. (2013). New literacies for digital citizenship. Contemporary Educational Technology, 4(2), 126-137.
- UNESCO (2015). Fostering dijital citizenship through safe and responsible use of ict. Related research, 26-35.

ÖĞRETMEN ADAYLARI İÇİN ÇOK KÜLTÜRLÜ EĞİTİME DUYARLILIK ÖLÇEĞİ: BİR GEÇERLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI*

Gülşen BÜYÜKŞAHİN ÇEVİK¹

Sibel GÜZEL YÜCE²

Güler YAVUZ³

ÖZET

Bu araştırmanın amacı öğretmen adayları için çok kültürlü eğitime duyarlı bir ölçek geliştirmektir. Çok kültürlü eğitime yönelik alan yazın çalışması sonucunda ölçek maddeleri yazılmış, kapsam ve dil geçerliğine ilişkin uzman görüşü alınmıştır. Araştırmanın çalışma grubunu; Adıyaman Üniversitesi ve Mustafa Kemal Üniversitesi'nin Eğitim Fakültelerinde okuyan % 63'ü kız, %37'si ise erkek olmak üzere toplam 588 son sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Ölçeğin geliştirilmesi sürecinde öncelikle; kuramsal çerçevesinin oluşturulmuş; ardından teorik içeriğe uygun madde havuzu oluşturularak maddelerin kapsam, dil, ölçme açısından uygunluğu için uzman görüşe başvurulmuş; son olarak geçerlik ve güvenirlik analizleri gerçekleştirilmiştir. Ölçeğe ilişkin yapı geçerliği çalışması için açımlayıcı faktör analizi yapılmış ve güvenirlik çalışması için ise her bir alt boyuta ilişkin iç tutarlılık katsayısı Cronbach alfa katsayısı ile incelenmiştir. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda 24 madde üç alt boyutta toplanmıştır. Bu boyutlar “öğretim süreci”, “bilgi” ve “tutum” olarak adlandırılmıştır. Alt boyutlara yönelik iç tutarlılık katsayısı sırasıyla 0.86, 0.88 ve 0.67 olarak hesaplanmıştır. Sonuç olarak üç alt faktörden oluşan geçerli ve güvenilir bir ölçek elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çok kültürlü eğitim, öğretmen adayları, geçerlik, güvenirlik

*Bu makale Bahçeşehir Üniversitesi'nde düzenlenen “2nd International Conference on New Trends in Education “Stem Education: Establishing a Bridge Across Contexts” adlı konferansta sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

¹ Adıyaman Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, gbcevik@adiyaman.edu.tr

² Mustafa Kemal Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, sguzel@mku.edu.tr

³ gyavuz2010@gmail.com

MULTICULTURAL EDUCATION SENSITIVENESS SCALE FOR PRESERVICE TEACHER: A VALIDITY AND RELIABILITY STUDY

ABSTRACT

The purpose of this study is to develop multicultural education sensitiveness scale for preservice teacher.. The scale was applied to 588 preservice teachers who have studied in different part of educational sciences of Adiyaman and Mustafa Kemal University . The 63 % of these students are female and 37 % of them are male. The process of development of the scale are; first theoretical framework of multicultural education was reviewed, then the item pool was prepared, and some researchers have reviewed for content and language validity, finally the statistics of construct validity and reliability was computed and evaluated respectively.

For evaluating of construct validity, the exploratory factor analyses was used and the reliability of scale was computed with Cronbach's Alpha for every dimensions. According to results, three different factors were determined with 24 items. The dimensions were named as "teaching process", "knowledge" and "attitude". For internal consistency of the scale's dimensions, Cronbach Alpha values were computed as 0.86, 0.88 ve 0.67 As a result, a validity and reliability scale which has three factors was obtained.

Key Words: Multicultural education, pre-service teachers, teacher attitudes, reliability, validity

Giriş:

Kültür, aynı gelenekleri paylaşan bireylerin yeni kuşaklara aktardıkları davranışlar olarak tanımlanmaktadır. Kültürün iki temel işlevinin olduğu, bunların birincisinin koruyuculuk diğerinin ise gelişme ya da yenilenme olduğu bildirilmiştir (Ercal, 1997). Kültürel değerlerin çok boyutlu, değişebilir, gelişebilir ve aktarılabilir özellikte olduğu bildirilmiştir. Kültürel değerlerin aktarılmasının eş zamanlı olabileceğinin yanı sıra kuşaktan kuşağa da aktarılabilceği bildirilmiştir (Başbay, 2014). Bireyin bağlı olduğu kültürü anlamada ise demografik değişkenlerin, eğitim ve sosyo-ekonomik düzeyin, kendini ait hissettiği formal ya da informal kurumların belirleyici olduğu bildirilmiştir (Launikari ve Puukari, 2005).

Kağıtçıbaşı (1999) kültüre özgü tutumların, çocuklukta başladığını, politik, tarihsel, ekonomik ve kültürel değişkenlerin önemli rolü olduğunu rapor etmiştir. Yapılan araştırmalara bakıldığında kültür ile birçok sosyolojik ya da psikolojik değişken (evlilik, doğum, sünnete ilişkin gelenekler, çocuk yetiştirme, eğlenmeye ilişkin tarzlar, atasözleri, batıl inançlar, politik ve tarihsel olaylar, vb.) arasında ilişki olduğu görülmektedir. Dolayısıyla birey ile kültürü birbirinden ayrı düşünemeyeceği gibi, aynı zamanda etkileşim halindedir (Hofstede, 1991; Baymur, 1994; Abu-Rayya, 2006; Büyükaşahin-Çevik, 2014). Dolayısıyla çok kültürlü olan ulus devletlerinde kültür ve eğitim arasındaki bu etkileşim göz ardı edilmemelidir. Kültürün olumlu özellikleri (çağdaş, bilimsel yanı) eğitimde kullanılarak olumsuz özelliklerinin de (sosyo-

ekonomik düzey gibi) göz ardı edilmeden eğitimde fırsat eşitliğinin sağlanmasına çalışmalıdır.

Amerika Psikoloji Birliği (2002) tarafından çok kültürlülük, dil, din, ırk, cinsiyet, yaş, sosyal sınıf, etnik köken, engelli olma gibi değişkenleri içeren bir kavram olarak tanımlanmıştır. Çok kültürlü eğitim (multicultural education) ise; farklı kültürleri olan bir dünyada öğrencileri ortak amaçlara ilişkin birlikte yaşamak, öğrenmek ve birlikte hayata hazırlayan farklı disiplinlerin bir arada bulunduğu bir alan olarak tanımlanmaktadır (Sultana, 1994). Öte yandan Banks (2013) çok kültürlü eğitimin milletleri zenginleştireceğini, toplumsal problemlere ilişkin çözüm geliştirerek eğitimde fırsat eşitliğini yaratacağını bildirmiştir. Bennet (2011) ise çok kültürlü eğitimi demokratik değerlerle ilgili eğitim-öğretim yaklaşımı olduğunu bildirmiştir. Dünyada pek çok nedenden dolayı (savaşlar, coğrafi nedenler, sosyo-ekonomik vb.) bu alanın ön plana çıktığı ve eğitimde tartışılması gereken bir konu olduğu açıktır. Dolayısıyla eğitiminde evrensel değerlere uygun bir şekilde eğitim politikalarının geliştirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır. Bundan dolayı gelişmiş ülkeler eğitimle ilgili problemlerini ortaya koyup çözüm ararken, çok kültürlü eğitim araştırmalarını da göz önünde bulundurmaktadır. Dolayısıyla ulusal devletlerin vatandaşlığına ilişkin evrensel değerleri yeniden tanımlamak durumunda kaldığı bildirilmiştir (Cırık, 2008). Çok kültürlü eğitim ile ülkelerin sosyo-kültürel yapılarına uygun modeller geliştirilebilir. Çok kültürlü eğitim ile eğitimi etnik bir temele dayandırmak yerine kültürleri ortak bir anlayış ulaştırmak; farklı kültürlere, yaşam tarzlarına saygıyı artırmak; eğitimde fırsat eşitliliği sağlamak, eleştirel düşünme becerisi geliştirmek; önyargıları azaltmak gibi önemli eğitime ilişkin özellikleri de içermektedir. Bundan dolayı ulusal birliğe, demokrasi kültürünün gelişmesine önemli katkı sağlayabileceği rapor edilmiştir (Yazıcı, Başol, Toprak, 2009). Ünlü ve Örtün'ün (2013) öğretmen adayları ile yaptığı çalışmada çok kültürlü eğitime ilişkin doğru ve yanlış bilgilere sahip oldukları ortaya çıkmıştır. Buna karşılık diğer çalışmalarda öğretmen adaylarının ve öğretim görevlilerinin kültürel farklılıklara (cinsel yönelimler, siyasi düşünce, din, engelli olma, cinsiyet rolü, sosyo-ekonomik düzey) ilişkin tutumların olumlu olduğu ortaya çıkmıştır (Çoban, Karaman ve Doğan, 2010; Damgacı ve Aydın, 2013). Polat ve Kılıç (2013) her eğitim kademesinde kültürel farklılıklara eğitime ilişkin programlarda yer verilmesi gerektiğini bildirmişlerdir. Aynı zamanda çok kültürlü eğitime ilişkin öğretmen yeterliliklerinin de önemi vurgulanmıştır. Bu nedenle öğretmenlerin çok kültürlü eğitime ilişkin ilkeleri, kuramları ve uygulamaları sınıfta nasıl uygulayacaklarını bilmeleri gerektiği rapor edilmiştir. Benzer bir çalışmada Küçük (2011) eğitim programlarında farklı kültürleri öğrenmeye yeterince yer verilmediğini bildirmiştir. Öte yandan Yılmaz ve Yılmaz (2012)'in çok kültürlülük projesi ile yapılan uygulamalar sonucunda öğrencilerin akademik başarılarına ilişkin artış olduğunu ortaya çıkmıştır.

Her ülkenin kendine özgü sosyo-kültürel bir yapısı vardır. Bundan dolayı toplumun kültürel yapısı ister istemez eğitimdeki uygulama ve yaklaşımları etkileyeceği düşünülmektedir. Bu nedenle her kültürün tarihsel, sosyolojik veya siyasal sonuçlarından dolayı gelecekteki nesilleri yetiştirecek olan öğretmen adaylarının eğitimini ve bakış açısını doğrudan etkileyeceği düşünülmektedir. Bu nedenle öğretmen adaylarının çok kültürlü eğitime yönelik bilgisini, tutumunu ve öğretim sürecine yönelik genel bilgilerini ölçmek amacıyla bir ölçek geliştirmenin önemli olduğu düşünülmektedir. Yurt dışında çok kültürlülüğe ve çok kültürlü eğitime yönelik

geliştirilmiş pek çok ölçek ve pek çok araştırma bulunmaktadır (Sultana, 1994; McGeehan, 1982; Banks, 1993; Bennett ve diğ., 1990; Reiff ve Cannella, 1992; Campell ve Farrell, 1985; Marshall, 1992). Ülkemizde de çok kültürlü eğitime yönelik geliştirilmiş çeşitli ölçekler bulunmaktadır. Bunlar arasında Yazıcı, Başol ve Toprak (2009) tarafından öğretmenler için geliştirilen “Öğretmenlerin Çokkültürlü Eğitim Tutum Ölçeği”, Başbay ve Kağnıcı, (2011) tarafından öğretim elemanları için geliştirilen “Çokkültürlü Yeterlik Algıları Ölçeği” Polat (2012) tarafından okul müdürleri için geliştirilen “Çok Kültürlülük Tutum Ölçeği” Yavuz ve Anıl (2010) tarafından öğretmen adayları için geliştirilen “Öğretmen Adayları İçin Çok Kültürlü Eğitime Yönelik Tutum Ölçeği” bulunmaktadır. Ölçeklere bakıldığında öğretmen adayları için geliştirilen bir ölçeğin (Yavuz ve Anıl, 2010) bulunduğu görülmüştür. Bu ölçeğin ise çok kültürlülük açısından eşitlikçi pedagoji (Banks 1993) açısından ele alındığı görülmüştür. Dolayısıyla yurt içinde öğretmen adayları için geliştirilen ölçeklerin sınırlı olduğu bulgusuna varılmıştır. Bu nedenle çok kültürlü eğitime duyarlı öğretmen adayları ölçeği geliştirilmenin önemli olduğu düşünülmektedir. Buradan hareketle ölçek geliştirilmenin ilk aşamasında alan yazın incelenerek “kültüre duyarlı öğretmen” yeterlikleri ve bu yeterliliklere ilişkin boyutlar belirlenerek madde havuzu oluşturulmaya çalışılmıştır. Çok kültürlü öğretmen eğitiminin etkili uygulanabilmesi için McGeehan (1982) dört boyut tanımlamıştır: bilgi, deneyim, tutum ve davranış olarak betimlenmiştir. Bennett ve diğ., (1990) ise boyutları bilgi, anlama, tavır ve beceri olarak rapor etmiştir. Öte yandan Banks (2013) çok kültürlü eğitimin boyutlarının; 1) içerik entegrasyonu: öğretmenlerin konuları açıklarken kullandığı temel fikirleri, ilkeleri, genellemeleri ve kuramları, çeşitli kültür ve gruplardan örneklerle, verilerle ve bilgilerle sunmasını kapsar. 2) Bilgiyi inşa süreci: öğretmenlerin öğrencilere bir alandaki kültürel varsayımların, referans noktalarının, bakış açılarının ve önyargılarının o alandaki bilgi inşasını nasıl etkilediğini anlamalarına, araştırmalarına ve belirlemelerine yardımcı olabileceği durumlarıyla ilgilidir. 3) Önyargının azaltılması: bu boyut öğrencilerin daha pozitif ırksal ve etnik tutumlar geliştirmelerine yardımcı olabilecek tutum ve stratejileri kapsar. Öğrencilerin pozitif tutumlar geliştirmesine yönelik müdahale ve stratejileri kapsar. 4) Eşitlikçi pedagoji: Öğretmenlerin çeşitli ırksal, etnik ve sosyal sınıf gruplarının öğrenimlerine ve kültürel özelliklerine duyarlı öğretim teknikleri kullanmayı içerir. 5) Güçlendirici okul kültürü ve sosyal yapı: Tüm gruplara mensup öğrencilerin başarısı için okul ortamında yapısal değişiklikler yapmayı içerir. Bu kapsamda özellikle çok kültürlü eğitim alanında yurt içi (Yazıcı, Başol ve Toprak, 2009; Başbay ve Bektaş, 2009; Başbay ve Kağnıcı, 2011; Polat, 2012) ve yurt dışında yapılan çalışmalar (Banks, 1993; Bennett, Niggle ve Stage, 1990; Campbell, Richard ve Farrell, 1985; Saldana ve Waxman, 1997; Szabo ve Anderson, 2009; Teresa ve Piveral, 2004) incelenmiştir. Ayrıca, MEB tarafından hazırlanan “Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri” ve “Özel Alan Yeterlikleri” kültüre duyarlı öğretmen olma açısından değerlendirilerek ölçeğe ait madde havuzu oluşturulmuştur.

Araştırmanın Amacı

Araştırmanın amacı öğretmen adayları için çok kültürlü eğitime duyarlılık ölçeği geliştirmek ve ölçeğe ilişkin geçerlik, güvenilirlik çalışması yapmaktır.

2.YÖNTEM

2.1. Çalışma Grubu

Araştırmanın bir temel araştırma niteliği taşıması ve araştırmadan elde edilen bilgilere dayalı olarak bir genelleme yapma amacı güdülmemesinden dolayı evren ve örneklem belirlenmesi yoluna gidilmemiştir. Araştırmanın çalışma grubunu; 2014-2015 öğretim yılı bahar döneminde Adıyaman Üniversitesi ve Mustafa Kemal Üniversitesi'nin Eğitim Fakültelerinde okuyan toplam 588 son sınıf öğrencisi oluşturmaktadır. Çalışmaya katılan öğrencilerin % 63'ü kız, %37'si ise erkektir. Öğrencilerin %15' i fen bilgisi (89), %10' u Sosyal Bilgiler Öğretmenliği (57), %15' i Türkçe Öğretmenliği(85), %12'i Rehberlik ve Psikolojik Danışma (69), %8'i Matematik Öğretmenliği(47), %28'i Sınıf Öğretmenliği (165), %13' ü İngilizce (73) Öğretmenliği son sınıfta okumaktadır. Çalışmaya katılan öğretmen adaylarının yaşları 19 ile 43 arasında değişmektedir.

2.3. Verilerin Analizi

2.3.1. Geçerlik Analizi

Çalışmada geçerlik analizine ilişkin kapsam geçerliği ve yapı geçerliği incelenmiştir. Kapsam geçerliğine ilişkin Çukurova Üniversitesi'nde, Felsefe, Psikoloji, Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık ve Eğitim Programları ve Öğretiminde ana bilim dallarında görev yapan toplam dört uzman araştırmacının, Mustafa Kemal Üniversitesi'nde İngilizce Öğretmenliği, Eğitim Programları ve Öğretiminde iki uzman, Adıyaman Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışmanlık, Ölçme ve Değerlendirme 'de iki uzman ve On Dokuz Mayıs Üniversitesi Rehberlik ve Psikolojik Danışma bölümünde uzman bir araştırmacıdan olmak üzere toplam dokuz araştırmacının görüşüne başvurulmuştur. Ölçeğin dil açısından uygunluğu ve geçerliği için ise Çukurova üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı bölümünden iki uzmanın görüşüne başvurulmuştur. Son olarak ölçek ve maddeler ölçme ve değerlendirme alanındaki bir uzman tarafından incelenmiştir. Çalışmada yapı geçerliği çalışması açımlayıcı faktör analizi ile yapılmıştır. Geliştirilen ölçek 5'li likert tipi (1, 2, 3, 4, 5) bir ölçek olup negatif maddeler ters kodlanarak veri girişi yapılmıştır.

2.3.2. Güvenirlik Analizi

Çalışmada ölçeğin her bir alt boyutuna yönelik iç tutarlılık katsayısı Cronbach alfa katsayısı ile hesaplanmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Yapı Geçerliğine Yönelik Bulgular

Çalışmada yapı geçerliği için açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. KMO değerinin (0.861) 0.60'in üzerinde olduğu, Bartlett testinin ise istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p < .001$) görülmüştür. Büyüköztürk (2006)'ün belirttiği gibi, KMO'nun

0.60'dan yüksek olması ve Bartlett testinin anlamlı çıkması verilerin faktör analizi için uygun olduğunun bir göstergesi olarak kabul edildiğinden, bu bulgulardan hareketle ölçeğin verilerinin açımlayıcı faktör analizine uygun olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Açıklanan toplam varyansa ilişkin sonuçlar incelendiğinde belirlenen faktör yüklerinin dokuz boyutta toplandığı görülmüştür. Bu dokuz boyutun açıkladığı toplam varyans değeri %57 olarak bulunmuştur. Açımlayıcı faktör analizinde her maddenin baskın şekilde bir boyutta faktör yükü değerine sahip olması ve her boyutta en az üç madde olması gerekmektedir (Comrey, 1988). Bir maddenin bir faktörde gösterilmesi için faktör yükünün en az .40 olması ve madde için iki faktör yük değeri arasında .10'luk bir fark olması kuralına uyulmuştur (Büyüköztürk, 2006; Stevens, 1996). Maddelerin faktör yükleri incelenerek birden fazla alt boyutta faktör yüküne sahip maddeler silinmiş ve ölçeğin üç alt boyuta indirgenmesine karar verilmiştir. Araştırmacılar tarafından veriler ile ilgili en uygun sonuç alınmak isteniyorsa eğik döndürme önerilmekte ve eğer sonuçların genellenebilirliği ile yani gelecek için en uygun çözümlerle ilgileniyorsa dik döndürme önerilmektedir. Bununla birlikte her iki döndürme sonuçları hemen hemen her zaman benzer sonuçlar ürettiğinden, uygulamaların tamamına yakınında yorumlamada kolaylık sağladığından dik döndürmenin tercih edildiği ifade edilmektedir. Ayrıca özellikle varimax'ın ise çok faktörlü yapının söz konusu olduğu durumlarda daha uygun bir seçim olabileceği ifade edilmektedir (Büyüköztürk, 2002; Rennie, 1997; Tabachnick ve Fidel, 2001 Rennie, 1997). Verilerin faktör yapısı Varimax rotasyonu kullanılarak temel bileşenler yöntemiyle analiz edilmiş ve bulgulara Tablo 1'de yer verilmiştir. Tablo 1. incelendiğinde sadece ilk üç boyutta maddelerin baskın faktör yüküne sahip oldukları görülmektedir. İlk boyutta yer alan 11. ve 12. maddenin faktör yükü değerinin 0.40'ın altında olması ve 11. maddenin 1, 5 ve 6. boyutlarda faktör yüküne sahip olması nedeniyle ilk boyuttan bu iki madde çıkartılmıştır. 17, 18, 19, 20, 21, 22, 23, 24, 25, 26 ve 28. maddeler ilk boyutta, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35 ve 36. maddeler ikinci boyutta, 3, 7, 10, 15 ve 16. Maddeler ise üçüncü boyutta baskın faktör yük değerine sahiptir. Üçüncü boyutta bulunan 10. madde 1. (0.305), 3. (0.582) ve 7. (0.322) boyutta faktör yüküne sahiptir ancak, 3. boyutta daha baskın faktör yüküne sahip olması ve bu değerler arasındaki fark 0.10'dan daha büyük olması nedeniyle bu madde 3. boyuta dâhil edilmiştir. 8., 9., 13., 4., 2., 1., 5., 6., 27., ve 14. maddeler ise bir boyutta baskın faktör yüklü değerine sahip olmadıklarından dolayı ölçekten çıkarılmıştır.

Tablo1. Maddelere ait temel bileşenler analizi sonuçları

Maddeler	Boyut 1	Boyut 2	Boyut 3
21	0.72		
23	0.65		
20	0.63		
25	0.63		
24	0.63		
28	0.61		
26	0.59		
17	0.59		
19	0.58		
18	0.54		
22	0.50		
35		0.82	
34		0.79	
31		0.75	
36		0.75	
33		0.71	
30		0.64	
29		0.61	
32		0.58	
3			0.64
15			0.58
10			0.58
16			0.49
7			0.43

3.1. Güvenirlğe Yönelik Bulgular

Bir ölçeğin güvenilirlik değerinin en az 0.70 ve üstü olması istenmektedir. (Tavşancıl,2002) Tablo 1’de tanımlanan ilk üç boyuta ilişkin Cronbach alfa güvenilirlik katsayıları ise Tablo 2.’de verilmiştir. Bu değerler incelendiğinde ilk üç boyut için güvenilirlik katsayıları sırasıyla 0.86, 0.88 ve 0.67dir. Bu değerler 0.70 ve üzeri olduğundan üç boyuta ilişkin güvenilirlik değerlerinin yeterli olduğu bulgusuna ulaşılmıştır.

Tablo2. Güvenirlilik katsayıları

Cronbach Alha	Madde sayısı
0.88	8
0.67	5
0.86	11

4. TARTIŞMA ve SONUÇ

Ölçeğe ilişkin yapı geçerliği sonuçları incelendiğinde, ölçekte üç alt boyutu ölçtüğü düşünölen 36 madde yazılmıştır. Geçerlik ve güvenilirlik çalışması sonucunda geriye baskın bir faktörü ölçen 24 madde kalmıştır. Bu 24 madde ise üç alt boyutta toplanmıştır. İlgili alan yazın çalışmaları doğrultusunda boyutlar “Öğretim Süreci”, “Bilgi” ve “Tutum” olarak adlandırılmıştır. Alt boyutlara yönelik iç tutarlılık katsayısı

sırasıyla 0.86, 0.88 ve 0.67 ve olarak bulunmuştur. Sonuç olarak çok kültürlü eğitime duyarlılığı ölçen geçerli ve güvenilir bir ölçme aracı geliştirilmiştir.

Banks (2013) tarafından “içerik entegrasyonu” ve “eleştirel pedagoji” boyutlarında belirtilen özelliklerden hareketle “Öğretim Süreci” boyutu oluşturulmuştur. Bu boyutta farklı kültürlerdeki öğrencileri tanımaya çalışma, öğrencilerin kültürel yaşantılarını dikkate alarak ders içeriğini düzenleme, kültürel çevrenin dikkate alınarak plan hazırlama, farklı kültüre özgü derse ilişkin örnekler verme, işbirlikli öğretim, kültürel çeşitliliği dikkate alarak plana öğretim etkinlikleri ekleme, öğrencileri derse motive etme, öğrencilerin kültürlerine özgü hikaye, masal ve şarkılara yer verme, kültürel çeşitliliğin olduğu sınıflarda öğrencilerin başarılarını süreç temelli tekniklere (performans değerlendirme, öğrenci ürün dosyası vb.) dayalı olarak değerlendirebilme, öğrencilerin kültürel çevreleri ile işlenen konu arasında bağ kurabilmesine yönelik maddeler bulunmaktadır. Bu boyuta ilişkin bazı maddeler şu şekildedir: “Öğretmen olduğumda ders işlerken öğrencilerin kültürlerine özgü hikaye, masal ve şarkılara yer verebilirim.”, “Öğretmen olduğumda öğrencilerin kültürel çevreleri ile işlenen konu arasında bağ kurabilirim.” Öğretim süreci boyutundaki bu maddeler öğretmen adaylarının, farklı kültürdeki öğrenciler için öğrenme ortamlarını düzenleme konusunda yeterliliklerine ilişkin algıları konusunda yardımcı olmaktadır. Benzer olarak de sınıfta çok kültürlülüğe ilişkin boyutların arasında öğretim programı vurgulamış ve çok kültürlülüğün boyutları arasında rapor edilmiştir (Moore 2001; Taylor ve Quintana, 2003; Hermans, 2002). Öte yandan Baker (1981) da çok kültürlü eğitim programlarının evrensel bir bakış açısıyla yapılandırılması gerektiğini vurgulamaktadır. Ülkemizde de her dönem binlerce öğretmen atanmakta ve pek çoğu kendi yaşadığı kültüründen farklı bölgelerde görev yapmaktadır. Bu nedenle öğretmenlerin çok kültürlülük yeterlikleri konusunda hizmet içi eğitimlerin önemi vurgulanmıştır (Polat, 2012).

Ngai (2004) de bu boyuta ilişkin ilköğretimden yükseköğretime kadar kültüre dayalı bir öğretme-öğrenmenin gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamıştır. Teresa ve Piveral (2004) öğretmen adaylarında çok kültürlülüğe dayalı eğitim ortamının oluşturulmasını vurgulamıştır. Öte yandan Saldana ve Waxman (1997) çok kültürlü eğitim yoluyla öğrencilerin desteklenebileceği, öğrencilerin kültürlerine uygun etkinlikler yoluyla eğitimde fırsat eşitliği sağlanabileceğini bildirmiştir. Banks (1974) ise farklı kültürlere sahip öğrencilerin akademik başarılarının desteklenmesinde, kültüre dayalı öğretim yapmanın yanı sıra kültüre dayalı değerlendirme yöntemlerinin geliştirilmesinin de önemini savunmuştur. Öğretmenlerin kültüre duyarlı eğitim yapmalarının akademik başarılarını olumlu yönde etkileyebileceğini ortaya koymuştur (Hollins, 1996; Gay, 2000; Irvine ve Armento, 2001).

Bir diğer boyut olan “Bilgi” boyutu ise Banks (2013) tarafından önerilen “Bilgiyi inşa süreci” boyutundan hareketle, üniversitede alınan eğitimin yeterliliğini ölçmek amacıyla oluşturulmuştur. Öğretmen adaylarının üniversitede aldıkları eğitimde, çok kültürlülüğe ilişkin bilgi sahibi olma, farklı etnik kimliklerden gelen öğrencilerle iletişim kurma, farklı kültürleri öğrenme, her öğrencinin değerli olduğunu bilme, kültürel çeşitliliğe ilişkin yaklaşımları öğrenme, kültürel çatışmaları çözebilme gibi özellikleri içermektedir. Bazı örnek maddeler şu şekildedir: “Üniversitede aldığım eğitim sayesinde farklı kültürleri öğrendim”, “Üniversitede aldığım eğitim sayesinde sınıf ortamında çıkabilecek kültürel çatışmaları çözmeye konusunda bilgi sahibi oldum”.

Benzer olarak Washington (2003) da çok kültürlü öğretmen yeterliklerini farkındalık, bilgi ve beceri olmak üzere üç boyutta ele almaktadır. Vermeulen ve Slijper (2003) de çok kültürlülüğün içerisinde kültürel farklılıkların bilinmesinin, toplumsal eşitlik ve bütünleşme açısından önemini vurgulamaktadır. Başarır, Sarı ve Çetin (2014) öğretmenlerin çok kültürlülük denilince ırk, etnik köken, dil, din ve sosyal sınıf gibi boyutların akla geldiğini, oysaki, öğrencilerin yaşının, cinsiyetinin, engelli olmanın, cinsel yönelimin de kültürün boyutları arasında olduğunu vurgulamışlardır. Öte yandan Banks (2010) ise, öğrencilerin eğitimde fırsat eşitliği sağlanabilmesi için hangi kültürel farklılıklara sahip olursa olsun bütün öğrencilerle ilgili öğretmenlerin bilgi sahibi olunması gerektiğini rapor etmiştir. Benzer olarak McGeehan (1982), Başbay ve Kağnıcı (2011) de bilgi boyutunun çok kültürlülüğün boyutları arasında rapor etmiştir.

“Tutum” boyutu ise, Bank (2013) tarafından önerilen “Önyargının azaltılması” boyutundan yola çıkılarak oluşturulmuştur. Bu boyutta öğretmen adayının cinsiyet eşitliğine, farklı etnik, farklı dinden ve siyasi görüşüne yönelik olarak öğrencilere ilişkin tutumlarını içermektedir. Bazı örnek maddeler şu şekildedir: “Kız öğrencilerin erkek öğrencilerle arkadaşlık etmesi bana ters gelir”, “Farklı etnik kimliğe sahip Türk vatandaşı olan öğrencilere (Roman, Çerkez, Rum, vb.) öğretmenlik yapabileceğime inanıyorum.” Benzer olarak McGeehan (1982) de bilgi boyutunun çok kültürlülüğün boyutları arasında rapor etmiştir. Öte yandan Schoorman ve Bogotch (2010), çok kültürlü eğitimin adalet, saygı ve kabulü içermesi gerektiğini vurgulamaktadır. Benzer olarak Szabo ve Anderson (2009) öğretmen adaylarının çok kültürlü eğitime ilişkin tutumlarının geliştirilmesine ilişkin olumlu bir tutuma sahip olmaları gerektiğini bildirmiştir.

Sonuç olarak öğretmen adaylarında çok kültürlülüğe yönelik duyarlılığı ölçen geçerli ve güvenilir “Öğretmen Adayları için Çok Kültürlü Eğitime Duyarlılık Ölçeği” geliştirilmiştir. Bu çalışmada çok kültürlü eğitim uygulamaları öğretmen adayları için alınan eğitim ve öğretim süreci, bilgi ve tutum boyutuyla ele alınmış olup, çok kültürlü eğitim uygulamalarının diğer boyutları ve bileşenleriyle de (öğretmen, öğrenci, veli, yönetici) ele alınarak farklı ölçme araçlarının geliştirilmesi önerilebilir. Yine ölçeğin kullanışlı olabilmesi için farklı üniversitelerde ve örneklem gruplarında, değişik araştırmalarda kullanılması ve yeniden geçerlik, güvenilirlik çalışmalarının yapılması ölçeğe ve alana önemli katkılar sağlayacaktır. Ayrıca bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Bu ölçek çalışmasında Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) kullanılmamıştır. Başka bir çalışmada DFA yapılabilir. Buna ek olarak farklı sınırlı bir örneklem grubu ile çalışılmıştır. Farklı örneklem gruplarında ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışması yapılabilir.

KAYNAKLAR

- Abu-Rayya, H. M.(2006). Ethnic identity, ego identity, and psychological well-being among mixed-ethnic Arab-European adolescents in Israel, *British Journal of Developmental Psychology*, 24, 669–679.
- Aiken, L. R. (1997). *Questionnaires and inventories: Surveying opinions and assessing personality*. New York: John Wiley & Sons, Inc.
- APA (2002). Guidelines on multicultural education, training, research, practice, and organizational change for psychologists. 27 Mart 2014 tarihinde <http://www.apa.org/pi/multiculturalguidelines/homepage.html> adresinden alınmıştır.
- Baker, G.C. (1981). The teacher and multiethnic education. James Banks (Ed.), *Education in the 80s-Multiethnic Education* içinde (pp.33-41). Washington D.C.: National Education Association of the United States.
- Banks, J. A. (1974). *Multicultural education: In search of definitions and goals*. Syracuse, New York: National Academy of Education.

- Banks, J. A. (1993). Multicultural education: historical development, dimensions and practice, *Review of the Research in Education*, 19, 3-49.
- Banks, J. A. (2010). Multicultural education: Characteristics and goals In J. A. Banks & C.A. M. Banks (Eds.), *Multicultural education: Issues and perspectives* (Seventh Edition ed., s. 3-26). United States of America JohnWiley & Sons.
- Banks, J. A. (2013). *An Introduction to multicultural education*, Fiftyth Edition (Çev:Hasan Aydın) Anı Yayıncılık, Ankara.
- Başarı, F. Sarı, M. ve Çetin, A (2014) Öğretmenlerin çok kültürlü eğitim algılarının incelenmesi, *Pegem Eğitim ve Öğretim Dergisi*, 4(2), 91-110.
- Başbay, A.(2014) Çokkültürlü eğitim kapsamındaki derslerinin incelenmesi: Georgia State Üniversitesi Örneği, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Bilimleri*,14(2) 585-608.
- Başbay, A. ve Bektaş, Y. (2009), Çokkültürlülük bağlamında öğretim ortamı ve öğretmen yeterlikleri, *Eğitim ve Bilim*, 34 (152), 30-43.
- Başbay, A. ve Kağmıcı, Y. (2011). Çok kültürlü yeterlik algıları ölçeği: bir ölçek geliştirme çalışması, *Eğitim ve Bilim*, 36 (161).
- Baymur, F. (1994). *Genel psikoloji*. İnkılap Kitapevi: İstanbul.
- Bennett, C., Niggle, T., & Stage, F. (1990). Preservice multicultural teacher education: Predictors of student readiness. *Teaching and Teacher Education*, 6, 243-254.
- Bennett, C. I. (2011). *Comprehensive multicultural education theory and practice*. Boston: Allyn & Bacon.
- Büyükaşahin-Çevik, G. (2014). Kültür merkezli psikolojik danışma: Kuramsal bir inceleme, *Ege Eğitim Dergisi*, (15) 2, 577-596.
- Büyükoztürk, Ş. (2005). Anket geliştirme. http://tebd.gazi.edu.tr/arsiv/2005_cilt3/sayi_2/133151.pdf adresinden 02.03.2014 tarihinde alınmıştır.
- Campbell, Richard L., Farrell, & Robert V.(1985) The Identification of competencies for multicultural teacher education. *Negro Educational Review*, 36 (3-4),137 44.
- Cırık, İ. (2008) Çok kültürlü eğitim ve yansımaları, Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 34, 27-40.
- Çoban, A. E., Karaman, N.G., ve Doğan, T. (2010). Öğretmen adaylarının kültürel farklılıklara yönelik bakış açılarının çeşitli demografik değişkenlere göre incelenmesi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Dergisi*, 10,1.
- Damgacı, F. ve Aydın, H. (2013) Türkiye'deki eğitim fakültelerinde görev yapan akademisyenlerin çokkültürlü eğitime ilişkin görüşleri, *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21, 314-331.
- Erkal, M.E. (1997). *Sosyoloji*. İstanbul: Der Yayınevi.
- Gay, G. (2000). *Culturally responsive teaching: Theory, research, and practice*. New York: Teachers College Press.
- Günay, R. ve Aydın, H. (2015). Türkiye'de çokkültürlü eğitim ile ilgili yapılan araştırmalarda eğilim: bir içerik analizi çalışması, *Eğitim ve Bilim*, 40 (178), 1 22.

- Hermans, P. (2002). Intercultural education in two teacher-training courses in the North of the Netherlands. *Intercultural Education*, 13 (2), 183-199.
- Hofstede, G. (1991). *Cultures and organizations: Software of the mind*. London: McGraw Hill.
- Hollins, E. R. (1996). *Culture in school learning: Revealing the deep meaning*. Mahwah, NJ: Erlbaum.
- Irvine, J. J., & Armento B. J. (2001). *Culturally responsive teaching: Lesson planning for elementary and middle grades*. Mc Graw Hill, New York.
- Kağıtçıbaşı, Ç. (1999). *Yeni insan ve insanlar*. İstanbul: Evrim Yayınevi.
- Küçük, S. (2011) Kültürler arası öğrenme üzerine Bir kavram- model denemesi ve Türkçe ders kitapları, *Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi*, XXIX, 227-260.
- Launikari, M. & Puukari, S. (2005). Multicultural guidance and counselling. Centre for International Mobility CIMO and Institute for Educational Research ISBN 951 39 2121-2.
- McGeehan, J. (1982). The relationship of selected antecedent variables to outcomes of training in multicultural education for pre-service teachers. Paper presented at the meeting of the American Educational Research Association, New York.
- Marshall, H. H. (1992). *Redefining student learning: Roots of educational change*. Norwood, NJ: Ablex.
- Moore, K. D. (2001). *Classroom teaching styles* (5th ed.). New York: McGraw-Hill Higher Education.
- Ngai, P. B. (2004). A Reinforcing curriculum and program reform proposal for 21st century teacher education: Vital first steps for advancing K-12 multicultural education. *Equity & Excellence in Education*, 37(4), 321-331.
- Polat, İ ve Kılıç, E. (2013). Türkiye’de çokkültürlü eğitim ve çokkültürlü eğitimde öğretmen yeterlilikleri, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 10 (1), 352-372.
- Polat, S. (2012). Okul müdürlerinin çok kültürlülüğe ilişkin tutumları, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 42, 334-343.
- Reiff, J. C., & Cannella, G. (1992). Multicultural beliefs and conceptual level of early childhood preservice teachers. The Annual Meeting of the Association of Teacher Educators, Orlando, FL: The Association Of Teacher Educators.
- Saldana, D. C., & Waxman, H. C. (1997). An observational study of multicultural education in urban elementary schools. *Equity & Excellence in Education*, 30(1), 40-46.
- Schoorman, D., & Bogotch, I. (2010). Conceptualisations of multicultural education among teachers: Implications for practice in universities and schools. *Teaching and Teacher Education*, 26, 1041-1048.
- Sultana, Q. (1994). Evaluation of multicultural education’s understanding and knowledge in freshman level preservice. Annual Meeting of The Mid-South Educational Research Association. ERIC Digest ED 1174138131262.
- Szabo, S. & Anderson, G. (2009). Helping teacher candidates examine their multicultural attitudes. *Educational Horizons*, 87(3), 190-197.

- Teresa A. W. T. A., & Piveral, J.A. (2004). Diversity and the modeling of multicultural principles of education in a teacher education program. *Multicultural Perspectives*, 6(3), 42-47.
- Ünlü, İ. ve Örtten, H. (2013). Öğretmen adaylarının çokkültürlülük ve çokkültürlü eğitime yönelik algılarının incelenmesi. *Dicle Üniversitesi Ziya Gökalp Eğitim Fakültesi Dergisi*, 21, 287-302.
- Taylor, G. N., & Quintana, S. M. (2003). Teacher's multicultural competencies (K-12). In D. B. Pope-Davis, H. L. K. Coleman, W. M. Liu, & R. L. Toporek (Eds.), *Handbook of multicultural competencies in counseling and psychology* (pp. 511-527). California: Sage.
- Vermeulen, H. & Slijper, B., (2003) Multiculturalism in Canada, Australie en de Verenigde Staten, ideologie en beleid, 1950-2000, Amsterdam, Aksant.
- Washington, E. D. (2003). The multicultural competence of teacher sand challenge of academic achievement. In D. B. Pope-Davis, H. L. K. Coleman, W. M. Liu, & R. L. Toporek (Eds.), *Handbook of multicultural competencies in counseling and psychology* (pp. 495-510). California: Sage
- Yavuz, G ve Anıl, D. (2010). Öğretmen adayları için çok kültürlü eğitime yönelik tutum ölçeği: Güvenirlik ve geçerlik çalışması, International Conference on New Trends in Education and Their Implications 11-13 November, 2010 Antalya Turkey.
- Yazıcı, S., Başol, G. ve Toprak, G. (2009). Öğretmenlerin çokkültürlü eğitim tutumları: bir güvenilirlik ve geçerlik çalışması, *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 37, 229-242.
- Yılmaz, F. ve Yılmaz, S.A. (2012). Çokkültürlülük projesi: E-twinning uygulamalarına ilişkin öğrenci görüşleri, *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 4(8),120-138.

CENGİZ AYTMATOV'UN *ELVEDA GÜLSARI* ROMANININ KRONOTOPIK YAPISI¹

Mustafa APAYDIN²

ÖZET

Kronotopu “edebiyatta sanatsal olarak ifade edilen zamansal ve uzamsal ilişkilerin içkin bağlantısı” olarak tanımlayan Bahtin, kavramı edebiyatın biçimsel olarak kurucu kategorisi olarak nitelendirmiştir. Elveda Gülsarı’da Cengiz Aytmatov yol, köy, yayla, karşılaşma, şenlik (karnaval) gibi kronotoplarla romanın kurgusunu oluşturmuş; zaman-uzamlar aracılığıyla da izlekleri görünür kılmıştır. Bu bildiride Cengiz Aytmatov’un Elveda Gülsarı romanı, Bahtin’in geliştirdiği kronotop kavramı ekseninde incelenecek; romandaki zaman-uzamların hem yapısal hem de anlamsal analizi yapılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Cengiz Aytmatov, Elveda Gülsarı, Kronotopik Yapı

ABSTRACT

Chronotopic Structure of Elveda Gülsarı Written by Cengiz Aytmatov

Mikhail Mikhailovich Bakhtin defining chronotope as “immanent connection of temporal and spatial correlations stated in literature as artistic” qualifies the notion as formal constitutive category of literature. Cengiz Aytmatov creates the fiction of the novel with chronotopes such as road, village, plateau, encounter, carnival and makes the themes visible by means of time-spaces. In this paper Elveda Gülsarı written by Cengiz Aytmatov will be scrutinized within the concept of chronotope theorized by Bakhtin and both structural and semantic analysis of time-spaces will be made.

Key words: Cengiz Aytmatov, Elveda Gülsarı, Chronotopic Structure

Giriş

Cengiz Aytmatov’un (1928-2008) *Elveda Gülsarı* romanındaki zaman-uzam kesişmeleri, bunların romanın yapısını nasıl belirlediği ve zaman uzamların izleklerin oluşumuna katkıları üzerinde bazı tespitler yapmayı amaçlayan bu çalışmanın kuramsal çıkış noktasını Mihail Bahtin’in (1895-1975) geliştirdiği kronotop kuramı oluşturmaktadır. Bahtin, Stalin döneminde itibarsızlaştırılıp sürgüne gönderilen, uzun yıllar yazdıklarını yayımlatma olanağı elinden alınan bir edebiyat kuramcısıdır. Sovyet kuramcılarının, edebiyat bilimcilerin 1960’tan sonra yeniden keşfettikleri Bahtin, Batı’da ancak 1970’li yıllardan sonra tanınmaya başlamıştır. Bahtin ve çevresi 1920’li yıllardan itibaren önce felsefe sonra dil ve edebiyat hakkında dikkat çekici, değeri sonradan anlaşılan düşünceler üretmiştir. Bahtin’in kuramı, sanat eserini sadece içerikten ibaret gören indirgemeci Sovyet kuramcıları ile buna tepki olarak ortaya çıkan Rus Formalistlerinin aşırı biçimci anlayışının ortasında bir yerde durur. Bahtin birçok Marksist kuramcının aksine biçimi önemli bulur; ancak biçimsel değişimleri keyfi uygulamalar olarak değil görme biçimlerinin getirdiği sonuçlar olarak nitelendirir. (Parla, 2000, s. 50) Metnin tarih ve coğrafyayla ilişkisini reddeden, anlam arayışından

¹ Bu makale, 24-25 Mayıs 1912 tarihleri arasında Bişkek, Kırgızistan’da düzenlenen *Uluslararası Cengiz Aytmatov ve Türk Uygarlığının Rönesansı Kongresi*’nde sunulan bildirinin genişletilmiş, makale formuna sokulmuş halidir.

² Prof.Dr., Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat, Türk Dili ve Edebiyatı, mapaydin@cu.edu.tr

vazgeçen biçimcilere uzaktır onun kuramsal yaklaşımları. Bahtin'in gülmenin tarihine ve Rabelais'ye yönelik meşhur *Rabelais ve Dünyası* adlı çalışması, karnaval kavramı etrafında hem halk gülmesinin önemini ortaya koymuş hem de edebi metnin karnavalesk özellikler taşıması hakkında ufuk açıcı tespitler yapmıştır. Bahtin, Ortaçağ'da resmi ideolojiden bağımsız olarak varlığını sürdüren karnaval ruhunun grotesk gerçekçilik olarak edebiyata taşındığını vurgular. Belirli kavramlar etrafında dönüp duran Bahtin'in kilit kavramlarından biri *kronotop*tur.

Kronotop, Grekçe *chronos* (zaman) ile *topos* (uzam) sözcüklerinin birleşmesinden elde edilmiş bir terimdir. Bahtin'in özellikle roman üzerinden geliştirdiği kavram, anlatılardaki zaman ve uzam ilişkilerini incelemek için dikkat çekici açılımlar sağlamaktadır. Bahtin, kronotopu Einstein'ın görelilik kuramından ödünç almış ve bir eğretilenim olarak kullanmıştır. Zamanın uzamdan ayrılamayacağı ilkesinden hareket eden Bahtin, "[e]debiyatta sanatsal olarak ifade edilen zamansal ve uzamsal ilişkilerin içkin bağlantısı" (Bahtin, 2001, s. 315) olarak tanımladığı kronotopu edebiyatın biçimsel olarak kurucu kategorisi saymıştır. Romanın temel anlatısal olaylarını belirleyen, anlatı düğümlerinin bağlandığı, birleştiği yerdir kronotop. (Bahtin, 2001, s. 324) Ama Bahtin, edebiyat eserini kuran kronotopik yapının sadece biçimsel bir kategori olmadığını da altını çizer. Kronotoplar aracılığıyla zaman dokunulur, görülür hale gelir ve zaman-uzam kesişmeleri anlatıdaki olayları somutlar; bir olay kronotop sayesinde iletilebilir hale gelir, bilgiye dönüşür. (Bahtin, 2001, s. 324)

Bahtin, romandaki tüm soyut öğelerin, yani felsefi veya toplumsal genellemelerin, düşüncelerin kronotoplar aracılığıyla temsil edildiğini savunmuştur. (Bahtin, 2001, s. 324)

Romanın yapısal temelini oluşturan kronotoplar, kendi içlerinde sınırsız zaman-uzamlar barındırabilirler. Ayrıca her yazarın eserlerinde kendine özgü farklı zaman-uzam eğilimleri olabilir. Bahtin, bir romanda bulunan kronotopların birbiriyle diyalojik bir ilişki içinde olduğunu şu sözlerle ifade eder: "*Zaman-uzamlar karşılıklı olarak kapsayıcıdır; bir arada var olur, iç içe geçebilir, birbirlerinin yerini alabilir ya da birbirlerine ters düşebilirler; birbirleriyle çelişir, çatışır veya kendilerini daha da karmaşık etkileşimlerin içinde de bulabilirler.*" (Bahtin, 2001, s. 326) Böylece Bahtin, romandaki bütün eylemlerin bir zaman-uzam kesişmesinde gerçekleştiğini söylerken bunun basit bir ilişki olmadığını, aksine çok boyutlu ve karmaşık bir ilişki olduğunu vurgular.

Kronotop, sadece metin içinde var olan zaman-uzam kesişmeleri olarak ele alınmamıştır; Bahtin onu yazar-metin, metin-okur diyalogu çerçevesinde de düşünmüştür. Yazar, metni bir zaman-uzamda yazmıştır; bu bağlamda metnin üretimi kronotopiktir; ancak bu metnin kendindeki kronotopik yapıya dahil olma anlamına gelmez. Metnin dışındadır. Ancak kimi durumlarda bir metnin yazılma anında yazarın zaman-uzam algılayışının, o tarihsel zamana ait değerlerin metnin zaman-uzamına bir şekilde sızdığı görülebilmektedir. (Esen, 2002, s. 139) Bir metnin yazıldıktan sonra basılıp kitap haline gelişi de kronotopiktir. Kitabın fiziksel yapısı bir uzamdır. Basılan metnin dünyanın bir yerinde, bir zaman dilimi içinde alımlanması da, metinle okur

diyalogunu ortaya çıkarmaktadır. Okurun zaman-uzamı metninle her okumada biricik bir ilişki oluşturacaktır.

Bahtin, anlatı türlerinin, ama özellikle romanın tarihsel süreç içindeki kronotop değişmelerini de ele almıştır. Özellikle karnavalı önemli bir kronotop olarak alımladığı *Rabelais ve Dünyası*'nda *Gargantua*'daki grotesk söylemin karnaval ruhuyla ilişkisini incelemiştir. Bahtin, romanda belli başlı kronotop tiplerini de tespit etmiştir. Karşılaşma, yol, şato, salon, kasaba, eşik gibi kronotopları incelemiştir; bunlardan bazılarının özellikle tarihselliği üzerinde durmuştur.

***Elveda Gülsarı*'da kronotoplar**

Türk dünyasının büyük yazarı Cengiz Aytmatov'un Türkiye'de genellikle *Elveda Gülsarı* olarak bilinen romanı, Abdurrahman Kolcu'nun aktardığı bilgiye göre Kırgız Türkçesinde *Gülsarat* adıyla 1962-1963'te yayımlanmıştır. Romanı Türkiye Türkçesine ilk olarak 1969 yılında *Kopar Zincirlerini Gülsarı* adıyla Fransızcadan Tahir Alangu çevirmiştir. Bu çeviriden sonra roman, farklı çevirmenlerin çevirisiyle *Elveda Gülsarı* adıyla değişik yayınevlerince defalarca yayımlanmıştır. (Cengiz Aytmatov, 2004, s. 140)³

Aytmatov'la roman arasındaki diyalogun zaman içinde nasıl sürdüğü, romanın kendi dilinde yayımı esnasında metinde değişiklikler olup olmadığı bu çalışmanın şimdilik ana sorunsallarından biri değildir. Öte taraftan metnin üretim sürecinde Sovyet değerler sisteminde meydana gelen değişikliklerin metnin zaman-uzamına sızıp sızmadığı incelenmelidir. 1953'te Stalin'in ölümünden sonra Sovyetler Birliği Komünist Parti sekreterliğine getirilen Kruşçev'in savaş sonrasında yaşanan sorunlardan Stalin'i sorumlu tutan politikasının *Elveda Gülsarı*'nın ideolojisini belirlediği, bunun kronotopik bir sızma olarak nitelendirilmesi gerektiği söylenebilir. Bir uzam olarak romanın Türkiye'de ne kadar ilgi gördüğü, metnin alımlanmasının nasıl olduğu da ele alınabilir. Ancak biz, şimdilik bunlarla ilgilenmeyeceğiz. Doğrudan metni kuran kronotopları inceleyeceğiz.

Elveda Gülsarı'da birçok kronotop bulunmakla birlikte romanın yapısına yön veren dört temel kronotop vardır. Bunlar yol, köy, kolhoz ve yayladır. Yol, köyü kimi zaman ilçeye, ama daha çok yaylaya bağlayan kronotoptur. Köyü ilçeye bağlayan yol, genellikle ilçede Parti işlerini halletmek amacıyla kat edilen yoldur. Kolhoz ve yayla, çatışan kronotoplardır. Köy, asıl kolhoz yönetiminin bulunduğu uzam olması dolayısıyla önemlidir. Ama bunun dışında da günlük yaşamın köy kronotopuyla temsil edildiği söylenebilir. Kolhoz, romanın ana figürlerinin yaşamının akışını değiştiren bir zaman-uzamdır. Bahtin'in kuramı çerçevesinde *Elveda Gülsarı*'daki kronotoplar, iç içe geçmiş vaziyettedirler ve birbirleriyle çatışma halinde olabilmektedirler. Romanda özellikle yayla ve kolhoz kronotoplarının simgesel anlamlar taşıdıkları, romanın ideolojik arka planını somutlaştırdıkları ileri sürülebilir.

³ Bu çalışmada şu baskı kullanılmıştır: Cengiz Aytmatov, *Elveda Gülsarı*, Türkçesi: Mehmet Özgül, Cem Yayınevi, İstanbul 1983.

Roman, II. Dünya Savaşı sonrasında Kırgızistan'da bir köyde, bir kolhoz yönetimiyle, kolhozun hayvanlarına yaylada çobanlık yapan inançlı bir komünist olan Tanabay'ın çatışması üzerine kurgulanmıştır. Ama roman, yaklaşık yirmi yıl sonra, 1963'te, her şeyin bittiği bir zaman-uzam kesişmesinde başlar.

Yol

Roman, yol kronotopuyla başlar. İhtiyar Tanabay ile arabaya koşulu yaşlı Gülsarı ilçeden köye doğru, gün akşama dönerken yola çıkmış, Aleksandrovka yokuşunu tırmanmaktadırlar. Bu, Gülsarı'nın son yolculuğudur. Kıştan yeni çıkıldığı için yol ıssızdır ve yol boyunca onlarla ilgilenmeden geçip giden bir kamyon dışında kimseyle karşılaşmazlar. Bahtin, yol kronotopunun farklı toplumsal sınıflara mensup insanları karşılaştırdığını, toplumsal mesafelerin kaybolmasıyla tanışmaların yolda mümkün olduğunu ileri sürer. Yol aynı zamanda hem yeni başlangıçların hareket noktası hem de olayların sonuçlandığı yerdir. (Bahtin, 2001, s. 317) Romanın açılış sahnesi, aslında her şeyin sona erdiği bir zaman-uzam kesişmesinin temsilidir. Bu yüzden yeni karşılaşmalar olmaz, yeni başlangıçlar yaşanmaz. Yolun ortasında Gülsarı ölür, sabaha kadar onun başında bekleyen Tanabay da gelecekte umutsuz, Gülsarı'ya veda eder. Aleksandrovka yokuşunu bu son kez tırmanışlarının bir anlamı daha vardır: Geçen zaman yolda daha iyi anlaşılacaktır. Tanabay da, Gülsarı da bu yolu "çok "eskiden" defalarca aşmışlardır. Biri aceleci, her işini bir an önce yapmak isteyen bir devrimci, öteki gençliğinde koşu stiliyle herkesi kendine hayran bırakmış bir attır. Ama artık bütün bunlar çok eskide kalmıştır. Yaklaşık yirmi yıl önce yaşanmıştır, o en güzel günler. Gülsarı yaşlanmıştır; ilk sahibi Tanabay'ı, kolhoz yöneticilerini, parti temsilcilerini sırtında taşıdığı o itibarlı günler geride kalmıştır. O, artık arabaya koşulan yaşlı bir attır. Tanabay da kendini davaya adanmış, sözünün dinlendiği günleri geride bırakmıştır. Parti'den atıldığı için gelininin alaylarına maruz kalmaktadır. Bu yolculuk ikisi için de bir bitişir. "Gençler sağa sola motorlu araçlarla gittikleri için onun lagar beygirinin koşulduğu arabaya dönüp bakan bile yoktu[r]." (Aytmatov, 1983, s. 6) Romanın aktüel zamanının 1963 olduğu düşünüldüğünde at arabası ile motorlu taşıt karşılaşmasının anlamı daha iyi anlaşılacaktır.

Tanabay ile Gülsarı'nın ölüm yolculuğunun simgesel anlam taşıdığı düşünülebilir. Bununla sistemin eskiyeni, işlevsizleşeni dışladığı; geleneksel Kırgız yaşam tarzının da değişime diremediği, Tanabay gibilerin devrinin tamamlandığı vurgulanmaktadır. Bu son yolculuk, değişimin, yenileşmenin insani olup olmadığı konusunda da okuru düşündürür.

Yol boyu Tanabay, yaklaşık yirmi yıl önceki geçmişini anımsar; bir bakıma geçmişle hesaplaşır. Anlatıda, dört kez daha an'a kısa dönüşler gerçekleştirilse de, roman, daha çok başlangıçtan yaklaşık yirmi yıl öncesinin, yani II. Dünya Savaşı sonrasında öyküsü olarak kurgulanır.

Anlatının yirmi yıl öncesine dönüşü ile yol, Tanabay'ı ve Gülsarı'yı yenilgiye ve ölüme götüren sürecin yine kilit kronotopu olmayı sürdürür. Köyü ilçeye, köyü yaylaya, yaylayı köye bağlayan yol, kahramanlarımız tarafından defalarca kat edilir;

umuttan umutsuzluğa, huzurdan huzursuzluğa, düzenden kaosa geçiş, hep yol kronotopuyla anlamını bulur. Tanabay, önce Gülsarı'nın sırtında, sonra başka atlarla yaylada yilkılıkların ardında yol kat eder; kolhoz denetleme kuruluna seçildiği için de at sırtında yayladan köye, köyden yaylaya veya ilçeye gidip gelir. Tanabay dışında kolhoz yöneticileri ve parti temsilcileri de yolu at sırtında kat eder. At, geleneksel Kırgız yaşamının vazgeçilmez unsurudur. Ancak genç neslin modern yaşam özlemi, geçen zaman içinde atlara olan gereksinimi de azaltmıştır. Bu da romanda gelenekten uzaklaştıran değişimin göstergesi olarak sunulmuştur. Ama romanda bunun onaylandığı söylenemez.

Yol kronotopunun iki farklı kullanımı daha bulunmaktadır:

Romanda aktüel zamandan geçmişe dönüldüğü 2. Bölümde Tanabay'ı köye getiren yol farklı kronotopik özellik taşımaktadır. Savaş sonu (1945) Tanabay, trenle köyüne döner. Dönüş yolu, içerdiği umut dolayısıyla, yol kronotopunun anlamsal değeri bakımından farklı bir işlev yüklenmiştir. Onu savaştan köyüne getiren yol, Tanabay'ın geleceğe olan umutlarını canlı tutmaktadır. Gelecek aydınlıktır; görev bilinci içindeki bir komünist olarak yurdunu korumuş, yaralanmış, iyileşmiş; gelecek aydınlık günlere olan inancıyla köye dönmektedir. "*Ancak Tanabay çok acele ettiğini anlamakta geçikmedi. Geleceğe rehin olarak daha birçok yılını vermesi gerekiyordu.*" (Aytmatov, 1983, s. 15) Umud yolundan gelen Tanabay, gerçeklerle yüzleşecektir. Yol burada ideallerin, mutlu geleceğin tasarlandığı uzamdır; ama Tanabay'ın karısına ve bir yaşındaki oğluna özlemle ulaştığı köy, hayallerden uzak gerçeklerin yaşandığı yerdir. Savaş yılları, halkın ve yerel kolektif çiftliklerin ağır bedeller ödemesine sebep olmuştur.

Yol, romanda her zaman anayol, yaylayı köye, köyü ilçeye bağlayan bir kronotop değildir. Köy içinde de insanlar yola çıkarlar; karşılaşmalar, tesadüfler köyde veya ilçede daha çok yolda cereyan eder. Tanabay, yasak aşkı Bübücan'a yolda rastlar. Köy yolunu takip ederek Gülsarı Tanabay'ı Bübücan'ın evine getirir. Tanabay, 1 Mayıs şenliğinin gecesinde Bübücan'ın evine gider ve yasak ilişki başlar. Sonrasında Tanabay, Gülsarı'nın sırtında aylarca gece yarılari yayladan köye, Bübücan'a gidecektir. Yol, burada Tanabay'ı yasak olana ulaştıran uzamdır.

Roman, başladığı gibi yolda biter.

Köy/ilçe

Elveda Gülsarı'da köy, önemli kronotoplardan biridir. Köyün adı verilmemiştir; ancak Aytmatov uzmanları, burasının yazarın çocukluğunun geçtiği Şeker köyü olduğunu bildirmektedir. (Akmataliyev, 1998, s. 20) Adı geçmese de, sonuçta romanda temsil edilen bir Kırgız köyüdür.

Tanabay, savaşa gitmeden önce köyde yaşamaktadır; savaştan sonra da köye döner. Bir süre bir demircide çalışır. Savaş dönüşü başlangıçta Tanabay'ın köydeki yaşamı durgundur; oysa gençliğinde Tanabay, devrime gönülden inanmış bir komünist

olarak, köyün ekonomik yaşamını kökten değiştirecek kararların alınmasında öncü rol üstlenmiştir.

Romanda köy, Sovyet sistemi içinde var olan bir uzamdır. Köyde toprak mülkiyeti, Tanabay'ın da katkılarıyla, ortadan kaldırılmış; topraklar kolektifleştirilmiştir. Bu yüzden köyün bütün sosyo-ekonomik yaşamı, Parti ve kolhoz tarafından belirlenmektedir. Köy, Parti otoritesinin geniş ölçüde hissedildiği uzamdır. Köyde Parti üyesi olmak bir ayrıcalık sağlar kişiye. Köy, romanda kolhoz kronotopu dolayısıyla önem kazanmaktadır daha çok. Çünkü köyün ekonomik ilişkilerini kolhoz olmadan düşünmek neredeyse olanaksızdır.

Köy, kronotop olarak sadece bir uzamın adı değildir; köy bir tarihsel zamanın, 1943 ve sonrasının uzamıdır. Zaman, uzam olarak cisimleşmiştir köyde. İkinci Dünya Savaşının sonunda merkezden çok uzaktaki bu köy, savaş sonrasının bütün sosyo-ekonomik sorunlarının yaşandığı yerdir. *“Ekmek kıttı, üstleri başları yoktu, kadınlar çıplak ayaklarına lastik giyip dolaşırlardı dışarıda. Kooperatif çiftlikleri girtlağa kadar borç içindeydi, çocuklar şeker nedir bilmezlerdi, bankalardaki hesaplarına el konmuştu.”* (Aytmatov, 1983, s. 17)

Köy, *Elveda Gülsarı*'da, genelde beklendiği gibi, geleneklerin sıkı sıkıya korunduğu, az çok geleneksel bir yaşam biçiminin hüküm sürdüğü bir kronotop değildir. Köy, eski Kırgız yaşam kültürünün değişime uğradığı bir yer olarak kurgulanmıştır.

Bu genel çizgiler dışında romanda köy, Parti çevresi ve kolhoz yönetimi hariç, insan çeşitliliğiyle temsil edilmemiştir. Kolhoz denetleme kurulu üyeliği bir kenara, Tanabay'ı köye bağlayan sadece yasak aşkı Bübücan'dır. Bübücan da köyde yaşar. Tanabay, yaklaşık altı ay boyunca geceleri gizlice köye gelir; Bübücan ile birlikte olur.

Köy, *Elveda Gülsarı*'da sonuç olarak, sınırlılığın, otoritenin, yerleşik yaşamın kronotopudur ve yaylanın karşıtıdır. Metnin niyeti açısından bakıldığında köyün barındırdıklarının daha çok olumsuz nitelikleri temsil ettiği görülmektedir.

Tanabay'ın Parti'den ihraç edildiği toplantının yapıldığı yer olmakla birlikte ilçenin romandaki işlevi sınırlıdır. İlçe Parti Teşkilatındaki toplantılar dolayısıyla köydeki Parti temsilcileri ilçeye giderler; köyü ve kolhozu ilgilendiren kararlar ilçede alınır. Ama ilçenin bunlar dışında romandaki eylemin merkezi olduğu ileri sürülemez. Tanabay'ın kolhoz başkanına saldırmasından sonra Parti'den ihraç edilmesi de ilçede gerçekleşir. Parti teşkilatının 1945 sonrasındaki oligarşik yapısı, Tanabay gibi Sovyet sistemine inanmış partilileri dışlar.

Yayla

Savaştan döndükten bir süre sonra Tanabay, çocukluk arkadaşı kolhoz başkanı Çoro'nun isteği üzerine eşi Caydar'ı da ikna ederek yaylada yıllık çobanlığı yapmaya

başlar. Kolhoza ait at ve koyun sürülerine çoban lazımdır; ancak gençler daha iyi bir yaşam istedikleri için bu görevden kaçınılmaktadırlar. Böylece Tanabay ailesi için köyden nispeten uzak yeni bir yaşam başlar. Aile yeniden eski göçebe yaşam tarzını sürdürmeye başlar. Köydeki evlerinin yerini geleneksel keçe çadır “oba” alır.

Yayla, 2. Bölümden itibaren romanın ana eylemi belirleyen en önemli zaman-uzamıdır. Tanabay, burada henüz bir buçuk yaşında cılız bir tay olan Gülsarı ile karşılaşır. Gülsarı'nın benzersiz rahvan koşu stilini yaylada keşfeder; onun hızla gelişip genç bir at oluşuna tanık olur; Gülsarı'yı eğitip üstüne biner ve onun eşsiz koşusuyla şenlikte birinci gelir. İlk zamanlar her şey yolundadır. Tanabay'ın Gülsarı'nın sırtında oradan oraya gidip gelişleri, yalkıyla olan bağları onu mutlu etmektedir.

Romanın dramatik eylem bakımından en önemli dönüm noktaları yaylada gerçekleşir. Yayla, bu bakımdan romanın ana kronotopudur.

Tanabay'la Gülsarı'nın yayladaki mutlu yaşamları yaklaşık üç buçuk-dört yıl kadar sürer. Kolhoz'un müdahalesi oluncaya kadar yayladaki insan ve hayvan nüfusunun doğayla uyumu mükemmeldir. Gülsarı'nın ününün artması üzerine yeni kolhoz başkanı 5 Eylül 1950 tarihli bir yazıyla Gülsarı'yı sürüdeki kısraklardan ve Tanabay'dan ayırır. Böylece uyum da mutluluk da bir daha geri gelmemek üzere ortadan kalkar. Gülsarı kolhozdaki ahırdan zincirlerini koparıp koparıp yaylaya kaçır ve en ağır şekilde cezalandırılır.

Sert geçen bir kışı hayvanlar ve Tanabay ailesi yine yaylada geçirir. Tanabay, yalkılıklar dışında koyun sürüsünün çobanlığını da üstlenmek zorunda kalmıştır. Baharla birlikte kuzulama mevsiminde Tanabay, ailesi ve birkaç görevliyi Parti ve kolhoz yönetimi yalnız ve çaresiz bırakır. Nihayet romanın eşik kronotopu da yaylada gerçekleşir. Kolhoz yönetimi, yetiştirilen bütün ürünleri devlete zararına satmak zorunda kaldığı için doğuracak hayvanlara ve kuzulara sağlıklı barınak ve yeterli yem sağlamaz; bu yüzden hayvan ölümleri çığ gibi büyüyünce Tanabay'ı soruşturmak üzere Parti, bir resmi soruşturmacı görevlendirir. Sekizbayev adlı savcı, yaylada insanüstü bir mücadeleyle hayvanları yaşatmaya çalışan Tanabay'a hakaret eder. Tanabay da ona saldırır. Olay örgüsünde bir eşiğin aşılması anlamına gelen bu olay üzerine Tanabay Parti'den ihraç edilir.

Yayla, yalkılık atların, koyunların sürüler halinde yaz kış güdüldüğü, hayvanların üreyip çoğaldıkları, et, süt ve yün gibi ürünlerinin toplanıp kolhoza teslim edildiği uzamıdır. Yaylada yaşam çok zordur; yayla insanla hayvanın aynı kader birliği içinde doğayla müthiş mücadelesinin yaşandığı yerdir. Romanda Tanabay ve ailesinin, başta Gülsarı olmak üzere bütün yalkılıkların ve koyun sürülerinin doğaya karşı destansı direnişleri yayla kronotopuyla cisimleşmiştir. Yaylada zaman güne, aya, takvime göre değil, mevsimlere göre akar.

Romanın kurgusunda yayla ile köyün temsil ettiği değerlerin çatışması önemli rol oynar. Değişimi bir yozlaşma olarak köy ve kolhoz kronotopları ile somutlaştıran romanda yayla, Kırgız halkının yüzyıllar öncesinden gelen göçebe kültür değerlerinin

göstergesidir. Romanda “yayla”nın “köy”e yenilmesi, Sovyet devrimiyle birlikte halkın kültürel değerlerindeki değişimi işaret etmektedir. Köy ve köyün temsil ettikleri; doğaya, yaşama hakkına, özgürlüğe karşı çıkan bir güçtür. Yayla ise Kırgız halkının geleneksel yaşam tarzının simgesidir bir bakıma.

Yaylada Tanabay ve ailesi geleneksel keçe çadır “oba”da barınır. Devrimden sonra Kırgız yaşam tarzındaki değişimler sonucunda halk yerleşik düzene alışmaya başlamış ve bu arada doğaya uyumlu obalar da terk edilmiştir. Tanabay ailesinin yaylada barındıkları oba, eskimiş; neredeyse onarılması olanaksız hale gelmiştir. Yeni oba yapımı da bütün yıllere kolhoz el koyduğu için mümkün görülmemektedir. Özellikle Tanabay’ın karısı Caydar, obadan vazgeçmez. Tanabay, canı sıkıldığında, sisteme karşı kendini yenik hissettiğinde çadıra sığınır. Onu Caydar’ın çaldığı kopuz ve söylediği türkü avutur. Halkın yüzyıllardır biriktirdiğiengin bilginin ürünüdür keçe oba. “*Oysa gençliğinde küçük esnafın baş düşmanlarından birisi de kendisiydi. Hatta bir keresinde obaların kaldırılması konusunda parti gençlik kolu toplantısında uzun bir söylev çekmişti. Obaların artık bırakılması gereken, devrim öncesi oturma yerleri olduğunu ileri sürerek onları savunanlara vermiş vermişti.*” (Aytmatov, 1983, s. 79) Keçe obaların yerini köyde yeni evler almış; obaların keçeleri kesilip başka işlerde kullanılmıştır. Bir süre sonra yayla yaşamı için obanın vazgeçilmez olduğu anlaşılmıştır. Ancak yeni yaşam biçiminden geriye dönüş olanaksızdır. Tanabay’daki değişim, şu sözlerle vurgulanır: “*Nasıl olmuş da obalarda atalarımızın şaşkıncı yaratıcılığını görememiş, obadaki en ufak ayrıntının nesiller boyu edinilmiş deneyimle kazanıldığını sezememişti.*” (Aytmatov, 1983, s. 79) Çadır kronotopu görüldüğü gibi romanda Kırgız yaşam biçiminin savunusunun simgesidir. Kendine dayatılan yeni yaşam tarzına; yerleşik düzene bir itirazdır. Bir anlamda Stalin dönemiyle bir hesaplaşmanın zaman-uzamıdır. Ama aynı zamanda keçe oba, geleneksel Kırgız kültürünün Sovyet sistemi karşısında yenilgiye uğradığının da göstergesidir. Bununla birlikte Tanabay’ın 1950’li yılların başında, Stalin henüz yaşıyorken, o dönemde feodal kültür olarak aşağılanan ulusal kültür değerlerini yeniden keşfini, hatta romanın genel itibarıyla Stalin dönemiyle hesaplaşmasını, yazarın metni yazdığı zaman-uzamdan metne ideolojik bir sızma olarak değerlendirmek yanlış olmayacaktır.

Kolhoz

Elveda Gülsarı’da yaylanın karşısındaki kronotop, köy gibi görünmekteyse de aslında köyün bütün sosyo-ekonomik yaşamını belirleyen, kolektif çiftliktir, yani kolhozdur. Kolhoz, savaş sonrasında Kırgız halkını mutlu, müreffeh kılan bir yapı değildir; tam tersine kolhoz, halkı yoksulluğa, çaresizliğe iten bir kurum olarak kurgulanmıştır.

Sovyetler Birliği’nde kolektif çiftlikler Lenin döneminde de vardı; ancak küçük köylünün toprak sahibi olmasına, toprağı işlemesine izin verilirdi. 1930’lu yıllardan itibaren Stalin döneminde kolektifleştirme politikaları çerçevesinde toprakların onda dokuzunun kolektif çiftliklerin veya devletin mülkiyetine geçtiği bilinmektedir (Turan, 2011, s. 307-332).

“Şeker” köyündeki kolektif çiftlik, bütün köylüyü mutlu ve müreffeh yaşatmak üzere kurulmuştur. Başlangıçta hayallerini gerçekleştirmek amacıyla kolektif bilinçle hareket edilmiştir; ama savaşla birlikte uyum da, başarı da ortadan kalkmıştır. Parti'nin bir organı olarak kabul edildiği için, Parti temsilcileri özellikle savaş yıllarında ve sonrasında oligarşik bir yapı oluşturmuşlar; halktan kopuk bir şekilde sadece kolhoz başkanına emirler yağdırmaktan başka çiftliklerle ilgilenmemeye başlamışlardır. “...Eski yöneticiler halkın arasına girerlerdi, kendilerine yaklaşma olanağı vardı. Şimdikiler öyle miydi ya? Köye gelince başkana bağırıp çağırırlar, çiftlik yönetim kuruluşuyla görüşmek bile istemezlerdi.” (Aytmatov, 1983, s. 91) Romanın başında kolhoz başkanı Tanabay'ın en yakın arkadaşı Çoro'dur. Çoro ile geçmişte kolektif bilincin köyde yerleşmesi için birlikte mücadele etmişlerdir. Çoro'nun çabaları, kolhozda işlerin bir süre daha aksamadan yürümesini sağlamış; ancak Çoro hastalanınca yerine gelen yeni kolhoz başkanı ile birlikte, zaten ekonomik olarak zor durumda olan kolhoz, hem yönetsel hem de ekonomik olarak tam bir çöküş yaşamaya başlamıştır. Bunun romana göre iki sebebi vardır. Öncelikle devlet, bütün üretilenlere el koymaktadır; ancak üretim maliyetinin altında bir fiyatlandırma yapıldığı için kolhoz sürekli zarar etmekte; bankalara olan borçlar sürekli artmaktadır. İkinci olarak kendi çıkarını düşünen, halkla iletişimi kalmamış bürokratlaşmış yöneticiler kolhozu kötü yönetmektedirler.

Kolhoz kronotopu, olumsuz anlamlar yüklenerek romanın en önemli yapısal öğelerinden birini oluşturmaktadır. Aytmatov, kolhozlar hakkında okurunu bilgilendirmez; zaten romanın yazıldığı dönemde Sovyet toplumunda sınırları az çok belli bir kolhoz imgesi mevcuttu. Aytmatov, Stalin sonrası ideolojik eğilimlerinin de etkisiyle romanda olumsuz bir kolhoz kronotopu kurgulamıştır. Roman boyunca kolhoz ile yayla iki karşıt kronotop olarak dramatik eylemi belirlemiştir.

Kolhoz, sadece köye egemen değildir; aynı zamanda yayladaki atların, koyunların da sahibidir. Ancak yaylada kolhozun baskısı hemen hissedilmez. Tanabay, yayladaki ilk yılında görece özgürlüğü alabildiğine yaşar. Gülsarı da kolhozun müdahalesi oluncaya kadar kırlarda özgürdür. Gülsarı, onu yetiştiren Tanabay'dan kolhozun emri üzerine koparılır. Kolhozun ahırına kapatılır; her seferinde kaçarak yaylaya, kırsakların yanına gelir. Bunun üzerine kolhoz başkanı Çorokul Aldanoviç'in gözetiminde Gülsarı kolhoz ahırının önünde iğdiş edilir (Aytmatov, 1983, s. 81-86). Romanda kolhozun zaman-uzamsal anlamını ortaya koyan en önemli sahnelerden biri budur. İğdiş edildikten sonra Gülsarı'nın direnci tamamen kırılacaktır. Kolhozun buyurgan, insani olmayan bir kurum olduğu, iğdiş olayı ile bir kez daha gösterilmiştir. Kolhoz, simgesel olarak Sovyet sistemini temsil etmektedir. Gülsarı'nın kolhozda iğdiş edilmesi, bir bakıma halkın değerlerinin iğdiş edilmesidir.

Sovyet sistemi tarafından 1930'lu yıllarda kurucu ideolojiye uygun olarak toprak mülkiyetinin kaldırılma sürecinde tarım alanları kolhoz adı verilen kolektif çiftliklere devredilirken her şeyin yolunda gideceği, köylülerin daha müreffeh bir yaşama kavuşacakları düşünülüyordu. Tanabay da sistemin inançlı bir neferi olarak kolhoza ve kolektifleştirme politikasına sahip çıkmıştı. Ancak romanda kolhoz, işlemeyen bir sistem olarak sunulmuştur. Tanabay, kolhozun kendine vurduğu her

darbede, mutlaka kendisinin bir yanlışı olduğunu düşünmeye devam eder; ancak okur romanda kolhozun bir kronotop olarak olumsuz bir anlam alanına sahip olduğunu algılar.

Romanda kolhoz, sıradan bir uzam değildir. 1940'lı, 1950'li yıllar boyunca bütün köye, tarlalara, yaylaya, yayladaki hayvanlara, hatta özellikle insanlara nüfuz etmiş bir organizmadır. Ancak kolhoz, Parti'nin bir yan kuruluşu olduğuna göre, bağımsız bir kurum sayılamaz. Devlete egemen olan Parti'deki yapısal sorunlar, kolhozu da derinden etkilemiştir. Romandaki haliyle kolhoz, Tanabay ve Çoro gibi devrime yürekten inanmış komünistleri dışlayan, oligarşik bir yapıdır. Tarih-coğrafya ilişkisi düşünüldüğünde de kolhoz ve Parti, Stalin döneminin göstergeleridir.

Sonuç

Elveda Gülsarı, görüldüğü üzere dört kronotop üzerinde kurgulanmıştır. Romanın ana çatışması da kronotoplar sayesinde cisimleşmiştir. Köy ve kolhoz, insanlara ve hayvanlara hükmeden, buyurgan resmi ideolojinin kronotoplarıdır. Kolhoz romanda hem bir uzamdır hem de özel bir zamanı vurgulamaktadır. Romanın öykü zamanı büyük ölçüde 1945 ve sonrasıdır. Ama romanda anlatılan Kırgız köyü ve kolhoz, hatta yayla hesaba katılmazsa, bu tarih, hiçbir anlam ifade etmez.

Romanın yapısal ritminde de iki grup kronotopun birer karşıtlığı imledikleri dikkat çeker. Köy, ilçe, kolhoz bir grubu; yayla, oba ise diğer grubu oluşturmaktadır. Roman ilk grup kronotop ile ikinci grup kronotopun karşıtlığının temsili şeklinde kurgulanmıştır. Yol ise her iki grup kronotopu birbirine bağlar. Yolun genelde at sırtında kat edilmesi ise, yolun zamansallığını gösterir. Kısacası romanda kronotopik olmayan hiçbir olay yoktur.

Cengiz Aytmatov, özellikle kolhoz kronotopu ile Stalin dönemini cisimleştirmek istemiştir, denebilir. Kruşçev döneminde kaleme alınan bir romanda savaş sonrası Kırgızistan'ın kırsal bir bölgesinde faaliyet yürüten kolektif çiftliklerden birindeki oligarşik yönetim anlayışının eleştirilmesi elbette dikkat çekicidir. Roman her ne kadar gençliğin sistemi yeniden ayağa kaldıracağı umudunu vermeye çalışıyorsa da, İbrahim gibi her devrin adamı bir tipin genç Parti yöneticilerinin etrafında oluşları, bu umudun çok da güçlü olmadığını hissettirir. Romanda geleneksel Kırgız kültürüne, eski Kırgız yaşam tarzına yayla ve keçe oba kronotopları üzerinden yapılan olumlu vurgu ise Aytmatov'un kendi toplumuna yabancılaşmadığını, halkının geçmişine sahip çıktığının en önemli göstergelerinden biridir. Ancak romandan yansıdığı kadarıyla, Sovyet sistemi içinde Kırgız kültürünün izleri silinmektedir. Keçe oba üretimi ortadan kalkmıştır; obada yaşama pratiği de unutulmaya yüz tutmuştur. *Elveda Gülsarı*, unutulmuş veya unutturulan soyut veya somut Kırgız kültür varlıklarına yakılan bir ağıt olarak da okunabilir.

KAYNAKÇA

- Akmataliyev, A. (1998) *Cengiz Aytmatov'un Dünyası*, Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı Yayınları, Ankara
- Aytmatov, C. (1983) *Elveda Gülsarı*, Çeviren: Mehmet Özgül, Cem Yayınları, İstanbul
- Bahtin, M. (2001) *Karnaval'dan Romana*, Çeviren: Cem Soydemir, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Bahtin, M. (2002) *The Dialogic Imagination*, University of Texas Press
- Bahtin, M. (2004) *Dosteyevski Poetikasının Sorunları*, Çeviren: Cem Soydemir, Metis, İstanbul
- Bahtin, M. (2005) *Rabelais ve Dünyası*, Çeviren: Çiçek Öztekin, Ayrıntı, İstanbul
- Brandist, G. (2011) *Bahtin ve Çevresi*, Çeviren: Cem Soydemir, Doğu-Batı, Ankara
- Cengiz Aytmatov Doğumunun 75. Yılı İçin Armağan* (2004), Kırgızistan-Türkiye Manas Üniversitesi Yayınları, Bişkek
- Esen, N. (2002) "Ahmet Mithat'ta Kronotop Kavramı", *Kitaplık*, 54, 137-139
- Korkmaz, R. (2004) *Aytmatov Anlatılarında Ötekileşme Sorunu ve Dönüş İzlekleri*, Türksoy, Ankara
- Parla, J. (2000) *Don Kişot'tan Bugüne Roman*, İletişim, İstanbul
- Turan, M. (2011) "SSCB'de Toprak Mülkiyeti", *SBF Dergisi*, 66 (3), 307-332

KEMAN ÇALMADAKİ TEKNİK ZORLUKLARA YÖNELİK GÖRÜŞLER

C. Hakan Çuhadar¹

ÖZET

Keman, ortaya çıkışından bugüne kadar üzerinde en çok eser yazılan ve çalma tekniği geliştirilen çalgılardan birisidir. Hemen hemen tüm doğu ve batı müziklerinde önemli bir yeri bulunmaktadır. Özellikle gelişen yay ve çalma teknikleri sayesinde batı müziğinin en önemli üyesi olmuştur.

Batı dünyasında 1600 yıllarında geliştirilmeye başlanan keman, İtalyan ustalar Amati, Guarnerius ve Stradivarius sayesinde bugünkü şeklini elde etmiştir. Keman çalmada önemli bir unsur olan yay ise Fransız yay yapımcısı François-Xavier Tourte tarafından 1785-1790 yıllarında geliştirilerek günümüzdeki şeklini almıştır. Yayıdaki biçimin bugünkü aşamaya gelmesi, kemanda çok önemli yay tekniklerinin ortaya çıkmasına da sebep olmuştur. Halen kullanılan zıplatmalı teknikler, yayın biçiminin değişmesinden sonra gerçekleşmiştir.

Keman çalma teknikleri özünde, sağ el ve sol el teknikleri olarak ikiye ayrılır. Keman eğitimi de bir anlamda bu sağ ve sol el tekniklerinin öğretilmesi sürecidir. Bu tekniklerin zorluk derecelerinin doğru saptanmasının, eğitim-öğretim sürecini planlamada önemli bir faktör olduğu düşünülmektedir. Bu bağlamda yapılan araştırma, “hangi keman tekniği daha zordur?” sorusuna yanıt aramak için yapılmıştır. Araştırma sonuçlarının eğitimcilerle yol göstereceği varsayılmaktadır.

Anahtar kelimeler: Keman, Keman Çalma Teknikleri, Keman Çalmada Zorluklar

OPINION ON TECHNICAL DIFFICULTY FOR VIOLIN PLAYING

ABSTRACT

The Violin, from its emergence until today, is the instrument for which the most works have been written and, whose playing techniques have developed the most. The Violin has an important place in both, eastern and western music. Thanks to the specially developed bow and playing techniques, the violin has been the most important member of the western music.

The Violin began to be developed in Europe in the 1600's and reached its current form through Italian masters Amati, Guarnerius and Stradivarius. Bow is an important element in playing the violin. It was developed between 1785-1790 by French bow maker François-Xavier Tourte and reached its contemporary form. The present shape of the bow enables performers improve many important bow techniques in violin playing. Spiccato techniques were developed after changing the bow shape.

Essentially, violin playing techniques bifurcate as right and left hand techniques. In a sense, violin education is the duration of teaching these right and left hand

¹Doç. Çukurova Üniversitesi, Devlet Konservatuarı, Müzik Bölümü, chcuahdar@gmail.com

techniques. It is considered that determining the difficulty level of these techniques is an important factor in planning the duration of training and education. In this context, the survey was made to look for an answer to the question “which violin technique is more difficult than the other?”. It is assumed that the results of this survey will lead the educators.

Keywords: Violin, Violin Playing Techniques, Difficulties of playing Violin

Giriş

Yaylı çalgılar temelde iki ayrı çalgının birleşiminden meydana gelmiştir. Bu çalgılar, Lute ya da mandolin biçimindeki ilk biçim ile Welsh’lerden geldiği düşünülen *Crowth* (düz- uzun ses kutusu olan telli bir çalgı) adlı -fidel ya da fides olarak da adlandırılan- diğer ikinci tür çalgıdır. Bu iki tip çalgının zaman içinde biçim değiştirmesi ve birleşimi, modern keman ailesinin doğmasını sağlamıştır. Kemanın mükemmel hale gelmesi İtalya’da 1600 yılları sırasında başlamıştır. Cremonalı çalgı yapımcıları Amati, Guarnerius ve Stradivarius 1600 ve 1700 yılları arasında ünlü çalgılarını yapmışlardır. Orijinal *lute* ve Arap *rebeck* çalgılarına bakıldığında modern kemanın yuvarlaklığının buradan geldiği görülebilir. Kemanın düz biçiminin de yine *rebeck* çalgısının biçiminden geldiği görülebilmektedir. Fidula ya da vidula adı da ortaçağ Latin kemanlarının (string) adıdır ve sonradan fiddle ve viola’ya dönüşmüştür. Daha küçükler viola, *violino*, daha genişleri de *violoncello* ve *viola de gamba* olarak adlandırılmıştır. Ortaçağda sayıları 15-20 arasında pek çok yaylı çalgı türü vardı. 1600-1700 yıllarından sonra ise bu çalgıların bir kısmı gelişim göstererek günümüze kadar gelmiştir (Macdowel, 1912).

Sanatçı, eğitimci ve günümüz seçkin müzisyenlerinden biri olarak kabul edilen Simon Fischer’in *The Musician's Hand* (1997) adlı kitapta yayınlanan “Technique and ease” (anonim 1) başlıklı makalesine göre, keman bir teknikler mozağıdır. Yazara göre klavyeli bir çalgıda beş farklı nota aynı yöntemle çalınır. Kemanda ise aynı beş nota, her nota için beş farklı teknikle çalınabilir. İlk nota telde çok hafif ve yayın hızı hızlıdan yavaş doğru ve baskı da fazladan hafife doğru değiştirilebilir ikinci nota da bir parmak yayın hızını etkilemeksizin tel üzerine düşebilir, sonraki notada yay başka bir telde çalınabilir. İster başlangıç kemancısı ister konser kemancısı olun ya da çok kolay ya da çok zor bir parça çalın, pek çok tekniği bir arada kullanırsınız. Bazı virtüöz ögeler dışında basit ya da zor bir parçada bile aynı anda düzinelerce farklı teknikler ya da aşırı farklı hızlı bölümler çalınabilir. Bunlarla birlikte keman eğitiminde çevreden evrene ilkesine uyulmasının, keman öğretimine olumlu bir katkı yapacağı da belirtilmektedir (Müezzinoğlu, A., Öztürk, G., F., 2016).

Büyükaksoy’un (1997) ve wikipedia internet sitesinin de (Anonim 2) belirttiği gibi kemanda çalma teknikleri “sağ el” ve “sol el” teknikleri olarak ikiye ayrılmaktadır. Sağ el, elde edilecek sesin rengini belirlerken, sol el de sesin yüksekliğini belirlemektedir.

Sol el tekniklerini; pozisyonlar, açık teller, çift sesler, akorlar, vibrato, süslemeler, sol el pizzicatosu, glissando ve armonikler (doğal ve yapay) olarak sınıflandırmak mümkündür.

Yay teknikleri ise, “*yayın tel ile olan ilişkisi*” çerçevesinde incelendiğinde, araştırmacı Holm’un da (2001, s.6) kabul ettiği biçimiyle iki ana başlıkta ele alınmaktadır.

1. Tel üzerinde kalarak yapılanlar; Detache, Legato, Portato, Staccato, Martelé
2. Telden ayrılarak yapılanlar; Spiccato ve Sautillé.

Yay tekniklerinin “*müziksel ifade*” bağlamında incelenmesi ise daha farklı ve ayrıntılı bir sınıflandırmayı gerekli kılmaktadır. Ünlü keman pedagoglarından Calvin Sieb’e göre (Anonim 3), yay tekniklerinin sınıflandırılması 1. Detache 2. Martelé 3. Spiccato ve 4. Pizzicato gibi dört ana başlık içermektedir. Bu dört ana başlık içinde, diğer ilgili yay teknikleri ve çeşitlemeleri de yer almaktadır.

Öztürk’e (2012) göre ise yay çeşitleri Legato, Detache, Martelé, Sautillé, Spiccato, Staccato, Saltando ve Ricochet olarak adlandırılmaktadır.

Çuhadar’a göre de (2009) keman çalmada kullanılan sağ el teknikleri, aşağıdaki gibi ana başlıklarda sıralanmaktadır. Legato, Detache, Martelé, Spiccato, Köprüde üzerinde çalma (Sul Ponticello), Yay çubuğu ile çalma (Col Legno), Yay çubuğu boyunca çalma (Col Legno Tratto), Shuffle (Yayı sürüyerek çalma) ve Tremolo.

Tekniklerin farklı adlandırılmasının, farklı bakış açılarına göre değerlendirilen ya da değişen bir durum olduğunu burada görmek mümkündür. Örnek olarak Öztürk’e (2012) göre staccato farklı bir teknik olarak sunulurken Calvin Sieb’e göre de (Anonim 3) staccato tekniği özünde bir martelé çeşididir. Bir başka örnek de ifade edildiği gibi elde edilecek sesin rengini belirleyen sağ el tekniklerinin, icra edilen müziğin zamanına göre de çeşitlilik ve farklılık göstermesidir. Barok dönemde icra edilen müziklere kıyasla 20. yüzyıl müziklerinin daha fazla sayıda çeşitlilik gösterdiği bilinen bir gerçektir. Örnek olarak yayın çubuğu ile çalma tekniğine (Col Legno Tratto) barok dönemde rastlamak mümkün değildir.

Fakat bu farklı sınıflandırmalar, araştırmanın ilgisi dışında olup, araştırmanın odağında, kişilere göre farklı gruplarda da olabilecek olan sağ ya da sol el teknikleri içinde, ilgililerin deneyimlerine göre daha zor olanlarını tespit etme düşüncesi vardır.

Araştırmanın Amacı

Araştırma, öncelikle kemanda sağ el ve sol el teknikleri nelerdir sorusuna yanıt arandıktan sonra, günümüzde bu teknikler içinde en zor olanlarının hangileri olduğuna ilişkin meslek insanları ile yapılan anketin değerlendirilmesiyle yanıt bulmaktır.

Araştırmanın Önemi

Bu çalışmanın, konu ile ilişkin mevcut araştırmalar incelendiğinde, çok sıklıkla yapılmayan bir araştırma olduğu düşünülmektedir. Araştırmanın, alanında uzman

kişilerin görüşlerinin alınması yönünden önemli olduğu düşünülmektedir.

Yöntem

Bu araştırma, izlenen yöntem ve toplanan verilerin niteliği açısından betimsel bir çalışmadır. Ayrıca, araştırmada zorluk dereceleri araştırılan çalma teknikleri için gerekli veriler, anket yöntemi kullanılarak elde edilmeye çalışılmıştır.

Anket, yazışma, yazılı iletişim yoluyla veri toplama tekniğidir. Mektup, anket, yazılı testler ve benzerleri bu tür veri toplamada yaygın olarak kullanılan araçlardır. Anket, belli bir amaç ve plana göre düzenlenmiş” soru listesidir. Ankette az ya da çok soru olabilir. Bunlar, genellikle geniş kitlelere uygulanırlar ve sonuçlar üzerinde istatistik değerlendirmeler yapılır (Karasar, 2003, 174).

İlgili anketteki kemandanda çalma tekniklerini, kişilerin kendi deneyimleri doğrultusunda 17 soruda “çok kolay (very easy), kolay (easy), normal (normal), zor (difficult), çok zor (very difficult)” şeklinde derecelendirmeleri istenmiştir. 18. soru ile de açık uçlu olup kendilerinin zor olarak düşündükleri ve ankette belirtilmeyen başka teknikleri de ankete yazmaları istenmiştir.

İlgili sorular kişilerin mail adreslerine Türkçe ve İngilizce olarak gönderilmiş ve online olarak yanıtlamaları istenmiştir. Türkiye ve diğer ülkelerde yaşayan ve keman eğitimcilerine uygulanan anket sonucunda ulaşılan verilerin analizinde, frekans (f) ve yüzde (%) değerleri kullanılmıştır. Gönderilen 50 anket formunun 44’ü yanıtlanmış olup elde edilen veriler tablo içinde verilerek yorumlanmıştır. Anket formu ek’te verilmiştir.

Bulgular

Tablo 1. Keman Çalma Tekniklerinin Zorluk Derecesine İlişkin Görüşler

Soru	Zorluk Derecesi Çalma Tekniği	Çok kolay		Kolay		Normal		Zor		Çok zor	
		f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
1	1-3, 2-4 oktav pasajları	2	4.5	1	2.3	13	29.5	24	54.5	4	9.1
2	Armonikler	6	13.6	10	22.7	23	52.3	5	11.4	-	-
3	Çift sesli armonikler	1	2.3	4	9.1	9	20.5	15	34.1	15	34.1
4	Yayı iterek staccato çalmak	4	9.1	8	18.2	17	38.6	14	31.8	1	2.3
5	Yayı çekerek staccato çalmak	1	2.3	1	2.3	9	20.5	19	43.2	14	31.8
6	Dört telde spiccato bariolaj pasajlar	7	15.9	7	15.9	17	38.6	11	25.0	2	4.5
7	Çeşitli bariolaj pasajlar	1	2.3	7	15.9	25	56.8	10	22.7	1	2.3
8	İki telde bariolaj pasajlar	3	6.8	9	20.5	20	45.5	11	25.0	1	2.3
9	Çok melodik çalmak	1	2.3	6	13.6	17	38.6	15	34.1	5	11.4
10	Sol el pizzicato pasajları	3	6.8	5	11.4	8	18.2	25	56.8	3	6.8
11	Hızlı arpej çalmak	1	2.3	8	18.2	19	43.2	14	31.8	2	4.5
12	Çok tiz konumdaki notaları çalmak	2	4.5	9	20.5	18	40.9	14	31.8	1	2.3
13	Rikoşe tekniği	4	9.1	15	34.1	14	31.8	10	22.7	1	2.3
14	Yayın alt yarısında çekerek çalınan akorlar	2	4.5	12	27.3	27	61.4	2	4.5	1	2.3
15	Çift sesli pasajlar	-	-	1	2.3	21	47.7	19	43.2	3	6.8
16	Onlu pasajlar	-	-	3	6.8	5	11.4	24	54.5	12	27.3
17	Hızlı spiccato pasajlar	5	11.4	5	11.4	22	50.0	12	27.3	-	-

Tabloda 1'deki Soruların Açıklanması

“Keman Çalma Tekniklerinin Zorluk Derecelerini Saptama Anketi” adı verilen anket formunda, katılımcılara soruları deneyimleri doğrultusunda derecelendirmeleri istenmiştir. Aşağıda, katılımcıların sorulara verdikleri yanıtlara ilişkin yorumlar verilmiştir.

1. sorudaki “1-3, 2-4 oktav pasajlarının zorluğuna ilişkin” sorulan soruya, ankete katılan meslek insanlarının, % 4.5’ü “çok kolay”, % 2.3’ü “kolay”, % 29.5’i “normal”, % 54.5’i “zor” ve % 9.1’i ise “çok zor” seçeneklerini işaretleyerek görüşlerini bildirmişlerdir. Tablodaki verilere göre % **54.5** oranla “parmaklı² oktav pasajlarına” “zor” diyenler, en fazla oranı oluşturmaktadır.

2. sorudaki “Armonikler’in çalınma zorluğuna ilişkin” sorulan soruya, ankete katılan meslek insanlarının, % 13.6’sı “çok kolay”, % 22.7’si “kolay”, % 52.3’ü “normal”, % 11.4’ü “zor” seçeneklerini işaretleyerek görüşlerini bildirmişlerdir. “Çok zor” seçeneğini ise hiç kimse işaretlememiştir. Tablodaki verilere göre % **52.3** oranla “armonik” pasajların çalınma zorluğuna “normal” diyenler, en fazla oranı oluşturmaktadır.

3. sorudaki “Çift sesli armoniklerin çalınma zorluğuna ilişkin” sorulan soruya, ankete katılan meslek insanlarının, % 2.3’ü “çok kolay”, % 9.1’i “kolay”, % 20.5’i “normal”, % 34.1’i “zor” ve % 34.1’i ise “çok zor” seçeneklerini işaretleyerek görüşlerini bildirmişlerdir. Tablodaki verilere göre % **34.1** ve %**34.1** oranlarıyla “zor” ve “çok zor” diyenler, aynı oranlarda olup, bu iki oranın toplamının da % **68.2** gibi yüksek bir oran oluşturduğu görülmektedir.

4. sorudaki “Yayı iterek staccato çalma zorluğuna ilişkin” sorulan soruya, ankete katılan meslek insanlarının, % 9.1’i “çok kolay”, % 18.2’si “kolay”, % 38.6’sı “normal”, % 31.8’i “zor” ve % 2.3’ü ise “çok zor” seçeneklerini işaretleyerek görüşlerini bildirmişlerdir. Tablodaki verilere göre % **38.6** oranla “yayı iterek staccato çalma” tekniğine “normal” diyenler, en fazla oranı oluşturmaktadır.

5. sorudaki “Yayı çekerek staccato çalmanın zorluğuna ilişkin” sorulan soruya, ankete katılan meslek insanlarının, % 2.3’ü “çok kolay”, % 2.3’ü “kolay”, % 20.5’i “normal”, % 43.2’si “zor” ve % 31.8’i ise “çok zor” seçeneklerini işaretleyerek görüşlerini bildirmişlerdir. Tablodaki verilere göre % **43.2** oranla “yayı çekerek staccato çalma” tekniğine “zor” diyenler, en fazla oranı oluşturmaktadır.

6. sorudaki “Dört telde spiccato bariolaj pasajların çalınma zorluğuna ilişkin” sorulan soruya, ankete katılan meslek insanlarının, % 15.9’u “çok kolay”, % 15.9’u “kolay”, % 38.6’sı “normal”, % 25.0’i “zor” ve % 4.5’i ise “çok zor” seçeneklerini işaretleyerek görüşlerini bildirmişlerdir. Tablodaki verilere göre % **38.6** oranla “dört telde spiccato bariolaj pasajların çalınma” tekniğine “normal” diyenler, en fazla oranı oluşturmaktadır.

7. sorudaki “Çeşitli bariolaj pasajların çalınma zorluğuna ilişkin” sorulan soruya, ankete katılan meslek insanlarının, % 2.3’ü “çok kolay”, % 15.9’u “kolay”, %

² İngilizcesi “Fingered Octav” ve Türkçesi de “1-3 2-4 oktavları” olarak kullanılan bu tanımlama için, boş tel kullanılmadan çalınması itibarıyla “parmaklı oktav” tanımlaması yazar tarafından kullanılmıştır.

56.8'i "normal", % 22.7'si "zor" ve % 2.3'ü ise "çok zor" seçeneklerini işaretleyerek görüşlerini bildirmişlerdir. Tablodaki verilere göre % % **56.8** oranla "dört telde spiccato bariolaj pasajların çalınma" tekniğine "**normal**" diyenler, en fazla oranı oluşturmaktadır.

8. sorudaki "İki telde bariolaj pasajların çalınma zorluğuna ilişkin" sorulan soruya, ankete katılan meslek insanlarının, % 6.8'i "çok kolay", % 20.5'i "kolay", % 45.5'i "normal", % 25.0'ı "zor" ve % 2.3'ü ise "çok zor" seçeneklerini işaretleyerek görüşlerini bildirmişlerdir. Tablodaki verilere göre % % **45.5** oranla "iki telde bariolaj pasajların çalınma" tekniğine "**normal**" diyenler, en fazla oranı oluşturmaktadır.

9. sorudaki "Çok melodik çalmanın zorluğuna ilişkin" sorulan soruya, ankete katılan meslek insanlarının, % 2.3'ü "çok kolay", % 13.6'sı "kolay", % 38.6'sı "normal", % 34.1'i "zor" ve % 11.4'ü ise "çok zor" seçeneklerini işaretleyerek görüşlerini bildirmişlerdir. Tablodaki verilere göre % **38.6** oranla "çok melodik çalma" zorluğuna "**normal**" diyenler, en fazla oranı oluşturmaktadır.

10. sorudaki "Sol el pizzicato pasajların çalınma zorluğuna ilişkin" sorulan soruya, ankete katılan meslek insanlarının, % 6.8'i "çok kolay", % 11.4'ü "kolay", % 18.2'si "normal", % 56.8'i "zor" ve % 6.8'i ise "çok zor" seçeneklerini işaretleyerek görüşlerini bildirmişlerdir. Tablodaki verilere göre % **56.8** oranla "sol el pizzicato çalma" tekniğine "**zor**" diyenler, en fazla oranı oluşturmaktadır.

11. sorudaki "Hızlı arpej çalmanın zorluğuna ilişkin" sorulan soruya, ankete katılan meslek insanlarının, % 2.3'ü "çok kolay", % 18.2'si "kolay", % 43.2'si "normal", % 31.8'i "zor" ve % 4.5'i ise "çok zor" seçeneklerini işaretleyerek görüşlerini bildirmişlerdir. Tablodaki verilere göre % **43.2** oranla "hızlı arpej çalma" zorluğuna "**normal**" diyenler, en fazla oranı oluşturmaktadır.

12. sorudaki "Çok tiz konumdaki notaları çalmanın zorluğuna ilişkin" sorulan soruya, ankete katılan meslek insanlarının, % 4.5'i "çok kolay", % 20.5'i "kolay", % 40.9'u "normal", % 31.8'i "zor" ve % 2.3'ü ise "çok zor" seçeneklerini işaretleyerek görüşlerini bildirmişlerdir. Tablodaki verilere göre % **40.9** oranla "çok tiz konumlarda çalma" zorluğuna "**normal**" diyenler, en fazla oranı oluşturmaktadır.

13. sorudaki "Rikoşe tekniğinin çalınma zorluğuna ilişkin" sorulan soruya, ankete katılan meslek insanlarının, % 9.1'i "çok kolay", % 34.1'i "kolay", % 31.8'i "normal", % 22.7'si "zor" ve % 2.3'ü ise "çok zor" seçeneklerini işaretleyerek görüşlerini bildirmişlerdir. Tablodaki verilere göre % **34.1** oranla "rikoşe" tekniğine "**kolay**" diyenler, en fazla oranı oluşturmaktadır.

14. sorudaki "Yayın alt yarısında çekerek çalınan akorların zorluğuna ilişkin" sorulan soruya, ankete katılan meslek insanlarının, % 4.5'i "çok kolay", % 27.3'ü "kolay", % 61.4'ü "normal", % 4.5'i "zor" ve % 2.3'ü ise "çok zor" seçeneklerini işaretleyerek görüşlerini bildirmişlerdir. Tablodaki verilere göre % **61.4** oranla "yayın

alt yarısında çekerek akor çalma” tekniğine “**normal**” diyenler, en fazla oranı oluşturmaktadır.

15. sorudaki “Çift sesli pasajların çalınma zorluğuna ilişkin” sorulan soruya, ankete katılan meslek insanlarının % 2.3’ü “kolay”, % 47.7’si “normal”, % 43.2’si “zor” ve % 6.8’i ise “çok zor” seçeneklerini işaretleyerek görüşlerini bildirmişlerdir. “Çok kolay” seçeneğini ise hiç kimse işaretlememiştir. Tablodaki verilere göre % **47.7** oranla “çift sesli pasajların çalınması” tekniğine “**normal**” diyenler, en fazla oranı oluşturmaktadır.

16. sorudaki “Onlu pasajların çalınma zorluğuna ilişkin” sorulan soruya, ankete katılan meslek insanlarının % 6.8’i “kolay”, % 11.4’ü “normal”, % 54.5’i “zor” ve % 27.3’ü ise “çok zor” seçeneklerini işaretleyerek görüşlerini bildirmişlerdir. “Çok kolay” seçeneğini ise hiç kimse işaretlememiştir. Tablodaki verilere göre % **54.5** oranla “onlu pasajların çalınması” tekniğine “**zor**” diyenler, en fazla oranı oluşturmaktadır.

17. sorudaki “Hızlı spiccato pasajların zorluğuna ilişkin” sorulan soruya, ankete katılan meslek insanlarının, % 11.4’ü “çok kolay”, % 11.4’ü “kolay”, % 50.0’ı “normal”, % 27.3’ü “zor” seçeneklerini işaretleyerek görüşlerini bildirmişlerdir. “Çok zor” seçeneğini ise hiç kimse işaretlememiştir. Tablodaki verilere göre % **50.0** oranla “hızlı spiccato pasajların çalınması” tekniğine “**normal**” diyenler, en fazla oranı oluşturmaktadır.

18. soru ise açık uçlu soru olup, bu soruda ankette belirtilmeyen ve kişilerin kendilerince zor olarak tanımladıkları tekniklerin yazılması istenmiştir. Zorluk derecesi belirtilmeden “zor” olarak tanımlanan teknikler şunlardır: Legato, Ponticello, Sautille, Col legno tratto, 1- 4 parmaklarla ünison çalma, Largo tempoda pianissimo ile uzun düz ve kaliteli ses elde etmek, yayın uç kısmında zıplatma (spiccato), uçan spiccato, kromatik gamlar.

Sonuç ve Yorumlar

Yapılan bu araştırma, öncelikli olarak kemanda çalma tekniklerinin hangilerinin, sahnede çalanlara, keman öğrenenlere ve öğretmenlere, onların bilgi, görgü ve deneyimleri doğrultusunda zor geldiğini saptamaya yönelik olarak yapılmıştır. Yukarıda her bir soru için verilen yanıtlar yüzdeleri ile verilmiştir. Sorulan sorular itibarıyla hangi tekniğin en çok yüzde ile zor ya da kolay geldiği açıklamalardan görülebilmektedir.

Ancak öncelikle tüm sorular içinde “**çok zor**” seçeneğindeki işaretlenme oranlarına bakıldığında, üç sorunun, diğer sorulara oranla daha yüksek bir yüzde ile değerlendirildiği görülmektedir. Bu sorular 3.sorudaki “**çift sesli armonikler**”, 5. sorudaki “**yayı çekerek staccato çalmak**” ve 16. sorudaki “**onlu pasajlar**” olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca “**zor**” seçeneği ile de birleştirilince, bu üç çalma tekniği herkes tarafından “**zor**” ve “**çok zor**” olarak anlamlı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Yine tüm sorular içinde “**çok kolay**” ve seçeneğindeki işaretlenme oranlarına bakıldığında, iki sorunun, diğer sorulara oranla daha yüksek bir yüzde ile

değerlendirildiği görülmektedir. Bu sorular 2. sorudaki “**armonikler**” ile 6. sorudaki “**dört telde spiccato bariolaj pasajlar**” olarak ortaya çıkmaktadır. Ayrıca “**kolay**” ve “**normal**” seçenekleri ile de birleştirilince, bu iki çalma tekniği herkes tarafından “**çok kolay**”, “**kolay**” ve “**normal**” olarak anlamlı bir şekilde değerlendirilmiştir.

Tüm sorular içinde en yüksek yüzde değerlendirilen “**zor**” ve “**çok zor**” olarak işaretlenen seçenekler/teknikler hangisi diye bakıldığında;

- 1. sorudaki “**1-3, 2-4 oktav pasajlarının zorluğuna ilişkin**” sorulan soru, %**54.5** oranında “**zor**” olarak değerlendirilmiştir.
- 2. sorudaki “**Armonik pasajların zorluğuna ilişkin**” sorulan soru, %**34.1** oranında “**çok zor**” olarak değerlendirilmiştir.
- 10. sorudaki “**sol el pizzicato pasajlarının zorluğuna ilişkin**” sorulan soru, %**56.8** oranında “**zor**” olarak değerlendirilmiştir.
- 16. sorudaki “**Onlu pasajlarının zorluğuna ilişkin**” sorulan soru ise %**54.5** oranında “**zor**” olarak değerlendirilmiştir.

Tüm sorular içinde en yüksek yüzde değerlendirilen ve yan yana gelen iki seçenek toplamı hangisi diye bakıldığında ise;

- 15. sorudaki “**çift sesli pasajların çalınma zorluğuna ilişkin**” sorulan soruya %**90.9** oranında “**normal ve zor**” seçeneklerinin birleştiği görülmektedir.
- 14. sorudaki “**yayın alt yarısında çekerek çalınan akorların zorluğuna ilişkin**” sorulan soruya % **88.7** oranında “**kolay ve normal**” seçeneklerinin birleştiği görülmektedir.
- 1. sorudaki “**1-3, 2-4 oktav pasajlarının zorluğuna ilişkin**” sorulan soruya da %**84** oranında “**normal ve zor**” seçeneklerinin birleştiği görülmektedir.

Ayrıca tüm sorular içinde en yüksek yüzde değerlendirilen “**çok kolay**” ve “**kolay**” olarak işaretlenen seçenekler/teknikler hangisi diye bakıldığında da;

- 13. sorudaki “**rikoşe pasajlarının zorluğuna ilişkin**” sorulan soru, %**34.1** oranında “**kolay**” olarak değerlendirilmiştir.

KAYNAKÇA

Büyükaksoy, Feridun (1997). Keman Öğretiminde İlkeler ve Yöntemler, Armoni Ltd. Şti., Ankara

Çuhadar, C. Hakan. Kemanda Çalma Teknikleri- Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 18, Sayı 1, s.121-132, 2009

Holm, J.M. (2001). Towards Complete Physical Modelling Synthesis of Performance Characteristics In The Violin. SBCM 200, Fortaleza.

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 129-138

Karasar, Niyazi. (2003). Bilimsel Araştırma Yöntemi, (12. Baskı), Ankara: Nobel Yayın Dağıtım

Macdowel, E. (1912). Critical And Historical Essays. W.J. Baltzell (Ed), Boston: Stanhope Press.

Müezzinoğlu, A., Öztürk, G., F. (2016). Kemana Uyarlanmış Halk Ezgilerinin Keman Eğitiminde Kullanılması. İdil Sanat ve Dil Dergisi (691-706), Cilt:5, Sayı: 22, <http://www.idildergisi.com/makale/pdf/1462537231.pdf> adresinden ulaşılmıştır.

Öztürk, Ö. Duygu (2012). 20. Yüzyıl Rus Keman Ekolünde Pedagojik Yaklaşımlar ve Sağ El Teknikleri İle İlgili Uygulamalar, Trakya Üniversitesi S.B.E. Müzik ASD Yaylı Çalgılar Sanat Dalı Sanatta Yeterlik Tezi, Edirne.

Anonim 1: <http://www.simonfischeronline.com/articles.html> Erişim tarihi: 14.05.2016

Anonim 2: https://en.wikipedia.org/wiki/Violin_technique Erişim tarihi: 14.05.2005

Anonim 3: <http://www.siegelproductions.ca/calvinsieb/violintechniques.htm> Erişim tarihi: 22.09.08'de alındı.

SAĞLIK ANTROPOLOJİSİ ARAŞTIRMALARINDA YAŞLILIK

Nilüfer KORKMAZ YAYLAGÜL¹

Ahmet Melik BAŞ²

ÖZET

Bu araştırma, sağlık antropolojisi alanında yaşlılık konusunda yapılan araştırmaların konu ve yöntem açısından özelliklerini ortaya koymak ve böylece dünyada sağlık antropolojisi ve özelde yaşlılık konusunda yapılan çalışmaların eğilimlerini Türkçe literatüre tanıtmak amacıyla yapılmıştır. Bu amaçla bu alanda önde gelen bir uluslararası dergi olan Journal of Medical Anthropology dergisinin 2000-2015 yılları arasında yayınlanan tüm sayıları (272 makale) bibliyometrik ve içerik analizi yöntemleri kullanılarak analiz edilmiştir. Araştırmanın bulgularına göre sağlık antropolojisi alanında en çok üzerinde durulan konuları, kronik hastalıklar, hastalıkların tedavi yöntemleri ve HIV/AIDS oluşturmaktadır. Yaşlılık konusu ile ilgili makaleler (19 makale) ise bu konuları takip etmekte ve tüm makaleler içinde dördüncü sırada yer almaktadır. Yaşlılık konusundaki makalelerde en sık ele alınan konu kronik hastalıklardır. Bunu menopoza, bakım ve demans konuları takip etmektedir. Yaşlılık alanındaki sağlık antropolojisi araştırmalarının yöntemleri genellikle nitel etnografik yöntemlerdir. Bunun yanı sıra karma etnografik yöntemin benimsendiği araştırmalar da bulunmaktadır. Etnografik yöntem içinde görüşme ve gözlem teknikleri en çok kullanılan tekniklerdir, bunların yanı sıra vaka incelemeleri, örnek olay incelemeleri, anket gibi veri toplama teknikleri de kullanılmıştır.

Anahtar kelimeler: sağlık antropolojisi, yaşlılık, içerik analizi, bibliyometrik analiz

THE ISSUE OF AGING IN MEDICAL ANTHROPOLOGY RESEARCH

ABSTRACT

This study aims to reveal issues and methods in medical anthropology and aging research and to introduce the tendency of these researches to Turkish literature. All issues of The Journal of Medical Anthropology (JMA) -the journal with the highest impact factor among medical anthropology journals- published between 2000-2015 (272 articles) were reviewed and content and bibliometric analysis were done. The results revealed the most frequently used issues and methods in medical anthropology. The articles focused mainly on chronic diseases, treatments and HIV/AIDS. Aging was the fourth among all issues with 19 articles. The main issues in the articles about aging were chronic diseases, menopause, care and dementia respectively. Qualitative ethnographic method was the preferred research method. Six researches used mixed method approach. The observation and interviews were main research techniques used besides case study, questionnaire survey, literature analysis.

Key words: medical anthropology, aging, content analysis, biometric analysis

¹ Yrd.Doç.Dr., Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Gerontoloji Bölümü, korkmaznilufer@hotmail.com

² Akdeniz Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Gerontoloji Bölümü, ahmetmelikbas@gmail.com

Giriş

Batıda 18. yüzyılın sonlarından itibaren pozitivistlerin ilerlemesine paralel olarak gelişen modern tıp bilimi, hastalık ve sağlığın insanın biyolojik varlığından kaynaklandığı kabulüne dayanır. Bu biyomedikal bakış, tüm modern toplumlarda sağlık ve hastalıklarla ilgili bir standartlaşmaya yani medikalizasyona neden olmuştur. Modern tıbbın hastalıkların tedavisi, sağlıklı yaşamın geliştirilmesi ve hastalıkların önlenmesine ilişkin önerileri tüm dünyada kabul görmüştür (Trostle, 2005; s.8). Ancak hastalık ve sağlık konusunda biyomedikal yaklaşım, sosyal ve kültürel süreçleri göz ardı eden tek yönlü bir yaklaşıma da neden olmuştur.

İnsan dünya üzerinde varolduğu tarihten itibaren hastalık ve sağlığa ilişkin çeşitli açıklamalar ve çözümler geliştirmiştir. Bu açıklamalar ve uygulamalar, çoğu zaman sihirsel ya da dinsel ve pek çok şekillerde günümüze kadar kültürle aktarılmıştır. Dolayısıyla Batı tıbbının getirdiği biyomedikal bakış, farklı toplumlara uygulandığında bu standartlaşmanın sapma gösterdiği, hastalıkların sebepleri ve iyileştirme yöntemlerinin farklılaştığı ortaya çıkmıştır (Duyar, 2006, s.21). Biyomedikal yaklaşımın karşılaştığı ikinci önemli sorun ise hastalıkların sebepleri, önlenmesi ve tedavisinde sadece biyolojik bakış açısının yetersiz kalmasıdır. Tıbbın uğraştığı insan, biyolojik bir varlık olduğu ölçüde, kültürel ve sosyal bir varlıktır. Hastalıklara ilişkin uygulamalar, insan davranışları ve deneyimlerini anlamaktan geçmektedir ve bu noktada insanın kültürünü ele alan yaklaşımlara ihtiyaç duyulmaktadır.

Antropolojinin bir alt disiplini olan sağlık antropolojisi, hastalık ve sağlığa ilişkin biyomedikal bakış açısının yanında biyokültürel bir bakış açısı sağlar, insan davranışı ile sağlık ve hastalıklar arasındaki biyokültürel ilişkileri ele alır (Winkelman, 2008; s.5). Daha sağlıklı bir yaşam için sosyokültürel fenomenler ve sağlık arasındaki ilişkiyi anlamayı ve buna bağlı olarak sağlık davranışlarını geliştirecek programlara katılmayı hedefler. Kültürel, sosyal, politik, ekonomik ve tarihsel süreç içinde sağlık, hastalık, kültür ve insan davranışı arasındaki ilişkilere odaklanır (Pool & Geissler, 2005, s.29; Baer, Singer, & Susser, 2003, s.3). Çoğunlukla uygulamalı antropolojinin altında yer alan sağlık antropolojisinin hastalıklara çözüm bulmayı hedefleyen tıp bilimine faydası anlaşıldıkça, önemi de artmıştır (Elmacı, 2013, s.43). Günümüzde sağlık antropolojisi, bireysel deneyimler, hastalık ve sağlığa ilişkin teori, pratik ve anlam, sağlık ve hastalığın ekonomi ve politikayla ilişkisi, biyoloji ve kültürün etkileşimi, geleneksel iyileştirme yöntemleri ve kültürlerarası etnotip araştırmaları, zaman ve mekanda sağlıkla ilgili insan deneyimleri gibi pek çok konuda araştırma yapan bir bilim dalıdır (Singer & Erickson, 2011, s.3-4).

Antropolojinin sağlık ve hastalığa yönelik ilgisi 19. yüzyılda batılı olmayan toplulukları araştırırken başlamıştır. Dinsel ritüeller, büyü ve sağaltım uygulamaları antropolojide sağlıkla ilgili ilk araştırmaları oluşturmaktadır. Sağlık antropolojisi alanında ilk çalışma William H. R. Rivers'in "Tıp, Büyü, Din" adlı 1924'te yayınladığı çalışması olarak kabul edilir. Bir diğeri ise 1937'de E.E. Evans-Pritchard'ın "Witchcraft, Oracles, and Magic Among the Azande of the Southern Sudan (Güney Sudanlı Azandelerde Büyücülük, Kahinler ve Büyü)" adlı çalışmasıdır (akt. Winkelman, 2008).

İkinci Dünya Savaşından sonra Üçüncü Dünya Ülkelerinde hastalıkların artması nedeniyle WHO, UNICEF gibi küresel kuruluşlar bu bölgelerde hastalıkların önlenmesi için çalışmalar yapmaya başlamışlardır ve antropologlar da onlara eşlik etmiştir. Bu toplumlarda hastalık ve sağlığa ilişkin uygulamalar ve modern tıbbın bu toplumlara uygulanması konusu, antropolojinin sağlık alanına ilgisini arttırmış, sağlık antropolojisi 1960'larda bir alt disiplin haline gelmiştir. Amerika Birleşik Devletleri'nde kurucuları George Foster, Cecil Helman, Arthur Kleinman, Charles Leslie, Hazel Weidman, Charles Hughes, Benjamin Paul, Pertti and Gretel Pelto, Arthur Rubel gibi öncü antropologlar olmuştur (Singer & Erickson, 2011, s.3).

Sağlık antropolojisi, II. Dünya Savaşı sonrasında üçüncü dünya ülkelerinde sağlığın geliştirilmesinde rol aldığı için ilk zamanlarda fakir toplumlarda halk sağlığını geliştirecek pratik bir alan olarak görülmüştür. Başlangıçta, biyolojik antropolojinin katkısı olsa da sonraki yıllarda kültürel ve ekolojik yaklaşımlarla yapılan araştırmalar yaygınlik kazanmıştır. Diğer yandan psikiyatri alanındaki ilk çalışmalar büyük oranda Kültür ve Kişilik okulundan etkilenmiştir ve alkol kullanımı, uyuşturucu bağımlılığı gibi sosyal patoloji konusunda araştırmalar yapılmıştır (Sobo, 2011, s.12-13).

1970'lerde ise toplum sağlığının öneminin artması halk sağlığı ve ilgili araştırmaların artmasına neden olmuştur. Sağlık antropolojisi alanındaki en önemli gelişme Amerikan The Society for Medical Anthropology'nin kurulmasıdır. Bunu akademik alandaki diploma programları, araştırma merkezleri, yayınlar takip etmiştir. Halen, Medical Anthropology, Medical Anthropology Quarterly, Medicine and Anthropology ergileri sağlık antropolojisi alanındaki en önemli uluslararası dergilerdir (Young & Rees, 2011).

Yaşlılık olgusu Fry (2006,s.167)'in ifadesiyle "modernleşmenin çocuğudur" ve medikalizasyon sürecinde hastalıklarla bir anılır olmuştur. Başlangıçta kronolojik ve biyolojik bir süreç olarak algılanırken, günümüzde yaşlılığın sosyal ve kültürel süreçlerden ayrı düşünülmeceği kabul görmektedir. Sağlık antropolojisi alanında yaşlılık ile ilgili konuların özel bir yeri vardır. Yaşlılık, sağlık açısından kırılgan bir dönemdir, ileri yaşlarda kronik hastalıkların artma eğilimi bulunduğundan yaşamın sağlık ve hastalıklarla en çok kesişen dönemidir denebilir. Bu durum yaşlılık konusunu, sağlık antropolojisi araştırmalarında önemli bir konu haline getirmektedir.

20. yüzyılın sonları ve 21. yüzyılın başından itibaren özellikle gelişmiş Batılı ülkeler olmak üzere tüm dünyada toplumsal yaşlanma olgusu dikkat çekmeye başlamıştır. İnsan ömrünün uzaması, doğumda beklenen ölüm oranlarının azalması sonucu, özellikle gelişmiş batı ülkelerinde görülmeye başlayan bu eğilim, nüfus içinde yaşlı nüfusun artmasını ifade etmektedir. Buradan hareketle yaşlılık olgusu, toplumsal bir olgu olarak tüm bilim alanlarında ilgi çekmeye başlamıştır.

Antropoloji'de yaşlılık konusuna ilgi 1950'lerden itibaren artmıştır. Çeşitli etnografik araştırmalar yapılmış olsa da Margaret Clark'ın 1967'de yaptığı "The Anthropology of Aging, A New Area for Studies of Culture and Personality" (Yaşlılık antropolojisi, Kültür ve Kişilik Araştırmalarında Yeni Bir Alan) adlı çalışması yaşlılık alanındaki ilk antropolojik araştırma kabul edilmektedir. Bu tarihten itibaren yaşlılık alanında yapılan antropolojik araştırmaların sayısı büyük oranda artmıştır. Sağlık

antropolojisine ilgi de buna paralel olarak artış göstermiştir. Başlangıçta Kültür-Kişilik Okulunun etkisinde özellikle mental sağlık ve yaşlılık konusunda yapılan çalışmalar, daha sonra, bakım ve yaşlılık dönemindeki kültürel süreçler üzerinde yoğunlaşmıştır (akt. Sokolovsky, 2003, s.218).

Türkiye’de sağlık antropolojisine ilgi, 1970’lerde görülmeye başlamış, temel odak noktası modern sağlık hizmetlerinin kullanılıp kullanılmama sebepleri olmuştur. Takip eden çalışmalar çoğunlukla geleneksel tıbbi uygulamalar ve bunların kültürel sebeplerine yönelik araştırmalardır. Güncel sağlık antropolojisi araştırmaları ise geleneksel sağaltım araştırmalarından, estetik ameliyatlara, alzheimer hastalığı gibi konulara kadar çeşitlilik göstermektedir (bkz. Kaplan, 2008; Yazgan Aksoy, 2010; Ergenekon, 2006; Dalan, 2013). Türkiye’de sağlık antropolojisiyle ilgili yapılan araştırmalar, antropoloji disiplini içinde yer almakla birlikte bu alt disipline ilişkin bir uzmanlaşma yoktur, bu konuda yapılan araştırmalar sosyal-kültürel antropoloji alanında yer almaktadır. Türkiye’de sağlık antropolojisiyle ilgili yayınlanan bir dergi de bulunmamaktadır. Yaşlılık konusu ise genç kabul edilen Türkiye için yeni yeni önemsenen bir konu olmuştur. Bu bağlamda bu araştırma, sağlık antropolojisi araştırmaları ve yaşlılık araştırmalarının kesişimselliğine dikkat çekmeyi hedeflemektedir.

Bu çalışmanın amacı Sağlık antropolojisi alanında önde gelen dergilerden biri olan Journal of Medical Anthropology (JMA) örneğinde sağlık antropolojisi konularına yönelik yapılan araştırmaların eğilimini ve yaşlılık konusu ile hangi oranda kesiştiğini ortaya koymaktır. Bu amaca bağlı olarak şu sorulara cevap aranmaktadır:

1. JMA’da yayınlanan makalelerin konu dağılımı nasıldır?
2. JMA’da yayınlanan makaleler arasında yaşlanma ve yaşlılık konularının oranı nedir?
3. Yaşlılık ile ilgili çalışmalarda araştırma konuları nasıl dağılım göstermektedir?
4. Yaşlılık ile ilgili makalelerde araştırma yöntemi nasıl çeşitlilik göstermektedir?
5. İlgili makalelerde veri toplama teknikleri nelerdir?

Yöntem

Araştırma sürecinde öncelikle literatürde önde gelen sağlık antropolojisi dergilerinin isimleri tespit edilmiştir. Bunun için American Anthropological Association’a bağlı Society for Medical Anthropology’nin resmi sayfasında bulunan, bu alanda yayınlanan dergiler temel alınmıştır. Bu bağlamda doğrudan sağlık antropolojisi dergisi olan Journal of Anthropology&Medicine, Journal of Medical Anthropology Quarteley and Journal of Medical Anthropology-Cross Cultural Studies in Health and Illness (JMA) dergileri seçilerek etki faktörleri karşılaştırılmış, en yüksek etki faktörüne sahip Journal of Medical Anthropology-Cross Cultural Studies in Health and Illness (JMA) dergisi içerik analizi yapılacak dergi olarak tespit edilmiştir.³ JMA dergisi sağlık

³ 2014 yılında Journal of Anthropology&Medicine’in etki faktörü 0,739, Journal of Medical Anthropology Quarteley’nin etki faktörü 0,788 ve Journal of Medical Anthropology-Cross Cultural Studies in Health and Illness (JMA)’in etki faktörü 0,983’tür. Etki faktörleri, 2014 Journal Citation Index raporuna atfen dergilerin resmi internet sayfalarında belirtilmektedir.

antropolojisi alanında orijinal araştırmalar yayınlayan önde gelen dergilerden biridir. JMA, 1977 yılından beri yayınlanan sağlık ve hastalıklara ilişkin kültürler arası konuları ele alan ABD temelli hakemli bir dergidir. Derginin internet sayfasında Journal Citations Reports (2014)'a göre antropolojide 83 üzerinden 34. sırada, sosyal bilimlerde 38 üzerinden 23. sırada olduğu belirtilmektedir. Dergi, sağlık ve hastalığın sosyal ve kültürel örüntülerini, sağlık ve hastalığa yönelik deneyimleri küresel ölçekte tartışmaya açan uluslararası bir dergidir. Güncel sağlık antropolojisine yönelik etnografik araştırmalar, sağlık ve hastalığın sosyal ve kültürel yönlerini ele alan ampirik araştırmalar ve teorik alana katkı sağlayan makalelere yer vermektedir.

Toplumsal yaşlanma konusu 21. yüzyılın başından itibaren tüm toplumlarda kabul görmeye başlamış ve ulusal ve küresel düzeyde bilimsel, ekonomik ve politik gelişmelerle sonuçlanmıştır (Kinsella, 2000, s.541). Bu nedenle araştırmada toplumsal yaşlanma olgusunun tüm uluslar tarafından kabul edildiği 2000 yılından günümüze geçen 15 yıllık dönemde (2000-2015) yayınlanmış makaleler ele alınmıştır. İlgili makaleler Taylor & Francis veri tabanından indirilmiş, öncelikle dergideki makalelerin sayısı, konusu, referans ve atıflarına ilişkin betimleyici bilgileri elde etmek için bibliyometri tekniği kullanılmıştır. İkinci etapta ise ilgili makalelerde yaşlılık ve yaşlanma (aging, old age) anahtar kelimeleri kullanılarak 2000-2015 yılları arasında yaşlılık konusu içerik analizi tekniği ile ele alınmıştır.

Verilerin Toplaması ve Analizi

Bibliyometrik Analiz

Bibliyometrik analiz niceliksel bilgi toplayan tekniklerden biri olarak çoğunlukla kütüphanecilik araştırmalarında kullanılmaktadır ancak son yıllarda diğer bilimlerde de kullanılmaya başlanmıştır. Dergi incelemelerinde bibliyometrik analiz ile yayın sayısı, referans sayısı, en eski atıf sayısı, yayınların bilim dünyasına katkıları, yayın üreten kurumlar, uluslararası ortak yazarlıklar, literatürün yaşlanma hızı gibi bir çok veri toplanabilmektedir (Holden, Rosenberg, Barker, & Lioi, 2010; Karagöz ve Kozak, 2014). Araştırmada bu teknikten, seçilen derginin alana katkısının sunumunda yararlanılması hedeflenmiştir. Bu amaçla JMA'da 2000-2015 yılları arasındaki sayılar taranmış, 272 adet ampirik araştırma makalesine erişilmiştir. Tüm makaleler araştırmacılar tarafından incelenmiş, yıllara göre yayın sayısı, atıf sayısı, en eski atıfın yılı ve tek/çok yazarlık durumu ve konularına göre sınıflandırılmıştır. Sınıflandırmalar, araştırmacılar tarafından oluşturulan forma kaydedilmiş ve bilgisayar ortamına aktarılmış, elde edilen veriler Microsoft excel programına aktarılarak, sayısal ve grafik sunumları hazırlanmıştır.

İçerik Analizi

İçerik analizi, yazılı metinlerin sistematik, sınıflandırılmış, kurallı bilgilerini elde etmeyi sağlar. Süreli yayınların içerik analizi, niteliksel olarak dergilerde yayınlanmış makalelerin eğilimlerini ve özelliklerini ortaya koymaya yardımcı olur (Mantzoukas, 2009; Tavşancıl ve Aslan, 2001). Bu araştırmada, sağlık antropolojisi

alanında yaşlılıkla ilgili hangi konuların nasıl ele alındığını ortaya çıkarmak için içerik analizi tekniği kullanılmıştır. Bunun için belirlenen yıllar arasındaki tüm makaleler içinde yaşlı, yaşlılık ve yaşlanma anahtar kelimeleri taranarak yaşlılık konusuyla doğrudan ilgili makaleler tespit edilmiştir.

Araştırmanın evreni yaşlılık konusunun tüm dünyada yaygınlık kazandığı 2000li yıllardan günümüze kadar 15 yıllık dönemdeki (2000-2015) yayınları kapsarken içerik analizinin örneklemini ise bu yıllar arasındaki 272 makalenin içinden yaşlı, yaşlılık ve yaşlanma konularını içeren 19 makale⁴ oluşturmaktadır. Bu makalelerden araştırma sorularına bağlı olarak betimsel istatistik ve sayısal veriler elde edilmiştir. Elde edilen sayısal veriler Microsoft excel ve SPSS bilgisayar programları yardımıyla çizelgeler ve grafikler olarak düzenlenmiş ve sunulmuştur.

Geçerlik Güvenilirlik

Araştırmanın güvenilirliğinin sağlanması amacıyla araştırma kapsamında incelenen makaleler her iki araştırmacı tarafından ayrı ayrı ele alınmıştır. Sınıflama, araştırmacılar tarafından ayrı ayrı yapılmış ve çizelge haline getirilmiştir. Son olarak araştırmacılar çizelgeleri birlikte karşılaştırarak eksiklikleri tespit etmişler ve gidermişlerdir. Bu sayede çalışmanın iç geçerliliği ve güvenilirliği sağlanmaya çalışılmıştır.

Sınırlılıklar

Yaşlılık ve sağlık antropolojisi konusunda zaman kısıtlılığı ve yapılabirlik açısından bir tek derginin ele alınması araştırmanın temel kısıtlılığıdır. Sağlık antropolojisi dergisindeki makaleler içinde yaşlılık ile ilgili makalelerin sayısının az olması sağlık antropolojisi konusunda erişilen makalelerin çeşitliliğini de sınırlandırmıştır.

Araştırmanın Bulguları

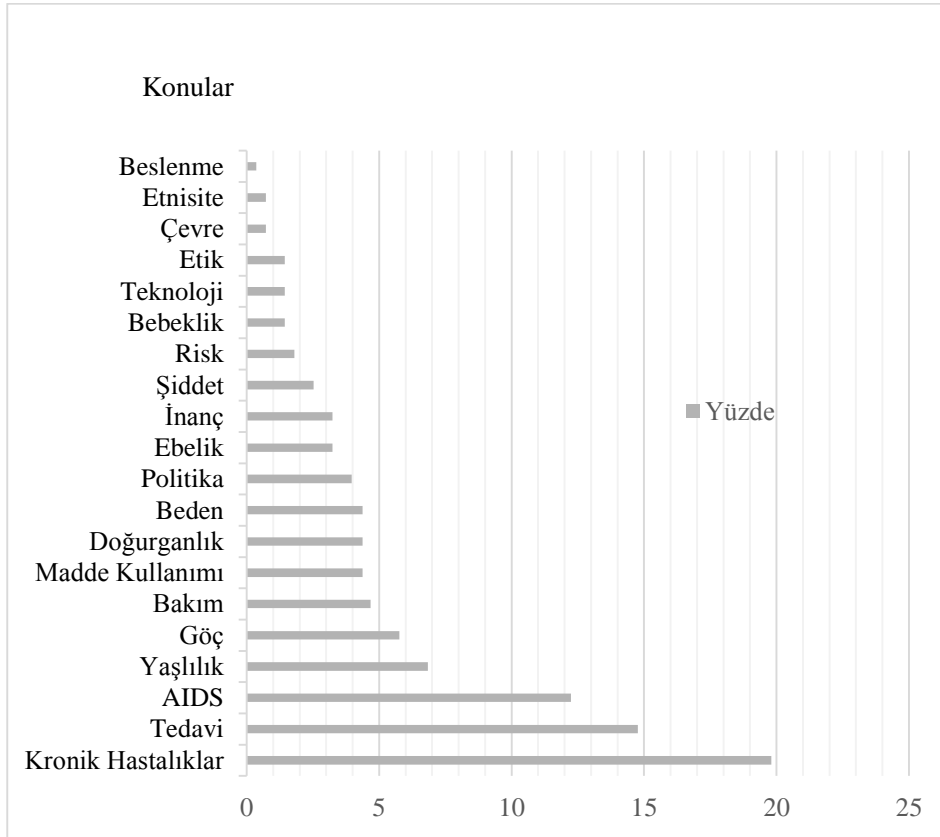
Derginin genel özellikleri

JMA'da 2000 ile 2015 yılları arasında toplamdaki 272 makalede yayın sayısının medyanı 2010 yılına denk gelmektedir. Yayınların %50'si son 5 yıla dağılmaktadır. Dolayısıyla bu alanda son yıllarda yayın sayısının arttığı söylenebilir. Araştırma kapsamındaki makalelerin kaynaklarında toplam 14834 atıf yer almaktadır. JMA'da yer alan kaynakçalarda atıfı en çok olan makale 170 kaynaktan oluşan "A reconsideration of the origins of the type 2 diabetes epidemic among native americans and the implications for intervention policy" (Benyshek, Martin & Johnston, 2001) (Amerikan toplumunda görülen Tip 2 diyabet epidemisinin kaynaklarının yeniden gözden geçirilmesi ve müdahale politikalarının uygulanması) adlı makaledir. En eski atıf 1733 yılına ait olan "Talking fire out of burns: Biomedical transgression and the

⁴ İçerik analizinde ele alınan makalelerin künnyeleri Ek'te verilmiştir.

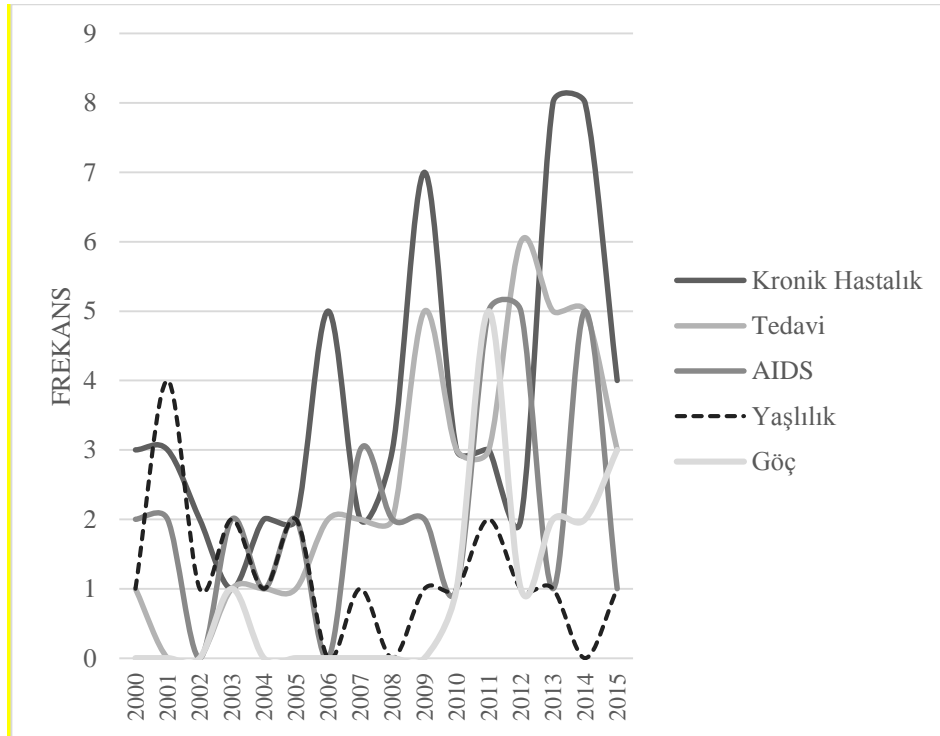
logic of care” (Raineau, 2013) adlı makaledir. Makalelerin büyük bir çoğunluğunun (205 makale) tek yazarlı olduğu görülmüştür. Alan araştırması, temelde bir antropologun üstlendiği bir araştırmadır. Bu nedenle araştırmaların çoğunluğunun tek yazarlı olması, etnografik araştırmanın karakteristiğini temsil etmektedir.

JMA’da birbirinden farklı bir çok konuda özel sayılar yayınlanmaktadır. 2000 – 2015 yılları arasında 15 farklı konu bulunmaktadır. 2000’de “Yasa Dışı İlaç Kullanımı”, “Yeni Trendler”; 2001’de “Kronik hastalıklar”, “Ebeler”; 2009’da “Küresel Çin Tıbbı”, “Medikal Yolculuk”; 2010’da “Somutlaştırma ve Aşırılık”, 2011’ de “Afrika’da AIDS Tedavisi”, “Yapısal Hassasiyet ve Amerika’daki Latin Göçmenler”; 2012’de “Sayım, Kimlik ve Sağlık”; 2013’te “Tamamlayıcı ve Alternatif Terapiler”, “Küresel Politikalar”; 2014’te “Değişen Medikal Terapiler ve Medikal Çeşitlilik”, “Enfeksiyon Hastalıkları ve Politika”, “Antiretroviral Tedavi Çağında HIV Normalizasyonu”; 2015’te “Etik, Epistemoloji ve Angajman” konularında özel sayıları yayınlanmıştır.

Şekil 1. Sağlık antropolojisi araştırmalarında konu eğilimleri

Dergide yer alan makalelerdeki konuların dağılımı Şekil 1’de görülmektedir. Buna göre dergide en fazla ele alınan konu kronik hastalıklardır (%19,8). AIDS konusunun dağılımı üçüncü sırada yer almakla birlikte tüm makalelerin içeriğine bakıldığında diğer konularla bağlantılı olarak da AIDS konusuna yer verildiği tespit edilmiştir. Makale başlığında AIDS/HIV geçen makalelerin oranı %12,24 iken, makale başlığında HIV/AIDS bulunmayıp makalenin içeriğinde bu konuya değinilen makale oranı %27,6’dır. Dolayısıyla her on makaleden dördünün AIDS ile ilgili olması bu araştırmada dergiye ait önemli bulgulardan biridir. Araştırmanın odak noktası olan yaşlılık konusunda yapılan araştırmalar ise tüm makalelerin 6,84’ünü oluşturmaktadır. Bu oran, toplamda küçük gibi gözükse de makalelerde yer verilen konulara göre dördüncü sıralamada yer almaktadır ve AIDS konusunun hemen arkasında bulunmaktadır.

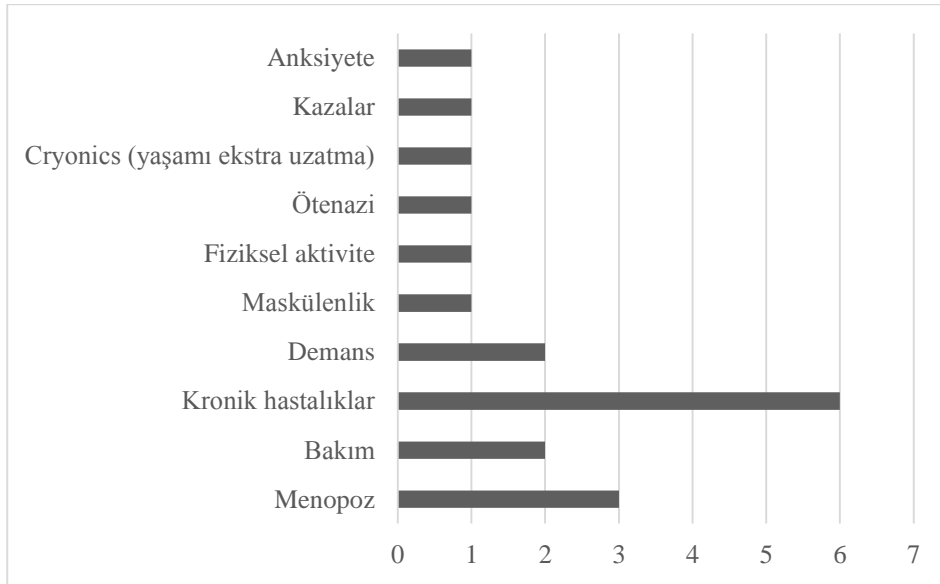
Şekil 2. Makalelerde ele alınan konuların yıllara göre frekans dağılımları

Yayınlanan makalelerde en fazla ele alınan kronik hastalıklar, hastalıkların tedavisi, AIDS, Yaşlılık ve Göç konularının yıllara göre dağılımları incelendiğinde kronik hastalıklara ilginin son yıllarda çok daha fazla arttığı gözlenmektedir. Yaşlılık ile

İlgili yayınlanan makalelerin ise yaşlılık konusunun sıkça tartışıldığı 2000'li yıllarda en fazla artışı gösterdiği ortaya çıkmaktadır. Bu yıldan itibaren yaşlılık konusuna ilgi devam etmekle birlikte dikkat çeken bir hareket gözlenmemektedir (bkz. Şekil 2).

Sağlık antropolojisinde yaşlılık alanındaki araştırmaların konu eğilimleri

Araştırmada yaşlılık alanında yer alan makaleler, konularına göre değerlendirilmiş ve gruplandırılmıştır. Buna göre sağlık antropolojisi alanında yayınlanan makaleler arasında yaşlılıkla ilgili araştırmaların konu eğilimleri Şekil 3'teki gibi dağılım göstermektedir.

Şekil 3. Sağlık antropolojisi araştırmalarında yaşlılığa ilişkin konuların dağılımı

Kronik hastalıklar konusu, tüm makalelerin konu dağılımları için konulardan biri olarak seçilmiştir. Ancak kronik hastalıklar, yaşlılık temelinde tartışıldıysa yaşlılık konusuna dahil edilmiştir. Dolayısıyla yaşlılık konusu içinde de kronik hastalıklar alt başlığı bulunmaktadır. Demans ise bir kronik hastalık olmasına rağmen, yaşlılık alanında özel bir öneme sahiptir. Bu nedenle ayrı bir konu olarak kategorize edilmiştir. Yaşlılıkla ilgili sağlık antropolojisi araştırmaları, sağlık antropolojisine paralel olarak kronik hastalık araştırmalarına yoğunlaşmış görünmektedir (6 adet). Bu araştırmaları menopoz, bakım ve demans konulu araştırmalar takip etmektedir. Bunların yanında birer makale ile temsil edilen maskülenlik, fiziksel aktivite, ötenazi, kazalar, anksiyete

ve yaşamı ekstra uzatmanın biyomedikal yolları üzerine tartışmaları ele alan makaleler de yer almaktadır.

Yaşlılıkla ilgili sağlık antropolojisi araştırmalarında kullanılan yöntemler

Tablo 1’de araştırmalar, konularına ve yöntemlerine göre sınıflandırılmıştır. Nitel, nicel ve karma araştırma yöntemlerine göre makaleler incelendiğinde, nicel araştırmaya rastlanmamıştır. Araştırmaların önemli bir kısmı nitel araştırmadır (n=13). Araştırmalardan altı tanesi ise nicel ve nitel araştırma tekniklerini birlikte kullanan karma araştırmalardır. Hem nitel hem de karma araştırmaların büyük kısmını etnografik yöntemle yapılan araştırmalar oluşturmaktadır. Bunların yanında yaşamın ekstra uzatılması, kronik hastalık olarak diyabet ve kazalar konularının ele alındığı 3 adet alan yazın derlemesi de bulunmaktadır. Konularına göre bakıldığında yaşlılıkla ilgili tespit edilen tüm konularda etnografik araştırma yapılmış olduğu, fenomenolojik araştırmaların kronik hastalıklar konusunda yapıldığı, alan yazın derlemelerinin ise kronik hastalıklar, ölümsüzlük ve kazalar konusunda yapıldığı ortaya çıkmaktadır.

Tablo 1. Konularına göre araştırma desenleri dağılımı

Yöntem	Menopoz(N=3)	Bakım(N=2)	Kronik hastalıklar(N=6)	Demans(N=2)	Maskülenlik(N=1)	Fiziksel aktivite (N=1)	Ötenazi(N=1)	Cryomics (N=1)	Kazalar(N=1)	Anksiyete(N=1)	Toplam(N=19)
Nitel*		1*	1*								13
Etnografik	1		2	2			1			1	
Fenomenolojik			1								
Alan yazın			1					1	1		
Karma*					1*	1*					6
Etnografik	2	1	1								

*Araştırmanın yöntemi sadece karma ya da nitel olarak belirtilmiştir, detaylı bilgi verilmemiştir.

Sağlık antropologlarını medikal sosyologlarından ayıran en önemli özellik, kullandıkları etnografik yöntemdir (Young & Rees, 2011). Seçilen makalelerde de kullanılan yöntemlere bakıldığında büyük çoğunluğunun etnografik yaklaşımla yapıldığı görülmektedir. Bunun yanısıra fenomenolojik yöntemin kullanıldığı 2 adet makale bulunmaktadır. Araştırmalar arasında alan araştırmasına dayanmayan, ikincil veri analizine dayalı nitel 3 adet araştırma bulunmaktadır. Konularına göre bakıldığında yaşlılıkla ilgili tüm konularda etnografik araştırma yapılmış olduğu, fenomenolojik araştırmaların kronik hastalıklar konusunda yapıldığı, alan yazın derlemelerinin ise kronik hastalıklar, yaşamın uzatılması ve kazalar konusunda yapıldığı ortaya çıkmaktadır.

Yaşlılık araştırmalarında konularına göre kullanılan veri toplama teknikleri Tablo 2’de gösterilmiştir. Genellikle bir araştırmada birden fazla veri toplama tekniği kullanılmıştır. Araştırmalarda çoğunlukla nitel araştırma yöntemi benimsendiğinden kullanılan veri toplama teknikleri de yaygın olarak nitel araştırmalarda kullanılan tekniklerle örtüşmektedir. Bu tekniklerin dağılımına bakıldığında görüşme ve gözlem teknikleri ağırlık kazanmaktadır. Görüşme türleri içinde ise en çok yarı yapılandırılmış soru formu ile görüşme yapılmıştır. Veri toplama tekniği olarak katılımcı gözlem yapılan araştırmaların sayısı oldukça fazla olması (13 adet) araştırma yöntemlerinde çoğunlukla etnografik yöntemin benimsenmesiyle ilişkili bulunmuştur. Bunun yanında içerik analizi tekniği ile ikincil verilerle yapılan az sayıda araştırma da (4 adet) bulunmaktadır. Araştırmalarda katılımcı gözlem, çoğunlukla görüşme tekniği ile birlikte kullanılmıştır. Kullanılan karma yöntemle paralel olarak 5 araştırmada anket tekniğinin kullanıldığı görülmektedir. Veri toplama teknikleri içinde bulunan odak grup görüşmesi, vaka incelemesi ve hayat hikayesi teknikleri en az kullanılan teknikleri oluşturmaktadır.

Tablo 2. Yaşlılık araştırmalarında kullanılan veri toplama tekniklerinin dağılımı

Veri Toplama Araçları	Menopoz (N=3)	Bakım(N=2)	Kronik hastalık(N=6)	Demans(N=2)	Maskülenlik(N=1)	Fiziksel aktivite (N=1)	Ötenazi(N=1)	Cryonics (N=1)	Kazalar(N=1)	Anksiyete(N=1)	Total(N=19)
Katılımcı Gözlem	2	2	4	2	-	1	1	-	-	1	13
Yarı Yapılandırılmış	2	2	4	1	1	1	1	-	-	-	12

Görüşme											
Derinlemesine Görüşme	1	-	1	-	1	1	-	-	-	-	4
Odak Grup Görüşmesi	1	-	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Vaka İncelemesi	-	1	-	-	-	-	-	-	-	-	1
Yaşam Hikâyesi	-	-	1	-	-	-	-	-	-	-	1
Anket	2	-	1	-	1	1	-	-	-	-	5
İçerik analizi	-	-	1	1	-	-	-	1	1	-	4
Toplam											41

Veri toplama tekniklerinin çeşitliliğinin etnografik araştırmada derinlemesine bilgi elde etmede avantaj sağladığı söylenebilir. Araştırmalarda kullanılan veri toplama tekniklerine bakıldığında 19 makalede toplam 41 tane veri toplama tekniği kullanılmıştır. Genellikle her makalede birden fazla veri toplama tekniği kullanıldığı tespit edilmiştir.

Sonuç ve Tartışma

Araştırmanın bulgularına göre, JMA dergisinde yayımlanan makaleler içinde yaşlılık konusu ile ilgili makaleler, konu dağılımına göre önemli bir yer tutmaktadır. Yaşlılık konusu Türkiye’de son yıllarda artarak ele alınan bir konudur ve bilimsel alanda çok çeşitli alanlara nüfuz etmiştir. Sağlık antropolojisi ve yaşlılığın kesişmesi ise hem sağlık hem de kültürel bağlamda gerçekleşmektedir.

Yaşlılık ve sağlık ilişkisinin güçlülüğü düşünüldüğünde her iki konuyu birlikte ele alan araştırmalarda geniş bir konu yelpazesi bulunmaktadır. Araştırmada da sağlık antropolojisi ve yaşlılık konusunun kesiştiği araştırma alanları, kronik hastalıklar, menopoz, demans, bakım, maskülenlik, fiziksel aktivite, ötenazi, cryonics (yaşamı ekstra uzatma), kazalar ve anksiyete konularıyla temsil edilmektedir.

İnsan ömrünün temel evrelerinden biri olarak yaşlılık konusunun antropolojide de önemli bir yeri vardır. Aynı zamanda antropoloji, kültürel bakış açısı ve yöntemi ile yaşlılık alanına katkı sağlar. Bu nedenle yaşlılık ve antropolojinin kesişimselliğinden bahsetmek mümkün hale gelmektedir. Aynı zamanda antropolojinin bir alt dalı olan sağlık antropolojisi, yaşamın son evresi olan yaşlılık açısından ayrı bir öneme sahiptir. Çünkü yaşlılık dönemi hastalıkların görülmesi ve artması açısından kırılmalı bir dönemdir. Toplumsal yaşlanma olgusunun tüm dünyada yaygınlaşması ve yaşlı oranının nüfus içinde artması ise sağlık antropolojisi ve yaşlılığa yönelik ilginin artacağını göstermektedir.

Araştırmanın sonucunda hem sağlık antropolojisi hem de bu alan içinde yaşlılıkla ilgili çalışmalarda kronik hastalıkların en fazla üzerinde durulan konu olduğu tespit edilmiştir. Buradan hareketle kronik hastalıkların sağlık açısından temel öneme

sahip olduğu söylenebilir. Yaşlılık açısından ise kronik hastalıklar önemli bir konudur. Çünkü yaşlılık döneminde insan ömrünün diğer dönemlerine göre daha yüksek oranda kronik hastalık riski ortaya çıkabileceği kabul edilmektedir.

Türkiye’de hem sağlık antropolojisi hem de yaşlılık ile ilgili araştırmalara rastlamak mümkündür. Ancak sağlık antropolojisi alanında bir derginin bulunmaması, bu disiplinin antropoloji disiplini içinde yer alması, benzer şekilde yaşlılık konusunun da farklı disiplinler içinde yer alması, Türkiye’de bu konularda yapılan araştırmalara doğrudan erişimi engellemektedir. Öte yandan bu tür araştırmaların sayısı bu konuların yaygınlık kazandığı ABD ve Batı Avrupa’ya göre görece azdır.

Sağlık antropolojisi alanında bilimsel yayın, dergi ve enstitülerin bulunması sağlık antropolojisi alanını destekleyen unsurlardır. Türkiye’de ise sağlık antropolojisi uygulamalı antropoloji alanında yer almaktadır ancak kendi başına kurumsallaşmamıştır. Bu nedenle bu konuda uluslararası alanda yapılan araştırmalar Türkiye’deki araştırmalara ışık tutacaktır.

KAYNAKÇA

- Baer, H. A., Singer, M., & Susser, I. (2003). *Medical Anthropology and the World System*, Praeger, Westport.
- Benyshek, D. C., Martin, J. F., & Johnston, C. S. (2001). A reconsideration of the origins of the type 2 diabetes epidemic among Native Americans and the implications for intervention policy, *Medical Anthropology*, 20(1): 25-64.
- Dalan, G. (2013). *Alzheimer Hastalığının Antropolojisi*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı, İstanbul.
- Duyar, İ. (2006). Eleştirel Medikal Antropoloji, *Toplum ve Hekim*, 21(1): 17-20.
- Elmacı, N. (2013). *Sağlığın Antropolojisi*, Siyasal Kitabevi, Ankara.
- Ergenekon, B. (2006). *Estetik Cerrahiye Başvurmanın Kültüre Bağlı Nedenleri – Kendi İstekleriyle Ameliyat Olan Bireyler Üzerine Sosyal Antropolojik İnceleme*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- Fry, C. (2006). Whatever happened to culture? Enduring Questions in Gerontology, D. J. Sheets, D. Burradley, & J. Hendricks (Eds.), pp. 159-173, Springer, New York.
- Holden, G., Rosenberg, G., Barker, K., & Lioi, J. (2010). Research on social work practice a bibliometric evaluation of the first decade, *Research on Social Work Practice*, 20(1): 11-20.
- Kaplan, M. (2008). *Geleneksel Tıbbın Yeniden Üretim Sürecinde Kadın-Ankara Kent Örneğinde Kuşaklar Arası Çalışma*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

- Karagöz, D., & Kozak, N. (2014). Anatolia Turizm Araştırmaları Dergisi'nin Bibliyometrik Analizi: Araştırma Konuları ve Kurumlar Arası İş Birliğinin Sosyal Ağ Analizi ile İncelenmesi, *Türk Kütüphaneciliği*, 28(1): 47-61.
- Kinsella, K. (2000). Demographic dimensions of global aging, *Journal of Family Issues*, 21(5): 541-558.
- Mantzoukas, S. (2009). The research evidence published in high impact nursing journals between 2000 and 2006: A quantitative content analysis. *International Journal of Nursing Studies*, 46(4): 479-489.
- Pool, R., & Geissler, W. (2005). *Medical Anthropology. Understanding Public Health*. Berkshire: Open University Press
- Raineau, C. (2013). "Talking Fire out of Burns": Biomedical Transgressions and the Logic of Care. *Medical anthropology*, 32(1), 46-60.
- Singer, M., & Erickson, P. I. (2011). Introduction, *A Companion to Medical Anthropology*, Singer M., & Erickson, P.I. (Eds.), pp.1-7, Blackwell, West Sussex.
- Sobo, E. J. (2011). Medical anthropology in disciplinary context: Definitional struggles and key debates (or answering the Cri Du Coeur), *A Companion to Medical Anthropology*, Singer M., & Erickson, P.I. (Eds.), pp. 7-28, Blackwell, West Sussex.
- Sokolovsky, J. (2003). Aging. *Encyclopedia of Medical Anthropology: Health and Illness in the World's Cultures*. Ember, C. R., & Ember, M. (Eds.), pp. 217-223, New York, Springer Science & Business Media.
- Tavşancıl, E. ve Aslan, E. (2001). *Sözel, Yazılı ve Diğer Materyaller İçin İçerik Analizi ve Uygulama Örnekleri*, Epsilon Yayınları, İstanbul.
- Trostle, J. A. (2005). *Epidemiology and Culture*, Cambridge University Press, Cambridge.
- Winkelman, M. (2008). *Culture and Health: Applying Medical Anthropology*, John Wiley & Sons, San Francisco.
- Yazgan Aksoy, D. (2010). *Şişmanlık ve Şeker Hastalığında Halk Tababeti Kullanımı Üzerine Antropolojik Bir Çalışma*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Antropoloji Anabilim Dalı, Ankara.
- Young, A., & Rees, T. (2011). Medical Anthropology Enters the 21st Century, *The Journal of Nervous and Mental Disease*, 199(8): 592-596. doi: 10.1097/NMD.0b013e318225f344

EK

- Adams, V., Kaufman, S. R., Van Hattum, T., & Moody, S. (2011). Aging disaster: mortality, vulnerability, and long-term recovery among Katrina survivors, *Medical Anthropology*, 30(3): 247-270.
- Benyshek, D. C., Martin, J. F., & Johnston, C. S. (2001). A reconsideration of the origins of the type 2 diabetes epidemic among Native Americans and the implications for intervention policy, *Medical Anthropology*, 20(1): 25-64.
- Brijnath, B. (2011). Alzheimer's and the Indian Appetite, *Medical Anthropology*, 30(6): 610-628.
- Erol, M. (2009). Tales of the second spring: Menopause in Turkey through the narratives of menopausal women and gynecologists, *Medical Anthropology*, 28(4): 368-396.
- Ferzacca, S. (2004). Lived food and judgments of taste at a time of disease, *Medical Anthropology*, 23(1): 41-67.
- Hendriks, R. (2012). Tackling indifference—Clowning, dementia, and the articulation of a sensitive body, *Medical Anthropology*, 31(6): 459-476.
- Honkasalo, M. L. (2001). Vicissitudes of pain and suffering: chronic pain and liminality, *Medical Anthropology*, 19(4): 319-353.
- Kielmann, K. (2002). Theorizing health in the context of transition: the dynamics of perceived morbidity among women in peri-urban Maharashtra, India, *Medical Anthropology*, 21(2): 157-205.
- Leibing, A., & Collin, J. (2013). The Multiple Anxieties of Getting Older: Tranquilizers and the Ambivalence of Effect, *Medical Anthropology*, 32(5): 399-416.
- Livingston, J. (2003). Reconfiguring old age: Elderly women and concerns over care in southeastern Botswana, *Medical Anthropology*, 22(3): 205-231.
- McLean, A. (2001). Power in the nursing home: The case of a special care unit, *Medical Anthropology*, 19(3): 223-257.
- Norwood, F. (2007). Nothing more to do: Euthanasia, general practice, and end-of-life discourse in the Netherlands, *Medical Anthropology*, 26(2): 139-174.
- Pavey, A., Warren, N., & Allen-Collinson, J. (2015). "It Gives Me My Freedom": Technology and Responding to Bodily Limitations in Motor Neuron Disease, *Medical Anthropology*, 34(5): 442-455.
- Rasmussen, S. J. (2000). From childbearers to culture-bearers: Transition to postchildbearing among tuareg women, *Medical Anthropology*, 19(1): 91-116.
- Romain, T. (2010). Extreme life extension: Investing in cryonics for the long, long term, *Medical Anthropology*, 29(2): 194-215.
- Russ, A. J., Shim, J. K., & Kaufman, S. R. (2005). "Is there life on dialysis?": time and aging in a clinically sustained existence, *Medical Anthropology*, 24(4): 297-324.
- Stansbury, J. P., Mathewson-Chapman, M., & Grant, K. E. (2003). Gender

schema and prostate cancer: veterans' cultural model of masculinity, *Medical Anthropology*, 22(2): 175-204.

Van Dongen, E. (2001). Paradise regained: How elderly people who are chronically mentally ill reinvent a social self, *Medical Anthropology*, 19(4): 383-409.

Whitaker, E. D. (2005). The bicycle makes the eyes smile: exercise, aging, and psychophysical well-being in older Italian cyclists, *Medical Anthropology*, 24, 1-43.

TATARLI HÖYÜK ZOOARKEOLOJİ ÇALIŞMALARI

Okşan BAŞOĞLU¹
Özge KAHYA

ÖZET

Tatarlı Höyük Adana'nın Ceyhan İlçesi'nin sınırları içinde yer almaktadır. İlçenin yaklaşık 24 km. doğusunda ve Osmaniye sınırındaki Mustafabeyli Mahallesi'nin 5 km. kuzeyindeki Tatarlı (Yedioluk) Mahallesi'ndedir. Tatarlı Höyük Kazıları, 2007 yılından itibaren Çukurova Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. K. Serdar Girginer'in başkanlığında sürdürülmektedir. Tatarlı Höyük, Neolitik Dönemden Geç Hellenistik Dönem sonuna kadar kesintisiz bir iskân sergileyen bölgedeki ender höyüklerden birisidir. Gerek konumu ve gerekse yakın çevresindeki su kaynaklarının/pınarların bolluğu yerleşimin her dönemde iskân görmesine sebep olmuştur. 2010 yılı kazı dönemine ait olan hayvan kemikleri höyüğün Orta Tunç Çağı, Geç Tunç Çağı, Orta ve Geç Demir Çağı ve Hellenistik tabakalarından ele geçmiştir. Faunayı oluşturan hayvan kemikleri üzerinde aile ve cins/tür sınıflandırılması yapılmıştır. Kemikler üzerinde yapılan incelemeler tanımlanabilen cins/türlerin memeli sınıfına ait olduğunu göstermektedir. Faunanın büyük bir bölümü evcil memelilerden oluşmakta, çoğunluk koyun ve keçilerden (%45.39) meydana gelmektedir. Fauna içinde yabancı hayvan (%16.21) örneklerine rastlanması avcılık faaliyetlerinin devam ettiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Tatarlı Höyük, Tunç Çağı, Hellenistik Dönem, Zooarkeoloji, Fauna.

THE ZOOARCHAEOLOGICAL STUDIES OF TATARLI HÖYÜK

ABSTRACT

Tatarlı Höyük that is located in Adana/ Ceyhan. It is in Tatarlı (Yedioluk) Neighborhood which is at 24 km. east of Ceyhan District and 5 km. north of Mustafabeyli Neighborhood which is on the border of Osmaniye. Since 2007, Tatarlı Höyük excavations are continued under the presidency of Asst. Prof. Dr. K. Serdar Girginer who is a faculty member in the Department of Archaeology in Çukurova University. Tatarlı Höyük is one of the rare in the region that exhibits a continuous settlement from the Neolithic up to the end of the Late Hellenistic Period. Both the location and the abundance of water resources in the close environment had to led the settlement in each period. The animal bones which belonged to the excavation period in 2010 were collected from Middle Bronze Age, Late Bronze Age, Middle and Late Iron Age and Hellenistic Period layers. Genus/species classification are made on the animal bones constituting the fauna. The analysis shows that bones identifiable to genus/species belongs to the class of mammals. Fauna consists of domesticated mammals by a majority of sheep *Ovis* and goats *Capra* (%45.9). The wild animals (%16.21) in the fauna of Tatarlı Höyük show that the continuation of hunting.

¹ Doç.Dr., Gazi Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Arkeoloji, oksanbasoglu@gmail.com

Keywords: Tatarlı Höyük, Bronze Age, Hellenistic Period, Zooarchaeology, Fauna.

Giriş

Zooarkeoloji, arkeolojik kayıtlardan ele geçen hayvan kemiklerinin incelenmesi yoluyla arkeoloji bilimine katkıda bulunan bir disiplindir. Bulunan hayvan kalıntılarının izin verdiği ölçüde eski insan ve çevre uyumunu ortaya koymaya çalışır (Klein & Cruze-Urbe, 1984, s.1). Zooarkeolojinin amacı insan ve yaşadığı çevredeki hayvan grupları arasında kurulan ilişkiyi araştırmak ve dolayısıyla ekoloji-kültür ilişkisini anlamaya çalışmaktır. Zooarkeoloji çalışmaları sonucu, eski çağlarda uygulanan genel diyet, yararlanılan hayvan türleri, evcilleştirme, avcılık, çiftçilik ve hayvan ekonomisi gibi konular hakkında bilgiler elde edilebilmektedir (Reitz, 2010; Gumerman, 1997, s.105). Tarihsel süreç boyunca çevresel koşulların ekonomik yapı ve şekillenme üzerindeki etkileri ortaya konulabilmektedir. Ayrıca bu çalışmalar hayvanların evrimsel süreçteki değişimlerinin, tür farklılaşmalarının ve dolayısıyla farklı çevresel ortamların varlığının tespitine de katkı sağlamaktadır. Kemik buluntularının arkeolojik mekanlarla ilişkilendirilmesi sonucu sosyoekonomik durum, meslek aktiviteleri, dini inançlar ve ritüeller hakkında bilgi sahibi olunabilmektedir. İnsanların yalnızca nasıl beslendiklerini değil, aynı zamanda hangi kaynakların yerel olarak mevcut olduğunu ve nasıl yararlanıldığını göstermektedir (Gumermann, 1997).

Başka bir deyişle zooarkeoloji, insanı yaşadığı ortamı çeşitli buluntulara dayanarak resmetmeye çalışan arkeologların tablolarında eksik kalan bazı renk ve çizimleri yerine yerleştirmektir (Atıcı, 1998, s.233).

Tatarlı Höyük

Tatarlı Höyük Kazıları, 2007 yılından itibaren Çukurova Üniversitesi Arkeoloji Bölümü öğretim üyesi Yrd. Doç. Dr. K. Serdar Girginer'in başkanlığında sürdürülmektedir. Tatarlı Höyük Adana'nın yaklaşık 50 km. doğusundaki Ceyhan İlçesi'nin sınırları içinde yer almaktadır. İlçenin yaklaşık 35 km. doğusunda ve Osmaniye sınırındaki Mustafabeyli Mahallesi'nin 5 km. kuzeyindeki Tatarlı (Yedioluk) Mahallesi'ndedir. Çukurova'nın doğu kesiminde yer alan höyük, konumu itibarıyla kuzey-güney, doğu-batı yönlerine giden önemli güzergâhların tam ortasında bulunmaktadır. Ceyhan Nehri Tatarlı'nın yaklaşık 10-12 km. kuzeyinden akmaktadır. Yerleşme, Tatarlı Köyü'nün içinde, köyün güney-güneybatısında yer almakta olup ortalama 37 m. yüksekliğe sahiptir. Sitadeli en az 250 x 360 m. ölçülere sahip olan höyüğün Aşağı Şehir ile birlikte boyutlarının çok daha büyük olduğu düşünülmektedir (Girginer vd. 2010; Girginer vd. 2011).

Verimliliği ve tarihi coğrafyadaki konumuyla sadece eski çağlarda değil, günümüzde de önemli bir konuma sahip bölgelerden biri olan Ceyhan Ovası ve Çukurova'da boyutlarıyla en dikkat çeken höyükler arasında Tarsus-Gözlükule, Mersin-Yümüktepe, Yüreğir-Misis Höyük, Seyhan-Tepebağ Höyük, Ceyhan-Sirkeli Höyük ve Ceyhan-Tatarlı Höyük bulunmaktadır. Bu yerleşmelerin Hitit, Asur, Babil, Alalakh, Ugarit ve diğer çevre kültür bölgelerinin yazılı metinlerinde geçen Kizzuwatna kentlerinden en önemlileri olduğu düşünülmektedir (Ünal ve Girginer, 2007). Tatarlı Höyüğün coğrafi konumu ve yerleşim tarihi, özellikle Kizzuwatna arkeolojisi için önem

arz etmektedir. Höyük, Yukarı Ova ve Çukurova'nın en doğusunda, Amanos Dağları'na yaklaşık 15-20 km. mesafede bulunmaktadır. Bu dağ silsilelerinin hemen doğusunda, yüksek uygarlıklar ülkesi Mezopotamya ve Kuzey Suriye başlamaktadır. Gerçekten devrin en önemli kentleri Alalakh, Tilmen Höyük-Haşşu, Gedikli, Sakçagözü, Zincirli-Sam'al, Oylum Höyük, Halep-Halpa ve Kargamış bu alanlarda yer almaktadır. Bu kentler, gerek boyutları, gerekse içlerinde barındırdıkları resmi, özel, dini ve politik yapılar bakımından Kizzuwatna ve Orta Anadolu'daki kent merkezlerine göre daha gelişmişlerdir. Amanoslar'ın hemen batı eşliğinde bulunan Tatarlı Höyük'ün de bu yapılaşmalara sahip olması güçlü bir olasılıktır. M.Ö. II. binyılda durum böyleyken, Tatarlı Höyük ve çevresinin yer aldığı bölgenin M.Ö. I. binyılda önemi daha da artmıştır. Tatarlı Höyük, Bahçe-Aslan Beli üzerinden giden Azatiwataya/Karatepe-Zencirli/Sam'al arasındaki güzergâh üzerinde yer almaktadır. Bu güzergâh Geç/Yeni Assur kralı III. Salmanassar'dan beri sürekli Kilikya'ya yayılmak isteyen Geç/Yeni Assur krallarının kullandığı bir güzergâhtır. Bu krallar Amanos ve Gâvur Dağları'nı aşip ister doğudan Bahçe – Düziçi - Osmaniye üzerinden, isterlerse Beylan - İskenderun - Dörtiyol -Toprakkale (Tili- Til Hamtun) üzerinden Adana ovalarına girdiklerinde buradan da geçmiş olmalıdırlar. Azitawata'nın Karatepe'deki yazıtlarına göre, bu kral Assur bölgede müstahkem kaleler kurmuştur. Tatarlı Höyük'ün de bu kalelerden birisini barındırma olasılığı yüksektir (Girginer vd. 2010).

Tatarlı Höyük'ün, Hititler dönemi boyunca bağımsız olarak varlığını sürdüren, Hitit İmparatorluğu'nun son dönemlerinde İmparatorluğa katılan Kizzuwatna Krallığı'nın en önemli yerleşimlerinden biri olduğu belirtilmektedir. MÖ 2. binyılda olduğu kadar Demir Çağı ve Helenistik Dönem'de de kutsal niteliğini sürdürdüğü anlaşılmaktadır. Ele geçen buluntulara dayanılarak, Tatarlı Höyük'ün Hititler'in Kizzuwatna'daki önemli kutsal merkezi olan Luhuzattia (Assur Ticaret Kolonileri Dönemi'nde)-Lawazantiya (Hitit Dönemi'nde)- Lusanda (Demir Çağı'nda) olabileceği ileri sürülmektedir (Girginer & Collon, 2014).

Materyal ve Metot

Çalışmanın materyalini Adana\Tatarlı Höyük 2010 yılı kazı çalışmaları kapsamında ele geçen hayvan kemikleri oluşturmaktadır. Hayvan kemikleri höyük'ün Helenistik, Demir Çağı, Geç Tunç Çağı ve Orta Tunç Çağı tabakalarından ele geçmiştir. Küçük parçalar halinde ve korunma derecesi kötü durumda olarak ele geçen kemikler gerekli zooarkeolojik analizler gerçekleştirilmek üzere laboratuvar ortamında temizlenmiş, onarılmıştır. İlk aşamada onarılan kemikler tanımlanabilir ve tanımlanamaz olarak sınıflandırıldıktan sonra birbirine benzeyen kemikler takson farkı gözetmeden bir araya getirilmiştir. Daha sonra, tanımlanabilen her bir buluntunun hangi kemiğe (femur, humerus vb), kemiğin hangi bölümüne (proksimal, distal, gövde vb), hangi tarafa (sağ, sol) ve ait olduğu tespit edilmiştir. İkinci aşamada bir araya getirilen aynı kemikler üzerinde morfolojik özelliklerine göre aile, mümkünse cins/tür bazında saptamalar yapılmaya çalışılmıştır (Payne, 1969, s.295; Payne, 1985, 142; Schmid, 1972; Hesse & Wapnish, 1985, s.6; Hillson, 1992; Hillson, 2005, s.7; Davis, 1995, s.23-47; O'Connor, 2004, s.36; Klein & Cruze-Urbe, 1984, s.21-24, 46-47). Yaşlandırma için epifizyal yaşlandırma (Schmid, 1972) ve diş sürmesi (Hilson, 2005, s.207-255; Davis, 1995, s.39) yöntemleri kullanılmıştır. Ayrıca kasaplık, yanık ve işleme izleri

incelenmiştir (Hesse & Wapnish 1985, s.20-56; Davis, 1995, s.91; O'Connor, 2004, s.45; Klein & Cruze-Urbe, 1984). Bunların dışında, hangi cins ve türe ait olduğu belirlenemeyen ancak boyut açısından ele alınabilecek durumda olan memeli kemikleri büyük, orta ve küçük boy olarak değerlendirilmiştir. Burada büyük boy memeliler at, eşek ya da sığır boyutlarındaki canlıları; orta boy memeliler koyun ve keçi boyutlarındaki canlıları, küçük boy memeliler kedi ve köpek boyutlarındaki canlıları ifade etmektedir. Bunun yanı sıra tanımlanabilen aile, tür ve cinslerin fauna içinde dağılımı ortaya konmuştur.

Tüm bu bilgiler ışığında Tatarlı Höyük'ün zooarkeolojik yapısı belirlenmeye çalışılmıştır. Arkeolojik yerleşimlerde tespit edilen türler ve onların morfolojik özellikleri belli ekolojik nişlere işaret ettikleri için arkeolojik yerleşimlerde geçimin sağlandığı çevrenin kapsamı ve sınırları hakkında önemli ipuçları vermektedir (Uerpmann, 1996; Çakırlar, 2008, s.255). Bunun yanı sıra ekolojik ortamın genel özellikleri ve yerel kaynakların varlığını da ortaya konulabilmektedir.

Bulgular

Höyükten ele geçen ve çalışma materyalimizi oluşturan 2352 kemik zooarkeolojik açıdan ele alınmıştır. Faunayı oluşturan 2352 kemikten 987 kemik (% 41.96) üzerinde cins/tür sınıflandırılması yapılmıştır. 171 kemik (% 7.27) büyük boy, 188 kemik (% 7.99) orta boy, 52 kemik (% 2.21) küçük boy olarak belirlenmiştir. Geri kalan 954 kemik (% 40.56) tanımlanamamıştır. Tatarlı Höyük kazısından ele geçen buluntular iyi korunamamış ve çok parçalı halde ele geçmiştir. Tanımlanamayan parçalar göz önünde tutularak sağlıklı sonuç alınamayacağından minimum birey sayısı belirlenememiştir. Tanımlanabilen 987 kemikten yola çıkılarak oluşturan Tatarlı Höyük faunası Tablo 1'de gösterilmiştir. Tanımlanamayan kemikler içerisinde yoğunluğu uzun kemik parçaları ve kaburga parçaları oluşturmaktadır. Kemikler üzerinde herhangi bir kasaplık ve yanık izine rastlanmamıştır. Kemiklerin korunma durumunun kötü olması tafonomik analiz yapmayı engellemiştir.

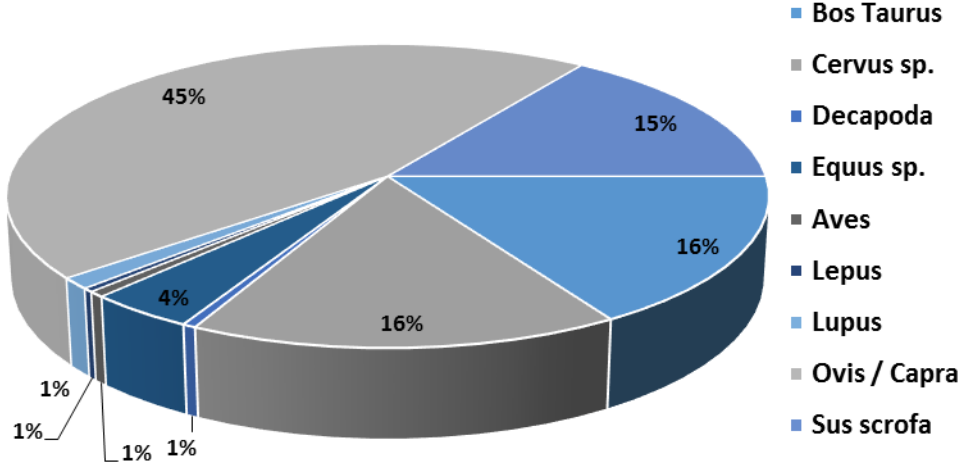
Hayvan kemikleri üzerinde yapılan faunal analizde genellikle Mammalia sınıfına ait bireyler olduğu saptanmıştır. *Bos taurus*, *Cervus sp.*, *Equus sp.*, *Lepus*, *Lupus*, *Ovis sp.*, *Capra sp.* ve *Sus scrofa* örneklerinden oluşan bir memeli faunası ortaya çıkarılmıştır. Çoğunluğu memeli sınıfına ait türler oluşturmakla birlikte *Aves* ve *Decapoda* kemikleri de ele geçmiştir. Tatarlı Höyük fauna ve materyal sayısı Tablo 2'de verilmiştir. Fauna dağılımı ise Şekil 1'de yer almaktadır. Faunanın % 45.39'unu koyun/keçiler oluşturmaktadır. Koyun ve keçilerin hemen ardından sığırlar (%16.21), geyikler (%16.21) ve domuzlar (%15.40) gelmektedir. At/eşekler % 4.05'lik bir oranla faunada temsil edilmektedirler. Çalışmada az sayıda etçil kemikleri tanımlanabilmiştir. İncelenen örneklerin çoğunluğu otçullara aittir. Etçiller faunanın sadece % 1.62'lik dilimini oluşturmaktadır.

Tablo 1: Tatarlı Höyük Faunası.

FAUNA	LATİNCE ADI	YEREL ADLANDIRMA
1. OTÇULLAR		
a. Evcil Toynaklılar	<i>Bos taurus</i> <i>Equus sp.</i> <i>Ovis sp.</i> <i>Capra sp.</i>	Evcil sığır At, eşek, katır Koyun Keçi
b. Yabani Toynaklılar	<i>Cervus sp.</i> <i>Sus scrofa</i>	Geyik Domuz
2. ETÇİLLER	<i>Lupus</i>	Kurt
3. KEMİRGENLER	<i>Lepus</i>	Tavşan
4. KUŞLAR	<i>Aves</i>	Kuş, tavuk
5. KABUKLULAR	<i>Decapoda</i>	Yengeç

Tablo 2: Tatarlı Höyük Memeli Faunası ve Materyal Sayısı.

TÜR / CİNS	BOS TAURUS	CERVUS SP.	DECAPODA	EQUUS SP.	AVES	LEPUS	LUPUS	OVİS/CAPRA	SUS SCROFA
MATERYAL									
<i>Cranium</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Korn</i>	-	-	-	-	-	-	-	1	-
<i>Maxilla</i>	3	3	-	1	-	-	1	12	10
<i>Mandibula</i>	4	5	-	1	-	-	3	103	62
<i>Molar</i>	46	39	-	29	-	-	5	148	12
<i>Premolar</i>	21	2	-	1	-	-	-	5	10
<i>İncisive</i>	4	-	-	1	-	-	-	-	6
<i>Vertebra</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	2
<i>Scapula</i>	4	2	-	-	-	1	1	-	-
<i>Humerus</i>	11	5	-	1	-	1	2	17	7
<i>Radius/ Ulna</i>	4	8	-	1	-	2	-	12	3
<i>Coxae</i>	-	-	-	1	-	-	-	3	2
<i>Femur</i>	1	3	-	-	3	-	-	5	-
<i>Tibia</i>	5	10	-	-	2	-	-	25	-
<i>Fibula</i>	-	-	-	-	-	-	-	-	-
<i>Metapodium</i>	23	24	-	-	1	-	-	45	6
<i>Astragalus</i>	14	4	-	-	-	-	-	32	9
<i>Calcaneus</i>	6	7	-	-	-	-	-	10	4
<i>Phalanx</i>	14	48	-	4	-	-	-	30	19
<i>Clamp</i>	-	-	5	-	-	-	-	-	-
TOPLAM=	160	160	5	40	6	4	12	448	152

Şekil 1: Tatarlı Höyük Faunası Dağılımı.

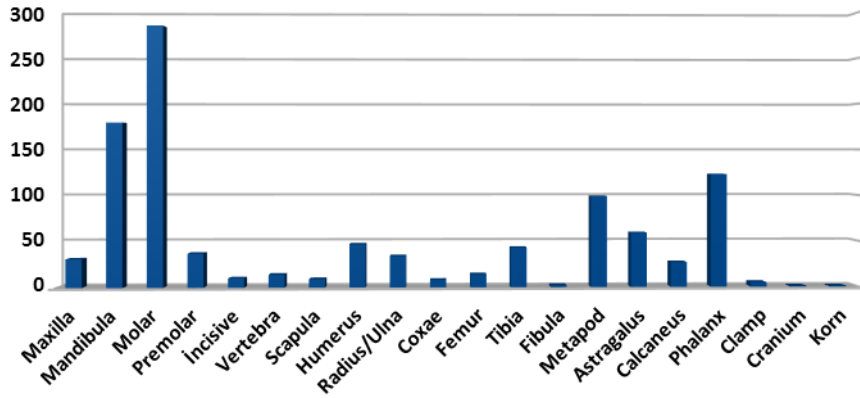
Kemiklerin iskeletin hangi bölümünü oluşturdukları belirlenmiştir (Şekil 2). En çok ele geçen kemikler izole dişler, mandibula ve metapodium kemikleridir. Fauna içinde en çok izole diş buluntusu keçi ve koyunlara aittir. Tatarlı Höyük’de koyun ve keçiler diş, mandibula, maxilla, radius, ulna, tibia, phalanx, astragalus ve calcaneus yoğunluğu açısından diğerlerinden farklılık göstermektedir. Sığırlarda humerus, metapodium, phalanx, astragalus ve calcaneus fazlalığı dikkat çekmektedir. At ve eşeklerde ise izole dişlerin baskın olduğu görülmektedir. Domuzlar, ağırlıklı olarak mandibula, maxilla, phalanx ve izole dişlerle temsil edilmektedir. Geyik buluntuları izole diş, metapodium ve phalanx örnekleri içermektedir. Genel olarak bakıldığında sığır, geyik, domuz, koyun ve keçilerin kafatası ve çenelerinin yanı sıra ön ve arka üyelerinin de tercih edildiği söylenebilir. Yapısal özellikleri bakımından doğada en iyi şekilde korunan dişler en çok ele geçen materyalleri oluşturmaktadır ve ikinci sırayı mandibula örnekleri almaktadır (Şekil 2).

Koyun, keçi ve sığırların büyük bir kısmı erişkin bireylere aittir. Tatarlı Höyük insanları erişkin bireyleri tercih etmişlerdir. Faunanın tamamı erişkin bireylerden oluşmaktadır. Evcil hayvan topluluklarında bu tip yaş dağılımı kentleşme sürecini işaret etmektedir (Wapnish & Hesse, 1988, s.81). Çünkü yetişkin bireylerin çokluğu et üretiminden ziyade süt ve yün üretimi gibi hem tüketime hem de pazarlamaya yönelik

ikincil ürünlere ağırlık verildiğini göstermektedir.

Tanımlanabilmiş kemiklere dayanarak aile ve cins/tür dağılımına bakıldığında, fauna içerisinde evcil hayvan türü fazladır (Tablo 1). Bunun yanı sıra fauna içerisinde yabani hayvan oranının (% 13.06) yüksekliği de dikkat çekmektedir. Yabani hayvan olarak sıklıkla geyik kemiklerine rastlanması avcılık faaliyetlerinin devam ettiğini göstermektedir. Avcılığın ana geçim kaynağı oluşturmamakla beraber çevrede yapıldığı anlaşılmaktadır. Bu durum hayvancılıkla birlikte avcılığın da beslenme ekonomisinde bir yer teşkil ettiği ortaya koymaktadır. Tavşan gibi küçük av hayvanlardan ziyade bu orta ve büyük boy av hayvanların tercih edilmiş olması, av hayvanı tercihin evcil hayvan eti üretimiyle benzer olduğu yani daha çok besin elde etmenin amaçlandığı söylenebilir.

Avcılık önemli bir geçim kaynağıdır ve buna bağlı olarak buradaki sulak ortam ve geyiklerin çokluğu avcılık yapılmasının nedenidir. Amik Ovası, Ceyhan Ovası ve dolayısıyla Tatarlı Höyük, Asya, Avrupa ve Afrika zoocoğrafi bölgelerinin kesiştiği, doğa tarihi açısından zengin bir coğrafyayı yansıtmaktadır (Uerpmann, 1987). Geyik ve ceylan benzeri hayvan popülasyonları, bu dönemlerde Anadolu’da geniş alanlara yayılmışlardır (Uerpmann, 1987, s.173). Geyik ve ceylanlar Amanos dağlarının

Şekil 2: Tatarlı Höyük Faunası Materyal Dağılımı.

yamaçlarında ya da Ceyhan Ovası'nın düzlüklerinde avlanmış olmalıdır. Ceylan popülasyonlarının yayılım alanı Epipaleolitik Dönem’de batıda Antalya’ya kadar uzanmış olmasına rağmen, günümüzde Ceylanpınar Devlet Çiftliği’nde korunmaya alınmış bir popülasyonla sınırlıdır. Geyikgillerden ise Amanos Dağları’nda günümüzde yaşayan tek tür karacadır (Çakırlar, 2009, s.259).

Birey sayısı belirlenememekle birlikte materyallerin hayvan cinsleri üzerindeki dağılımlarına bakıldığında koyun ve keçi gibi küçükbaş hayvanlarda yoğunluk olduğu gözlenmiştir (Grafik 1). Küçükbaş hayvancılık Tatarlı Höyük insanları için önemli bir yer tutmaktadır. Bu da doğrudan etten alınan protein açısından koyun/keçinin, yerleşimdeki insanlar açısından öncelikli hayvanlar olduğunu göstermektedir. Koyun ve keçilerinin fazlalığı bölgede bu hayvanların kolayca yaşayabileceği ortamın varlığına ve dolayısıyla bölgenin coğrafyasına bağlanabilir. Bu tür hayvanlar hem marjinal ve kurak

araziye hem de sulak araziye diğer hayvanlara oranla daha iyi uyum sağlamaktadırlar. Sığır ve domuz gibi su ihtiyacı koyun ve keçilere göre daha fazla olan hayvanların varlığı Tatarlı Höyük yerleşmesinin bu tür hayvancılığa elverişli oldukça sulak bir ortama sahip olduğunu işaret etmektedir. Yerleşim bölgelerinin sahip olduğu yüksek yağış oranları büyükbaş hayvancılığın artışı sağlamaktadır. Anadolu'da çevre kuraklaştıkça büyükbaş hayvancılık azalmaktadır (Omar ve Erkman, 2012, s.95). Höyüğün Ceyhan Nehri Vadisi'nde yer alması ve göl kenarında bulunması bu ekolojik ortama uygun hayvancılığın gelişmesine neden olmuştur.

Arkeolojik yerleşimlerde evcil domuzların olması ortamın sulak olmasına bağlansa da, yapılan araştırmalar Yakın Doğu'da yaban domuzların hem sulak hem de kıraç ortamlara uyum sağlayabildiğini göstermiştir (Falconer, 1995, s.399; Hesse, 1986, s.17; Wapnish & Hesse, 1988, s.81, Uerperman, 1996; Çakırlar, 2008, s.259). Buradan yola çıkarak, Tatarlı Höyük'de domuz kemiklerinin bulunması coğrafi ortamın yanı sıra sosyoekonomik koşullara da bağlanabilir. Oldukça sulak ve verimli bir ortamda koyun/keçiler kadar olmasa da sığırlar kadar Tatarlı Höyük insanları tarafından beslenme ekonomisi açısından tercih edilmişlerdir.

Dönemlere göre fauna dağılımına bakıldığında yabancı hayvanların daha çok Orta Tunç Çağı ve Helenistik Dönem tabakalarında yer aldığı görülmektedir (Tablo 3). Tatarlı Höyük insanları yaşadıkları coğrafyanın sunduğu yabancı hayvan bolluğu değerlendirerek onları beslenme stratejilerine dahil etmişlerdir. Domuzlar da sıklıkla Orta Tunç Çağı ve Helenistik tabakalarında rastlanmıştır. Höyüğün tüm yerleşim katlarında ekonomik yapı büyük ölçüde koyun/keçiler (ağırlıklı olmak üzere), sığır ve domuzlara dayanmaktadır. Hemen hemen tüm Anadolu'da ekonomik ürünler koyun ve keçiye endekslidir. İklimsel dalgalanmalardan büyükbaş hayvanlar kadar etkilenmemektedirler. Tatarlı Höyük yerleşmesinde küçükbaş hayvanların büyükbaş hayvanlara göre yoğunlaşması koyun ve keçilerin daha kolay denetlenebilir, değiş tokuş yapılabilir en önemlisi ekonomik hayvanlar olmasına bağlanabilir. Zooarkeolojik araştırmalar, Erken ve Orta Tunç Çağı dönemlerinde kentlerdeki sosyoekonomik yapının gelişmesinin hayvan ekonomisini etkilese de asıl etkenin coğrafik bölge ve iklime bağlı olduğunu göstermektedir (Silibolatlaz ve Satar, 2012, s.95).

Sığır ve atlar Helenistik Dönem'de daha yoğun biçimde bulunmuştur. Bu yoğunluk höyüğün sahip olduğu coğrafik özelliklerin yanı sıra, Tunç Çağı'ndan itibaren değişen ve gelişen sosyo-ekonomik süreçlere de bağlanabilir. Ticari ilişkilerin gelişmesiyle beraber büyükbaş hayvanlar yük taşıma, alet yapımı gibi farklı amaçlar için de kullanılmaya başlanmıştır. Avcılık devam etmekle birlikte evcilleştirme ve hayvancılık tam anlamıyla gerçekleştirilmiştir. Helen-Roma-Bizans dönemlerinde özellikle büyükbaş hayvancılık gelişmiştir (Silibolatlaz ve Satar, 2012, s.87). Tatarlı Höyük Helenistik Dönem faunası da bu durumu yansıtmıştır.

Tablo 3: Dönemlere Göre Tatarlı Höyük Faunası.

Orta Tunç Çağı	Geç Tunç Çağı	Demir Çağı	Helenistik
<i>Ovis/Capra (52)</i>	<i>Ovis/Capra (10)</i>	<i>Ovis/Capra (22)</i>	<i>Ovis/Capra (279)</i>
<i>Bos taurus (37)</i>		<i>Bos taurus (4)</i>	<i>Bos taurus (74)</i>
<i>Sus scrofa (11)</i>	<i>Sus Scrofa (3)</i>	<i>Sus Scrofa (4)</i>	<i>Sus scrofa (86)</i>
<i>Cervus sp. (16)</i>		<i>Cervus sp.(8)</i>	<i>Cervus sp. (97)</i>
<i>Equus sp. (2)</i>		<i>Equus sp. (3)</i>	<i>Equus sp. (22)</i>
<i>Lupus (1)</i>			<i>Lupus (4)</i>
<i>Lepus (2)</i>			<i>Lepus (2)</i>
<i>Aves (1)</i>			<i>Aves (2)</i>
<i>Decapoda (1)</i>			<i>Decapoda (2)</i>

SONUÇ

Çalışma materyalini oluşturan Tatarlı Höyük faunasını oluşturan hayvanlara ait kemikler iyi korunmamıştır. Kemiklerin tanımlanmasında birinci kriter olan eklem kısımları birçok materyalde kırık olarak ele geçmiştir. Kemiklerin korunma durumunun kötü olması tafonomik analiz yapmayı engellemiştir. Bununla beraber genel zooarkeolojik yapı ve bulguların arkaeolojik birimlerle ilişkileri ortaya koyma açısından önemli bilgilere ulaşılmıştır.

Tanımlanan cins ve türlerin çoğu erişkin bireylere aittir. Erişkin bireylerin çokluğu et üretiminden ziyade süt ve yün üretimi gibi hem tüketime hem de pazarlamaya yönelik ikincil ürünlere ağırlık verildiğini ortaya koymakta ve kentleşme sürecini işaret etmektedir. Ele geçen geyik ve az sayıda tavşan kemikleri avcılık faaliyetlerinin devam ettiğini göstermekle birlikte fauna çoğunlukla evcil hayvanlardan oluşmuştur. Faunayı oluşturan türler ve birbirlerine olan oranları hayvan ekonomisinde en önemli rolü evcil hayvanların oynadığını göstermiştir. Höyüğün tüm yerleşim dönemlerinde küçükbaş hayvanlar daha çok tercih edilmiştir. Helenistik Dönem'e doğru sığır ve atlarda önemli bir artış kaydedilmiştir. Bu durum sığırlardan elde edilen etin, Tatarlı Höyük insanların beslenmesinde en az küçükbaş hayvanlardan elde edilen et kadar önemli bir yer tuttuğun bir göstergesidir. Bununla beraber hem ovada hem de Amanos Dağları'nda avcılık yapılmış, genelde geyik gibi daha büyük boyutta hayvanlar tercih edilmiştir. Tatarlı Höyük faunası da ait olduğu dönemlerin paleoekolojisini ve hayvan ekonomisini güzel bir şekilde yansıtmıştır.

Teşekkürler

Yrd. Doç. Dr. K. Serdar GİRGİNER, Arş. Gör. Özlem Oyman GİRGİNER ve Öğr. Gör. Hayriye AKIL' a destek ve yardımları için çok teşekkür ederiz.

KAYNAKÇA

Atıcı, L. (1998). Zooarkeoloji: Amacı, Yöntemleri ve Arkeolojideki Önemi. Ankara Üniversitesi *Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, Cilt 38, (1.2): 230-246.

Çakırlar, C. (2008). Aaççana Höyüğü'nde Arkeozooloji Çalışmaları: 2007 Yılı Raporu. *24. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 253-267.

Davis, S. J. M. (1995). *The Archaeology of Animals*. Yale University Press, New Haven and London.

Falconer S. E. (1995). Rural responses to early urbanism: Bronze Age household and village economy at Tell el-Hayyat, Jordan. *Journal of Field Archaeology*, 22(4), 399-419.

Girginer, K. S., Girginer O.Ö., Akıl, H. (2010). Tatarlı Höyük (Ceyhan) Kazısı: İlk İki Dönem, *31. Kazı Sonuçları Toplantısı*, Cilt 3, s.453-476.

Girginer, K. S., Girginer O.Ö., Akıl, H. (2011). Tatarlı Höyük Kazısı 2009-2010, Excavations at Tatarlı Höyük in 2009-2010, *ANMED* 9, s.128-135.

Girginer, K.S. & Collon, D. (2014). Cylinder and stamp seals from Tatarlı Höyük, *Anatolian Studies* 64, 59-72.

Gumerman IV G. (1997). Food and complex societies, *Journal of Archaeological Theory*, 4(2), pp. 105-139.

Hesse, B. & Wapnish, P. (1985). *Animal Bone Archaeology From Objectives to Analysis*. Washington.

Hesse, B. (1986). Animal use at Tel Migne-Ekron in the Bronze Age and Iron Age. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 264, 17-27.

Hillson, S. (1992) *Mammal Bones and Teeth: An Introductory Guide to Methods of Identification*. Institute of Archaeology, London.

Hillson, S. (2005). *Teeth*. Cambridge University Press, New York.

Hopkins, L. (2003) Archaeology at the Northeast Anatolian Frontier. VI. *An Ethnoarchaeological Study of Sos Höyük and Yiğittaşı Village*, Louvain.

Klein, R.G. & Cruz-Urbe, K. (1984). *The Analysis of Animal Bones from Archaeological Sites*. Prehistoric Archaeology and Ecology series, The University of Chicago Press, Chicago and London.

O'connor, T. (2004). *The Archaeology of Animal Bone*. Sutton Publishing. Great

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 155-166

Britain..

Omar, L. ve Erkman, A. C. (2012). Anadolu ve Yukarı Mezopotamya Tunç Çağı Yerleşkelerinin Faunal Analizi. Güleç, E., Özer, İ., Koca Özer, B., Sağır, M. (Ed.) *Biyolojik Antropoloji*, A. Ü. DTCF Yayınları, Ankara.

Payne, S. (1969). Metrical Distinction Between Sheep and Goat Metacarpals. In; Ucko P. And Dimbleby G. (eds) *The Domestication and Exploitation of Plants and Animals*, 295-305. London, Duckworth.

Payne, P. (1985). Morphological Distinctions Between the Mandibular Cheek Teeth of Young Sheep, Ovis and Goats, Capra. *Journal of Archaeological Science*, 12, 139-147.

Reitz, J. E. (2010). *Zooarchaeology*. Second Edition, Cambridge University Press, New York.

Satar, Z., Baykara, İ., Güleç, E., Açıkkol, A. (2006). Altıntepe/Tuşpa Nekropolü Faunasının Arkeozoolojik Analizi. *21. Arkeometri Sonuçları Toplantısı*, 51-63, Ankara.

Schadler, U. (1996). "Spielen mit Astragalen", *Archaeologischer Anzeiger*, 1, 61-73.

Silibolatlız Baykara., D., ve Satar., Z. (2010). Anadolu Zooarkeoloji Çalışmaları. Güleç, E., Özer, İ., Koca Özer, B., Sağır, M. (Ed.) *Biyolojik Antropoloji*, A. Ü. DTCF Yayınları, Ankara.

Schmid, E. (1972). *Atlas of Animal Bones for Prehistorians, Archaeologist and Quaternary Geologists*. Elsevier Publishing Company. Amsterdam.

Uerpmann, H. P. (1996). Zur Ökologie des Epipaläolithikums im Vorderen Orient. In: D. Schyle & H.-P. Uerpmann: *Das Epipaläolithikum des Vorderen Orients. Beihefte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients. Reihe B Nr., 85(2). Wiesbaden.*

Uerpmann H. P. (1987). The Ancient Distribution of Ungulate Mammals in the Middle East - Fauna and Archaeological Sites in Southwest Asia and Northeast Africa. *Beihefte zum Tübinger Atlas des Vorderen Orients, Reihe A (Naturwissenschaften) Band, 27, 173.*

Ünal, A. ve Girginer, K. S. (2007). *Kilikya-Çukurova. İlk Çağlardan Osmanlılar Dönemine Kadar Kilikya'da Tarihi Coğrafya, Tarih ve Arkeoloji*, Homer Yayınevi, İstanbul.

Wapnish P. & Hesse B. (1988). Urbanization and the organization of animal production at Tell Jemmeh in the Middle Bronze Age Levant. *Journal of Near Eastern Studie*, 47 (2), 81-94.

Wapnish, P. (1987). Faunal Remains. In: McCann, A. M., *The Roman Port and Fishery*

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 155-166

of Cosa. Princeton University Press, 315-317.

Wapnish, P., Hesse, B. & Ogilvy, A. (1977). The 1974 Collection of Faunal Remains from Tel Dan. *Bulletin of the American Schools of Oriental Research*, 227, 35-63.

**KARANLIK LİDERLİĞİN
ÖRGÜTSEL BAĞLILIK VE ÖRGÜTSEL SESSİZLİK ÜZERİNE ETKİSİ:
OTEL ÇALIŞANLARI ÜZERİNDE BİR ARAŞTIRMA**

Erdoğan BALLI¹
Ayşehan ÇAKICI²

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, karanlık liderliğin otel çalışanlarının örgütsel bağlılık ve sessizliklerine olan etkisini incelemektir. Veri toplama tekniği olarak anket yöntemi kullanılmış ve bu amaçla Gillaspie (2009) tarafından geliştirilen ‘Karanlık Liderlik Ölçeği’, Meyer ve Allen (1991) tarafından geliştirilen ‘Örgütsel Bağlılık Ölçeği’ ve Van Dyne vd. (2003) tarafından geliştirilen ‘Örgütsel Sessizlik Ölçeği’ kullanılmıştır. Araştırma Türkiye genelinde faaliyet gösteren bir zincir otelin 604 personelinin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma sonucunda; karanlık liderlik ile örgütsel bağlılık arasında negatif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğu ($r = -0,40$, $p < 0,01$) ve karanlık liderlik ile örgütsel sessizlik arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişkinin olduğu ($r = 0,15$, $p < 0,01$) saptanmıştır. Yapılan regresyon analizleri sonuçlarına göre de; karanlık liderliğin örgütsel bağlılık ($R^2 = 0,162$) ve örgütsel sessizlik ($R^2 = 0,022$) üzerinde etkisinin olduğu bulunmuştur.

Anahtar Kelimeler: Karanlık liderlik, örgütsel bağlılık, örgütsel sessizlik, otel çalışanları.

**THE IMPACT OF THE DARK LEADERSHIP ON ORGANIZATIONAL
COMMITMENT AND ORGANIZATIONAL SILENCE:
A STUDY ON HOTEL STAFF**

ABSTRACT

This paper will address the dark leadership and the significant impact that leaders may have on their subordinate’s organisational commitment and silence among hotel employees in Turkey. Questionnaire technique has been used as the data gathering method and for this purpose ‘Dark Leadership Scale’ developed by Gillaspie (2009), ‘Organizational Commitment Scale’ developed by Meyer & Allen (1991) and ‘Organisational Silence Scale’ developed by Van Dyne et al., (2003) have been used in this study. As a result of this research conducted on 604 employees who work in chain hotels located around Turkey, there are a negative relationship between dark leadership and organisational commitment ($r = -0,40$, $p < 0,01$) and a positive relationship between dark leadership and organisational silence ($r = 0,15$, $p < 0,01$). Regression analysis of the impact of dark leadership over organisational commitment ($R^2 = 0,162$) and organisational silence ($R^2 = 0,022$) found a significant change in the coefficient of determination.

Key Words: dark leadership, organisational commitment, organisational silence, hotel staff.

¹ Yrd.Doç.Dr., Çukurova Üniversitesi, Karataş Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Y.O., Konaklama İşletmeciliği, eballi@cu.edu.tr

² Doç.Dr., Mersin Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme, aysehancakici@mersin.edu.tr

* Bu makale, “Otel İşletmelerinde Karanlık Liderliğin Örgütsel Bağlılık ve Örgütsel Sessizlik Üzerine Etkisi” başlıklı yayınlanmamış doktora tezinden üretilmiştir.

Giriş

Örgüt içerisindeki direkt ve dolaylı etkilerinden dolayı liderlik konusu, araştırmacıların ilgisini her zaman çeken bir konu olmuş ve bu konuda farklı disiplinlerce birçok araştırma yapılmıştır. Liderlik ile ilgili olarak yapılan araştırmalar ve teoriler incelendiğinde büyük çoğunluğunun idealleştirilmiş liderler ve idealleştirilmiş bir liderlik arayışında oldukları ve bu amaçla da lideri başarılı kılabilecek karakteristik özelliklerin neler olduğu hususunu araştırdıkları görülmektedir. Başarısız liderlikle ilgilenen az sayıdaki araştırmacılar da, çalışmalarında başarısızlığı incelerken; yine 'hangi karakteristik özelliklerin yokluğu başarıyı engellemektedir' sorusuna yoğunlaşmışlardır (Torregiante, 2005, s. 2-3). Oysaki lideri başarısızlığa götüren sebeplerden biri de; liderde bazı istenmeyen özelliklerin varlığıdır. Liderliği daha iyi anlamak için; kişiliğinin incelenmesi gerekmektedir (Kesken ve Ayyıldız, 2011, s. 14). Çünkü kişilik yapısı liderin davranışları üzerinde önemli bir etkiye sahiptir (Güney, 2012, s. 129). Kişilik özelliklerinin liderlik davranışı üzerinde doğrudan, liderin etkinliği üzerinde ise davranışlar vasıtasıyla dolaylı olarak etkisi bulunmaktadır. Kişilik özellikleri, koşullar karşısında tutarlı düşünme, hissetme ve davranış ile ilişkili olan karakteristiklerdir (Renn vd., 2005, s. 665). Liderin her zaman örgütünü ve takipçilerini başarıya götürmesi beklendiğinden kişilik özelliklerinin bu beklentileri karşılayacak şekilde ve her zaman olumlu, toplum ve bireyler için ideal ve kabul gören şekilde olması gerektiği düşünülmektedir. Ne yazık ki liderler her zaman olumlu, ideal ve kabul gören kişilik özellikleri gösterememekte bazen olumsuz işlevsel olmayan kişilik özellikleri; bu özelliklerinin yansıması olarak olumsuz davranışlar; bu davranışların sonucu olarak da beklentileri karşılayamama durumu ve başarısızlık sergileyebilmektedirler. Bu şekildeki birey ve toplum tarafından kabullenilmesinde yerleşmiş değerler ve normlar açısından olumsuz özelliklere atfedilen kişilik özellikleri liderliğin karanlık yüzü olarak kabul görmektedir (Kesken ve Ayyıldız, 2011, s. 2). İşte "Karanlık Liderlik" çalışmaları bu çıkış noktası ile liderlik araştırmaları alanında yeni olup, liderin kişiliğindeki bu karanlık taraf veya ideal olmayan, fonksiyonel olmayan tarafı ve etkileri ile ilgilenmektedir (Klauber, 2012, s. 6).

Liderlik konusunda yapılmış çalışmalarda, liderliğin çalışanların örgütsel davranışları üzerinde doğrudan etkilere sahip olduğu ortaya konulmuştur (Conger ve Kanungo, 1998; Zangora, 2001; Bass ve Riggio, 2006; Demir, 2012). Lider davranışları çalışanlar üzerinde doğrudan bir etki yaratma potansiyeli taşımakta ise liderliğin görünmeyen karanlık yüzünün ve etkilerinin olduğu söylenebilir. Conger (1990, s. 43) çalışanların olumsuz faktörlerden olumlu faktörlere göre daha fazla etkilendiklerini ve bunu örgütsel davranışlarına olumsuz olarak daha fazla yansıttıklarını belirtmiştir. Bu nedenle liderin kişiliklerindeki karanlık taraflarından dolayı ortaya çıkan olumsuz davranışlarının, çalışanlardan örgüt içerisinde sergilemesi istenen birçok davranış ve tutumu üzerinde azaltıcı, sergilememesi istenenler üzerinde de artırıcı bir etkiye sahip olabileceği düşünülebilir. Bu çerçevede örgüt yöneticilerinin sergileyebilecekleri karanlık liderlik davranışlarının, çalışanların örgütsel davranış ve tutumları üzerindeki etkili olup olmadığının araştırılması önem kazanmaktadır.

Otel işletmeleri hizmet sektöründe olmaları nedeniyle gerek hizmet sunmada, gerekse fonksiyonlarını yerine getirmede büyük ölçüde insan gücünden yararlanmaktadır. Dolayısı ile hizmetlerin üretilmesi ve sunulmasında müşterilerin psikolojik tatmininin sağlanmasında insanın rolü ve önemi büyüktür. Bu nedenle otel işletmelerinin başarılı olmalarında insan kaynaklarının iyi yönetilmesi önemli bir etken olarak ön plana

çıkılmaktadır. Otelde çalışma yaşamındaki değişimin hızını yakalamak ve çağa ayak uydurabilmek için sadece istenen nitelikte ve sayıda insan kaynağına sahip olmak yeterli olmamaktadır. Çalışanların, örgüte bağlılıklarının sağlanmasının yanında örgüt içerisinde örgüt başarısına katkısı olabilecek düşünce ve fikirlerini ifade etmeleri anlamına gelen örgütsel sesliliklerinin de sağlanması önem arz etmektedir. Bu çalışmada karanlık liderliğin çalışanların örgütsel bağlılıkları ve örgütsel sessizlikleri üzerindeki olası etkileri otel işletmeleri bağlamında araştırılmaktadır.

Karanlık Liderlik

Karanlık liderlik liderin sahip olduğu kişilik ve kişiliğindeki işlevsel olmayan özelliklerin, liderin davranışlarına yansımalarıdır (Hogan ve Hogan, 1997, s. 42). McIntosh ve Rima (1997, s. 74) kişiliğin karanlık yönünün ortaya çıkmasını Maslow'un ileri sürdüğü ihtiyaçlar hiyerarşisi ile ilişkilendirmektedir. Maslow'un ihtiyaçlar hiyerarşisine göre her bireyin istek ve ihtiyaçları bulunmaktadır. Bu ihtiyaç ve istekler basamaklar halinde dizilmiştir ve bir basamaktaki ihtiyaç ve istek karşılanmadan bir üst basamağa geçilmemektedir (Maslow, 1954 akt. Robbins ve Judge, 2012, s. 305). Birey bu istek ve ihtiyaçlarının basamaklar halinde karşılanmasını istemektedir. Ancak hiyerarşik ihtiyaçların karşılanmaması durumunda veya ihtiyaçların karşılanmasında önemli bir tehdit olduğunda birey, belli bir düzen içinde olan ihtiyaçlar hiyerarşisi basamaklarında bir üst basamağa geçemeyecektir (McIntosh ve Rima, 2007, s. 75). İhtiyaçların karşılanamaması ile başlayan bu süreç, bireyin travmatik deneyimler yaşamasına neden olmakta ve birey bu durumu bir başarısızlık olarak algılayarak varoluşsal şüphe yaşamaktadır. Bu noktadan sonra da kişiliğin karanlık tarafı yavaş yavaş gelişmeye başlamaktadır (McIntosh ve Rima, 1997). Liderlerin karanlık yönünün ortaya çıkması, özellikle liderin başarıya ihtiyacı ile açıklanmaktadır. Bu ihtiyaçlarının karşılanması veya karşılanmaması durumu kişilerin karar ve davranışlarını şekillendirmektedir. Başarı ihtiyaçları karşılanmayan veya tehdit hisseden lider baskı altına girebilmekte veya hayal kırıklığı yaşayabilmektedir (Kayalar ve Arslan, 2011).

Liderler normal durumlarda bu karanlık özelliklerini baskılar, kontrol altında tutar ve davranışlarına yansıtılmaya çalışırlar. Ancak liderlerin karanlık özellikleri; başarı durumları tehlike altına girdiğine, stres altında olduklarında, savunma mekanizmaları düştüğünde, yorgun ve nasıl algılandıkları konusunda dikkat etmediği durumlarda ortaya çıkmakta ve liderin davranışlarına yansımaktadır. Bu bağlamda karanlık liderlik; liderin kişiliğindeki karanlık yönün, içsel veya dışsal etmenlerden dolayı strese girdiğinde, zor ve belirsiz durumlarda bilinç dışı ortaya çıkarak (Hogan ve Hogan, 2001, s.40); liderin karar ve davranışlarını negatif yönlü etkilemesi (Furnham ve Trickey, 2011, s.516) ve örgüt ile izleyicilerin ihtiyaçlarıyla uyumlu olmayan sonuçlara sebebiyet vermesi olarak tanımlanabilmektedir. Benson ve Hogan (2008, s. 12) karanlık kişilik özelliklerinin kısa vadede başarı sağlamaya yardımcı olabileceğini fakat uzun vadede probleme ve işlevsiz performansa sebebiyet vereceğini savunmuş ve karanlık liderliğin; liderin kişiliğindeki bazı özelliklerin uzun sürede veya aşırıya gidildiğinde; insanların organizasyon içerisinde birlikte ve verimli bir şekilde çalışma kabiliyetlerine zarar veren toksit davranışlar olduğunu söylemişlerdir.

Hogan ve Hogan (1997) yaptıkları çalışmalar ve literatür incelemeleri sonucunda kişilik bozuklukları ile liderliğin olumsuz davranışları arasında güçlü paralellikler olduğunu ve liderlerin işyerlerinde bu bozukluklara paralel işlevsel olmayan davranışlarda bulduklarını tespit etmişlerdir (Hogan & Hogan, 2001). Çalışmaları sonucunda, Amerikan

Psikiyatri Derneği (1994)'nin belirlediği kişilik bozuklukları ile uyumlu 11 karanlık liderlik eğilimini (panik, kuşkucu, risk almayan, içine kapanık, boş veren, kendini beğenmiş, haylaz , teşhirci, hayalci, mükemmeliyetçi, bağımlı) belirlemişlerdir. Benzer sınıflandırma, farklı isimlerle Oldham ve Morris (1991), Dotlicj ve Cairo (2003) ve Miller (2008) çalışmalarından da yapılmıştır.

McIntosh ve Rima (1997), liderlerin kişiliğindeki karanlık tarafının sebep olduğu işlevsel olmayan davranışları incelemiş ve inceleme sonucunda bu davranışları beş başlık altında toplayarak beş farklı karanlık liderlik türü tanımlamışlardır. Bunlar; kendine ve amaçlarına aşırı odaklı olan narsis lider, çevresindeki her şeyden kuşkulanan paranoyak lider, başkasının onayı olmadan hareket edemeyen duygusal bağımlı lider, çevresini baskı altında alarak her şeyin mükemmeliğini elde etmeye çalışan zorlayıcı lider, değişken ve ani duygulanımları, çıkışları ile pasif-saldırgan liderdir.

Alan yazınında, karanlık liderliğin örgütsel sonuçlarını inceleyen çalışmalarının çok az olduğu görülmektedir. Gillaspie (2009) yaptığı çalışmada karanlık liderlik ve karanlık liderliğin beş türü ile çalışanların işten ayrılma eğilimi ve örgüte duygusal bağlılıkları arasında bir ilişki olup olmadığını araştırmıştır. Araştırma sonucuna göre, karanlık liderlik boyutlarının hem tek tek hem de toplamda çalışanların işten ayrılma eğilimi ile pozitif yönlü ve çalışanların örgüte duygusal bağlılıkları ile de negatif yönlü bir ilişkisinin olduğu bulgulanmıştır. Tuna vd., (2010), karanlık liderlik ve türleri ile çalışanların işten ayrılma eğilimleri arasındaki ilişkiyi belirlemek için yaptığı çalışmada, değişkenler arasında anlamlı pozitif bir ilişki tespit etmişlerdir. Diğer bir çalışmada Kayalar ve Arslan (2011) tarafından yapılmış ve karanlık liderlik boyutlarının örgütsel bağlılığa etkisi araştırılmıştır. Çalışma sonuçlarına göre, karanlık liderlik ile duygusal bağlılık arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu tespit edilmiştir.

Örgütsel Bağlılık

Çalışanların örgütlerine psikolojik olarak bağlanmasını yansıtan durum literatürde “örgütsel bağlılık” kavramı ile adlandırılmaktadır. Örgütsel bağlılık; bireylerin çalıştığı örgüte göre biçimlenen bağlılık veya bağlanma (Raza ve Nawaz, 2011, s. 269) ; bireyin belirli bir örgütle özdeşleşme ve örgüte sarılma düzeyi (Mowday vd., 1979, s. 226) ; bireyi örgüte bağlayan, ayrılma olasılığını azaltan psikolojik durum (Allen ve Meyer, 1990, s. 14); örgütün amaç ve isteklerini karşılayacak şekilde davranılmasını sağlayan ve kişinin benimsediği normatif güçlerin bütünü (Heshizer vd., 1991, s. 532) şeklinde tanımlanabilmektedir. Çalışanların güçlü örgütsel bağlılığı; bireyde örgüte aitlik ve güvenlik duygusunu geliştirmekte, örgüte yararlı olabileceğini hissetmesini ve örgüt içinde ve dışında amaç oluşturmalarını sağlamaktadır (Mowday vd., 1982, s. 139).

Örgütsel bağlılığın gerek örgüt açısından gerek birey açısından birçok önemli sonuçlara sebebiyet verdiği inaniılmaktadır (Hunt ve Morgan, 1994, s. 1570). Örgütsel bağlılığın sonuçlarının incelendiğinde; örgütsel bağlılığın, örgüt içerisinde görülmesi istenmeyen birçok davranış ile negatif yönlü, görülmesi istenen davranışlar ile pozitif yönlü ilişki içinde olduğu görülmektedir (Mowday vd., 1982, s. 137). Örneğin iş tatmini, motivasyon, karara katılma, performans ve örgütte kalma arzusu bağlılıkla pozitif, iş değiştirme ve devamsızlık, işe geç gelme ise bağlılıkla negatif yönlü ilişkisi bulunan en önemli davranışsal sonuçlardandır (İnce ve Gül, 2005, s. 94).

Çalışanların örgüte duyduğu bağlılığın, çeşitli bireysel algılamalara dayanan sübjektif bir konu olması nedeniyle, örgütü oluşturan bireylerin ilişki içerisinde olduğu ve

buldukları ortamı şekillendiren her türlü faktör, örgütsel bağlılığı olumlu ya da olumsuz etkileme potansiyeline sahiptir(Mowday vd., 1979, s. 230; İnce ve Gül, 2005, s. 59). Liderlik de çalışanların bağlılıklarını etkileyen faktörlerden biri olarak ön plana çıkmaktadır. Liderlik ile örgütsel bağlılık üzerine yapılan çalışmalarda; liderin olumlu algılanan davranış ve uygulamalarının, çalışanların örgütsel bağlılığını arttırdığı sonucuna ulaşılmıştır (Zangora, 2001; Loke, 2001; Dick ve Metcalfe, 2001; Bass ve Riggio, 2006; Demir,2012).

Meyer ve Allen (1991, s.1), örgüte bağlılığı duygusal, devam ve normatif bağlılıktan oluşan üç boyutlu bir modele dayandırmışlardır. Duygusal bağlılık, çalışanların tamamen kendi istekleri ile işe devam ettiklerini (örgüte ait olma arzusunun); devam bağlılığı, çalışanların başka şanslarının olmadığını düşündükleri için devam ettiklerini (ayrılmanın maliyetli olacağı inancı) ve normatif bağlılık ise daha çok etik açıdan kişilerin mevcut örgütte kalmaları gerektiğini (örgüte zorunlu olma duygusu) düşündükleri için işe devam ettiklerini ifade etmektedir.

Örgütsel Sessizlik

Çalışanlar, örgüt ile ilgili konularda bilgi ve fikirleri oldukları durumlarda bazen konuşmayı tercih ederken bazen de sessiz kalmayı tercih ederler. Örgütsel sessizlik çalışanların işi veya işyeriyle ilgili teknik veya davranışsal sorunlar konusunda bilgi, görüş ve düşüncelerini bilinçli olarak üstlerine iletmeyip suskun kalmalarıdır (Çakıcı, 2010, s. 10). Örgütsel sessizlik; örgütsel değişimin ve gelişmenin önündeki tehlikeli bir engel ve çoğulcu bir örgüt geliştirmenin önünü tıkayan, kolektif bir fenomeni ifade etmektedir (Morrison ve Milliken, 2000, s.706). Çalışanların bu şekilde, bilgilerini, düşüncelerini ve fikirlerini bilinçli olarak paylaşmaması, örgütün başarılı olabilmesi için hayati önemi olan ve çalışanların katılımını gerektiren yaratıcılık, değişim, öğrenme gibi kavramları başarısız uygulamalar haline getirmektedir (Milliken vd., 2003, s. 1454). Sessiz kalma kararı çalışanlar tarafından bir anda verilen bir durum değildir. Onları sessiz kalmaya iten çeşitli sebepler bulunmaktadır (Karadal, 2011, s. 372). Çalışanların örgütsel sessizliği tercih etmelerindeki faktörlerin iyi bilinmesi ve önlenmesi gerekmektedir. Sessizlik üzerine yapılmış çalışmalar temel alındığında sessiz kalma tercihini etkileyen nedenlerden biri de yöneticilerin yani liderlerin davranışlarıdır (Premeaux, 2001, s. 13; Pinder ve Harlos, 2001, s. 345; Milliken vd., 2003, s. 1467; Çakıcı, 2008, s. 130). Çünkü örgütlerde kararları veren, politikaları, kuralları belirleyen onlardır, dolayısı ile sessizliğin oluşmasında kilit role onlar sahiptirler (Çakıcı, 2010, s. 63).

Çalışanın kendini sessiz kalmak zorunda hissetmesi çalışanda vazgeçme, psikolojik ve biyolojik yılgınlık, stres tabanlı huzursuzluk, tatminsizlik ve motivasyon düşüklüğüne sebep olabilir (Ehtiyar ve Yanardağ, 2008, s. 58). Örgütsel sessizlik ile örgütsel bağlılık ve iş tatmini arasında güçlü ve ters yönlü bir ilişki olduğu birçok çalışma (Vakola ve Bouradas, 2005; Bildik, 2009; Eroğlu vd., 2011; Nikmaram vd., 2012; Deniz vd., 2013) ile ortaya konmuştur. Yani sessizlik arttıkça, çalışanların örgüte olan bağlılıkları düşmekte ve işlerinden duydukları tatmin azalmaktadır (Vakola ve Bouradas, 2005, s. 446). Ayrıca örgütsel sessizliğin, depresyon, sağlık problemleri, madde ve alkol bağımlılığı gibi olumsuz bireysel etkileri de bulunmaktadır (Bagheri vd., 2012, s. 51).

Sessizliğin türleri ile ilgili literatür incelendiğinde kabullenici, korunmacı ve korumacı sessizlik türleri ön plana çıkmaktadır (Van Dyne vd., 2003, s.1359; Pinder ve Harlos, 2001, s.331-369; Çakıcı, 2008, s.187). Konuşmasının anlamsız olacağı ya da fark

yaratmayacağını düşünerek sessizliği tercih ettiği ‘kabullenici sessizlik’, korkuya dayalı olarak kendisini tehditlerden korumak amacıyla ilgili bilgi, duygu ve düşüncelerini dile getirmediği durum olan ‘korunmacı sessizlik’ ve çalışanın, örgütü ve/veya çalışma arkadaşlarını düşünerek onları koruma güdüsü, örgüte karşı özverili olma ve onunla işbirliği yapma anlayışıyla sessizlik davranışı göstermesi olan ‘korunmacı sessizlik’ şeklinde sıralanabilmektedir.

Araştırmanın Amacı

Bu araştırmanın temel amacı; karanlık liderliğin çalışanların örgütsel bağlılıkları ve örgütsel sessizlik davranışları üzerinde bir etkisinin olup olmadığı, eğer var ise bu etkinin yönü ve derecesi araştırmaktır. Çalışma kapsamında;

- “karanlık liderliğin örgütsel bağlılık üzerinde etkisi var mıdır?”
- “karanlık liderliğin örgütsel sessizlik üzerinde etkisi var mıdır?”

sorularına cevap aranacaktır.

Araştırmanın karanlık liderlik ile örgütsel bağlılık ve örgütsel sessizlik arasındaki ilişkiye azda olsa bir ışık tutacağı ve alan yazındaki bir eksikliğe katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Ayrıca karanlık liderlik hakkında gerek uygulamacılara gerekse araştırmacılara bir farkındalık oluşturacağı ve konuya dikkat çekeceği de düşünülmektedir.

Araştırmanın Yöntemi

Araştırmada ilişkisel tarama modeli benimsenmiştir. Belirlenen amacı gerçekleştirmek üzere gereksinim duyulan veriler anket yöntemi ile toplanmıştır. Anket formu, toplam dört bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde, Van Dyne vd.’nin (2003) 15 madde ve 3 alt boyuttan oluşan örgütsel sessizlik ölçeği, ikinci bölümde Meyer ve Allen’in (1991) 18 madde ve 3 alt boyuttan oluşan örgütsel bağlılık ölçeği, üçüncü bölümde Gillaspie’in (2009) 25 madde ve 5 alt boyuttan oluşan karanlık liderlik ölçeği ve son bölümde ise beş adet demografik bilgi sorusu bulunmaktadır. Her üç ölçekte bulunan maddelerin tepki kategorileri,, 5’li Likert derecelemesine tabi tutulmuştur. Tepki kategorileri, (1) kesinlikle katılmıyorum, (2) katılmıyorum, (3) kararsızım, (4) katılıyorum, (5) kesinlikle katılıyorum şeklinde puanlanmıştır.

Araştırmanın evrenini Türkiye’de bulunan beş yıldızlı otel çalışanları oluşturmaktadır. Çalışma evrenini ise Türk sermayeli uluslar arası bir otel zincirinin Türkiye’deki otellerinde çalışanlar olarak tanımlanmıştır. Bu zincirde toplamda 1027 çalışan olduğu bilgisine ulaşılmıştır. Araştırmada tam sayım yapılması hedeflenmiştir. Bu nedenle anket, 14.07.2014- 11.08.2014 tarihleri arasında web tabanlı (online) , yüz yüze, bırak-topla ve posta yoluyla gibi farklı uygulama teknikleriyle çalışanların tamamına ulaştırılmış, ancak geri dönen anket sayısı 604 olmuştur. Analizler, 604 anketin verileri üzerinden yapılmıştır.

Bulgular

Anket uygulanan 604 otel görevlisinin cinsiyet, yaş, eğitim düzeyi, bölümdeki unvanı ve çalışma süresine ait demografik bilgiler ve frekans dağılımları Tablo 1’de sunulmuştur. Katılımcıların demografik özellikleri ile ilgili dikkat çekici hususlar şöyledir. %73’ünün erkek, üçte birinin lise mezunu, üçte ikisinin çalışan statüsünde olduğu, yarıya

yakınının 1-5 yıl arası deneyimi olduğu ve ağırlıklı olarak genç yaş grubunda buldukları anlaşılmaktadır.

Tablo 1. Katılımcıların Demografik Özelliklerine İlişkin Frekans ve Yüzdeler

Cinsiyet	n	%	Çalışma Süresi	n	%
Erkek	441	73,0	1 Yıldan Az	147	24,3
Kadın	163	27,0	1-5	298	49,3
Eğitim Düzeyi	n	%	6-10	107	17,7
İlköğretim	128	21,2	11-20	41	6,8
Lise	201	33,3	21 ve Üzeri	11	1,8
Önlisans	151	25,0	Yaş	n	%
Lisans	119	19,7	15-21	28	4,6
Lisansüstü	5	,8	22-28	205	33,9
Bölümdeki Unvanı	n	%	29-35	192	31,8
Çalışan	401	66,4	36-42	128	21,2
Şef	135	22,3	43-49	39	6,5
Müdür	68	11,3	50 ve Üzeri	12	2,0

Güvenirlilik ve Geçerlilik

Çalışmada kullanılan ölçeklerin güvenirliğini test etmek için en yaygın kullanılan Cronbach's Alpha katsayısı yöntemi kullanılmıştır. Cronbach's Alpha katsayısı yöntemiyle çalışmada kullanılan örgütsel sessizlik ölçeğine ($p < 0,0001$), örgütsel bağlılık ölçeğine ($p < 0,0001$) ve karanlık liderlik ölçeğine uygulanan güvenirlik analizleri sonucu elde edilen ANOVA tablosundaki anlamlılık değerleri 0,05'ten küçük bulunmuştur. Bu durum, her bir ölçeği oluşturan maddelerin kendi ölçeği içerisinde homojen, birbirleriyle ilişkili olduğunu ve elde edilen Cronbach's Alpha katsayısının yorumlanabilir olduğunu göstermektedir. Örgütsel sessizlik ölçeğinin tamamı için Cronbach's Alpha katsayısı ,752; örgütsel bağlılık ölçeğinin tamamı için Cronbach's Alpha katsayısı ,722 ve karanlık liderlik ölçeğinin tamamı için Cronbach's Alpha katsayısı ,880 olarak hesaplanmıştır. Bu değerler de ölçeklerin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir (Özdamar, 2011, s. 605).

Bu çalışmada yapı geçerliğini ölçmek amacıyla açıklayıcı faktör analizi uygulanmıştır. Faktör analizinde faktör sayısının tespitinde öz değeri 1'den büyük olanlar tercih edilmiştir. Ayrıca herhangi bir maddenin bir faktöre boyutlanabilmesi için ilgili faktör ile en az 0,500 düzeyinde yüke sahip olmasına, bir faktörün en az 3 maddeden oluşmasına, binişik madde durumunda iki faktör arasındaki yük farkının en az 0,100 düzeyinde olmasına ve Varimax dönüşümü uygulanmasına karar verilmiştir. her bir ölçeğe ayrı ayrı uygulanan faktör analizi sonuçları Tablo 2'de gösterilmektedir. Yapılan faktör analizlerinin sonuçlarına göre;

- karanlık liderlik ölçeğinin, orijinal ölçekten farklı olarak; 'pasif agresif liderlik, narsis liderlik, paranoyak liderlik ve zorlayıcı liderlik' olmak üzere dört alt boyut oluşturduğu

- örgütsel bağlılık ölçeğinin, orijinal ölçekten farklı olarak; 'duygusal bağlılık, normatif bağlılık, aidiyet bağlılığı ve devam bağlılığı' olmak üzere dört alt boyut oluşturduğu,

- örgütsel sessizlik ölçeğinin, orijinal ölçekte olduğu gibi; 'korunmacı sessizlik, korunmacı sessizlik ve kabullenici sessizlik' olmak üzere üç alt boyut oluşturduğu tespit edilmiştir. Analizlere bu boyutlar üzerinden devam edilmiştir.

Tablo 2. Ölçeklerin Faktör Analizi Sonuçları

Karanlık Liderlik Ölçeği	Öz değer	Açıklanan Varyans %	Ortalama	Güvenirlilik
I. Pasif agresif Liderlik (8 madde)	6,720	23,659	2,41	,897
II. Narsis Liderlik (5 madde)	2,628	16,346	2,92	,834
III. Paranoyak Liderlik (3 madde)	1,522	10,443	2,58	,717
IV. Zorlayıcı Liderlik (4 madde)	1,262	10,212	3,39	,671
Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliği: % 77,8 Bartlett's Küresellik Testi için Ki-Kare:2986,431 p<0,0001 Açıklanan toplam varyans:%.64,328; Ölçeğin tamamı için güvenirlilik katsayısı:0,775				
Örgütsel Bağlılık Ölçeği	Öz değer	Açıklanan Varyans %	Ortalama	Güvenirlilik
I. Duygusal Bağlılık (4 madde)	4,568	18,701	3,45	,793
II. Normatif Bağlılık (4 madde)	2,231	17,342	3,27	,776
III. Aidiyet Bağlılığı (3 madde)	1,604	14,585	3,32	,710
IV. Devam Bağlılığı (4 madde)	1,246	13,700	2,87	,672
Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliği: % 77,8 Bartlett's Küresellik Testi için Ki-Kare:2986,431 p<0,0001 Açıklanan toplam varyans:%.64,328; Ölçeğin tamamı için güvenirlilik katsayısı:0,775				
Örgütsel Sessizlik Ölçeği	Öz değer	Açıklanan Varyans %	Ortalama	Güvenirlilik
I. Korunmacı Sessizlik (6 madde)	5,446	24,265	1,86	,834
II. Korunmacı Sessizlik (5 madde)	3,020	20,363	4,22	,814
III. Kabullenici Sessizlik (4 madde)	2,225	18,018	2,37	,871
Kaiser-Meyer-Olkin Örnekleme Yeterliliği: % 86,3 Bartlett's Küresellik Testi için Ki-Kare:4078,256; p<0,0001 Açıklanan toplam varyans:%.62,646; Ölçeğin tamamı için güvenirlilik katsayısı:0,752				

Örgütsel Bağlılık ve Karanlık Liderlik Arasındaki İlişki

Karanlık liderlik ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 3'de yer almaktadır. Örgütsel bağlılık ve alt boyutları ile karanlık liderlik ve alt boyutları arasındaki ilişki incelendiğinde;

- çalışanların örgütsel bağlılıkları ile karanlık liderlik ($r=-,40$ $p<0,01$), pasif agresif liderlik ($r=-,33$ $p<0,01$), narsis liderlik ($r=-,36$ $p<0,01$), paranoyak ($r=-,22$ $p<0,01$) ve zorlayıcı liderlik ($r=-,10$ $p<0,05$) arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu,

- çalışanların duygusal bağlılıkları ile karanlık liderlik ($r=-,50$ $p<0,01$), pasif agresif liderlik ($r=-,45$ $p<0,01$), narsis liderlik ($r=-,44$ $p<0,01$), paranoyak liderlik ($r=-,30$ $p<0,01$) arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu ve zorlayıcı liderlik ($r=-,04$ $p>0,05$) ile arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı,

- çalışanların normatif bağlılıkları ile karanlık liderlik ($r=-,33$ $p<0,01$), pasif agresif liderlik ($r= -,31$ $p<0,01$), narsis liderlik ($r=-,26$ $p<0,01$), paranoyak liderlik ($r=-,16$ $p<0,01$) ile negatif yönlü bir ilişki olduğu ve zorlayıcı liderlik ($r=-,04$ $p>0,05$) arasında anlamlı bir ilişki olmadığı,
- çalışanların aidiyet bağlılığı ile karanlık liderlik ($r=-,29$ $p<0,01$), pasif agresif liderlik ($r= -,18$ $p<0,01$), narsis liderlik($r=-,32$ $p<0,01$), paranoyak liderlik ($r=-,13$ $p<0,01$) ve zorlayıcı liderlik ($r=-,15$ $p<0,01$) arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu,
- çalışanların devam bağlılığı ile karanlık liderlik ($r=-,05$ $p>0,05$), pasif agresif liderlik ($r=-,01$ $p>0,05$), narsis liderlik ($r=-,07$ $p>0,05$), ve zorlayıcı liderlik ($r=-,03$ $p>0,05$) arasında herhangi bir anlamlı ilişki olmadığı ve sadece paranoyak liderlik ($r= ,11$ $p<0,01$) ile arasında pozitif yönlü anlamlı bir ilişki olduğu belirlenmiştir.

Tablo 3. Örgütsel Bağlılık ve Karanlık Liderlik Arasındaki İlişkiler

	Karanlık L.	Pas-Agr L	Narsis L	Paranoyak L.	Zorlayıcı L
Örgütsel Bağ	-0,40**	-0,33**	-0,36**	-0,22**	-0,10*
Duygusal Bağ.	-0,50**	-0,45**	-0,44**	-0,30**	-0,04
Normatif Bağ.	-0,33**	-0,31**	-0,26**	-0,16**	-0,04
Aidiyet Bağ.	-0,29**	-0,18**	-0,32**	-0,13**	-0,15**
Devam Bağ.	0,05	0,01	0,07	0,11**	0,03
** p< 0,01 *p< 0,05 n=604					

Örgütsel Sessizlik ve Karanlık Liderlik Arasındaki İlişki

Örgütsel sessizlik ve karanlık liderlik arasındaki ilişkiyi belirlemek amacıyla korelasyon analizi yapılmıştır. Yapılan korelasyon analizi sonuçları Tablo 4’de yer almaktadır.

Tablo 4. Karanlık Liderlik ve Örgütsel Sessizlik Arasındaki İlişkiler

	Karanlık L.	Pas-Agr L	Narsis L	Paranoyak L.	Zorlayıcı L
Örgütsel S.	0,15**	0,061	0,17**	0,16**	0,11*
Korunmacı S.	0,28**	0,18**	0,28**	0,20**	0,10*
Korunmacı S.	-0,27**	-0,24**	-0,24**	-0,10*	-0,03
Kabullenici S.	0,25**	0,15**	0,24**	0,17**	0,13**
** p< 0,01 *p< 0,05 n=604					

Örgütsel sessizlik ve alt boyutları ile karanlık liderlik ve alt boyutları arasındaki ilişki incelendiğinde;

- çalışanların örgütsel sessizlikleri ile karanlık liderlik ($r=,15$ $p<0,01$), narsis liderlik ($r=,17$ $p<0,01$), paranoyak liderlik ($r=,16$ $p<0,01$) ve zorlayıcı liderlik ($r=,11$ $p<0,01$) arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu ve pasif agresif liderlik ($r=,061$ $p>0,05$) arasında anlamlı bir ilişki olmadığı,

• çalışanların korumacı sessizlikleri ile karanlık liderlik ($r=.28$ $p<0,01$), pasif agresif liderlik ($r=.18$ $p<0,01$), narsis liderlik ($r=.28$ $p<0,01$), paranoyak liderlik ($r=.20$ $p<0,01$) ve zorlayıcı liderlik ($r=.10$ $p<0,01$) arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu

• çalışanların korumacı sessizlikleri ile karanlık liderlik ($r=-.27$ $p<0,01$), pasif agresif liderlik ($r=-.24$ $p<0,01$), narsis liderlik ($r=-.24$ $p<0,01$), paranoyak liderlik ($r=-.10$ $p<0,01$) arasında düşük düzeyde negatif yönlü bir ilişki olduğu ve zorlayıcı liderlik ($r=-.03$ $p>0,05$) arasında anlamlı bir ilişki olmadığı,

• çalışanların kabullenici sessizlikleri ile karanlık liderlik ($r=.25$ $p<0,01$), pasif agresif liderlik ($r=.15$ $p<0,01$), narsis liderlik ($r=.24$ $p<0,01$), paranoyak liderlik ($r=.17$ $p<0,01$) ve zorlayıcı liderlik ($r=.13$ $p<0,01$) arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu bulgulanmıştır.

Regresyon Analizleri

Çalışanların örgütsel bağlıklarında yöneticilerinde algıladıkları karanlık liderlik boyutlarının etkilerini belirlemek amacıyla basit doğrusal regresyon analizleri yapılmış ve analiz sonuçları Tablo 5’de verilmiştir.

Tablo 5. Karanlık Liderliğin Örgütsel Bağlılık Üzerine Etkisi

	Standardize edilmemiş katsayılar		Standardize katsayılar	t	p	Tolerans	VIF
	B	Std. Hata	Beta				
Sabit	77,392	1,831		42,277	,000		
Karanlık Liderlik	-,281	,026	-,402	-10,772	,000	1,000	1,000

Bağımlı Değişken: Örgütsel Bağlılık Ölçeği
R:0,402; R²:0,162; Düzeltilmiş R²:0,160; Model için F:116,042, p=0,0001; D-W:1,632

Tablo 5’deki analiz sonuçları incelendiğinde modelin anlamlı ($F=116.04$; $p=0,0001$) olduğu görülmektedir. VIF değeri 1,000 olarak bulgulanmıştır ve çoklu bağlantı sorunu olmadığı ($VIF<10$) söylenebilir. Ayrıca D-W değeri, 1.632 olarak bulunmuştur. Bu bulgu oto korelasyon olmadığının göstergesidir. Karanlık liderliğin örgütsel bağlılık üzerine etkisi olduğu söylenebilmektedir. Karanlık liderlik ile örgütsel bağlılık arasında negatif bir ilişki vardır ($R= -0.402$). Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama oranı $R^2=0.162$ olarak bulunmuştur. Bu sonuç örgütsel bağlılıktaki değişiminin % 16,2’sinin, karanlık liderlik ile açıklanabileceğini göstermektedir.

Çalışanların örgütsel bağlıklarında yöneticilerinde algıladıkları karanlık liderlik boyutlarının etkilerini belirlemek amacıyla yapılan basit doğrusal regresyon analizi sonuçları Tablo 6’da verilmiştir. Sonuçlar incelendiğinde modelin anlamlı ($F=13.505$; $p=0,0001$) olduğu görülmektedir. Varyans şişme değeri olarak adlandırılan VIF değeri 1,000 olarak bulgulanmıştır ve çoklu bağlantı sorunu olmadığı ($VIF<10$) söylenebilir. Ayrıca D-W değeri, 1.705 olarak bulunmuştur. Bu bulgu oto korelasyon olmadığının göstergesidir. Karanlık liderliğin örgütsel sessizlik üzerine etkisi olduğu söylenebilmektedir. Karanlık liderlik ile örgütsel sessizlik arasında pozitif bir ilişki vardır ($R=0.148$). Bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkeni açıklama oranı $R^2=0.022$ olarak

bulunmuştur. Bu sonuç örgütsel sessizlik değişiminin % 2,2'sinin, karanlık liderlik ile açıklanabileceğini göstermektedir.

Tablo 6. Karanlık Liderliğin Örgütsel Sessizlik Üzerine Etkisi

	Standardize edilmemiş katsayılar		Standardize katsayılar	t	p	Tolerans	VIF
	B	Std. Hata	Beta				
Sabit	35,471	1,384		25,638	0,0001		
Karanlık Liderlik	,072	,020	,148	3,675	0,0001	1,000	1,000

Bağımlı Değişken: Örgütsel Sessizlik
R:0,148; R²:0,022; Düzeltilmiş R²:0,021; Model için F:13.505, p=0,0001; D-W:1,705

Sonuç

604 otel çalışanın katılımı ile gerçekleştirilen bu araştırma kapsamında, değişkenler arasındaki ilişkilere yönelik önemli bulgular ortaya koyulmuştur. Karanlık liderlik ile örgütsel bağlılık arasında negatif yönlü bir ilişki olduğu ve karanlık liderlik ile örgütsel sessizlik arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğu görülmektedir. Ayrıca karanlık liderlik ile duygusal bağlılık, normatif bağlılık ve aidiyet bağlılığı arasında negatif yönlü bir ilişki; karanlık liderlik ile korunmacı sessizlik, korunmacı sessizlik ve kabullenici sessizlik arasında pozitif yönlü bir ilişki tespit edilmiştir. Bu anlamda genel olarak denilebilir ki; “**karanlık liderlik arttıkça, çalışanların örgütsel bağlılıkları azalmakta ve örgütsel sessizlikleri artmaktadır**”.

Bu anlamlı ilişkiler doğrultusunda çalışmanın modeline uygun olarak karanlık liderliğin örgütsel sessizlik ve örgütsel bağlılık üzerindeki etkisine yönelik regresyon analizlerine sonuçlarına göre de denilebilir ki; “**karanlık liderliğin örgütsel bağlılık üzerine pozitif ve örgütsel sessizlik üzerine negatif etkileri vardır**”.

Karanlık liderlik ile örgütsel sessizlik ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişkiyi belirlemeye yönelik bu çalışmada, karanlık liderlik hakkında hem uygulamacılara hem de araştırmacılara bir farkındalık oluşturmak ve konuya dikkat çekmek de amaçlandığından; gerek araştırma bulgularından gerek literatürden yola çıkılarak, liderdeki karanlık tarafın nasıl yönetilebileceğine ilişkin uygulamacılara ve konuya ilgi duyup irdelemek isteyen araştırmacılara bazı önerilerde bulunulmuştur.

Uygulamaya Yönelik Öneriler

Karanlık taraf, bir ruhsal hastalık değildir, yöneticiyi takım kurma, işbirliklerini şekillendirme ve planlara, vizyonlara ve hedeflere ulaşma stratejilerinde sekteye uğratan kusurlardır. Karanlık taraf aydınlık tarafın abartılması ve fazlaya kaçılması ile ilgilidir. Bireyin güçlü yanlarının abartılması sonucu güçsüz yanına dönüşmesidir (Dark Side of Leadership, 2008, s. 55). Kişiliğin karanlık tarafı az ya da çok herkeste bulunmaktadır. Önemli olan bu tarafın bilincinde olmak, onu yönetebilmek ve belki de avantaja, güçlü aydınlık tarafa çevirmektir. Bu kapsamda; gerek liderlerin, gerek takipçilerin gerekse örgüt üst yönetiminin karanlık tarafa bakış açısı; “karanlık tarafı fark etmek ve öğrenmek, liderleri bu bölge üzerinde çalışmaya, olası olumsuzlukları ve negatif etkilerini; bir anlamda liderin, örgütün ve takipçilerin başarısızlık yaşamamasını önler ve etkinliğini artırır”

şeklinde olmalıdır. Gerek liderlerin gerek takipçilerinin gerekse örgüt üst yönetiminin, bu karanlık tarafın var olabileceğinin bilincinde olmaları, olası bu yönlerin neler olduğunu tespit etmeleri ve yönetmeye çalışmaları gerekmektedir. Bu şekilde liderlerin; hem kendinin, hem örgütün, hem de çalışanların başarısızlıklarına sebebiyet vermesi engellenebilir.

Akademik Öneriler

Karanlık liderlik ile örgütsel bağlılık ve sessizlik değişkenlerinin test edildiği bu araştırma sonuçlarının farklı araştırmacılar tarafından yapılacak çalışmalarla tekrarlanması, değişkenler arasındaki ilişkilere dair bulguların güvenilirliği açısından önem arz etmektedir. Bu araştırmada karanlık liderliğin sessizlik ve bağlılık değişkenleriyle olan ilişkisi incelenmiştir. Örgütsel davranış açısından kritik önemde görülen performans, verimlilik, iş tatmini, devir oranı, devamsızlık gibi değişkenlerle ilişkisinin araştırılması, karanlık liderliğin örgütsel etkilerini açıklamaya katkı sağlayacaktır. Liderlik olgusu sosyo-kültürel süreçlerle yakından ilgili bir konu olduğundan, gelecekte yapılacak çalışmalarda, ait olunan toplum kültürünün de bir değişken olarak yer alması literatür açısından faydalı olabilir. Karanlık liderliğin örgüt kültürü üzerindeki etkisi incelenebilir. Duygu bulaşması olumlu ve olumsuz duygular için de geçerlidir. Bu anlamda ‘üst yönetimin olumsuz (karanlık) yönleri orta ve alt kademe yönetimine bulaşma özelliği taşıyabilir mi?’ sorusuna cevap aranabilir. Karanlık liderlik ile ilişkisi araştırılabilecek diğer bir konu ise duygusal zekâdır. Çalışma kapsamında karanlık liderlik ve örgütsel etkileri sadece otel işletmelerinde incelenmiştir. İleriki çalışmalarda konunun turizmin alt sektörü olan seyahat acentelerinde de ve hatta farklı sektörlerde de araştırılması ve sonuçlarının bu çalışma sonuçları ile kıyaslanması, karanlık liderlik kavramına daha geniş bir bakış açısı kazandırabilir.

KAYNAKÇA

- American Psychiatric Association (1994) Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders (4th ed). Washington, DC: APA.
- Bass, B. M., ve Riggio, R. E. (2006). Transformational leadership (2nd ed.). Mahwah, NJ: Lawrence Erlbaum Associates.
- Benson, M.J. ve Hogan, R.S. (2008) How dark side leadership personality destroys trust and degrades organisational effectiveness. *Organisations and People*, 15(3), 10-18.
- Bildik, B. (2009). Liderlik tarzları, örgütsel sessizlik ve örgütsel bağlılık ilişkisi. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Gebze Yüksek Teknoloji Üniversitesi, Kocaeli.
- Conger, J.A. (1990) The dark side of leadership. *Organisation Dynamics*, 19(2), 44-55.
- Conger, J. ve Kanungo, R. (1988). Charismatic leadership: The elusive factor in organizational effectiveness. San Francisco: Jossey-Bass.
- Çakıcı, A. (2008). Örgütlerde sessiz kalınan konular, sessizliğin nedenleri ve algılanan sonuçları üzerine bir araştırma. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 17 (1) , 117-134.
- Çakıcı, A. (2010). Örgütlerde işgören sessizliği (Neden sessiz kalmayı tercih ediyoruz?). Ankara: Detay Yayıncılık.

- Demir, H. (2012). Türkiye’de liderlik araştırmaları ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki:bir meta analiz. Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Genelkurmay Başkanlığı Harp Akademileri Komutanlığı Stratejik Araştırmalar Enstitüsü M¼d¼rl¼ė¼, Ankara.
- Deniz N., Noyan A. ve Ertosun Ö.G. (2013). The relationship between employee silence and organizational commitment in a private healthcare company. *Social and Behavioral Sciences*, 99, 691 – 700.
- Dick, G. ve Metcalfe, B. (2001). Managerial factors and organizational commitment:a comparative study of police officers and civilian staff. *The International Journal of Public Sector Management*, 14 (2), 111-128.
- Ehtiyar, R. ve Yanardağ, M. (2008). Organizational silence:a survey on employees working in a chain hotel. *Tourism and Hospitality Management*, 14(1), 51-68.
- Eroğlu A. H., Adıė¼zel, O. ve Özt¼rk U.C. (2011). Sessizlik girdabı ve bağlılık ikilemi:iřg¼ren sessizliği ile örgütsel bağlılık ilişkisi ve bir araştırma. *S¼leyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fak¼ltesi Dergisi*, 16 (2), 97-124.
- Furnham A. ve Trickey, G. (2011). Sex differences and dark side traits. *Personality and Individual Differences*, 50, 517–522.
- G¼ney, S. (2012). Liderlik. Ankara: Nobel Akademik Yay.
- Gillaspie, S. M. (2009). The impact of dark leadership on organizational commitment and turnover. Unpublished master thesis, Emporia State University, USA.
- Heshizer, B.P., Martin, H.J. ve Wiener, Y. (1991). Normative commitment and instrumental attachment as intervening variables in the prediction of union participation. *Journal of Applied Behavioral Science*, 27 (4), 532- 549.
- Hogan, R., ve Hogan, J. (2001). Assessing leadership:a view of the dark side. *International Journal of Evaluation and Assessment*, 9, 40-51.
- İnce, M. ve G¼l, H. (2005). Y¼netimde yeni bir paradigma:Örg¼tsel bağlılık. Ankara:İleri Giden Ofset.
- Kayalar M., ve Arslan E.T. (2011). Karanlık liderliğin örg¼tsel bağlılığa etkisi: Isparta perakende sekt¼r¼nde bir araştırma. *Çanakkale Üniversitesi 19. Ulusal Y¼netim ve Organizasyon Kongresi*, 410-414, Çanakkale.
- Kesken, J.,ve Ayyıldız, N. A (2011). Öteki liderlik. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Klaußner S. (2012), Die dunkle seite der f¼hrungstand der forschung und offene fragen. *Arbeit Heft*, 1, 2(1), 5-19.
- Loke, J. C. (2001). Leadership behaviors: effects of job satisfaction, productivity and organizational commitment. *Journal of Nursing Management* (9), 191-204.
- McIntosh, G. ve Rima S. D. (1997). Overcoming the dark side of leadership-the paradox of personal dysfunction. Grand Rapids, MI: Baket Books.
- Meyer, J. P. ve Allen, N. J. (1991). A three-component conceptualization of organizational commitment. *Human Resource Management Review*, 1 (1), 61-89.
- Milliken F. J. ve Morrison E.W. (2003). Shades of silence emerging themes and future directions for research on silence in organizations. *Journal of Management Studies*, 40(6), 1563-1568.
- Milliken, F. J., Morrison E. W. ve Hewlin P. F. (2003). An exploratory study of employee silence: Issues that employees don't communicate upward and why?. *Journal Of Management Studies*, 40 (6), 1453-1476.

- Mowday, R. T., Porter, L. W. ve Steers, R. M. (1982). Employee-organization linkages: the psychology of commitment, absenteeism, and turnover. New York: Academic Press.
- Mowday, R. T., Steers, R. M. ve Porter, L. W. (1979). The measurement of organizational commitment. *Journal of Vocational Behavior*, 14, 224-247.
- Özdamar, K. (2011). Paket programlar ile istatistiksel veri analizi. Eskişehir: Kaan Kitabevi.
- Pinder, C. C. ve Harlos, K. P. (2001). Employee silence: Ouiscence and acquiescence as responses to perceived injustice. *Research in Personnel and Human Resources Management*, 20, 331-369
- Premeaux, S. F. (2001). Breaking the silence: toward an understanding of speaking up in the workplace. Unpublished doctoral dissertation, Louisiana State University, USA.
- Raza, M. A. ve Nawaz, M. M (2011). Impact of job enlargement on employees' job satisfaction, motivation and organizational commitment: Evidence from public sector of Pakistan. *International Journal of Business and Social Science*, 2 (18), 268-273.
- Renn, R.W., Allen D. G., Fedor D. B. ve Davis, W. D. (2005). The roles of personality and self-defeating behaviors in self-management failure. *Journal Of Management*, 660-682.
- Robbins S.P. ve Judge T.A. (2012). Örgütsel davranış. (Çev. İnci Erdem). İstanbul: Nobel Akademik Yay.
- Tuna, M., Konaklıoğlu, E., ve Kızanıklı, M. (2010). Karanlık liderliğin çalışanların işten ayrılma eğilimine etkisi. Çukurova Üniversitesi 18. Ulusal Yönetim ve Organizasyon Kongresi, 619- 629, Adana
- Vakola, M. ve Bouradas, D. (2005). Antecedents and consequences of organizational silence: an emprical investigation. *Employee Relations*, 27(5), 441-458.
- Van Dyne, L., Ang, S. ve Botero, I. C. (2003). Conceptualizing employee silence and employee voice as multidimensional constructs. *Journal of Management Studies*, 40 (6), 1359-1392.
- Zaleznik, A. (1977). Managers and leaders: are they different?. *Harvard Business Review*, 55, 67-78.
- Zangaro, G. A. (2001). Organizational commitment: A concept analysis. *Nursing Forum*, 36 (2), 14-22.

YOLSUZLUK İLE MÜCADELE KONUSUNDA KİMİ KAVRAMLAR VE UYGULAMALARI*

İhsan Erdem SOFRACI¹

ÖZET

Bu çalışmada, yolsuzlukla mücadele konusunda başarılı olmak için ekonomik ve sosyal uygulamaların sonuçları ortaya konulmaya çalışılmaktadır. Bu uygulamaların bazıları sadece yolsuzlukla mücadele konusunda yeni yöntemler önermeyi değil, aynı zamanda bir bütün olarak siyasi otorite ve iş dünyası için daha fazla mali şeffaflık sağlamayı amaçlamaktadır. Genel olarak bu kavramları literatürde şu şekilde kavramlaştırmak mümkündür: Politik davranışlar ve bunun bürokrasiye yansımaları, kurumsal sosyal sorumluluk, lobi faaliyetleri ve iş etiğidir. Elbette bu süreci etkileyen birçok etmen söz konusu olabilir, ancak bizim hipotezimiz bu kavramlarla sınırlanmıştır. Nihayet, ulaştığımız sonuçları temelde şu şekilde sıralayabiliriz: ilk olarak, politik davranışlar ekonomideki bazı kayıtdışı faaliyetlerin temel nedeni olarak görülebilir ve bu durum bireyler için, bürokrasi adına ihtiyari gücün artması olarak algınabilir. İkinci olarak, kurumsal sosyal sorumluluk sadece çokuluslu şirketleri ve yatırımlarını değil, aynı zamanda yatırım yapılan ülkedeki sosyo-ekonomik yapıdaki algının değişmesi yönünde yapacağı etkilerle tanımlanmıştır. Nihayet, lobi faaliyetleri ve iş etiği teknoloji toplumu için şimdilik yeni kavramlar gibi algılanmaktadır. Çünkü, eğer bu yeni kavramları ekonomide doğru yönetemezsek, genel olarak global ekonomilerde olası dramatik sonuçların doğması kaçınılmazdır.

Anahtar Kelimeler: Yolsuzlukla mücadele, kayıtdışı faaliyetler, Kurumsal Sosyal Sorumluluk

ABSTRACT

In this study, We could be try to compose economic and social implementation result for succeed combat against corruption. Some of them would be given not only new instruments to the transition countries for combat against corruption but also provide new ways for more transparency to the government and business generally. These phenomenons have been entered to the literature that: Political behavior and its incidence to bureaucracy, corporate social responsibility, lobby activities and business ethics. Actually, there are a lot of items has been affected to this process as a whole, but our hypothesis are constraint within these phenomenons. Eventually, we could reach some conclusion about our mainly topics: First of all; political behavior already has defined as main reason some informal activities in the economies and this situation could be understanding for people means that, increase discretionary power in the bureaucracy. Secondly, the corporate social responsibility has been defined not only multinational enterprises and their investment, but also has been impact some understanding in host country deal with socio-economic structure. Finally, the lobby activities and business ethics understand new concept for technological community for

¹ Doç.Dr., Mersin Üniversitesi, İ.İ.B.F., Maliye, erdemsofraci@hotmail.com

*Bu makalenin İngilizce özeti, 28-30 Haziran 2016 tarihleri arasında İstanbul'da düzenlenen ICOPEC 2016 kongresi özet kitapçığında yayımlanmıştır.

now. Because, if we're not managed these new concept in economy, these could be cause possible dramatical results on the global economy inevitably.
Keywords: corruption, informal activities, corporate social responsibility

Giriş

Bu çalışmamızda temel amacımız, gittikçe artan ölçüde bir sorun olmaya başlayan yolsuzluk sürecini farklı açılardan tartışmaya açmaktır. Bu farklı açılardan kastettiğimiz şey; farklı kavramlar ve bu kavramların nasıl uygulandığıdır. Bu kavramları seçerken amacımız, hem geçiş ekonomileri başta olmak üzere yeniden yapılanan ekonomilerin yaşadıkları farklı deneyimleri değerlendirmek hemde küreselleşme sürecinin aktörlerinin yolsuzluk deneyimlerini beraber değerlendirme çabasıdır. Bunu yaparken temel hipotezimiz; yolsuzluk algısı ve yolsuzlukla mücadele konusunda, mali sosyolojik terminolojiyi de dışarıda bırakmadan, yeni birkaç kavramı tartışmaya açma gayretidir.

Bu kavramlar hipotezimizin temel dayanak noktalarını oluşturmaktadır. Bu kavramların ilki, politik aktörlerin bu sürece etkileri ile ilgili öne çıkan bazı yaklaşımlardır. Elbette bu konuyla ilgilenen birçok araştırmacı, politik karar alıcıların süreçte ne kadar etkili olduklarını ve yolsuzluk konusunda farklı ülkelerde benzer davranış modellerinin birçok kez dile getirilmiş olduğunu bilirler. Buradaki amaç, bunların tekrar edilmesinden çok, farklı bakış açılarının etkinlik ve kaynak dağılımı noktasında bize yeni şeyler söyleme umududur. Hipotezimizdeki ikinci unsur, kurumsal sosyal sorumluluk kavramına ve bunun uygulanışına dikkat çekmektir. Böylece, bu kavramın yolsuzluk algısı üzerinde etkisinin olup olmadığı noktasında bir tartışma açmak mümkün olabilecektir. Üçüncü ve dördüncü unsur lobi faaliyetleri ile iş etiği kavramlarına işaret etmektedir. Bu iki kavramın yolsuzluk ile mücadele noktasında katkısının olup olmayacağı ve/veya nasıl uygulanacakları noktasında öne çıkan hususlar tartışmaya açılmaktadır. Bu hususlar değerlendirilirken, özellikle geçiş ekonomileri bağlamında, ülke uygulamalarına da değinmek amaçlarımızdan bir diğeridir. Bununla birlikte, bu kavramların açıklamasına geçmeden önce, bizce ilginin artmasına ve sorunun önemine vurgu yapan 2009 Stockholm Eylem planı ve arkasından günümüze kadar yolsuzluk algısının geçirdiği sürece kısaca değinmek yerinde olacaktır.

2009 yılının son çeyreğinden itibaren, Stockholm Eylem Planı ile Avrupa Birliği üye ülkeleri yolsuzlukla mücadele önlemlerine daha fazla yoğunlaşma şansı buldular. Bu plan, özellikle geçiş ekonomileri olarak adlandırdığımız ülkelerde farklı etkiler doğurmuştur. Son dönemlerde geçiş ekonomilerinde yolsuzluk kavramı, iki temel nedenden dolayı daha fazla odaklanılan bir konu haline gelmiştir. İlk olarak, bu ekonomilerde uygulamalara temel olacak elverişli ve güvenli bilgiye ulaşma sorunu vardı ve kontrolden çıkan yolsuzluk sorununa çözüm bulmak amacıyla Dünya Bankası gibi kuruluşlar finansal ve teknik yardım sağlamaya başlamışlardı. İkinci olarak da, konuyla ilgili anlamlı çalışmaların ilerlemesi, verilerin toplanması için bir süre beklemek zorunda kalınmıştı.

Özellikle 2010 yılından sonra veri toplama konusunda yaşanan gelişmeler, çalışmaları olumlu yönde etkilemiştir. Bu anlamda, bu verilerden hareket ederek

oluşturduğumuz Tablo-1'e bakarsak; toplam 168 ülke içerisinde 2012-2015 dönemi kamu sektöründe yaşanan yolsuzluk düzeyini ölçen bir tablo ile karşılarız. Skorlar 0-100 arasında sıralanmakta ve 100 skoru en düşük yolsuzluk düzeyini temsil etmektedir.

Tablo-1 Geçiş Ekonomileri İçin Yolsuzluk Algısı İndeksi – (2012-2015)

Sıra	Ülke	2015	2014	2013	2012
119	Azerbaycan	29	29	28	27
107	Beyaz Rusya	32	31	29	31
95	Ermenistan	35	37	6	34
23	Estonya	70	69	68	64
48	Gürcistan	52	52	49	52
123	Kazakistan	28	29	26	28
123	Kırgızistan	28	27	24	24
40	Letonya	55	55	53	49
32	Litvanya	61	58	57	54
103	Moldova	33	35	35	36
119	Rusya	29	27	28	28
130	Ukrayna	27	26	25	26
153	Özbekistan	19	18	17	17
69	Bulgaristan	41	43	41	41
50	Hırvatistan	51	48	48	46
37	Çek Cum.	56	51	48	49
50	Macaristan	51	54	54	55
66	Makedonya	42	45	44	43
30	Polonya	62	61	60	58
58	Romanya	46	43	43	44
50	Slovakya	51	50	47	46
35	Slovenya	60	58	57	61
71	Sırbistan	40	41	42	39
154	Türkmenistan	18	17	17	17

Kaynak: <http://www.transparency.org/cpi2015>

Burada yer almamasına rağmen, ilgili dönemde İskandinav ülkelerinin en az yolsuzluk düzeyi ile ilk sıraları aldıklarını, son sıralarda ise Somali, Kuzey Kore ve Afganistan gibi ülkelerin olduğunu söylemeliyiz. Tabloyu geçiş ekonomileri açısından değerlendirdiğimizde; Estonya ilk sırayı alırken onu sırasıyla Polonya, Litvanya, Slovenya ve Çek Cumhuriyeti gibi ülkelerin izlediğini görmekteyiz. Bu ülkeler arasında Özbekistan ve Türkmenistan gibi ülkelerin sırasıyla 153. ve 154. sıraları aldıklarını görmekteyiz.

Yine bu tabloda yeni Avrupa Birliği üyeleri olan Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya, Romanya, Slovakya ve Slovenya ile son üye olan Hırvatistan gibi ülkelerin yolsuzlukla mücadele konusunda epey bir yol adıkları görülmektedir.

Biz bu çalışmamızda, bu alınan yolun engellerini ve yaşanan gelişmeleri, yukarıda da belirttiğimiz üzere, kimi yeni kavramlar etrafında değerlendirmeye çalışacağız. Yani bu kavramlar etrafında yolsuzluk konusunda betimleyici sonuçlar elde edebilmeyi sorusunun cevabını bulmaya çalışacağız. Şimdi bu kavramları sırasıyla açıklamaya başlayabiliriz.

1. Politik davranışlar ve bürokrasiye yansımaları

Yolsuzluk kavramının politik davranışlar bağlamında değerlendirmesine, hangi dürtülerin bu süreci doğurduğuna ilişkin yaklaşımları ele alarak başlamak yerinde olacaktır. Örneğin, Colambatto's (2003) bürokratik kesimin yolsuzluk algısını açıklarken; yolsuzluk yaparak kendilerine yakın kesimlere avantaj sağladıklarını, ancak bunun dışındaki kesimlerin ise maliyetini arttırarak olumsuz bir süreç yaşandığını vurgulamaktadır. Bunun bir tür, üçüncü şahıslara ait özel mülkiyetin, ayrımcılık yaratacak şekilde el değiştirmesi süreci olarak da görülebileceğini belirtmektedir. Bunun yanı sıra, hukuki süreçlerin işleyişi sırasında kendilerine haksız kazanç elde edecekleri süreçleri menfaat sağlamak adına kullandıkları da (sözüm ona süreci hızlandırmak adına) not edilmelidir.

Elbette bürokratların keyfi davranışlarının etkisizliğe yol açabileceği de unutulmamalıdır (X Etkisizliği bağlamında değerlendirilebilir). Özellikle geçiş ekonomilerinde bürokrasinin devraldığı mirasın bu tip olumsuz sonuçlara yol açma eğiliminin daha yüksek olduğu söylenebilir. Bu ülkelerde bürokratik otoritenin gücü ve yozlaşma derecesi, aynı zamanda suistimaller için uygun bir ortamın bulunduğu anlamına gelir. Eğer sistem kendi içerisinde bir takım boşluklar yaratmış ve önlemler yetersiz kalmışsa, yolsuzluğun görülme sıklığı artabilir.

Yine, geçiş ekonomileri için yolsuzluk değerlendirmesinde ekonomistlerin kamu kesiminin büyüklüğü ile yolsuzluk arasındaki ilişkiyi test etmiş olmaları şaşırtıcı değildir. Ancak, kamu sektörünün büyüklüğü ile yolsuzluk endeksleri karşılaştırıldığında, aradaki bağın anlamını yitirdiği, başka bir deyişle kıyaslamada anlamlı bir bağ olmadığı söylenebilir. Nitekim, kamu sektörünün göreceli küçük olduğu pek çok az gelişmiş ülke, yolsuzluk açısından kötü bir performansa sahiptir (Arslan,2014:182).

Aynı şekilde, Nowak (2001) tarafından belirtildiği gibi, kamunun kaynak dağılımındaki (özellikle transfer harcamaları ve sübvansiyonlar) rolü ile yolsuzluk arasındaki ilişki, test edilen bir diğer unsur olarak göze çarpmaktadır. Nihayet, kamu kesiminin yönetim modelinin de ele alınması gereken bir diğer değişken olduğu vurgulanmıştır.

Diğer taraftan, sürece politik güç ve bürokrasinin ulaştığı boyut açısından baktığımızda; Persson ve diğerleri (2000) tarafından öngörülen teorik modelde anlatıldığı üzere, çok partili sistemde rant kollama ve yolsuzluk sürecinin farklı boyutları mevcuttur.

Bazı bürokratların sürekli aday gösterilmesi ve seçilmeleri, neticede kendi seçmenlerine karşı hesap verilebilirlik noktasında eksikliklere neden olabilir. Bu süreç aynı zamanda dağıtım konusundaki kaynakların büyüklüğü, bütçenin yeniden dağıtım mekanizmasındaki rolü ve özellikle koalisyon hükümetleri döneminde yaşanan muhtemel pazarlıkların yol açtığı verimsizlik boyutuyla dikkat çekicidir. Seçmenlere hesap verilebilirlik noktasında koalisyonların tek parti hükümetlerine oranla daha dezavantajlı olduğu düşünülse de, bunun her kurulan koalisyon hükümeti için geçerli olacağını söylemek mümkün değildir (Mueller, 2005, s.61).

Diğer taraftan, genel olarak verimsiz büyüyen, hantal bir bürokrasi yapısının yolsuzluğa daha fazla eğilimli olduğu söylenebilir (Goel ve Budak, 2006, s.244).

Elbette, tüm kamu kurumlarında ve/veya özel sektörde eşit bir yolsuzluk düzeyinin olduğunu ve ortaya çıkan uygulamaların standart olduğunu söylemek mümkün değildir. Kurum ve bireylerin davranışsal nitelikleri ve kültür bağlamında değerlendirebileceğimiz birçok olgu bu süreçte etkilidir. Örneğin Acar ve Emek (2008) yaptıkları çalışmada; kimi ülkelerde yolsuzluk uygulamalarını; patronaj, adam kayırma ve nepotizm şeklinde ortaya koyarken, başka kimi ülkeler için nüfus ticareti, rüşvet ve lobicilik faaliyetleri anlamında ortaya çıkabileceğini belirtmiştir.

Açıklanması gereken bir başka husus da, özel sektörde yaşanması muhtemel yolsuzluk süreçlerinin daha az çalışılmış olduğu ve ancak son dönemde bu konuya ilgi gösterilmiş olmasıdır. Bunun nedenleri üzerine birçok şey söylenebilir. Örneğin Argandona (2003) özel kesimin yolsuzluk algısı üzerine neden daha az yoğunlaştığı ile ilgili bir takım görüşler öne sürmüştür. Buna göre: 1. özel sektörün fayda maksimizasyonu üzerinden kendi çıkarlarını korumada daha etkili olacağını varsaymak olası gözükmemekte ve bu anlamda bu kesimde göreceli olarak yolsuzluğun daha az görülebileceği ihtimaline vurgu yapılmaktadır, 2. Aynı şekilde, özel sektörde yolsuzluğa yatkın davranış türü için daha az teşvik edici davranış olduğu görüşü yaygındır. Bunu destekleyecek dürtülerin etkin rekabete işaret ettiği görülmektedir. Yani, verimsiz rekabet er ya da geç piyasa tarafından cezalandırılacaktır, 3. Özel kesimin rol aldığı yolsuzluk süreçleri yine göreceli olarak, kamuoyunda daha az yer almaktadır. Çünkü bu tip davranışların görülme sıklığı daha az ve başarılı olma olasılığı düşük olduğundan, kamuoyunun ilgisini çekmemektedir. Bir başka deyişle, özel sektörün kendisi de bu açıdan kamuoyunun önüne gelmemek adına maksimum çabayı göstermektedir.

Bu şekilde bazı önemli hususlara değindikten sonra, geçiş ekonomilerinin kendilerine özgü durumundan bahsetmek yerinde olacaktır. Buna göre, bir açıdan geçiş ekonomileri için avantajlı bir durumdan bahsedilebilir. Şöyle ki; daha önce birçok deneyim yaşayan ve bugün gelişmiş ekonomiler olarak tabir ettiğimiz ülkelerin tecrübeleri onlar için iyi birer örnek oluşturabilir. Ancak, daha önemlisi kendilerinin yaşadığı tecrübelerle oluşturdukları kimi kontrol mekanizmalarının (yolsuzluk önleyici kontrol politikaları ve yükümlülük mekanizmaları) başka ülkeler açısından önemli birer örnek teşkil ettiğini belirtmek gerekmektedir.

Örnek olarak Wallace ve Latcheva (2006), Merkez ve Doğu Avrupa'daki geçiş ekonomilerini kapsayan kayıtdışı ekonomi konusunda yaptıkları çalışmada, ilgili ülkelerde hanehalkını kapsayan örneklemelerin, kısmen veya tamamen formal ekonominin dışında yer aldığını göstermişlerdir.

Yine, Rosser ve diğerleri (2003), kimi geçiş ekonomileri için gelir dağılımı ile yer altı ekonomisinin boyutları arasında ilişki kuran bir ekonometrik model yapmışlardır. Buna göre; Çek Cumhuriyeti, Slovakya ve Beyaz Rusya gibi gelir dağılımının göreceli olarak daha adil dağıldığı ülkelerde kayıtdışı faaliyetlerin daha az görüldüğü, tersine Gürcistan, Rusya ve Ukrayna gibi gelir dağılımının daha kötü olduğu ülkelerde kayıtdışı faaliyetlerin daha fazla olduğunu ortaya koymuşlardır.

Yine Kaminski'lerin (2001) dile getirdiği bir başka yaklaşım ilgi çekmiştir. Buna göre; özellikle post-komünist ülkelerde yolsuzluk kavramı daha geniş bir alanı ifade etmektedir. Özellikle resmi kurum ve kuruluşların pasifize olmaları, bunların dışındaki bir takım güçlerin rant alanlarını genişleten bir unsur olmuştur. Burada ifade edilen görüş, bir bakıma mafyatik ilişkilerin ve gücün öne çıkması ve ekonomideki kaynak dağılımında söz sahibi olması anlamına da gelmektedir.

Nihayet, özellikle gündemde olan liberal-rasyonalist yolsuzluk algısının eleştirisini yapan görüşlerin de olduğunu belirtmek gerekmektedir. Örneğin Bukovansky 2006 yılında yaptığı bir çalışmada, liberal görüşlerin ağırlıkta olduğu alan çalışmalarında geçtiğimiz son on yılda kuzey-güney gelişmişlik farkını açıklamakta yolsuzluk vurgusuna gerektiğinden çok daha fazla yer verildiğini (hatta neredeyse en önemli değişken olarak ele alındığını) vurgulamaktadır. Bu anlamda, küreselleşme süreci çokuluslu şirketlerin kimi davranışlarını göz ardı ederek, sorumluluğu tamamen, geçiş ekonomileri için, geçmiş 'Doğu Bloku' uygulamalarına yıkmıştır. Bununla birlikte, Milner (2005) sadece küreselleşme sürecinin değil, yanı sıra uluslararası kurum ve kuruluşların da bu algıyı yaratma anlamında bir hayli etkili olduğunu belirtmektedir.

2. Kurumsal sosyal sorumluluk

Bu çalışmada ele aldığımız diğer bir olgu kurumsal sosyal sorumluluk olarak adlandırılabilir. Bu bağlamda Luo'nun da (2006) belirttiği gibi; politika uygulamaları, kurumsal sosyal sorumluluk ve yolsuzluk arasında kurulacak ilişki şimdiye kadar yeterince çalışılmamıştır. Bu konuların birbirine eklenmiş olduğu ekonomi, hukuk, sosyoloji, siyaset bilimi gibi alanlarla ilişkisi henüz ortaya tam olarak konulamamıştır.

Yukarıda bahsettiğimiz bu ilişki, günümüz dünyasında özellikle çok uluslu şirketler açısından çok önemlidir. Çünkü bu şirketler yeni pazarlarda aktif olmaya çalışırken, faaliyet gösterdikleri bu yeni ülkelerdeki politik ortam ve yolsuzluk algısı, kendi iş yaratma kapasitelerini ve verimliliklerini önemli ölçüde etkilemektedir. Diğer taraftan, bu durum yükselen piyasalar için de üzerinde düşünülmesi ve politika uygunmasını gerektiren bir süreç halini almıştır.

Bu sürecin nasıl işlemesi gerektiği ile ilgili olarak yapılması gerekenleri özetlemek gerekmektedir. Yani yolsuzluğu önleme adına, özellikle çokuluslu şirketlerin

kurumsal sosyal faaliyet alanını, bir nevi eğitim ve paylaşım sürecine döndürmesi anlamında yapılacak olan faaliyetlerin belirlenmesi önem taşımaktadır.

Bu konuyla ilgili olarak, merkezi New-York'ta bulunan CBR adlı düşünce kuruluşunun 2002 yılında yayımlanan raporu örnek gösterilebilir. Bu raporda ilk olarak iki temel kavram öne çıkmaktadır. Bu kavramlar; kurumsal sosyal sorumluluk bağlamında çok uluslu şirketlerin yerel hükümetlerle kuracakları ilişkiyi açıklayan **kararlılık** ve **işbirliği** kavramlarıdır. İkinci olarak ise, bu iki temel kavramın birbiriyle çelişmeden uygulanabileceği bir ortam yaratmak ve yolsuzlukla mücadele anlamında bir temel oluşturulması konusuna değinilmektedir. Ayrıca, çok uluslu şirketlerin gittikleri bu yeni ülkelerde bu algıyı oluşturma anlamında neler yapmaları gerektiği konusunda önerilere yer verilmiştir.

İşte bu noktada kurumsal sosyal sorumluluk faaliyetlerinin niteliği önem taşır.

Bu sosyal sorumluluk faaliyetlerinin niteliklerine daha yakından bakmak istiyoruz. Bunu yaparken dört ana eksen üzerinden tartışmayı geliştirmeyi amaçlıyoruz.

a.Kamusal faydayı temel alan katkılar: Burada esas olan yaklaşım, yapılan katkıların niteliğiyle ilgili olarak, ilgili ülkedeki eğitim, çevre kirliliğinin azaltılması, sağlık alanında yapılacak yardımlar ve altyapı harcamaları gibi sosyal ve kamusal ihtiyaçları giderici bir yönde yapılmasını ifade etmektedir.

b.Etik kodlar: Faaliyet gösterilen ülkedeki ortak şirket veya şirketlerle birlikte belirlenmiş, deklare edilmiş, uygulanmakta olan ve sürekli izlenen etik kodlar üzerinden çalışma esaslarını belirlemeyi esas almaktadır.

c.Organizasyonel güvenilirlik: Kurulacak organizasyon yapısını yerli hissedarların gözünde şeffaflık, hesap verilebilirlik kavramları çerçevesinde, ürün kalitesinden ve kurum itibarından ödün vermeksizin kurmak ve sürdürmeyi ifade etmektedir.

d.Kaynak etkinliği: Çokuluslu şirketlerin yatırım kaynaklarını ev sahibi ülkenin ekonomik ve sosyal gelişim ihtiyaçları doğrultusunda tamamlayıcı yönde yapmasını kapsamaktadır (CBR Raporu,2002;CSR Europe,2009; Luo,2006,s.749).

Geçiş ekonomileri yukarıda bahsettiğimiz sosyal sorumluluk projelerinin uygulanması anlamında daha az gönüllü, daha doğrusu daha az özen gösterme eğiliminde olmuşlardır. Bununla birlikte, bölgede kurumsal sosyal sorumluluk anlamında farkındalık ve uygulamalar hızlıca ilerlemektedir. Tersine merkezleri Batı Avrupa'da olan şirketlerin kendileri değişimin ana unsuru olmalarına rağmen, yerel düzeyde sivil toplum, medya ve kamu otoritesinin baskıları da oldukça zayıf kalınca, daha hızlı bir gelişime ayak uyduramamışlardır (CSR,2009).

Sonuç olarak, kurumsal sosyal sorumluluğun özellikle geçiş ekonomileri açısından yolsuzlukla mücadele konusundaki öneminin anlaşılması (özellikle algı yaratma konusunda) topyekün yatırım yapılan ülkedeki aktörlerin sürece dahil edilmesine bağlıdır.

Örneğin Fernandez ve Souto (2009), günümüzde çokuluslu şirketlerin küresel ekonomideki ağırlıklarına vurgu yaparak; uygulanacak kurumsal sosyal sorumluluk girişimlerinin kültürel, sosyal ve çevresel etkilerine dikkat çekmiştir. Özellikle sosyal sorumluluk projelerinin mikro düzeyde algı değiştirici etkileri önemlidir. Bu etkinin artması için, uygulanacak proje seçimi yanında uygulanacak ülkenin kendine özgü yapısı, gerek özel gerekse kamu sektörü bağlamında, doğru değerlendirilmelidir.

3. Lobi faaliyetleri

Yolsuzluk ile ilgili olarak üçüncü kavramımız lobi faaliyetleri başlığı altında toplanabilir. Bilindiği üzere, günümüzde lobi faaliyetleri birçok alanda kaynak ve güç dağılımı konusunda belirleyici bir rol oynamaktadır. Özellikle kimi stratejik sektörlerde (silah, kimya, telekomünikasyon vb.gibi) bu faaliyetler belirleyici olmaktadır. İşte bizim burada yolsuzluk kavramıyla ilgili ilişkilendireceğimiz lobi faaliyetleri elbette formal anlamda yapılan tüm faaliyetleri kapsamaktadır.

Bu konuyla ilgili öncü ekonometrik çalışmalardan birinden bahsederek konuyu detaylandırabiliriz. Campos ve Giovannoni 2007 yılında yaptıkları bir çalışmayla, lobicilik faaliyetleri ile yolsuzluk arasındaki ilişkiyi 25 geçiş ekonomisi ve 400 dolayında firma kapsamında ölçmeye çalışmışlardır. Buradaki temel varsayımlardan ilki; lobi faaliyetlerinde muhatap alınan siyasetçi ve/veya bürokratların ikna edilmesi sürecinde yapılan yasal ödemelerle, rüşvet olarak verilen ve muhtemelen tek seferle sınırlı kalan ödemelerin tamamen farklı olduğu varsayımdır. İkinci varsayım ise; bu faaliyetler kapsamında, firmaların bürokratlara karşı pazarlık gücünün yapacakları yatırım miktarını azaltabileceği yönünde olduğunu varsaymaktadır. Ancak bu durum, firmalarla politikacıların pazarlığı söz konusu olduğunda etkisini yitmektedir. Yani bürokratlara ödenecek informal ödemeler, taahhüt edilen yatırım miktarını olumsuz etkilemektedir. Bununla birlikte, politikacılar buldukları yöntemlerle bu durumu bir şekilde tolere etmeyi seçmektedirler.

Burada öne çıkan husus formal anlamda yapılan lobicilik faaliyetlerinin yolsuzluk ile negatif bir ilişki içerisinde olduğu gerçeğidir. Yani, bürokratlara rüşvet vermeyi seçen bir şirket, lobi faaliyetleri yapmaktan uzak duracaktır. Bu özellikle sermaye çekmek durumunda olan yükselen ekonomiler için olumlu bir durum değildir. Diğer taraftan, gelişmiş ekonomilerde ve büyük ölçekli firmalarda lobicilik daha etkin ve önemli bir uygulama olarak görülürken, tersine gelişmekte olan ülkelerde ve daha küçük ölçekli firmalarda böyle değildir. Diğer taraftan, kamu yatırımları ile yolsuzluk arasında güçlü bir pozitif ilişki bulmuş olan Tanzi ve Davooidi (1997), kamu kesimine yapılacak yatırımlar konusunda lobi faaliyetlerinin yapılamadığı durumda, yolsuzluk ihtimalinin oldukça güçlü bir hale geleceğini belirtmişlerdir. Diğer taraftan, Mauro 1995 yılında yaptığı bir çalışmada yolsuzluk olgusu ile makroekonomik değişkenler arasındaki ilişkiye vurgu yapmıştır. Buna göre, yolsuzluk ile büyüme, toplam yatırımlar ve gayrisafi yurtiçi hasıla arasında negatif bir ilişki olduğu sonucu, model aracılığıyla, ortaya konulmuştur.

Bununla birlikte, ekonomik büyümesini hızlandırmak ve kişi başına milli gelirini arttırmak isteyen geçiş ülkeleri ve yükselen ekonomiler, daha az yolsuzluk

ve/veya daha fazla finansal şeffaflık eğiliminde olmak zorundadır. Bu durum istatistiksel olarak da kanıtlanmıştır. Bu anlamda, resmi lobi faaliyetleri şeffaf bir şekilde yürütülmeli ve verilen ödünler noktasında kamuoyu doğru bir şekilde bilgilendirilmelidir (Ellis ve Fender,2006,s.126).

4. İş etiği

Bu çalışmamızda yolsuzluk ile ilgili olarak değineceğimiz son kavram iş etiği kavramıdır. Yukarıdaki bölümde lobi faaliyetleri ile yolsuzluk arasında negatif bir ilişki olduğundan ve lobi faaliyetlerine katılımın artmasıyla, yolsuzluğa bulaşmanın azalması biçiminde bir gelişmenin söz konusu olduğundan bahsetmiştik. Bu bölümde ise, iş etiği kavramıyla yolsuzluk arasında var olduğunu düşündüğümüz ilişkiyi açıklamaya çalışacağız

Geçtiğimiz dönemde, araştırmacılar uluslararası iş etiğinin farklı yönlerini analiz etmişlerdir. Elde edilen bulguları şu şekilde sıralayarak açıklamak mümkün görünmektedir:

a.Yurtiçinde ve dışında iş kurulacak çevrenin farklılıkları mevcuttur: Bu farklılıklara ilişkin Czinkota (1997) yaptığı çalışmada, yerel piyasa için stratejisini pazardan elde ettiği bilgilere ve bulgulara dayanarak oluşturma tezinden hareket eden firmaların, Rusya ekonomisindeki gelişmelere ve yeniliklere daha çabuk ayak uydurduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Diğer taraftan, Barclay ve Smith (2003) tarafından yapılan bir çalışma ile gelişmiş ülkelerde iş etiği kavramı analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu analizde, iş etiği kavramı iş yapılacak çevre koşulları açısından ve "Modernite Yansıması" adı altında kuramsal bir yapı kapsamında ele alınmıştır. Buna göre, koşulların sürekli bir değişim içerisinde olduğu iş yaşamında ve genel olarak yaşamın her yerinde bir devinin söz konusu olmaktadır. Günümüzde, küreselleşen piyasalar ve bilgi teknolojisi her bir ülkeyi geçiş aşamalarında bırakmakta, daha açık bir deyişle, statik veya kalıcı istikrar altında piyasa yapısı giderek imkansız hale gelmektedir.

b.Yurtiçinde ve dışına çalışma ortamlarında işin ahlaki yükümlülükleri: Burada, gerek ulusal gerekse uluslararası firmaların yurtdışındaki yatırımları çerçevesinde, karşılaşılabilecek ahlaki norm ve yükümlülükler konusunda bilgi sahibi olmaları ve buna göre politika belirlemeleri konusunda vurgu yapılmaktadır. Bu noktada, ahlaki yükümlülüklerinin neler olduğu konusunda bir ön hazırlık yapılması, firma maliyetlerini arttırıcı yönde bir etki yaratabilir.

c.Var olan kültürel dokunun firmaların iş etiği konusuna olan yaklaşımları üzerine olan etkisi: Burada ise, kültürel öğelerin çeşitliliği ve ülkeden ülkeye farklılıkları konusuna dikkat çekilmektedir. Mesela Rusya'da kültürel yapılanmanın yabancı sermayeli firmaların etkinliği üzerine Fey ve Denison (2003) tarafından yapılan çalışma buna örnek gösterilebilir. Bu çalışmada, ayrıca bir geçiş ekonomisi için kültür ve etkinlik arasında çok yönlü bir analiz yapılmaya çalışılmıştır. Bununla ilgili olarak, 'Rus kültürü'nün kimi yönlerini algılamada sorun yaşayan firmaların, uzun süre iş yapma kapasitelerinin düşeceği sonucuna varmışlardır.

Yine Mutascu tarafından yapılan bir diğer çalışmada, 1996-2008 döneminde Avrupa Birliği üyesi 27 ülke için yolsuzluk analizi yapılmıştır. Bu modelde, bir veri havuzu oluşturularak, yolsuzluk ile ekonomik, kültürel ve dinsel değişkenler arasındaki ilişki regresyon analizi ile bulunmaya çalışılmıştır. Elde edilen sonuçlara göre; sosyal refah, güç uzaklığı (hiyerarşinin kurumlar ve örgütlerdeki eşit olmayan güç dağılımının kabul edilebilirlik derecesi), bireysellik, erkillik, belirsizlik toleransı ve dinsel ölçütlerin yolsuzluk üzerinde anlamlı ölçüde etkileri olduğu belirtilmiştir.

Bu bulgular bize Hofstede'nin oluşturmuş olduğu kültürel ölçütleri de hatırlatmaktadır (Sakinç ve Cura,2012,s.45).

Son olarak, Husted 1999 yılında yaptığı bir çalışmada, yüksek oranda belirsizlik toleransı, erkillik ve güç uzaklığı ölçütünün, yolsuzluk yaratma anlamında kültürel bir baskı oluşturacağını belirtmektedir. Nichols ve diğerleri ise (2004) yolsuzluğu toplumların tarihsel gelişmelerinin bir süreci olarak ele aldıkları çalışmalarında, başka bir ülke egemenliğinde geçen süre, demokratik süreç ve geçiş dönemlerinin yolsuzluğun açıklanmasında etkili faktörler olduğunu belirtmektedir.

d.Bireysel ve kurumsal yükümlülükler arasındaki ilişki: Bu konuda farklılıkların belirlenmesi noktasında, önceliklerin tespit edilmesi önem taşımaktadır. Zaman zaman bu iki yükümlülüğün birbiriyle çelişmesi sözkonusu olmaktadır. Yükümlülüklerin kurumlara etkisi, bireysele göre elbette daha fazla olacaktır (Corderio, 2003,s.328).

İş etiği konusundaki yaklaşımları bu şekilde açıkladıktan sonra, farklı yaklaşım sergileyen son bir bakış açısıyla konuyu tamamlamak amacındayız.

Bu yaklaşım Zyglidopoulos and Fleming (2008) tarafından yapılan çalışmayla gündeme gelmiştir. Zyglidopoulos ve Fleming “etik mesafe” adını verdikleri yaklaşımlarında, iki temel hipotezi, kavramı açıklamak adına gündeme taşımışlardır. İlk olarak; yolsuzluğun görünümünü statik veya sabitten ziyade dinamik bir olgu olarak görmek gerektiğini öne sürmüşlerdir. Süreci dinamik bir yaklaşımla ele almak, konunun gereksiz detaylardan arındırılması anlamına da gelmektedir. Yaşanılan yolsuzluk olaylarında, bireylerin “sürekli tahribat” yaratacak masumiyetden suçlu psikozuna geçme süreçlerinin vicdani bir karar olarak algılanmaması gerektiğini vurgulayarak, yolsuzluğa bulaşma dürtüsünün daha rasyonel bir süreç olarak ele alınması gerektiğini belirtmişlerdir. İkinci olarak ise, daha kurumsal bir önerme söz konusudur. Buna göre, insanların yer aldıkları kurumlarda farklı motivasyon ve güdülenmelerle, yolsuzluğa bulaşma isteklerinin azalması noktasında yönetsel yenilik ve buluşlara ihtiyaç olduğunu ifade etmişlerdir.

Sonuç

Bu çalışmamızda gittikçe artan ölçüde bir sorun niteliği taşıyan yolsuzluk sürecini ve yolsuzlukla mücadele yöntemlerini farklı kavramlarla açıklamaya çalıştık. Giriş bölümünde de belirttiğimiz üzere, bunu yaparken dört ana kavram üzerinden hareket ettik.

Bu kavramlardan ilki, politik aktörlerin bu sürece etkileri ile ilgili öne çıkan bazı yaklaşımlardır. Özellikle doğru örgütlenmemiş kamu sektörünün hem kaynak dağılımı hemde etkinlik ve verimlilik adına önemli sorunlar doğurduğu bir gerçektir. Ancak, kamu sektörünün göreceli olarak gerilediği ülkelerde dahi siyasal karar alma sürecinin aktörleri nepotizm, rant-kollama, yetki alanlarını genişletme ve ahbap-çavuş kapitalizm'ine doğru yol alma noktasında -maalesef- ders almış görünmemektedir.

Kurumsal sosyal sorumluluk projelerinin de yolsuzluk algısı üzerinde etkili olduğu görülmektedir. Özellikle sermaye ithal etmek durumunda olan yükselen ekonomilerin umudu olan yabancı sermayenin, iş yaptığı ülkelerde kültürel değişim ve şeffaflığı artırma konusunda yapacağı çok şey olduğu görülmektedir. Bu durum sadece yükselen ekonomiler açısından değil, sermayenin kendini yeniden yaratması ve sürdürülebilirlik adına da önemli hamleler olacaktır.

Lobi faaliyetleri ve iş etiği kavramları konusunda, kimi ülkelerde henüz algı değişikliğine yol açacak gelişmeler olmadığı anlaşılmaktadır. Ancak lobiciliğin geliştiği sektör ve ekonomilerde daha az yolsuzlukla karşılaşılması bir tesadüf değildir. Lobi faaliyetlerinin şeffaflığının artması, bu sürecin doğru yönetilmesi noktasında hayati öneme sahiptir. Aynı şekilde, iş etiği konusu da kanımızca son derece önemli, ancak yeterince ele alınmamış konulardan birisidir. Yolsuzlukla mücadele noktasında, kültürel ölçütlerin etkili olduğu ve bize yeni bakış açıları kazandırdığı artık kabul edilen bir husustur. Ancak, sosyolojik unsurların ölçülmesi ve ortaya konulmasında önemli gelişmeler olmasına rağmen, bunun başka bilim dallarıyla ilişkilendirilmesi anlamında yeterince gelişme olduğu söylenemez. Bu çalışmanın yapılma amacının da bu noktanın geliştirilmesine katkıda bulunmak olduğu ifade edilmelidir. Daha güncel, geniş kapsamlı ve deneysel bulgular, artık kronik hale geldiği kabul edilen yolsuzluk sorununun çözümüne yardımcı olma konusunda, önemli temel taşı olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar,M.,Emek,U.(2008), "Building a Clean Government in Turkey: Pillars, perils, and prospects", *Crime Law Soc Change*, 49:185-203.
- Argandona,A.(2003), "Private-to-Private Corruption", *Journal of Business Ethics*, 47: 253-267.
- Arslan,C.B.(2014), "Kamu Sektörünün Büyüklüğü ve Yolsuzluklar", *Kamu Maliyesinde Güncel Sorunlar* (Ed.Berksoy,T.ve Şahin,M.), Seçkin Yayıncılık Vergi&Maliye No.45: 175-184.
- Barclay,J. and Smith,K.(2003), "Business Ethics and the Transitional Economy: a Tale of Two Modernities", *Journal of Business Ethics*, 47:315-325.
- Bukovansky,M.(2006), "The Hollowness of Anti-Corruption Discourse", *Review of International Political Economy*, 13:181-209.
- Campos,N.,Giovannoni,F.(2007), "Lobbying, Corruption, and Political Influence", *Public Choice*, 131:1-21.
- Colambatto,E.(2003), "Why is Corruption Tolerated?", *The Review of Austrian Economics*, 16: 363-379.
- Conference Board Research Report (2002), *Company Programs for Resisting Corrupt Practices: a Global Study*, Research Report (1279-00-RR), New York.
- Corderio,W.P.(2003), "Should Business Ethics Be Different in Transitional Economies?", *Journal of Business Ethics*, 47:327-334.
- CSR Europe Documents(2009), *Country Insights by CSR, A Guide to CSR in Europe*, CSR Europe Documents.
- Czinkota,M.R.(1997), "Russia's Transition to a Market Economy: Learning about Business", *Journal of International Marketing*, 5:73-93.
- Ellis,C.J. and Fender,J.(2006), "Corruption and Transparency in a Growth Model", *International Tax and Public Finance*, 13:115-149.
- Fernández,B. and Souto,F.(2009), "Crisis and Corporate Social Responsibility: Threat or Opportunity?", *International Journal of Economic Sciences and Applied Research*, 2: 36-50.
- Fey,C.F. and Denison,D.R.(2003), "Organizational Culture and Effectiveness: Can American Theory Be Applied in Russia?", *Organization Science*, 14:686-706.
- Goel,R.K. and Budak,J.(2006), "Corruption in Transition Economies: Effects of Government Size, Country Size and Economic Reforms", *Journal of Economics and Finance*, 30:240 - 250.
- Husted,B.(1999), "Wealth, Culture, and Corruption", *Journal Of International Business Studies*, 30:339-360.
- Kaminski,A. and Kaminski,B.(2001), "Governance and Corruption in Transition: the Challenge of Subverting Corruption", *Economic Survey of Europe*, 2:117-44.
- Luo,Y.(2006), "Political Behavior, Social Responsibility, and Perceived Corruption: a Structuration Perspective", *Journal of International Business Studies*, 37: 747-766.
- Mauro,P.(1995), "Corruption and Growth", *The Quarterly Journal of Economics*, 110: 681-712.

- Milner, H.V. (2005), "Globalization, Development, and International Institutions: Normative and Positive Perspectives", *Perspectives on Politics*, 3:833-854.
- Mueller, D.C. (2005), "Constitutional Political Economy in the European Union", *Public Choice*, 124:57-73.
- Mutascu, M.I. (2010), "Corruption, Social Welfare, Culture and Religion in European Union", *Transition Studies Review*, 16:908-917.
- Nichols, P., Siedel, G., and Kasdin, M. (2004), "Corruption as a Pan-Cultural Phenomenon an Empirical Study in Countries at Opposite Ends of the Former Soviet Empire", *International Law and Justice*, 39:215-256.
- Nowak, R. (2001), "Corruption and Transition Economies", Presented to the Preparatory Seminar for the Ninth OSCE Economic Forum, Bucharest (27-28 March), 1-14.
- Persson, T., Roland, G., and Tabellini, G. (2000), "Comparative Politics and Public Finance", *Journal of Political Economy*, 108:1121-1161.
- Rosser, B., Rosser, M.V., and Ahmed, E. (2003), "Multiple Unofficial Economy Equilibrium and Income Distribution Dynamics in Systemic Transition", *Journal of Post Keynesian Economics*, 25:425-47.
- Sakinç, S. ve Cura, S. (2012), "Mali Sosyoloji Üzerine Denemeler", (Ed. A. Kemal Çelebi), Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Bşk. Yayın No: 2012/418:33-60.
- Tanzi, V. ve Davoodi, H. (1997), "Corruption, Public Investment, and Growth", IMF Working Paper, No. 97/139, New York.
- Wallace, C. and Latcheva, R. (2006), "Economic Transformation Outside the Law: Corruption, Trust in Public Institutions and the Informal Economy in Transition Countries of Central and Eastern Europe", *Europe-Asia Studies*, 58:81-102.
- Zyglidopoulos, S.C. and Fleming, P.J. (2008), "Ethical Distance in Corrupt Firms: How Do Innocent Bystanders Become Guilty Perpetrators?", *Journal of Business Ethics*, 78: 265-274.
- <http://www.transparency.org/cpi2015> Erişim Tarihi 28/04/2016, 14:07.
- <http://www.politico.com/lobbying> Erişim Tarihi 10/08/2015, 16:20.

Çukurova Arapçasına Türkçeden Geçmiş Fiil Kökleri¹

Muna Yüceol Özezen²

ÖZET

Bu çalışmada, Türkiye'nin Çukurova bölgesinde yaşayan Arap asıllı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının sözlü bir dil olarak kullandıkları Arapça ile Türkçe (standart Türkiye Türkçesi, eski Ouzca ve Türkiye Türkçesi güney bölgesi ağızları) ilişkileri, fiil kökleri bağlamında değerlendirilecektir. Özetle, bu ilişkide Çukurova Arapçası daha çok alıcı durumundadır. Alıntı sözcükler büyük ölçüde isim ve sıfatlardır. Ancak bu isim ve sıfatların bir bölümü, Arapçanın biçimbilgisel tipoloji özelliğine uygun bir biçimde değişime uğramakta ve fiil olarak kullanılmaktadır. Bu durum, Çukurova Arapçasını, diğer Arapça lehçelerden kısmen farklı bir lehçeye dönüştürmektedir. Bu çalışmada, bu yaratıcılığın, 100'ü aşkın örneğini sıralanmış ve ortaya çıkan çekim sistemi üzerine gözlemler paylaşılmıştır. Ancak Arapçanın veya Çukurova Arapçasının, Türkçenin aracılığı olmadan başka dünya dillerinden aldığı bu türden örnekleri çalışmanın dışında tutulmuştur.

Anahtar Sözcükler: Arapça, Çukurova Arapçası, dil ilişkileri, ağız, fiil

The Verb Roots Borrowed from Turkish to Çukurova Arabic

ABSTRACT

This study intends to examine Arabic that Arab- origin Turkish Republic citizens use as an oral language and Turkish language (standard Turkish, old Oghuz Turkish and southern region accents in Turkey Turkish) relations based on verb roots in Çukurova region, Turkey. To sum up, this relation clearly suggests that Çukurova Arabic is prone to borrow words from Turkish. The borrowed words are mostly nouns and verbs. However, in the process of borrowing some of these words, these borrowed Turkish words are processed and undergo changes in accordance with the morphological typology of Arabic and are used as verbs. Therefore, it can be said that this situation renders Çukurova Arabic a partially different dialect compared to other Arabic dialects. In this article, we have been illustrated this creative process with more than 100 words and shared our observations on this inflection system. However, we excluded other examples that Arabic or Çukurova Arabic may take from other languages in this study.

¹ Bu çalışma Mardin'de düzenlenen *Uluslararası Türkiye'de Konuşulan Arapça Lehçeler ve Sözlü Edebiyatları Sempozyumu* (17-19 Mayıs 2013)'nda sunulan bildirinin makale formatında düzenlenmiş ve genişletilmiş biçimidir. Adı geçen bildiri ve makale, Çukurova Üniversitesi Araştırma Projeleri Birimi tarafından FEF2013BAB23 numaralı *Çukurova Arapçası, Genel Sözcük ve Çukurova Arapçası-Türkiye Türkçesi Sözlük* başlıklı bireysel projenin dönütleridir.

² Prof.Dr., Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat, Türk Dili ve Edebiyatı, mozozen@cu.edu.tr

Key Words: Arabic, Çukurova Arabic, language relations, dialect, verb

Giriş

Çukurova Arapçası³, Türkiye'nin orta güney bölgesinde, merkezi Adana'nın Yüreğir, Seyhan ve Karataş ilçeleri olmak üzere Mersin merkezde ve Tarsus ilçesinde Arap asıllı Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının günümüze kadar taşıdıkları sözlü bir dildir. O. Janstrow ÇA'yı (Antakya, Adana ve Mersin Arapçalarını), Suriye "yerleşik" Arapça "diyalekt"inin bir devamı ve ayrılmaz bir parçası olarak görmüştür (2006, s. 154-156). Temel biçimbilgisel ve sözdizimsel tipoloji (morphologic and syntactic typology) özellikleri SA'ya da büyük ölçüde benzeyen ÇA, sesbilgisi ve biçimbilgisi bakımlarından yer yer farklılıklar gösteren bir Arapça ağzı olarak değerlendirilebilir. Bu çalışmada doğrudan doğruya Çukurova Araplarının sözvarlığının önemli bir bölümünü oluşturan çekimli fiiller üzerinde durulmuştur. Ancak çalışma, ÇA'nın sesbilgisi ve biçimbilgisi özellikleri konusunda da dolaylı bilgiler içermektedir.

Dünyadaki birçok dil gibi, Çukurova Araplarının dili de sözvarlığı bakımından katıksız bir yapıya sahip değildir. Çukurova Arapları, tarih boyunca etkileşimde buldukları kavim ve ulusların dillerinden (Ermeniler, Türkmenler, Osmanlı ve Türkiye Türkleri vb.) pekçok sözcük aldıkları gibi, bu kavim ve uluslara da sözcük vermişlerdir. Ancak yakın tarihte, ÇA'nın gerek sesbilgisi, gerek sözvarlığı gerekse sözdizimi özellikleri, kısmen de biçimbilgisi bakımlarından büyük ölçüde Türkiye Türkçesinin etkisinde kaldığı ve anlambilgisel olarak da Türkiye Türkçesiyle yeni görünüm kazandığı kabul edilmesi gereken bir durumdur. Türkçe ile SA ilişkisi, SA'nın çok büyük ölçüde verici durumunda olduğu bir ilişki biçimidir. Ancak Türkçe ile ÇA ilişkisinde tersi bir durum söz konusudur ve Türkçe daha çok verici durumundadır. Hatta Türkçe başka dillerle ÇA arasında sıklıkla aracı dil rolü de üstlenmiştir. Türklerin ve Arapların yüzyıllardır aynı veya yakın coğrafyaları paylaşmaları bu etkileşim sürecinde önemli bir etkidir. Zaten ortak coğrafya, dil ilişkilerine yönelik çalışmalarda (Johanson, 2007) ve temel tipoloji çalışmalarında (Comrie, 2005) üzerinde sıklıkla durulan bir parametredir. Ancak Türkçenin, gerek Osmanlı ve gerekse Türkiye Cumhuriyeti döneminde resmi yazı dili, yani "devlet dili" olması da ÇA'nın daha çok alıcı dil konumunda bulunmasında önemli bir başka parametre olarak ele alınmalıdır.

Türkiye Cumhuriyetinin "devlet dili" olan Türkiye Türkçesinin, ÇA sözvarlığı üzerine etkileri konusunda doğal olarak pekçok bulgu sıralanabilir. Belirtildiği gibi, bir dilin bireylerinin aynı yaşam alanını paylaştıkları, kültürel, sosyal ve ekonomik ilişkilerini sürdürdükleri kavim ve ulusların dillerinden etkilenmeleri doğaldır. Bu etki dilbilgisel yapıyı, örneğin çekim özelliklerini değiştirecek boyuta ulaşmışsa alıcı dilin geleceği konusunda durum tehlikeli bir boyuta ulaşmış demektir. ÇA'da Türkiye Türkçesi etkisi, büyük ölçüde dış yapıyla ilgilidir; başka bir deyişle etki daha çok sözcüksel düzeydedir. Bununla birlikte ÇA yine de başka birçok toplumsal ve toplumdilbilimsel nedenlerle devamlılık ve varlık sorunu yaşamaktadır.

³ Çalışmanın bundan sonrasında Çukurova Arapçası ÇA, Standart Arapça ise SA kısaltmasıyla betimlenecektir.

ÇA'nın Türkiye Türkçesinden aldığı sözcükler konusunda henüz sistemli bir çalışma yapılmış değildir. ÇA'nın kullanıcı sayısı azaldıkça kimisi çok eski dönemlere, kimisi ise son birkaç on yıla dayanan bu alıntı sözcüklerin sayısı da artmaktadır: *âçika* “(çay için) açık” (Arapça *fātiha*), *āga* “ağa”, *arḳadāş* “arkadaş” (Arapça *şāhib / şadīk*), *bāg / bāk* “bey” (Arapça *āmīr / sāyyid*), *çatal / şatal* “çatal” (Arapça *şāḳkā*), *dāl* “dal”, çoğulu *dilān* “dallar” (Arapça *şu‘b / şī‘b, ḡuşn / aḡşān*) ve *dıḡrā* “doğru” (Arapça *şahīl*), *gördüksiz* “görgüsüz”, *yarmāk* “ırmak” (Arapça *nāhr*) gibi.

Kimi başka dilden yabancı sözcükler de bu yörenin diline büyük bir olasılıkla Türkçe aracılığıyla girmiştir: *çup / çupçā* “çöp / çöpçü” (*çup / çūp* Farsça) (Arapça *zbl / zābbā*), *dışmān* “düşman” (*düşmān* Farsça, Arapça *‘ūdū*), *āfūndā* “efendi” (*efendi* Yunanca, Arapça *sāyyid*), *haftā* “hafta” (*heft* “yedi” Farsça, Arapça *üsbū‘*), *mūda* “moda” (*moda* İtalyanca) gibi.

Kimi Arapça sözcük kökleri Türkçe biçimbilgisiyle kullanılmaktadır: *ḳālāmlik* “kalem kutusu, kalemlik” (Arapça *ḳālām* kökünden), *ḳararsiz* “karasız” (Arapça *ḳarar* kökünden), *rāḥatsiz* “rahatsız, hasta” (Arapça *rāḥat* kökünden) gibi.

Kuşkusuz bunlara başka örnekler de eklenebilir. Bu çalışmanın da konusu olan ilginç durum, Türkçe veya Türkçe aracılığıyla alınan çoğu fiil türünden sözcüklerin, Arapçanın bükün sistemine uydurulmuş olmasıdır. L. Johanson, Türkçe dil ilişkilerini değerlendirdiği *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler* başlıklı çalışmasında (2007), bugüne kadar bu alanda yapılmış çalışmalarını da değerlendirerek, birbiriyle karşılaşan dillerin hangi dilbilgisel düzlemde (anlambilgisi, sözdizimi, yapıbilgisi veya sesbilgisi düzlemlerinde) daha dayanıklı olabileceklerini sorgulamış ve bu noktada bu tür bir karşılaşmada hiçbir düzlemin tam bir dayanıklılık göstermediği sonucuna varmıştır. Çünkü, dilbilimsel süreçlerde sosyal etkenler de en az dilbilimsel etkenler kadar etkili olabilmektedir (s. 51-52). Ancak, Johanson, Türkçe için fiil çekim sisteminin belirli bir dayanıklılık gösterdiğini, karmaşık görünümüyle bu sistemin pek taklit edilemediğini ve bu sistemin varlığının Türkçenin genetik sürekliliğinin göstergelerinden biri sayılabileceğini belirtmektedir (s. 133). Öyle görünüyor ki bu bulgular ÇA dil ilişkileri için de geçerlidir. Çünkü ÇA Türkçeye ilgili pekçok geçişim (code-switching) örnekleri sunsa da, fiil çekiminde Arapçanın biçimbilgisel tipolojisi hala belirleyicidir. Buna göre, ÇA, Arapçanın şu biçimbilgisel tipoloji özelliğini aynen sürdürmektedir:

Arapçada bir sözcük, genellikle en az üç sesbirimden oluşan bir kök (şülâsi) üzerine temellenir. Yeni sözcükler ancak bu üç sesbirimin belirli vezinlere göre eğilip bükülmesi ile oluşturulduğu gibi, fiillerin çeşitli zamanlara ve kiplere göre çekimi de bu yolla gerçekleşir. Türkçe ise sondan eklemeli bir dildir ve sözcük kökleri kimi zaman tek bir sesbirimden bile oluşabilir: Eski Türkçede *ö-* “düşün-”, *ı-* “gönder-” gibi. Ancak şaşırtıcı bir sezgi ve buluşla, Çukurova Arapları Türkçeden veya Türkçe aracılığıyla başka dillerden kodladıkları kimi sözcükleri oluşturan sesbirimlerini, bazen doğrudan kullanarak bazen de onların çeşitli genişlemiş biçimlerinden yararlanarak bir şülâsi belirlemiş ve bu yörenin Arapça dilbilgisi özelliklerine uygun olarak çekim yapmışlardır. Bu buluş, ÇA’ya sözlükbilimsel (lexicologic) anlamda standart (fasih, klasik) Arapçadan hayli farklı bir görünüm kazandırmıştır. Görünen o ki, SA’yla bağların giderek zayıflaması ve dil kullanıcılarının azalması, bu tür yapılanmaların sayısını arttıracaktır. Çukurova yöresinde konuşulan Arapçanın sözdiziminde

yaygınlaşacak kimi etkiler ise (yüklemin veya baş ögenin Türkçedeki gibi sona kayması gibi) onun dokusunun tam anlamıyla değişmesine ve tanınmaz hale gelmesine neden olacaktır.

Dikkat çekici noktalardan birisi de fiil çekimlerinde kök ünsüzler olarak kullanılan bu sülâsilerin büyük bir bölümünün olası mastar (isim-fiil) biçimlerinin kullanılmamasıdır: “konuşma” anlamında basit görünümde *knāṣ*, *kuṣ*, *kaṣ*, *knāṣā* veya türemiş görünümde *tıknış* veya “çizme” anlamında basit görünümde *cazz*, *cuzz*, *cizz* veya türemiş görünümde *ticziz* kullanılmaması gibi. Öte yandan, tîʿlâʿl (< SA’da tāfāʿlul) vezninde bir türemiş rubai mastar durumundaki *talğāʿm* “çiziktirme, karalama, özensizce yazıp çizme” (bk. *calğam* / *calğımāʿt*), *td̄šmāʿn* “düşmanlık etme, düşmanlık” (bk. *daşman* / *daşmāʿnāʿt*), *td̄hzaʿm* “düzenleme, düzene koyma; düzeltme” (bk. *dāhzaʿm* / *dāhzaʿmāʿt*) veya *mçalışāʿ* “çalışma, iş görme”, *mķōnšāʿ* “konuşma, söz söyleme” gibi mastarlaştırmalar dikkat çekicidir.

Bilindiği üzere Arapçada sözcük kategorilerinin en büyük bölümünü sıfatlar oluşturmaktadır. Başka bir deyişle, “isim çeşitleri” olarak nitelenen sözcüklerin büyük bir bölümü çeşitli vezinlerden sıfatlardır. Türkçeden ÇA’ya giren fiil köklerinin büyük bir bölümünün de sıfat biçimleri (ism-i fail, ism-i meful veya başka herhangi, bir türden sıfat) kullanılmaktadır. Ancak, bu sıfatların mastarlara göre dağılımında bir düzenlilik yoktur. Örneğin Türkçe *çizmek* sözcüğünden *cāzāʿz* “çizen, karalayan; çizmiş olan, karalamış olan” sıfat biçimi vardır, ancak *šāʿic* “suçlayan, suç isnat eden” sıfat biçimi yoktur; *mīncazz* “çizilmiş, karalanmış” sıfat biçimine karşılık, *mītsahhac* “suçlanmış, kendisine suç isnat edilmiş” ve *mīšhūc* “suçlu” vardır. Kimi zaman mastarı da ve çekimli fiili de bulunmayan sıfat biçimleriyle karşılaşılabilmektedir: *dāhlikā* mastarı ve *dāhlik* / *dāhlikāʿt* çekimli fiili olmamasına rağmen *mdāhlikāʿy* “deliklenmiş, delik açılmış, delikli” sıfatının olması gibi. Başka bir deyişle, her sıfatın mastar biçimi yoktur. Ayrıca bu sıfatlar oluşturulurken, ÇA’nın kendi iç dinamikleriyle sıfat vezinlerinde değişiklikler de söz konusu olabilmektedir.

ÇA’da tespit edilen ve Türkçeden veya Türkçe kanalıyla başka herhangi bir dilden (bazen Türkçede değişime uğramış bir Arapça sözcükten) alınarak çekimlenmiş sözcükler şöyle sıralanabilir (Çekimler belirli geçmiş zaman, eril ve dişil 3. kişilere göre yapılmıştır):

1. Basit Sülâsi ve Basit Rubai Mastar Gibi Çekime Giren Fiiller

1.1. Fäʿl vb. Vezninden Basit Bir Sülâsi Mastar Gibi Çekime Girenler

cazz / *cazzāʿt*: “çizdi, karaladı” Türkçe *çizmek* sözcüğündeki /ç/ ve /z/, muzaʿaf bir sülâsi olarak değer görmüştür. SA’da /ç/ bulunmadığı için sözcükte öncelikle /ç/ > /c/ değişimi yaşanmış, ardından /z/ ünsüzü, muzaʿaf bir sözcük kökü elde edilebilmesi için çift ünsüz haline getirilmiştir (krş. *calğam* / *calğımāʿt* ve *çānçān* / *çānçānāʿt*).

dākk / *dākkāʿt*: “(dān “kulak” sözcüğüyle birlikte) kabarttı, dikkat kesildi; dikti, dikey olarak yerleştirdi” Türkçe *dikmek* sözcüğündeki /d/ ve /k/, kök ünsüz olarak alınmış ve /k/, muzaʿaf bir sözcük kökü elde edilebilmesi için çift ünsüz haline

getirilmiştir. SA'da *dākk / dākkāt* çekimli biçimleri buradaki anlamın neredeyse tersine bir görünümle “düzleştirdi, kabarıklığı aldı, düz ve küt bir görünüm verdi, vurarak yerleştirdi, oturmasını sağladı; ağırlık koyup bastırdı” anlamlarıyla kullanılmaktadır. ÇA'da “dikti, dikey olarak yerleştirdi” anlamıyla Arapça kökenli *šākk / šākkāt* de kullanılmaktadır.

dāzz / dāzzāt: “dizdi, düzene koydu, sıraladı” Türkçe *dizmek* sözcüğündeki /d/ ve /z/, kök ünsüz olarak alınmış ve /z/, muza'af bir sözcük kökü elde edilebilmesi için çift ünsüz haline getirilmiştir. ÇA'da aynı anlamla Arapça kökenli *šaff / šaffāt* de kullanılmaktadır.

šahac / šahcāt: “suçladı” Türkçe *suç* sözcüğündeki /s/ (> /ç/), /u/ (> /v/ > /w/) ve /ç/ (> /c/) ünsüzleri sülasi bir mastar kökü gibi değer görmüştür. Yine Türkçe *suç* sözcüğüne dayanarak çekimlenmiş *šahhac / šahhāt* fiili bunun alternatifidir (bk. *šahhac / šahhāt*).

1.2. Fä'älâ Vezninden Basit Bir Rubai Mastar Gibi Çekime Girenler

'ahraş / 'ahršāt: “uğraştı, çabaladı” Türkçe *uğraşmak* sözcüğündeki /u/ (> /ä/ > /' /), /v/ (> w), /t/ ve /ş/ ünsüzleri bir rubai gibi değer görmüştür. Bu fiilin alternatifi yine benzer yolla çekimlenen *t'ahrāş / t'ahršāt* tur.

'üzbār / 'üzbrāt: “ezberledi” Farsça *ez-ber* > Türkçe *ezber* sözcüğündeki /a/ (> /ä/ > /' /), /z/, /b/ ve /t/ rubai bir kök gibi değer görmüştür. ÇA'da aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *hafād / hafāt* da kullanılmaktadır.

baştar / baştırāt: “bastırdı; sebze yemeklerinin sebzelerini tencereye koyup ocağa oturttu” Türkçe *bastırmak* sözcüğündeki /b/, /s/ (> /ç/), /t/ (> /t /) ve /t/, bir rubai gibi değer görmüştür. ÇA'da “herhangi bir şeyi bastırdı, presledi, sıkıştırdı” anlamında Arapça *kābās / kābsāt* kullanılmaktadır. Ancak *baştar / baştırāt* çekimli biçimi daha çok “sebze yemeklerinin sebzelerini tencereye koyup ocağa oturttu” anlamıyla özelleşmiştir.

calgam / calgāmāt: “karaladı, çiziktirdi, özensiz bir biçimde yazdı” Bu sözcüğün, /c/, /l/, /g/ ve /m/'den oluşan bir rubai olduğu açıktır. Ancak bunun hangi Türkçe sözcük olduğu açık değildir. *calgam / calgāmāt*'in Türkiye Türkçesi ağızlarında genel olarak “bir şeyi çabuk çabuk, aceleyle, özensiz bir biçimde yapma vb.” anlam çağrışımları olan *calap calap, çal, çala, çalaca, çalgap, çali, çalağap, çalağat, çalakap* (Derleme Sözlüğü, 1993) sözcükleriyle ses ve anlam benzerliği dikkat çekicidir. Öte yandan, *calgam / calgāmāt* sözcüğünün Arapça *kālām* ile Türkçe *çala*'nın birleşmesinden oluşan *çalakalem* sözcüğüyle olan benzerliği ayrıca ilgiye değerlidir. ÇA'da Arapça kökenli *hāhḥāk / hāhḥāt* fiili, “yazıp çizdi, karaladı, çiziktirdi; büyü amaçlı bir şeyler yazıp çizdi, muska yazdı” anlamıyla kullanılır. Ancak anlam olarak kısmen farklı gibi görünen bu sözcüğün kullanım alanı da giderek daralmakta ve sözcük unutulmaya başlamaktadır (krş. *cazz / cazzāt*).

çançān / çançānāt: “çene çaldı, çok ve gereksiz yere konuştu” Türkçe “çok konuşan kişi, geveze” anlamındaki *çençen* veya *çençen* den. İlk olarak söylemek gerekir ki Arapçada /ñ/ yoktur. Buna göre, 1- Sözcük doğrudan doğruya *çençen*'den

getirilmiştir. 2- Sözcük *çeñçeñ* den getirilmiş ve böylece sözcükte /n/ > /ñ/ değişimi yaşanmıştır. Bundan sonra, /ç/, /n/, /ç/ ve /n/ bir rubai gibi değer görmüştür. Bu sözcük ayrıca SA'da bulunmayan /ç/'nin ÇA'da bulunabilmesine de iyi bir örnektir. ÇA'da aynı anlama gelmek üzere *dağk hânâ^yk* / *dağkâ^yt hânâ^yk* “çene vurdu: çene çaldı, gevezelik yaptı, boş boş konuştu” deyimini de kullanılmaktadır.

çärbäk / *çärbäkâ^yt*: “ayağımı sürüyerek yürüdü, terliğini ayakkabısını yere sürterek yürüdü; (birşeyi) kabaca, paralarcasına kullandı” Türkçe *çarpık*'tan gelmiş olma olasılığı yüksektir. Buna göre, /ç/, /r/, /b/ ve /k/ (> /ğ/) bir rubai gibi değer görmüştür (krş. *şärbäk*) / *şärbäkâ^yt*).

çäwgäl / *çähgälâ^yt*: “eğri durdu, sırtını eğiltti, kamburlaştı” Türkçe kanalıyla alınan Farsça *çevgân* sözcüğündeki /ç/, /v/ (> /w/), /g/ ve /n/ (> /l/), bir rubai gibi değer görmüştür. ÇA'da aynı veya yakın anlama gelmek üzere kullanılan Arapça kökenli *hânâ* / *hânâ^yt* ve *händâb* / *händâbâ^yt* sözcükleri bugün büyük ölçüde unutulmaya başlamıştır.

daşman / *daşmînâ^yt*: “düşmanlık etti, düşmanca davrandı; kızdı, küstü” Türkçe kanalıyla alınan Farsça *düşmen* veya *düşmân* sözcüklerindeki /d/, /ş/, /m/ ve /n/ rubai gibi değer görmüştür. Yine aynı yolla yapılan *tdaşman* / *tdaşmînâ^yt*, *daşman* / *daşmînâ^yt* in alternatifidir. ÇA'da aynı anlama gelen Arapça kökenli *âdâ* / *âdâ^yt* daha az kullanılmaktadır (krş. *tdaşman* / *tdaşmînâ^yt*).

däwşân / *däwşînâ^yt*: “düşündü, düşünüp taşındı” Türkçe *düşünmek* sözcüğündeki /d/, /ü/ (> /w/), /ş/ ve /n/, rubai bir kök gibi değer görmüştür. ÇA'da aynı anlama Arapça kökenli *tâkkâr* / *tâkkârâ^yt* de kullanılmaktadır (krş. *tdäwşân* / *tdäwşînâ^yt*).

däwzäm / *däwzîmâ^yt*: “düzeldi, iyileşti; düzeltti, düzene koydu” Türkçe *düzenlemek* sözcüğündeki /d/, /ü/ (> /w/), /z/ ve /n/ (> /m/), rubai bir kök gibi değer görmüştür. ÇA'da aynı anlama Arapça kökenli *naşam* / *naşmâ^yt* ve *râtâb* / *râtâbâ^yt* de kullanılmaktadır. *däwzäm* / *däwzîmâ^yt* sözcüğündeki /n/ > /m/ değişimi *naşam* / *naşmâ^yt* e örneksemeyle ortaya çıkmış olabilir.

fürçäl (*fürşäl*) / *fürçälâ^yt* (*fürşälâ^yt*): “fırçaladı” Burada sıra dışı bir durum söz konusudur. İlk olarak söylemek gerekir ki Arapça da *fürşâ* ve Türkçede *fırça* biçiminde kullanılan sözcük her iki dile de Yunancadan geçmiştir. Ancak ÇA'da kullanılan *fürçäl* (*fürşäl*) / *fürçälâ^yt* (*fürşälâ^yt*), Türkçe *fırçalama* sözcüğüyle ilgilidir. Nitekim *fırçalama* sözcüğündeki /f/, /r/, /ç/ (veya > /ş/) ile /l/ ünsüzleri bir rubai gibi değer görmüştür. ÇA'da aynı anlama gelmek üzere kullanılan Arapça kökenli herhangi bir sözcük bulunmamaktadır.

gäwmân / *gäwmînâ^yt*: “güvendi, inandı, emin oldu” Türkçe *güvenmek* sözcüğündeki /g/, /ü/ (> /v/ > /w/), /m/ ve /n/, rubai gibi değer görmüştür. ÇA'da aynı anlama Arapça kökenli *âmad* / *âmadâ^yt* ve yakın anlamlı *âman* / *âmnâ^yt* ve *âmmân* / *âmmnâ^yt* sözcükleri de kullanılmaktadır.

hâwşäl / *hâwşälâ^yt*: “haşladı; (sebzeyi yağda) pembeleştirdi” Türkçe *haşlamak* sözcüğündeki /h/ (> /h/), /a/ (> /w/), /ş/ ve /l/, rubai gibi değer görmüştür. ÇA'da yakın anlama kullanılan Arapça kökenli sözcük *sälâk* / *sälkâ^yt* tir. (Aslında *haşlamak* sözcüğünün kökenbilgisi de çok açık değildir. S. Nişanyan, *haşla-* sözcüğünü < *aş+la-*

'tan getirmekte, /h/'nin türeme bir ünsüz olduğunu belirtmektedir. Nişanyan'a göre Ermenicedeki "suda kaynatarak pişirmek, haşlamak" anlamındaki *haş-* fiili ile Türkçe *haşla-* fiili arasındaki benzerlik rastlantısalıdır (2012, s. 231.)

qandar / qandāra^yt: "kandırdı, aldattı" Türkçe *kandırmak* sözcüğündeki /k/ (> /k/), /n/, /d/ ve /r/ ünsüzleri rubai gibi değer görmüştür. ÇA'da aynı veya yakın anlamla Arapça kökenli *gābān / gābān^yt*, *gāṣṣ / gāṣṣā^yt* ve *qānnā^c / qānnā^yt* de kullanılmaktadır.

qāsqān / qāsqānā^yt: "kısılandı" Türkçe *kıskanmak* sözcüğündeki /k/ (> /k/, /s/, /k/ (> /k/ ve /n/ rubai bir kök gibi değer görmüştür. ÇA'da aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *ndāḳ / ndāḳā^yt* ve yine Türkçe *kıskanmak*'tan türetilen *tqāsqān / tqāsqānā^yt* de kullanılmaktadır (krş. *tqāsqān / tqāsqānā^yt*).

qawram / qawramā^yt: "kavurdu, yağda kızarttı" Türkçe *kavurmak* sözcüğündeki /k/ (> /k/, /v/ (> w), /r/ ve /m/ rubai bir kök gibi değer görmüştür. ÇA'da aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *qāḷā / qāḷā^yt* de kullanılmaktadır.

qōnaṣ / qōnaṣā^yt (< *qawnaṣ / qawnaṣā^yt*): "konuştu, söz söyledi" Sözcük ilginç bir sesbilgisel değişim göstermiştir. İlk aşamada Türkçe *konuşmak* fiilindeki /k/ (> /k/), /u/ (> /v/ > /w/), /n/ ve /ṣ/, rubai bir kök gibi değer görmüştür. Ancak sonrasında /w/, /ō/laşarak düşmüştür. Bunun sonucunda Arapça çekim sistemi için alışılmadık bir çekim ortaya çıkmıştır. ÇA'da aynı veya yakın anlamı vermek üzere birçok Arapça kökenli sözcük de kullanılmaktadır: *tqāllām / tqāllāmā^yt*, *ḥākā / ḥākā^yt*, *lāḳāṣ / lāḳāṣā^yt*, *qāl / qālā^yt* gibi. Bunların yanı sıra yine Türkçe *konuşmak* fiilinden benzer yolla çekilen ve benzer sesbilgisel değişimleri geçirmiş olan *tqōnaṣ / tqōnaṣā^yt* da *qōnaṣ / qōnaṣā^yt* in alternatifi olarak kullanılabilir (krş. *tqōnaṣ / tqōnaṣā^yt*).

pāḷāk / pāḷākā^yt: "ağzında geveledi; peltek peltek konuştu" Türkçe *peltek* sözcüğünden gelmektedir. Ancak *peltek* sözcüğünün "pelte, muhallebi; muhallebi kıvamında olan" anlamındaki Farsça *pālūde* ile ses benzerliği dikkate değerdir. Sözcükteki /p/, /l/, /t/ ve /k/ rubai bir kök gibi değer görmüştür. ÇA'da bu anlama gelmek üzere başka pekçok sözcük bulunmaktadır: *barbar / barbārā^yt*, *bārḥās / bārḥāsā^yt*, *bā'bā^c / bā'bā^yt*, *hārtām / hārtāmā^yt*, *ṣārbāk / ṣārbākā^yt*, *tāmām / tāmāmā^yt*, *tā'tā^c / tā'tā^yt*, *tā'ā^c / tā'ā^yt* gibi. *pāḷāk / pāḷākā^yt* sözcüğü SA'da bulunmayan /p/ sesinin ÇA'da bulunabilmesine de iyi bir örnek oluşturmaktadır.

tartaṣ / tartāṣā^yt: "tartıştı, münakaşa etti" Türkçe *tartışmak* sözcüğündeki /t/, /r/, /t/, /ṣ/ rubai gibi değer görmüştür. ÇA'da aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *tnāḳāṣ / tnāḳāṣā^yt* sözcüğü de kullanılır.

yāḡnāṣ / yāḡnāṣā^yt: "yanıldı, yanlış yaptı, yanlışla düştü" Türkçe *yanlış* sözcüğünün > ~ *yağnıṣ* biçimindeki /y/, /ḡ/ (> /ḡ/), /n/ ve /ṣ/ ünsüzleri rubai gibi değer görmüştür. Yine Türkçe *yanlış* > ~ *yağnıṣ* sözcüğünden *tyāḡnāṣ / tyāḡnāṣā^yt* sözcüğü *yāḡnāṣ / yāḡnāṣā^yt* in alternatiftir. Ayrıca ÇA'da aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *ḡīlāṣ / ḡīlāṣā^yt* de kullanılmaktadır (krş. *tyāḡnāṣ / tyāḡnāṣā^yt*).

zāngāl / zāngālā^yt: "zenginleşti, zengin oldu" Farsça *senḡin* > Türkçe *zengin* sözcüğündeki /z/, /n/, /g/ ve /l/ (> /l/), rubai gibi değer görmüştür. Yine aynı yolla

çekime giren *tzängäl /tzäng(i)lä^yt* de *zängäl / zäng(i)lä^yt*’ın alternatifi gibi kullanılabilir. ÇA’da aynı anlama gelmek üzere kullanılan Arapça kökenli sözcük *gīnā / gīnā^yt* tir (krş. *tzängäl /tzäng(i)lä^yt*).

2. Türemiş Mastarlardan Çekime Giren Fiiller

2.1. Sülasilerden Türemiş Olanlar

2.1.1. Tâfîl vezninden türemiş bir mastar gibi çekime girenler

’annaş / ’annşā^yt: “anlaştı, ittifakta bulundu” Türkçe *anlaşmak* sözcüğündeki /a/ (> /ä/ > /’/), /n/ ve /ş/ mehmuz bir sülası gibi değer görmüştür. ÇA’da aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *’ttā fāḡ / ’ttā fḡā^yt* de kullanılmaktadır.

’ännāt / ’ännā^yt: “söyledi, anlattı” Türkçe *anlatmak* sözcüğündeki /a/ (> /ä/ > /’/), /n/ ve /t/, mehmuz bir sülası olarak değer görmüştür. ÇA’da, aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *ḡākā / ḡākā^yt* biçimi daha yaygın olarak kullanılmaktadır.

bāllāl / bāllā^yt: “belledi, bel yardımıyla kazdı” Farsçadan Türkçeye geçen *bel* sözcüğündeki /b/ ve /l/ muzaaf bir sülası gibi değer görmüştür. Buna göre /l/ çift ünsüze dönüşmüştür. ÇA’da bu anlamı karşılayan Arapça kökenli herhangi bir sözcük bulunmamaktadır.

batḡāk / batḡākā^yt: “batırdı, iflas etti, parasını tüketti” Türkçe *batak* sözcüğündeki /b/, /t/ (> /t̄/) ve /k/ (> /k̄/), salim bir sülası olarak değer görmüştür. ÇA’da, aynı anlama gelen Arapça kökenli herhangi bir sözcük bulunmamaktadır.

cāllāḡ / cāllḡā^yt: “(kaba dilde) varlığıyla huzursuz etti, sıktı, ikrah ettirdi, yıldı, itici davrandı, (yaptığı herhangi bir şeyin) cilkını çıkardı” Türkçe “kuluçkada civciv tutmayan, bozuk yumurta; bozulmuş kokmuş yumurta” anlamındaki *cilk*’tan türetilmiştir. Burada /c/, /l/ ve /k/ (> /k̄/) ünsüzleri salim bir sülası olarak değer görmüştür. Yine Türkçe *konak* veya *konuk* sözcüğünden türetilen *ḡannaḡ / ḡannaḡā^yt* ile Arapça kökenli *kārrāḡ / kārrāḡā^yt* ve *sāḡḡāl / sāḡḡālā^yt* (< *sāḡḡāl / sāḡḡālā^yt*) de ÇA’da kullanılan yakın anlamlı sözcükler olarak dikkati çekmektedir (krş. *ḡannaḡ / ḡannaḡā^yt*).

çāwwār / çāwwārā^yt: “çevirdi” Türkçe *çevirmek* sözcüğündeki /ç/, /v/ (> /w/) ve /t/, salim bir sülası olarak değer görmüştür. Sözcük yine Türkçe *çevirmek*’ten gelen *çāwwār / çāwwārā^yt* in alternatifidir (bk. *çāwwār / çāwwārā^yt*).

daḡḡāt / daḡḡātā^yt: “dağıttı” Türkçe *dağıtmak* sözcüğündeki /d/, /ḡ/ (> /ḡ̄/) ve /t/, salim bir sülası olarak değer görmüştür. Sözcük yine Türkçe *dağıtmak*’tan gelen *dāḡāt / dāḡātā^yt* in alternatifidir (bk. *dāḡāt / dāḡātā^yt*).

dāssāt / dāssātā^yt: “desteledi, demet haline getirdi, öbekledi” Farsça *deste* > Türkçe *deste* sözcüğündeki /d/, /s/ ve /t/, salim bir sülası olarak değer görmüştür. ÇA’da, aynı anlama gelen Arapça kökenli herhangi bir sözcük bulunmamaktadır.

gāwwāl / gāwwālā^yt: “göllendi, göl gibi oldu: (su vb. için) birikti, eğimli bir alana doldu; (kumaş vb. için) potluk yaptı, bombe oluşturdu” Türkçe *göl* sözcüğündeki /g/, /ö/ (> /v/ > /w/) ve /l/, ecvef bir sülası olarak değer görmüştür. SA’da /g/ sesi yoktur. Ancak ÇA’da özellikle Türkçeden girmiş sözcüklerde /g/’ye belirli bir sıklıkta

rastlanabilir. ÇA'da "göllendi, göl gibi oldu: (su vb. için) birikti, eğimli bir alana doldu" anlamı için Arapça kökenli *kāyyāl / kāyyā'it* de kullanılmaktadır (krş. *tgāwwāl / tgāwwā'it*).

kaççar / kaççā'it: "kaçırdı" Türkçe *kaçırmak* sözcüğündeki /k/ (> /k/), /ç/ ve /r/, salim bir sülasi olarak değer görmüştür. Sözcük yine Türkçe *kaçırmak*'tan gelen *kāççar / kaççā'it*'in alternatifidir (bk. *kāççar / kaççā'it*).

kallan / kallnā'it: "kullandı" Türkçe *kullanmak* sözcüğündeki /k/ (> /k/), /l/ ve /n/ bir sülasi gibi değer görmüştür. ÇA'da aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *sā'māl / sā'mā'it* de kullanılmaktadır (krş. *tqāllān / tqāllnā'it*).

kannaḥ / kannā'it: "(misafir) uzun konakladı, konukluğunu uzun sürdürdü: bıktırdı; (insanlar için) kuruldu, yayıldı" Türkçe *konak* veya *konuk* sözcüklerindeki /k/ (> /k/), /n/ ve /k/ (> /k/) salim bir sülasi gibi değer görmüştür. ÇA'da yakın anlamlı olarak yine Türkçe *cılık*'tan türetilen *cāllāḥ / cāllā'it* sözcüğü ile Arapça kökenli *kārrāh / kārrhā'it* ve *sāḳḳāl / sāḳḳā'it* (< *sāḳḳāl / sāḳḳā'it*) de kullanılmaktadır (krş. *cāllāḥ / cāllā'it*).

kazzan / kazznā'it: "kazandı; kazandırdı" Türkçe *kazanmak* sözcüğündeki /k/ (> q), /z/ ve /n/ salim bir sülasi olarak değer görmüştür. ÇA'da "kazandı" anlamı için yine *kazanmak* sözcüğünden türetilen *kāzān / kāznā'it* ile Arapça kökenli *kīsīb / kīsibā'it* de kullanılmaktadır. Ancak *kīsīb / kīsibā'it*'in kullanım sıklığı giderek azalmaktadır (krş. *kāzān / kāznā'it*).

lāyyāṣ / lāyyā'it: "(asıl olarak hayvanlar için ancak eleştiri ve kınama söz konusu olduğunda insanlar için) leş oldu, cesede döndü; (insanlar için, mecazen özellikle içki vb. ile gelen sarhoşluktan) leş gibi oldu, küfelik oldu, yıkılıp kaldı" Farsça *lāṣe* > Türkçe *leş* sözcüğündeki /l/, /e/ (> /y/) ve /ṣ/, ecvef bir sülasi gibi değer görmüştür. ÇA'da aynı anlamı karşılayan Arapça kökenli başka herhangi bir sözcük kullanılmamaktadır.

ṣawwac / ṣawwā'it: "suçladı" Türkçe *suç* sözcüğündeki /s/ (> /ṣ/), /u/ (> /v/ > /w/) ve /ç/ (> /c/) ünsüzleri sülasi bir mastar kökü gibi değer görmüştür. Yine *suç* sözcüğünden türetilen *ṣawwac / sawwā'it* de *ṣaḥḥac / ṣawwā'it*'in alternatifi durumundadır. ÇA'da kullanılan aynı veya yakın anlamlı Arapça kökenli sözcükler *'fiārā / 'fiārā'it*, *'tāhām / 'tāhmā'it* ve *zāmm / zāmmā'it* tir (bk. *ṣawwac / sawwā'it*).

tāmmāz / tāmmā'it: "temizledi" Sözcüğün ilginç bir gelişim süreci var: Arapçada *māyz* mastarı, genel olarak, "seçmek, yanlış doğrudan, kötüyü iyiden ayırmak, böylelikle düzeltmek" demektir. Bu sözcük, *tāmyīz* türemiş mastarından belirli geçmiş zamanda *māyyāz / māyyā'it* biçiminde çekimlenir; ancak ÇA'da yaygın olarak kullanılmaz. Türkçede bu mastar, sesbilgisel kayba uğrayarak *temiz* biçiminde ve "seçilmiş, lekeleri ayıklanmış, temiz" anlamında bir sıfat olarak kullanılmaya başlamıştır. İşte Çukurova Arapları da, Türkçede sıfat gibi kullanılan bu sözcükteki /t/, /m/ ve /z/ ünsüzlerini sülasi bir mastar kökü gibi görerek, *tātmīz* biçiminde bir mastar türetmiş, bunu da *tāmmāz / tāmmā'it* biçiminde çekimlemişlerdir. ÇA'da aynı anlamı vermek üzere Arapça kökenli *naddaf / naddā'it* de kullanılmaktadır.

tärräk / tärrkä^yt: “Türkleşti” *Türk* sözcüğündeki /t/, /r/ ve /k/ sülasi bir mastar kökü gibi değer görmüştür. Ancak bu sözcüğün türetiminde başka bir sözcüğün anlambilgisel bulaşması da söz konusudur. Çünkü çekimle Arapça “terketti, bıraktı” anlamındaki *tärräk / tärrkä^yt* ve *täräk / tärkä^yt* sözcüğünün etkisiyle “Araplığı terkedip Türkleşti” anlamı da kodlanmış olmaktadır.

täwwäm / täwwmä^yt: “(bozuk parayı) tümletti, tüm hale getirdi” Türkçe *tüm* sözcüğündeki /t/, /ü/ (> /v/ > /w/) ve /m/ bir sülasi gibi değer görmüştür. Burada Türkçe bir ismin ÇA’da fiil gibi kullanılmasından daha ilginç olan, Türkiye Türkçesindeki tüm sözcüğünün yakın dönemlerde Arapça *tämm* sözcüğüne benzetilerek üretilmiş olmasıdır. ÇA’da bu fiile yakın anlamı olarak Arapça kökenli *tämmäm / tämmmä^yt* de kullanılmaktadır.

yassağ / yasskä^yt: “yasakladı” Türkçe *yasak* sözcüğündeki /y/, /s/ ve /ğ/ ünsüzleri bir sülasi gibi değer görmüştür. ÇA’da aynı anlamı vermek üzere Arapça kökenli *mänä / mänä^yt* de kullanılmaktadır.

yannaş / yannşä^yt: “yanaştı” Türkçe *yanaşmak* sözcüğündeki /y/, /n/ ve /ş/ ünsüzleri bir sülasi gibi değer görmüştür. ÇA’da aynı anlamı vermek üzere Arapça kökenli *kärräb / kärrbä^yt* de kullanılmaktadır.

zawwar / zawwä^yt: “zorladı, mecbur etti” Türkçede *zor* biçiminde kullanılan Farsça *zür* sözcüğündeki /z/, /ü/ (/ö/ > /w/) ve /r/ ecvef bir sülasi gibi değer görmüştür. ÇA’da aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *cabar / cabrä^yt* ve *ğaşab / ğaşbä^yt* de kullanılmaktadır.

‘awwar / ‘awwä^yt: “eğledi, oyaladı, zamanını boşa geçirmesine neden oldu, işini sürdürmesine engel oldu” Türkçe aracılığıyla Farsça *äväre* sözcüğünden gelmektedir. Sözcükteki /ä/ (> /’/), /v/ (> /w/) ve /r/ sülasi gibi değer görmüştür. ÇA’da “oyladı, eğledi” anlamına gelmek üzere Arapça kökenli *lähä / lähä^yt* de kullanılmaktadır.

2.1.2. Mufä‘älä vezninden türemiş bir mastar gibi çekime girenler

‘äläş / ‘älşä^yt: “alıştı” Türkçe *alışmak* fiilindeki /a/ (> /’ä/), /l/ ve /ş/ sülasi gibi değer görmüştür. ÇA’da aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *t‘ähhäd / t‘ähhädä^yt* de kullanılmaktadır.

bāraş / bārşä^yt: “barıştı; bir konuda koşul öne sürdü, şart koştu” Türkçe *barışmak* fiilindeki /b/, /r/ ve /ş/, salim bir sülasi olarak değer görmüştür. Bugün ÇA’da yakın anlamı olarak Arapça kökenli *şāraş / šāršä^yt* kullanılmaktadır.

çäläş / çälşä^yt: “çalıştı” Türkçe *çalışmak* fiilindeki /ç/, /l/ ve /ş/ ünsüzleri salim bir sülasi gibi değer görmüştür. ÇA’da aynı veya yakın anlama gelmek üzere Arapça kökenli *‘ämäl / ‘ämlä^yt* ve *štägäl / štägälä^yt* de kullanılmaktadır.

çäwār / çäwä^yt: “çevirdi; çevirtti” Türkçe *çevirmek* sözcüğündeki /ç/, /v/ (> /w/) ve /r/, salim bir ecvef olarak değer görmüştür. Sözcük yine Türkçe *çevirmek*’ten gelen *çäwwär / çäwwä^yt* in alternatifidir. ÇA’da, aynı anlama gelen Arapça kökenli sözcük *haşal / haşlä^yt* tir. Ancak *haşal / haşlä^yt* bugün büyük ölçüde unutulmuştur (bk. *çäwwär / çäwwä^yt*).

dāġat / dāġtā^yt: “daġıttı, pay etti; daġıttı, karmakarışık etti” Türkçe *daġıtmak* sözcüğündeki /d/, /ğ/ (> /ġ/) ve /t/, salim bir sülasi olarak deġer görmüştür. Sözcük yine Türkçe *daġıtmak*’tan gelen *daġġat / daġġtā^yt*’in alternatifidir. ÇA’da, “daġıttı, karmakarışık etti” anlamıyla Arapça kökenli *dārāġ / dārġā^yt, dārās / dārāsā^yt, dārđāġ / dārđāġā^yt, hārās / hārāsā^yt* sözcükleri bilinmekle birlikte, “daġıttı, pay etti” anlamıyla Arapça kökenli herhangi bir sözcük kullanılmamaktadır (bk. *daġġat / daġġtā^yt*).

dānaş / dānaşā^yt: “danıştı” Türkçede kullanılan *danışmak* fiilindeki /d/, /n/ ve /ş/, sülasi gibi deġer görmüştür. Ancak, *danışmak* sözcüğünün kökenbilgisi açık değildir. Türkçede, Eski Türkçe döneminde yalnızca “konuşmak” anlamıyla kullanılan *tanumak* sözcüğü, Farsça “bilgi” anlamına gelen *dāniş* sözcüğüne hem anlambilgisel hem de sesbilgisel örneklemeyle bugün Türkiye Türkçesindeki anlam ve biçimine kavuşmuş olmalıdır. Nitekim bugün Azericede de “konuşmak” anlamıyla kullanılan sözcük, Türkiye Türkçesinde neredeyse yalnızca “bilgi almak, fikir alışverişinde bulunmak, akıl almak, danışmak” anlamına gelmek üzere kullanılmaktadır. ÇA’da aynı anlamı vermek üzere kullanılan *stāşār / stāşārā^yt*, bugün büyük ölçüde unutulmuştur.

dāyan / dāyanā^yt: “dayandı, tahammül gösterdi” Türkçe *dayanmak* sözcüğündeki /d/, /y/ ve /n/, ecvef bir sülasi olarak deġer görmüştür. ÇA’da aynı anlamla Arapça kökenli *thāmmā / thāmmā^yt* de kullanılmaktadır.

dāyāş (veya dāġāş) / dāyāşā^yt (veya dāġāşā^yt): “deġiştirdi; deġiştirdi” Türkçe *deġişmek* sözcüğündeki /d/, /y/ (veya /g/) ve /ş/, ecvef (veya salim) bir sülasi olarak deġer görmüştür. ÇA’da aynı anlamla Arapça kökenli *bāddā / bāddā^yt ve ġāyyār / ġāyyārā^yt* de kullanılmaktadır.

ġāġān / ġāġānā^yt: “geçindi; geçimini sağladı” Türkçe *geçinmek* fiilindeki /g/, /ç/ ve /n/ sülasi gibi deġer görmüştür. Görüldüğü gibi SA’da bulunmayan /g/ ve /ç/, ÇA’da rahatlıkla kullanılabilir. Yine aynı yolla yapılan *tgāġān / tgāġānā^yt* de *ġāġān / ġāġānā^yt*’in alternatifidir. ÇA’da aynı veya yakın anlama gelmek üzere Arapça kökenli *āş / āşā^yt, āşār / āşārā^yt ve tūşār / tūşārā^yt* de kullanılmaktadır (krş. *tgāġān / tgāġānā^yt*).

ķāġar / ķāġarā^yt: “kaçırdı” Türkçe *kaçırmak* sözcüğündeki /k/ (> /ķ/), /ç/ ve /r/, salim bir sülasi olarak deġer görmüştür. Sözcük yine Türkçe *kaçırmak* sözcüğünden gelen *ķaġġar / ķaġġarā^yt*’in alternatifidir. ÇA’da aynı veya yakın anlamla Arapça kökenli *hāzzām / hāzzāmā^yt ve sārāķ / sārāķā^yt* de kullanılmaktadır (bk. *ķaġġar / ķaġġarā^yt*).

ķārāş / ķārāşā^yt: “karıştı, dahil oldu, müdahil oldu” Türkçe *karışmak* sözcüğündeki /k/ (> /ķ/), /r/ ve /ş/ salim bir sülasi olarak deġer görmüştür. ÇA’da aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *dāġā / dāġā^yt* de kullanılmaktadır.

ķāyar / ķāyarā^yt: “kayırdı, hakkını savundu, destekledi” Türkçe *kayırmak* sözcüğündeki /k/ (> /ķ/), /y/ ve /r/ salim bir sülasi olarak deġer görmüştür. ÇA’da aynı anlama gelmek üzere, Arapça kökenli *dā[‘] / dā[‘]ā^yt* (*ün* edatıyla birlikte) de kullanılmaktadır.

ķāyās (ķāyāz) / ķāyāsā^yt (ķāyāzā^yt): “küştü, darıldı, gücendi” Sözcük Türkçe *küsmek*’le ilgili görünmektedir. Buna göre /k/, /ü/ (> /y/ ve /z/ (veya > /z/, ecvef bir sülasi gibi deġer görmüştür. ÇA’da aynı veya yakın anlamlı Arapça kökenli *ġirīd /*

hîrdä^yt, *ntäzäk* / *ntäzqä^yt*, *tä^yhä^d* / *tä^yhdä^yt* ve *zî^l* / *zî^lä^yt* sözcükleri de kullanılmaktadır.

qāzan / *qāznä^yt*: “kazandı” Türkçe *kazanmak* /k/ (> k), /z/ ve /n/ salim bir sülesi olarak değer görmüştür. ÇA’da “kazandı” anlamı için yine *kazanmak* sözcüğünden türetilen *qāzzän* / *qāzznä^yt* ile Arapça kökenli *kîsb* / *kîsbä^yt* de kullanılmaktadır. Ancak *kîsb* / *kîsbä^yt*’in kullanım sıklığı giderek azalmaktadır (krş. *qazzän* / *qazznä^yt*).

2.1.3. İnfî[‘]âl vezninden türemiş bir mastar gibi çekime girenler

ncazz / *ncazzä^yt*: “çizildi, karalandı” (bk. *cazz* / *cazzä^yt*).

ndäkk / *ndäkkä^yt*: “(kulak) kabartıldı; dikildi” (bk. *däkk* / *däkkä^yt*).

ndäzz / *ndäzzä^yt*: “dizildi, düzene koyuldu, sıralandı” ÇA’da bu anlama gelmek üzere Arapça kökenli *nşaff* / *nşaffä^yt* de kullanılmaktadır (bk. *däzz* / *däzzä^yt*).

nşarr / *nşarrä^yt*: “sarıldı, dürüldü, (bir şeyin içine) gizlendi, paketleni” (bk. *şarr* / *şarrä^yt*).

2.1.4. Täfä[‘]ül vezninden türemiş bir mastar gibi çekime girenler

tbälläl / *tbällälä^yt*: “bellendi, bel yardımıyla kazıldı” (Türkçe kanalıyla Farsça *bel*’den) (bk. *bälläl* / *bällälä^yt*).

tçähhär / *tçähhärä^yt*: “çevrildi” (Türkçe *çevirmek*’ten) (bk. *tçähär* / *tçähärä^yt*).

tdässät / *tdässätä^yt*: “destelendi, demet haline getirildi, öbeklendi” (Türkçe kanalıyla Farsça *deste*’den) (bk. *dässät* / *dässätä^yt*).

tgäwwäl / *tgäwwälä^yt*: “(su vb.) toplandı, birikti; tümsek oluşturdu; birikti, bombe yaptı” ÇA’da aynı veya yakın anlamlı *olarak* *’tbahhät* / *’tbahhätä^yt* ve *’tqäyyäl* / *’tqäyyälä^yt* de kullanılır (bk. *gäwwäl* / *gäwwälä^yt*).

tkaççar / *tkaççärä^yt*: “(hırsız tarafından) çalındı, kaçırıldı” ÇA’da aynı veya yakın anlama gelmek üzere Arapça kökenli *häzzäm* / *häzzmä^yt* ve *nsürük* / *nsürükä^yt* de kullanılmaktadır (bk. *kāççar* / *kāççärä^yt*, *kaççar* / *kaççärä^yt*).

tqällän / *tqällänä^yt*: “kullandı” ÇA’da aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *stä[‘]mäl* / *stä[‘]mälä^yt* de kullanılmaktadır (bk. *qällän* / *qällänä^yt*).

şawwac / *şawwacä^yt*: “suçlandı” (bk. *şawac* / *şawcä^yt* ve *şawwac* / *şawwacä^yt*).

tyannaş / *tyannaşä^yt*: “yanaştırıldı, yaklaştırıldı” ÇA’da aynı veya yakın anlama gelmek üzere Arapça kökenli *tqärräb* / *tqärräbä^yt* de kullanılmaktadır. (bk. *yannaş* / *yannaşä^yt*)

tyassağ / *tyassağä^yt*: “yasaklandı” ÇA’da aynı veya yakın anlama gelmek üzere Arapça kökenli *nmänä[‘]* / *nmänä[‘]ä^yt* de kullanılmaktadır (bk. *yassağ* / *yassağä^yt*).

tzawwar / *tzawwarä^yt*: “zorlandı; kendisine ısrar edildi” ÇA’da aynı veya yakın anlama gelmek üzere Arapça kökenli *ncabar* / *ncabarä^yt* ve *nğaşbä^yt* / *nğaşbä^yt* de kullanılmaktadır (bk. *zawwar* / *zawwarä^yt*).

t'awwar / t'awwā'ü: “boş kaldı, boş durdu, boş gezdi, avarelik yaptı; oyalandı, işini sürdüremedi” ÇA'da aynı anlamı veren Arapça kökenli herhangi bir sözcük kullanılmamaktadır (bk. *'awwar / 'awwā'ü*).

2.1.5. Tāfā'ül vezninden türemiş bir mastar gibi çekime girenler

tçāwār / tçāwā'ü: “çevrildi” (bk. *çāwār / çāwā'ü* ve *çāwwār / çāwwā'ü*)
tdāğat / tdāğāt'ü: “dağıtıldı, pay edildi; dağıtıldı, karmakarışık edildi” (bk. *dāğat / dāğāt'ü* ve *dagğat / dagğāt'ü*)
tgāçān / tgāçnā'ü: “geçindi; geçimini sağladı” (bk. *gāçān / gāçnā'ü*)
tķāyar / tķāyā'ü: “kayıldı, hakkı savunuldu, desteklendi” ÇA'da aynı anlama gelmek üzere, Arapça kökenli *tdā'ū' / tdā'ū'ü* de kullanılmaktadır (bk. *ķāyar / ķāyā'ü*)
tyāraş / tyāraş'ü: “yarıştı, rekabete girdi” Türkçe *yarışmak* fiilindeki /y/, /t/ ve /ş/ ünsüzleri salim bir sülasi gibi değer görmüştür. ÇA'da aynı veya yakın anlama gelmek üzere Arapça *sābāķ / sābāķ'ü* ve *sābāķ / sābāķ'ü* de kullanılmaktadır.

2.2. Rubailerden Türemiş Olanlar

Bunlar yalnızca tff'lä'ü (< tāfā'lül) vezninden türemiş bir mastar gibi çekime girmektedir:

t'awraş / t'awraş'ü: “uğraştı, çabaladı” (bk. *āwraş / āwraş'ü*).
t'āzbār / t'āzbār'ü: “ezberlendi” ÇA'da aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *nħafād / nħafād'ü* de kullanılmaktadır (bk. *āzbār / āzbār'ü*).
tbaştar / tbaştar'ü: “bastırıldı; yemek sebzeleri konularak ateşe sürüldü” (bk. *baştar / baştar'ü*).
tdāwşān / tdāwşān'ü: “düşündü” (bk. *dāwşān / dāwşān'ü*).
tdāwzām / tdāwzām'ü: “düzenlendi, düzene koyuldu” (bk. *dāwzām / dāwzām'ü*).
tdaşman / tdaşmān'ü: “düşmanlık etti, düşmanca davrandı” (bk. *daşman / daşmān'ü*)
tķandar / tķandar'ü: “kandırıldı, aldatıldı” ÇA'da aynı veya yakın anlama gelmek üzere Arapça kökenli *ngāşş / ngāşş'ü* ve *tķānnā' / tķānnā'ü* de kullanılmaktadır (bk. *ķandar / ķandar'ü*).
tķāşķān / tķāşķān'ü: “kışkırdı” ÇA'da aynı anlama gelmek üzere *ndāķ / ndāķ'ü* de kullanılmaktadır (bk. *ķāşķān / ķāşķān'ü*).
tķōnaş / tķōnaş'ü (< *tķahnaş / tķahnaş'ü*): “konuştu” (bk. *ķōnaş / ķōnaş'ü* < *ķawnaş / ķawnaş'ü*).
tķawram / tķawram'ü: “kavruldu, (yağda) kızartıldı” ÇA'da aynı anlama gelmek üzere *nķā'lä / nķā'lä'ü* de kullanılmaktadır (bk. *ķawram / ķawram'ü*).
tşāyşār / tşāyşār'ü: “şaşırdı” (bk. *şāyşār / şāyşār'ü*).
tyāğnāş / tyāğnāş'ü: “yanıldı, yanlış yaptı, yanlışla düştü” (bk. *yāğnāş / yāğnāş'ü*).

tzāngä / tzāng(i)lä^yt: “zenginleşti, zengin oldu” (bk. *zāngä / zāng(i)lä^yt*).

3. Kökenbilgisi Açık Olmayan Kimi Fiil Kökleri

bä lläş / bä llšä^yt: “başladı, girişti”. *Tiblîş* masterından çekime giren bu sözcüğün Türkçe *başlamak*’la ses benzerliği rastlantısal görünüyor. ÇA’da aynı anlamı vermek üzere Arapça kökenli *'bädä^y / 'bädä^yt* (*'bädä / 'bädä^yt*), *'btädä / 'btä^yt*) de kullanılmaktadır.

dägüz / dägzä^yt (*däkzä^yt*): “eleverdi, ispiyonladı” *dägz* (*däkz*) basit sülasi masterından. Hangi dilden kopyalandığı belli değildir.

'dängür / 'dän'gürä^yt: “(utançla veya üzüntüyle) başını eğip yere baktı, yüzünü yere çevirdi” (Farsça “şaşkın, ahmak” anlamındaki *deng*, Kürtçe “deli” anlamındaki *dengir* veya Türkçe *teker*, *teğirmek* sözcükleriyle ilgisi açık değildir).

lä tām / lätmä^yt: “(başını yazma, tülbent vb. ile) örttü”. *Lätmä^y* basit sülasi masterından. Farsça *ter-bend* > Türkçe *tülbent* sözcüğünün ileri düzeyde ses olaylarına maruz kalmasıyla ortaya çıkmış olabilir.

şarr / şarrä^yt: “gizledi: dürdü, sardı”. *Şarr* basit masterından çekimlenen bu sözcüğün Türkçe *sarmak* fiiliyle benzerliği dikkat çekicidir.

sā^c / sā^yt: “sığıdı”. Arapça *wīs^c (wīs^ü)* basit masterının çekimli biçimi olan bu sözcüğün Türkçe *sığmak*’la ses benzerliğinin rastlantısal olup olmadığı açık değildir.

kāwşäl / kāwşälä^yt: “(insanlar veya hayvanlar için) (soğuktan, hastalıktan vb.) büzüldü, kıvrıldı, toparlak bir görüntü aldı” *Kāwşälä* basit rubai masterından. Farsça *kūşe* sözcüğünden Türkçe eklerle potansiyel olarak türetilen *köşelenmek* sözcüğüyle benzerliği dikkate değerdir.

şä yşär / şä yşärä^yt: “şaşırdı, şaşaladı”. *Şä yşärä* basit rubai masterından. Türkçede kullanılan *şaşırmak* sözcüğüyle ilgisi bulunmaktadır. Ancak Türkçede kullanılan *şaşırmak* sözcüğünün de SA’daki “zihinsel, duygusal karışıklık” anlamındaki *şawāş* sözcüğüyle ilgisi olsa gerektir. Nitekim bilindiği üzere birkaç istisna dışında Türkçede /ş/ ile başlayan sözcük de yoktur. ÇA’da aynı veya yakın anlama gelmek üzere Arapça kökenli *hār / hārä^yt*, *thä yyär / thä yyärä^yt* ve *tāccāb / tāccbä^yt* fiilleri kullanıldığı gibi, yine *şaşırmak*’tan türetilen *tşä yşär / tşä yşärä^yt* de kullanılmaktadır.

şammar / şammärä^yt: “çemredi, (etek, pantolon vb.nin ucunu) kıvrıdı, sıvadı” *Tişmür* türemiş masterından. Bunun, Türkçede kullanılan *çemremek* ile ilgisi açık olmadığı gibi, *çemremek* sözcüğünün Türkçe olup olmadığı, Farsça *çep* sözcüğüyle ilgisi bulunup bulunmadığı da açık değildir.

tmäzzä / tmäzzä^yt: “mezelendi: meze yiyerek oyalandı, meze yiyerek keyiflendi” Farsça *meze*’den geliyor olabilir. Eğer bu kabul edilirse, Türkçede de *meze* biçiminde kullanılan sözcüğün, Farsçadan ÇA’ya doğrudan mı yoksa Türkçe aracılığıyla girdiği açık değildir. Sözcük çeşitli türevleriyle Suriye Arapçası ile Mısır Arapçasında da kullanılmaktadır. Sözcüğün ÇA’da fiil çekimine girmesi ise *meze*’deki /m/, /z/, /e/ (< /ä/)’nin nakıs bir sülasi gibi değer görmesiyle mümkün olmuştur.

4. Sözcüklerin Arapça Olduğu Ancak Türkçe Sözdizimi Tipolojisinin Etkisiyle Oluşturulan Birleşik Filler

Bu örneklerde Arapça sözcüklerin Türkçe birleşik fiil tipolojisinin etkisiyle bir araya gelmeleri söz konusudur. Böylelikle Arapçada tek bir sözcükle karşılanan kavram, birden çok sözcüğün bir araya geldiği bir öbek yapıyla karşılanmış olmaktadır:

äḥd k̄wām / äḥdä^yt k̄wām: “kıvam aldı, demlendi”

äḥd täklīd(āh) / äḥdä^yt taḥlīd(āh): “taklit etti, taklidini yaptı” ÇA’da aynı anlama gelmek üzere *ḳällād / ḳällädä^yt* de kullanılır (krş. *säḥḥä taḥlīd(āh) / säḥḥä^yt taḥlīd(āh)*).

fāwwät 'küzä (ḳä'zä^y) / fāwwätä^yt 'küzä (ḳä'zä^y): “kazaya uğradı, kaza geçirdi” Bu kullanımında Türkçe *kaza geçirmek* fiilinin etkisi hissedilmektedir. ÇA’da söz konusu anlam için başka herhangi bir fiil kullanılmamaktadır.

sāwwä mārūḳ / sāwwä^yt mārūḳ: “merak etti, meraklandı; endişe etti, endişelendi” SA’da buna yakın anlamlı sözcük *ḳalaḳ / ḳalaḳät* tir. Ancak bu biçim, ÇA’da unutulmuştur.

sāwwä dārs / sāwwä^yt dārsä^yt: “ders çalıştı” SA’da *dārūs / dārūsät* biçimindedir. ÇA’da *dārūs / dārsä^yt* biçimi *sāwwä dārs / sāwwä^yt dārsä^yt*’e oranla daha az kullanılmaktadır.

sāwwä diḳḳat / sāwwä^yt diḳḳat: “dikkat etti” ÇA’da aynı veya yakın anlama gelmek üzere *nübāh / nübā^yt* ve *stḥāyad / stḥāyädä^yt* de kullanılır.

sāwwä rāsım / sāwwä^yt rāsım “resim yaptı, resmetti, resimledi” SA’da *rāsām / rāsāmät* biçimindedir. ÇA’da *rāsām / rāsāmä^yt* biçimi *sāwwä rāsım / sāwwä^yt rāsım*’e oranla daha az kullanılmaktadır.

sāwwä taḥlīd(āh) / sāwwä^yt taḥlīd(āh) (bk. *äḥd täklīd(āh) / äḥdä^yt taḥlīd(āh)*)

sāwwä tähdīd / sāwwä^yt tähdīd: “tehdit etti” SA’da bu anlamı vermek üzere *ḥäddād / ḥäddädä^yt* kullanılır.

sāwwä taḥmīn / sāwwä^yt taḥmīn: “tahmin etti, tahminde bulundu” SA’da bu anlamı vermek üzere *ḥämmān / ḥämmänät* kullanılır. Ancak bu biçim, ÇA’da büyük ölçüde unutulmuştur.

şır^yb sigārā (cīgārā, sigārā) / şır^ybä^yt sigārā (cīgārā, sigārā): “sigara içti” ÇA’da aynı anlama gelmek üzere *dāḥḥān / dāḥḥänä^yt* de kullanılır. Ancak bu biçim “dumanladı, (odun iyi yanmayarak) duman çıkardı” anlamıyla da kullanılmaktadır.

‘aḥā ḳarār (ḳarar) / ‘aḥä^yt ḳarār (ḳarar): “karar verdi, kararlaştırdı” ÇA’da aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *ḳarrar / ḳarrärä^yt* de kullanılır.

‘aḥā ḥabar / ‘aḥä^yt ḥabar: “haber verdi, bilgilendirdi” ÇA’da aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *ḥabbar / ḥabbrä^yt* de kullanılır.

‘aḥā slām / ‘aḥä^yt slām: “selam verdi, selamladı” ÇA’da aynı anlama gelmek üzere Arapça kökenli *sällām / sällämä^yt* de kullanılır.

Bulgular ve Yorum

• ÇA, temel biçimbilgisel ve sözdizimsel tipoloji (morphologic and syntactic typology) özellikleri SA'ya büyük ölçüde benzeyen ancak sesbilgisi ve biçimbilgisi bakımlarından yer yer farklılıklar ve "kendine özgümlükler" gösteren bir Arapça ağzıdır. Çalışmada ÇA'nın sözcük varlığının önemli bir bölümünü oluşturan fiiller üzerine odaklanılmıştır. Ancak fiillerin betimlenmesiyle, ÇA'nın sesbilgisi ve biçimbilgisi özellikleri konusunda da dolaylı bilgiler verilmiş olmaktadır.

• ÇA'da, Türkçeden, Türkçe kanalıyla giren başka herhangi bir dilden veya Türkçede değişime uğrayarak tekrar ÇA'ya giren kimi Arapça sözcükler, fiil çekimlerine kök ünsüzler olarak kaynaklık edebilmektedir. Bu buluş, ÇA'ya sözlükbilimsel (lexicologic) anlamda standart (fasih, klasik) Arapçadan hayli farklı bir görünüm kazandırmıştır.

• Çoğu sülasi kökler gibi algılanıp çekime sokulan bu formlarda, söz konusu sülasielerin büyük bir bölümünün olası mastar (isim-fiil) biçimlerinin kullanılmaması dikkat çekicidir. Bu durum, Türkiye Türkçesinin ÇA üzerine etkilerinin henüz içselleşmediği ve henüz bu yönenin Arapçasını tipolojik olarak derinlemesine etkilemediği biçiminde yorumlanabilir.

• Türkçeden Çukurova Arapçaya giren fiil köklerinin büyük bir bölümünün sıfat biçimleri (ism-i fail, ism-i meful veya başka herhangi, bir türden sıfat) kullanılmaktadır: *mīshāʿc* "suçlanmış, suçlu", *mītkandar* "kandırılmış, ikna edilmiş" veya *dāʿāʿz* "dizen, dizmiş" gibi. Ancak, bu sıfatların mastarlara göre dağılımında bir düzenlilik yoktur. Başka bir deyişle, her sıfatın mastar biçimi yoktur. Kimi zaman mastarı da ve çekimli fiili de bulunmayan sıfat biçimleriyle karşılaşılabilir: *dāwākā* mastarı ve *dāwāk / dāwākāʿt* çekimli fiili olmamasına rağmen *mdāwākāʿ* "deliklenmiş, delik açılmış, delikli" sıfatının olması gibi.

• ÇA'ya Türkçe ve başka dillerden geçen sözcüklerden elde edilen çekimli fiillerin bir bölümü, aynı veya yakın anlama gelen başka herhangi bir Arapça çekimli fiille yan yana yaşamayı sürdürmektedir: *tḳāllān / tḳāllnāʿt* "kullandı" yanında Arapça kökenli *sāʿmāl / sāʿmālāʿt* in ve *ḳārāṣ / ḳārāṣāʿt* "karıştı, dahil oldu, müdahil oldu" yanında Arapça kökenli *dāḥāl / dāḥālāʿt* in kullanılması gibi. Ancak bazı çekimli fiillerin ya Arapça paraleli unutulmuştur, ya da fiiller farklı bir kavramın tek göstergesi olarak kullanılmaktadır: *tʿahḥar / tʿahḥrāʿt* "boş kaldı, boş durdu, boş gezdi, avarelik yaptı; oyalandı, işini sürdürmedi" ve *ʿāwrāṣ / ʿāwrāṣāʿt* "uğraştı, çabaladı" gibi.

• ÇA'ya Türkçeden, Türkçe kanalıyla giren başka herhangi bir dilden veya Türkçede değişime uğrayarak tekrar ÇA'ya giren sözcüklerden elde edilen çekimli fiillerin sayısal durumu şöyledir:

1- Basit sülasi ve basit rubai master gibi çekime giren fiiller: fâ'î vb. vezninden basit bir sülasi master gibi çekime girenler 4 adet; fâ'îlâ vezninden basit bir rubai master gibi çekime girenler 21 adet.

2- Türemiş mastarlardan çekime giren fiiller: sülasiyelerden türemiş olanlar: tâf'îl vezninden türemiş bir master gibi çekime girenler 22 adet; mufâ'âlâ vezninden türemiş bir master gibi çekime girenler 14 adet; infî'âl vezninden türemiş bir master gibi çekime girenler 4 adet; tâfâ'ül vezninden türemiş bir master gibi çekime girenler 12 adet; tâfâ'ül vezninden türemiş bir master gibi çekime girenler 5 adet; rubailerden türemiş olanlar 13 adet.

3- Kökenbilgisi açık olmayan kimi fiil kökleri 10 adet.

4- Sözcüklerin Arapça olduğu ancak Türkçe sözdizimi tipolojisinin etkisiyle oluşturulan birleşik fiiller 14 adet.

• Bugüne kadar ÇA sözvarlığı üzerine bütünlüklü bir çalışma yapılmamıştır. Bu bakımdan, ÇA'da bu türden başka hangi fiillerin bulunduğunu kestirmek kolay değildir. Görünen o ki, SA'yla bağların giderek zayıflaması ve dil kullanıcılarının azalması, bu tür yapıların sayısını arttıracaktır. Çukurova yöresinde konuşulan Arapçanın sözdiziminde yaygınlaşacak kimi etkiler ise (yüklemin veya baş ögenin Türkçedeki gibi sona kayması gibi) onun dokusunun tam anlamıyla değişmesine, SA'yla herhangi bir genetik bağının olmadığı gibi bir izlenimin doğmasına ve tanınmaz hale gelmesine neden olacaktır. Geline son noktada, ÇA'nın genel sözvarlığı üzerine yapılacak bütünlüklü çalışmaların sayısal olarak artması gereği ortaya çıkmaktadır.

Kullanılan Çeviriyazı İşaretleri

ā = uzun, kalın /a/

ä = /a/ ile /e/ arası /a/ (“açık e”)

ã = a ile e arası uzun /a/ (“açık uzun e”)

ē = ince ünsüzlerin yanında /a/’dan çok /e/’ye yakın /e/ (“yarı açık uzun e”)

ū = uzun ve yarı ince u

ō = uzun ve yarı ince /o/

ī = uzun /i/

í = ı ile i arası /ı/

y = yarı ünsüz olarak sesletilen veya düşme aşamasındaki /y/

đ = sızıcı, kalın, diş eti ünsüzü olarak /d/ (ÇA’da kalın ünlülerle bulunan Türk-Latin harfi olarak /d/’den farklı bir biçimde sesletilmediği için yalnızca SA’yla ilgili betimlemelerde)

ķ = patlamalı, tonsuz bir arka damak ünsüzü olarak /k/

ġ = patlamalı, tonlu bir arka damak ünsüzü olarak /g/

ħ = sızıcı, tonsuz bir ses yolu ünsüzü olarak /h/

ş = sızıcı, tonsuz, kalın bir diş eti ünsüzü olarak /s/.

š = peltek (/ts/ sesletimindeki) /t/ (ÇA’da /t/ veya /s/ olarak ayrıştığı için yalnızca SA’yla ilgili betimlemelerde)

ţ = patlamalı, tonlu, kalın bir diş eti ünsüzü olarak /t/

ħ = sızıcı, hırıltılı, tonsuz bir ön damak ünsüzü olarak /h/

z = /d/ ve /z/ arası ince, sızıcı diş eti ünsüzü olarak /z/ (ÇA’da /d/ nadiren de /z/ olarak ayrıştığı için yalnızca SA’yla ilgili betimlemelerde)

ž = /d/ ve /z/ arası kalın, sızıcı diş eti ünsüzü olarak /z/ (ÇA’da /d/ veya /z/ olarak ayrıştığı için yalnızca SA’yla ilgili betimlemelerde)

˘ = ayın

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 195-214

' = bir gırtlak boğumlanması olarak hemze

w = çift dudak ünsüzü olarak /v/.

ñ = damaksı bir burun ünsüzü olarak /n/

KAYNAKLAR

- Comrie, B. (2005). *Dil Evrensellikleri ve Dilbilim Tipolojisi*. (Çeviren: İsmail Ulutaş). Ankara: Hece.
- Derleme Sözlüğü I-XII* (1993). Ankara: Türk Dil Kurumu: 211 / 2.
- Jastrow, O. (2006). Arabic Dialects in Turkey- Towards a Comparative Typology. *Türk Dilleri Araştırmaları C. 16*. 153-164.
- Johanson, L. (2007). *Türkçe Dil İlişkilerinde Yapısal Etkenler*. (Çeviren: N. Demir). Ankara: Türk Dil Kurumu: 914.
- Mutçalı, S. (1995). *Arapça- Türkçe Sözlük*. İstanbul: Dağarcık: 1.
- Nişanyan, Sevan (2012). *Sözlerin Soyağacı (Çağdaş Türkçenin Etimolojik Sözlüğü)*. İstanbul: 3. Baskı, Everest Yayınları.
- Procházka, S. (2002). *Die Arabischen Dialekte der Çukurova (Südtürkei)*. Wiesbaden: Harrassowitz Verlag.
- Türkçe Sözlük* (2011). Ankara: Türk Dil Kurumu: 549.

BELİRSİZLİKLE BAŞA ÇIKMADA ETKİLİ OLAN KRİTERLERİN ARAŞTIRILMASI: BİR ÜNİVERSİTE UYGULAMASI

Filiz ERSÖZ¹

Taner ERSÖZ²

Özlem KONUŞKAN³

ÖZET

Bu çalışmada, belirsizlikle baş etmede en önemli faktörlerin hangileri olduğu ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Örneklemini, Türkiye'deki bir üniversitenin çeşitli bölümlerde okuyan 389 rastgele seçilmiş üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Çalışmada Belirsizlikle Başa Çıkma Stilleri Ölçeği (BÇSÖ) ve Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeğinden (BTÖ) yararlanılarak, belirsizlikle başa çıkmada en önemli kriterlerin tespitinde karar ağacı yöntemi kullanılmıştır. Belirsizlikle başa çıkmada en önemli kriterin; BTÖ kriteri için yaş kriteri, BÇSÖ kriteri için ise kardeş sayısı olduğu belirlenmiştir.

Anahtar kelimeler: Belirsizlik, BÇSÖ, BTÖ, Karar ağacı, Chaid Algoritması

EXAMINATION OF DETERMINANT CRITERIA IN COPING WITH UNCERTAINTY: A UNIVERSITY IMPLEMENTATION

ABSTRACT

In this study, it was tried to reveal which are the most important factors in coping with uncertainty. The sample consisted of 389 randomly chosen university students, studying in various departments at a university in Turkey. The decision tree method was used in determination of the most important criteria in coping with uncertainty by benefiting from Coping Orientations to Problems Experienced (COPE) Scale and Intolerance of uncertainty (IU) Scale. The most important criteria in coping with uncertainty are age criteria for IUS criteria and number of sibling for COPE criteria.

Key words: Uncertainty, COPE, IU, Decision Tree, Chaid Algoritm

¹Doç.Dr., Karabük Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Endüstri Mühendisliği, fersoz@karabuk.edu.tr

²Karabük Üniversitesi, İşletme Fakültesi, Aktüerya ve Risk Yönetimi, tanerersoz@karabuk.edu.tr

³ Karabük Üniversitesi, Fen Bilimleri Enstitüsü, Endüstri Mühendisliği, konuskanozlem@gmail.com

Giriş

Belirsizliğe tahammülsüzlük kavramının ölçülmesi çabaları 1962 yılına kadar dayanmakta olup, belirsiz durumlara verilen duygusal, davranışsal tepkileri ölçmektedir (Budner, 1962). Belirsizlik, belirsizlik ve etkileri hakkındaki negatif inançların sonucu oluşan ruhsal karakteristik bir hoşgörüsüzlük olarak tanımlanır (Carleton, 2012). Belirsizlik çeşitli durumlar sonucunda ortaya çıkabildiği gibi küçük bir umut veya aydınlanma sonucunda ortadan kalkabilir. Uzmanlar belirsizliğin özgüven duygusunu yok etmesinin yanında, insanların toplumda pasif ve istikrarsız kalmasına yol açtığını belirtmektedir.

Belirsizlik durumunda insanların karar verme yetileri en aza inmektedir ve bu durum insanın ruhsal olarak bazı bozukluklar yaşamasına neden olmaktadır. Bunlar farklı endişe bozuklukları ile ilişkilidir. Örneğin, belirsizlik obsesif kompulsif bozukluk (OCD) semptomları ve buna bağlı olarak hastalık hastalığı ve sağlık kaygıları ile güçlü bağları vardır (Boelen; Carleton, 2012).

Belirsizlik durumunun bireyler üzerindeki etkileri ve bu durumla nasıl baş ettikleri de araştırılmalıdır. Kişilerin yaşadıkları şehir, yaşları, cinsiyetleri, sahip olduğu kardeş sayısı, eğitim durumları gibi faktörlerin bu durumda etkili olup olmadığı incelenmelidir. Stres ve kaygı mekanizmasını devreden çıkarmak için başvurulan yöntemlerin neler olduğu da büyük bir önem arz etmektedir. İnsanların belirsizlikle başa çıkmada etkin olan kriterler üzerinde yapılan araştırmalar, insan psikolojisinde nelerin daha etkili olduğu konusuna ışık tutmakta yardımcı olacaktır.

Lale Özdel ve arkadaşlarının 2002 yılında Anadolu Psikiyatri Dergisinde yayınlanan çalışmasında Pamukkale üniversitesi öğrencilerinde depresif belirtiler ve sosyo demografik özelliklerle ilişkisi araştırılmıştır. Depresif belirtiler ile ailelerin üniversite masraflarını karşılama gücü, ders başarısı, fakülte ve sınıf düzeyi arasında anlamlı ilişki bulunmuştur. Öğrenciler, sosyal yaşam ve tesis eksikliğini, eğitim sisteminin ve kalitesinin yetersizliğini, ekonomik sıkıntılarını sorun alanları olarak belirtmişlerdir. Ekonomik ve arkadaşlar arası problemlerle depresif belirtiler arasındaki ilişki istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur.

Abdurrahman Altındağ ve arkadaşlarının, 2005 yılında yaptıkları çalışmada; Şanlıurfa'da üniversite öğrencilerinde madde kullanımının yaygınlığı ve özellikleri araştırılmıştır. Genel olarak bu çalışmada üniversite öğrencilerinin madde kullanım profiline bakıldığında; yüksek sigara içme oranları, önemli derecede yaygın alkol kullanımı ve nadir yasadışı madde kullanımı tespit edilmiştir. Türkiye'de madde kullanımı ve bunun neden olduğu zararlar ile ilgili daha sistematik çalışmalara ihtiyaç vardır.

Şenay Yiğit ve Leyla Korshid'in 2006 yılında yaptıkları çalışma; üniversite öğrencilerinde alkol kullanımı ve bağımlılığını incelemek amacıyla yapılmıştır. Sonuç olarak alkol kullanımının yüksek olduğu görülmüştür.

Emine Temel, Aynur Bahar, Döndü Çuhadar'ın XIV. Ulusal Biyoteknoloji Kongresindeki sundukları çalışmalarında (2007); Sağlık Yüksekokulu öğrencilerinin stresle baş etme tarzları ile depresyon düzeyleri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla planlanmış tanımlayıcı tipte bir araştırmadır. Yapılan istatistiksel analiz sonucunda sınıf, kardeş sayısı, okul yaşamından memnun olma durumu, fiziksel sağlık ve ruhsal sağlık durumu ile depresyon arasında anlamlı ilişki belirlenmiştir ($p < 0.05$). Sınıf, mesleği

tercih durumu, okul yaşamından memnun olma durumu, fiziksel sağlık ve ruhsal sağlık durumu ile kendine güvenli yaklaşım; ruh sağlığı ile çaresiz yaklaşım; mesleği tercih etme durumu, okul yaşamından memnun olma durumu, fiziksel sağlık ve ruhsal sağlık durumu ile iyimser yaklaşım arasında anlamlı bir ilişki belirlenmiştir.

Okan Taycan ve arkadaşlarının Anadolu Psikiyatri Dergisinde 2006 yılında yayınlanan çalışmasında bir üniversite hastanesinde çalışan hemşirelerde depresyon ve tükenmişlik düzeyinin (DT) sosyo demografik özelliklerle ilişkisi üzerinde durulmuştur. Çalışmada hemşirelerin tükenmişlik puan ortalamaları (KB) literatürdeki benzer çalışmalarla karşılaştırıldığında düşük bulunmuştur. Depresyon sıklığı %11.4 olarak saptanmıştır. Yaş, meslekte geçirilen süre, medeni durum ve çocuk sahibi olma ile pozitif korelasyon göstermiştir. Cerrahi bölümlerde çalışan hemşirelerin, dahili bölümlerde çalışanlarla karşılaştırıldığında KB puan ortalamalarının daha yüksek olduğu saptanmıştır. Çalışma saatleri ve fiziksel bir hastalığın varlığı DT ile hastaneye ulaşım sorunlarının varlığı ise DT ve KB ile ilişkili bulunmuştur. İş yaşamından memnun olmayan, mesleğini kendine uygun bulmayan, meslek seçiminde isteksizlik ve psikiyatrik sorunlar yaşadığını belirten hemşirelerde tükenmişlik ve depresyon düzeyi daha yüksek olarak saptanmıştır. Ayrıca depresyon ve tükenmişlik arasında istatistiksel olarak anlamlı bir korelasyon bulunmuştur.

Fulya Cenkseven ve Turan Akbaş'ın 2007 yılında yaptıkları çalışmada; Çukurova üniversite öğrencilerinin öznel ve psikolojik iyi olmalarının dışadönüklük, nevrozizm, kontrol odağı, öğrenilmiş güçlülük, sosyal ilişkilerine, boş zaman etkinliklerine ve akademik durumlarına ilişkin hoşnutluk düzeyleri, cinsiyet, sosyo-ekonomik statü ve algılanan sağlık durumu tarafından ne oranda yordandığının belirlenmesi amaçlanmıştır. Araştırmada dışadönüklük ve nevrozizm kişilik özelliklerinin öznel ve psikolojik iyi olmanın çok önemli kaynakları olduğu belirlenmiştir.

Meliha Tuzgöl Dost'un 2007 yılında yaptığı çalışmada; Pamukkale üniversite öğrencilerinin yaşam doyumu düzeylerini cinsiyet, algılanan akademik başarı, algılanan ekonomik durum, algılanan anne-baba tutumu, gelecekte beklenen, dini inanç ve yalnızlık değişkenlerine göre incelenmesi amaçlanmıştır. Bu araştırmanın sonuçlarına göre üniversite öğrencilerinin yaşam doyumu düzeyleri cinsiyet, algılanan akademik başarı, algılanan ekonomik durum, gelecekte beklenen, dini inanç ve yalnızlık değişkenlerine göre farklılaşmaktadır. Cinsiyete göre bakıldığında kızların yaşam doyumu düzeyi erkeklere göre daha yüksek olduğu görülmüştür. Üniversite öğrencilerinin yaşam doyumunun geleceğe ilişkin beklentileri ile de ilişkili olduğu görülmektedir. Gelecekte tüm beklentilerinin gerçekleşeceğine inanan, diğer bir ifade ile geleceğe daha iyimser bakan üniversite öğrencilerinin yaşam doyumu düzeyleri, gelecekte bazı beklentilerinin gerçekleşeceğine inananlardan; gelecekte bazı beklentilerinin gerçekleşeceğine inanan üniversite öğrencilerinin yaşam doyumları ise hiçbir beklentisinin gerçekleşmeyeceğine inananlardan daha yüksektir.

Belirsizlikle ilgili Anadolu Psikiyatri dergisinde 2009 yılında yayınlanan Sevdâ Sarı ve İhsan Dağ'ın yaptığı çalışmada; bireylerin belirsizliğe tahammülsüzlüklerini, endişe ile olumlu ve olumsuz değerlendirmelerini ölçen üç farklı ölçeğin, Türkçeye uyarlanması ve normallerden oluşan bir örnekleme psikometrik özelliklerinin araştırılması amaçlanmıştır. Çalışmanın bulguları incelendiğinde, BTÖ (Belirsizliğe

tahammülsüzlük ölçeği), EOİÖ (Endişe ile ilgili olumlu inançlar ölçeği) ve ESÖ (Endişenin sonuçları ölçeği)'nin Türk kültüründe normallerden oluşan yüksek eğitimli örneklerde araştırma ve tarama amacıyla kullanılacak geçerli ve güvenilir ölçekler olduğu anlaşılmıştır.

Ali Doruk, Muharrem Düğenci, Filiz Ersöz ve Taner Öznur'un 2015 yılında yaptığı çalışmada; Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği (IU) ve Başa Çıkma stiller (BÇSÖ) ölçekleri ile 323 üniversite öğrencisi üzerinde uygulanmış ve iki ölçek arasındaki ilişkiler demografik bilgilere göre araştırılmıştır. Çalışmada istatistiksel karşılaştırma analizlerinden bağımsız iki örneklem t testi ve ki kare testi kullanılmıştır. Çalışma sonucunda, kız ve erkek öğrencilerin belirsizlikle baş etme yöntemleri ortaya konulmuştur. Araştırma sonucunda belirsizlikle başa çıkma yöntemlerinde cinsiyete göre farklılık bulunmuştur. Erkek öğrenciler belirsizlikle baş edebilmek için; mizah, inkar, alkol ve uyuşturucu maddelere yönelirken, kız öğrenciler; daha çok dine yönelme, planlama, entrümantel destek ve duygusal destek almaya yöneldiği görülmüştür.

Bu çalışmada ise Doruk, Düğenci, Ersöz ve Öznur'un 2015 yılında yaptığı çalışmadaki örneklem esas alınmış, ancak çalışmada çok değişkenli istatistiksel yöntemlerden karar ağacı yöntemi kullanılmış ve daha fazla örneklemden yararlanılmıştır. Araştırmada belirsizlikle baş etmede en önemli değişkenlerin hangileri olduğu araştırılmıştır.

ARAŞTIRMA BULGULARI

Örneklem

Çalışmanın örneklemini, Türkiye'deki Karabük Üniversitesi'nde 2014 yılının Ocak ayında çeşitli bölümlerinde okuyan 389 rastgele örnekleme yöntemiyle seçilmiş üniversite öğrencisi oluşturmuştur. Anket, katılımcıların sosyo-demografik bilgileri ve aşağıda belirtilen iki değerlendirme araçlarından elde edilen bilgilerden oluşmuştur.

Veri Toplama Araçları

Belirsizlikle Başa Çıkma Stilleri Ölçeği (BÇSÖ): Belirsizlikle başa çıkma stilleri ölçeği, stresli olaylara yanıt olarak kullanılan ve çeşitli başa çıkma stillerini incelemek için tasarlanmış 60 maddelik bir ölçektir (Carver, 1989). Ölçek, her biri 1 (hiç) ve 4 (bir sürü) arasında bir puan ile dört ana ve 15 alt ölçekten oluşmaktadır. Ölçülen problem odaklı başa çıkma alt kriteri (aktif başa çıkma, planlama, rakip faaliyetlerin bastırılması, kısıtlama başa çıkma ve enstrümantal nedenlerle sosyal destek arama), beş ölçülebilir duygu odaklı başa çıkma alt kriteri (odaklanmak ve duyguları ortaya çıkarma, pozitif yeniden yorumlama, kabul ve din değiştirme duygusal nedenlerle sosyal destek arama) ve beş ölçülebilir işlevsel olmayan başa çıkma alt kriterinden (sorun yaratan duygular üzerine yoğunlaşma, inkar, davranışsal çekilme, zihinsel boş verme, alkol uyuşturucuyla ilişki kesme) oluşmaktadır. Puanlar her bir alt ölçek için hesaplanmıştır ve yüksek toplam puanı belirli başa çıkma tarzının daha iyi olduğunu belirtmektedir. Bu anket Türk vatandaşları için uyarlanmış ve başa çıkma stratejilerinin değerlendirilmesi için güvenilir bir araç olarak bulunmuştur (Agargun M.Y., 2005).

Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği (BTÖ): IU 27 maddelik ölçekten oluşmuştur. Bu ölçek Freestone (2005) tarafından bilişsel, duygusal ve davranışsal reaksiyonlar verilen belirsiz durumunu değerlendirmek için geliştirilmiştir. Bu değerlendirmede, 5'li Likert tipi ölçekte değerlendirmeleri istenmiştir (1:Benim için hiç doğru değil, 5:Benim için tamamen doğru). Belirsizlik Tahammülsüzlük Ölçeği Türk versiyonu 2007 yılında Sevdâ Sarı tarafından incelenmiştir. Ön ve ana çalışmalarda güvenilirlik ve geçerlilik analizi için üniversite öğrencileri ile kullanılmıştır. Anket iç tutarlılığın tatmin edici olduğu görülmüştür. Anketin geçerliliği Faktör analizi ile yapılmış ve dört faktör çözüm olarak ortaya koyulmuştur. Bunlar; “Belirsizlik stresli ve üzücüdür”, “Belirsizlik ile ilgili olumsuz benlik değerlendirmeleri”, “Geleceği bilememek rahatsız edicidir” ve “Belirsizlik eyleme geçmemi engelliyor” faktörleridir (Sarı S., 2007; Sarı, Dağ, 2009).

İstatistiksel Analiz

Çalışmada tanımlayıcı istatistikler ile örnekleme ait bilgiler verilmiştir. Öğrencilerin BTÖ ve BÇSÖ Ölçeği düzeylerinin; Cinsiyet, büyükşehir/İl, Medeni durum, ekonomik durum, kardeş sayısı ve yaş'a göre farklılık gösterip göstermediğini çıkarımsal istatistiklerden bağımsız iki örnekleme t testi ve varyans analizi kullanılarak test edilmiştir.

Varyans analizi, üç ve üç'den fazla örnekleme ortalamalarının karşılaştırılmasında kullanılır. Bu yöntemle toplam değişmeye katkıda bulunan çeşitli değişim kaynaklarının, değişkenler arası etkileşimi ve deneysel hataları incelenir. Varyans analizi parametrik bir tekniktir (Ersöz, 2015). Araştırmada $p < 0.05$ istatistiksel açıdan anlamlı olarak kabul edilmiştir. Çalışmada IBM SPSS Statistics 20.0 programı kullanılmış ve sonuçları bulgular bölümünde verilmiştir.

Bu çalışmanın temelini teşkil eden belirsizlikle baş etmede, en önemli değişkenlerin hangileri olduğunu tespit etmek için, çok değişkenli istatistik yöntemlerinden biri olan karar ağacı yöntemi kullanılmıştır. Karar ağacı yönteminde kullanılan kriterlerle, üniversite öğrencilerinin belirsizlikle baş etme konusundaki davranışları ve profilleri ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır.

Karar Ağacı Yöntemi

Karar ağacı yöntemi, kullanılan diğer istatistik analiz yöntemlere nazaran daha ayrıntılı bilgiye sahip olmamıza yardımcı olmaktadır. Çok yaygın olarak akademik yayınlarda kullanılmamasına karşın, elde edilen sonuçların gruplandırılması ve kriterler arasında en önemli kriterin belirlenmesinde çok etkin kullanılabilen bir yöntemdir. Karar ağacı (Decision Trees), model kurmanın kolay olması, analiz sonucunda modelin kolay yorumlanması, veri tabanı yönetim sistemleri ile kolayca entegre olabilmesi ve güvenilir düzeyinin yüksek olması gibi nedenlerden veri madenciliğinin sınıflama modelleri arasında en yaygın kullanılanıdır (Ersöz, 2015).

Karar ağaçları sınıfları bilinen örnek veriden tümevarım yöntemiyle öğrenilen ağaç şekilli bir karar yapısı çeşididir (SPSS, 1999). Bir karar ağacı basit karar verme adımları uygulanarak, büyük miktarda kayıtları, çok küçük kayıt gruplarına bölerek kullanılan bir yapıdır. Her başarılı bölme işlemiyle, sonuç gruplarının üyeleri bir değeriyle çok daha benzer hale gelmektedir (Sun, Jie ve Hui Li, 2008).

Karar ağacı oluşturmak için geliştirilen algoritmalar arasında; CHAID (Chi-Squared Automatic Interaction Detector), Exhaustive CHAID, CRT (Classification and Regression Trees), ID3, C4.5, MARS (Multivariate Adaptive Regression Splines), QUEST (Quick, Unbiased, Efficient Statistical Tree), C5.0, SLIQ (Supervised Learning in Quest), SPRINT (Scalable Parallelizable Induction of Decision Trees) yer almaktadır (Merel, Frances, 2006).

Çalışmada elde edilen verilere, karar ağacı yöntemlerinden Chaid algoritma yöntemi kullanılmıştır. Söz konusu yöntem, tahmin değişkenleri hedef değişkene uyan bir çiftin içinde istatistikî olarak anlamlı bir fark kalmayınca kadar birleştirilmesiyle en iyi sınıfın hesaplanması tekniğine dayanır. En iyi sınıfın seçilmesinde Ki-Kare (Chi-square) testi kullanılır. Chaid, Ki-kare analizi ile ilişki düzeyine göre farklılık rastlanan grupları ayrı ayrı sınıflamakta ve ağacın yaprakları, ikili değil, verideki farklı yapı sayısı kadar dallanmaktadır (Ersöz ve 2015). Chaid algoritması IBM SPSS Modeller veri madenciliği programı kullanılarak uygulanmış ve sonuçları bulgular bölümünde verilmiştir. Araştırmada $p < 0.05$ istatistiksel açıdan anlamlı olarak kabul edilmiştir.

BULGULAR

Çalışmaya katılan 389 üniversite öğrencisine ait tanımlayıcı veriler aşağıda Tablo 1’de verilmiştir.

Tablo 1. Katılımcıların Belirsizlikle Baş Etme Yollarının İncelenmesi

	PSİKOLOJİK SORUN YAŞAMA		TEDAVİ GÖRME		ALKOL KULLANIMI		YASAL OLAMAYAN MADDE KULLANIMI			
	n	%	N	%	n	%	N	%	n	%
CİNSİYET										
Kız	151	38.82	25	16.56	6	3.97	25	16.56	1	0.66
Erkek	169	43.44	41	24.26	1	0.59	58	34.32	6	3.55
Belirtilmemiş	69	17.74	10	14.49	1	1.45	9	13.04	1	1.45
Toplam	389	100.00	76	55.31	8	6.01	92	63.92	8	5.66
MEDENİ DURUM										
Evli	8	2.06	4	50.00	1	12.50	2	25.00	0	0.00
Bekâr	381	97.94	72	18.90	7	1.84	91	23.88	8	2.10
Toplam	389	100.00	16	68,9	8	14,34	93	48,88	8	2,10

**EKONOMİK
DURUM**

Düşük	32	8.23	15	46.88	0	0.00	11	34.38	0	0.00
Orta	307	78.92	48	15.64	6	1.95	65	21.17	7	2.28
Yüksek	50	12.85	13	26.00	2	4.00	17	34.00	1	2.00
Toplam	389	100.00	76	88,52	8	5,95	93	89,55	8	4,28

**KARDEŞ
SAYISI**

0	13	3.34	2	15.38	0	0.00	3	23.08	0	0.00
1	83	21.34	27	32.53	2	2.41	26	31.33	4	4.82
2	124	31.88	18	14.52	4	3.23	29	23.39	2	1.61
3	92	23.65	18	19.57	1	1.09	19	20.65	0	0.00
4	23	5.91	1	4.35	0	0.00	3	13.04	0	0.00
5	22	5.66	5	22.73	0	0.00	6	27.27	1	4.55
6	11	2.83	2	18.18	0	0.00	2	18.18	1	9.09
7	9	2.31	0	0.00	0	0.00	1	11.11	0	0.00
8	6	1.54	2	33.33	1	16.67	2	33.33	0	0.00
9	3	0.77	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00
11	1	0.26	1	100.0	0	0.00	1	100.0	0	0.00
Belirtilmemiş	2	0.51	0	0.00	0	0.00	1	50.00	0	0.00
Toplam	389	100.00	46	11,82	8	23,4	92	23,65	8	20,07

**BÜYÜKŞEHİR/
İL**

1	190	48.84	41	21.58	5	2.63	49	25.79	5	2.63
2	194	49.87	34	17.53	3	1.55	43	22.16	3	1.55
Belirtilmemiş	5	1.29	1	20.00	0	0.00	1	20.00	0	0.00
Toplam	389	100.00	76	59,11	8	4,18	93	67,95	8	4,18

YAŞ

18	25	6.43	8	32.0	2	8.00	10	40.00	1	4.00
19	58	14.91	15	25.86	3	5.17	10	17.24	1	1.72
20	119	30.59	17	14.29	2	1.68	24	20.17	2	1.68
21	65	16.71	10	15.38	1	1.54	20	30.77	1	1.54
22	48	12.34	7	14.58	0	0.00	10	20.83	1	2.08
23	34	8.74	9	26.47	0	0.00	6	17.65	1	2.94
24	17	4.37	3	17.65	0	0.00	7	41.18	0	0.00
25	14	3.60	4	28.57	0	0.00	5	35.71	0	0.00

26	5	1.29	2	40.0	0	0.00	0	0.00	1	20.00
28	1	0.26	1	100	0	0.00	1	100.00	0	0.00
30	1	0.26	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00
Belirtilmemiş	2	0.51	0	0.00	0	0.00	0	0.00	0	0.00
Toplam	389	100.00	76	100	8	16,39	93	100	8	33,96

Tablo 1’de görüldüğü üzere 389 öğrencinin; 151’i kız öğrenci, 169’u erkek öğrenci ve 69’u ise cinsiyetini belirtmemiştir. Katılımcıların medeni durumuna bakıldığında; 8’i evli, 381’inin bekâr olduğu ve öğrencilerin yaşlarının dağılım genişliğinin 18-30 arasında olduğu ve ağırlıklı olarak 20-22 yaş aralığında olduğu görülmüştür. Bu öğrencilerin çoğunluğunun büyükşehirde ikamet ettiği görülürken, yerleşim alanları açısından pek bir farklılık olmadığı tespit edilmiştir. Kardeş sayıları 0-11 arasında değişen öğrencilerin, ağırlıklı olarak 1-3 kardeşe sahip olduğu görülmüştür. Katılımcıların psikolojik sorun yaşama oranları incelendiğinde; erkek öğrencilerin oranının kız öğrencilerin oranından daha yüksek olduğu görülmektedir. Fakat psikolojik sorundan dolayı tedavi görmeyen, kız öğrencilerde daha yüksek olduğu tespit edilmiştir. Psikolojik sorun yaşama oranları göz önüne alındığında, tedavi görme oranlarının düşük olduğu saptanmıştır. Psikolojik sorunun evli öğrencilerde yaşanma oranının yüksekliği göze çarpmaktadır. Bu soruna düşük gelirlilerde daha çok rastlanmıştır. Bunu daha sonra yüksek gelirli öğrenciler izlemiştir. Fakat yüksek gelirlilerde tedavi olma oranının daha yüksek olduğu görülmektedir. Kardeş sayısının, büyükşehirde yaşamının ve yaşın, psikolojik sorun görülmede belirleyici bir etken olmadığı tespit edilmiştir. Kardeş sayısının genel olarak 1-3 arasında olduğu görülmektedir. Psikolojik tedavi görmede, büyükşehirde yaşamının belirleyici bir etken olmadığı görülürken, kardeş sayısı yüksek olanlarda bu oranın daha yüksek olduğu görülmüştür. Alkol kullanımı ve yasal olmayan madde kullanımı daha çok erkeklerde görülmektedir. Evlilerde alkol kullanımı daha yüksekken, yasal olmayan madde kullanımı daha çok bekârlarda görülmektedir. Alkol kullanımı daha çok düşük ve yüksek gelirli görülürken, madde kullanımı daha çok yüksek gelirlilerde görülmüştür. Yaş, kardeş sayısı ve büyükşehirde yaşamının alkol ve madde kullanımı çok etkilemediği görülmektedir. Çalışmaya katılan öğrencilerin cinsiyetleri, medeni durumları, ekonomik durumları, kardeş sayıları, büyükşehirde yaşama durumları ve yaşları göz önüne alınarak yapılan bağımsız iki örneklem t testi sonuçları Tablo 2’de ve ANOVA testi sonuçları Tablo 3’de verilmiştir:

Tablo 2. Öğrencilerin BTÖ ve BÇSÖ Ölçeği Düzeylerinin Değişkenlere göre Bağımsız İki Örneklem t Testi p Değerleri

	Cinsiyet	Büyükşehir/İl
BTÖ	0.675	0.414
BÇSÖ	0.155	0.184

*p < 0,05

Tablo 2 incelendiğinde üniversite öğrencilerinin BTÖ ve BÇSÖ Ölçeği değerlerinin cinsiyet ve büyükşehirde yaşama durumuna göre anlamlı bir fark olmadığı görülmüştür ($p > 0.05$).

Tablo 3. Öğrencilerin BTÖ ve BÇSÖ Ölçeği Düzeylerinin Değişkenlere göre ANOVA Testi p Değerleri

	Medeni Durum	Ekonomik Durum	Kardeş Sayısı	Yaş
BTÖ	0.391	0.764	0.983	0.159
BÇSÖ	0.395	0.959	0.02*	0.155

* $p < 0,05$

Tabloda 3’de görüldüğü gibi kardeş sayısı dışındaki tüm değişkenlerin, belirsizlikle baş etme de belirleyici bir faktör olmadığı tespit edilmiştir. Fakat kardeş sayısına bağlı BÇSÖ değerinde $p < 0,05$ olduğu görülmektedir. İnsanların günlük yaşamlarında güçlük veya bunaltı verici olaylarla ya da sorunlarla karşılaştıkları zaman nasıl tepki verdiklerini ölçen bu ölçekte, kardeş sayısının önemli bir unsur olduğu görülmektedir. Kardeş sayısı fazla olan öğrencilerin belirsizle baş etmede daha başarılı oldukları ve belirsizliğe tahammül ölçeklerinin yüksek olduğu yorumu yapılabilmektedir.

Elde edilen verilere çok değişkenli istatistik analiz uygulamalarından Karar Ağacı yöntemlerinden Chaid analizi uygulanmıştır. Öğrencilerin BTÖ düzeylerini etkileyen en önemli değişkenin (kriterin) hangisi olduğunu ortaya çıkarmak için yapılan karar analizi sonucu EK 1’de verilmiştir. EK 1’de görüldüğü gibi hayatın belirsizliklerine öğrencilerin nasıl tepki gösterdiklerini tanımlayan (BTÖ) ölçeğine göre en önemli değişkenin “öğrencinin yaşı” olduğu görülmüştür. Bunu sırasıyla cinsiyet, kardeş sayısı ve ekonomik durum izlemiştir. İlk kırılma olan yaş kriterine bakıldığında 18,5 yaşın önemli bir kırılma noktası olduğu görülmüştür. 18,5 yaşından küçük öğrencilerde belirsizliklere karşı kısmen tepki verdikleri görülmüş, yaşı 18,5’a eşit veya büyük olanlarda ise belirsizliğe daha az tepki verdikleri görülmüştür. Yaşı 18,5’a eşit veya küçük olan kız öğrencilerin erkek öğrencilere göre daha tahammülsüz oldukları sonucuna ulaşmak mümkündür.

Yaşı 18,5’a veya küçük olan kız öğrencilerden 1 veya daha az kardeş sayısına sahip olanların, 2 veya daha fazla kardeşe sahip olanlara göre, olaylara karşı tutumlarının daha tepkili olduğu söylenebilmektedir.

Yaşı 18,5’a eşit veya daha küçük erkek öğrencilerde kırılma noktası yerleşim alanı kriterinde görülmektedir. Bu durumdaki öğrencilerden büyükşehirde yaşayanlar belirsizliğe karşı daha stresli bir tutum izlerken, diğer öğrencilerin bu durumdan kısmen etkilendiği görülmektedir. Bir sonraki kırılma 20,5 yaşta görülmektedir.

Yaşı 18,5 ile 20,5 arasında olan öğrencilerden, ekonomik durumu orta veya düşük seviyede olanların özellikle kardeş sayısı 5’den büyükse, belirsizlikle baş etmede daha başarılı olduklarını söylemek mümkündür. Ekonomik durumu düşük veya orta seviyeli olan bu öğrencilerden kardeş sayısı azaldıkça belirsizlikle baş etme konusunda daha zorlandıkları söylenebilir. Aynı yaş grubuna sahip öğrencilerden ekonomik durumu

iyi olanlarda kırılma noktası kardeş sayısı 3 olanlarda olmuş ve bu kardeş sayısının üstündeki öğrencilerin hayattaki belirsizliklerden kısmen etkilendikleri söylenebilmektedir. Bu öğrencilerden kardeş sayısı 3'ün altında ve yaşı 18-19 olanların hayattaki olumsuzluklara karşı daha karamsar yaklaşımlarından söz etmek mümkündür. Yaşı 20'den büyük olan öğrencilerde ise ilk kırılma noktası 22 yaş olarak görülmüş ve bu yaş grubunda yaşı 20 ile 22 yaş arasında olanlardan ekonomik durumu iyi olanların ekonomik durumu orta ve düşük olanlara göre, hayatın belirsizliklerine karşı tepkili olduklarından bahsetmek mümkündür. Aynı yaş grubunda ekonomik durumu düşük ve orta olan öğrencilerden kardeş sayısı 6'dan büyük olanların belirsizlikle baş etmede daha zorlandıkları görülmüştür. Yaşı 22'den büyük olan öğrencilerde büyükşehirde yaşama durumu kırılma noktası olarak görülmüştür. Büyükşehirde yaşayan öğrencilerin, belirsizlikten kısmen etkilendiği görülürken, büyükşehirde yaşamayan öğrencilerde bu etki daha fazladır. Büyükşehirde yaşamayan öğrencilerden ise 23 yaşından daha büyük olanlar bu durumdan daha çok etkilendiğini söylemek mümkündür.

İnsanların günlük güçlük ve bunaltılarına karşı nasıl tepki verdiklerinin ölçüldüğü BÇSÖ ölçeğinde ise en önemli kriterin; kardeş sayısı olduğu, ikinci olarak medeni durum, daha sonra bunları büyükşehirde yaşama ve yaş kriterinin izlediği görülmüştür. EK 3'de ise bu ölçek için oluşturulan karar ağacı analizi sonucunda, ekonomik durumun hiçbir etkisinin olmadığı görülmüştür. Bu kriterler göz önüne alındığında, bu ölçeğe göre bakıldığında kardeş sayısı 5'den büyük olan insanların çok az derecede tepki verdikleri ve az derecede çaba sarf ettikleri görülmüş, 5'den daha küçük kardeş sayısına sahip öğrencilerde ise bu çaba ve etkinin yüksek olduğu görülmüştür. Kardeş sayısı 5'den küçük ve yaşı 18 olan öğrencilerin ve yaşı 20 - 22 aralığında olup, kardeş sayısı 5'den büyük olan öğrencilerin günlük yaşantının sorunlarına karşı tepkilerinin daha fazla olduğu görülmüştür.

TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışmanın ilk bölümünde yapılan sosyal ve demografik verilerden elde edilen sonuçlara göre, psikolojik sorun yaşamada erkek öğrencilerin kız öğrencilere göre daha ağırlıklı olduğu görülmüştür. Evli öğrencilerin ve ekonomik geliri düşük öğrencilerin bu konudaki oranları daha yüksek bulunmuştur. Verilerde elde edilen sonuçlarda, bu psikolojik sorunlara sahip insanların çok küçük bir bölümünün tedavi gördüğü, görenlerin daha çok kız öğrenci olduğuna saptanmıştır. Cinsiyet çok belirleyici bir faktör olmamakla birlikte, evli olan öğrencilerinde bu konuda duyarlılıklarının daha fazla olduğu görülmüştür. Çalışmanın bir sonraki aşamasında yapılan ANOVA testinde kardeş sayısının insanların günlük hayatın güçlük ve bunaltılara karşı verdikleri tepkini ölçüldüğü BÇSÖ ölçeğine göre önemli bir faktör olduğu bulunmuştur. Yapılan ANOVA testinde cinsiyet, ekonomik durum, medeni durum, büyükşehirde yaşama ve yaş kriterlerinin anlamlı bir ilişki oluşturmadığı görülmüştür.

Karar ağacı analizi sonuçlarına göre; insanların günlük güçlük ve bunaltılarına karşı nasıl tepki verdiklerinin ölçüldüğü BÇSÖ ölçeğine göre en önemli kriterin; kardeş sayısı olduğu, bunu sırasıyla medeni durum, büyükşehirde yaşama ve yaş kriterinin izlediği görülmüştür.

BTÖ ölçeği için en önemli kriterin ise, yaş kriteri olduğu tespit edilmiştir. BTÖ ölçeği için kardeş sayısı ikinci sırada yer almıştır. BÇSÖ ölçeğine baktığımızda, kardeş sayısı ilk önemli değişken olmuştur. Her iki ölçek içinde üst sıralarda yer alan kardeş sayısı, belirsizlikle baş etmede en önemli kriter olarak ortaya çıkmıştır.

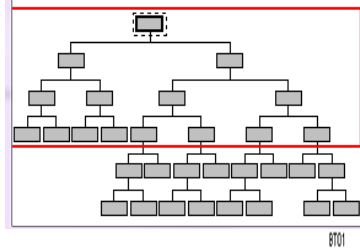
Üniversite öğrencilerinin belirsizliğe karşı tahammülsüzlük ölçeklerinin çok yüksek olmaması, hayatın belirsizlikleri karşısında daha tepkisiz bir tavır sergilendiklerinin göstergesi olarak söylemek mümkündür.

KAYNAKLAR

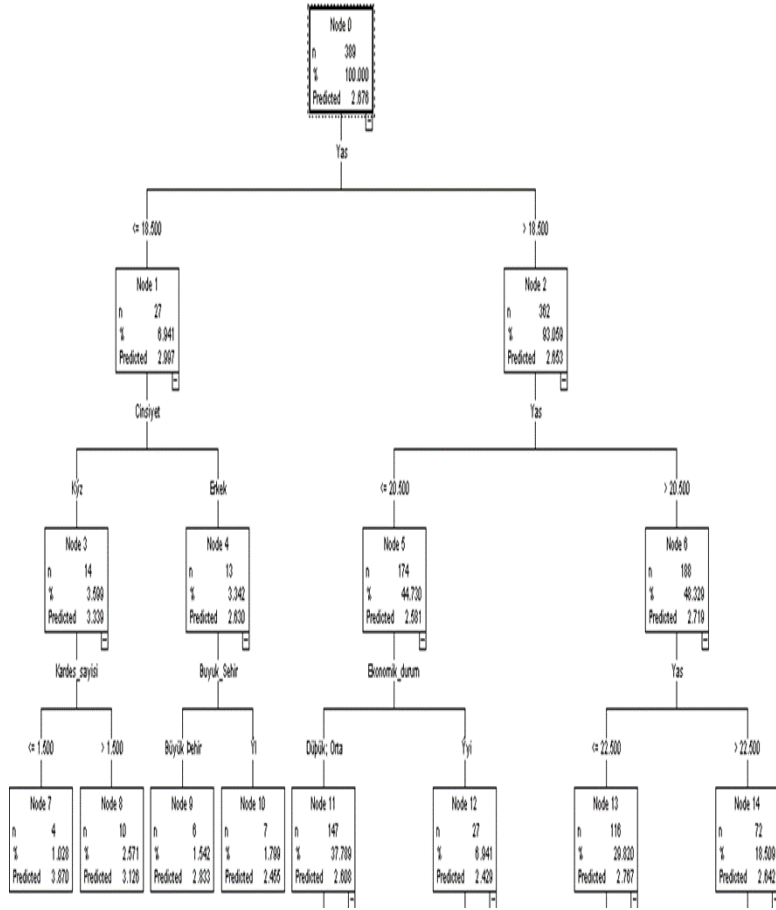
- Agargun, M.Y., et al., "The Psychometric Properties of the COPE Inventory in Turkish Sample: A Preliminary Research", *Anadolu Psikiyatri Dergisi-Anatolian Journal of Psychiatry* 6:221-226 (2005).
- Altındağ, A., M. Yanık, E. Yengil ve A.H. Karazeybek, "Şanlıurfa'da üniversite öğrencilerinde madde kullanımı," *Bağımlılık Dergisi*, 6, 60-64 (2005).
- Boelen, P. A., and R. N. Carleton, "Intolerance of Uncertainty, Hypochondriacal Concerns, Obsessive-Compulsive Symptoms and Worry", *J Nerv Ment Dis* 200(3):208-13(2012).
- Budner S., "Intolerance of Ambiguity as a personality variable", *J Personality*; 30:29-50(1962).
- Carleton, R. N., "The Intolerance of Uncertainty Construct in the Context of Anxiety Disorders: Theoretical and Practical Perspectives" *Expert Rev., Neurother* 12(8):937-47(2012).
- Carver, C. S., M. F. Scheier, and J. K. Weintraub, "Assessing Coping Strategies: A Theoretically Based Approach", *J Pers Soc Psychol* 56(2):267-83(1989).
- Cenksever F., Akbaş T., 2007, "Üniversite Öğrencilerinde Öznel ve Psikolojik İyi Olmanın Yordayıcılarının İncelenmesi", *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi*, Cilt 3, Sayı 27 (2007).
- Doruk A., Duğenci M., Ersöz F., Öznur T., "Intolerance of Uncertainty and Coping Mechanisms in Nonclinical Young Subjects", *Arch Neuropsychiatr*; 52: 400-405(2015).
- Ersöz F., "Uygulamalı İstatistik Kitabı", Dijital Basımevi, 72. Tasarım, Ankara (2015).
- Ersöz F., "Veri Madenciliği Teknikleri ve Uygulamaları", Dijital Basımevi, 72. Tasarım, Ankara (2015).
- Freeston, M., et al., "Why Do People Worry? Pers Individ Differ", 17:791-802(1994).
- Özdel, L.; Bostancı, M.; Özdek, O.; Oğuzhan, N., "Üniversite öğrencilerinde depresif belirtiler ve sosyodemografik özelliklerle ilişkisi", *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 3(3):155-161,(2002).
- Sarı, S., "The Investigation of Intolerance of Uncertainty, Beliefs About Worry and Locus of Control as Predictors of Trait Anxiety", Unpublished Master Thesis. H.U. Institute of Social Sciences, Psychology Dept., Ankara, Turkey(2007).

- Sarı, S., and Dağ İ., “Belirsizliğe Tahammülsüzlük Ölçeği, Endişe ile İlgili Olumlu İnançlar Ölçeği ve Endişenin Sonuçları Ölçeği'nin Türkçeye Uyarlanması, Geçerliliği ve Güvenilirliği”, *Anatolian Journal of Psychiatry* 10:261-270(2009).
- SPSS, “Answer Tree Algorithm Summary”, SPSS White Paper, USA, (1999).
- SUN, Jie ve Hui Li “Data Mining Method for Listed Companies, Financial Distress Prediction”, *Knowledge Based Systems*, 21, No.1, (2008).
- Taycan O., Erdoğan S., Çelik C., “Doğu Anadolu Bölgesi'nde Yer Alan Bir İlde Devlet Hizmet Yükümlülüğü'nün Hekimler Üzerindeki Etkileri ve Tükenmişlik”, *Türk Psikiyatri Dergisi* ;24 (2013).
- Temel E., Bahar A., Çuhadar D., “Öğrenci Hemşirelerin Stresle Baş Etme Tarzları ve Depresyon Düzeylerinin Belirlenmesi”, *Fırat Sağlık Hizmetleri Dergisi*, Cilt 2, Sayı 5 (2007).
- Tuzgöl Dost M., “Üniversite Öğrencilerinin Yaşam Doyumunun Bazı Değişkenlere Göre İncelenmesi”, *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, Cilt 2, Sayı 22 (2007).
- Yiğit Ş., Korshid L., “Ege Üniversitesi Fen Fakültesi Öğrencilerinde Alkol Kullanımı ve Bağımlılığı”, *Bağımlılık Dergisi*, Sayı 7 (2006).

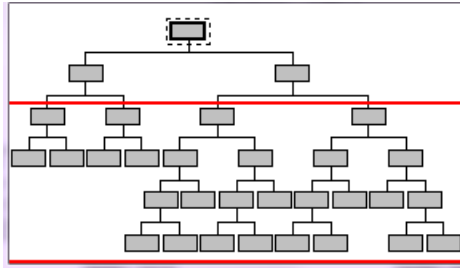
EK 1. BTÖ Ölçeğinin Belirlenen Kriterlere Göre Karar Ağacı Modeli-1

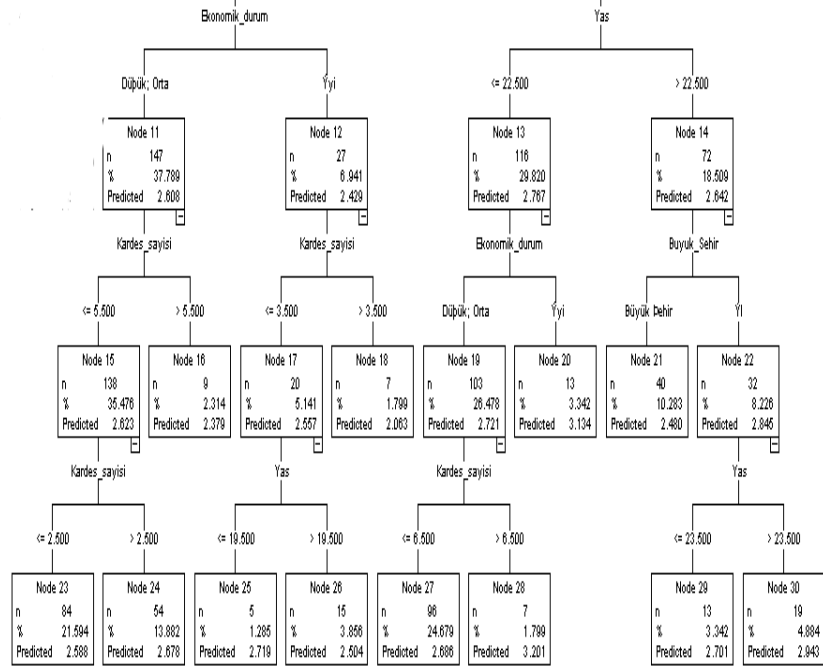

8701

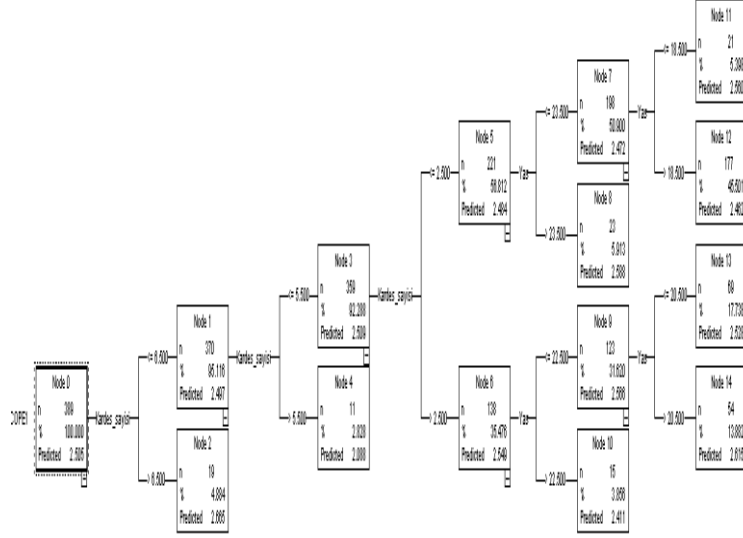

EK 2. BTÖ Ölçeğinin Belirlenen Kriterlere Göre Karar Ağacı Modeli -2

EK 3. BÇSÖ Ölçeğinin Belirlenen Kriterlere Göre Karar Ağacı Modeli

**SEZAI KARAKOÇ'UN SÜRGÜN ÜLKEDEN BAŞKENTLER BAŞKENTİNE
ADLI ŞİİRİNDE GELENEĞİN İZLERİ**

Emine SEYMEN¹

ÖZET

İkinci Yeni şairlerinden olan Sezai Karakoç, şiir anlayışı, hayat görüşü ve din karşısındaki tutumu bakımından topluluğun diğer şairlerinden farklı bir çizgide durur. Yaşam felsefesi İslami temeller üzerine kurulu olan şair, İslami yaşam biçimini diriltme çabası içerisindedir ve şiirlerini de bu eksen etrafında yazmıştır. Karakoç, kuramsal yazılarında ve şiirlerinde; reformcu seçkinlerin modernleşme/ ilerleme kavramını İslami kültürle karşıtlık içinde kurmalarına, Türk toplumunun kendi kimliğini Batı'nın belirlediği ölçütlere göre tanımlaması, sorunu kendi kültürel kodlarında bulması ve bu noktadan hareketle değişim çabasına girmesine itiraz etmektedir. Toplumun bugün yaşadığı sorunların temelinde geçmişte çözümlenmeyen sorunlar, dolayısıyla tepeden inme modernleşme yatmaktadır. Tanzimat ile birlikte Osmanlı'nın Batı'ya yönelmesi sonucunda İslami gelenekten kopuş başlamış, Cumhuriyetle birlikte hem Osmanlı hem de İslam uygarlığı çökmüştür. Kendisi bu uygarlığı tekrar diriltmeyi isteyen bir diriliş eridir.

Çalışmamızda Sezai Karakoç'un "*Sürgün Ülkeden Başkentler Başkentine*" adlı şiirinde geleneğin izleri, dolayısıyla İslami gelenek ve Divan şiiri unsurları belirlenecektir.

Anahtar Kelimeler: Sezai Karakoç, Şiir, İkinci yeni

ABSTRACT

Sezai Karakoç who is poet of the second new; poetry, life opinion and in terms of the attitude towards religion stands in a different line from the other poets of the community. The poet who is philosophy of the based on Islamic foundations is in a effort to raise the Islamic lifestyle and wrote around this axis his poems. Karakoç, objects to in theoretical writings and poetry; reformist elites the concept of modernization set up in contrast to Islamic culture, Turkish society according to the criteria set by the West of its identity identification, problem finding their own cultural codes and enter the change effort from that point. On the basis of today's society lives on the issue, unresolved problems in the past, thus lies top-down modernization. Along with Tanzimat, as a result of the orientation of Ottoman to the west, began breaking away from Islamic tradition;, along with republic, collapsed both Ottoman and Islamic civilization. He is a resurrection soldier who wants to resurgence back to this civilization.

This study, will be determined follows of the tradition at the said poetry of Sezai Karakoç, so Islamic tradition and elements of classical poetry.

Keywords: Sezai Karakoç, Second New, Poem

¹ Çukurova Üniversitesi, Fen-Edebiyat, Türk Dili ve Edebiyatı, emine.seymen@hotmail.com

Giriş

İkinci Yeni şairlerinden olan Sezai Karakoç, şiir anlayışı, hayat görüşü ve din karşısındaki tutumu bakımından topluluğun diğer şairlerinden farklı bir çizgide durur. Yaşam felsefesi İslami temeller üzerine kurulu olan şair, İslami yaşam biçimini diriltme çabası içerisindedir ve şiirlerini de bu eksen etrafında yazmıştır. Karakoç, kuramsal yazılarında ve şiirlerinde; reformcu seçkinlerin modernleşme/ ilerleme kavramını İslami kültürle karşıtlık içinde kurmalarına, Türk toplumunun kendi kimliğini Batı'nın belirlediği ölçütlere göre tanımlaması, sorunu kendi kültürel kodlarında bulması ve bu noktadan hareketle değişim çabasına girmesine itiraz etmektedir. Karakoç'a göre Türk modernleşmesi ve demokratikleşme sürecinde Restorasyon Devri'nin açılmamış olması geçmişle hesaplaşma sürecini yok etmiştir. Toplumun bugün yaşadığı sorunların temelinde geçmişte çözülmemiş sorunlar, dolayısıyla tepeden inme modernleşme yatmaktadır. Ona göre Osmanlı'nın yıkılışından Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuna kadar geçen süreç çok ağır bir ameliyat gibidir (Karakoç, 2016). Tanzimat ile birlikte Osmanlı'nın Batı'ya yönelmesi sonucunda İslami geleneğin kopuş başlamış, Cumhuriyetle birlikte hem Osmanlı hem de İslam uygarlığı çökmüştür. Kendisi bu uygarlığı tekrar diriltmeyi isteyen bir diriliş eridir. Nitekim *Diriliş Neslinin Âmentüsü* adlı kitabında kendisini ve gayesini şöyle açıklamaktadır:

“Kendimin bir diriliş eri olduğuma inanıyorum. Bir Diriliş Cephesi bulunduğuna ve kendimin de o cephede bir savaş adamı olduğuma, olmam gerektiğine inanıyorum. Bu nasıl bir savaştır? Topla, tüfekte, bombayla, Molotof kokteyli veya füze, nükleer silâh veya gazla yapılan savaş olmaktan önce ve öte, bir ruh savaşındır. Bu savaşlarda bedenlerden, maddî vücutlardan önce ruhlar, mânevî vücutlar, yani varoluşlar düşer, tutsak olur, yenilgiye uğrar. Ya da tersine düşürür, tutsak eder, yenilgiye uğratar. Bu bir zihniyet savaşındır. Karayla akın savaşındır. Bu bir hayat tarzı, dünya görüşü, yani bir medeniyet savaşındır.” (Karakoç, 2007, s.7).

Şiir estetiğini de bu çerçevede oluşturan Karakoç'a göre “Estetik ona (Allah'a) ilişkin oldukça estetikdir. Şiir, ruh pencerelerini Allah'a açtıkça şiirdir. Yoksa balmumundan peteklerdir, bal değil” (Karakoç, 2007, s.10). Geleneğin şairin ilk dünyası, okulu olduğuna inandığı için şiirlerinde geleneksel unsurlara sıkı sıkıya bağlıdır. “Modernite, sekülerleşme” gibi kavramlarla da ifade edilen gelenek, Türkçe Sözlük'te “*Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar, anane, tradisyon*” (Akalm vd, 2005, s.741) olarak tanımlanmaktadır. Bir yaşam mozaiki olan kültürün mirası/bakiyesi (Subaşı, 2003, s.137) ve benimsenerek intikal ettirilen temalar konusundaki bir varyasyonlar serisi (Shils, 2003, s.112) şeklinde değerlendirilen gelenek, bu bakımdan bireysel ve toplumsal bilince ait unsurları bünyesinde barındırır. Söz konusu kültürün unsurlarının yazılı veya sözlü olarak kuşaktan kuşağa aktarılması yoluyla gelenek geleceğe taşınır. Bu aktarımlar sırasında hangi unsurun veya kriterlerin saygın tutulmaya değer olduğu hangisinin geleneksel-kültürel envanterden çıkarılması gerektiği yönünde meşrulaştırma veya reddetme gibi bir ayıklamaya maruz kalır. Bu ayıklama sürecinin temel unsuru olan birey, yaşadığı toplumun ve onun yarattığı kültürün içinde ve izinde olup onu hem tüketen hem de yorumlayarak tekrar üretendir (Subaşı, 2003, s.136-138). Kültürün tekrar yorumlanması, değişimin sağlanması moderniteyi/geleneği doğurmuştur. Modern

olan, kendinden önce gelenden bağımsız var olamaz ve ancak geleneğin üzerine inşa edilebilir. Bu bakımdan Osmanlı'da modernleşme, Cumhuriyet'e kadar devletin modernleştirilmesi çabasıdır, söz konusu çaba Cumhuriyet'le birlikte toplumun ve tarihin yeniden inşa edilerek modernleştirilmesi projesine dönüşmüştür (Çetin, 2003, s.24-25). Yani yukarıda sözünü ettiğimiz kültürel aktarım ve yeniden yorumlama süreci Türkiye'de Cumhuriyet'in ilanı ile birlikte başlamıştır. Teorik olarak modernleşmenin aktörleri toplumu oluşturan bireyler olmasına rağmen Türk modernleşmesinin aktörleri bireyler değil, modernleştirici devlet ve lider-asker-bürokrat kadrosudur. Modernleşme talebi toplumdan değil, devlet seçkinlerinden gelmiştir. Dolayısıyla kültürün nasıl tanımlanacağı ve kültürde ne tür bir seçiciliğe yer verileceği kurucu seçkinler arasında gerilim unsuru olmuştur. Bu nedenle Cumhuriyet'e yön verecek değerlerin ve kültürel kodların tespitinde laiklik düşüncesi filtre görevi görmüştür. Kültür ve onu şekillendiren din, laiklik teması içinde filtrelenmiş ve toplum üzerinde belirleyici bir unsur iken kültür ile arasındaki bağ koparılmıştır (Subaşı, 2003, s.139). Kültürel ve geleneksel envanterde yer alacak unsurların belirlenip topluma kabul ettirilmesi sürecinde modernleşmenin temel dinamikleri olan tarih, dil, din, kültür, eğitim, ekonomi, mitoloji, hukuk vb. unsurlar modernleşmenin araçları olarak kullanılmıştır. Dolayısıyla Cumhuriyet'le birlikte Osmanlı tebaasının toplumsal değerlerinin temel referansı olan İslami gelenek ötekileştirilmiş hatta reddedilmiştir. Yukarıda sözünü ettiğimiz gerekçelere ek olarak Türk modernleşmesinin ana unsuru olan batılılaşma çabasıyla yok sayılacak derecede ötekileştirilen bu gelenek ve onun etrafında oluşup şekillenen Divan şiiri; Sezai Karakoç, Hilmi Yavuz, Behçet Necatigil, Asaf Halet Çelebi gibi şairlerin şiirlerinde sesini tekrar duyurmaya başlamıştır.

“Sürgün Ülkeden Başkentler Başkentine” adlı şiirinde şairin gelenekçi tavrını, gelenek ile Osmanlı şiirini göz önüne alıyoruz ve geleneğe ait birçok unsuru görmek mümkündür. Çalışmamızda, Sezai Karakoç'un *Sürgün Ülkeden Başkentler Başkentine* adlı şiirinde geleneğin izleri, dolayısıyla İslami gelenek ve Divan şiiri unsurları belirlenecektir. Bu nedenle şiirin tamamının açıklanmasından ziyade; şiir, divan şiiri öğelerinin kullanımı ölçüsünde ele alınmıştır. “Bu şiir İslâm Peygamberinin insanlığa miras olarak bıraktığı İslâm'ın ve onun evrensel uygarlığının, çağımızdan sürgün edilmesine yakılan bir ağıt gibidir. Şiirin sesi, imge yapısı ona çağdaş bir naat niteliği kazandırır.” (Erdoğan, 2007). Şiir dört bölümden oluşmaktadır Birinci bölümde şair *Diriliş* metafiziğinin temellerinden biri olan geleneğe yönelik düşüncesini vermektedir. Bu bölüm okuyucuya bir çağrı niteliğindedir. Çağrısına “gül” ile başlamıştır. Çünkü gül hem Divan şiirinin etrafında şekillendiği bir mazmun hem de Hz. Peygamberi temsilen kullanılan bir motiftir. “Bilindiği gibi, Divan şiiri biraz da gülün saltanatının şiiridir. Karakoç, gülün bütün macerasını, gülün etrafında oluşan bütün birikimi zenginleştirerek yeni bir estetik tavırla ele alır. “Gül Muştusu”nda *gül*, insani-İslami dirilişin bir simgesi olur.” (Macit, 2005, s.41-42). Dolayısıyla Karakoç, şiirine *kutsal*'ı, *uhrevî olan*'ı yerleştirmiştir. “*atalara uyarak*” şiire başlaması şairin geleneğe verdiği değeri ve bağlılığını ortaya koymaktadır. Modernleşme sürecinde mazmunlarla kurulan eski şiirden imge ve sembollerle kurulan yeni şiire yönelik Divan şiirinin mazmunlarını gözden düşürmek suretiyle geleneği reddetme çabasıdır. Sürûrî, Sultan III. Selim, Enderunlu Vâsıf, Benderli Cesârî, İbrahim Hâlet Bey gibi şairlerce geleneğe ait mazmunların, özellikle klasik şiirin en sık kullandığı gül ve bülbül mazmunlarının

eleştirilmesine hatta alaya alınmasına (Özgül, 2005, s.40-41) tepki olarak şiirine “gül” mazmunu ile başlamayı tercih etmiştir denilebilir.

*Gelin gülle başlayalım şiire atalara uyarak
Baharı kollayarak girelim kelimeler ülkesine*

*“Anılar demirden alçısı zamanın
Şair kollarını çarmiha geren
Ve mısralar boyu kireçleşen”*

Osmanlı'nın Tanzimat ile birlikte Batı'ya, özellikle Fransa'ya yönelmesiyle başlayan Batılılaşma sürecinde pek çok değişiklik yapılmış ve toplum hayatı bu değişikliklere göre şekillenmeye başlamıştır. Kaçınılmaz olarak edebi tarzı da etkileyen değişimin kurbanlarından biri de İslami geleneğin bir ürünü olan Divan şiiridir. Karakoç, *Şair kollarını çarmiha geren* ifadesinde Divan şiiri ve şairlerini Hz. İsa'ya benzetmektedir. Gelenekte Hz. İsa, ölüleri diriltten nefesi, mucizevî doğumu ve öldürülüş biçimiyle pek çok benzetmeye konu olmuştur. Karakoç, geleneğe ait bu unsuru Batı'ya yönelen Osmanlı aydınının kendi edebi kaynaklarından koparak Divan şiirinin yok edildiğini *çarmih* imgesiyle ifade etmektedir.

*Bana ne Paris'ten
Avrupa'nın ülkü mezarlığından*

ifadeleri Batı'ya ve Batı yanlısı Osmanlı aydınlarına olan tepkisini dile getirmektedir. Bu tepki inanç farklılığına değil, Batı'nın *İslâm Dünyasının Batıya karşı aşılmaz seddi* olarak nitelendirdiği Osmanlı'yı istila etme ve yıkma girişimlerinedir. Karakoç, Batı'nın bu girişimlerinin Haçlı Seferlerinden beri devam ettiğine; Tanzimat döneminde Jön Türkler ve İttihatçıların Batı'yı örnek almasıyla hedefine ulaştığına inanmaktadır. (Karakoç, 2016). Tanzimat'ın geleneğe kapattığı demir kapının üzerine Cumhuriyetin ilanı ile de kilit vurulmuştur. Jön Türkler ve İttihatçılar “Hasta Adam”ı iyileştirme çarelerini Fransa'da (Paris) aramışlar; ancak Fransa'dan uyarlanan tüm çözüm denemeleri Osmanlı'nın yıkımına katkıda bulunmuştur sadece. Bu nedenlerden dolayı Karakoç, Paris'i Avrupa'nın ülkü mezarlığı olarak nitelemektedir.

*Moskova'dan Londra'dan Pekin'den
Newyork
Bütün bu türedi uygarlıklar umurumda mı
Birazcık Roma'yı hesaba katabilirdim
Ama Roma
Kendi kendini inkâr edip durmakta
Buz gibi eriyerek
Bir kokakola
Veya bir votka bardağında*

Karakoç, İslam Medeniyeti dışındaki diğer tüm medeniyetleri “türedi uygarlıklar” olarak ötekileştirmekte hatta diğer medeniyetler arasında sadece Roma’yı hesaba katabileceğini belirterek yok saymaktadır. Roma ve İslam uygarlıklarının ortak noktası ikisinin de merkezinin İstanbul olmasıdır. Şair bu nedenle sadece Roma’yı dikkate almış olabilir. Ancak, bugün bir Avrupa şehri olan İtalya’nın başkenti Roma kendisini yok etmektedir. Nitekim Karakoç’a göre Grek Medeniyetinin hazanında bir Roma, Roma’nın bağbozumunda bir Hıristiyanlık, Ortaçağ’ın günbatımında bir Rönesans, Rönesans’ın altın noktasında bir Reform, Reform’un arkasından aklın diktatörlüğü vardır ve Roma sayılan nedenlerle kendisini yok etmektedir. Burada kokakola veya bir Venüs bardağı imgeleriyle Batı ülkelerini kastetmektedir.

Şiirin ikinci bölümüne de geleneğe çağrıyla başlayan şair, birinci bölümde olduğu gibi yine gül-bülbül mazmununu kullanmıştır.

*Gelin gülle başlayalım atalara uyarak
Baharı kollayarak girelim kelimeler ülkesine
Bir anda yükselen bir bülbül sesi*

Bir anda yükselen bir bülbül sesiyle şair eskiye dair pek çok şeyin canlanacağını düşünmektedir. Nitekim şu dizelerde de bunu ifade etmektedir:

*Bana geri getirir eski günleri
... Paslanmış demir bir kapı açılır
Küf tutmuş kilitler gıcırdarken
Ta karanlıklar içinde birden
Bir türkü gibi yükselirsin sen*

dizeleriyle Tanzimat ile birlikte kapıları kapanarak tarihin karanlığında kalan geleneğin tekrar hayata döneceğini ifade etmektedir. Karakoç’un “Diriliş” metafiziğine göre insanlık / diriliş erleri yüzlerini tekrar geleneğe çevireceklerdir. Karanlıklar içinde bir türkü gibi yükselttiği “Diriliş Sitesi”nin merkezinde İstanbul vardır. Ve bu dizelerde şairin “sen” diye hitap ettiği İstanbul’dur. Karakoç’un

*Bana ne Paris’ten
Newyork’tan Londra’dan
Moskova’dan Pekin’den
Senin yanında
Bütün bu türedi uygarlıklar umurumda mı*

dizelerinde pek çok ülkenin adı yerine başkentlerini yazmış olması, “sen” diye hitap edilenin İstanbul olduğu düşüncesini kuvvetlendirmektedir. Karakoç, kendi “Diriliş” ülküsünü şu dizelerle kişileştirmektedir:

*gözlerin
Lâle Devri'nden bir pencere
Ellerin
Baki'den Nefi'den Şeyh Galib'den
Kucağıma dökülen
Altın leylâk*

Şair, bu dizelerde bir sevgili imajı yaratmıştır. Divan şairlerinin şiirlerini kendi “Diriliş Sitesi”nin elleri olarak görmektedir. Kendi şiirinin gelenek ile olan bağıını da dile getirmektedir. Burada işaret edilen hem İstanbul hem de şairin kendi ülküsüdür.

*Komşu dağlardaki nergislerden leylâklardan
Gözlerine ait belgeler sunulur*

dizelerinde de divan şiirinin sıkça kullanılan mazmunlarından nergis-göz ilişkisine değinilmiştir.

*Ey aşkın kutlu kitabı
Uçarı hayallere yataklık eden
Peribacalarının yasağı*

Söz konusu aşk, ilahi aşktır ve aşkın kutlu kitabı Kuran’dır. Bu aşk ile hakikate ulaşmada Peygamber ve Kuran önderdir. Karakoç’un “Diriliş Sitesi” için de Kuran kaynaktır. Ancak şair, gerçekleştirmeyi arzuladığı bu “Diriliş” metafiziğinin ütopya olduğunun farkındadır. “...bu Site, belki ideal bir sitedir. Şüphesiz yüzde yüz bir gerçekleştirme mümkün değildir.”(Karakoç, 2007, s.46). Bu nedenle uçarı hayaller ifadesini kullanmıştır. Peribacası, kolayca aşınabilen taş ve kayalardan oluşur. Kendi deyimiyile *Türedi uygarlıkları* peribacasına benzetmektedir, çünkü bu uygarlıklar peribacaları gibi sağlam değildirlerdir. Bu uygarlıklar İslam’a düşmandır ve İslam’ı yasaklamak için her yola başvurmaktadır.

*Gönlümün cellâdı acı mezmur
Bana bıraktığın yazıt bu mudur*

Mezmur, Semavî kitaplardan (kütüb-i münzele) olan Zebur’un sureleridir. Hz. Davud’un makamla okuduğu ilahilerdir ve Yahudi mezarlıklarında okunur. Karakoç’a göre ilahi kitaplar ruhun düğünleridir, Zebûr ilahi bir nağmedir (Karakoç, 2015, s.106).

*Ölüm geldi bana düğün armağanın gibi
Senden bir gök
Senden yıldızlar ördüler
Ateşböcekleri
O gece dört yanına*

Ölümün düğün armağanı olarak verilmesi Şeb-i Arus’u yani Mevlana’nın ölüm gecesini hatırlatmaktadır. Karakoç’a göre ölüm, diriliş demektir. Mezar yeni bir diriliş

açılır. Tohum toprakta filizlenir. Ateşböceği gece parlayan bir böcektir ve yıldıza benzetilmiştir. Ateş böceğinin yıldıza benzetilmesi bu böceğin aynı zamanda yıldız böceği olarak da anılmasındandır. Aslında birer yıldız olan arif insanlar yeryüzünde birer ateş böceği gibidirler.

*Ey bitmeyen kalbimin samanyolu destanı
Sen bir anne gibi tuttun ufukları
Ve çocuklar gülle anne arasında
Seninle güller arasında
Tuhaf bir ışık bulup eridiler*

Şair, İstanbul'u bir anneye benzetmektedir. Karakoç'un şiirinde anne motifi genellikle çocuk ile birlikte anılmaktadır. Anne Hz. Meryem, çocuk ise Hz. İsa'nın sembolüdür (Kul, 2012, s.362). Hz. Meryem ve Hz. İsa mucizevi yönleriyle şaire girer. Çünkü Hz. Meryem'in Hz. İsa'yı dünyaya getirmesi tamamen mucize eseridir. Karakoç, bu mucizeyi kendi "Diriliş" metafiziğine kaynak olarak değerlendirmektedir. Onun "Diriliş Sitesi"nin temel taşı ailedir. Aileyi bir mini-site olarak görür (Karakoç, 2007, s.42). Anne/kadın da bu mini-sitenin sembolüdür. Çünkü çocuk annenin elinde şekillenir. Ve bu çocuklar Karakoç'un diriliş erleridir. Karakoç'a göre Meryem; saflığın, temizliğin ve kutsallığın sembolüdür ve bütün kadınlar Meryem'dir. Batı şiiri ve II. Yeni şiirinde kadın cinsel yönüyle ön planda iken; Karakoç, kadını anne rolüyle ve kutsiyetiyle şiirine alır ve Diriliş medeniyetinin kadınlarına Hz. Meryem'in özelliklerini yükler. İstanbul'u bir anneye benzeterek ona dişil özellik yükleyen şair, bu tutumuyla İstanbul ile özdeş kabul ettiği İslam medeniyetini kutsallık mertebesinde konumlandırmaktadır.

*Senin kalbinden sürgün oldum ilkin
Bütün sürgünlüklerim bir bakıma bu sürgünün bir süreği*

dizeleriyle ruh, insan ve kültür olarak üç çeşit sürgünden söz edilmektedir. Ruhun sürgünü bezm-i elest'e gönderme yapmaktadır. Elest bezminde ruhlar Allah'a kulluk edeceklerine söz verdikten sonra yeryüzüne gönderilmişlerdir. Karakoç'a göre "en güzel bir varoluş"la yaratılan insanın bu dünyadaki yaşantısı bir düşüştür (Karakoç, 2015, s.116). Müslüman için madde alemi olan bu dünya sürgün yeridir ve insanın tüm çabası Mutlak Güzellik'e kavuşmak içindir. İnsanoğlu mecazi aşkların hepsinde bu güzelliği aramaktadır. Bu nedenle aşkın peşinden koşmaktadır. Her mecazi aşk bir sürgündür. İnsanın sürgününü "Senin kalbinden sürgün oldum ilkin" dizesinde görmekteyiz. "Sürgün" ayrıca Karakoç'un metafiziğinden bakıldığında, Cumhuriyet'in ilanıya başkentin Ankara'ya taşınmasını da simgelediğini düşündürmektedir. Cumhuriyetten önce Osmanlı'nın; dolayısıyla İslam uygarlığının kalbi İstanbul'dur. Tanzimat'la birlikte Batılı yaşam biçiminin benimsenmesiyle İslam uygarlığı yani kültür sürgün edilmiştir.

*Bütün şiirlerde söylediğim sensin
Suna dedimse sen Leylâ dedimse sensin
Seni saklamak için görüntülerinden faydalandım Salome'nin
Belkıs'ın
Boşunaydı saklamaya çalışmam öylesine aşıkârsın bellisin
.....
Ey çağdaş Kudüs (Meryem)
Ey sırrını gönlünde taşıyan Mısır (Züleyha)*

Mecazi aşk, ilahi aşka ulaşmada bir basamaktır. Nitekim Ferhat ile Şirin, Kerem ile Aslı vb. mesnevilerde erkek kahramanlar sonunda ilahi aşka ulaşırlar. Mecazi aşkla vuslata eremezler. Karakoç da ilahi aşka ulaşmak için sözünü ettiği tüm kadınların görüntülerinden faydalanmıştır. Ancak, baktığı her şeyde ilahi tecelliye gören Müslüman sanatçı için Tanrı sadece kadınların suretleriyle gizlenemeyecek kadar aşkın bir varlıktır. İslam medeniyetinin önemli merkezleri ve alt birimleri niteliğindeki Kudüs, Mısır ve İstanbul; kadınlarla sembolize edilmişlerdir (Özger, 2013, s.1648). Dizelerde Hz. Süleyman, Hz. Yusuf, Hz. İsa unsurlarını da çağrışım yoluyla görmekteyiz.

*Bütün törenlerin şöenlerin ayinlerin yortuların dışında
Sana geldim ayaklarına kapanmaya geldim
Af dilemeye geldim affa layık olmasam da
Uzatma dünya sürgünümü benim*

“Tören, şöen, ayin, yortu” birer tapınma biçimi ve dini kutlamalardır. İslam’ın dışındaki din ve inançlara ait ritüellerdir. Karakoç’a göre insan, Allah’a inancını yenilemeli/tazelemelidir. Bir alışkanlık, bir töre gibi değil, sanki ilk ve son insan kendisiymiş gibi Allah’a inancını tazelemelidir (Karakoç, 2015, s.45). İslam’ın ibadet biçimlerinden biri namazdır. “*Sana geldim ayaklarına kapanmaya geldim*” ifadelerinde namaz sırasında secdeye kapanmayı sezdirmektedir. Her namazın sonunda edilen dua ile de şairin “*Af dilemeye geldim affa layık olmasam da*” ifadeleri paraleldir. Namazın niyaz bölümünde Müslüman, günahlarının bağışlanması için Allah’a yalvarır. Burada da Karakoç, günahlarını affetmesi ve dünya sürgününü uzatmaması için Allah’a yakarmaktadır. Bu yönüyle şiir gelenele bağlantılı düşünüldüğünde münacat özelliği de arz etmektedir. Dünya sürgününün uzatılmaması hem ölererek Allah’a kavuşmak hem de “Diriliş” ülküsünün gerçekleşmesi anlamında iki uçlu bir ifadedir. Daha önce de söylediğimiz gibi Karakoç’a göre ölüm, diriliştir. Mümin, Allah’a kavuşacağı için ölümü kabullenir ve hoş karşılar. Ölümle birlikte bu dünya sürgünü de bitmiş olur. Karakoç’un “Diriliş” ülküsünün hayata geçmesiyle de İstanbul İslami açıdan hak ettiği önemi tekrar kazanacak ve sürgün sona erecektir.

*Güneşi bahardan koparıp
Aşkın bu en onulmazından koparıp
Bir tuz bulutu gibi
Savuran yüreğime
Ah uzatma dünya sürgünümü benim*

Aşk, bahara teşbih edilmiştir. Güneşin bahardan ayrı olması düşünülemez. Gök cisimlerinin en parlağı olması, dünyayı aydınlatması bakımından gökyüzünün sultanı olan güneş, Allah'ın sembolü olarak düşünülmüştür. Çünkü tasavvuf inancında Allah, doğmayan ve batmayan güneştir. Aşkın en onulmazından maksat ilahi aşktır. Müslüman, ancak ölünce bu aşka kavuşacaktır. Maddi dünyada olduğu sürece onulmaz aşkı benliğinde taşıyacaktır. Bu nedenle yüreği yaralıdır. Yüreğine tuz bulutu savurmak, bir derdin acısını çoğaltmak demektir ve şair *yaraya tuz biber ekmek* deyimini telmih unsuru olarak kullanmıştır. Güneş, aynı zamanda İslam medeniyetini de simgelemektedir. Kısacası güneş, hem bir tabiat unsuru olarak hem Allah hem de İslam medeniyetinin simgesi olarak karşımıza çıkmaktadır.

*Lâmbalar eğri
Aynalar akrep meleği
Zaman çarpılmış atın son hayali
Ev miras değil mirasın hayaleti*

Lamba, bir aydınlatma aracıdır, ancak burada yol gösterici anlamında kullanılmaktadır. Eğri, doğrunun karşıtıdır ve dürüstlükten uzaklaşmanın ifadesidir. Dolayısıyla bugün toplumun önde gelenleri doğru yolda değillerdir. Bu doğru yol, Karakoç'a göre tabii ki Kuran'ın gösterdiği yoldur. Ayna, divan şiirinde gönlü sembolize eder. Aynanın parlak olması gönlün dünyevi isteklerden arınması demektir. Şair, aynaları akrep meleğine benzetmektedir. Akrep, Doğu ve Batı edebiyatlarında karanlığın ve kötülüğün simgesidir. Dolayısıyla "akrep meleği" sözcükleriyle oluşturulan paradoksal imajdan, gönüllerin kötülükle dolduğunu anlamaktayız. Şair, "Ev miras değil mirasın hayaleti" dizesinde "Arz, Müslümanlara mirastır." sözünden hareketle Müslümanların Birlik İdeali'ni İslam uygarlığının bir parçası yapar (Karakoç, 2007, s.63). "Ev" olarak nitelendirdiği İslam coğrafyasıdır, dar anlamda da Osmanlı'dır. Karakoç'a göre, mirasa sahip çıkılmamıştır.

*Ey gönlümün doğurduğu
Büyüttüğü emzirdiği
Kuş tüyünden
Ve kuş sütünden
Geceler ve gündüzlerde
İnsanlığa anıt gibi yükselttiği
Sevgili
En sevgili
Ey sevgili
Uzatma dünya sürgünümü benim*

Gönül, ilahi aşkın tecelli ettiği yerdir. İnsan Mutlak varlığı aklıyla değil, gönlüyle idrak edebilir. Bu nedenle aşk gönülde zuhur eder. Şair, İslami inancı gönlün doğurduğu, kuş sütüyle beslediği, kuş tüyü yataklarda büyüttüğü bir bebek olarak tasavvur etmektedir.

*Kuşlar uçar senin gönlünü taklit için
Ellerinden devşirir bahar çiçeklerini
Deniz gözlerinden alır sonsuzluğun haberini
Ey gönüllerin en yumuşağı en derini
Sevgili
En sevgili
Ey sevgili
Uzatma dünya sürgünümü benim*

Bu dizelerde Divan şiirinde şairlerin sevgilinin güzelliğini anlatmak için sıkça başvurdukları doğanın sevgiliye hayran olması ve ona öykünmesi tavrını ve baktığı her şeyde Mutlak varlığı gören Müslüman sanatçının genel bakış açısını görmekteyiz. Kuşların uçuşu gönle öykünme, bahar çiçekleri eller, deniz sonsuzluğunu gözlerden almaktadır. Tabiat unsurlarında en sevgiliyi görme tavrı, tasavvuf inancı içerisinde vahdet-i vücud anlayışı çağrıştırmaktadır. Aşağıdaki dizelerde de bu çağrışım sürmektedir:

*Yıllar geçti saban ölümsüz iz bıraktı toprakta
Yıldızlara uzanıp hep seni sordum gece yarılarında
Çatı katlarında bodrum katlarında
Gölgendi gecemi aydınlatan eşsiz lâmba
Hep Kanlıca'da Emirgan'da
Kandilli'nin kurşunî şafaklarında
Seninle söyleşip durdum bir ömrün baharında yazında
Şimdi onun birdenbire gelen sonbaharında
Sana geldim ayaklarına kapanmaya geldim
Af dilemeye geldim affa lâyık olmasam da*

Şair; gezdiği her yerde, gördüğü her şeyde Mutlak varlığı aramaktadır. Emirgan, Kanlıca, Kandilli semtleri İstanbul'un çeşitli eğlenceler düzenlenen mesire yerleridir. Neresi olursa olsun bulunduğu her yerde ve hayatının her döneminde Tanrı'nın varlığını hissetmektedir. Geceyi, Tanrı'nın gölgesi aydınlatmaktadır; çünkü Tanrı nurdur. Işığın gölgesi de yine ışık olacaktır. Karakoç'a göre İslam adeta çağların karanlığını yaran bir ışık gibi insana muştuların en güzelini yansıtır (Karakoç, 2015, s.106). "Gölgendi gecemi aydınlatan eşsiz lâmba" ifadeleri ile paradoksal imaj yaratılmıştır.

Şair şiirin buraya kadar olan bölümünde kafiye amacı gütmemiştir. Ancak şiirin son bendini kafiye ve redif kullanarak yazmıştır. Ahengi sağlayan unsurlar "ar" seslerinin oluşturduğu kafiye ve "vardır" redifidir. Bu bölüm 14 dizeden oluşmaktadır, tam bir gazel formunda yazılmasa da şekil itibarıyla 7 beyitlik bir gazeli andırmaktadır.

*Ülkedeki kuşlardan ne haber vardır
Mezarlardan bile yükselen bir bahar vardır*

İlahi aşkın, Tanrı'nın varlığı ve birliğinin vurgulandığı bu bölümde “ülkendeki kuşlar” ifadesi muhtemelen Sîmurg'a gönderme yapmaktadır. Mezarlardan baharın yükselmesi ise, daha önce de ifade ettiğimiz gibi Diriliş'i simgelemektedir.

*Aşk celladından ne çıkar madem ki yar vardır
Yoktan da vardan da ötede bir Var vardır*

Cellât, ölümü çağrıştırır. Âşık, sevdiği insan uğruna benliğinden bile vazgeçer. İlahi aşka ulaşmada da benliği öldürmek esastır. Bu nedenle aşk, bir cellâda benzetilmiştir. Tanrı, varlığı kesin olan, ancak cisim olarak var olmayandır. İnsan aklının idrak edebildiği “var” ve “yok” kavramlarından daha ötede aşkın bir varlıktır.

*Hep suç bende değil beni yakıp yıkan bir nazar vardır
O şarkıya özenip söylenecek mısralar vardır
Sakin kader deme kaderin üstünde bir kader vardır
Ne yapsalar boş göklerden gelen bir karar vardır
Gün batsa ne olur geceyi onaran bir mimar vardır
Yanmışsam külümden yapılan bir hisar vardır
Yenilgi yenilgi büyüyen bir zafer vardır
Sırların sırrına ermek için sende anahtar vardır*

Özenip mısralar söylenecek şarkı, Divan şiirini ve nazire geleneğini çağrıştırmaktadır. Dizelerdeki kader ile ilgili söylemler teslimiyet ve tevekkül düşüncesini hatıra getirmektedir. Yenilgi yenilgi büyüyen zafer, hem Hz. Âdem'in şeytana yenilerek cennetten çıkarılması ama tövbe ederek tekrar güçlenmesi hem de İslam uygarlığının Batı'ya yenilmesi ancak hatalardan ders alınarak Dirilmesi anlamına gelmektedir.

*Göğsünde sürgününü geri çağıran bir damar vardır
Senden ümit kesmem kalbinde merhamet adlı bir çınar vardır
Sevgili
En sevgili
Ey sevgili*

Bu ifadeler, “And olsun insanı biz yarattık ve nefisinin kendisine fışıldadıklarını biliriz. Çünkü biz ona şah damarından daha yakınız.” (Kaf Suresi, 16. Ayet). ayetini hatırlatmaktadır. İnsanoğlu, Tanrı'dan gelmiştir ve yine Tanrı'ya dönecektir. Tanrı merhamet edendir, kullarının günahlarını bağışlayandır. Şair bu nedenle ümidini kesmemektedir. Diğer bir anlam katmanı olarak da Diriliş metafiziğinin gerçekleşmesi umudunu görmekteyiz. Çınar sözcüğü bize Osmanlı'yı anımsatmaktadır. Çünkü çınar ağacı hem görkemi hem de uzun yaşaması yönüyle Osmanlı'nın simgesi olarak kullanılmıştır.

Sonuç olarak Karakoç, kendi poetikasını oluştururken geleneğin birikiminden yararlanmışır. İslami gelenek açısından önem taşıyan kişi ve kavramları şiirinde telmih unsuru olarak kullanmış; böylece sözcükler, çağrışımlarla zenginleşip anlam katmanları oluşturmuştur. Gül-bülbül, nergis-göz, bengisu, gönül-kuş, güneş mazmunları; Leyla-

Mecnun, Belkıs- Hz. Süleyman, Züleyha- Hz. Yusuf- Mısır, Hz. Meryem-Hz. İsa gibi Divan şiiri unsurlarının pek çoğunu şiirinde kullandığını; ancak bu unsurları eskiyi taklit ederek değil, kendi özgün ifadeleriyle sunduğunu görmekteyiz. Baştan sona İslami düşünce ile yazılan *Sürgün Ülkeden Başkentler Başkentine*” şiirinde ilahi aşk, vahdet-i vücûd, simurg, Şeb-i Arus gibi tasavvufî düşünceye ait pek çok unsur bulunmaktadır. “Çınar, İstanbul, Lale devri, Baki, Nefi, Şeyh Galib, ev” sözcükleri okuyucuya Osmanlı İmparatorluğunu ve uygarlığını anımsatmaktadır. Şiirde İstanbul bir sevgili aynı zamanda anne rolüyle dişil bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır. Şiirin son bölümü “vardır” redifi etrafında şekillenen 7 beyitlik bir gazel formunda yazılmıştır. Karakoç, şiirini sanat yapmaktan ziyade; kendi “Diriliş” ülküsünü ifade etmek için bir araç olarak kullanmaktadır.

KAYNAKÇA

- Akalın, Ş.H. ve diğer (2005), *Türkçe Sözlük*, TDK Yayınları, Ankara.
- Erdoğan, M. (2007), *Sezai Karakoç’un Şiirinde Peygamber Sevgisi*, [Elektronik Versiyon]. Diriliş Yazıları, Erişim tarihi: 24.11.2015.
- Kaplan, M. (2002), *Şiir Tahlilleri*, Dergâh Yayınları, İstanbul, 11. Baskı.
- Karakoç, S. (2007), *Diriliş Neslinin Amentüsü*, Diriliş Yayınları, İstanbul, 10. Baskı.
- _____ (2009), *Gün Doğmadan Şiirler*, Diriliş Yayınları, İstanbul, 7.Baskı.
- _____ (2010), *Memleketimizi Bölme, Parçalama Amaçlı Faaliyetlere Karşı Asıl Çare Gençliğe Ülkemizi, İslâm Dünyasını ve İnsanlığı Kurtaracak İdealin Verilmesidir*, [Elektronik Versiyon]. Diriliş Yazıları, , Erişim tarihi: 13.01.2016.
- _____ (2015), *Ruhun Dirilişi*, Diriliş Yayınları, İstanbul, 13.Baskı.
- _____ (2016), *Ülkemizin Ana Sorunlarının Temelinde Yatan Asıl Sebep, Toplumumuzun Kimlik Altyapı Yetersizliğidir*, [Elektronik Versiyon]. Diriliş Yazıları, Erişim tarihi: 28.04.2016.
- Kul, E. (2012), *Sezai Karakoç’un Şiirlerinde “Meryem” Sözcüğünün Kullanımı (Bağlam-İşlev)*, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, (C.5: 23)
- Macit, M. (2005), *Gelenekten Geleceğe Modern Türk Şiirinde Gelenegin İzleri*, Kapı Yayınları, İstanbul, 2. Baskı.
- Özger, M. (2013), “*Zamana Adanmış Sözler*”de Sevgili Metaforunun Yapısökümü, *JASSS*, (S.6/2:1641-1652)
- Özgül, M.K. (2005), *Gelenek Bozulurken Mazmuna Bakış*. H. Aynur vd.(Ed.), //Eski Türk Edebiyatı Çalışmaları 2 Eski Türk Edebiyatına Modern Yaklaşımlar I içinde (s.20-60). İstanbul: Turkuaz Yayınları.
- Shils, E. (2003), *Gelenek Nedir? Modernliğin Gölgesinde: Gelenek*, Doğu Batı Yayınları, (S.25: 112), 2.Baskı.
- Subaşı, N. (2003), *Kültürel Mirasın Çeşitliliği ve Seçicilik Sorunu*, Modernliğin Gölgesinde: Gelenek, Doğu Batı Yayınları, (S.25: 139), 2.Baskı.

HAVAYOLU İŞLETMELERİNDE YOLCU SADAKATİNİN TEMEL UNSURLARI

Nuriye GÜREŞ¹
Hilal İNAN²
Seda ARSLAN³

ÖZET

Türkiye’de son yıllarda, havayolunu kullanan yolcu sayısı artmıştır. Bu duruma paralel olarak, havayolu işletmeleri yoğun rekabetle karşı karşıya kalmıştır. Bu yüzden yeni müşteri kazanmak, müşterileri elde tutmak ve sadık müşteriler oluşturmak havayolu işletmeleri için daha da önemli hale gelmiştir. Dolayısıyla bu çalışmada, müşteri sadakatini etkileyebilen temel unsurlar araştırılmıştır. Çalışmada veri toplama yöntemi olarak, demografik değişkenleri de içeren 5’li Likert ölçeğiyle hazırlanan yüz yüze anket yöntemi kullanılmıştır. Araştırma, üniversite öğrencilerine uygulanmıştır. Veriler 365 cevaplayıcıdan alınmıştır. Verilerin analizi için Yapısal Eşitlik Modeli uygulanmıştır. Sonuçlar göstermiştir ki, kurumsal imaj, yolcu memnuniyeti üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Ayrıca müşteri memnuniyeti, müşteri sadakatinin önemli bir belirleyicisidir. Bulgulara dayanarak, havayolu işletmelerinin uzun vadede başarısı için bazı önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: havayolu işletmesi, kurumsal imaj, müşteri memnuniyeti, müşteri sadakati

KEY DRIVERS OF PASSENGER LOYALTY IN AIRLINES

ABSTRACT

In recent years, the number of passengers using airlines has been increasing in Turkey. In paralel with this situation, the airline companies have been faced with severe competition. Therefore gaining new customers, retaining them and providing loyal customers have become even more important for airlines. So in this study, the key factors that can effect customer loyalty have been searched. As data collecting method in the study, 5-point Likert type self-report questionnaire including demographic variables was used. The survey was applied to university students. The data was collected from 365 respondents. To analyze the data, structural equation modeling was applied. The results showed that corporate image was an important factor on passenger satisfaction. In addition, customer satisfaction was found as a significant determinant of customer loyalty. Based on the findings, some suggestions for airlines were offered for their success in the long run.

Keywords: airline company, corporate image, customer satisfaction, customer loyalty

¹ Doç.Dr., İskenderun Teknik Üniversitesi, Sivil Havacılık Y.O., Pazarlama, ngures98@gmail.com

² Doç.Dr., Çukurova Üniversitesi, İ.İ.B.F., İşletme, ihilal@cu.edu.tr

³ Arş.Gör., İskenderun Teknik Üniversitesi, Sivil Havacılık Y.O., Sivil Hava Ulaştırma İşletmeciliği, sedaarslan14@yahoo.com

1. Giriş

Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği (International Air Transport Association – IATA)'nin Şubat 2016 havayolu yolcu pazarı analizi verilerine göre, dünya genelinde havayolu yolcu trafiğindeki artış, bir önceki yıla göre %8.6 iken (<http://www.iata.org/whatwedo/Documents/economics/passenger-analysis-feb-2016.pdf>), Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü'nün Şubat 2016 yolcu trafiği verilerine göre, Türkiye genelinde bu artış, % 10.9 olmuştur (<http://www.dhmi.gov.tr/istatistik.aspx>). Yolcu trafiğinde, dünya ortalamasının üzerinde bir artışa sahip olan Türk havacılık sektöründe faaliyet gösteren havayolu işletmelerinin, bu yoğun rekabet ortamında başarılı olması giderek daha da zorlaşmaktadır. Yolcu sadakati rekabetçi avantajı etkileyen önemli göstergelerden biri olarak kabul edilmektedir (Akamavi vd., 2015: 529; Cooil vd., 2007:69; Mägi, 2003: 98). Be nedenle yolcu sadakatini sağlamak, işletmelerin pazar paylarını koruyabilmelerinde ve uzun vadede ayakta kalabilmelerinde etkili olabilecektir.

Uluslararası literatürde, farklı hizmet sektörlerinde (Anderson ve Fornell, 2000; Joo ve Sohn, 2008; Lin, 2007; Liu ve Zhao, 2005; Chou ve Kim, 2009) ve havacılık sektöründe (Akamavi vd., 2015; Dolnicar vd., 2011; Bejou ve Palmer, 1998; Sirdeshmukh vd., 2002; Forgas vd., 2010; Chang ve Chen, 2007; Lederman, 2007; Nadiri vd., 2008; An ve Noh, 2009), sadakat üzerine çalışmalar yapılmış olup, ulusal literatürde ise yolcu sadakatine yönelik çalışmalar nispeten daha azdır (Çalışır vd., 2016, Güreş vd., 2015; Kazançoğlu, 2011). Bu nedenle, konunun öneminden dolayı bu çalışmada kurumsal imajın ve memnuniyetin yolcu sadakati üzerindeki etkisi araştırılmıştır.

Araştırma, iki bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, kurumsal imaj, müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakati ile ilgili alan yazın taraması yapılmıştır. İkinci bölümde ise, araştırmanın yöntemi, araştırma bulguları ile bu bulgulara ilişkin tartışma ve sonuçlara yer verilmiştir.

2. Literatür

2.1. Kurumsal İmaj

Hizmetlerin bir performans olarak tanımlanması ve soyut bir yapıya sahip olmalarından dolayı, hizmet sağlayıcıları için güçlü bir kurumsal imaja sahip olmak sundukları hizmetin kalitesi açısından özellikle önemli bir kavramdır (Ruyter ve Wetzels, 2000:644). Grönroos (2006: 64)'a göre de pek çok hizmet işinde müşteriler, işletmeyi, işletmenin kaynaklarını ve yöntemlerini görebildikleri için kurumsal imajın hizmet işletmeleri için büyük bir önemi vardır.

Kurumsal imaj, kamuoyu gözünde işletmenin genel izlenimi şeklinde tanımlanabilir (Gray ve Balmer, 1998: 697; Nguyen ve Leblanc, 2001: 228). Kurumsal imaja ilişkin bir diğer tanımlama ise, işletmeye ilişkin tüketicilerin zihnindeki izlenim ve çağrışımlar, inanış ve tavırlar şeklinde gerçekleştirilebilir (Ruyter ve Wetzels, 2000:644). İşletmenin, ismi, mimarisi, sunduğu ürünlerin çeşitliliği, gelenekleri gibi hem fiziksel hem de davranışsal özellikleri ile ilgili bir kavram olan kurumsal imajın, fonksiyonel ve duygusal olmak üzere iki temel unsuru söz konusudur (Nguyen ve

Leblanc, 2001: 228). Fonksiyonel unsur, kolaylıkla ölçülebilen somut özelliklerle ilgili iken, duygusal unsur ise işletmeye karşı duygu ve düşüncelerle ortaya çıkan psikolojik boyut ile ilgilidir (Nguyen ve Leblanc, 2001: 228).

Literatürde, hizmet kalitesi ve kurumsal imajın, müşteri memnuniyeti ve müşteri sadakatine etkisinin tespiti üzerine çeşitli çalışmalar yürütülmüştür (Nguyen ve Leblanc, 2001; Hu vd., 2009; Cameran vd., 2010). Hu ve diğerlerinin 2009 yılında yapmış oldukları çalışmaya göre yüksek hizmet kalitesi; üstün değer algısı, müşteri memnuniyeti ve olumlu bir kurumsal imaj algısına yol açmakta, ayrıca olumlu bir imaj, müşteri sürekliliğini de olumlu yönde etkileyebilmektedir.

Tüketicilerin satın alma davranışları üzerinde önemli bir rol oynayan kurumsal imaj, müşteri sadakatinin geliştirilip korunmasında da önemlidir (Nguyen ve Leblanc, 2001: 227).

H1: Havayolu işletmelerinde, kurumsal imajın yolcu memnuniyeti üzerinde doğrudan ve pozitif bir etkisi vardır.

H2: Havayolu işletmelerinde, kurumsal imajın yolcu sadakati üzerinde doğrudan ve pozitif bir etkisi vardır.

2.2. Müşteri Memnuniyeti

Müşteri memnuniyetine yönelik pazarlama literatüründe oldukça farklı tanımlamalar mevcuttur. Oliver'e göre (1999) müşteri memnuniyeti; bir ürün ya da hizmetin tüketimi sonucunda o ürün ya da hizmetin tüketicinin bazı arzu, istek ve ihtiyaçlarını karşılaması ve bu karşılamanın sonucu olarak tüketicinin tatmin düzeyinin keyif verici olması şeklinde tanımlanmaktadır. Nykiel (2005: 200) müşteri memnuniyetini; müşterilerin beklentileri ile müşterilerin ürün ya da hizmetlere karşı algıladıkları değer toplamı olarak belirlerken; Tse ve Wilton (1988:204)'a göre ise, müşterilerin ürün ya da hizmetlere yönelik beklentileri ile söz konusu ürün ya da hizmetlerin tüketiminden sonraki durum arasındaki algılanan farkın değerlendirilmesi, müşteri memnuniyeti olarak tanımlanabilmektedir.

Müşteri memnuniyetinin sağlanabilmesi, diğer bir ifadeyle memnun bir müşteri; işletmelere ciddi avantajlar sunabilmektedir. Bu avantajlar; müşteri kaybını azaltma ve müşterilerin söz konusu işletmelerin sürekli müşterisi olma durumunu artırma, işletmenin ürün ya da hizmetlerinin müşteri istek ve ihtiyaçları ile daha fazla örtüşmesi, olumlu ağızdan ağza iletişimi, marka değerini, kurumsal imajı ve müşteri sadakatini yükseltme, fiyat elastikiyetini azaltma, müşteri şikayetlerini çözmek için para ve zaman tasarrufu sağlama, yeni müşteri elde edebilmek için gerçekleştirilen indirim, kampanya, reklam gibi masrafları düşürme olabilmektedir (Cronin ve Taylor 1992:125; Boulding vd., 1993:16; Anderson 1998:5; Yüksel ve Rimmington, 1998:63; Bolton vd., 2000:103; Reinartz ve Kumar, 2003:80; Russ, 2006:1; Fornel, 1992:10; Hacıfendioğlu ve Koç, 2009:149).

Bu açıdan değerlendirildiğinde, hizmet sektöründe faaliyet gösteren havayolu işletmeleri de, yukarıda bahsedilen avantajlardan yararlanabilmek ve sürdürülebilir rekabetçi avantajlar elde edebilmek için; mevcut ve potansiyel yolcularının istek ve ihtiyaçlarını doğru bir şekilde tespit edebilmeli ve onlara bu doğrultuda kaliteli hizmetler sunabilmelidir (Güreş vd., 2015: 48).

Müşteri memnuniyetinin, müşteri sadakatının öncüllerinden biri olduğu konusunda uzlaşma söz konusudur (Morgan ve Hunt, 1994; Forgas vd., 2010). Sadık müşteriler her zaman memnun müşteriler değildir, ancak memnun müşteriler sadık müşteri olma eğilimindedir (Fornell, 1992:7).

Zameer vd. (2015:442)'nin hizmet sektöründe yer alan bankacılık alanında yapmış olduğu çalışmada; hizmet kalitesi, kurumsal imaj ve müşteri memnuniyeti arasında pozitif ve anlamlı bir ilişki tespit edilmiştir.

H3: Havayolu işletmelerinde, yolcu memnuniyetinin yolcu sadakati üzerinde doğrudan ve pozitif bir etkisi vardır.

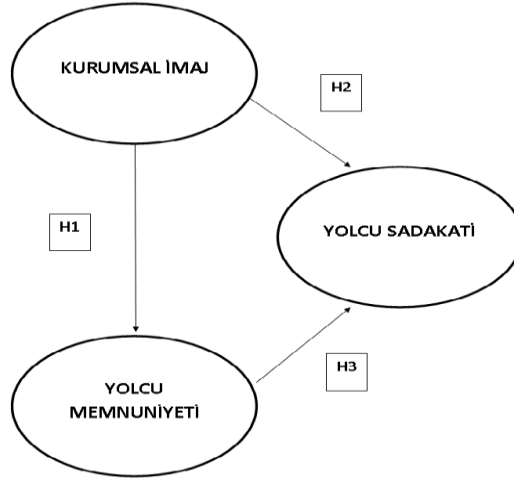
2.3. Müşteri Sadakati

Günümüz dünyasında küreselleşmeyle birlikte, gerek ürün gerekse hizmet sunan işletmelerin, faaliyette buldukları pazarlarda sert rekabet koşulları ile karşı karşıya kaldığı görülmektedir. Bu ortamda işletmelerin başarılı olabilmeleri ve sürdürülebilir kar sağlayabilmeleri, müşterileri ile uzun dönemli ilişki kurabilmelerine, diğer bir ifadeyle müşteri sadakatının oluşturulmasına bağlı olabilmektedir (Mutlu ve Polat Seslikoyuncu, 2015: 218).

Oliver (1999: 34)'a göre müşteri sadakati; tüm durumsal etkenlere ve pazarlama çabalarına rağmen, müşterilerin tercih edilen ürün/hizmetin gelecekte yeniden müşterisi olmak ya da yeniden o ürün/hizmeti satın almak için derin bir bağlanma hissiyatı ve bunu yapabilmek amacıyla müşterilerin aynı markayı tekrar satın almalarıdır. Dick ve Basu (1994: 99-113)'ya göre müşteri sadakati ise, bireylerin sosyal normlar ve durumsal faktörler aracılığı ile bir ürün/hizmete karşı nispi tutumları ile o ürün/hizmetin yeniden müşterisi olma arasındaki ilişkidir. Çatı ve Koçoğlu (2008: 169) müşteri sadakatının; müşterilerin, işletmeler tarafından sunulan ürün / hizmete yönelik davranışsal ve tutumsal yönleri içeren tekrarlı satın alma olduğunu belirtmiştir.

İşletmeler tarafından müşteri sadakatının sağlanması neticesinde, işletme ürün ya da hizmetlerin satışlarında süreklilik sağlanabilmekte ve yeni müşteriler daha kolay bir şekilde elde edilebilmektedir (Doyle, 2003: 236). Ayrıca sadık müşterilere yönelik pazarlama faaliyetlerini yürütmenin maliyeti, yeni müşteri kazanmak için katlanılan maliyetten daha az olabilmektedir. Dolayısıyla sadık müşteriler, işletmelerin yüksek miktarlardaki maliyetlerini azaltarak, karlılıklarını arttırma konusunda ciddi katkılar sağlayabilecektir (Karpat, 1998: 23; Lin ve Wang, 2006: 272).

Araştırma modeli şekil 1'deki gibidir.

Şekil 1: Araştırmanın Modeli

3. Yöntem

Bu bölümde araştırma kapsamında anket soruları, verilerin toplanması, verilerin analizi ve bulgular ile ilgili bilgiler yer almaktadır.

3.1. Anket Soruları

Araştırmaya yönelik anket çalışması, 2 bölümden oluşmaktadır. İlk bölümde, kurumsal imaj, yolcu memnuniyeti ve yolcu sadakatine yönelik sorular, Chou ve Kim (2009)'un çalışmasından yararlanarak oluşturulmuş ve havacılık sektörüne uyarlanarak son hali verilmiştir. Değişkenlere yönelik sorular, (1) Kesinlikle katılmıyorum (5) Kesinlikle katılıyorum şeklinde 5'li Likert ölçeğiyle hazırlanmıştır. İkinci bölümde ise katılımcıların demografik özellikleri ve uçuş bilgilerini içeren; cinsiyet, yaş, medeni durum ile uçuş amacına yönelik sorular yer almıştır.

3.2. Verilerin Toplanması

Araştırma kapsamında, üniversite öğrencilerine, kolayda örnekleme yöntemi ile yüz yüze anket çalışması gerçekleştirilmiştir. Bu kapsamda, havayolu seyahat deneyimi yaşamış olan 380 üniversite öğrencisine anket uygulanmış, ancak geçersiz anketlerin bulunması nedeniyle, 365 yolcu anketi analize tabi tutulmuştur.

3.3. Verilerin Analizi

Verilerin analizi amacıyla; LISREL kullanılarak Yapısal Eşitlik Modeli uygulanmıştır. Yapısal eşitlik modelleri (YEM), gözlenen (observed) ve gözlenemeyen (gizil - latent) değişkenler arasındaki nedensel ilişkilerin sınanmasında kullanılan kapsamlı bir istatistiksel tekniktir. Özellikle ekonometri, psikoloji, sosyoloji, pazarlama ve eğitim bilimlerinde değişkenler arasındaki ilişkilerin değerlendirilmesinde ve kuramsal modellerin sınanmasında kullanılan önemli bir araçtır. YEM, gizil değişkenler

seti arasında bir nedensellik yapısının var olduğunu ve gizil değişkenlerin gözlenen değişkenler aracılığıyla ölçülebildiğini varsayar (Yılmaz, 2004:785).

Ayrıca demografik verilerin analizinde ise, SPSS yardımıyla frekans tabloları oluşturulmuştur. Havayolu işletmelerinin yolcularına yönelik oluşturulan kurumsal imaj, memnuniyet ve sadakat sorularına güvenilirlik analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda Cronbach Alfa Katsayısı; kurumsal imaj için 0.746, müşteri memnuniyeti için 0.717, müşteri sadakati için ise 0.705 olarak hesaplanmıştır.

3.4. Bulgular

Demografik veriler incelendiğinde; katılımcıların %52.9'unun kadın, % 47.1'inin erkek olduğu görülmüştür. Katılımcıların çoğunluğunun yaş grubu 20 – 29 (% 69.9) olup, % 76.2'sibekardır. Yolcuların seyahat amaçları incelendiğinde; en fazla tatil (% 46.6) ve arkadaş / akraba ziyareti (% 30.7) amacıyla seyahat ettikleri belirlenmiştir.

Modelin uyumuna ilişkin analiz sonuçları tablo 1'de, parametre tahminlerine ve t değerlerine tablo 2'de, , araştırmanın nihai modeli ise şekil 2'de verilmiştir. Önerilen modelin uyum ölçütleri sonuçları ile standart değerler kıyaslandığında sonuçların kabul edilebilir uyum değerleri içinde olduğu görülmektedir.

Tablo 1: Önerilen Modelin Uyum Değerleri ve Standart Uyum Ölçütleri

Uyum Ölçüleri	İyi Uyum	Kabul Edilebilir Uyum	Önerilen Model
RMSEA	$0 < RMSEA < 0.05$	$0.05 \leq RMSEA \leq 0.10$	0.075
GFI	$0.95 \leq GFI \leq 1$	$0.90 \leq GFI \leq 0.95$	0.94
(χ^2 / s.d.)	< 2	< 3	(95.84 / 33) = 2.90

Kaynak: Schermelleh – Engel ve Moosbrugger, 2003.

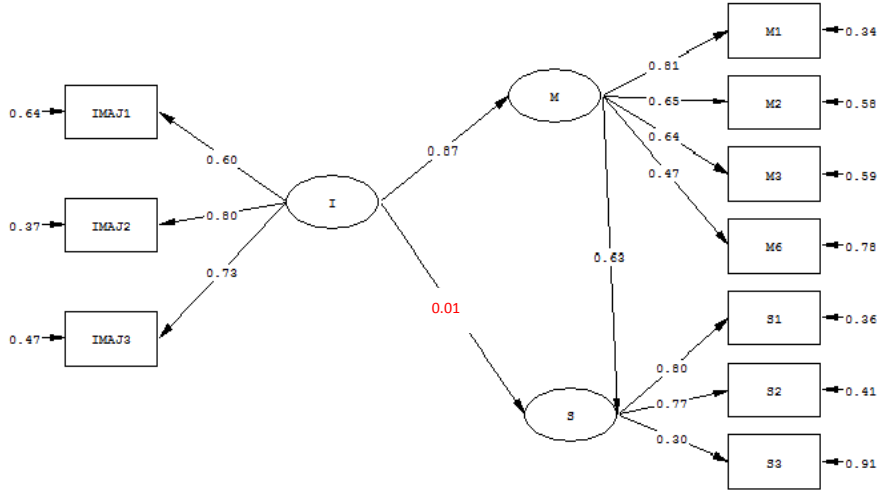
Tablo 2 ve Şekil 2'den de görülebileceği gibi kurumsal imaj ve yolcu memnuniyeti değişkenleri arasındaki ilişki katsayısı 0.87 (IMAJ → M) olarak tahmin edilmiştir. Kurumsal imaj gizil değişkenindeki bir birimlik artış, memnuniyet bağımlı gizil değişkenini 0.87'lik bir artışla etkilemektedir. Bu katsayı pozitif ve % 5 anlam düzeyinde istatistiksel olarak anlamlıdır. Buradan hareketle, havayolu işletmesinin kurumsal imajını iyileştirmeye yönelik faaliyetleri arttıkça, yolcuların havayolu işletmesine yönelik memnuniyet düzeyinin de artacağı veya kurumsal imaj seviyesi azaldıkça, havayolu işletmesi hizmetlerinden memnun olma düzeyinin azalacağı yorumları yapılabilir.

Benzer şekilde, memnuniyet ile sadakat değişkenleri arasındaki ilişki katsayısı 0.63 (M → S) olarak tahmin edilmiştir. Memnuniyet gizil değişkenindeki bir birimlik artış, sadakat bağımlı gizil değişkenini 0.63'lik bir artışla etkilemektedir. Yine burada da katsayı pozitif ve % 5 anlam düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı çıkmış olup, yolcu memnuniyet düzeyi arttıkça, yolcuların havayolu işletmelerine olan sadakatinin de artacağı ya da memnuniyet seviyesi azaldıkça, yolcu sadakatinin azalacağı söylenebilir.

Tablo 2: Değerler için ilişki katsayılarının en çok olabilirlik tahminleri, t değerleri ve R² değerleri

Değişkenler	İlişki Katsayıları (t - değeri)	R ²
IMAJ	IMAJ → M	
	0.87 (14.17)	
	IMAJ → S	
	0.01 (0.04)	
IMAJ1	0.60 (11.59)	0.36
IMAJ2	0.80 (16.50)	0.63
IMAJ3	0.73 (14.79)	0.53
M	M → S	
	0.63 (3.21)	
M1	0.81 (16.66)	0.66
M2	0.65 (12.08)	0.42
M3	0.64 (11.92)	0.41
M6	0.47 (8.58)	0.22
S		
S1	0.80 (12.19)	0.64
S2	0.77 (10.40)	0.59
S3	0.30 (4.99)	0.08

Kurumsal imaj bağımsız gizil değişkeni üç maddeden oluşmaktadır ve bu maddelerin pozitif katsayılarla sahip olduğu görülmektedir. Bu katsayıların en büyüğü IMAJ 2 (0.80). Bunun anlamı, havayolu işletmesinin, yolcuların ihtiyaçlarını etkin bir şekilde karşıladıkça, yolcuların havayolu işletmesinin kurumsal imajına yönelik olumlu algılamalarında da artış söz konusu olabilecektir.

Şekil 2: Araştırmanın Nihai Modeli

Yolcu memnuniyeti gizil değişkeni ise, dört maddeden oluşmakta olup, bu katsayıların en büyüğü M1 (0.81)'dir. Buradan yolcuların seyahat ettikleri havayolu işletmesine yönelik memnuniyetlerinde, havayolu işletmesinin sunduğu hizmetlerin kalitesinin son derece önem taşıdığı görülmektedir.

Havayolu işletmelerinin kurumsal imajın yolcu sadakati üzerinde etkisi bulunamamıştır. Dolayısıyla H2 reddedilmiş olup, H1 ve H3 kabul edilmiştir.

4. Tartışma ve Sonuç

Türk havayolu sektöründe yolcuların havayolunu daha fazla tercih etmeye başlamasıyla, havayolu işletmelerinin, yolcuları kendi işletmelerine çekmeleri ve sadık müşteri haline getirmeleri son derece önemli hale gelmiştir. Bu nedenle havayolu işletmeleri tarafından müşteri sadakatini etkileyen faktörlerin bilinmesi, işletmenin uzun vadede başarısı için, etkili olabilecektir. Bu kapsamda yolcu sadakatini etkileyen faktörlerin araştırıldığı bu çalışma sonucunda; Akamavi vd. (2015), Forgas vd. (2010), Gures vd. (2015) ve Namukasa (2013)'nin bulduğu sonuçlara paralel olarak, yolcu memnuniyetinin yolcu sadakati üzerinde doğrudan ve pozitif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Ancak bu sonuç, Çalışır vd. (2016)'nin çalışması tarafından desteklenmemiştir.

Yolcu memnuniyetini ölçmek için cevaplayıcılara yöneltilen ifadelerde, yolcuların havayolu işletmesinin sunduğu hizmetten memnun olup olmamaları, en önemli cevap olarak görülmüştür. Bu nedenle, havayolu işletmelerinin, hizmetlerin birçok performanstan oluşan bir süreç (Grönroos, 2000: 46) olduğunu göz önüne alarak, hizmetlerini tek seferde ve doğru olarak tasarlamaları ve sunmaları gerekmektedir. İlaveten havayolu işletmelerinin hizmetlerinin içeriğini zenginleştirilmesi, yolculara daha kaliteli hizmet sunması ve özellikle sosyal medya araçlarını da etkin bir şekilde kullanarak, kendilerini rakip havayollarından farklılaştırması, başarıları için zorunlu hale gelmiştir.

Hu ve Huang (2011); Andreassen ve Lindestad (1998)'in çalışmalarına benzer olarak, kurumsal imajın yolcu memnuniyeti üzerinde doğrudan ve pozitif etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Yolcuların, havayolu işletmesinin kurumsal imajını olumlu olarak değerlendirmesinde, yolcuların ihtiyaçlarını etkin bir şekilde karşılanıp karşılanmadığı ifadesinin ön plana çıktığı görülmüştür. Bu nedenle, havayolu işletmelerinin, yolcuların ihtiyaç ve beklentilerini farklı yöntemlerden yararlanarak (anket, odak grup görüşmeleri, gözlem, gizli müşteri uygulaması, sosyal medya araştırmaları, müşteri şikayetlerinin etkin bir şekilde değerlendirilmesi vb.) doğru bir şekilde belirlemeleri gerekmektedir. Özellikle uçuş öncesi, uçuş sırası ve uçuş sonrası hizmetlerin, yolcuların ihtiyaç ve beklentilerini karşılayacak şekilde tasarlanması ve hatta beklentilerin de ötesinde bir hizmet sunulması, yolcu memnuniyetinin ve dolayısıyla yolcu sadakatinin sağlanmasında kilit rol oynayabilecektir.

Bu çalışmada sadece kurumsal imaj ve memnuniyetin, yolcu sadakati üzerindeki etkisi araştırılmış olup, kurumsal imajın sadakat üzerinde doğrudan bir etkisinin olmadığı, ancak memnuniyet üzerinden dolaylı bir etkisinin olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Modelde R²'ler incelendiğinde, memnuniyetin yolcu sadakati bağımlı değişkenindeki değişimin %63'ünü açıkladığı görülmüştür. Söz konusu gizil değişkenin, yolcu sadakatini açıklamada tam olarak yeterli olmadığı, bu yüzden yolcu sadakatini açıklayan başka değişkenlerin de (algılanan hizmet değeri, algılanan güven

düzeyi, fiyat, emniyet vb.), bundan sonra yapılacak çalışmalarda modele dahil edilmesi, yolcu sadakatının daha iyi anlaşılabilmesi açısından faydalı olabilecektir.

Ayrıca bu çalışmada sadece nicel araştırma yönteminden yararlanılmış olup, bundan sonraki çalışmaların nitel yöntemlerle de desteklenmesi ve örneklem hacminin artırılarak daha fazla kişiye anket uygulanması yolcu sadakati konusunda daha net sonuçlar elde edilmesinde faydalı olabilecektir.

KAYNAKLAR

- Akamavi, R. K., Mohamed, E., Pellmann, K. Ve Xu, Y. (2015). Key Determinants of Passenger Loyalty in the Low-cost Airline Business. *Tourism Management*, 46, 528 – 545.
- An, M. ve Noh, Y. (2009). Airline Customer Satisfaction and Loyalty: Impact of In-Flight Service Quality”. *Service Business*, 3 (3), 293 – 307.
- Anderson, E. (1998). Customer Satisfaction and Word-of-mouth. *Journal of Service Research*, 1(1), 1 – 14.
- Anderson, E. W. ve Fornell, C. (2000). Foundations of the American Customer Satisfaction Index. *Total Quality Management*, 11(7), 869–882.
- Bejou, D. ve Palmer, A. (1998). Service Failure and Loyalty: An Exploratory Empirical Study of Airline Customers. *Journal of Services Marketing*, 12 (1), 7 – 22.
- Bolton, R. N., Kannan, P.K. ve Bramlett, M. D. (2000). Implications of Loyalty Program Membership and Service Experience for Customer Retention and Value. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 28(1), 95-108.
- Boulding, W., Kalra, A., Staelin, R. ve Zeithaml, V. A. (1993). A Dynamic Process Model of Service Quality: From Expectations to Behavioral Intentions. *Journal of Marketing Research*, 30 (February), 7-27.
- Calisir, N., Basak, E. ve Calisir, F. (2016). Key Drivers of Passenger Loyalty: A Case of Frankfurt – Istanbul Flights. *Journal of Air Transport Management*, 53 (June 2016), 211-217.
- Cameran, M., Moizer, P. ve Pettinicchio, A. (2010). Customer Satisfaction, Corporate Image and Service Quality in Professional Services. *The Service Industries Journal*, 30(3), 421-435.
- Chou, J.S. ve Kim, C. (2009). A Structural Equation Analysis of the QSL Relationship with Passenger Riding Experience on High Speed Rail: An Empirical Study of Taiwan and Korea. *Expert Systems with Applications*, 36 (2009), 6945–6955.
- Chang, Y. H. ve Chen, F. Y. (2007). Relational Benefits, Switching Barriers and Loyalty: A Study of Airline Customers in Taiwan. *Journal of Air Transport Management*, 13 (2007), 104–109.
- Cooil, B., Keiningham, T. L., Aksoy, L. ve Hsu, M. (2007). A Longitudinal Analysis of Customer Satisfaction and Share of Wallet: Investigating the Moderating Effect of Customer Characteristics. *Journal of Marketing*, 71 (1), 67-83.
- Cronin, J.J. ve Taylor, S.A. (1992). Measuring Service Quality: A Reexamination and Extension. *Journal of Marketing*, 56, 55-68.
- Çatı, K. ve Koçoğlu, C. M. (2008). Müşteri Sadakati ile Müşteri Tatmini Arasındaki İlişkiyi Belirlemeye Yönelik Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 19, 167-188.

- Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü, Şubat 2016 Yolcu Trafığı İstatistikleri, <http://www.dhmi.gov.tr/istatistik.aspx> (Erişim Tarihi: 01.05.2016).
- Dick, A. ve Basu, K. (1994). Customer Loyalty: Toward an Integrated Conceptual Framework. *Journal of the Academy of Marketing Science*, 22 (2), 99–113.
- Dolnicar, S., Grabler, K., Grün, B. ve Kulnig, A. (2011). Key Drivers of Airline Loyalty. *Tourism Management*, 32 (2011), 1020-1026.
- Doyle P. (2003). Değer Temelli Pazarlama, Mediacat Yayınevi, İstanbul.
- Fornell, C. (1992). A National Customer Satisfaction Barometer: The Swedish Experience. *Journal of Marketing*, 56 (January 1992), 6 – 21.
- Forgas, S., Moliner, M.A., Sanchez, J. ve Palau, R. (2010). Antecedents of Airline Passenger Loyalty: Low-cost versus Traditional Airlines. *Journal of Air Transport Management*, 16 (4), 229-233.
- Gray, E. R. ve Balmer, J. M. (1998). Managing Corporate Image and Corporate Reputation. *Long Range Planning*, 31(5), 695-702.
- Grönroos, C. (2000). Service Management and Marketing, John Wiley&Sons Ltd, UK.
- Grönroos, C. (2006). Service management and Marketing: A Customer Relationship Management Approach, John Wiley&Sons Ltd, UK.
- Güres, N., Arslan, S. ve Yılmaz, H. (2015). E-Service Quality, Passenger Satisfaction and Passenger Loyalty Relationship in Airline Industry. *Journal of Management, Marketing & Logistics*, 2(1), 44-56.
- Hacıfendioglu, Ş. ve Koç, Ü. (2009). Hizmet Kalitesi Algılamalarının Müşteri Bağlılığına Etkisi ve Fast-Food Sektöründe Bir Araştırma. *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (18) 2009 / 2, 146 – 167.
- Hu, K. C. ve Huang, M. C. (2011). Effects of Service Quality, Innovation and Corporate Image on Customer's Satisfaction and Loyalty of Air Cargo Terminal. *International Journal of Operations Research*, 8 (4), 36–47.
- Hu, H. H., Kandampully, J., ve Juwaheer, T. D. (2009). Relationships and Impacts of Service Quality, Perceived Value, Customer Satisfaction, and Image: An Empirical Study. *The Service Industries Journal*, 29(2), 111-125.
- IATA. Air Passenger Market Analysis February 2016, <http://www.iata.org/whatwedo/Documents/economics/passenger-analysis-feb-2016.pdf> (Erişim Tarihi: 01.05.2016).
- Johan, M. R. M., Noor, D. N. A. Z. M., Bahar, N., Yan, L. M., ve Ping, L. H. (2014). Factors Affecting Customer Loyalty Towards Airlines Industry in Malaysia: An Exploratory Analysis. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*, October, 6 (6), 12 – 23.
- Joo, Y. G. ve Sohn, S. Y. (2008). Structural Equation Model for Effective CRM of Digital Content Industry. *Expert Systems with Applications: An International Journal*, 34(1), 63–71.
- Karpat, I. (1998). Müşteri Tatmininin Sağlanması. *Pazarlama Dünyası*, 12 (71), 22-24.
- Kazançoğlu, İ. (2011). Havayolu Firmalarında Müşteri Sadakatinin Yaratılmasında Kurum İmajının ve Algılanan Hizmet Kalitesinin Etkisi. *Akdeniz İ.İ.B.F. Dergisi*, 21 (2011), 130-158.

- Lederman, M. (2007). Do Enhancements to Loyalty Programs Affect Demand? The Impact of International Frequent Flyer Partnerships on Domestic Airline Demand. *The RAND Journal of Economics*, 38, 1134–1158.
- Lin, H. ve Wang, Y. (2006). An Examination of the Determinants of Customer Loyalty in Mobile Commerce Contexts. *Information and Management*, 43, 271-282.
- Liu, J. ve Zhao, P. (2005). Constructing Quality–Satisfaction–Loyalty Chain System: An Empirical Study of Insurance Industry in China. In *IEEE 2005 – International Conference on Services Systems and Services Management*, Proceedings of ICSSSM’05, Vol. 2, 1237–1241.
- Mägi, A. W. (2003). Share of Wallet in Retailing: The Effects of Customer Satisfaction, Loyalty Cards and Shopper Characteristics. *Journal of Retailing*, 79 (2003), 97–106.
- Morgan, R.M. ve Hunt, S.D. (1994). The Commitment-Trust Theory of Relationship Marketing. *Journal of Marketing Research*, 58, 20–38.
- Mutlu, H. M. ve Polat Seslikoyuncu, İ. (2015). The Relationship Between Ground Service Quality and Customer Loyalty. *International Academic Conference on Management, Economics and Marketing*, Hungary-Budapest (IAC-MEM 2015), 217 – 223.
- Nadiri, H., Hussain, K., Ekiz, E. H. ve Erdoğan, Ş. (2008). An Investigation on the Factors Influencing Passengers' Loyalty in the North Cyprus National Airline. *The TQM Journal*, 20 (3), 265 – 280.
- Namukasa, J. (2013). The Influence of Airline Service Quality on Passenger Satisfaction and Loyalty. *The TQM Journal*, 25(5), 520 – 532.
- Nguyen, N. & Leblanc, G. (2001). Corporate Image and Corporate Reputation in Customers' Retention Decisions in Services. *Journal of Retailing and Consumer Services*, 8(4), 227-236.
- Nykiel, R. A. (2005). *Hospitality Management Strategies*. Upper Saddle River, New Jersey.
- Oliver, R.L. (1999). Whence Consumer Loyalty. *Journal of Marketing*, 63 (Special Issue), 33-44.
- Reinartz, W.J. ve Kumar, V. (2003). The Impact of Customer Relationship Characteristics on Profitable Lifetime Duration. *Journal of Marketing*, 67 (January), 77-99.
- Russ, K. R. (2006). Consumer Expectation Formation in Health Care Services: A Psycho-Social Model. *Dissertation B.S.*, December, Louisiana State University.
- Ruyter, K. D. ve Wetzels, M. (2000). The Role of Corporate Image and Extension Similarity in Service Brand Extensions. *Journal of Economic Psychology*, 21(6), 639-659.
- Schermelleh – Engel, K. ve Moosbrugger, H. (2003). Evaluating the Fit of Structural Equation Models: Tests of Significance and Descriptive Goodness-of-Fit Measures. *Methods of Psychological Research Online*, 8 (2), 23-74.
- Sirdeshmukh, D., Singh, J. ve Sabol, B. (2002). Consumer Trust, Value, and Loyalty in Relational Exchanges. *Journal of Marketing*, 66 (1), 15-37.
- Tse, D. K. ve Wilton, P. C. (1988). Models of Consumer Satisfaction Formation: An Extension. *Journal of Marketing Research*, 25, 204–212.

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 239-256

Yılmaz, V. (2004). Consumer Behaviour of Shopping Center Choices. *Social Behaviour and Personality*, 32 (8), 783 – 790.

Yuksel, A. ve Rimmington, M. (1998). Customer-Satisfaction Measurement: Performance Counts. *Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly*, 39 (6), 60-70.

Zameer, H., Tara, A. ve Mohsin, A. (2015). Impact of Service Quality, Corporate Image and Customer Satisfaction Towards Customers' Perceived Value in the Banking Sector in Pakistan. *International Journal of Bank Marketing*, 33 (4), 442 – 456.

TEŞEKKÜR:

Bu çalışmada araştırmanın yapılmasında yardımcı olan Elif ÖZBEK'e teşekkür ederiz.

**KONAKLAMA VE YİYECEK HİZMETİ FAALİYETLERİ ALT
SEKTÖRÜNÜN ÖLÇEK TEMELİNDE FON AKIM ANALİZİ: TÜRKİYE
CUMHURİYET MERKEZ BANKASI SEKTÖR BİLANÇOLARI ÜZERİNDE
BİR ARAŞTIRMA**

Erdiñç KARADENİZ¹
Levent KOŞAN²
Mehmet BEYAZGÜL
Selda DALAK

ÖZET

Bu çalışmanın amacı konaklama ve yiyecek hizmetleri alt sektöründeki işletmelerin ölçek temelinde fon kaynak ve kullanımlarının karşılaştırmalı olarak analiz edilmesidir. Bu amaçla Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Sektör Bilançoları kullanılarak sektördeki küçük, orta ve büyük ölçekli işletmelerin 2014 yılına ait fon akım tabloları üzerinde analiz gerçekleştirilmiştir. Analiz sonucunda sektördeki bütün işletmelerin aktif yatırıma gittiği ve en büyük fon kullanımının duran varlık yatırımları olduğu saptanmıştır. En önemli fon kaynaklarının ise uzun vadeli yabancı kaynak olduğu belirlenmiştir. Küçük ölçekli işletmelerde faaliyetler sonucu fon yaratılmadığı buna karşın orta ve büyük ölçekli işletmelerde faaliyetlerden fon kaynağı yaratıldığı belirlenmiştir. Ayrıca küçük ve büyük ölçekli işletmelerde özkaynaklardan fon yaratılmasına rağmen orta ölçekli işletmelerde özkaynak artışıyla fon yaratılmadığı saptanmıştır. Genel olarak sektördeki bütün işletmelerin varlık yatırımlarının finansmanında dengeli bir fon kaynağı yaratma eğilimi içerisinde oldukları saptanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Fon, Fon Akım Analizi, Fon Akım Tablosu, Sektör Bilançoları

**FUNDS FLOW ANALYSIS OF ACCOMMODATION AND FOOD SERVICE
ACTIVITIES SUBSECTOR BASED ON THE SCALE: A RESEARCH ON THE
CENTRAL BANK OF THE REPUBLIC OF TURKEY SECTOR COMPANY
ACCOUNTS**

ABSTRACT

The purpose of this study is to comparative analyzed of the fund sourcing and using of Accommodation and Food Activities Sector on the basis of scale. In this context with the help of Central Bank of Republic of Turkey (CBRT) Company Accounts, funds flow analysis of small, medium and big enterprises which operating in Accommodation and Food Activities Sector for the year 2014 by using of statements of fund flow. As a result of analysis, all companies were determined to made asset investments and capital expenditures is the biggest using of funds. It was also found that the most important source of fund is to long term debt. In small business, it is determined that funds cannot be created as a result of operating, whereas funds can be created as a result of operating in medium and large business. Also, it was determined that despite the creation of equity funds in small and large-scale enterprises, it was not

¹ Doç.Dr., Mersin Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turizm İşletmeciliği, drekaradeniz@gmail.com

² Doç.Dr., Mersin Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Turist Rehberliği, leventkosan@hotmail.com

created funds with equity increase in medium-sized enterprises. Overall, it was found that all enterprises in the sector tend to balance financing of the asset investments.

Key Words: Fund, Fund Flow Analyses, Statement of Fund Flow, Company Accounts.

Giriş

1980'li yıllardan sonra küreselleşmeyle beraber sermaye hareketlerinin hızlanması, işletmelerin büyüme eğilimi içerisinde olması, iletişim ve bilgisayar teknolojisindeki gelişmeler ve finansal liberizasyon sonucunda finans fonksiyonunun özellikle orta boy ve büyük işletmelerin çoğunda bağımsız bir departman olarak yapılandığı görülmektedir. Küçük ölçekli işletmelerde de finans fonksiyonunun önemi her geçen gün daha etkin bir şekilde kendini göstermektedir. Özellikle finansal yönetim ya da işletme finansının konusunun işletmelerde ihtiyaç duyulan fon kaynaklarının bulunması, seçimi ve işletme amaçlarına paralel olarak söz konusu fonların en etkin olarak firma değeri yaratma yönünde yatırılması olması, finans fonksiyonunun önemini günümüz ekonomik şartları bağlamında daha güçlü bir şekilde vurgulamaktadır. Bu bağlamda özellikle işletmelerin yatırımlarını gerçekleştirmek için ihtiyaç duyacakları fonların nasıl yaratıldığı ve bu fon kaynaklarının nerelere yatırıldığına analiz edilmesi önem arz etmektedir.

Turizm sektörü dünyanın en hızlı büyüyen sektörleri içerisinde yer almaktadır. Bu hızlı büyüme küresel ve ulusal ölçekte sektördeki yatırımların hızlanmasına neden olmaktadır. Hızlı büyüme ve yatırımların artması yönetsel ve özellikle finansal bağlamda sorunlar yaratabilmektedir. Turizm sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin önemli derecede finansal sorunları bulunmaktadır. Tüm dünyada ve Türkiye'de turizm işletmelerin finansal problemleri sektördeki işletmelerin ve dolayısıyla sektörün başarısını olumsuz olarak etkileyebilmektedir. Konuyla ilgili literatür incelendiğinde turizm işletmelerinin temel finansal sorunları olarak; turizm yatırımlarının sabit sermaye yoğun yatırımlar olması, sabit giderlerin yüksekliği, işletme döneminde faaliyetlerin yürütülebilmesi için gereksinim duyulan işletme sermayesi ihtiyacının yüksekliği, özsermaye yetersizliği, yabancı kaynak bulamama, yabancı kaynak bulma sürecinde teminat gösterememe, menkul kıymet borsalarından yararlanamama, likidite yetersizliği, yüksek vergi ve harçlar, düşük kar marjı, yüksek üretim maliyetleri ve işçilik giderleri, nakit açığı, satışların sezonluk yoğunlaşması, isteğe bağlı harcanabilir gelirlere olan duyarlılık, yüksek enflasyon, faiz oranlarının yüksekliği ve döviz kurlarındaki dalgalanmalar, devletin turizm sektörüne sunduğu teşviklerde azalma, siyasi ve ekonomik krizler ve finansal tekniklerin etkin kullanılmaması olduğu görülmektedir (Karadeniz, 2008; Karadeniz, Unur, Köşker ve Zencir, 2015; Met, 2013; Özen ve Kuru, 1998; Altınkalp, 2006; Çetin ve Bıtırak, 2009; Akay, Sancar, Uslu ve Öztürk, 2015; Karadeniz ve İskenderoğlu, 2008; Kahiloğulları ve Karadeniz, 2015; Karadeniz, Koşan, Kahiloğulları ve Zencir, 2015; Karadeniz, İskenderoğlu, Koşan ve Zencir, 2015; Kim ve Ayoun, 2005; Yılmaz, 2007). Bu bağlamda turizm işletmelerinde finansal yönetim fonksiyonlarının etkin bir şekilde yürütülmesi bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır. Özellikle fon kaynak yönetiminin analiz edilmesi, planlanması ve denetlenmesi büyük önem arz etmektedir.

Bu çalışmanın amacı konaklama ve yiyecek hizmetleri alt sektöründe ölçek temelinde fon kaynak ve kullanım etkinliğinin incelenmesidir. Bu kapsamda Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) tarafından yayımlanan sektör bilançolarından

yararlanılarak ölçek temelinde sektördeki küçük, orta ve büyük işletmelerin 2014 yılına ait fon akım tabloları incelenerek fon akım analizi gerçekleştirilmiştir. Literatür incelendiğinde doğrudan turizm işletmelerinin veya turizm sektörünün fon akım analizini gerçekleştiren herhangi bir çalışmaya tarafımızca rastlanılmamıştır. Bu bağlamda çalışmanın literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir. Çalışma, ulaşılmak istenen amaçlar doğrultusunda beş bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde fon akım analizi ve fon akım tablosuyla ilgili teorik bilgiler verilmektedir. İkinci bölümde literatür taramasının sonuçları sunulmaktadır. Üçüncü bölümde veri ve yöntem açıklanmaktadır. Dördüncü bölümde analiz sonuçları bulgular başlığı altında tartışılmaktadır. Beşinci bölümde ise genel bir sonuç değerlendirmesi ile sektördeki yöneticiler ve sonraki çalışmalar için öneriler geliştirilmeye çalışılmaktadır.

FON AKIM ANALİZİ

Fon kavramı finansal analiz sürecinde, analizin amacına göre üç farklı anlamda kullanılabilir. Finansal analizi gerçekleştirenler işletmenin nakit yaratma gücünü analiz etmek istiyorlarsa fon, nakit anlamında kullanılmaktadır ve analizde nakit akım tablosu kullanılmaktadır. Finansal analizi gerçekleştirenler işletmenin net işletme sermayesindeki değişimi incelemek istiyorlarsa net işletme sermayesindeki artış fon olarak adlandırılmaktadır ve analizde net işletme sermayesi değişim tablosu kullanılmaktadır. Eğer finansal analizi gerçekleştirenler işletmenin üçüncü kişilerle ilişkilerinden kaynaklanan fon artış veya azalışları incelemek istiyorlarsa fon, işletmenin üçüncü kişilerle ilişkilerinden kaynaklanan bütün finansal haklar olarak tanımlanmakta ve analizde fon akım tablosu kullanılmaktadır (Bakır ve Şahin, 2009). Bu çalışmada fon kavramı en geniş anlamıyla kullanılmış diğer bir ifadeyle konaklama ve yiyecek hizmetleri alt sektöründeki işletmelerin üçüncü kişilerle olan ilişkilerden kaynaklanan finansal olanaklar fon olarak değerlendirilmekte ve fon akım tabloları analiz edilmektedir. Bu kapsamda fon akım analizi bir işletmenin, kurumun veya sektörün bir faaliyet döneminde gerçekleştirdiği işlemler neticesinde yarattığı ve kullandığı fonları kaynakları ve kullanım yerleri ve tutarları itibariyle incelenmesidir. Finansal durum tablosu, ayrıntılı gelir tablosu, kar dağıtım tablosu işletmelerin gerçekleştirdikleri faaliyetler sonucu yarattıkları fonları ve bu fonların kullanım yerlerini açıklamada yetersiz kalabilmektedir. Bu eksiklikleri tamamlamak için fon akım analizinde fon akım tablosuna ihtiyaç duyulmaktadır. Fon akım tablosu, işletmenin belirli bir dönemde fon kaynaklarını ve bunları kullandığı alanları gösteren ve yıllık olarak hazırlanması gereken finansal tablolardan birisidir (Bakır ve Şahin, 2009; Şamiloğlu ve Akgün, 2015).

Fon akım tablosu, finansal durum tablosu ve ayrıntılı gelir tablosunu tamamlayıcı ve işletmenin finansal durumunun yorumlanmasına, yatırım faaliyetlerinin nasıl gerçekleştirildiğinin incelenmesine ve gelecekteki fon gereksiniminin ne olacağının tahmin edilmesine yardımcı bir kapsama sahiptir. Fon akım tablosunun temel düzenleme amacı, işletmenin faaliyetleri sonucu oluşan veya borçlanmayla sağladıkları fonlar ile neler yapıldığını ve fonların nerelerde kullanıldığını analiz etmektedir. Fon akım tablosu, işletme yöneticilerinin, işletmeye kredi sağlayacak kredi kurumlarının ve politika yapıcıların alacakları kararlarda yararlandıkları bir tablodur. Bu kapsamda fon akım tablosu, fon kaynakları ve fon kullanımları olmak üzere iki temel gruba ayrılmaktadır. Fon kaynak ve kullanım tutarları matematiksel olarak birbirine eşittir.

Fon akım tablosunun kaynaklar tarafı cari faaliyet dönemi içerisinde elde edilen fonların sürekli kaynaklardan mı yoksa geçici kaynaklardan mı sağlandığını göstermektedir. Fon kullanımları tarafı ise söz konusu fonların kullanım yerlerinin uygunluğu hakkında bilgi vermektedir. Fon akım tablosunun düzenlenip analiz edilmesiyle; işletmenin esas faaliyetlerinden, diğer faaliyetlerinden ve işletme dışından ne kadarlık fon sağladığı ve bu fonların nerelerde kullandığı, büyümenin nasıl finanse edildiği, sabit varlıklara ne kadarlık bir yatırım yapıldığı, elde edilen karların nasıl kullanıldığı gibi sorulara yanıt aranmaktadır. Bu sayede işletmede, finansmanda uygunluk ilkesine yani uzun vadeli yatırımların uzun vadeli fon kaynaklarıyla finanse edilip edilmediği görülebilir (Bakır ve Şahin, 2009; Çabuk ve Lazol, 2011; Elmas, 2015; Şamiloğlu ve Akgün, 2015). Bu bağlamda fon akım analizinin uzun vadeli sabit sermaye yatırımlarının yüksek olduğu konaklama ve yiyecek hizmetleri alt sektöründe önemli olduğu düşünülmektedir.

Fon akım tablosunun düzenlenebilmesi için işletmenin birbirini izleyen iki yıla ait finansal durum tabloları ile son yıla ait ayrıntılı gelir tablosuna ihtiyaç duyulmaktadır (Çabuk ve Lazol, 2011). Rapor biçiminde hazırlanıp sunulan fon akım tablosu fon kaynakları ve fon kullanımları olarak iki bölümde sunulmaktadır (Bakır ve Şahin, 2009). Fon akım tablosu incelendiğinde, tablonun fon kaynakları ve fon kullanımları olmak üzere iki ana bölüme meydana geldiği görülmektedir. Türkiye’de gerek Sermaye Piyasası Kurulu gerekse Maliye Bakanlığı’nın ilgili düzenlemeleri gereği fon akım tablolarının indirekt yöntemin ve toplam kaynak ve kullanımı esas alan modelin tercih edildiği görülmektedir. Genel olarak fon kaynaklarını, faaliyetlerden ve olağandışı faaliyetlerden elde edilen kaynaklar, her türlü varlıklardaki azalışlar ile kaynaklardaki (borç ve özkaynak) artışlar, fon kullanımlarını ise faaliyetlerden ve olağandışı faaliyetlerden kaynaklanan fon azalışları, her türlü varlıklardaki artışlar ve kaynaklardaki (borç ve özkaynak) azalışlar oluşturmaktadır. Kaynak sağlanmadan fon kullanımının imkansız olması nedeniyle tabloda yer alan fon kaynak ve kullanımlarının birbirine eşit olması gereklidir (Karapınar ve Zaif, 2012; Bakır ve Şahin, 2009). Ülkemiz standartlarında hazırlanan ve TCMB sektör raporlarında da kullanılan fon akım tablosunun biçimsel yapısı tablo 1’de sunulmaktadır (www.tcmb.gov.tr);

Tablo 1: Fon Akım Tablosunun Biçimsel Yapısı

A-FON KAYNAKLARI	BİN TL	(%)
1)Faaliyetlerden Sağlanan Kaynaklar		
a) Olağan Kar		
b) Amortismanlar (+)		
c) Fon Çıkışı Gerektirmeyen Diğer Giderler (+)		
d) Fon Girişi Sağlamayan Gelirler (-)		
2) Olağandışı Faaliyetlerden Sağlanan Kaynaklar		
a) Olağan Dışı Kar		
b) Fon Çıkışı Gerektirmeyen Diğer Giderler (+)		
c) Fon Girişi Sağlamayan Gelirler (-)		
3) Dönen Varlıklar Tutarındaki Azalışlar		
4) Duran Varlıklar Tutarındaki Azalışlar		
5) Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklardaki Artışlar		
6) Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklardaki Artışlar		
7) Öz Kaynak Artışı		
8) Hisse Senedi İhraç Primleri		
B-FON KULLANIMLARI	BİN TL	(%)
1) Faaliyetlerle İlgili Kullanımlar		
a) Olağan Zarar		
b) Amortismanlar (-)		
c) Fon Çıkışı Gerektirmeyen Diğer Giderler (-)		
d) Fon Girişi Sağlamayan Gelirler (+)		
2) Olağandışı Faaliyetlerle İlgili Kullanımlar		
a) Olağan Dışı Zarar		
b) Fon Çıkışı Gerektirmeyen Diğer Giderler (-)		
c) Fon Girişi Sağlamayan Gelirler (+)		
3) Ödenen Vergi Ve Benzerleri		
4) Ödenen Temettüleri		
5) Dönen Varlıklar Tutarındaki Artışlar		
6) Duran Varlıklar Tutarındaki Artışlar		
7) Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklardaki Azalışlar		
8) Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklardaki Azalışlar		
9) Öz Kaynak Azalışı		

Kaynak: www.tcmb.gov.tr

Literatür

Konuyla ilgili literatür incelendiğinde fon akım tablolarının nasıl oluşturulacağı ve nasıl analiz edileceğiyle ilgili çalışmalar ile farklı sektörlerin fon akım analizinin yapıldığı çalışmaların gerçekleştirildiği görülmektedir. Buna karşın turizm işletmelerine yönelik fon akım analizinin gerçekleştirildiği bir çalışmaya tarafımızca rastlanmamıştır. Vatter (1953), fon kavramını ve fon akım analizinin yapıldığı fon akım tablosunu tanıttığı teorik çalışmasında finansal durum tablosundan ve ayrıntılı gelir tablosundan hangi kalemlerin fon akım tablosunda kullanılacağını açıklamıştır. Çalışmada ayrıca enflasyonun fon akım analizi sürecinde yarattığı sorunlar üzerinde durulmuştur.

Yeshmin ve Fowzia (2010), Bangladeş'teki imalat ve hizmet endüstrilerinde faaliyet gösteren işletmelerde kullanılan yönetim muhasebesi araçlarını araştırdıkları çalışmalarında fon akım analizinin hem imalat hem de hizmet endüstrisinde en fazla kullanılan yönetim muhasebesi araçlarından birisi olduğunu belirlemişlerdir.

Yadav (2013), süt üreticileri birliğinin 2007-2011 yılları arasındaki fon akım analizini gerçekleştirdiği çalışmada, süt birliğinin analiz sürecinde en fazla fon elde ettiği fon kaynaklarının sermaye artırım ve günlük faaliyetlerinden elde edilen kaynaklar olduğu saptanmıştır. Buna karşın en fazla fon kullanımlarının sabit varlık yatırımı ve dışsal kaynaklardan alınan depozitoların geri ödemeleri olduğu belirlenmiştir.

Tesema (2014), Hindistan'da faaliyet gösteren bir seramik işletmesinin fon akım analizini örnek olay kapsamında gerçekleştirmiştir. Bu kapsamda işletmenin 2008-2013 yılları arasındaki finansal verilerinden yararlanmıştır. Çalışma sonucunda işletmenin sabit varlıklarının finansmanında menkul kıymet ihracı kullandığı belirlenmiştir. Çalışmada duran varlık finansmanında teminatsız krediler, özsermaye ve farklı vergi uygulamalarının da kullanılması gerektiği vurgulanmıştır.

Ursad (2014), Hindistan'da faaliyet gösteren bir petrol işletmesinin 2009-2013 yılları arasındaki finansal performansını analiz etmiştir. Analiz bağlamında işletmenin oran analizi, fon akım analizi ve nakit akım analizi gerçekleştirilmiştir.

Mahendran ve Bekele (2014), Hindistan'ın Tamilnadu eyaletinde faaliyet gösteren bölgesel iştirakli merkez bankasının 2004-2009 yılları arasındaki fon akım analizini gerçekleştirmişlerdir. Analiz sonucunda bankanın fon kaynaklarındaki değişime yol açan unsurların varlık düzeyindeki artış ve sahip olunan kaynaklardaki azalıştan kaynaklandığı saptanmıştır. Buna karşın en büyük fon kullanımının borç ödemelerinden kaynaklandığı belirlenmiştir.

Buvaneswari ve Lakshmi (2015), bir parfüm işletmesinin finansal analizi bağlamında fon akım tablosunu da analiz etmişlerdir. Çalışma sonucunda işletmenin satış hacmini ve brüt karını arttırması gerektiği yine aynı şekilde fiyatları düşürmek yerine Pazar payını arttırarak finansal durumunu güçlendirmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Gubta ve Peter (2015), Hindistan'da büyük işletmelere dış kaynak hizmeti sunan bir işletmenin 2009-2013 yılları arasındaki fon akım analizini gerçekleştirmiştir. Analiz sonucunda işletmenin fon kaynaklarını olağan faaliyetlerinden elde ettiği belirlenmiştir. Yine işletmenin dönen varlıklarını etkin yönetemediği gereğinden fazla dönen varlık bulundurduğu belirlenmiştir.

Masoud ve Badugu (2015), ulusal tarım ve kalkınma bankasının finansal durumunu analiz ettikleri çalışmada bankanın fon akım analizini de gerçekleştirmişlerdir. Analiz sonucunda bankanın likidite durumunun iyi olduğu, karlılığının düşme eğiliminde olduğu ve fon kaynağı olarak çok fazla borç kullandığı için finansal riskinin çok yüksek olduğu saptanmıştır.

Veri ve Yöntem

Bu çalışmada, konaklama ve yiyecek hizmeti alt sektörü açısından finansal verilerin elde edilmesinin zorluğu göz önüne alındığında sektörle ilgili en geniş finansal verilere sahip olduğu düşünülen Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın (TCMB) 2014 yılına ait sektör bilançolarında yer alan fon akım tablosundan yararlanılmıştır

(TCMB, 2015). TCMB, çeşitli sektörlerde faaliyet gösteren firmalara dair gelişmelerin takibi ve ilgililere kapsamlı ve düzenli bilgi sağlanması amacıyla, firmaların gönüllükleri esasına göre göndermiş oldukları yıllık finansal tablo verilerinden yararlanılarak hazırlanan “Sektör Bilançoları” çalışmasını yürütmekte ve dönemlere ait durumu “Sektör Bilançoları Değerlendirme Raporu” şeklinde sunmaktadır. Söz konusu raporda çeşitli sektörlerden binlerce firmaya ait veriler yer almakta ve bu veriler hem genele hem de büyüklüğe göre araştırmacıların kullanımına sunulmaktadır.

Analiz dönemini kapsayan sektör bilançolarında, konaklama ve yiyecek hizmeti alt sektöründen toplam 493 işletme, net satış tutarlarına göre küçük, orta ve büyük işletme olarak ayrıştırılmıştır. TCMB, net satış tutarları 29.059,7 TL'nin altında olan işletmeleri küçük işletme, 29.059,7 TL ile 145.298,5 TL arasında olan işletmeleri orta büyüklükte işletme, 145.298,5 TL'nin üzerinde olan işletmeleri ise büyük işletme olarak kabul etmiştir. Bu kriterler doğrultusunda 392 adet küçük işletme, 89 adet orta büyüklükte işletme ve 12 adet büyük işletme belirlenmiştir. Çalışmanın amaçları doğrultusunda TCMB tarafından yukarıda ifade edilen kriterler bağlamında küçük, orta ve büyük işletme olarak ayrılan işletmelerin fon akım tablolarının konsolide edilmesiyle ölçek bazında oluşturulan sektörel fon akım tabloları aracılığıyla söz konusu sektörün fon kaynak ve fon kullanımları ölçek bazında incelenmeye çalışılmıştır.

Bulgular

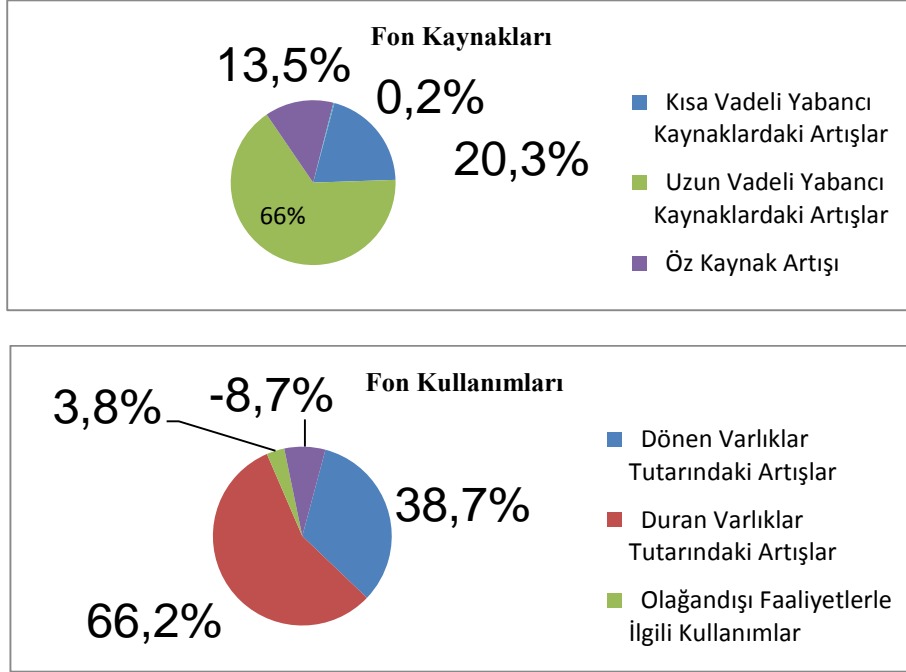
Çalışmada TCMB sektör bilançolarından yararlanılarak konaklama ve yiyecek içecek alt sektöründeki işletmelerin ölçek bazında 2014 yılına ait fon akım tabloları Tablo 2’de tek bir tabloda gösterilmekte ve yorumlanmaya çalışılmaktadır. Tablo 2’deki verilerden hareketle konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri alt sektöründe faaliyet gösteren küçük ölçekli işletmelerin 2014 yılı itibarıyla en büyük fon kaynakları ve fon kullanımlarının dağılımı aşağıdaki pasta grafiğinde gösterilmektedir. Tablo 2’deki küçük işletmelere ait fon akım tablosu verileri ve bu verilerden hareketle oluşturulan Şekil 1 incelendiğinde 2014 yılında küçük ölçekli işletmelerin 2.755.804.053 TL. fon kaynağı yarattığı görülmektedir. Fon kaynaklarının oluşumunda en büyük payı sırasıyla uzun vadeli yabancı kaynaklar (%66), kısa vadeli yabancı kaynaklar (%20,3) ve öz kaynaklar (%13,5) almaktadır. Küçük ölçekli işletmelerin konsolide bilançoları incelendiğinde uzun ve kısa vadeli yabancı kaynakların ağırlıklı olarak bankalardan elde edilen finansal borçlar olduğu görülmüştür. Aynı dönemde küçük ölçekli işletmelerin elde ettikleri fonların en fazla sırasıyla duran varlık yatırımlarında (%66,2) ve dönen varlık yatırımlarında (%38,7) kullanıldığı görülmektedir. Duran varlık yatırımlarında ağırlıklı olarak binalar kaleminde büyük bir artış olurken, dönen varlık yatırımlarında daha çok hazır değerler hesabında bulunan bankalar alt hesabının önemli bir paya sahip olduğu görülmektedir.

Bu bağlamda küçük ölçekli işletmelerin varlık yatırımlarına gittiği ve bu yatırımların önemli bir bölümünün duran varlık yatırımı olduğu görülmektedir. Bu yatırımların finansmanında ise vade uyumuna dikkat edildiği ve duran varlık yatırımlarının finansmanında uzun vadeli yabancı kaynak ve öz kaynak kullanıldığı görülmektedir. Buna ek olarak dönen varlıkların yatırımının finansmanı için kısa vadeli yabancı fon kaynağının yetersiz kaldığı ve dönen varlık yatırımlarının bir kısmının uzun vadeli fon kaynaklarıyla finanse edildiği saptanmıştır. Bu durum küçük ölçekli işletmelerde duran varlık yatırımları açısından finansman ilkesine uyulduğu ve dengeli

bir finansman stratejisi izlendiği buna karşın dönen varlık yatırımların finansmanı açısından ihtiyatlı bir finansman politikası izlendiği şeklinde yorumlanabilir. Özellikle finansal yapıları daha kırılgan olan işletmelerde finansal risk düzeyini azaltmak için böyle bir stratejiye gidildiği söylenebilir. Ancak burada unutulmaması gereken bir husus söz konusu fon kaynak ve kullanım dağılımının riskinin düşük olmasına rağmen karlılığı da düşüreceğidir. Ayrıca küçük ölçekli işletmelerin faaliyetlerinden bir fon kaynağı yaratamaması da dikkate alınması gereken çok önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır.

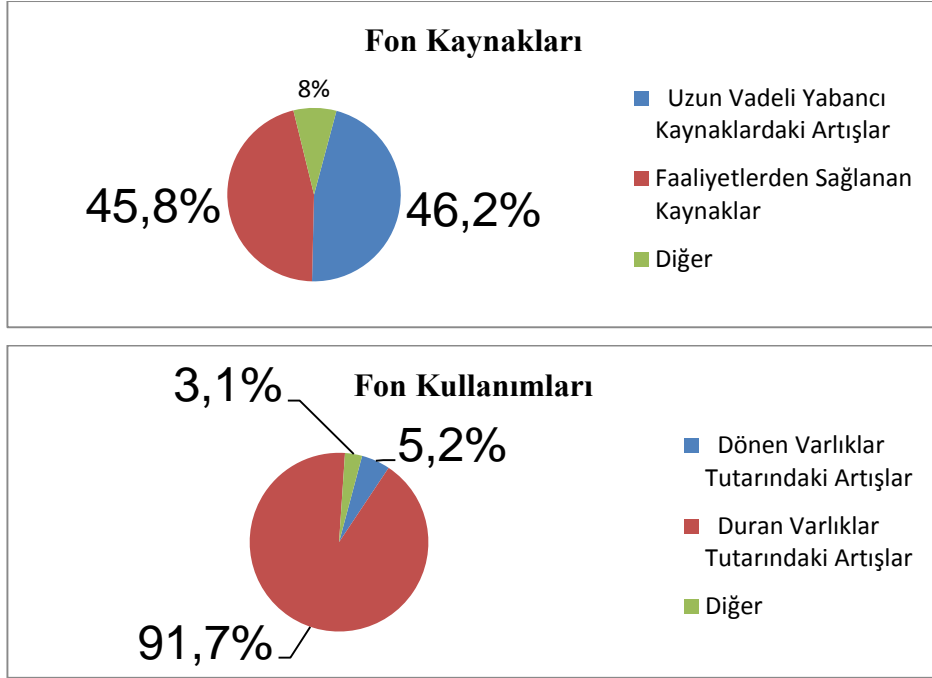
Tablo 2. Konaklama ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri Alt Sektöründeki İşletmelerin 2014 Yılına Ait Ölçek Bazında Fon Akım Tabloları

	KÜÇÜK		ORTA		BÜYÜK	
	BİN TL	(%)	BİN TL	(%)	BİN TL	(%)
A-FON KAYNAKLARI	2.755.804,1	100	2.379.468,7	100	1.837.391,9	100
1) Faaliyetlerden Sağlanan Kaynaklar	0,0	0,0	1.090.280,6	45,8	487.707,5	26,5
a) Olağan Kar	0,0		577.466,6		204.597,4	
b) Amortismanlar (+)	0,0		406.875,9		231.818,1	
c) Fon Çıkışı Gerektirmeyen Diğer Giderler (+)	0,0		128.100,2		58.402,5	
d) Fon Girişi Sağlamayan Gelirler (-)	0,0		-22.162,0		-7.110,4	
2) Olağandışı Faaliyetlerden Sağlanan Kaynaklar	0,0	0,0	85.128,7	3,6	28.313,6	1,5
a) Olağan Dışı Kar	0,0		85.128,7		28.313,6	
b) Fon Çıkışı Gerektirmeyen Diğer Giderler (+)	0,0		0,0		0,0	
c) Fon Girişi Sağlamayan Gelirler (-)	0,0		0,0		0,0	
3) Dönen Varlıklar Tutarındaki Azalışlar	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
4) Duran Varlıklar Tutarındaki Azalışlar	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
5) Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklardaki Artışlar	558.423,9	20,3	77.101,5	3,2	380.288,3	20,7
6) Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklardaki Artışlar	1.819.318,9	66,0	1.099.100,3	46,2	753.786,0	41,0
7) Öz Kaynak Artışı	371.911,2	13,5	27.857,5	1,2	187.296,5	10,2
8) Hisse Senedi İhraç Primleri	6.150,0	0,2	0,0	0,0	0,0	0,0
	BİN TL	(%)	BİN TL	(%)	BİN TL	(%)
B-FON KULLANIMLARI	2.755.804,1	100	2.379.468,7	100	1.837.391,9	100
1) Faaliyetlerle İlgili Kullanımlar	-267.857,2	-9,7	0,0	0,0	0,0	0,0
a) Olağan Zarar	6.073,1		0,0		0,0	
b) Amortismanlar (-)	-237.586,4		0,0		0,0	
c) Fon Çıkışı Gerektirmeyen Diğer Giderler (-)	-53.089,9		0,0		0,0	
d) Fon Girişi Sağlamayan Gelirler (+)	16.746,0		0,0		0,0	
2) Olağandışı Faaliyetlerle İlgili Kullanımlar	105.876,9	3,8	0,0	0,0	0,0	0,0
a) Olağan Dışı Zarar	105.876,9		0,0		0,0	
b) Fon Çıkışı Gerektirmeyen Diğer Giderler (-)	0,0		0,0		0,0	
c) Fon Girişi Sağlamayan Gelirler (+)	0,0		0,0		0,0	
3) Ödenen Vergi Ve Benzerleri	25.482,8	0,9	72.534,7	3,0	45.288,7	2,5
4) Ödenen Temettüleri	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
5) Dönen Varlıklar Tutarındaki Artışlar	1.067.494,2	38,7	124.083,1	5,2	548.850,3	29,9
6) Duran Varlıklar Tutarındaki Artışlar	1.824.807,3	66,2	2.182.850,9	91,7	1.243.252,8	67,7
7) Kısa Vadeli Yabancı Kaynaklardaki Azalışlar	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
8) Uzun Vadeli Yabancı Kaynaklardaki Azalışlar	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0
9) Öz Kaynak Azalışı	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0

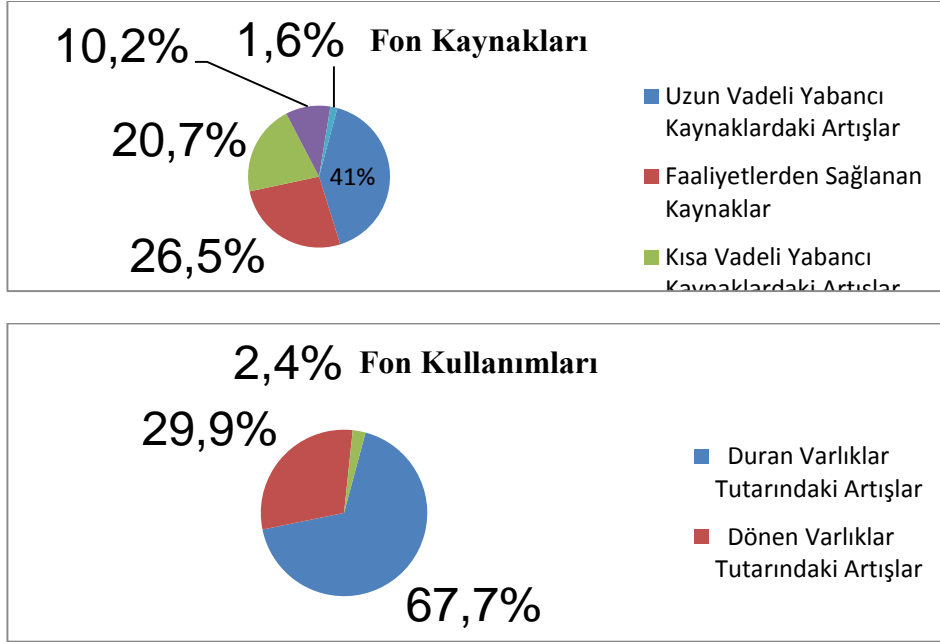
Şekil 1: Küçük Ölçekli İşletmelerde Fon Kaynak ve Kullanımlarının Dağılımı

Tablo 2'deki verilerden hareketle konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri alt sektöründe faaliyet gösteren orta ölçekli işletmelerin 2014 yılı itibariyle en büyük fon kaynaklarının ve fon kullanımlarının dağılımı şekil 2'deki pasta grafiklerinde gösterilmektedir. Orta ölçekli işletmelerin konsolide bilançoları incelendiğinde uzun vadeli yabancı kaynakların ağırlıklı olarak bankalardan elde edilen finansal borçlar olduğu görülmüştür. Faaliyetlerden elde edilen fon kaynaklarında ise olağan kar ve amortimanlardan fon kaynağı yaratıldığı belirlenmiştir. Aynı dönemde orta ölçekli işletmelerin elde ettikleri fonların en fazla duran varlık yatırımlarında (%91,7) ve dönen varlık yatırımlarında (%5,2) kullanıldığı görülmektedir. Duran varlık yatırımlarında en büyük payın maddi duran varlıklarda binalar hesabında bulunduğu görülmektedir. Bu durum orta ölçekli işletmelerin 2014 yılında duran varlık yatırımları gerçekleştirdiği ve bu yatırımların finansmanında minimum finansman ilkesine uyulduğu ve dengeli bir finansman stratejisi izlendiğini göstermektedir. Buna ek olarak sektördeki orta ölçekli işletmelerde faaliyetler sonucunda oldukça yüksek bir fon kaynağı yaratıldığı belirlenmiştir. Bu şekilde sağlanan fonlar toplam kaynağın ne kadarlık bir kısmını oluşturursa o kadar iyi algılanmakta ve sektördeki orta ölçekli işletmelerin gelecekte de fon yaratabileceğine işaret sayılabilmektedir.

Şekil 2: Orta Ölçekli İşletmelerde Fon Kaynak ve Kullanımlarının Dağılımı

Tablo 2'deki verilerden hareketle konaklama ve yiyecek hizmeti faaliyetleri alt sektöründe faaliyet gösteren büyük ölçekli işletmelerin 2014 yılı itibariyle en büyük fon kaynakları ve fon kullanımlarının dağılımı şekil 3 'deki pasta grafiğinde gösterilmektedir. Tablo 2'deki büyük ölçekli işletmelere ait fon akım tablosu verileri ve bu verilerden hareketle oluşturulan şekil 3 incelendiğinde 2014 yılında büyük ölçekli işletmelerin 1.837.391.872 TL. fon kaynağı yarattığı görülmektedir. Fon kaynaklarının oluşumunda en büyük payı sırasıyla uzun vadeli yabancı kaynaklar (%41), faaliyetler sonucu yaratılan kaynaklar (%26,5), kısa vadeli yabancı kaynaklar (%20,7) ve özkaynaklar (%10,2) almaktadır. Büyük ölçekli işletmelerin konsolide edilmiş bilançoları incelendiğinde uzun vadeli yabancı kaynaklar içerisinde en büyük payın bankalardan elde edilen finansal borçlar olduğu, faaliyet sonucu yaratılan kaynaklar içerisinde amortismanlar ve olağan kar olduğu, kısa vadeli yabancı kaynaklar içerisinde mali borçlar ve ticari borçlar olduğu, özkaynaklar içerisinde ise ödenmiş sermaye olduğu belirlenmiştir. Bu bağlamda konaklama ve yiyecek hizmetleri alt sektöründeki büyük ölçekli işletmelerin fon kaynaklarının küçük ve orta ölçekli işletmelere göre daha çeşitli ve fazla olduğunu söylemek mümkündür. Aynı dönemde büyük ölçekli işletmelerin elde ettikleri fonların en fazla duran varlık yatırımlarında (%67,7) ve dönen varlık yatırımlarında (%29,9) kullanıldığı görülmektedir.

Şekil 3: Büyük Ölçekli İşletmelerde Fon Kaynak ve Kullanımlarının Dağılımı

Duran varlık yatırımlarında en büyük payın binalar hesabında olduğu, dönen varlık yatırımlarında ise hazır değerler hesabındaki bankalar alt hesabı ve ticari alacaklar hesabında olduğu belirlenmiştir. Bu durum büyük ölçekli işletmelerin 2014 yılında duran varlık yatırımları ağırlıklı olmak üzere aktif yatırımları gerçekleştirdiğini göstermektedir. Fon kaynak ve fon kullanım dağılımı incelendiğinde sektördeki büyük ölçekli işletmelerin duran varlık yatırımlarının finansmanında uzun vadeli yabancı kaynak ve özkaynak kullanmaya çalıştığı, dönen varlık yatırımlarında ise kısa vadeli yabancı kaynağa başvurduğu görülmektedir. Ancak dışsal kaynakların varlık yatırımlarında yetersiz kaldığı belirlenmiş ve aradaki fark faaliyetlerden elde edilen fon kaynaklarıyla karşılanmaya çalışılmıştır. Yine büyük ölçekli işletmelerin faaliyetlerinden fon kaynağı yarattığı görülmektedir. Bu durum son derece olumludur. Ancak orta ölçekli işletmelere göre büyük ölçekli işletmelerin faaliyetlerinden yarattıkları fon kaynağı toplam fon kaynağı içerisinde daha küçüktür. Dolayısıyla orta ölçekli işletmelerin büyük ölçekli işletmelere göre faaliyetlerinden daha fazla fon kaynağı yaratabilme başarısı gösterdiğini söylemek mümkündür.

Sonuç

Son 20 yılda dünya ekonomisinde yaşanan ekonomik gelişmelere paralel olarak işletmelerde fon kaynak ve kullanımı da önem kazanmıştır. Özellikle yoğun rekabetin yaşandığı, risk ve belirsizliğin yüksek olduğu, sabit sermaye yatırımlarının yoğun olduğu ve bu yatırımların finansmanının önemli olduğu konaklama ve yiyecek hizmetleri sektöründe uygun fon kaynaklarının yaratılması ve bu fon kaynaklarının

sürdürülebilirlik kavramı çerçevesinde uygun kullanım alanlarına yönlendirilmesi finansal başarı açısından büyük önem arz etmektedir.

Bu araştırmada TCMB sektör bilançolarında sunulan fon akım tablolarından yararlanılarak konaklama ve yiyecek hizmetleri alt sektöründe faaliyet gösteren işletmelerin 2014 yılındaki fon kaynak ve kullanım politikaları ölçek temelinde analiz edilmeye ve ölçek temelinde sektördeki işletmelerin yatırım, finansman ve likidite yapılarıyla ilgili çıkarımlar yapılmaya çalışılmıştır. Analiz sonucunda ölçek temelinde sektördeki işletmelerin fon kaynak ve kullanım politikalarında bazı benzerlikler ve farklılıklar saptanmıştır. Öncelikle benzerlikler üzerinde durulursa sektördeki işletmelerin ölçek ayırımı yapılmaksızın elde ettikleri fonları sabit varlık yatırımları (özellikle binalar hesabına) olmak üzere aktif yatırımlarında kullandıkları belirlenmiştir. Bu sonuç sektördeki büyük işletmelerin aktif bağlamında büyüme eğilimi içerisinde olduğunu göstermekte ve ileride fon yaratılabilme kapasitelerinin olması açısından olumlu bir gelişme olarak kabul edilebilir. Yine sektördeki işletmelerin ölçek ayırımı yapılmaksızın duran varlık yatırımlarını uzun vadeli dışsal kaynaklarla (uzun vadeli banka kredileri) finanse etme eğilimi içerisinde oldukları görülmektedir. Diğer bir ifadeyle sektördeki işletmelerin yatırımlarının finansmanında uzun vadeli fon kaynaklarına yönelmeye çalışarak dengeli bir finansman politikası izlediklerini söylemek mümkündür.

Fon kaynak ve kullanımı açısından ölçek temelinde saptanan farklılıklardan bahsedilmek istenirse; küçük ölçekli ve büyük ölçekli işletmelerde özkaynak artışından da fon kaynağı yaratılmasına rağmen orta ölçekli işletmelerde özkaynak artışına gidilmemesidir. Yine büyük ve orta ölçekli işletmelerde faaliyetler neticesinde fon kaynağı yaratılmasına rağmen küçük ölçekli işletmelerde faaliyet sonucu kaynak yaratılmadığı belirlenmiştir. Bu durum özellikle küçük ölçekli işletmeler açısından dikkate alınması gereken bir durumdur. Fon kaynakları olarak sadece dışsal kaynaklara yönelmesi küçük işletmeler açısından ileride finansal riskleri artırabilir. Ayrıca küçük ölçekli işletmelerde dönen varlık yatırımının finansmanı için kısa vadeli yabancı fon kaynağının yetersiz kaldığı ve dönen varlık yatırımlarının bir kısmının uzun vadeli fon kaynaklarıyla finanse edildiği saptanmıştır. Bu durum küçük ölçekli işletmelerde dönen varlık yatırımların finansmanı açısından ihtiyatlı bir finansman politikası izlendiği şeklinde yorumlanabilir. Özellikle finansal yapıları daha kırılğan olan küçük ölçekli işletmelerde finansal risk düzeyini azaltmak için böyle bir stratejiye gidildiği söylenebilir. Ancak burada unutulmaması gereken bir husus söz konusu fon kaynak ve kullanım dağılımının finansal riski düşürmesine rağmen fon kaynak maliyetini arttıracığı için karlılığı da düşüreceğidir. Yine analiz sonucunda orta ölçekli işletmelerin büyük ölçekli işletmelere göre faaliyetlerinden daha fazla fon kaynağı yarattığı şeklindedir. Diğer bir farklılık ise büyük ölçekli işletmelerin küçük ve orta ölçekli işletmelere göre daha fazla sayıda ve çeşitte fon kaynağı yaratabilmesidir. Analiz sonucunda elde edilen bulgular ışığında sektördeki küçük ölçekli işletmelerin faaliyetlerinden fon kaynağı yaratması bu bağlamda faaliyetleriyle ilgili katlandığı gider ve maliyetlerin kontrol altına alınması önerilebilir. Küçük ölçekli işletmelerin konsolide edilmiş gelir tablolarına bakıldığında bu işletmelerin satışların maliyeti (özellikle satılan hizmet maliyeti), faaliyet giderleri (özellikle genel yönetim giderleri), kambiyo zararları ve finansman giderlerini (özellikle kısa vadeli yabancı kaynak giderleri) azaltmaları önerilebilir. Orta ölçekli işletmeler açısından ise fon kaynağı yaratma açısından sadece

dışsal kaynaklardan uzun vadeli yabancı kaynak yerine özkaynağada yönelmesinin finansal riski azaltması açısından faydalı olacağı önerilebilir. Büyük ölçekli işletmelerde ise faaliyetlerden elde edilen fon kaynaklarının toplam fon kaynakları içerisindeki payının artırılmasının finansal sürdürülebilirlik açısından yararlı olacağı düşünülmektedir. Çalışma sonucunda elde edilen bulguların sadece 2014 yılına ait olması ve belirli bir alt sektördeki işletmeleri dikkate alması bağlamında değerlendirilmesi gerekmektedir. Konuyla ilgili farklı sektörler için çalışmalar yapılmasına rağmen turizm sektöründeki işletmelere yönelik bir çalışmaya tarafımızca rastlanmamıştır. Bu bağlamda çalışmanın turizm literatürüne katkı sağlayacağı düşünülmektedir. İleride yapılacak çalışmalarda daha fazla turizm alt sektörünü analiz kapsamına alan veya uluslar arası bağlamda karşılaştırmaların yapılacağı çalışmaların katkı sağlaması bağlamında önemli olduğu düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Akay, B., Sancar, M.F., Uslu, A. ve Öztürk, B. (2015), “Turizm İşletmelerinin Finansal Sorunları ve Çözüm Önerileri”, *Journal of Recreation and Tourism Research*, 2(2), ss. 27-33.
- Altınkalp, B. (2006). Büyük Ölçekli Otel işletmelerinin Orta ve Uzun Vadeli Fon Temin Sorunu ve Sermaye Piyasalarına Açılma Eğiliminin Analizi: Akdeniz Bölgesindeki Otel İşletmelerine Yönelik Bir Uygulama. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*, Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Bakır, H. ve Şahin, C. (2009), *Yöneticiler İçin Finansal Tablolar Analizi*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Buvaraneswari, R. ve Lakshmi, S. (2015), “A Study On Financial Statement Analysis Of Sri Ram Perfumes, Trichy”. *International Journal of Advanced Research in Management and Social Sciences*, 4(7): 232-253.
- Çabuk, A. ve Lazol, İ. (2011), *Mali Tablolar Analizi*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım
- Çetin, A. C. ve Bıtrak, İ. A. (2009), “Antalya İli Küçük Ve Orta Ölçekli İşletmelerinde Finansal Yönetim, İşletme Sermayesi Ve Yatırım Bütçeleme Uygulamaları”. *Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, 1(1), ss.119-137.
- Elmas, B. (2015), *Finansal Tablolar Analizi: TMS/TMRS'ye Göre Kaleme Alınmış Piyasadan Gerçek Örnekler Üzerinden Analizler*, Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık.
- Gubta, T. ve Peter, M. (2015), “A Study on Fund Flow Management with Reference to Integrated Support and Allied Services Pvt. Ltd”. *Indian Journal of Science and Technology*, 8(32):1-5.
- Kahiloğulları, S. ve Karadeniz, E. (2015), “Halka Açık Konaklama Şirketlerinin Finansal Yapılarının Analizi: Uluslararası Bir Karşılaştırma”. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2, ss.531-548.

- Karadeniz, E. (2008), Türk Konaklama İşletmelerinde Sermaye Yapısını Etkileyen Faktörlerin Analizi. *Yayınlanmamış Doktora Tezi*. Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana.
- Karadeniz, E. ve İskenderoğlu, Ö. (2011), "İstanbul Menkul Kıymetler Borsası'nda İşlem Gören Turizm İşletmelerinin Aktif Karlılığını Etkileyen Değişkenlerin Analizi". *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 22(1), ss. 65-75.
- Karadeniz, E., İskenderoğlu, Ö., Koşan, L., Zencir, B. (2015), "Mersin İlinde Faaliyet Gösteren 3-4-5 Yıldızlı Otel İşletmeleri Ve A Grubu Seyahat Acentalarının Basel II Kriterlerine Uyum Sürecinin Analizi". *Muhasebe ve Finansman Dergisi (MUFAD)*, 65, ss:1-26.
- Karadeniz, E., Koşan, L., Kahiloğulları, S., Zencir, B. (2015), "Konaklama Ve Yiyecek Hizmeti Faaliyetleri Alt Sektöründeki Küçük, Orta Ve Büyük Ölçekli İşletmelerin Likidite Durumunun Analizi". *Turizm Araştırma Dergisi (TURAR)*, 4(2), ss: 20-32.
- Karadeniz, E., Unur, K., Köşker, H. ve Zencir, B. (2015), "Van İlinde Faaliyet Gösteren KOBİ Statüsündeki Konaklama ve Seyahat İşletmelerinin Finansal Sorunlarının Analizi". *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 24(1), ss.85-98.
- Karapınar, A. ve Zaif Ayıkoğlu, F. (2012), *Finansal Analiz*. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Kim, W. G. ve Ayoun, B. (2005), "Ratio Analysis For The Hospitality Industry: A Cross Sector Comparison Of Financial Trends In The Lodging, Restaurant, Airline, And Amusement Sectors". *The Journal of Hospitality Financial Management*, 13(1): 59-78.
- Mahendran, Dr. A. ve Bekele, H. (2014), "A Study On The Funds Flow Analysis Of The District Central Cooperative Banks In Tirunelveli Region, Tamilnadu". *International Journal Of Research In Commerce & Management*, 5(7): 10-15.
- Masoud, U.M.A. ve Badugu, D. (2015), "Financial Statement Analysis of National Bank for Agriculture and Rural Development (NABARD)". *International Journal of Multidisciplinary and Current Research*, 3:55-59.
- Met, Ö. (2013), *Turizm ve Ağır Llama İşletmelerinde Finansal Analiz ve Bir Uygulama*, Ankara: Detay Yayıncılık.
- Özen, T. ve Kuru, Ş. (1998), *Turizm Yatırımları*, İstanbul: Özkan Ofset Yayınları.
- Şamiloğlu, F. ve Akgün, A. İ. (2015), *Türkiye Finansal Raporlama Standartlarına Uygun Finansal Tablolar Analizi*, Bursa: Ekin Basım Yayın Dağıtım.
- Tesema, D.A. (2014), "Fund Flow Analysis-A Case Study Of Regency Ceramics Limited In India". *International Journal of Business Economics & Management Research*, 4(6):133-142.
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası (TCMB) (2015), "Sektör Bilançoları (2012-2014)", <http://www.tcmb.gov.tr/sector/2015/index.htm> (16.02.2016).
- Ursad, K.M. (2014), "Financial Performance Analysis Of Hindustan Petroleum Corporation Limited". *International Journal of Business Economics & Management Research*, 4(8):75-85.
- Vatter, W.J. (1953), "Fund Flows and Fund Statements". *The Journal of Business of the University of Chicago*, 26 (1): 15-25
- Yadav, A.A. (2013), "Fund Flow Analysis Of Co-Operative Milk Union; A Study Of Rajarambapu Patil Sahakarı Dudh Sangh, Islampur". *Golden Research Thoughts*, 2(7): 1-4.

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 257-272

- Yeshmin, F. ve Fowzia, R. (2010), "Management Accounting Practices: A Comparative Analysis of Manufacturing and Service Industries", *ASA University Review*, 4(1):131-141.
- Yılmaz, H. (2007). "Turizm Sektörü Kobilerinin Finansman Sorunlarının Diğer Sektörlerle Karşılaştırmalı Analizi: Bodrum Örneği". *Muhasebe ve Finansman Dergisi (MUFAD)*, 33, ss.162-170.

STRESLE BAŞA ÇIKMA YÖNTEMLERİ ÖLÇEĞİNİN TÜRKÇE'YE UYARLANMASI: GEÇERLİLİK VE GÜVENİRLİK ÇALIŞMASI

Ayşe İpek KOCA BALLI¹
Kemal Can KILIÇ²

ÖZET

Bu çalışmanın amacı, Moos (1993) tarafından geliştirilmiş olan Stresle Başa Çıkma Yöntemleri Ölçeği'nin Türkçe'ye uyarlama, geçerlik ve güvenilirlik çalışmasını yapmaktır. Çalışmada Çukurova Bölgesi'nde faaliyet gösteren 535 kadın girişimcinin oluşturduğu katılımcılardan veri toplanmıştır. Toplanan veriler ölçeğin faktör yapısını incelemek üzere açıklayıcı faktör analizinde (AFA) kullanılmıştır. AFA sonuçları, toplam varyansın %71.95'ini açıklayan ve beş faktörlü bir yapı ortaya koymuştur. AFA'dan elde edilen madde-faktör yapısının doğrulayıcı faktör analizi (DFA) ile model uyumu test edilmiştir. Buna göre ölçeğin beş faktörlü yapısının doğrulandığı görülmüştür. ($X^2 /sd=3,61$). Doğrulayıcı faktör analizi (DFA) uyum indekslerine bakıldığında RMSEA= 0,070; SRMR= 0,048; GFI= 0,90; NFI= 0,913; TLI= 0,924; CFI= 0,935 ve IFI= 0,935 olarak bulunmuştur. Ölçeğin güvenilirliğini belirlemek için yapılan toplam iç tutarlılık katsayısının 0,93; problem çözme boyutunun 0,91; pozitif değerlendirme boyutunun 0,91; mantıksal analiz boyutunun 0,91; profesyonel destek arama boyutunun 0,80; çevre desteği arama boyutunun ise 0,73 olduğu ve ölçeğin iç tutarlılığa sahip olduğu bulunmuştur. Sonuç olarak Duygusal Tepkisellik ölçeğinin Türkçeye uyarlanması için yapılan AFA ve DFA sonucunda ölçeğin güvenilir ve geçerli bir ölçme aracı olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: Stresle başa çıkma ölçeği, güvenilirlik, geçerlilik

ABSTRACT

Purpose of this study is to adapt Coping Response Inventory into Turkish, determine validity and reliability of the scale developed by Moos (1993). The sample composed of 535 women entrepreneur in Çukurova Area. The collected data was subjected to explanatory factor analysis (EFA) to reveal the factor structure of the scale. EFA indicated five-factor structure and explained %71.95 of the total variance. Item-factor structure obtained from the EFA has been tested for compliance with a model by confirmatory factor analysis (CFA). Based on this, three-factor structure of the Emotional Reactivity Scale has been validated. ($X^2 / df = 3,61$). When looked at fit indices of Confirmatory Factor Analysis (CFA) RMSEA= 0,070; SRMR= 0,048; GFI= 0,90; NFI= 0,913; TLI= 0,924; CFI= 0,935 and IFI= 0,935 are found. The coefficient of the total internal consistency is found 0,935; problem solving subscale is 0,91; positive reappraisal subscale is 0,91; logical analysis subscale is 0,91; seeking professional support subscale is 0,80 and environment support subscale is found 0,73 in the scale which is made to determine reliability of the scale and it is found that scale has internal consistency. As a result of the EFA and CFA applied for adaptation of Emotional

¹ Yrd.Doç.Dr.Çukurova Üniversitesi Kozan İ.F., İşletme Bölümü, ikocaballi@cu.edu.tr

² Doç.Dr., Çukurova Üniversitesi İ.İ.B.F., İşletme Bölümü, kcan@cu.edu.tr

Reactivity scale to the Turkish, it can be said that the scale is a reliable and valid measurement tool.

Key Words: Coping response inventory, reliability, validity.

Giriş

Günümüz toplumlarında özellikle küreselleşme ve iktisadi alandaki liberalleşme, yoğun iletişim ağları ve artan iş yükleri bireyin yıpranmasına ve kendisini baskı altında hissetmesine neden olmaktadır. Bu anlamda stres “modern toplumun hastalığı” olarak ifade edilmektedir (Sabuncuoğlu ve Tüz, 1998, s.185). Değişimin modern dünyanın kaçınılmaz bir parçası olduğunu düşündüğümüzde, değişime uyum çabası sonucu ortaya çıkan stresten tamamen kurtulmanın mümkün olamayacağı açıktır. Her ne kadar stresten tamamen kurtulmasak da yol açtığı olumsuz sonuçlardan mümkün olduğunca kaçınmak, yani strese başa çıkmanın yollarını ortaya koymak da insan hayatının kalitesi artırmak açısından gereklidir. Bu anlamda strese başa çıkmak, stresi ortadan kaldırmak değil, stresi olumlu bir düzeyde tutabilmeyi öğrenmek olarak ifade edilebilmektedir (Doğan ve Eser, 2013, s.31). Başa çıkma teorisi ilk kez 1984 yılında geliştiren Lazarus ve Folkman’a göre başa çıkma “kişinin problem çözme yeterliliğini zorlayan veya aşan dışsal ve içsel ihtiyaçlarını yönlendirmede benimsediği bilişsel ve davranışsal çabalarıdır” (Lazarus ve Folkman, 1984, s.141).

Literatürde birçok farklı başa çıkma yönteminden bahsedilmektedir (Lazarus, 1966; Moos ve Billings, 1982; Lazarus ve Folkman, 1984; Holahan ve Moos, 1987; Steptoe, 1991; Moos, 1993). Bu yöntemlerden birisi de Moos tarafından geliştirilen ve başa çıkma stratejilerini, sağlık ve refah ile anlık yaşam krizleri arasında arabuluculuk yapan bir olgu olarak ele alan etkileşimci modeldir. Bu model çift yönlü olmakla birlikte değişkenlerden geri bildirim sağlamaktadır. Moos başa çıkmanın boyutları üzerine olan farklı perspektifleri bütünleştirmek için çaba harcamış ve başa çıkmanın odak ve metodunu vurgulayan çok boyutlu bir model geliştirmiştir. Başa çıkmaya odaklanma, probleme doğru bireyin yönelmesi anlamına gelirken; metod, bireyin stresi gidermek için bilişsel ya da davranışsal olarak harekete geçmesidir. Odak perspektifi altında bireyler problemleri çözmek ve stres yaratan duruma adapte olma için aktif çaba harcamaktadırlar (yaklaşma) ya da problemden kaçınmayı ve çatışma ile ortaya çıkan duyguyu yönetmeyi denemektedirler (kaçınma). Metod perspektifi altında ise insanlar, stresten kaçınmak veya yaklaşmak için bilişsel veya davranışsal faaliyetleri kullanabilmektedirler. Bu iki boyutun (odak ve yöntemi) kombinasyonu sonucu dört farklı tepki kategorisi oluşmaktadır (Kirchner, Fornis, Muñoz ve Pereda, 2008, s.902). Aşağıdaki her iki grubun ilk iki tepkisi bilişsel, diğer iki tepkisi ise davranışsal tepkilerdir (Moos, 1993, s.16):

1. Yaklaşma Başa Çıkma Stratejileri

- Mantıksal Analiz: Strese yaratan durum ve sonuçlarını anlamak ve zihinsel açıdan hazırlanmak için bilişsel girişimlerde bulunmak,
- Pozitif Yeniden Değerlendirme: Durumu realitesini kabul ederek problemin pozitif yollarla yeniden yapılandırması için bilişsel girişimlerde bulunmak,

- Rehberlik ve Destek Arama: Bilgi, rehberlik, ya da destek almak için davranışsal girişimlerde bulunmak,
- Problem Çözme: Direkt olarak problemle ilgili olarak harekete geçmek için davranışsal girişimlerde bulunmaktır.

2. Kaçınma Başa Çıkma Stratejileri

- Bilişsel Kaçınma: Bir problem hakkında gerçekçi düşünmeye önlemek için bilişsel girişimlerde bulunmak,
- Kabul veya istifa: Problemin yarattığı durumu kabul ederek, uygun harekette bulunmak için bilişsel girişimlerde bulunmak,
- Alternatif Ödüller Yaratma: Faaliyetlerin ikamesi içinde yer almak ve yeni memnuniyet kaynakları yaratmak için davranışsal girişimlerde bulunmak,
- Duygusal Boşalma: Olumsuz duyguları ifade ederek gerginliği azaltmak için davranışsal girişimlerde bulunmaktır.

Türkçe yazında stresle başa çıkma konusunda genellikle Folkman ve Lazarus (1980) ile Carver, Scheir ve Weintraub (1989) tarafından geliştirilen başa çıkma ölçekleri kullanılmıştır. Bilişsel ve davranışsal tepkilerin bir arada bulunduğu Moos (1993) tarafından geliştirilen ölçeğin Türkçe'ye uyarlanmasının başa çıkma konusu ile ilgili çalışmalara katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

1. ARAŞTIRMA YÖNTEMİ

1.1. Örneklem

Çukurova Bölgesi'nde faaliyet gösteren kadın girişimciler çalışmanın evreni olarak belirlenmiştir. Çalışma kapsamında 773 kadın girişimciye anket uygulanmış, ancak bunlardan 535 tanesi araştırma kapsamında kullanıma uygun bulunmuş ve analize tabi tutulmuştur. Ankete katılan kadın girişimcilerin % 32,2'sinin ilköğretim, % 37'sinin lise, % 24,1'inin önlisans/lisans, % 6,7'sinin lisans üstü mezunu olduğu görülmektedir. Katılımcıların %15,5'i 18-28 yaş arası grupta, %48,4'ü en büyük grup olan 29-38 yaş arası grupta, %27,1'i 39-48 yaş arası grupta, son olarak da %9'u ise 48 yaş ve üzeri olan grupta yer almaktadır. Kadın girişimcilerin medeni durumlarına baktığımızda %75'inin evli, %25'inin ise bekar olduğu görülmektedir. Çalışmada Çukurova Bölgesi kapsamında ele alınan Adana, Mersin, Hatay ve Osmaniye illerinde elde edilen veriler ele alındığında; katılımcıların % 51,6'sının Adana, % 22,4'ünün Mersin, % 21,9'unun Hatay, % 4,1'inin ise Osmaniye'de faaliyet gösteren işletmelere sahip oldukları görülmektedir.

1.2. Stresle Başa Çıkma Yöntemleri Ölçeği

Stresle başa çıkma yöntemlerinin ölçülmesinde, Moos (1993) tarafından geliştirilen ve yetişkinlere özel olarak hazırlanmış olan başa çıkma yöntemleri ölçeği kullanılmıştır. Orijinal ölçek kaçınma ve yaklaşma tepkileri olmak üzere iki bölümden ve toplamda sekiz boyuttan oluşmaktadır. Çalışma kapsamında yalnızca ölçeğin bir bölümü (yaklaşma tepkileri) ve dört boyutu (mantıksal analiz, pozitif değerlendirme, rehberlik ve destek arama, problem çözme) kullanılmıştır. Moos (1993) ölçeğini geçerlilik ve güvenilirliklerini kadınlar ve erkekler üzerinde ayrı ayrı test etmiştir. Başa

çıkma ölçeğinin kadınlar üzerinde yapılan güvenilirlik analizi sonuçlarına göre Cronbach Alpha kat sayıları; mantıksal analiz boyutu için 0,64; pozitif değerlendirme boyutu için 0,71; rehberlik ve destek arama boyutu için 0,60; problem çözme boyutu için ise 0,63 olarak hesaplanmıştır. Ölçeğin erkekler üzerinde yapılan güvenilirlik analizi sonuçlarına göre Cronbach Alpha kat sayıları ise; mantıksal analiz boyutu için 0,67; pozitif değerlendirme boyutu için 0,74; rehberlik ve destek arama boyutu için 0,61; problem çözme boyutu için ise 0,68 şeklinde hesaplanmıştır. 24 ifadeden oluşan ölçek 5’li Likert tipinde derecelendirilmiştir ve cevap seçenekleri; 1-Hiçbir zaman, 2-Nadiren, 3-Bazen, 4-Çoğunlukla, 5-Her zaman şeklinde puanlandırılmıştır. Ölçek maddeleri ve boyutları Tablo 1’de gösterilmiştir.

Tablo 1. Stresle Başa Çıkma Ölçeği

Ölçek Maddeleri	Boyutlar
Sorunlarla başa çıkmak için farklı yollar düşünürüm.	Mantıksal analiz
Sorunlara dışarıdan bakmaya ve objektif olmaya çalışırım.	
Söylediklerimde ve yaptıklarımda aklımı izlerim.	
Olaylardan ders almaya çalışırım.	
Olayların nasıl sonuçlanacağını tahmin etmeye çalışırım.	
İnsanların benden beklediklerini anlamaya çalışırım.	
Kendimi daha iyi hissetmek için kendi kendimi motive ederim.	Pozitif değerlendirme
Hayatta her zaman daha kötüsünün de olabileceğini düşünürüm.	
Olayların iyi tarafını görmeye çalışırım.	
Benzer problemlere sahip insanlardan, daha iyi durumda olduğumu düşünürüm.	
Kendime her şeyin daha iyi olacağını söylerim.	Destek arama
Yaşadığım sorunların hayatımı olumlu olarak değiştireceğini düşünürüm.	
Sorunlar hakkında eşim ya da diğer akrabalarım ile konuşurum.	
Sorunlar hakkında bir arkadaşım ile konuşurum.	
Sorunlarla ilgili olarak profesyonel birinden yardım alırım (doktor, avukat...).	
Benzer problemler yaşamış kişi ya da gruplardan yardım alırım.	
Karşılaştığım sorunlarla ilgili daha fazla bilgi edinmek için çalışırım.	Problem çözme
Zorlukların üstesinden gelmek için dua ederim.	
Bir plan yapar ve onu izlerim.	
Yapılması gerekenleri bilir ve onları yapmak için çok çalışırım.	
Ne istediğime karar verir ve istediğimi gerçekleştirmek için çalışırım.	
Sorunları çözmek için birden fazla bakış açısı geliştiririm.	
Kendimi sürekli geliştirmeye çalışırım.	Problem çözme
Sorunları çözerken acele etmeden yavaş yavaş ilerlerim.	

Kaynak: Moos, 1993

1.3. Çeviri Çalışması

Araştırmada Moos (1993) tarafından geliştirilen ve yetişkinlere özel olarak hazırlanmış olan başa çıkma ölçeği ele alınmıştır. Orijinal ölçek kaçınma ve yaklaşma tepkileri olmak üzere iki bölümden ve toplamda sekiz boyuttan oluşmaktadır. Çalışma kapsamında yalnızca ölçeğin bir bölümü (yaklaşma tepkileri) ve dört boyutu (mantıksal analiz, pozitif değerlendirme, rehberlik ve destek arama, problem çözme) kullanılmıştır. Orijinal dili İngilizce olan ölçeğin Türkçeleştirilmesinde, İngilizce'den Türkçe'ye tercüme ve Türkçe'den İngilizce'ye tercüme yöntemi kullanılmıştır. Ölçek İngilizceyi çok iyi bilen daha önce yurt dışında bulunmuş üç bağımsız kişi tarafından orijinal dilden (İngilizce) hedef dile (Türkçe) çevrilmiştir. Sonrasında Türkçe formlardaki ifadeler karşılaştırılarak değerlendirilmiş, anlaşılabilirlik açısından en uygun ifadeler seçilmiş ve tek bir Türkçe form oluşturulmuştur. Türkçeye çevrilen ölçek maddeleri ana dili Türkçe olan, uzun yıllardır yurtdışında yaşayan ve gerek günlük gerek akademik İngilizceye son derecede hakim birine gönderilerek yeniden İngilizceye çevrilmesi istenmiştir. Yeniden İngilizceye çevrilen maddeler orijinali ile karşılaştırılıp uygunluğu kontrol edilmiş ve ölçeğe son hali verilmiştir.

1.4. Verilerin Analizi

Ölçek uygulaması ile elde edilen veriler bilgisayar ortamına aktarılmış, ölçme aracının yapı geçerliğinin olup olmadığı açıklayıcı faktör analizi ile tespit edilmiştir. Bunun yanında açıklayıcı faktör analizine göre yapılandırılan ölçeğin doğrulanmasında doğrulayıcı faktör analizinden (DFA) yararlanılmıştır. Ayrıca ölçeğin güvenilirlik katsayısını bulmak için Cronbach Alpha katsayısı hesaplanmıştır.

2. BULGULAR

2.1. Açıklayıcı Faktör Analizi

Çukurova Bölgesi'nde faaliyet gösteren kadın girişimcilerin, stresle başa çıkma düzeylerini ölçmek amacıyla kullanılan ve toplam 24 maddeden oluşan stresle başa çıkma ölçeği; mantıksal analiz, pozitif değerlendirme, rehberlik ve destek arama, problem çözme olmak üzere dört boyuttan oluşmaktadır (Moos, 1993). Literatürde 4 boyutla ifade edilen stresle başa çıkma ölçeğinin araştırma kapsamında da şimdiye kadar bilinen yapı ile uyumlu olup olmadığını anlayabilmek için açıklayıcı faktör analizi ile yapı geçerliği kontrol edilmiştir.

Stresle başa çıkma ölçek verilerinin faktör analizine uygunluğu KMO örneklem yeterliliği ve Barlett küresellik testi ile incelenmiştir. KMO değeri 0,925 olup, Barlett testi sonuçları da istatistik olarak anlamlı çıkmıştır ($\chi^2= 7982.444$ ve $p<0.0001$). Her iki test sonucuna bakıldığında, stresle başa çıkma ölçeğine ilişkin verilere faktör analizi yapılmasının uygun olduğu saptanmıştır.

Ölçeğin faktör yapısı belirlenirken faktörleştirme yöntemi olarak temel bileşenler analizi, döndürme yöntemi olarak ise dik döndürme yöntemlerinden maksimum değişkenlik (varimax) yöntemi seçilmiştir. Analiz sonucunda 24 ölçek maddesi, ortak varyans ve faktör yükleri açısından değerlendirilmiştir. Ölçek maddelerinde; 0,50 ortak varyans (en düşük: 0,536 – en yüksek: 0,829 ve 0,30 faktör yükü (en düşük: 0,628 – en yüksek: 0,899) kabul düzeyinin altında kalan maddeye

rastlanmamıştır. Ancak 19. ve 23. maddeler, birden fazla faktöre aynı anda boyutlanması, bir başka deyişle binişik olması nedeniyle ölçekten çıkartılmıştır.

Faktör analizinde, ölçek toplanabilirlik özelliğinin bozulmaması için, maddeler arası korelasyon katsayılarının negatif olmaması ve 0,25 değerinden büyük olması gerekmektedir. Yapılan analizler sonucunda ölçeğin maddeleri arası korelasyon katsayılarının 0,25'den büyük olduğu belirlenmiştir.

Tablo 2. Stresle Başa Çıkma Ölçeği Faktör Yükleri

	Eş Kökenlilik	Faktör Yükü	Öz değer	Açıklanan Varyans %	Ortalama
I. Faktör: Problem çözme			9,936	45,165	3,91
s16.Sorunları çözmek için birden fazla bakış açısı geliştiririm.	,764	,810			
s20. Kendimi sürekli geliştirmeye çalışırım.	,764	,793			
s12.Ne istediğime karar verir ve istediğimi gerçekleştirmek için çalışırım.	,756	,768			
s8.Yapılması gerekenleri bilir ve onları yapmak için çok çalışırım.	,700	,738			
s24. Sorunları çözerken acele etmeden yavaş yavaş ilerlerim.	,622	,729			
s21.İnsanların benden beklediklerini anlamaya çalışırım.	,536	,669			
II. Faktör: Pozitif değerlendirme			2,115	9,612	3,85
s18.Kendime her şeyin daha iyi olacağını söylerim.	,725	,791			
s14.Benzer problemlere sahip insanlardan, daha iyi durumda olduğumu düşünürüm.	,706	,736			
s6.Hayatta her zaman daha kötüsünün de olabileceğini düşünürüm.	,700	,733			
s10.Olayların iyi tarafını görmeye çalışırım.	,706	,724			
s22.Yaşadığım sorunların hayatımı olumlu olarak değiştireceğini düşünürüm.	,650	,722			
s2.Kendimi daha iyi hissetmek için kendi kendimi motive ederim.	,660	,715			
III. Faktör: Mantıksal analiz			1,556	7,075	3,82
s9.Söylediklerimde ve yaptıklarım da aklımla izlerim.	,735	,768			
s5.Sorunlara dışarıdan bakmaya ve objektif olmaya çalışırım.	,776	,767			
s13.Olayların nasıl sonuçlanacağını tahmin etmeye çalışırım.	,741	,761			
S17.Olaylardan ders almaya çalışırım.	,736	,704			
s1.Sorunlarla başa çıkmak için farklı yollar düşünürüm.	,630	,670			
s4.Bir plan yapar ve onu izlerim.	,634	,628			
IV. Faktör: Profesyonel destek arama			1,195	5,430	3,13
s11.Sorunlarla ilgili olarak profesyonel birinden yardım alırım (doktor, avukat...)	,829	,905			
s15.Benzer problemler yaşamış kişi ya da gruplardan yardım alırım.	,819	,899			
V. Faktör: Çevre desteği arama			1,027	4,670	3,74
s7.Sorunlar hakkında bir arkadaşım ile konuşurum.	,828	,852			
s3.Sorunlar hakkında eşim ya da diğer akrabalarım ile konuşurum.	,813	,811			

Faktör çıkarma metodu: Temel bileşenler analizi; Döndürme metodu: Varimax
 Kaiser-Meyer-Olkin Örneklem Yeterliliği: % 92,5
 Bartlett's Küresellik Testi için Ki-Kare: 7982.444 p<0,0001
 Açıklanan toplam varyans: % 71,952; Ölçeğin tamamı için güvenilirlik katsayısı: 0,928
 Yanıt Seçenekleri: 1; 1-Hiçbir zaman, 2-Nadiren, 3-Bazen, 4-Çoğunlukla, 5-Her zaman

Yapılan analizler sonucunda Tablo 2’de görüldüğü gibi ölçek maddelerinin, orijinal ölçekten farklı olarak beş faktörde toplandığı bulgulanmıştır. Çıkarılması gereken maddeler çıkarıldıktan sonra kalan 22 madde ve öz değeri 1’in üzerinde olan beş faktör toplam varyansın % 71,95’ini açıklamaktadır. Birinci faktör 6 maddeden oluşmakta ve toplam varyansın %45,17’sini açıklamaktadır. Birinci faktör olan *problem çözme* faktörü sırasıyla, “sorunları çözmek için birden fazla bakış açısı geliştiririm”, “kendimi sürekli geliştirmeye çalışırım”, “ne istediğime karar verir ve istediğimi gerçekleştirmek için çalışırım”, “yapılması gerekenleri bilir ve onları yapmak için çok çalışırım”, “sorunları çözerken acele etmeden yavaş yavaş ilerlerim”, “insanların benden beklediklerini anlamaya çalışırım” alt maddelerinden oluşmaktadır.

İkinci faktör olan *pozitif değerlendirme*; varyansın % 9,61’ini açıklamakta; “kendime her şeyin daha iyi olacağını söylerim”, “benzer problemlere sahip insanlardan, daha iyi durumda olduğumu düşünürüm”, “hayatta her zaman daha kötüsünün de olabileceğini düşünürüm”, “yaşadığım sorunların hayatımı olumlu olarak değiştireceğini düşünürüm”, “olayların iyi tarafını görmeye çalışırım” ve “kendimi daha iyi hissetmek için kendi kendimi motive ederim” alt maddelerinden oluşmaktadır.

Üçüncü faktör olan *mantıksal analiz* varyansın % 7,08’ini açıklamaktadır. Bu faktörün alt maddeleri sırasıyla “söylediklerimde ve yaptıklarımdaya aklıma izlerim”, “sorunlara dışarıdan bakmaya ve objektif olmaya çalışırım”, “olayların nasıl sonuçlanacağını tahmin etmeye çalışırım”, “olaylardan ders almaya çalışırım”, “sorunlarla başa çıkmak için farklı yollar düşünürüm” ve “bir plan yapar ve onu izlerim” şeklinde sıralanmaktadır.

Dördüncü faktör olan *profesyonel destek arama* faktörü, varyansın % 5,43’ünü açıklamaktadır. Bu faktörün alt maddeleri sırasıyla, “sorunlarla ilgili olarak profesyonel birinden yardım alırım (doktor, avukat...)” ve “benzer problemler yaşamış kişi ya da gruplardan yardım alırım” şeklinde sıralanmaktadır.

Diğer bir boyut olan *çevre desteği arama* faktörü ölçeğin beşinci ve son faktörünü oluşturmaktadır. Bu faktör, varyansın % 4,67’sini açıklamaktadır. Bu faktörün alt maddeleri sırasıyla, “sorunlar hakkında bir arkadaşım ile konuşurum”, “sorunlar hakkında eşim ya da diğer akrabalarım ile konuşurum” şeklinde sıralanmaktadır.

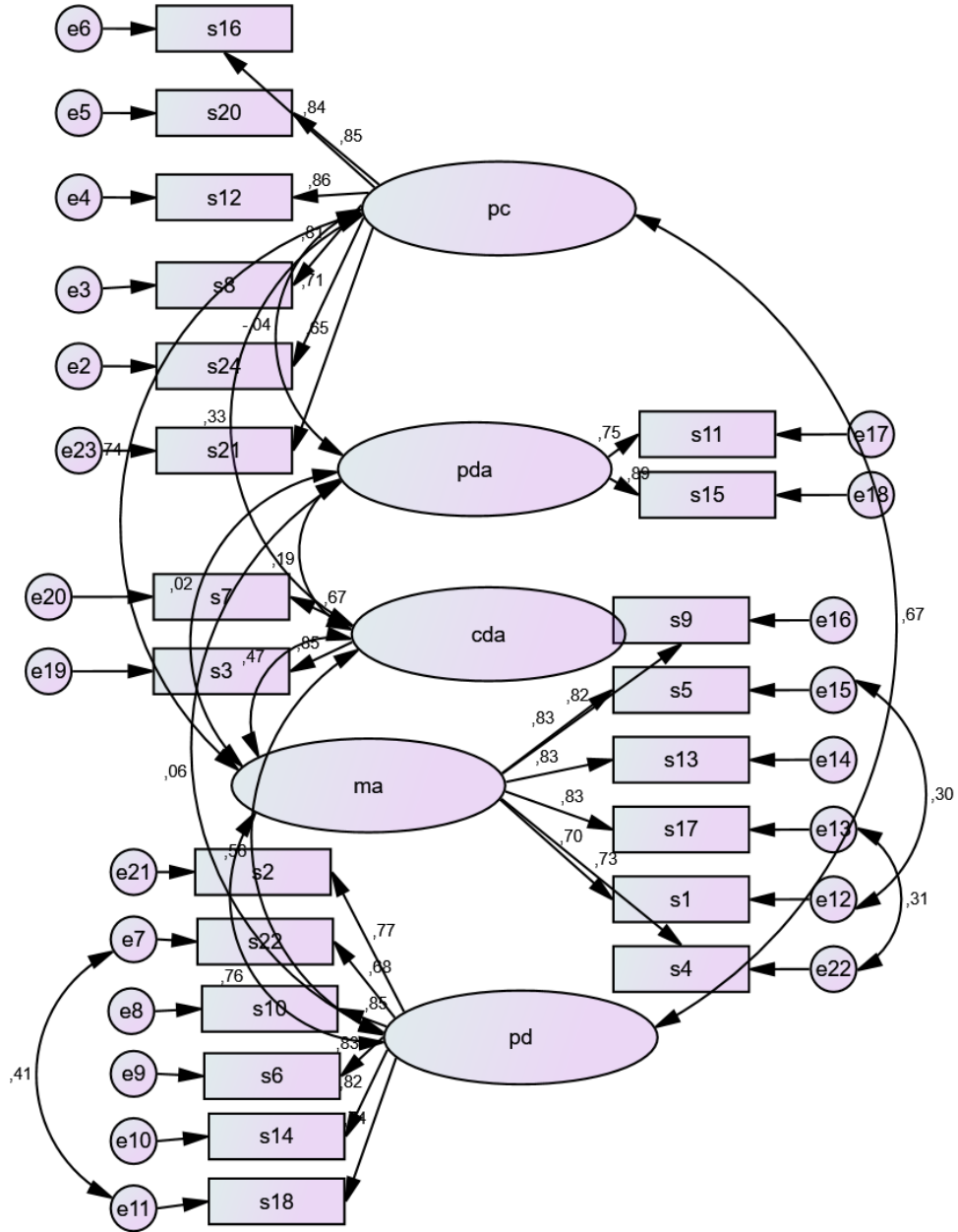
2.2. Doğrulayıcı Faktör Analizi

Açıklayıcı faktör analizinin ardından, en yüksek olabilirlik kestirim yöntemi ile doğrulayıcı faktör analizi yapılmış olup, Şekil 1’de görüldüğü gibi elde edilen standardize edilmiş regresyon katsayılarının 0,65 ile 0,89 arasında değişen değerler aldığı ortaya konulmuştur. Doğrulayıcı faktör analizi sonuçlarını geçerli kabul edebilmek için modele ait uyum iyiliği indekslerinin yeterlilik göstermesi gerekmektedir. GFI, NFI, CFI, IFI, TLI 0,90’dan büyük değerlerde olması yeterli düzeyde uyumun olduğunu göstermektedir. SRMR ve RMSEA değerlerinin ise 0,05’ten küçük olmasının iyi uyumu, 0,10’un altında olması ise kabul edilebilir bir uyumu göstermektedir. Ki-kare değerinin serbestlik derecesine oranının ise 5’in altında olmasının iyi uyumu gösterdiği belirtilmektedir (Çokluk, Şekercioğlu ve Büyüköztürk, 2010; Şimşek, 2007; Kline, 2005; Sümer, 2000; Tabachnick ve Fidell, 2007; Marsh and Hocevar, 1988; Marsh, Balla & McDonald, 1988). Doğrulayıcı faktör analizi için uyum indeksleri incelendiğinde ki-kare değerinin serbestlik derecesine oranının (706,

948/196= 3,607) 5'in altında yeterli düzeyde bir değere sahip olduğu görülmüştür. Diğer uyum indeksleri incelendiğinde RMSEA= 0,070; SRMR= 0,048; GFI= 0,90; NFI= 0,913; TLI= 0,924; CFI= 0,935 ve IFI= 0,935 olarak bulunmuştur. Tablo 3'te detaylı olarak yer almakta olan bu uyum iyiliği değerleri modelin iyi uyum sağladığını göstermektedir. Bu durum ölçeğin beş faktörlü yapısının doğrulandığını ortaya koymaktadır. Üç boyutlu modele ilişkin doğrulayıcı faktör analizi sonuçları ise Şekil 1'de görülmektedir.

Tablo 3. Doğrulayıcı Faktör Analizi Model Uyumuna İlişkin Değerler

CMIN/DF= χ^2/df (Ki-Kare Değeri/Serbestlik Derecesi)	3,607
CFI (Karşılaştırmalı Uyum İndeksi)	0,93
TLI (Tucker-Lewis İndeksi)	0,92
IFI (Artırmalı Uyum İndeksi)	0,93
NFI (Normlaştırılmış Uyum İndeksi)	0,91
GFI (Uyum İyiliği İndeksi)	0,90
RMSEA (Yaklaşık Hataların Ortalama Karekökü)	0,070
SRMR (Standardize Edilmiş Kalıntıların Karekökü)	0,048

Şekil 1. Doğrulayıcı Faktör Analizi

2.3. Güvenirlik Analizi Sonuçları

Ölçeğin güvenirlüğünün belirlenmesi için Cronbach Alpha güvenirlilik katsayısı hesaplanmıştır. Ölçeğin, Cronbach Alpha güvenirlilik katsayısı 0,93 bulunmuştur. Bu değer ölçeğin yüksek derecede güvenilir olduğunu göstermektedir. Alt faktörlere göre güvenirlilik katsayıları aşağıda verilmiştir:

Tablo 4. Güvenirlilik Analizi

Faktörler	Cronbach Alpha
Problem Çözme	0,91
Pozitif Değerlendirme	0,91
Mantıksal Analiz	0,91
Profesyonel Destek Arama	0,80
Çevre Desteği Arama	0,73

3. TARTIŞMA VE SONUÇ

Bu çalışmada Moos (1993) tarafından geliştirilen Strese Başa Çıkma Yöntemleri Ölçeği Türkçe'ye uyarlanmış, geçerlik ve güvenilirliği incelenmiştir. Bu doğrultuda Çukurova Bölgesinde faaliyet gösteren 435 kadın girişimciden elde edilmiş olan veri kullanılarak açıklayıcı faktör analizi, doğrulayıcı faktör analizi ve güvenilirlik analizleri yapılmıştır.

Yapılan açıklayıcı faktör analizi sonucu ölçek maddelerinin, orijinal ölçekten farklı olarak beş faktörde toplandığı bulgulanmıştır. Çıkarılması gereken maddeler çıkarıldıktan sonra kalan 22 madde ve öz değeri 1'in üzerinde olan beş faktör toplam varyansın % 71,95'ini açıklamaktadır. Birinci faktör olan *problem çözme* faktörü toplam varyansın %45,17'sini, ikinci faktör olan *pozitif değerlendirme*; varyansın % 9,61'ini, üçüncü faktör olan *mantıksal analiz* varyansın % 7,08'ini, dördüncü faktör olan *profesyonel destek arama* faktörü, varyansın % 5,43'ünü ve son olarak beşinci faktör *çevre desteği arama* faktörü, varyansın % 4,67'sini açıklamaktadır.

Ortaya çıkan yapının doğrulanması için doğrulayıcı faktör analizi yapılmış ve uyum indeksleri incelenmiştir. Ki-kare değerinin serbestlik derecesine oranının $(706,948/196= 3,607)$ yeterli düzeyde bir değere sahip olduğu görülmekle birlikte diğer uyum indekslerinin de ölçeğin beş faktörlü yapısının doğrulandığını ortaya koymaktadır (RMSEA= 0,070; SRMR= 0,048; GFI= 0,90; NFI= 0,913; TLI= 0,924; CFI= 0,935 ve IFI= 0,935).

Güvenirlilik katsayısı 0,93 olarak hesaplanan ölçeğin alt boyutları için Cronbach Alpha güvenirlilik katsayıları problem çözme boyutu için 0,91; pozitif değerlendirme boyutu için 0,91; mantıksal analiz boyutu için 0,91; profesyonel destek arama boyutu için 0,80; çevre desteği arama boyutu için ise 0,73 olarak hesaplanmıştır.

Sonuç olarak Moos (1993) tarafından geliştirilen stresle başa çıkma ölçeğinin geçerlik ve güvenilirliğine ilişkin olarak elde edilen bulgular, ölçeğin Türkiye'de kullanılabileceğini göstermektedir. Ölçeğin başa çıkma konusu ile ilgili araştırma yapmak isteyen uzmanlar tarafından kullanılabileceği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Carver C. S., Scheier M. F. & Weintraub J. K. (1989). Assessing coping strategies: A theoretically based approach. *Journal of Personal Social Psychology*, 56, 267-28.
- Çokluk, Ö., Şekercioğlu, G. & Büyüköztürk, Ş. (2010). *Çok değişkenli istatistik SPSS ve LISREL uygulamaları*. Ankara: Pegem Akademi Yayınları.
- Doğan, E. & Eser, M. (2013). Üniversite öğrencilerinin stresle başa çıkma yöntemleri: Nazilli MYO örneği. *Electronic Journal of Vocational Colleges, UMYOS Özel Sayı*.
- Folkman S. & Lazarus R. S. (1980). An analysis of coping in a middle-aged community sample. *Journal of Health and Social Behaviour*, 21, 219-239.
- Holahan, C. J., & Moos, R. H. (1987). Personal and contextual determinants of coping
- Kirchner, T., Forns, M., Muñoz, D. & Pereda, N. (2008). Psychometric properties and dimensional structure of the Spanish version of the coping responses inventory-adult form. *Psicothema*, 20 (4), 902-909.
- Kline, R. B. (2005). *Principles and practice of structural equations modeling*. New York: Guilford.
- Lazarus, R. S. (1966). *Psychological stress and the coping process*. New York: McGraw-Hill.
- Lazarus, R. S. & Folkman, S. (1984). *Psychological stress and the coping process*. New York: Springer.
- Marsh, H. W. & Hocevar, D. (1988). A new more powerful approach to multitrait-ultimethod analyses: Application of second-order confirmatory factor analysis. *Journal of Applied Psychology*, 73, 107-117.
- Marsh, H. W., Balla, J. R., & McDonald, R.P. (1988). Goodness-of-fit indexes in confirmatory factor analysis: The effect of sample size. *Psychological Bulletin*, 103, 391-410.
- Moos, R. (1993). *Coping responses inventory: Professional manual* (2nd ed.). New York: PAR Assessment Resources.
- Moos, R., & Billings, A. (1982). Conceptualizing and measuring coping resources and processes. In L. Goldberger and S. Breznitz (Eds.), *Handbook of stress: Theoretical and clinical aspects*. New York: Macmillan.
- Sabuncuoğlu, Z. & Tüz, M. (1998). *Örgütsel psikoloji*. Bursa: Alfa/Aktüel Kitapevleri.
- Stephoe, A. (1991). Psychological coping, individual differences and physiological stress responses. In C. L. Cooper ve R. Payne (Eds.), *Personality and stress: Individual differences in the stress process* (pp. 205-233). Chichester: Wiley.
- strategies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52, 946-955.
- Sümer, N. (2000). Yapısal eşitlik modelleri. *Türk Psikoloji Yazıları*, 3(6), 49-74.
- Şimsek, Ö.F. (2007). *Yapısal eşitlik modellemesine giriş*. Ankara: Ekinoks Yayınları.
- Tabachnick, B. G., & Fidell, L. S. (2007). *Using multivariate statistics*. Boston: Allyn and Bacon.

VERİMLİLİK, DÖVİZ KURU VE AÇIKLIK İLİŞKİSİ: OECD ÜLKELERİ ÖRNEĞİ

Zeynep ÖZTÜRK KARAÇOR¹

Mustafa KARTAL²

Nazan ŞAHBAZ KILINÇ³

ÖZET

1970’li yıllardan sonra neoliberal politikaların etkisiyle bütün dünyada dış ticaret hacmi ve ülkeler arasındaki sermaye hareketliliği giderek artmıştır. Ekonomik yapıdaki bu değişim, özellikle uzun dönemde, döviz kurundaki istikrarlı yapıyı önemli ölçüde etkilemiştir.

Bu çalışmada döviz kuru ve açıklık (finansal ve ticari) bağımsız değişken, verimlilik ise bağımlı değişken olarak modele dahil edilmiştir. Değişkenler arasındaki ilişki panel veri yöntemleri (En Küçük Kareler-Ordinary Least Squares-OLS), Sabit Etkiler Modeli (Fixed Effects Model-FEM) ve Rassal Etkiler Modeli (Random Effects Model-REM) kullanılarak analiz edilmektedir. Elde edilen bulgular, iktisadi beklentiler ile örtüşmektedir. Analiz sonuçları, ticari açıklıkta meydana gelecek %1 oranındaki bir artışın toplam faktör verimliliğini %0.18 oranında artıracığını, döviz kurundaki aynı oranda meydana gelecek artışın ise verimliliği %1.2 oranında azaltacağını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler; neo-liberal politikalar, döviz kuru-açıklık-verimlilik, panel veri yöntemleri, sabit etkiler modeli ve rassal etkiler modeli.

ABSTRACT

After the year 1970, with the effect of the phenomenon globalization, foreign trade volume and capital mobilization between countries have increased. On the other hand, these developments experienced, especially in the long term, considerably affect the stable structure in the exchange rate.

In this study, exchange rate and openness (financial and trade) were included in the model as independent variable and productivity as dependent variable. The relationship between the variables were analyzed by using panel data methods (Ordinary Least Squares-OLS), Fixed Effects Model (FEM), and Random Effects Model (REM). The findings obtained overlap with the economic expectations. Test results show that an increase of 1% that will occur in trade openness will increase total factor productivity by 0.18%, while the increase that will occur in the exchange rate in the same rate will reduce productivity in the rate of 1.2 %.

¹Prof. Dr., Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, zkaracor@selcuk.edu.tr

²Araş. Gör., Selçuk Üniversitesi Beyşehir Ali Akaknat İşletme Fakültesi, Bankacılık ve Sigortacılık Bölümü, mkartal@selcuk.edu.tr

³Yrd. Doç. Dr., Kırıkkale Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü, nazan_sahbaz@hotmail.com

Keywords; neo-liberal policies, exchange rate-openness-efficiency, panel data methods, fixed effects model and random effects model.

Giriş

Devletin ekonomide aktif bir rol üstlenmesi gerektiğini savunan ve 1945-1970 yılları arasında uygulama alanı bulan Keynesyen yaklaşım, 1970'li yıllardan sonra yerini neoliberal yaklaşıma terk etmiştir. Bu dönemden sonra ekonomik yaşam, piyasa mekanizması çerçevesinde belirlenmiş ve uluslararası ticarete ve sermaye hareketliliğine yönelik daha serbest politikalar hayata geçirilmiştir. Serbestleşme, teorik çerçevede ticari ve finansal olmak üzere iki boyutta gerçekleşmiştir. Ticari serbestleşme, dış ticaret önündeki engellerin kaldırılması olarak tanımlanırken; finansal serbestleşme ise ulusal finans piyasalarının bütünleşmesi ve sermaye hareketliliğine yönelik denetim ve sınırlamaların ortadan kaldırılmasıdır (Özel, 2012: 21). Yaşanan bu gelişmeler sonucunda ülkeler arasındaki ticari ve mali işlem hacmi artmış ve ülkeler birbirlerine daha bağımlı hale gelmişlerdir. Neo-liberal politikalar, ülkelerin dış ticaret hacmini artırdığı gibi özellikle portföy yatırımlardaki kırılganlığı artırmıştır. Bu durum şüphesiz döviz darboğazı içine düşen ve ithal bağımlılığı yüksek olan gelişmekte olan ülkelerde bir takım sorunları beraberinde getirmektedir. 1982 Latin Amerika dış borç krizi, 1994 Meksika krizi, 1995 Arjantin krizi, 1997 Güneydoğu Asya krizi, 1998 Rusya krizi ve 1994, 2000-01 Türkiye krizleri bu durumun en somut göstergeleridir. Bu yüzden 1973 petrol krizinden çıkış yolu olarak uygulamaya konulan neo-liberal politikalar, özellikle 2008 krizinin yaşanmasından sonra daha sık eleştirilmeye başlanmıştır. Devletin nihai amacı, ekonomik büyümeyi gerçekleştirerek toplumun refah düzeyini artırmaktır. Üretim hacmindeki niceliksel artış olarak tanımlanan ekonomik büyümenin gerçekleştirilebilmesi için ise en önemli araçlardan birisi toplam faktör verimliliğinin artırılmasıdır. Büyümenin üretimde kullanılan faktörler tarafından açıklanmayan kısmı olarak tanımlanan toplam faktör verimliliği, ülkelerin gelişmişliğini belirleyen faktörler arasında yer almaktadır. Özellikle emek yoğun ürünleri ihraç edip; katma değeri yüksek olan sermaye yoğun ürünleri ise ithal eden gelişmekte olan ülkelerin, ekonomik büyüme ve kalkınma yarışında gelişmiş ülkelerin gerisinde kalmasının en önemli nedenlerinden birisi de ülkelerin farklı faktör verimliliğine sahip olmasıdır. Vergil ve Abasız (2008: 160) yapmış oldukları çalışmada, ekonomik büyümenin %30'unun toplam faktör verimliliğindeki artıştan kaynaklandığını ortaya koymuşlardır. Böylece söz konusu ülkelerin ekonomik büyüme konusunda bir sıçrama gerçekleştirebilmesi için yapması gereken şey, büyümenin temel belirleyicisi olan üretim faktörünün belirlenmesi ve bu üretim faktörünün verimliliğinin artırılmasıdır. Diğer yandan ekonomilerdeki istikrarsızlığı artıran bir diğer durum ise 1970'lerden sonra döviz kurlarının daha dalgalı hale gelmesidir. Esnek kur sistemi, ekonomideki belirsizliği artırmakta ve ekonomik karar birimlerinin daha sağlıklı kararlar almasını zorlaştırmaktadır.

Bu yüzden çalışma konusu Verimlilik-Döviz Kuru-Açıklık arasındaki ilişkiyi ortaya koyması açısından önem arz etmektedir. Çalışma kapsamında ulaşılmak üzere nihai amaç açıklık ve döviz kurunun ülkelerin faktör verimliliğini ve dolayısıyla ekonomik büyüme performanslarını hangi yönde etkilediğini ortaya koymaktır. Fakat bulguların, araştırmanın örnekleme ve inceleme dönemi ile kısıtlı olduğu dikkate

alınmalıdır. Bu kapsamda çalışmanın birinci bölümünde değişkenler arasındaki ilişkiye yönelik literatür çalışmasına yer verilmektedir. İkinci bölümde ise OECD ülkelerinde verimlilik, döviz kuru ve açıklığın 1990-2013 dönemi aralığındaki seyri ele alınmaktadır. Analiz sonuçlarının verildiği üçüncü bölümün ardından çalışma sonuç ve değerlendirme bölümüyle tamamlanmaktadır.

1. Kavramsal Çerçeve

Günümüzde ülkeler arasındaki büyüme ve rekabet yarışı giderek artmış, teknolojik gelişmeyle birlikte sağlanacak olan verimlilik artışı, ülkelerin ekonomik performanslarının temel belirleyicilerinden birisi olmuştur. Bu kapsamda istihdamı artıran, tasarruflarını sermayeye dönüştüren ve teknoloji yeteneğiyle verimliliğini artıran ülkeler, büyüme ve kalkınma yarışında diğer ülkelere kıyasla daha üst sıralarda yer almaktadır (Bölükbaş, 2011: 1).

Jorgenson ve Griliches (1967) tarafından çıktı ve üretim girdisi arasındaki fark olarak tanımlanan toplam faktör verimliliği, ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılığı açıklayan en önemli değişkenler arasında yer almaktadır. Bu kavram, özellikle Solow (1956) tarafından yapılan çalışmayla birlikte iktisat literatürde sıklıkla dile getirilmeye başlanmıştır. Söz konusu çalışmada Solow, bütün ülkelerin azalan sermaye verimliliği sürecine gireceğini ve bu sorunun toplam faktör verimliliğindeki artışla (Solow artışı) birlikte aşılabileceğini belirtmiştir (Ateş, 2012: 1).

İktisat literatüründe büyüme ve verimlilik arasındaki ilişkiyi ortaya koyan birçok teori vardır. Bu teorilerinden birisi geleneksel büyüme modeli çerçevesinde ele alınan Neo-klasik yaklaşımdır. Söz konusu büyüme teorisine göre büyümenin kısa dönemde belirleyicisi sermaye faktörü iken, uzun dönemdeki belirleyicisi verimliliğidir. Solow modeli olarak nitelendirilen bu durum, Romer ve Lucas tarafından geliştirilen içsel büyüme teorisine kadar genel kabul görmüştür. İçsel büyüme modeline göre ise uzun dönemde büyüme, toplam faktör verimliliğindeki artışa bağlıdır. Söz konusu artış ise teknolojik gelişmeyle birlikte ortaya çıkacağı için teorik çerçevede Solow modeli ve içsel büyüme modeli örtüşmektedir. Toplam faktör verimliliğindeki artış, büyümenin temel unsuru olarak kabul edildiğinden dolayı, toplam faktör verimliliğinin belirleyici olarak kabul edilen değişkenlerin ortaya konması daha sağlıklı politikaların hayata geçirilmesi açısından son derece önem arz etmektedir. Bu kapsamda tasarruf oranı, Ar-Ge harcamaları, ticari ve finansal açıklık, finansal gelişmişlik, altyapı, rekabetçilik ve doğrudan yatırımlar toplam faktör verimliliğini belirleyen temel değişkenlerden bazılarıdır (Serdaroğlu, 2013: 5-6).

Bu çalışmada verimliliği etkileyen söz konusu değişkenlerden döviz kuru ve açıklık (ticari ve finansal) analizlere bağımsız değişken olarak dahil edilmiştir. döviz dar boğazı içerisinde olan gelişmekte olan ülkelerin dış ticareti kontrol edebilmek için kullandığı en önemli araç döviz kurudur. Diğer yandan döviz kuru, ülkelerin uluslararası rekabet gücünü etkileyen faktörlerin başında gelmektedir. Bu yüzden söz konusu değişken analizlere dahil edilmiştir. Son yüzyılda küresel ekonomide ortaya çıkan en önemli gelişmelerden birisi de küreselleşme hareketidir. Küreselleşmeyle birlikte bütün dünyada toplam dış ticaret hacmi ve sermaye hareketliliği artmıştır. Özellikle ticaret önündeki engellerin kaldırılmasıyla birlikte sermaye malı ithalatı gerçekleştirilerek yatırımların verimliliği artırılabilir ve üretici daha geniş

ürününü satabilecektir. Diğer yandan ticari açıklık, yeni fikir ve teknolojilerin de transferine imkan sağlayabilecektir. Sonuç olarak ticari açıklık, ülkelerin üretim verimliliğini artırarak ekonomik büyümeye katkı sağlayabilecektir.

2. Literatür

2.1. Döviz Kuru-Verimlilik Arasındaki İlişki

Aghion vd. (2006), 83 ülkenin 1960-2000 yılları arasındaki veri setlerini dikkate alarak yapmış oldukları çalışmada, finansal gelişmişliğin düşük olduğu ülkelerde kur oynaklığı ve büyüme arasında ters yönlü bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır. Diğer yandan finansal olarak gelişmiş ülkelerde söz konusu değişkenler arasında önemli bir ilişki bulunamamıştır.

Schnabl (2007) döviz kuru istikrarının büyüme üzerine etkisini, Ekonomik ve Parasal Birlikte yer alan 41 ülke özelinde incelemiştir. Panel yöntemi kullanılarak yapılan tahminler, kur dalgalanmalarının büyüme üzerinde negatif yönde güçlü bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir.

Benhima (2010), dinamik panel veri yöntemiyle 76 ülkeden oluşan örneklem büyüklüğünde 1995-2004 dönemine ait verileri ele almıştır. Analiz sonuçları, dolarizasyon seviyesinin yükselmesi halinde döviz kuru dalgalanmalarının büyüme üzerindeki etkisinin daha da olumsuz olacağına işaret etmektedir.

Danmola (2013) Nijerya ekonomisi özelinde yapmış olduğu çalışmada, kur dalgalanmaları ile GSYH, doğrudan yabancı yatırım ve ticari açıklık arasında doğru yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir.

Bristy (2014) yapmış olduğu analizlerde en küçük kareler yöntemini kullanmış ve veri seti olarak 1980-2012 yılları arasındaki değerleri dikkate almıştır. Bangladeş özelinde yapılan çalışmada, finansal piyasaların gelişmemiş olmasından dolayı döviz kuru oynaklığının ekonomik büyümeyi olumsuz yönde etkilediği belirtilmiştir. Diğer yandan bulgular, finansal gelişme ve döviz kuru oynaklığı arasında önemli ve pozitif bir ilişkiyi de ortaya koymaktadır.

Ergun ve Taşar (2014), Türkiye’de verimlilik ve döviz kuru arasında tek yönlü bir ilişkinin mevcut olduğu saptanmıştır.

Diallo (2015) çalışmasında, örneklem olarak 24 gelişmiş ve 50 gelişmekte olan ülke olmak üzere toplam 74 ülkeyi ele almıştır. Analizlerde 1975-2004 dönemine ait veriler kullanılmıştır. Bulgular, reel döviz kuru dalgalanmalarının toplam faktör verimliliğini negatif yönde etkilediğini göstermektedir.

2.2. Açıklık-Verimlilik İlişkisi

Bernard ve Jensen (1999), Amerikan imalat sektörü özelinde ihracat ve verimlilik arasındaki ilişkiyi test etmişlerdir. Bulgular, bir işletmenin ihracat yaptığı dönemde daha verimli çalışabileceğini ortaya koymaktadır.

Köse vd., (2008), 1966-2005 dönemine ait verileri kullanarak 21’i sanayileşmiş 46’sı ise gelişmekte olmak üzere toplam 67 ülkede toplam faktör verimliliği ve finansal açıklık arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Elde edilen sonuçlar ışığında, finansal açıklık toplam faktör verimliliğini artırmaktadır.

Andersen ve Babula (2008), uluslararası ticaret ve büyüme arasında pozitif bir ilişki olduğunu tahmin etmişlerdir.

Umer ve Alam (2013) Pakistan ekonomisi özelinde yapmış oldukları analizlerde, 1960-2011 dönemine ait veriler dikkate alınmıştır. Analiz sonuçlarına göre ticari açıklık ve enflasyon uzun dönemde sanayi sektörü büyümesini negatif yönde etkilemektedir. Diğer yandan kısa dönemde ticari açıklık ve enflasyon ile sanayi sektörü büyümesi arasında önemsiz veya hiçbir ilişkinin olmadığı ifade edilmektedir.

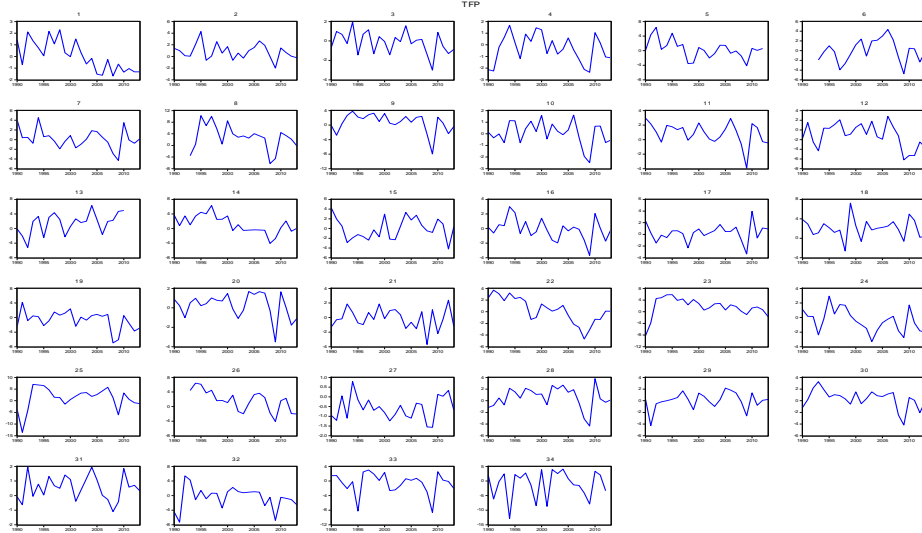
Yusoff ve Febrina (2014), Endonezya'da 1970-2009 dönemi için ekonomik büyüme, yurt içi yatırım, reel döviz kuru ve ticari açıklık arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışmışlardır. Elde edilen sonuçlar özellikle uzun dönemde ticari açıklığın %1 artırılması halinde reel GSYH'nin %26,5 artacağına işaret etmektedir.

Olasode vd. (2015), 1981-2012 dönemine ait verileri kullanarak Nijerya ekonomisinde açıklık ve büyüme arasındaki ilişkinin ne yönde olduğunu tahmin etmeye çalışmışlardır. Elde edilen bulgular ticari açıklık ve ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişkinin olduğunu ortaya koymaktadır.

3. OECD Ülkelerinde Verimlilik, Döviz Kuru ve Açıklığın Gelişimi

Bu kısımda OECD ülkelerinde verimlilik, döviz kuru ve açıklığın 1990-2013 dönemindeki gelişimine yer verilmektedir.

TFP'nin 1990-2013 dönemindeki gelişiminin yer aldığı Şekil-1'den de izlenebileceği gibi, ele alınan dönemde OECD ülkelerinde TFP oldukça dalgalı bir seyir izlemiştir. 2008 Küresel Finans Krizi'nin TFP üzerindeki etkisi 2009 yılında belirgin hale gelmiştir. Nitekim bu yılda TFP; Türkiye'de 7.8, Meksika'da 8.6, Slovakya ve Yunanistan'da ise yaklaşık %6 oranında azalmıştır.

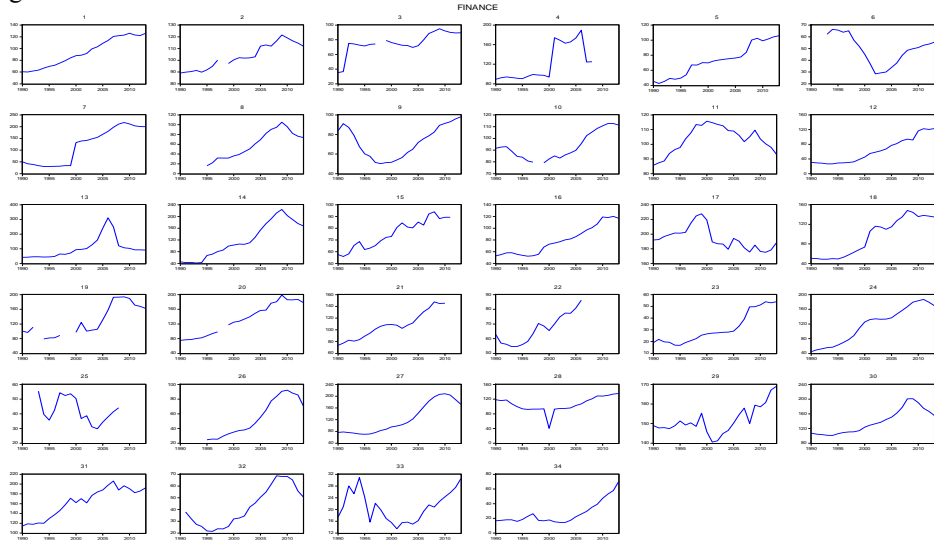

Şekil- 1: TFP'nin 1990-2013 Dönemindeki Gelişimi (%)⁴

Kaynak: The Conference Board, Total Economy Database, http://www.conferenceboard.org/data/economydata/tabse/#Growth_TFP (E.T.18.04.2015).

⁴ Şekillerde yer alan ülkeler sırasıyla; 1. Avustralya, 2. Avusturya, 3. Belçika, 4. Kanada, 5. Şili, 6. Çek Cumhuriyeti, 7. Danimarka, 8. Estonya, 9. Finlandiya, 10. Fransa, 11. Almanya, 12. Yunanistan, 13. İzlanda, 14. İrlanda, 15. İsrail, 16. İtalya, 17. Japonya, 18. Kore, 19. Lüksemburg, 20. Norveç, 21. Yeni Zelanda, 22. Norveç, 23. Polonya, 24. Portekiz, 25. Slovakya, 26. Slovenya, 27. İspanya, 28. İsveç, 29. İsviçre, 30. İngiltere, 31. ABD, 32. Macaristan, 33. Meksika, 34. Türkiye.

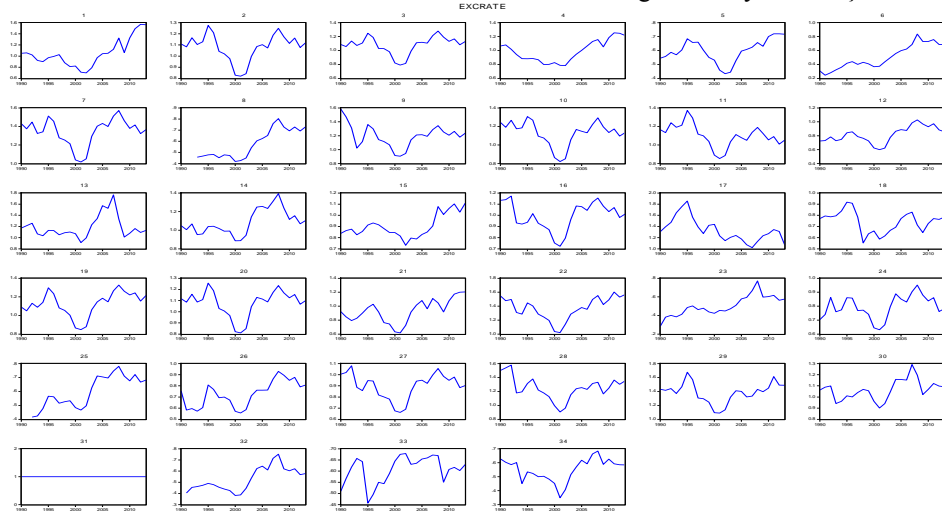
Özel sektöre verilen kredilerin GSYH'ye oranının gelişiminin bulunduğu şekil-2'den de görüldüğü gibi, ele alınan OECD ülkelerinde özel sektör ekonomisi içerisinde oldukça önemli bir yer tutmaktadır. Almanya, Danimarka, İngiltere, Kanada ve ABD gibi ülkelerde özel sektöre verilen krediler bu ülkelerin milli gelirlerinden fazladır. Bu durum söz konusu ülkelerde serbest piyasa koşullarının işlediğini ve finansal açıklık konusunda bu ülkelerin iyi bir performans ortaya koyduklarını göstermektedir.

Şekil- 2: Özel Sektöre Verilen Kredilerin GSYH'ye Oranının 1990-2013 Dönemindeki Gelişimi (%)

Kaynak: World Bank, World Databank, World Development Indicators& Global Development Finance, <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do> (E.T. 18.04.2015).

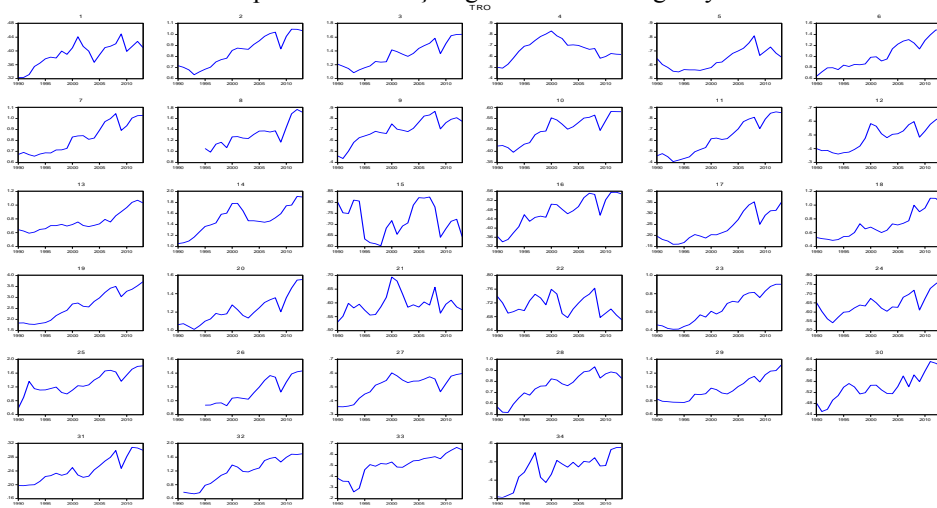
Döviz kurlarının gelişiminin gösterildiği Şekil-3'ten de takip edilebileceği gibi, 1990-2013 döneminde döviz kurları OECD ülkelerinde dalgalı bir seyir izlemiştir.

Şekil- 3: Döviz Kurlarının 1990-2013 Dönemindeki Gelişimi (%)

Kaynak: World Bank, World Databank, World Development Indicators& Global Development Finance, <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do> (E.T. 18.04.2015).

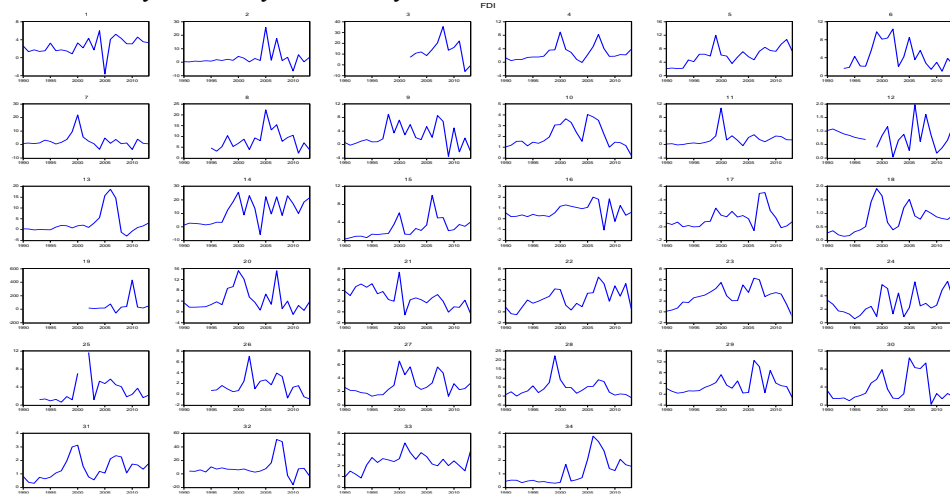
Şekil-4'te OECD ülkelerinde ticari açıklığın 1990-2013 dönemindeki gelişimi yer almaktadır. Ele alınan dönemde OECD ülkelerinde ticari açıklığın genel anlamda artış eğilimi gösterdiği ifade edilebilir. Kriz yıllarında dünya ekonomilerindeki ekonomik bunalımlara paralel olarak açıklığın kısmen azaldığı söylenebilir.

Şekil- 4: Ticari Açıklığın 1990-2013 Dönemindeki Gelişimi (%)

Kaynak: World Bank, World Databank, World Development Indicators & Global Development Finance, <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do> (E.T. 18.04.2015).

Doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının GSYH'ye oranının gösterildiği Şekil-5'ten de takip edilebileceği gibi, 1990-2013 döneminde bu oran OECD ülkelerinde dalgalı bir seyir izlemiştir. Macaristan, Lüksemburg, İrlanda ve Estonya'da doğrudan yabancı sermaye yatırımlarının GSYH içerisindeki payı diğer OECD ülkelerine kıyasla daha yüksek düzeylerde dir.

Şekil- 5: Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının GSYH İçerisindeki Payının 1990-2013 Dönemindeki Gelişimi (%)

Kaynak: World Bank, World Databank, World Development Indicators & Global Development Finance, <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do> (E.T. 18.04.2015).

4. Veri, Model ve Yöntem

Bu kısımda, OECD ülkelerinde 1990-2013 döneminde; verimlilik, döviz kuru ile açıklık (finansal ve ticari) arasındaki ilişki panel veri yöntemleri (En Küçük Kareler-Ordinary Least Squares-OLS), Sabit Etkiler Modeli (Fixed Effects Model-FEM) ve Rassal Etkiler Modeli (Random Effects Model-REM) kullanılarak test edilmektedir. Analizlerde Stata 12.0 paket programı kullanılmıştır.

4.1. Veri ve Değişkenlerin Tanımlanması

Analizde kullanılan değişkenler Tablo-1'de görüldüğü gibidir. Çalışmada açıklık ve döviz kuru toplam faktör verimliliği üzerindeki etkisinin incelenmesinde 5 ayrı model kullanılacaktır.

Tablo- 1: Veri Seti

Değişik.	Değişkenlerin Tanımlanması
Toplam Faktör Verim. Artış Oranı (TFP)	TFP değişkeni Törnquist endeksi kullanılarak hesaplanmıştır. Bu endekste verimlilikteki değişimler etkinlik ve teknik değişime göre incelenmektedir. Etkinlik değişimi, karar birimlerinin etkin sınıra yaklaşma sürecinin bir değerlendirmesini verirken, teknik değişim etkin sınırın zaman içindeki değişimini verir. Ortak teknolojiye göre her bir veri noktasının farklarının oranlarını hesaplayarak, iki veri noktası arasındaki toplam faktör verimliliğindeki değişmeyi ölçer.
Ticari Açıklık (TRO)	TRO; bir ülkenin belirli bir yıldaki ihracat ve ithalatının toplamının o yılki GSYH'ye oranı olarak hesaplanmıştır. Bu hesaplamada Scholman vd., (2014)'ten yararlanılmıştır.
Döviz Kuru (EXR)	EXR, bir birim ülke parasının yabancı para birimi karşısındaki değeridir. Çalışmada yabancı para birimi olarak dolar dikkate alınmıştır.
Finans. Açıklık (FIO)	FIO, özel sektör kredilerinin GSYH'ye oranı olarak hesaplanmıştır. Değişkenin seçiminde, Aghion vd., (2009) ve Orji vd., (2015)'ten yararlanılmıştır.
Doğ. Yab. Serm. Akım. (FDI)	FDI, bir ülkeye yerleşik olmayanlar tarafından yapılan yatırımların toplam değerinin GSYH'ye oranıdır. Değişkenin bir finansal açıklık olarak gösterildiği Kraay (1998), Edison vd., (2002) ile Fratzscher ve Bussiere (2004)'ten faydalanılmıştır.
Yapay Değiş. (DI)	DI, verimliliğin negatif değerleri için 1, pozitif değerleri için 0 değerini alan yapay değişkendir.

Çalışmada kullanılan veri setine ilişkin tanımlayıcı istatistiklerin yer aldığı Tablo-2'den de takip edilebileceği gibi, 1990-2013 döneminde OECD ülkelerinde toplam faktör verimliliğindeki ortama artış %0.40 düzeyindedir. Toplam ihracat ve ithalatın GSYH'ye oranındaki artışı yansıtan ticari açıklıktaki ve özel sektöre verilen kredilerin GSYH'ye oranındaki artış sırasıyla ortalama %94 ve %4.2'dir. Veri setine ait çarpıklık değerlerine göre TFP değişkeninin- çarpıklık değeri negatif olduğu için dağılımının sola çarpık, buna karşın diğer değişkenlerin tümünün çarpıklık değerleri pozitif olduğu için dağılımlarının sağa çarpık olduğu söylenebilir. Basıklık değerleri bakımından; EXR, FIO ve FDI değişkenleri 3'ten olduğundan bu değişkenlerin dağılımlarının normal dağılımından daha dik olmadığı, buna karşın diğer değişkenlerde bu değerler 3'ün üzerinde olduğu için dağılımların normale göre dik olduğu ifade edilebilir.

Tablo- 2: Tanımlayıcı İstatistikler

Değişkenler	TFP	TRO	EXR	FIO	FDI
Ortalama	0.400350	3.393224	0.945364	94.33624	4.213288
Medyan	0.390000	2.974941	0.973329	89.31410	2.076900
Maksimum	10.25000	11.10852	1.855114	311.0630	430.6410
Minimum	-12.88000	0.491832	0.282874	13.44640	-57.42970
Std. Sapma	2.405514	1.985891	0.295114	52.12818	17.02417
Çarpıklık	-0.449429	1.714292	0.059133	0.616979	21.36393
Basıklık	6.284471	6.405365	2.421890	2.855459	532.2061
Jarque-Bera	358.9835	722.9296	10.77965	47.78562	8726684.
Olasılık	0.000000	0.000000	0.004563	0.000000	0.000000
Toplam	297.4600	2521.165	702.4057	70091.83	3130.473
Top. Kare Sapmalar	4293.581	2926.272	64.62248	2016271.	215048.3
Gözlem	743	743	743	743	743

Tablo-3'te verilen korelasyon matrisine göre toplam faktör verimliliği ile finansal ve ticari açıklık arasında zayıf ve negatif, ticari açıklık ve finansal açıklık arasında zayıf ve pozitif bir ilişki bulunmuştur. Diğer taraftan döviz kuru ile toplam faktör verimliliği arasında negatif bir ilişki tespit edilmiş iken, ticari ve finansal açıklık arasında pozitif bir ilişki olduğu görülmüştür. Döviz kuru ile finansal açıklık arasındaki ilişkinin diğer ilişkilere kıyasla yüksek olduğu söylenebilir. Doğrudan yabancı sermaye akımları ile diğer değişkenler arasındaki ilişki ise düşük seviyelerdedir.

Tablo- 3: Korelasyon Matrisi

Değişkenler	TFP	TRO	EXR	FIO	FDI
TFP	1.000	-0.079	-0.087	-0.171	-0.014
TRO	-0.079	1	0.073	0.157	-0.159
EXR	-0.087	0.073	1	0.598	0.030
FIO	-0.171	0.157	0.598	1	0.096
FDI	-0.014	-0.159	0.030	0.096	1

Tablo-4'te Levin, Lin &Chu (LLC), Im, Pesaran and Shin W-stat (IPS) ve ADF birim kök testlerinin sonuçları bulunmaktadır. TFP ve FDI değişkenleri tüm test türlerine göre gerek sabitli gerekse de sabitli-trendli durumlarda durağan çıkmıştır. TRO değişkeni IPS ve ADF testlerinin sabitli durumlarında durağan değil iken, diğer testlere göre durağandır. EXR değişkeni LLC, IPS ve ADF testlerinin sabitli, FIO değişkeni de LLC testinin sabitli ve IPS testinin sabitli-trendli durumlarında durağan çıkmıştır. Genel itibariyle değişkenlerin durağan olduğu ifade edilebilir.

Tablo- 4: Birim Kök Testleri

Birim Kök Testi	LLC				IPS				ADF			
	Sabitli		Sabitli ve Trendli		Sabitli		Sabitli ve Trendli		Sabitli		Sabitli ve Trendli	
	İsta.	Olas.	İsta.	Olas.	İsta.	Olas.	İsta.	Olas.	İsta.	Olas.	İsta.	Olas.
TFP	-16.4	0.000	-17.08	0.000	-15.1	0.000	-14.8	0.000	342.9	0.000	314.7	0.000
TRO	-2.98	0.001	-6.31	0.000	0.11*	0.546	-5.95	0.000	78.7*	0.176	143.4	0.000
EXR	-2.017	0.021	-1.44	0.075	-2.12	0.079	-0.55*	0.289	83.15	0.075	61.3*	0.639
FIO	-2.77	0.002	-0.31*	0.378	2.01*	0.978	-2.42	0.007	66.01*	0.545	76.9	0.213
FDI	-8.7	0.000	-7.49	0.000	-9.91	0.000	-8.08	0.000	225.8	0.000	195.1	0.000

Panel veri analizinde tahmin edilecek modelin hangi yöntemle test edileceğinin belirlenmesinde F ve Wald testleri, Breusch-Pagan Lagrange Çarpan ile Hausman testlerinin sonuçları dikkate alınmaktadır. Buna göre Sabit ve Rassal Etkiler modellerinin ikisi birden reddedilemezse havuzlanmış (birleştirilmiş) EKK modeli seçilmelidir. F ya Wald testlerinden birisi reddedilip LM testi reddedilemezse Sabit Etkiler modeli, tam tersi durumda ise Rassal Etkiler modeli daha tutarlı sonuçlar üretmektedir. F ya da Wald testleri ile LM testlerine göre Ho hipotezleri reddedilirse hangi modelin tercih edileceği Hausman testinin sonuçlarına bağlıdır (bkz. Tablo-5).

Tablo- 5: Modelin Belirlenmesi

Sabit Etkiler (F testi ya da Wald testi)	Rassal Etkiler (Breusch-Pagan LM testi)	Seçilmesi Gereken Model
Ho reddedilmezse Sabit etkiler yok	Ho reddedilmezse Rassal etkiler yok	Veri havuzlanabilir. Havuzlanmış EKK
Horeddedilerse Sabit etkiler var	Ho reddedilmezse Rassal etkiler yok	Sabit Etkiler Modeli
Ho reddedilmezse Sabit etkiler yok	Horeddedilerse Rassal etkiler var	Rassal Etkiler Modeli
Horeddedilerse Sabit etkiler var	Horeddedilerse Rassal etkiler var	Hausman testi sonucuna göre Sabit ya da Rassal Etkiler modeli

Kaynak: Özer ve Kılınç, 2014: 85.

Birimler arasındaki tüm davranışsal farklılıklar olarak nitelendirilen bireysel heterojenitenin sabit tarafından yakalandığı varsayılmaktadır. Bireysel sabitler, birime özgü zamanla-değişmeyen özelliklerin kontrolü için kullanılmaktadır:

SEM’de tüm bireysel farklılıklar sabit parametresindeki farklılıklar tarafından yakalanmaktaydı. En küçük kareler tahmincisi kullanılarak doğrudan tahmin edilebilen parametresinin sabit parametreler olduğu düşünülmekteydi. REM’de yine tüm bireysel farklılıklar sabit parametreleri tarafından yakalandığı varsayılmakta ancak örneklemdaki birimlerin tesadüfi olarak seçildiği kabul edilmekte ve böylece bireysel farklılıklar sabit olmaktan çok tesadüfi olarak işlem görmektedir (Hill vd., 2011: 543-551).

REM'in arkasındaki temel mantık, SEM'in aksine birimler arasındaki farklılıkların tesadüfi ve modele dahil edilen açıklayıcı değişkenler ile ilişkisiz olmasıdır. Eğer birimler arasındaki farklılıkların bağımlı değişken üzerinde etkileri var ise bu durumda REM kullanılır. REM modelinin avantajlarından birisi cinsiyet gibi zamanla değişmeyen değişkenlerin modele dahil edilmesidir. FEM'de bu değişkenler sabit tarafından absorbe edilmektedir. REM'de, birimlerin hata terimlerinin, zamanla değişmeyen değişkenlerin açıklayıcı değişken gibi rol oynamasına imkan sağlayan tahminciler ile ilişkisiz olduğu varsayılır (Reyna, 2007: 25-26).

Hausman test istatistiği ülke veya zaman farklılıklarını temsil eden katsayıların yani tesadüfi etkili modelin hata terimi bileşenlerinin modeldeki bağımsız değişkenlerden ilişkisiz olduğu hipotezinin geçerliliğini incelemektedir. Hipotezler şu şekilde kurulur:

H_0 : Ülke ve zaman etkileri rassaldır. .

H_a : Ülke ve zaman etkileri sabittir.

Sıfır hipotezi modeldeki açıklayıcı değişkenler ile hata terimleri arasında ilişkinin olmadığını göstermektedir. Sıfır hipotezinin kabul edilmesi durumunda tesadüfi etkiler modelinin seçilmesi uygun olmaktadır.

Tablo-6'da; verimlilik, döviz kuru ile açıklık (finansal ve ticari) arasındaki ilişkiyi test etmeye yönelik tahmin edilen 5 ayrı modelin sonuçları yer almaktadır. Tüm modellerde Breusch-Pagan LM ve F testlerinin sonuçlarına göre H_0 hipotezleri reddedilmektedir. Dolayısıyla Sabit ve Rassal Etkiler tahmincileri arasında tercih yapabilmek için Hausman testinin sonuçlarına bakmak gerekir. Yine tüm modellerde Hausman test istatistiği sonuçlarına göre Sabit Etkiler tahmincisi daha tutarlı sonuçlar üretmektedir. Ancak tahmin edilen modellerden sadece III. modelin sonuçları anlamlı bulunmuştur. Ticari açıklık, döviz kuru ve özel sektör kredilerinin GSYH'ye oranının açıklayıcı değişkenler olarak dahil edildiği I. modelde ticari açıklık ve döviz kuru anlamsız iken, ticari açıklık, döviz kuru ve doğrudan yabancı sermaye akımlarının olduğu II. modelde doğrudan yabancı sermaye akımları anlamsız bulunmuştur. Ticari açıklığın olmadığı IV. modelde döviz kuru, V. model de doğrudan yabancı sermaye akımları anlamlı değildir.

Tablo- 6: Tahmin Sonuçları

(Bağımlı Değişken TFP)	Tahm.	R ² F, Hausman ve LM Testleri	TRO	EXR	FIO	FDI	D1	CONS
Model I	OLS	R ² = 0.51	-0.049 (-1.60)	-0.126 (-0.49)*	-0.003 (-2.09)		-3.403 (-27.3)	2.326 (10.18)
	FE	R ² = 0.57 F test= 116.1	0.07 (0.85)*	-0.56 (-1.17)*	-0.006 (-3.18)		-3.51 (-24.9)	2.55 (5.23)
	RE	R ² =0.50 Hausman=20.35 LM test= 50.53	-0.02 (-0.53)*	-0.13 (-0.4)*	-0.005 (-3.15)		-3.26 (-26.6)	2.39 (7.83)
Model II	OLS	R ² = 0.51	-0.059 (-1.89)	-0.47 (-2.29)		-0.004 (-1.10)*	-3.46 (-27.8)	2.41 (10.6)
	FE	R ² = 0.57 F test= 106.7	0.179 (2.17)	-1.19 (-2.66)		0.0004 (0.11)*	-3.28 (-26.1)	2.21 (4.63)
	RE	R ² =0.50 Hausman=20.22 LM test= 33.32	-0.001 (-0.32)*	-0.66 (-2.40)		-0.002 (-0.56)*	-3.37 (-27.5)	2.40 (7.86)
Model III	OLS	R ² = 0.51	-0.005 (-1.64)	-0.47 (-2.34)			-3.44 (-28.4)	2.35 (10.58)
	FE	R ² = 0.57 F test= 103.3	0.18 (2.3)	-1.2 (-2.76)			-3.27 (-26.7)	2.20 (4.72)
	RE	R ² =0.50 Hausman=16.17 LM test= 33.98	-0.01 (-0.31)	-0.64 (-2.36)			-3.35 (-28.1)	2.20 (4.72)
Model IV	OLS	R ² = 0.51		-0.11 (-0.43)*	-0.003 (-2.36)		-3.4 (-27.3)	2.18 (10.39)
	FE	R ² = 0.57 F test= 116.1		-0.46 (-0.98)*	-0.007 (-3.75)		-3.14 (-24.9)	2.76 (6.53)
	RE	R ² =0.50 Hausman=16.24 LM test= 58.35		-0.14 (-0.45)*	-0.005 (-3.17)		-3.26 (-26.5)	2.34 (8.19)
Model V	OLS	R ² = 0.51		-0.50 (-2.43)		-0.003 (-0.81)*	-3.47 (-27.8)	2.24 (10.74)
	FE	R ² = 0.57 F test= 105.32		-1.06 (-2.37)		-0.0001 (-0.03)*	-3.28 (-26.1)	2.69 (6.33)
	RE	R ² =0.50 Hausman=10.49 LM test= 43.82		-0.69 (-2.42)		-0.002 (-0.49)*	-3.37 (-27.3)	2.37 (8.26)

* Parantez içerisindeki değerler t istatistikleridir.

SEM'in etkin sonuçlar verdiği III. modelde sonuçların güvenilir olması açısından temel varsayımlardan (değişen varyans ve otokorelasyon) sapmaların test edilmesi gerekmektedir.

Tablo- 7: Temel Varsayımlardan Sapmaların Testi

Değişen Varyans Testi	Değiştirilmiş Wald Testi, chi2 (34): 750.03, olasılık: 0.000
Otokorelasyon Testleri	Bahargava, Franzini ve Narendranathan'ın Durbin-Watson Testi: 1.79 Baltagi-Wu'nun Yerel En İyi Değişmezlik Testi (BW-LBİ): 1.91

Temel varsayımlardan sapmalara ilişkin yapılan testlerin sonuçlarının yer aldığı Tablo-7'den de görüldüğü gibi, Wald testi istatistiksel olarak anlamlıdır ve H₀ hipotezi reddedilebilmektedir. Dolayısıyla modelde varyansın birimlere göre değiştiği yani değişen varyans probleminin olduğu anlaşılmaktadır. Bhargava vd., ile Baltagi-Wu'nun

Durbin-Watson test istatistik değerleri 2'den küçüktür. Bu nedenle modelde otokorelasyon problemi vardır.

Tüm sonuçlar modelde değişen varyans ve otokorelasyon problemlerinin olduğuna işaret etmektedir. Modeldeki bu problemlerin ortadan kaldırılması noktasında literatürde birtakım tahminciler kullanılmaktadır⁵. Modeldeki temel varsayımlardan sapmaları düzeltmek için SEM'de etkin sonuçlar üreten Driscoll ve Kraay tahmincisi (dirençli standart hatalar) kullanılmıştır. Driscoll ve Kraay (1998), parametrik olmayan bir kovaryans matrisi tahmincisi önermişlerdir. Bu tahminci panel EKK ile Sabit Etkiler modellerinde kullanılmaktadır.

Tablo-8'de Driscoll ve Kraay standart hataları kullanılarak yapılan Sabit Etkiler tahmininin sonuçları yer almaktadır. Sonuçların tahmin edilen modele göre oldukça farklılaştığı görülmektedir. Bu anlamda standart hataların, t istatistiklerinin ve olasılık değerlerinin değiştiği tespit edilmiştir. Modele dâhil edilen değişkenlerin tümü bağımlı değişkeni açıklamada anlamlıdır.

Tablo- 8: Drisc/Kraay Standart Hataları İle Tahmin Edilmiş Sabit Etkiler Modeli

TFP (Bağımlı Değişken)	Katsayı	Drisc/KraayStd. Hata	P>t	Olasılık	%95 Güven Aralığı	
TRO	.1884371	.1093964	1.72*	0.098	-.0378666	.4147407
EXC	-1.207667	.6028686	-2.00*	0.057	-2.454796	.0394618
D1	-3.27415	.2896497	-11.30	0.000	-3.873336	-2.674963
CONSTANT	2.201662	.5908633	3.73	0.001	.9793685	3.423956

*: Katsayının %10 düzeyinde olduğunu göstermektedir.
F(3,23) = 56.53, Prob>F =0.0000 R²=0.50

Drisc/Kraay standart hataları ile tahmin edilmiş SEM şu şekilde yazılabilir:

Buna göre elde edilen bulgular, iktisadi beklentiler ile örtüşecek şekilde ticari açıklığın verimliliği pozitif, döviz kurunun ise negatif etkilediği yönündedir. Ticari açıklıkta meydana gelecek %1 oranındaki bir artış toplam faktör verimliliğini 0.18 oranında artırırken, döviz kurundaki aynı oranda meydana gelecek artış verimliliği 1.2 oranında azaltacaktır.

Sonuç

1970'li yıllardan sonra küreselleşme hareketinin etkisiyle ülkeler arasındaki ticari ve mali işlem hacmi artmış ve ülkeler birbirlerine daha bağımlı hale gelmişlerdir. Ticari ve finansal sınırlamaların giderek kaldırılmasıyla birlikte 2014 yılında toplam ihracat 19.06 trilyon dolara, ithalat ise 19.01 trilyon dolar seviyesine yükselmiştir. Diğer ilgili yıl içerisinde 1.561 trilyon dolar doğrudan yabancı sermaye yatırımı net

⁵Bu tahminciler şu şekilde sıralanabilir: 1. Huber, Eicker ve White, 2. Arellano, Froot ve Rogers, 3. Wooldridge, 4. Newey-West, 5. Anselin En çok Olabilirlik Tahmincisi, 6. Parks-Kmenta, 7. Bexk-Katz, 8. Driscoll ve Kraay Tahmincisi, daha detaylı bilgi için bkz.,Hoechle, 2007: 283.
<http://www.stata-journal.com/sjpdf.html?articlenum=st0128> (20.04.2015).

girişi ve 1.086 trilyon dolar da portföy yatırım net girişi gerçekleşmiştir. Böylece Neo-liberal politikalar, ülkelerin dış ticaret hacmini artırdığı gibi özellikle portföy yatırımlardaki kırılganlığı artırmış ve özellikle ekonomisi güçlü olmayan ülkeler açısından ciddi sorunlar ortaya çıkarmıştır.

Bu çalışma, açıklık ve döviz kurunun ülkelerin faktör verimliliğini ve dolayısıyla ekonomik büyüme performanslarını hangi yönde etkilediğini ortaya koymaktır. Yapılan analizler sonucunda ticari açıklık ve verimlilik arasında pozitif, döviz kuru ve verimlilik arasında ise negatif yönde ilişki bulunmuştur. Buna göre elde edilen bulgular, iktisadi beklentilerle örtüşmektedir. Yapılan açıklamalar doğrultusunda Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin aşağıda belirtilen çözüm önerilerini dikkate almaları konu ile ilgili hali hazırdaki sorunlara çözüm politikalarının geliştirilmesi açısından yararlı sonuçlar verebilecektir:

- Kapsayıcı ve sürdürülebilir büyümeyi gerçekleştirmek,
- Cari açığın finansmanında portföy yatırımların payını azaltmak,
- Doğrudan yabancı yatırımların ülkeye girişini teşvik etmek,
- İhracatçı firmaları teşvik etmek, onları rakiplerine karşı avantajlı konuma getirmek,
- Ürün ve ülke bazında dış ticareti çeşitlendirmek,
- Enflasyon oranında istikrarı sağlamak,
- Mali disiplini sağlamak, kamu açığını azaltmak.

KAYNAKÇA

Aghion, P., Bacchetta, P., Ranciere, R. ve Rogoff, K. (2006). Exchange Rate Volatility And Productivity Growth: The Role Of Financial Development, Nber Working Paper Series, Working Paper 12117.

Aghion, P., Bacchetta, P., Ranciere, R., ve Rogoff, K. (2009). Exchange Rate Volatility and Productivity Growth: The Role of Financial Development, Journal of Monetary Economics, 56 (4): 494-513.

Andersen, L. ve Babula, R. (2008). The Link Between Openness and Long-Run Economic Growth, United States International Trade Commission Journal of International Commerce and Economics, Web Version, https://www.usitc.gov/publications/332/journals/openness_growth_link.pdf, Erişim Tarihi: 25.12.201.

Ateş, S. (2012). Türkiye İmalat Sanayinde Toplam Faktör Verimliliği Ve Uzun Dönem Büyüme İlişkileri, Türkiye Ekonomi Kurumu, Tartışma Metni No. 70.

Benhima, K. (2010). Exchange Rate Volatility and Productivity Growth: The Role of Liability Dollarization, <http://www.hec.unil.ch/deep/textes/10.09.pdf>, Erişim Tarihi: 10.12.2015.

Bernard, B. A. ve Jensen, J. B. (1999). Exporting And Productivity, Nber Working Paper Series, Working Paper 7135.

Bölükbaş, S. N. (2011). Sermaye Verimliliği ve Toplam Faktör Verimliliği Hesaplanması: Ülkeler Arası Karşılaştırmalı Bir Analiz,

<http://anahtar.sanayi.gov.tr/tr/news/sermaye-verimliliği-ve-toplam-faktor-verimliliği-he-saplanması-ülkeler-arası-karşılaştırmalı-bir-analiz/197>, Erişim Tarihi: 01.10.2016.

Bristy, J. H. (2014). Impact of Financial Development on Exchange Rate Volatility and Long-Run Growth Relationship of Bangladesh, *International Journal of Economics and Financial Issues*, 4 (2): 258-263.

Danmola, A. R. (2013). The Impact Of Exchange Rate Volatility On The Macro Economic Variables In Nigeria, *European Scientific Journal*, 9 (7): 152-165.

Diallo, A. İ. (2015). The Effects of Real Exchange Rate Volatility on Productivity Growth, *Eastern European Business and Economic Journal*, 1 (2): 66-84.

Driscoll, J. C. ve Kraay, A. C. (1998). Consistent Covariance Matrix Estimation with Spatially Dependent Panel Data, *Review of Economics and Statistics*, 80 (4): 549-560.

Edison, H., Levine, R., Ricci, L., ve Slok, T., (2002). *International Financial Integration and Economic Growth*, IMF Working Paper No 145.

Ergun, S. ve Taşar, İ. (2014). Döviz Kuru, Verimlilik ve İhracat Nedensellik Analizi, *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, 5 (1): 1-12.

Fratzschler, M. ve Bussiere, M. (2004). Financial Openness and Growth: Short-Run Gain, Long-Run Pain?, *European Central Bank, Working Paper Series No 348*.

Hill, R. C., Griffiths, W. E. ve Lim, G. C. (2011). *Principles of Econometrics*, Hoboken, NJ: Wiley.

Hoechle, D. (2007). Robust Standard Errors For Panel Regressions With Cross-Sectional Dependence, *The Stata Journal*, 7 (3): 281-312.

<http://www.stata-journal.com/sjpdf.html?articlenum=st0128> Erişim Tarihi: 20.04.2015.

Köse, M. A., Prasad, S. E. ve Terrones, E. M. (2008). Does Openness to International Financial Flows Contribute to Productivity Growth?, *IZA Discussion Paper Series, Discussion Paper No. 3634*.

Kraay, A. (1998). *In Search of the Macroeconomic Effects of Capital Account Liberalizations*, World Bank.

Olasode, S. O., Raji, A. O., Adedoyin, O. A. ve Ademola, S. I. (2015). Trade Openness And Economic Growth A Reflection From Nigeria (1981-2012), *International Journal of Economics, Commerce and Management*, 3 (5): 813-820.

Orji, A., Anthony-Orji, O. I. ve Mba, P. N. (2015). Financial Liberalization and Output Growth in Nigeria: Empirical Evidence from Credit Channel, *International Journal of Economics and Financial Issues*, 5 (1): 297-311.

Özel, H. A. (2012). Küreselleşme Sürecinde Ticari ve Finansal Açıklığın Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 10 (19): 21-43.

Özer, M. ve Kılınç, E. C. (2014). Teknolojik Gelişme ve İktisadi Büyüme: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Uygulama, *TİSK Akademi Dergisi*, 9 (16): 70-93.

Reyna, O. T. (2007). Panel Data Analysis Fixed and Random Effects using Stata (v. 4.2), <http://www.princeton.edu/~otorres/Panel101.pdf> Erişim Tarihi: 28.04.2015.

Schnabl, G. (2007). Exchange Rate Volatility And Growth In Small Open Economies At The Emu Periphery, European Central Bank, Working Paper Series No 773.

Scholman, G., Van Stel, A. ve Thurik, R. (2014). The Relationship Between Entrepreneurial Activity, The Business Cycle and Economic Openness, <http://www.entrepreneurship-sme.eu/pdf-ez/H201218.pdf> Erişim Tarihi: 26.04.2015.

Serdaroğlu, T. (2013). Türkiye’de Finansal Açıklık ve Toplam Faktör Verimliliği, Uzmanlık Tezi, T.C. Kalkınma Bakanlığı Yayın No. 2853.

The Conference Board, Total Economy Database, http://www.conferenceboard.org/data/economydatabase/#Growth_TFP Erişim Tarihi: 18.04.2015.

Umer, F. ve Alam, S. (2013). Effect of Openness to Trade and FDI on Industrial Sector Growth: A Case Study for Pakistan, *The Romanian Economic Journal*, 48: 179-198.

Vergil, H. ve Abasız, T. (2008). Toplam Faktör Verimliliği, Hesaplanması ve Büyüme İlişkisi: Collins Bosworth Varyans Ayrıştırması, *Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 16 (2): 160-188.

World Bank, World Databank, World Development Indicators ve Global Development Finance, <http://databank.worldbank.org/ddp/home.do> Erişim Tarihi: 18.04.2015.

Yapraklı, S. (2007). Ticari ve Finansal Dışa Açıklık ile Ekonomik Büyüme Arasındaki İlişki: Türkiye Üzerine Bir Uygulama, *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Ekonometri ve İstatistik Dergisi*, (5): 67-89.

Yusoff, M. ve Febrina, I. (2014). Trade Openness, Exchange Rate, Gross Domestic Investment, and Growth in Indonesia, *The Journal of Applied Economic Research*, 8 (1): 1-13.

**SOSYAL MEDYADA VE REKLAM İÇERİĞİNDE KADIN BEDENİNİN
ALTERNATİF TEMSİLİ: FATKİNİ KAMPANYASI**

Zaliha İnci KARABACAK¹

Ayşe Aslı SEZGİN²

ÖZET

Yıllarca toplumsal roller bakımından ikincilleştirilen cinsiyet olarak kadının, ana akım medyada temsil edilirken ideal ölçüler ile görselleştirilen ve özellikle erkek gözüne hitap eden cinsel bir obje olarak konumlandırılması pek çok araştırmaya konu olmuştur. Tüketim kültürü çerçevesinde de incelendiğinde reklamlarda bu sunumlara sıkça yer verildiği görülmektedir. Kadın bedeninin cinsel çekiciliğini, kusursuzluğunu ön plana çıkartan sunumlar dikkat çekmiş ve toplumdaki kadınların bu sunumlardan etkilenme boyutu söz konusu araştırmalarda ele alınmıştır. Bu çalışmada daha önce yapılmış çalışmalardan farklı olarak, kadınların belki de bir tepki şeklinde başlattıkları ve seslerini sosyal medya vasıtasıyla duyurdukları Fatkini Kampanyası örnek olay olarak ele alınmıştır. Bu bağlamda, Gabi Fresh'in öncülük ettiği Fatkini (şişman bikini) Kampanyasının sosyal medyada gördüğü yoğun ilgi, kadınların ana akım medyadaki beden temsillerine verdiği tepkinin çok sesli bir görünümü olarak dikkat çekmektedir. Artık alternatif medya kanallarından biri olarak da gösterilen sosyal medya, medyada içerik üreten kadının, kendi bedeniyle olan iletişimde de farklı bir rolü üstlenmiş görünmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal medya, kadın bedeni, alternatif medya, reklam

¹ Yrd.Doç.Dr., zikarabacak@etu.edu.tr

² Yrd.Doç.Dr., aaslisezgin@gmail.com

ABSTRACT

Women have been subordinated to men in terms of social roles for many years as well as their visualization through ideal sizes while being represented in mainstream media and their orientation as sexual objects especially for men's glance have been subject to numerous researches. It is observed that these presentations are given place in advertisements frequently when analyzed within the scope of consumption culture. Presentations which bring the sexual attraction and impeccability of female body into forefront have attracted attentions and accordingly the dimension concerning the impression of women from these presentations have been embraced in aforementioned researches. Fatkini Campaign, which was initiated by women perhaps as a reaction and made themselves heard through the social media, is handled as a case study in this research distinctly different from the previously conducted ones. In this context, the strong interest that Fatkini (fat bikini) Campaign – which was introduced by Gabi Fresh – drew in social media calls the attention of women's reaction regarding the body representations in mainstream media as a polyphonic scene. Social media which has also been signified as one of the alternative media channel appears to play a different role in women's communication with their own body, the women who are also producing contents in media as well.

Key Words: Social media, female body, alternative media, advertisement

Giriş

Farklı alanlarda birçok çalışmaya konu olan kadın, çoğu zaman kendi bedeni ekseninde cinsiyet çalışmaları (Puri, 2002), kültürel analizler (Martin, 2001), insan hakları çerçevesinde kadın haklarına ilişkin araştırmalar (Gordon and Mass, 1978), cinselliğin iktidar tarafından denetimi ve yönetimi (Foucault, 2007), kadınların haklarını (doğum kontrolü, kürtaj, cinsellik, eşit ücret vb.) kazanmak için verdikleri mücadele (Rowbotham, 1977), toplumsal cinsiyet (Fine, 2010) ve feminizm (Butler, 1990) çalışmaları gibi birçok farklı çalışmada araştırma konusu olmuştur. Son yıllarda, özellikle iletişim teknolojilerindeki gelişmeler ve internetin yoğun kullanımı, kadına ilişkin çalışmaların içeriğinde de farklı başlıkların ortaya çıkmasını sağlamıştır. Özellikle sosyal medya

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 307-322

kullanımıyla medya içeriğinin üretiminde yaşanan değişim, kadınlar hakkında yapılan araştırmaları etkilediği gibi doğrudan kadınların da bu alanda kendi medya içerikleri vasıtasıyla seslerini duyurabilmelerine imkan tanımıştır. Kendi medya içeriklerini üreten kadınlar, alışılmış ve model olarak seçilmiş kadın görüntüsünün aksine, kendi fikirleri, kendine özgü görünüşleri, tercihleri ve bakış açılarıyla seslerini duyurabilme özgürlüğüne kavuşmuştur. Bugün artık kadın, arzu ve tüketim nesnesi olmanın dışında, kendi dünyasına ilişkin ayrıntıları yeni medya sayesinde, kendi dilinden doğrudan aktarabilmeye başlamıştır.

Kadının medya içeriğinde bu denli söz sahibi olmadan önce, geleneksel medyadaki temsiline ilişkin literatür incelendiğinde feminist medya çalışmaları dikkat çekecektir. Kadının medya temsili tartışmasında feminist medya çalışmaları, medyadaki kadın temsiline dönüşümü için müdahalelerde bulunmuştur. Özellikle medya söylemindeki hakim eril özellikleri eleştiren bu çalışmalarda, medyada kadının, kadın sorunlarının temsili ve kadının medya tüketicisi olarak konumu tartışılmıştır (Çelenk, 2010).

Medyada kadın eş-anne, cinsel obje, şiddet mağduru gibi imgelerle temsil edilmektedir. Kadın kimliğinin burada, kendi bedeni üzerinde mülkiyet hakkı olmayan bir nesne gibi tanımlandığını ve toplumsal bakış açısının da bu tanımlamadan etkilendiğini belirtmek mümkündür. Medyada kadının temsil edilme şekli, cinsiyetçiliğin yeniden üretilmesi ve toplumsal dolaşıma dahil edilmesinde önemli bir etkidir. Bu temsilde cinsiyet ayrımcılığının üretimi sürecinde, medya çalışanlarının çoğunluğunun erkek oluşunun rolü ayrıca belirtilmektedir (Mora, 2005). Bu üretim esnasında eril unsurların etkisi bugün farklı bir bakış açısıyla tartışılmalıdır. Medyanın yeni bir görünüm kazanması, sosyal medya ağlarının gündelik yaşamdaki rolü ve etkisi medya içeriğinin üreticilerinin de yeni bir profil kazanmasını sağlamıştır.

Kitle iletişim araçları toplum içindeki bazı grupların ekonomik ve sosyal koşullara bağlı olarak karakterize edilmesinde ve temsiline önemli bir role sahiptir (Atton, 2001). 1970'lerin sonunda bilgi akışının ulusal sınırları aşması kitap, dergi, gazete, radyo ve televizyonun geleneksel kitle iletişim araçları olarak nitelenmesine neden olmuştur. Alternatif medya ise toplum içinde baskılananların, alt kültürlerin değerlerinin, alternatif ve farklı seslerin duyurulmasının aracı olmuştur. 1990'lı yıllardan itibaren de alternatif sözlerin duyurulmasında, görece olarak da ucuz bir imkan olan internet kullanılmaya başlanmıştır. İnternet sayesinde yerel hareketler uluslararası dayanışmalar boyutuna ulaşmıştır (Terkan,

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 307-322

2010). Kadınların da bu alternatif kanal vasıtasıyla kendi seslerini yerel boyuttan uluslararası boyuta taşımaları mümkün hale gelmiştir.

Eşit olmayan ve ayrımcılığın söz konusu olduğu toplum yaşamında kadınların günümüz toplumlarında, modern demokratik toplumlarda dahi eşitsizliklerle sık sık yüzleştiği görülmektedir. Toplumdaki yerleşik kalıplar cinsiyet rollerinin belirlenmesinde önemli bir etkiye sahiptir (Göker ve Göker, 2014). Bu yerleşik kalıplar ve eşitsizlikler bir arada düşünüldüğünde özellikle medyada sunulan kadın imajının belirli standartlar çevresinde şekillendiğini söylemek mümkündür. Standart beden ölçüleri, saç, makyaj ve giyim kalıpları medyanın çizdiği kadın imajında belirgin bir şekilde gözlenebilmektedir.

Sosyolojik ve psikolojik araştırmalar medyaya maruz kalmanın neticesinde, medyadaki ideal incelikteki kadın tasvirinin zararlı etkilere sahip olabileceğini vurgulamaktadır. Medya, kadın vücuduna ideal bir ölçü sınırı çizmekte, kilo kaygıları, kendi bedeninden duyulan memnuniyetsizlik, yeme bozuklukları gibi sorunlar da bu ideal ölçünün neticesinde yaşanmaya başlamaktadır. Medyadaki ideal, ince beden görünümleri, kilo endişeleri, benlik saygısında kayıp ve depresyon sorunlarının yaşanmasına neden olmaktadır (Bessenoff, 2006). Bu sorunların yaşanmasında önemli bir etken olan reklamlar ve reklamlarla birlikte moda endüstrisi de özellikle kadınlara bedenlerini önemseme konusunda sürekli olarak uyarıda bulunmaktadır. Estetik yargılar, içinde bulunulan kültürden de etkilenerek bir zorunluluk haline gelmiştir. Tüketim kültüründe kadınlara her fırsatta beğenilmeleri için sürekli ince kalmaları gerektiği mesajı verilmektedir (Doğan, 2010).

İdeal kadın bedeninin özellikle medya vasıtasıyla sunulduğu günümüzde, alternatif bir hareket olarak, alternatif kadın bedenine ilişkin sunumlar yine alternatif medya kanalları içinde en çok dikkat çeken sosyal medya aracılığıyla kendi temsilini gerçekleştirmeye başlamıştır.

Tüketim Kültüründe Kadın Bedeni

Beden varlığı biyoloji ile sınırlı tutulmamalı, dil ve kültürün içindeki varoluşu geçirdiği dönüşüm gözardı edilmemelidir. Beden, bedenin parçaları, işlevleri konusundaki algımız; kültürel düşünceler, ritüeller, giysiler, yeme-içme tarzları, yaşam tarzları ve kültürel öğeler bağlamında üretilmektedir (Bocock, 2005: 93-94).

Pelizzon (2009:25-26) ataerkinin çok eski bir kurum olmakla birlikte günümüzdeki durumun tarihte görülen örneklerden (Mezopotamya, Roma İmparatorluğu, İsrailoğulları) farklı olduğunu vurgulamaktadır. Mevcut tablo, atanın hakimiyeti değil erkeklerin devlet aracılığıyla devam ettirdikleri ve hayatın çeşitli alanlarına yayılan (siyaset, din, iktisat, ailevi ilişkiler vb.) genel bir hakimiyettir.

Modernitenin rasyonelleştirme süreci, bedenimiz üzerinde bizim ve ötekilerin artan kontrolünü beraberinde getirmiştir. Çift yönlü kontrol bedeni oluşturan yapının ne olduğu, bir bedenin nerede bitip, ötekinin nerede başladığı konusunda soru işaretleri doğurmuştur (Shilling, 2003:34). Başka bir ifade ile bedenlerimiz üzerinde artan kontrol yetisi, bedenlerin anlamındaki istikrarsızlaşmaya paralel gelişim göstermiştir. Böylece beden, sosyologlar açısından önemli bir çalışma alanı haline gelmiştir. 1960'larda; doğum kontrolü, kürtaj hakkı gibi kadınların bedenlerini erkek egemenliğinden geri çektikleri sürecin parçası olan olaylar ekseninde ikinci dalga feminizm hareketinin gelişimi dikkati çekmektedir (Shilling, 2012:34-35). Günümüzde feminizm, toplumsal yaşamda kadın ve erkek eşitliğinin mücadelesi olmanın ötesine taşınarak cinsiyetin, cinselliğin hatta bedenin tanımının, sınırlarının tartışılması noktasına gelmiştir (Şişman, 2006:88).

Trethewey (1999: 424) kadınların bedenlerini, profesyonel yaşamlarına başlamadan çok önce kontrol etmeyi öğrendiklerini, özgür, aktif ve modaya açık (eril okumaya) bıraktıklarında ise bedenlerinin istila edilmesi tehdiyle yüz yüze geldiklerini belirtmektedir.

Beden imajı hakkındaki normları belirleyen temel kaynaklar moda/güzellik endüstrisi ve medyadır. Bu kaynaklarda ideal beden; Batılı, beyaz derili, genç ve incedir (Çakı, 2011:319).

Çağdaş tüketim kültüründe; genç, ince ve cinsel bedene büyük önem atfedilirken yaşlanan bedenlerin kamunun ilgisinden uzak şekilde konumlandırılmasına yönelmektedir (Shilling, 2003: 31).

Tüketici kapitalizmin gerekliliklerine uygun, kişisel istekleri ve ihtiyaçları ekseninde tüketici bireylerin yaratılması dikkatleri; kişiye, kişisel mutluluk, kişinin kendini ifade etmesi, beden ve görünüm üzerine yoğunlaştırmaktadır (Frost, 2005: 67).

Diyet programları ve kilo vermeyi destekleyici ürün reklamları, ölçülü, formda bedenin inşası için önerilen besinleri ve beslenme tarzını kadınlar için kendini iyi hissetmenin ve kişisel saygının temel unsurları olarak göstermektedir (McCormick, 2008: 312).

Kadın Bedeni ve Bikini

Mayo ismini, George Leybourne'un The Daring Young Man on the Flaying Trapeze şarkısı eşliğinde dans eden Fransız akrobat Jules Léotard'dan almıştır (İngilizce Tard) (Ambrose ve Harris, 2012:181). Tarihin ilk modern mayoları sıradan giysiler gibi kapalıdır. Örneğin erken Viktorya dönemi mayoları pazen ya da yünden ceket tarzı bir üst ve pantolondur. "Terbiyeli olmak" konusundaki sosyal tutumlarda yaşanan değişim, vücudun farklı bölgelerini (ayak bilekleri, dirsekler, omuzlar) açıkta bırakan daha küçük mayoları da beraberinde getirmiştir. 1930'larda Avrupa'da kadın mayoları üst ve şorttan oluşan bir görünüme kazanmıştır. Ancak göbeğin hala kapalı olduğu ve tenin iki parça arasından çok az görüldüğü dikkati çekmektedir (inventorspot.com).

Bikiniyi 1946 yılında Louis Reard tasarlamıştır. Tasarımcı, bikininin tanıtımı için model bulamayınca, gece kulüplerinde çıplak dans eden bir genç kız ile sunumu gerçekleştirmiştir. Reard'ın bikini ismi için ilham kaynağı, aynı yıl Pasifik'teki Bikini Atolu'nde yapılan nükleer deneme olmuştur. Tasarımcının, "dünyanın en sıcak olayı" olarak nitelenen bu denemeyi gölgede bırakacak bir tasarım ile ortaya çıktığını vurgulamak adına bu ismi tercih ettiği belirtilmektedir (blog.milliyet.com.tr).

1950'lerin aşk tanrıçaları Brigitte Bardot, Anita Ekberg ve Sophia Loren tarafından giyildikten sonra üne kavuşan bikini yıllarca birçok Avrupa plajında yasaklı olmuştur. Amerika'da ise bikini o dönem resmen yasaklanmamakla birlikte 1960'lara kadar etki etmemiştir (Salamone, 2010 :136).

1970'lerde ortaya çıkan "string" bikinilerin ardından 1980'lerde bikini boyutlarının daha da küçüldüğü ve "tanga"ların piyasaya sürüldüğü görülmektedir. Daha sonra "tankini"ler gündeme gelmiştir (Ambrose ve Harris, 2012: 49). Bikininin moda dünyasına kazandırılmasının ardından ortaya çıkan yeniliklerin farklı kültürler ve inanışlar paralelinde çeşitlilik kazandığı görülmektedir. Burkini bu farklı açılımlardan biridir. Günter (2013:72) burkiniyi; İslamın karşı duruşunun ve Batı hakimiyetindeki beden kültürüne müslüman kadınların entegrasyonunun sembolü olarak değerlendirmektedir.

Reklam İçeriğinde Kadın ve Kadın Bedeni

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 307-322

Marka, kurum, ürün ve hizmet ile tüketiciler arasında kurulan bir köprü niteliğini taşıyan reklamlar aracılığıyla bireyleri ikna etmek için çeşitli yöntemler kullanılmaktadır. Bu bağlamda reklamlara ilişkin çeşitli eleştiriler gündeme gelmektedir. Arens (2004: 94), eleştirmenlerin reklamcılığı; aldatıcı, bireyleri ihtiyaçları olmayan ürünleri satın almaya yönlendirecek şekilde manipüle edici, toplumu materyalist kılan, stereotipleri yaşatan olarak nitelendirdiklerini vurgulamaktadır.

Reklamlar tüketicileri hem bilişsel hem de bilinçaltı iletişim tekniklerinin çok yönlü kullanılması yoluyla etkilemektedirler (Key, 2003: 197).

Figuroa (2013: 149), güzel olmak ve güzel hissetmek arasındaki farkı; kültürel fikir ayrılıklarının, güzelliğe dair gündelik yaşam deneyiminin, geçerli fiziksel görünüm ve ten renginin sonucu olarak vurgulamaktadır.

Grammer (1998: 236), kadınların reklamlarda bedensiz olarak ya da tüm bedenlerini göstererek gülerken, eğilirken, çömelirken uzanırken temsil edildiğini belirtmektedir. Çıplak kadın bedenini temsilin dikkat çekici özelliği olarak ifade etmektedir. Sıkı kontrollü bir pazarlama aracı olarak görülen feminizm, şirketlerin reklamlarda birçok ürünün güçlü, ilham verici, güzel kadınların görselleri ile ilişkilendirmesine neden olmuştur (Zeisler, 2016:190). Özellikle dergilerde ve dergi reklamlarında feminist amaç ve hedeflerin depolitize edilerek, finansal kazançla yönelik araçlar olarak kullanıldıkları görülmektedir (Schroeder, 2007: 226).

Reklamlardaki ve gerçek yaşamdaki sahneler arasındaki farklılığı “hiper-ritüelleşme” olarak tanımlamayan Goffman (1987: 84), genel ritüelleri karakterize eden; standardizasyonun, aşırılığın ve sadeleştirimin reklam sahnelerinde daha büyük ölçekte gerçekleştiğini vurgulamaktadır.

Rocha (2013: 9) reklamların bedeni, ürün için gereken birçok parçaya (saç, ayak, el, tırnak, kirpik, bacak, göğüs, kalça, diş, ten vb.) böldüğünü belirtmektedir.

Başka yerlerde ve çağlarda güzel sayılan yağ ve şişmanlık, tüketim toplumunda yerini güzellikle eş tutulan “ince” olmaya bırakmaktadır (Baudrillard, 2004: 180). Çağdaş tüketim kültüründe genç ve ince görümlü bedenin ön plana çıkarılması reklamlardaki kadın bedenlerinin de bu özellikleri taşımasını beraberinde getirmektedir. Bu durum büyük beden kadınların reklamlarda yetersiz temsiline neden olmaktadır.

Yeni Alternatif Medya: Sosyal Medya Ağları

Tarih boyunca insanlar teknolojik ilerlemeler vasıtasıyla kendi yeteneklerini ve sınırlarını aşmaya çalışmıştır. Fiziksel kısıtlamalara neden olan sorunları aşmak için araçlar geliştirilmiştir. 20. yüzyılın ortasından itibaren bilgisayarlar insan sınırlarını aşabilecek performansları ile bir dönüm noktasının yaşanmasını sağlamıştır. İnternet ise bilgisayarın ardından yeni uygulamaların ve özellikle iletişimin geliştirilmesinde en büyük etken olmuştur. Tarihsel bakış açısıyla incelendiğinde internet, son bir kaç yıl içinde medya sektörünün köklü bir takım değişiklikler yaşamasında da önemli bir araç olmuştur. Medya sektöründe yaşanan bu değişimin yanı sıra günlük sosyal ilişkilerde de internetin etkisi belirgin şekilde gözlenebilmektedir (Papsdorf, 2015).

İnternetin ve diğer dijital teknolojilerin yaygın olarak kullanılmaya başlaması, küresel ölçekteki protestoların hızlanması neticesinde tarihsel süreçte daha önce olmadığı kadar çok insan, okuyucu, izleyici veya yayıncı olarak medyanın etkisinde kalmıştır. Blog yazarlarından, mikro blog sahiplerine, akıllı telefonları aracılığıyla çekilen fotoğrafları arkadaşlarıyla internet üzerinde paylaşanlara kadar herkes bir şekilde medyada ve medya içeriğinin üretiminde rol sahibi olmuştur. Bu noktada alternatif medya, erişilebilir, katılımın yoğun olduğu ana akım medyaya göre bürokrasi ya da ticari çıkarlar ile kısıtlanmadan bunlara muhalif hareketlere imkan tanıyan daha küçük ölçekteki medya biçimleri şeklinde tanımlanmaktadır (Dowmunt, vd. 2007).

Sosyal medyanın izlenim oluşturma noktasında çevrimiçi veya çevrimdışı bilgi kaynağı olması, farklı kullanıcıların sosyal medya ağlarına müdahale edebilme özelliğine sahip olması, kişisel bilgilerin yanıtılmasına aracı görevi üstlenmesi (Facebook'taki arkadaş sayısı gibi) ve diğer birçok özelliği vazgeçilmez bir alternatif medya kanalı olmasını sağlamıştır (Mou, vd. 2015).

Son yıllarda sosyal medya kullanımının giderek yaygınlaştığı gözlenmektedir. Örneğin Facebook sosyal medya ağı, dünyadaki kullanıcı sayısının fazlalığı ile dikkat çekmektedir. Elektronik posta adresi olan herkesin bireysel olarak içeriğini tasarlayarak sahip olduğu

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 307-322

Facebook, kullanıcı sayısındaki yoğunluğun dışında bu kullanıcıların en çok zaman geçirdikleri sosyal medya ağı olarak da birçok incelemeye konu olmuştur (Hayes, vd. 2015).

Toplumsal hareketlerin dünyanın farklı bölgelerinde farklı amaçlarla gerçekleştirildiği son yıllarda kolektif anlamda bu hareketlerin tanımlanmasında, aktivizmin aktarılmasında Facebook ve Twitter gibi sosyal medya ağları ön plana çıkmıştır. Sosyal medya ağları çağdaş web iletişimi kimliğinin kazanılması ve yansıtılması sürecinde merkezi bir rol oynamıştır (Gerbaudo ve Trere, 2015). Bu toplumsal hareketlere ve sosyal medyanın bu hareketlerdeki önemine dikkat çekerken, tarihte ilk defa medya, kitle katılımını mümkün kılan sosyal, üretken bir ortamda toplumsallaşmaya farklı bir bakış açısı kazandırmış, katkı sağlamıştır diyebiliriz. Demokratik katılımın gereği olarak medya, vatandaşların ihtiyacı olan etkileşimli bir yapıya kavuşmuştur (Vatikiotis, 2005). Sosyal medya ayrıca, toplumsal ilişkileri ve etkileşimleri filtreleyerek düzensiz gündelik olayları, toplumsal eylemler olarak kolektif bir boyuta taşımıştır (Milan, 2015). Özellikle geleneksel medya araçlarında sunulan ideal kadın imajına karşılık, gündelik yaşamdaki gerçek ve doğal kadınların kendilerini ifade edebilecekleri bir ortam olarak sosyal medya ağları yine bu hareketin de çok sayıda kişiye ulaşmasına imkan tanımıştır.

Sosyal Medyada Kadın

Modernitenin tasarladığı yeni eylem alanı içinde evrensellik ve farklılık tartışılmaya başlamıştır. Toplumsal hareketlerin toplumu dönüştürmeye yönelik hedefleri zaman içinde bu hareketlerin üyelerinde de değişimin yaşanmasına neden olmuştur. Etnik, dini ve cinsiyete dayanan tepki hareketlerinin artmasının yanı sıra tüketim sürecine kültürün de dahil edilmesi, bu hareketlerin sınırlarını da genişletmiştir. Yeni toplumsal hareketler içinde özellikle kadın hareketi, yaşam alanının demokratikleşmesine de bağlı olarak farklı bir konumdadır (Leyla, 2006). Özellikle geleneksel medya araçları vasıtasıyla sunulan kadın imajının, bu imaja karşılık kadınlar tarafından bu kez alternatif medya araçları içinde etkin kullanım alanına sahip olan sosyal medya vasıtasıyla ve eleştirel bir bakış açısıyla ele alınması, kadınların önderliğindeki toplumsal hareketlerde sosyal medyanın önemini bir kez daha vurgulamaktadır.

Gerçekliği inşa eden kitle iletişim araçlarının kadına ilişkin oluşturduğu gerçeklik algısında kadın nesneleştirilmiştir. Erkeğin ya da başkasının gözünden kendisini görmeye

başlayan kadın çoğunlukla cinsel kimliği ile ön plana çıkmıştır (Uluç, vd. 2008). Kadın, kabul görmek için tanımlanan ve kitle iletişim araçları tarafından inşa edilen güzelliğe sahip olmalı, bunun için de bedenini dönüştürmelidir (Gündüz, 2011). Bu dönüştürmede de inşa sürecinde olduğu gibi moda ve reklam sektörü başta olmak üzere medya önemli bir işleve sahiptir. Diyet, güzellik ve vücut bakımı, spor, egzersiz gibi popüler tüketim kültürü pratiklerinde mutluluğa, kişisel yeterliliğe vurgu yapılmaktadır. İnce ve zayıf bedenler başarı, gençlik ve toplumsal kabul görmeye ilişkilendirilmektedir (Köse, 2011).

Görselliğin zengin şekilde kullanıldığı ve kısa sürede çok sayıda kullanıcıya ulaşma özelliğine sahip olan sosyal medya ağlarında da bahsedilen kadın imajına ilişkin çok sayıda paylaşım yer almaktadır. Kadınlar toplum içindeki konumlarını, kendilerine sunulan ve önceden inşa edilen kalıplar çerçevesinde bu kez kendi paylaşımları ile belirlemeye çalışmaktadır. İçeriklerini ürettikleri sosyal medya ağlarında ince, güzel, genç, modayı takip eden, bakımlı kadınlar olarak kabul görmeye devam etmektedirler. Ancak sosyal medyanın çok sesli yapısı bu standart görünümünün dışında farklı görünümlere de kendilerini temsil edecekleri bir ortamı sunmaktadır. Sosyal medyada artık sıradan kadınlar, fotoğraf hilelerine ve filtrelerine yer vermedikleri görsellerini diğer kullanıcılarla paylaşmaya başlamıştır. Bunun neticesinde de gerçekliği yansıtan bu paylaşımlar benzer özelliklere sahip kullanıcılar tarafından ilgi görmeye başlamış ve sosyal medyadaki kadınların öncülüğündeki bu toplumsal hareket daha geniş bir alana yayılmaya başlamıştır.

Sosyal medya ayrıca dünya üzerinde daha geniş bir kamuoyu oluşturarak, kadın hakları, cinsiyet eşitliği konularını gündeme getirmiş, daha çok kadının ortak konular çerçevesinde biraraya gelmesini sağlamış, konuyla ilgili önlemlerin alınması için politikacıların dikkatini çekmiş, onları teşvik etmiştir. Sosyal medyanın ve yeni iletişim teknolojilerinin kadınlar tarafından daha önce görülmemiş bir yoğunlukta kullanımı kadına ilişkin sorunların medyada görünür şekilde temsil edilmesini sağlamıştır (Loiseau ve Nowacka, 2015).

Sosyal medya ağları içinde önemli bir yere sahip olan bloglar, kadın yazarları çerçevesinde incelendiğinde kadınlara ilişkin özel konularda, kadınlar tarafından yazılan pek çok farklı blog karşımıza çıkacaktır (annelik, çocuk büyüme-ebeveynlik, göğüs kanseri ile mücadele, engelli kadınlar, işgal altındaki kadınlar, kadın sporcular vd.). Bloglar, benzer kimliklerin, sorunların, yaşam tarzlarının, tutkuların ya da ideolojilerin aktarıldığı ortamlar olarak etkileşimi sağlamakta, topluluklar oluşmasına aracı olmaktadır. Fatosphere de benzer şekilde şişman bireylerin, beden ölçülerini kabul eden ve toplumun geneline bunu

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 307-322

aktarmaya çalışan blog yazarları tarafından oluşturulmuş bir blog hareketi olarak buna örnek verilebilir (Bronstein, 2015). Amerika’da kadın blog yazarlarının örgütlenmesi sonucunda ortaya çıkan Blogher isimli oluşumun 2012 yılında Women and Social Media Study isimli araştırmanın sonuçları da incelendiğinde, sosyal medya kaynakları içinden kadınların en çok blog sayfalarındaki bilgilere güvendiği sonucu çıkmıştır. Araştırmaya katılan ve aktif olarak blog sayfasına sahip olan kadınların %87’si bu sayfalardan yapılan tavsiyeler doğrultusunda alışveriş yaptıklarını, %41’i yeni ürünler hakkında bilgileri yine bu sayfalardan aldıklarını belirtmişlerdir. Araştırmaya katılan kadınlar diğer sosyal medya ağı Facebook’u ise eğlence (%77), arkadaşlarla ve aile ile iletişim (%87) amaçlı kullandıklarını belirtmişlerdir (blogher.com).

Kadınlar tarafından sosyal medya ağlarının kullanımı zaman içinde yalnızca gündelik alışkanlıklar çerçevesinde kalmamış, sosyal, kültürel konulardan politikaya kadar geniş bir alana yayılmıştır. Gelber (2011) kadın politikacıların sosyal medya kullanımı üzerine gerçekleştirdiği çalışmasında kadınların sosyal medyayı iletişim tercihleri içinde ön sırada tuttuklarını vurgulamış, kadın politikacıların ve onları destekleyenlerin çevrimiçi iletişim yöntemi olarak sosyal medya ağlarını daha kolay kullanabildiklerini belirtmiştir.

Fatkinili Kadın

Kar amacı gütmeyen, gönüllülerden oluşan, sivil haklar örgütü “the National Association to Advance Fat Acceptance” (NAAFA) 1969’da kurulmuştur. NAAFA şişman insanların haklarını korumak, yaşam standartlarını geliştirmek konusunda hizmet sunmaktadır. Derneğin misyonu, beden ölçülerine dayalı ayrımcılığı bertaraf etmek, şişman insanlara halk eğitimi, savunma ve destek yoluyla kendini güçlendirme araçları sağlamaktır (naafaonline.com).

Fatshionista, 2004’te aynı isimli güncel bir dergi yayınlayan şişman kabul savunucusu Amanda Piasecki tarafından ortaya atılan bir kavramdır. Şişman Kabul Hareketi (Fat Acceptance Movement) ve moda endüstrisinin birleştiği noktada konumlanan “Fatshionista Blogcuları” büyük beden giysiler giyinen ve modaya ilgili kişileri nitelemektedir. Fatshionista’lar bloglarında akımlar ve stiller konusunda tartışmak, büyük beden kıyafet satan internet mağazalarına bağlantı vermek, büyük beden koleksiyonları eleştirmek, alandaki isimlerle görüşmeler yapmak, moda etkinliklerini paylaşmak, takipçilerine

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 307-322

eşantyonlar dağıtmak gibi çeşitli faaliyetler gerçekleştirmektedirler (Scaraboto ve Fischer, 2016: 176).

Büyük beden modası konusunda “GABIFRESH”, “Curves and Chaos” ve “The Curvy Fashionista” en popüler bloglar arasında yer almaktadır. Sosyal medyanın pazarlama ve iletişim endüstrisini egemenliği altına alması sonucunda birçok büyük beden eleştirmen, tasarımcı, model ve butik de Facebook, Twitter gibi sitelerde hesap açmıştır (Patterson, 2014:270).

“Fatkini” akımı, fat acceptance community üyelerinin öz sunum ve utanç konusundaki sosyal normları değiştirmeye yönelik izledikleri bir taktiktir (Marcus, 2016). Dalessandro (2015), “fatkini” sözcüğünü ilk kullananın Nisan 2012 tarihinde bikinili fotoğrafını gönderen ve Mayıs 2012’de *xoJane* için fatkini galerisini açan Gabi Fresh olduğuna inanılmasına rağmen, Re/Dress’in sahibi ve yaratıcı yönetmeni Rachel Kacenjar’ın elektronik posta yoluyla yapılan röportajında “fatkini” teriminin ilk olarak Ocak 2011 tarihinde Jessica Luxery-Legay’ın Tumblr hesabında (Tangled Up In Lace) kullanıldığını belirttiğini vurgulamaktadır.

GABIFRESH’in kurucusu Gabi Greeg blogunu, modayı takip eden büyük beden kadınlar için öncü bir moda blogu olmasından hareketle oluşturduğunu belirtmektedir. Moda endüstrisinde büyük bedenlilere yapılan ayrımcılığın farkında olan Greeg, kendisi gibi büyük beden olan blog yazarlarının moda endüstrisinin bu tavrına ve bu endüstride büyük beden kadınların onlara benzeyen kadınlar tarafından temsil edilmediğine vurgu yapmaları gerektiğini belirtmektedir (Patterson, 2014: 263). Bu çerçevede Gabi Greeg’in bikinili fotoğrafını sosyal paylaşım ağlarında paylaşmasının ardından dünya çapında birçok büyük bedenli kadının #Fatkini hashtag’i ile bikinili fotoğraflarını paylaşarak fatkini kampanyasının parçası haline geldiği görülmektedir.

2008’den beri moda konusunda blog yazarlığı yapan Gabi Fresh, “swimsuitsforall”un katkılarıyla “Swim Sexy Swimwear” koleksiyonunu tasarlamıştır. Güncel akımları yansıtan koleksiyon büyük beden kadınlar için uygun çözümler sunmaktadır (swimsuitsforall.com). Ayrıca koleksiyona ilişkin “Bikini Kraliçesi” konsepti ile çekilen fotoğraflara kendi blogunda dayer vermektedir (gabifresh.com). Kendi deniz kıyafetleri koleksiyonun tanıtımında model olan Gabi Fresh’in fatkini kampanyasının bir anlamda Gabi Fresh’in ticari kimliği ile kesişen noktaları olduğu görülmektedir. Böylece aslında fatkinili kadınlar,

bir yandan toplumda ve medyada görsel olarak ikinci planda bırakılan bir kesimin sesini duyururken bir yandan bir marka olarak Gabi Fresh isminin daha çok kişi tarafından tanınır hale gelmesini sağlamışlardır. Gabi Fresh fatkini kampanyası ile büyük bedenli kadınları bikini giymeleri yönünde teşvik ederken aynı zamanda ürünleri ile bir parçası olduğu büyük beden bikini piyasasının güç kazanmasına katkı sağlamıştır. Büyük bedenli kadınların seslerini duyurdukları bir kamusal alan olarak işlev gören sosyal paylaşım ağlarında fatkini kampanyası ve görselleri ile sıkça yer almaya başlayan büyük bedenli kadınlar çağdaş tüketim kültürünün ötekileştirdiği bedenleri için meşru bir alan inşa edilmesine katkı sağlamışlardır. Böylece büyük beden bikini reklamlarında yer alan Gabi Fresh sosyal paylaşım ağlarında sıkça yer bulan benzer ölçülerdeki hemcinslerinin görselleri ile gündelik yaşamın bir uzantısı haline gelerek daha gerçekçi hale bürünmüştür. Özetle bu durum büyük beden kadınlarında reklam dünyasındaki temsillerine önemli bir zemin hazırlamıştır.

Yöntem

Gabi Fresh'in çabaları ile ses getiren Fatkini Kampanyası sosyal medyanın geleneksel medyaya alternatif oluşturarak, geleneksel medyada tüketim toplumu bağlamında geri planda tutulan büyük bedenli kadınların görünümünü sergileyebilecekleri bir alan oluşturmuştur. Tüketim toplumunun idealize edilen küçük bedenli, ince kadınlarına meydan okur ve cüretkar bir şekilde bikinili fotoğraflarını sosyal medya platformunda paylaşan kadınlar toplumdaki yerleşik kalıpları kırmak açısından önemli bir adım atmışlardır. Bu bağlamda toplumsal olaylarda bireylerin biraraya gelerek, örgütlenmelerine olanak tanıyan sosyal medya kadın hareketlerine önemli katkı sağlamıştır.

Bu çalışmada son yıllarda geleneksel medyada sunulan kadın imajının aksine, reklamlarda ve alternatif medya kanalı sosyal medyada kadının kendi içeriğini oluşturduğu yayınlarla yeniden sunumu, örnek olay incelemesi kapsamında değerlendirilmiştir. Çalışmada, Fatkini Kampanyası ve bu kampanya bağlamında gerçekleştirilen reklamlar ele alınmıştır. Fatkini Kampanyasını gündeme taşıyan Gabi Fresh kendisi gibi büyük bedenli kadınları bikinili fotoğraflarını #Fatkini hashtag'i ile paylaşımları için cesaretlendirilen kadındır. Bu bağlamda Gabi Fresh şişman kadınların sesini duyuran kişi olarak hem bu kadın hareketinin sosyal medyadaki öncü ismi, hem de swimsuitsforall markası ile yaptığı

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 307-322

işbirliği ile kendi adını taşıyan deniz giysileri koleksiyonunun reklam fotoğraflarında model olarak karşımıza çıkmaktadır.

Örnek olay incelemesinde araştırmada izlenen yola ilişkin bir davranış modeli geliştirilir. Bu yöntemde veriler esnek bir şekilde toplanırken, yapılacak analizler ve izlenen yöntem üzerine verilecek kararlar, büyük oranda çalışma devam ederken netleşir (Fidel, 1984). Örnek olay çalışması politika, siyaset bilimi ve kamu yönetimi, davranış bilimleri, sosyal bilimler çalışmaları ile toplum psikolojisi ve sosyolojisi alanlarında bir çok araştırmada kullanılan bir yöntemdir (Yin, 2013).

Bu çalışmada da fatkini kampanyası, sosyal medya ağları vasıtasıyla yeni bir görünüm kazanan toplumun sosyolojik açıdan incelenmesinde örnek olay olarak seçilmiştir. Özellikle kadının medyada temsili noktasında, yine kadın kullanıcılar tarafından yeni bir araç olarak benimsenen alternatif medya kanalı sosyal medyada farklı bir kadın görünümü ile toplum sosyolojisi alanında yeni bir bakış açısı yakalanmıştır.

Tartışma ve Sonuçlar

Alternatif medyanın dinamik bir parçası olarak sosyal medya; siyaset, ekonomi, sosyoloji, tüketim, moda gibi farklı güçlerin etkisindeki kadın bedeninin temsili konusunda yeni olanaklar getirmiştir. Tüketim kültürü tarafından öne çıkarılan ideal ölçülerde, zayıf ve beyaz tenli kadınların ağırlıklı olarak temsil edildiği ana akım geleneksel medya ile tezat oluşturacak şekilde Gabi Fresh'in dünyanın farklı köşelerine ulaşmasını sağladığı Fatkini kampanyası ile sosyal medya, büyük bedenli, farklı ten rengindeki kadınların fiziksel görünümünü özgürce ifade edebilecekleri bir platform olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda, bloglarında büyük bedenlilere yönelik kıyafet, stil önerilerinde bulunan Fatshionista'lar da kadın bedeninin sosyal medyadaki alternatif temsiline örnek oluşturmaktadırlar.

Fatkini kampanyası ile dünyanın dört bir yanındaki büyük bedenli kadınları bikinili fotoğraflarını sosyal medyada paylaşmalarına teşvik eden Gabi Fresh swimsuitsforall ile yaptığı işbirliğiyle zamanla deniz kıyafetleri konusunda sunduğu büyük beden seçenekler ile önemli bir marka olmuştur.

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 307-322

Batra, Myers ve Aaker (1996: 191), markanın konumlandırmasında tüketici zihnindeki markaya dair, fiziksel özellikler, yaşam tarzı, kullanım amacı, kullanıcı imajı vb. çağrışımların belirleyici olduğunu, tanıtım, ağızdan ağıza pazarlama, kullanım deneyimi, gibi etkenler doğrultusunda markanın reklamının tutarlı bir şekilde sürdürülmesi ile marka konumunun yıllar içinde belirlendiğini belirtmektedirler.

Bir marka olarak Gabi Fresh incelendiğinde, tüketicilerin ilgisini çekmek amacıyla, fiziksel özelliklerin, yaşam tarzının, kişisel fotoğrafların vb. unsurların tanıtım aracı olarak sosyal medya üzerinde kullanımı yönü ön plana çıkmaktadır. Örneğin, son dönemde piyasaya çıkan deniz kıyafetleri koleksiyonu için “Bikini Kraliçesi” konsepti ile çekilen tanıtım fotoğraflarında kendisi de büyük beden olan Gabi Fresh model olarak kamera karşısına geçmiştir.

Tanıtımı yapılan son koleksiyonunun fotoğraflarında model olarak Gabi Fresh’in kendisinin kullanılması geleneksel reklamcılıkta küçük bedenli modellere yer verilmesi anlayışına bir meydan okuma niteliğindedir. Ancak nihai amaç tanıtımı yapılan ürünün tüketiciler tarafından tercih edilmesini sağlamaktır. Luck’ın da (2016) vurguladığı üzere, pazarlama dünyası bedene dair olumlu mesajları ürünlerin satışını desteklemek için kullanmaktadır.

Gabi Fresh’in işbirliği yaptığı swimsuitsforall markası büyük bedenli, şişman kadınlara hitap eden deniz kıyafetleri sunmanın yanısıra kurumsal web sitesinde bu kadınlara mayolu ve bikinili fotoğraflarını paylaşma olanağı tanımaktadır. Ayrıca #swimsuitsforall hashtag’i ile twitter, Instagram üzerinden de fotoğraflarını paylaşabilmektedirler (www.swimsuitsforall.com). Bu durum Fatkini Kampanyasının pazarlama ve reklam dünyası ile bütünleşen yüzünün yansıması olarak karşımıza çıkmaktadır.

Fatkini Kampanyası geleneksel ana akım medyada görmeye alışık olmadığımız büyük beden kadınların kendilerini sosyal medyada temsil etmelerine olanak sağlamıştır. Böylelikle tüketicilerin zihinlerinde, daha çok küçük bedenli kadınların deniz kıyafeti olarak yer eden bikiniye ilişkin yerleşik kalıplar kırılmaya başlamıştır. Fatkini kampanyası ile kendilerinden emin ve özgüvenli şekilde bikinili fotoğraflarını paylaşan büyük beden kadınların da toplumun gerçek görünümünün bir parçası olduğu sosyal medyada ifade edilerek, bikinili büyük bedenli kadınların toplumdaki temsili daha sıradan bir durum haline getirilmiştir. Son dönemki birçok toplumsal olayda iletişimin temelini oluşturan sosyal

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 307-322

medya kadın hareketlerinde önemli bir işlev kazanmıştır. Toplumda temsil bakımından ikinci planda kalan büyük bedenli kadınlar Gabi Fresh ve fatkini kampanyası sayesinde sosyal medyada ve reklam içeriğinde daha görünür hale gelmiştir. Böylece fatkini kampanyası ile sosyal medyada büyük bedenli kadınların vücutlarını özgürce sergilemelerini sağlayan bikinli fotoğraflar aracılığıyla Gabi Fresh, büyük bedenli kadınların yaşam tarzlarını medyadan izole, muhafazakar bir çizginin sınırlarından çıkararak kamusal alana açılan bir pencereye taşımış ve onları daha görünür hale getirmiştir. Sonuç olarak Fatkini kampanyası, hem kadın hareketleri bakımından hem de reklam dünyasındaki kadın temsilleri açısından yeni ve alternatif bir açılım olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda kendinden sonra gelecek ve sosyal medyada yer bulacak farklı hareketlere örnek teşkil edecek niteliktedir.

KAYNAKLAR

- Ambrose, G., Harris, P., (2012). *Görsel Moda Tasarımı Sözlüğü*. Çiğdem Sirkeci (çev.), Ankara: Literatür Yayınevi.
- Arens, W. F., (2004). *Contemporary Advertising*, Mc Graw-Hill Irwin
- Atton, C., (2001). *Approaching alternative media: Theory and methodology*. ICA Pre-Conference Our Media, Not Theirs.
- Baudrillard, J., (2004). *Tüketim Toplumu*, Hazal Deliceçaylı&Ferda Keskin (çev.), İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Batra, R. Myers, J. G., Aaker, D. A., (1996). *Advertising Management*, New Jersey: Prentice Hall

- Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 307-322
- Bessenoff, G., (2006). Can the media affect us? Social comparison, self-discrepancy and the thin ideal. *Psychology of Women Quarterly*, 30, 239-251.
- blogher.com Women and social media 2012. 12 Mart 2012. Erişim: <http://www.blogher.com/women-and-social-media-2012>
- blog.milliyet.com.tr İşte bikini ve yaratıcısı. 11 Aralık 2014. Erişim: <http://blog.milliyet.com.tr/iste-bikini-ve-yaraticisi-----/Blog/?BlogNo=122819>
- Bocock, R., (2005). *Tüketim* İrem Kutluk (çev.), Ankara: Dost Kitabevi Yayınları
- Bronstein, C., (2015). Fat acceptance blogging, female bodies and the politics of emotion. *Feral Feminisms Feminine Feelers*, 3, 106-118.
- Butler, J., (1990). *Gender trouble: feminism and the subversion of identity*, Routledge
- Çakı, F., (2011). Batı-dışı toplumlarda gençlik ve beden imajı. *Beden Sosyolojisi*. Kadir Canatan (Ed.), İstanbul: Açılım Kitap.
- Çelenk, S., (2010). Kadınların medyada temsili ve etik sorunlar, *Televizyon Haberciliğinde Etik*, Bülent Çaplı ve Hakan Tuncel (Ed.), Ankara: AÜ İLEF.
- Dalessandro, A., (2015). A History of the words “fat” and “fatkini” in the fashion community and why these terms still matter, 20 Aralık 2015. Erişim: <http://www.bustle.com/articles/90767-a-history-of-the-words-fat-and-fatkini-in-the-fashion-community-and-why-these-terms>.
- Doğan, S., (2010). Tüketim kültüründe kadın bedeninin idealize edilmesine yönelik kadın algılamaları ve tüketim davranışlarıyla ilişkisi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 23, 51-59.
- Downum, T. Coyer, K., Fountain, A., (2007). *The alternative media handbook*. New York: Routledge.
- Fidel, R., (1984). The case study method: A case study. *Library and Information Science Research*, 6(3), 273-288.

- Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 307-322
- Figuroa, M., Moreno, G., (2013). Displaced looks: The lived experience of beauty and racism. *Feminist Theory*, 14 (2), 137-151.
- Fine, C., (2010). *Delusions of Gender: How Our Minds, Society, and Neurosexism Create Difference*, W. W. Norton
- Foucault, M., (2007). *Cinselliğin Tarihi*, Hülya Uğur Tanrıöver (çev.) İstanbul: Ayrıntı Yayınları
- Frost, L., (2005). Theorizing the young woman in the body, *Body&Society*, SAGE Publications, 11(1), 63-85.
- gabifresh.com. Gabi Fresh x swim sexy 2016. 20 Temmuz 2016, Erişim: <http://gabifresh.com/2016/01/gabifresh-x-swim-sexy-2016/>.
- Gelber, A., (2011). Digital divas: Women, politics and the social network. John Shorenstein Center Press Politics.
- Gerbaudo, P., Trere, E., (2015). In search of the 'we' of social media activism: Introduction to the special issue on social media and protest identities. *Information, Communication & Society*, 18 (8), 865-871.
- Goffman, E., (1987). *Gender Advertisements*. Harper Torchbooks.
- Gordon, L., Mass, B., (1978). *Woman's body, woman's right: A social history of birth control in America*, New York: Basic Books.
- Göker, N., Göker, G., (2014). Sinemada alternatif kadın temsilleri: Stepford kadınları. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 24 (2), 221-237.
- Grammer, K., (1998). *Sex and gender advertisements indoctrination and exploitation: Altruism and identity in evolutionary perspective*, Irenäus Eibl-Eibesfeldt, Frank K. Salter (edt.), Berghahn Books, 219-240.
- Güenter, S., (2013). Denomination of the body. Presented at the proceedings of Sociology and Sport in Face of New Challenges, 10th Conference of the European Association for Sociology of Sport, Spain, 72.

- Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 307-322
- Gündüz, E., (2011). "Cashback" filmi ve kadın bedeninin nesneleştirilmesi. *Yedi Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 5, 19-24.
- Hayes, M van Stolk-Cooke, K., Muench, F., (2015). Understanding Facebook use and the psychological affects of use across generations. *Computers in Human Behavior*, 49, 507-511.
- inventorspot.com. The history of the bikini - the world's skimpiest invention. 11 Aralık 2014. Erişim: http://inventorspot.com/articles/the_history_bikini_worlds_skimpiest_invention_14050#sthash.kpMWM4AN.dpuf
- Key, W. B., (2003). Subliminal sexuality: The fountainhead for America's obsession. *Sex in Advertising: Perspectives on the Erotic Appeal*, Tom Reichert, Jacqueline Lambiasi (edt.), Lawrence Erlbaum Associates, 195-212.
- Köse, H., (2011). Tüketim toplumunda bir 'sosyal beden' kurgusu olarak kadın. *Selçuk İletişim*, 6 (4), 76-89.
- Leyla, Ş., (2006). Yeni sosyal hareketler bağlamında Türkiye'de kadın. *Sosyoloji Dergisi*, 15, 33-56.
- Loiseau, E., Nowacka, K., (2015). *Can social media effectively include women's voices in decision-making processes?* OECD Development Center.
- Luck, E., (2016). Commodity Feminism and Its Body: The Appropriation and Capitalization of Body Positivity through Advertising. *Liberated Arts: a journal for undergraduate research*, 2(1), 4.
- Marcus, S. R., (2016). Thinspiration vs. thicksperation: Comparing pro-anorexic and fat acceptance image postson a photo-sharing site, *Cyberpsychology: Journal of Psychosocial Research on Cyberspace*, 10(2).
- Martin, E., (2001). *The woman in the body: A cultural analysis of reproduction*. Beacon Press.
- McCormick, M. L., (2008). Women's bodies aging: Culture, context, and social work practice. *Affilia: Journal of Women and Social Work*, 23 (4), 312-323.

- Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 307-322
- Milan, S., (2015). From social movements to cloud protesting: The evolution of collective identity. *Information, Communication & Society*, 18 (8), 887-900.
- Mora, N., (2005). Kitle iletişim araçlarında yeniden üretilen cinsiyetçilik ve toplumda yansımaları, *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 2 (1).
- Mou, Y. Miller, M., Hanlong, F., (2015). Evaluating a target on social media: From the self-categorization perspective. *Computers in Human Behavior*, 49, 415-459.
- naafaonline.com. The national association to advance fat acceptance. 19 Temmuz 2016. Erişim: <http://www.naafaonline.com/dev2/about/>
- Papsdorf, C., (2015). How the Internet automates communication? *Information, Communication & Society*, 18 (9), 991-1005.
- Patterson, C. J., (2014). Plus size black and latino women: The implications of body shape and size for apparel design. *Designing Apparel for Consumers: The Impact of Body Shape and Size*, M.E. Faust, S. Carrier, Woodhead Publishing, 256-272.
- Pelizzon, SM., (2009). *Kadının konumu nasıl değişti? feodalizmden kapitalizme*. İhsan Ercan Sadi ve Cem Somel (çev.), İstanbul: İmge Kitabevi.
- Puri, J., (2002). *Woman, body, desire in post-colonial India: Narratives of gender and sexuality*. Routledge.
- Rocha, E., (2013). The Woman in pieces: Advertising and the construction of feminine identity. *Sage Open*, 1-12.
- Rowbotham, S., (1977). *Hidden from History: 300 Years of Women's Oppression and the Fight Against It*, Pluto Press.
- Salamone, FA., (2010). Bikinis. *The Objects of Affection Semiotics and Consumer Culture*, Arthur Asa Berger, Palgrave Macmillan, 136-138.
- Schroeder, S. K., (2007). *Popüler feminizm: Türkiye ve Britanya'da kadın dergileri*, Ankara: Bağlam.

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 307-322

Scaraboto, D. Fischer, E., (2016). Triggers, tensions and trajectories: Towards an understanding of the dynamics of consumer enrolment in uneasily intersecting assemblages. *Assembling Consumption: Researching Actors, Networks and Markets*, Robin Canniford, Domen Bajde (edt.), Routledge.

Shilling, C., (2003). *The body and social theory*. SAGE Publications.

Shilling, C., (2012). *The body and social theory*. SAGE Publications.

swimsuitsforall.com 20 Temmuz 2016 Erişim: <http://www.swimsuitsforall.com/GabiFresh-for-Swim-Sexy-Swimwear-Bikinis-D>

swimsuitsforall.com 20 Ağustos 2016 Erişim: <http://www.swimsuitsforall.com/Swimsuitsforall-gallery#cr18-gallery>

Şişman, N., (2006). *Emanet'ten mülk'e kadın bedeninin yeniden inşası*. İstanbul: İz Yayıncılık.

Terkan, B., (2010). Kadın örgütlerinin internet alternative medya olarak kullanımı üzerine bir inceleme. *Selçuk Üniversitesi İletişim Fakültesi Akademik Dergisi*, 6 (3), 34-55.

Trethewey, A., (1999). Disciplined bodies: Women's embodied identities at work, *Organization Studies*, 20 (3), 423-450.

Uluç, G. Soydan, M., Ankaralıgil, N., (2008). A feminist reading related to representation of women in media: Tempo magazine/Medyada kadının temsiline ilişkin feminist bir okuma çalışması: Tempo dergisi. *Civilacademy Journal of Social Sciences*, 6(3), 41-52.

Vatikiotis, P., (2005). Communication theory and alternative media. *Westminster Papers in Communication and Culture*, 2 (1), 4-29.

Yin, R., (2013). *Case study research: Design and methods*. Sage Publications.

Zeisler, A., (2016). Pop and Circumstance: Why Pop Culture Matters, *Women in Culture: An Intersectional Anthology for Gender and Women's Studies*, Bonnie Kime Scott, Susan E. Cayleff, Anne Donadey, Irene Lara (edt.), John Wiley & Sons 186-196

4-7 YAŞ BAŞLANGIÇ KEMAN EĞİTİMİNDE KULLANILAN METOTLARA YÖNELİK KEMAN EĞİTİMCİLERİNİN GÖRÜŞLERİ

Ferda GÜRGAN ÖZTÜRK¹

Pelin ÖZKAN²

ÖZET

Bu araştırma, örgün ve yaygın eğitim kurumlarında çalışmakta olan keman eğitimcilerinin görüşleri doğrultusunda, 4-7 yaş başlangıç keman eğitimine yönelik metot seçimlerine etki eden faktörlerin neler olduğunu ve bu alandaki metotları ne ölçüde kullandıklarını belirlemek amacı ile yapılmıştır. Araştırmada yapılan anket, Ankara ilinde bireysel çalgı (keman) eğitimi veren keman eğitimcilerine uygulanmıştır. Araştırma sonucunda, keman eğitimcilerinin büyük bir çoğunluğu biçim ve içerik açısından açıklayıcı, yöntem açısından La ve Re telleriyle başlayan metotları tercih ederken, pizzicato tekniği ile başlayan metotları tercih etmemektedir. Büyük bir kısmının da başta piyano olmak üzere eşlik yapmaya önem verdikleri ve parmakların tuşe üzerinde bütün tellerde aynı konumda seslendirildiği metotları kullandıkları saptanmıştır. Keman eğitimcileri, metot seçiminde öğrencilerin algılama düzeylerinin dikkate alınması gerektiğini belirtmişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Müzik Eğitimi, Keman Eğitimi, Metot

THE VIEWS OF THE VIOLIN INSTRUCTORS TOWARDS THE METHODS USED FOR INTRODUCTORY VIOLIN EDUCATION BETWEEN AGES 4-7

ABSTRACT

This study is done in order to detect the factors that affect the choice of method for the introductory level violin education between ages 4-7 and to find out to what extent these methods are used in this field; and is based on the point of views of the violin instructors that work for formal and common education institutions. The survey in the research is conducted on the violin instructors who give individual instrument (violin) training in the city of Ankara. As a result of the study, it has been found that the majority of the violin instructors prefer methods that are explanatory on form and content, and methods that begin with A and D strings for method basis; but they do not prefer the methods which start with the pizzicato technique. In addition, it has been found that the majority of the instructors give importance to accompaniment especially with piano and that they use the methods in which the fingers on the touch are vocalized in the same position in all strings. Violin instructors stated that the perception levels of the students have to be taken into account when choosing the method.

Keywords: Music Education, Violin Education, Method

¹Doç.Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi, Müzik Öğretmenliği Anabilim Dalı, ferdaoz@gazi.edu.tr

²Uzman, Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik Bölümü, Yaylı Sazlar Ana Sanat Dalı, pelinozkan@sdu.edu.tr

Giriş

Hangi yaşta ve hangi amaçla olursa olsun bir çalgıyı tanımak, bireylerin yaşamlarının her alanında olumlu izler bırakır. Çalgı çalmak için gerekli temel beceriler ve teknikler, ne kadar erken öğrenilirse o kadar doğal ve rahat kavranır. Bu sebeple küçük yaşta müzik eğitimi almaya başlayan çocuklara çalgı çalma tekniklerini kavratılmak ve onların psikolojik gereksinimlerine cevap verebilmek oldukça önemlidir.

Öğretici öğrenen ilişkisi birçok çalışmada çocukların müziğe olan ilgisinin erken yaşta başladığı düşünülmektedir. Öğrencilerin gelişimi ve faaliyet alanı olarak edindikleri kazanımlar geniş ölçüde müzikal çerçeveye bağlıdır (cf. Gardner,1994; Campbell,1991; Papousek,1996; Young, 2003, Akt. Calissendorff, 2007).

Müziğe ilgisi ve yeteneği olan çocuklar, çok küçük yaşlarda olsalar da sanat eğitimine yönlendirilmelidir. Dünyaca ünlü müzisyenlerin müzik yaşamlarına çok küçük yaşlarda başladıkları bilinmektedir. İbrahim Güleç (1994) “Türkiye’ de Ortaöğretim Dönemi 12-18 Yaş Grubunda Keman Eğitim ve Öğretiminin Esasları” adlı araştırmasında görüşlerine yer verdiği keman eğitimcileri Prof. Dr. Günay ve Uçan, Türkiye şartlarında kemana başlama yaşını yedi olarak belirtmişlerdir (Aktaran Sever, 2006, s.25). Sergeant (1969) çocuklarda müzikal gelişim üzerine yaptığı araştırmasında, çalgı eğitimine yedi yaşından önce başlamış olan profesyonel müzisyenlerin çoğunun, mükemmel işitme yeteneğine sahip olduğu sonucuna varmıştır. Bu çalışmayı temel alan Sergeant ve Roche (1975) müzikal biçim, aralıklar ve tonalite alanlarındaki kavramsal işlevliğin yaşla birlikte artacağını; çünkü yaşın ilerlemesine bağlı olarak işitmede alginın azalacağı varsayımını ortaya atmışlardır. Çalışmalarının sonucunda: Çocuklarda *Kritik Dönem* olarak adlandırılan doğal gelişim sürecinde dış dünyadan gelen her bilginin farkında olmaksızın öğrenildiğini ve bilinçli olarak öğrenilmeye başlandığını vurgulamışlardır (Pratt, 1997; Akt. ve Çev., Özal, 2007, s. 2). Çocuk gelişimine paralel olarak düşünüldüğünde, keman çalmak için gerekli temel beceriler ve teknikler, ne kadar erken öğrenilirse o kadar doğal ve rahat kavranmaktadır.

Araştırmalarda çocukların müzikal becerilerinin gelişmesinde en önemli rolün öğretmenler ve ebeveynlerde olduğu tespit edilmiştir. Çalışmalar, başlangıç evresinden başlayarak, çocukların çalgı çalmadaki başarılarında büyük payın kendileriyle birlikte şarkı söyleyen ebeveynlerde, ikinci olarak da müziğe karşı ilgisi olan ailelerde olduğunu göstermektedir (Calissendorff, 2007, s. 84). Eğitimde temel amaç; çocuklara müzik sevgisini aşılamak ve müzik yapmaktır. Her çocuğa müzik yeteneğini geliştirmesi için fırsat verilmelidir (Koopman, 2002, s. 269).

Yaylı çalgılar ailesinin en küçük üyesi olan keman, Menuhin (1996) ‘in görüşlerine göre; Oyuncak bir bebekten daha yakın ve canlı olması, kollarına alıp taşınabilmesi, diğer enstrümanlara göre duyulara daha yakınlığı, köprük kemiklerine yaslanarak, titreşimlerini kemiklerimize ve bedenimizdeki boş kısımlara taşıması (bu bazı çocukların kemanı bu kadar çekici bulmasının sebeplerinden biridir, çünkü onlar

nefes alan ve titreşen şeylere doğuştan yakındırlar) gibi özellikleri nedeniyle çocuklar tarafından tercih edilen bir enstrümandır (Ergen, Bilen, 2010, s.24).

Bunun yanısıra keman, perdesiz bir çalgı olduğundan erken yaştaki çocuklarda öğrenim zorlukları yaşanabilmektedir.Çünkü keman eğitiminde sağ-sol el pozisyonları, yay tutuşu ve kemanın omuza yerleştirilmesi sürecinde çeşitli zorluklarla karşılaşmaktadır. Keman eğitimini kolaylaştırmak için doğru metot seçimi önemli bir etkidir.

Günümüzde örgün ve yaygın eğitim kurumlarında küçük yaş gruplarına yönelik keman eğitimi verilmektedir. Bu süreçte çocukların gelişim özellikleriyle paralellik gösteren, algılama seviyelerine ve yaş gruplarına uygun metotların tercih edilmesi gerekmektedir.

Metotlar, çalgı öğretiminde başlangıç aşamasından itibaren kullanılan, kolaydan zora doğru tutarlı bir eğitsel çizgi içeren örnekli nota kitapları' dır. Bu kitaplar, çağlar içinde geliştirilmiş modern eğitsel kavrayışlarla yenilenmiştir. (Say, 2005, s.124-125). Metot kullanılarak yapılan çalışmanın önemini Uslu (1999) şöyle açıklamaktadır: metotlu çalışma bilimsel bir çalışmadır, metotsuz yapılan çalışmaların çoğu vasat bir taklittir. (Altuntaş, 2007, s.4).

Erken yaş keman eğitimine yönelik metotlarda temelde; İlk alıştırma boş tellerde (re-la) yay çekerek ya da pizzicato ile yapıldığı, görsel içerikler ile desteklendiği, ezgisel etüt ve eserlerin yer aldığı, basitten karmaşığa doğru hazırlandığı, oyun ögesine yer verildiği, bilgi ve becerileri sınavıcı soruların yer aldığı, temel müzik bilgilerine yer verildiği, keman eğitimine yönelik teknik becerilerin (legato-detache vb.) yer aldığı, notaların çocukların rahatça okuyacağı büyüklükte olduğu, keman ya da piyano eşlikli etüt ve eserlerin yer aldığı, grup çalışmalarına yer verildiği görülmüştür.

Keman eğitiminde kullanılan metotların seçilmesini etkileyen temel sebepler: öğretmen, öğrenci, öğretim programı, öğrenme sürecidir. Bu etkenler farklılık gösterse de ulaşılmak istenen bir hedef aynıdır. Çalgı eğitiminin istendik yönde ve kalitede davranış oluşturma süreci olduğu unutulmamalı; bu amacı destekleyen metotlardan en doğru şekilde yararlanılmalıdır” (Altuntaş, 2007, s.4). Keman eğitimcisi, öğrencinin yaşını, algılama düzeyini ve becerilerini en iyi şekilde gözlemlemeli ve bireysel özelliklerini göz önünde bulundurarak doğru metot seçimi yapabilmelidir.

Bu araştırma, 4-7 yaş keman eğitimine yönelik metotların kullanılma durumlarına ilişkin keman eğitimcilerinin görüşleri doğrultusunda metot seçimlerini etkileyen etmenleri belirlemek ve bu yaş grubuna yönelik keman metotlarının ne ölçüde kullanıldıklarını saptamak amacıyla yapılmıştır.

Yöntem

Bu araştırma, 4-7 yaş başlangıç keman eğitiminde kullanılan metotlara yönelik keman eğitimcilerinin görüşlerinin tespit edilmesine ilişkin betimsel bir çalışmadır. Araştırmada gerekli verileri elde etmek için anket yöntemi kullanılmıştır.

Anket formundaki sorular, “Suzuki Violin School Book Vol. I”, “Violin Fun Book for young students”, “Maia Bang Violin Method Part I”, “A Tune a Day for

violin fun book I”, “The ABC’ s of Violin for absolute beginner book I”, “I Can Read Music: a note reading book for violin students Vol. I”, “Picture Yourself Playing Violin”, “Stepping Stones” ve “The Fun Factory Violin Book” metotları incelenerek ve uzman görüşleri alınarak hazırlanmıştır. Ankara ilindeki keman eğitimcilerine uygulanan anket sonucunda ulaşılan verilerin analizinde, frekans (f) ve yüzde (%) kullanılmıştır. Gönderilen 70 anket formunun 40’ı cevaplandırılmıştır. Anketlerden elde edilen veriler tablolarla açıklanarak yorumlanmıştır.

Bulgular

Yapılan araştırmada, Tablo 1’ de görüldüğü gibi keman eğitimcilerinin metot seçiminde biçim ve içeriğine ilişkin görüşleri yer almaktadır.

Metotta “eğitimciye kullanma konusunda rehberlik eden açıklamalara yer verilmelidir” görüşüne, ankete katılan keman eğitimcilerinin hiç seçeneğinde görüş bildiren olmamış, % 5’ i az, % 22,5’ i kısmen, % 25’ i tamamen, % 47,5’ i büyük ölçüde; “Öğrenciye kazandırılan bilgi ve becerileri sınavcı sorular kapsamalıdır.” görüşüne, % 2,5’ i hiç, , % 15’ i az, % 22,5’ i kısmen, % 45’ i büyük ölçüde, % 15’ i tamamen; “temel müzik bilgilerinin öğrenilmesine yönelik çalışmalar olmalıdır.” hiç seçeneğinde görüş bildiren olmamış, % 2,5’ i az, % 17,5’ i kısmen, % 42,5’ i büyük ölçüde, % 37,5’ i tamamen; “Kemanın tanıtılmasına ilişkin bilgileri kapsamalıdır.” Hiç ve az seçeneklerinde görüş bildiren olmamış, % 15’ i kısmen, % 47,5’ i büyük ölçüde, % 37,5’ i tamamen, “Keman duruşu-tutuşu ve teknik bilgilere yer verilmelidir.” hiç ve az seçeneklerinde görüş bildiren olmamış, % 12,5’ i kısmen, % 47,5’ i büyük ölçüde, % 40’ ı tamamen; “Görsel öğeler yer almalıdır (resim, CD, renkli baskı vb.)” hiç seçeneğinde görüş bildiren olmamış, % 7,5’ i az, % 25’ i kısmen, % 30’ u büyük ölçüde, % 37,5’ i tamamen; “Keman öğretiminde oyun ögesine yer verilmelidir” % 2,5’ i hiç, % 10’ u az, % 27,5’ i kısmen, , % 20’ si büyük ölçüde, % 40’ ı tamamen seçeneklerini işaretleyerek görüşlerini bildirmişlerdir.

Tablo1. Metot seçiminde biçim ve içeriğe ilişkin görüşler

Görüş	Hiç		Az		Kısmen		Büyük Ölçüde		Tamamen	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Eğitimciye kullanma konusunda rehberlik eden açıklamalara yer verilmelidir.	-	0	2	5	9	22.5	19	47.5	10	25
Öğrenciye kazandırılan bilgi ve becerileri sınavı sorular kapsamalıdır.	1	2.5	6	15	9	22.5	18	45	6	15
Temel müzik bilgilerinin öğrenilmesine yönelik çalışmalar olmalıdır.	-	0	1	2.5	7	17.5	17	42.5	15	37.5
Kemanın tanıtılmasına ilişkin bilgileri kapsamalıdır.	-	0	-	0	6	15	19	47.5	15	37.5
Keman çalmada duruş-tutuş ve teknik bilgilere yer verilmelidir.	-	0	-	0	5	12.5	19	47.5	16	40
Görsel öğeler yer almalıdır. (resim, CD, renkli baskı vb.)	-	0	3	7.5	10	25	12	30	15	37.5
Keman öğretiminde oyun ögesine yer verilmelidir.	1	2.5	4	10	11	27.5	8	20	16	40

Keman eğitimcilerinin büyük çoğunluğu, metodu kullanmada eğitimciye rehberlik eden açıklamaların yer aldığı, kemanın tanıtılmasına ilişkin bilgilerin olduğu, duruş-tutuş ve teknik bilgilerin bulunduğu metotların olması gerektiği görüşündedir. Ayrıca tüm eğitimciler oyun ögesinin metotla birlikte gerekli olduğunu düşünmektedir.

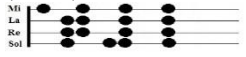
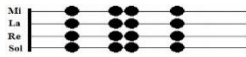
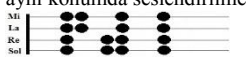
Tablo 2. Metot seçiminde farklı yöntem ve tekniklere ilişkin görüşler

Görüş	Hiç		Az		Kısmen		Büyük Ölçüde		Tamamen	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
La telinde süreli/süresiz yay alıştırmaları ile başlanmalıdır.	-	0	-	0	5	12.5	18	45	17	42.5
Re telinde süreli/süresiz yay alıştırmaları ile başlanmalıdır.	2	5	7	17.5	4	10	20	50	7	17.5
Boş tellerde pizzicato ile başlanmalıdır.	16	40	4	10	8	20	8	20	4	10

Yukarıda görülen tablo 2’de ise keman metotlarında kullanılan farklı yöntem ve tekniklerin metot seçimi üzerinde ne derece etkili olduğuna ilişkin keman eğitimcilerinin görüşleri yer almaktadır. Keman eğitimine, “La telinde süreli/süresiz yay alıştırmaları ile başlanmalıdır.” görüşüne, ankete katılan keman eğitimcilerinin hiç ve az seçeneğinde görüş bildiren olmamış, % 12,5’ i kısmen, % 45’ i büyük ölçüde, % 42,5’ i tamamen; “Re telinde süreli/süresiz yay alıştırmaları ile başlanmalıdır.” görüşüne % 5’ i hiç, % 17,5’ i az, % 10’ u kısmen, % 50’ si büyük ölçüde, % 17,5’ i tamamen; “Boş tellerde pizzicato ile başlanmalıdır.” görüşüne ise, % 40’ ı hiç, % 10’ u az, % 20’ si kısmen % 20’ si büyük ölçüde, % 10’ u tamamen seçeneklerini işaretleyerek görüşlerini bildirmişlerdir.

Araştırmaya katılan keman eğitimcilerinin yarısı keman eğitimine “La” telindeki alıştırmalarla başlanması, diğer yarısı ise “Re” telinde başlanması konusunda görüş bildirmiştir. Eğitimciler arasında pizzicato ile keman eğitimine başlanmasını destekleyenlerin sayısının oldukça az olduğu görülmektedir. Keman eğitimcilerinin sağ-sol el uyumuna önem verdikleri ve yay kullanımına ilişkin kazanımların en baştan öğretilmesine yönelik metot seçtikleri ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3. Metot seçiminde tuşe üzerinde parmakların farklı konumlandırılmasına ilişkin görüşler

Görüş	Hiç		Az		Kısmen		Büyük Ölçüde		Tamamen	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Birinci pozisyonda 1, 2, 3 ve 4. Parmaklar, bütün tellerde doğal (naturel) konumda seslendirilmelidir.	11	27.5	8	20	6	15	12	30	3	7.5
										
Birinci pozisyonda 1, 2, 3 ve 4. Parmaklar, bütün tellerde aynı konumda seslendirilmelidir.	1	2.5	1	2.5	3	7.5	16	40	19	47.5
										
Birinci pozisyonda 1, 2, 3 ve 4. parmaklar, “sol-re” ve “la-mi” tellerinde aynı konumda seslendirilmelidir.	5	12.5	9	22.5	9	22.5	12	30	5	12.5
										

Yukarıda tablo 3’te görüldüğü gibi “Metot seçiminde tuşe üzerinde parmakların farklı konumlandırılmasına ilişkin görüşüne” katılan eğitimcilerin; “Birinci pozisyonda 1.2.3 ve 4. parmaklar, bütün tellerde doğal (naturel) konumda seslendirilmelidir.” % 27,5’i hiç, % 20’si az, % 15’i kısmen, % 30’u büyük ölçüde ve % 7,5’i tamamen; “Birinci pozisyonda 1.2.3 ve 4. parmaklar, bütün tellerde aynı konumda seslendirilmelidir.” görüşüne % 2,5 hiç, % 2,5’i az, % 7,5’i kısmen, % 40’ı büyük ölçüde, % 47,5’i tamamen; “Birinci pozisyonda 1.2.3 ve 4. Parmaklar, “sol-re” ve “la-mi” tellerinde aynı konumda seslendirilmelidir.” görüşüne ise % 12,5’i hiç, % 22,5’i az, % 22,5’i kısmen, % 30’u büyük ölçüde ve % 12,5’inin tamamen şeklinde görüş bildirdikleri görülmektedir. Ankete katılan keman eğitimcilerinin büyük çoğunluğu başlangıç düzeyindeki keman eğitiminde tek bir tel üzerinde 1. 2. 3. ve 4. parmakları konumlandırıp, diğer teller üzerinde de aynı çalışmalarını yaptıktan sonra, bütün teller üzerinde hızlı bir şekilde öğrenmenin gerçekleşeceği görüşündedir.

“Keman metotlarında eşlikli alıştırmaların yer alması, o metot seçimi üzerinde ne derecede etkili olmaktadır.” görüşüne yönelik sonuçlar aşağıda tablo 4’de görülmektedir. “Piyano eşlikli alıştırmalara yer verilmelidir” görüşünde ankete katılan keman eğitimcilerinin hiç ve az seçeneğinde görüş bildiren olmamış, % 17,5’ i kısmen, % 45’ i büyük ölçüde, % 37,5’ i tamamen; “Keman eşlikli alıştırmalara yer verilmelidir” seçeneğinde ise hiç ve az seçeneklerinde görüş bildiren olmamış, % 7,5’ i kısmen, % 70’ i büyük ölçüde, % 22,5’ i tamamen, “Ritim eşlikli alıştırmalara yer verilmelidir” görüşüne % 2,5’ i hiç, az seçeneğinde görüş bildiren olmamış, % 35’ i kısmen, % 42,5’ i büyük ölçüde, % 20’ si ise tamamen görüşündedir.

Tablo 4. Metot seçiminde eşlikli alıştırmalara yer verilmesine ilişkin görüşler

Görüş	Hiç		Az		Kısmen		Büyük Ölçüde		Tamamen	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Piyano eşlikli alıştırmalara yer verilmelidir.	-	0	-	0	7	17.5	18	45	15	37.5
Keman eşlikli alıştırmalara yer verilmelidir.	-	0	-	0	3	7.5	28	70	9	22.5
Ritim eşlikli alıştırmalara yer verilmelidir.	1	2.5	-	0	14	35	17	42.5	8	20

Keman eğitimcilerinin büyük bir çoğunluğu, keman eşlikli alıştırmalara yer verilmesi görüşünü desteklemiştir. Bu görüş, öğrenme aşamasında birlikte çalmanın öğrencinin motivasyonunu arttırdığı, müzikalitesini ve işbirlikçi duygularını geliştirdiğini göstermektedir. Birlikte yapılan çalışmalar, çocuğun özgüven kazanmasını, sağlıklı ilişkiler geliştirebilmesi ve sürdürebilmesini kolaylaştırırken, daha rahat iletişim kuran ve etkileşen çocuğun öğrenmesini hızlandırmaktadır. Kişinin değişik durumlara uyum gösterebilme yeteneğini geliştirmesi de müzikal gelişimini etkileyen sosyal boyut ile ilgilidir. Ritim eşlikli çalışmalar, çocuğun çalgısı ile seslendirdiği nota değerlerini kavramasına yardımcı olmakta ve ritim duygusunun gelişmesini desteklemektedir. Çeşitli ritim kalıpları ile yapılan eşlikler, etütlerin çocuklar tarafından zevkle seslendirilmesine katkıda bulunmaktadır.

“Keman eğitimcilerinin metot seçimlerini etkileyen etmenlerin ne olduğuna” yönelik görüşlerde tablo 5’te görülmektedir. “Bireysel özellikler dikkate alınmalıdır” görüşünde ankete katılan keman eğitimcilerinin hiç ve az seçeneğinde görüş bildiren olmamış, %10’ u kısmen, % 52,5’ i büyük ölçüde, % 37,5’ i tamamen; “Aranılan metot kolay ulaşılabilir olmalıdır. “görüşüne % 5’ i hiç, % 5’ i az, % 10’ u kısmen, % 47,5’ i büyük ölçüde, % 32,5’ i tamamen; “Öğrencilerin algılama düzeyleri dikkate alınmalıdır” görüşünde hiç seçeneğini işaretleyen olmamış, % 5’ i az, % 7,5’ i kısmen, % 32,5’ i büyük ölçüde, % 55’ i tamamen seçeneklerini işaretleyerek görüşlerini bildirmişlerdir.

Tablo 5. Metot seçimini etkileyen etmenlere ilişkin görüşleri

Görüş	Hiç		Az		Kısmen		Büyük Ölçüde		Tamamen	
	f	%	f	%	f	%	f	%	f	%
Bireysel özellikler dikkate alınmalıdır.	-	0	-	0	4	10	21	52.5	15	37.5
Aranılan metot kolay ulaşılabilir olmalıdır.	2	5	2	5	4	10	19	47.5	13	32.5
Öğrencilerin algılama düzeyleri dikkate alınmalıdır.	-	0	2	5	3	7.5	13	32.5	22	55

Keman eğitimcilerinin büyük çoğunluğu bireysel özellikler dikkate alınmalıdır görüşüyle, metot seçiminde öğrencilerin bireysel özelliklerinin etkili olduğunu düşündüklerini göstermişlerdir. Böylece bireysel özelliklere uygun seçilen bir metot ile yapılan keman derslerinin daha faydalı olacağı düşüncesi ortaya çıkmaktadır. Büyük bir çoğunluk eğitimcilerde metoda kolay ulaşabilmenin tercihlerine etki ettiği yönünde görüş bildirmiştir. Kolay ulaşılabilen metotlar ile sınırlı kalmak, öğretmenin öğrenciye ve dersin hedeflerine yönelik hareket etmesini kısıtlamaktadır. Keman eğitimcilerinin yarısından fazlasının öğrencilerin algılama düzeylerinin dikkate alınması gerektiğini söylemesi, seçilecek metotlarda, öğrencilerin bilişsel, duyuşsal ve devinişsel gelişmelerindeki farklılıklara bağlı olarak, değişkenlikler olabileceğini göstermektedir.

Sonuç ve Öneriler

Araştırmada elde edilen bulguların sonuçlarına göre 4-7 yaş başlangıç keman eğitiminde kullanılan metotlar; öğretmene rehberlik edebilmeli, temel müzik bilgilerini kazandırmalı ve bu bilgileri sınavı sorular içermelidir. Eğitimciler tarafından La boş teli ile başlayan keman metotlarına öncelik verilmelidir. Birinci pozisyonda 1, 2, 3 ve 4. Parmaklar, bütün tellerde aynı konumda seslendirilmelidir. Piyano eşlikli alıştırmalara yer verilerek öğrencilerin algılama düzeyleri dikkate alınmalıdır. Keman eğitimcileri metotlarda kemanın yapısı, keman tutuşu-duruşu ve kemandan düzgün ses elde etmeye yönelik açıklamalar bulunmalı, görselliğe ve oyun ögesine de yer verilmelidir görüşündedirler.

- Öğretmen ve öğrencilere rehberlik edebilecek nitelikte açıklamaların olduğu metotlar tercih edilmelidir.
- Eğitimcilerin çoğunluğu başlangıç keman eğitiminde La ve Re tellerinde yay alıştırmaları ile başlanması gerektiğini vurgularken, boş tellerde pizzicato yapılarak başlanması gerektiği görüşüne katılmamıştır. Keman metotlarında eşlikli alıştırmanın yer almasının, öğrencilerin bireysel özelliklerinin ve

metotların ulaşılabilirlik durumlarının, metot seçimleri üzerinde önemli bir etkiye sahip olduğu sonucu elde edilmiştir.

- Metotlarda keman eğitimine ilişkin bilgi becerilerin kavranmasına yönelik bilgilerin ve temel müzik kurallarının yer aldığı çalışmalar bulunmalıdır. Bu çalışmalar müzikli oyunlara dönüştürülmeli ve dikkat çekici görsel öğelerle desteklenmelidir.
- Keman metotlarının büyük bir çoğunluğunun yabancı kaynak olması nedeniyle keman eğitimcilerinin bu kaynak kitapları Türkçeye çevirerek keman eğitimine katkıda bulunmaları sağlanmalıdır.
- 4-7 yaş keman eğitiminde çocukların, yay kullanımı ile birlikte sağ ve sol el koordinasyonunu kurmakta psiko-motor gelişmelerine bağlı olarak güçlük çekebileceği için boş tellerde pizzicato çalışmaları ile başlayan metotlar da tercih edilmelidir.
- Çocukların algılama seviyelerine bağlı olarak keman eğitimindeki başarıları değişkenlik gösterse de, öncelikli olarak, bütün tellerde parmakların aynı konumda olduğu metotların tercih edilmesi öğrenmeyi daha hızlı ve etkili hale getirecektir.
- Sol elin doğru bir şekilde öğrenilmesi için, bütün parmaklar tuşe üzerine yerleştirilmelidir. Öğrenci 4. Parmağını kullanmakta güçlük çekiyor ise, aynı konumlandırma başlangıçta sadece 1. 2. ve 3. parmaklar ile yapılmalıdır.
- Öğrencilerin kemande en çok yaşadığı sorunlardan biri de entonasyondur. Piyano ya da keman eşlikli metotların tercih edilmesi öğrencilerin entonasyon problemini en aza indirdiği gibi derslerin daha verimli geçmesine ve öğrencilerin eğlenerek öğrenmesine yardımcı olmaktadır.
- Öğrencilerin algılama düzeyleri, öncelikli olarak dikkate alınmalıdır. Öğretmen buna bağlı olarak metot seçimini yapabilmeli ve tek bir metoda bağlı kalmamalıdır. Bu nedenle, keman eğitimcisi öğrencisinin öğrenme seviyesine yönelik farklı metotlar kullanabilmelidir.

KAYNAKÇA

Altuntaş, S., E., (2007). *7-11 Yaş Grubu Çocuklarında Keman Eğitimi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bolu.

Bilen, S., Ergen, D (2010). İlköğretim Düzeyinde Eşlikli Çalmaya Dayalı Keman Eğitiminin Entonasyon, Özgüven ve Tutum Üzerindeki Etkisi. *Batı Anadolu Eğitim Bilimleri Dergisi*, 01(01), 23-32.

Calissendorff, M., (2007). Understanding the Learning Style of Pre-school Children Learning the Violin, *Music Education Research*, Vol. 8, No. 1, March 2006, pp. 83-96.

Koopman, C., (2002). Broadly based piano education for children aged 5-7: the PIPO project at the Royal Conservatory of The Hague, Cambridge University Press.

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 323-332

Özal, K., (2007). Çocuklarda Müzikal Gelişim: Ses Aralığı, Melodi ve Ritim (çev. K. Özal), (Orijinal makalenin yayım tarihi, 1997; Pratt, D). www.muzikegitimcileri.net adresinden 19.12.2010 tarihinde alınmıştır.

Say, A (2005). *Müzik Sözlüğü*, s. 357-358, Müzik Ansiklopedisi Yayınları, Ankara.

Sever, G (2006). *Erken Keman Eğitimi Veren Öğretmenlerin (5-7 Yaş) Başlangıç Düzeyinde Sık Karşılaştıkları Sorunlar ve Çözüm Önerileri*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

MONTESSORI YÖNTEMİNDE MÜZİK VE TÜRKİYE'DE MONTESSORI ANAOKULLARINDA MÜZİK EĞİTİMİ UYGULAMALARI*

Ferda GÜRGAN ÖZTÜRK¹
Pelin ÖZKAN²

ÖZET

Montessori çocukların duyuşal deneyimleri aracılığıyla yeni bilgiler edinmelerine yardımcı olan bir yaklaşımdır. Montessori yönteminde müzik eğitimi okulöncesi dönemdeki çocukların müzikal beğenilerini geliştirmeyi hedefler. Montessori yaklaşımında çocuğun müzikal çevresindeki temel amaç müzikal potansiyellerine ulaşmaları konusunda onlara rehberlik etmektir. Montessori yöntemi birçok ülkede yaygın olarak uygulanmaktadır. Son yıllarda ülkemizde de yaygınlaşmaya başlayan bu yöntem, daha çok genel öğrenme alanlarını kapsamaktadır. Ancak Montessori yönteminde, özellikle çocukların 3-6 yaş arası duyuşal döneminde sanat eğitiminin de önemli bir yer tuttuğu bilinmektedir. Yurt dışında yapılan araştırmalar, müzik eğitiminin Montessori yöntemi içinde önemli bir yerinin olduğunu göstermektedir.

Araştırma, Türkiye'de Montessori anaokullarındaki müzik uygulamalarının belirlenmesi amacıyla yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda araştırmanın Montessori yönteminde müzik eğitimi ile ilgili çalışmaları incelemek ve Türkiye'deki Montessori anaokullarındaki müzik uygulamaları hakkında durum saptaması gerçekleştirmek bakımından yararlı olacağı düşünülmektedir. Araştırmanın verileri, bu alanda yapılan araştırmalar incelenerek ve Türkiye'de Montessori anaokullarında çalışmakta olan eğitimcilerle uygulanan anket sonuçlarına göre elde edilmiştir.

Araştırma sonuçlarına göre; Montessori yöntemiyle eğitim veren anaokullarının %67'sinin "Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na" bağlı olduğu, %72'sinin "günlük programlarında müzik dersine yer verdiği", %67'sinde müzik derslerinin "müzik öğretmeni" tarafından gerçekleştirildiği ve okulların %89'unda "Montessori müzik materyallerinin" bulunduğu sonucuna varılmıştır. Müzik materyallerinin kullanımına yönelik yapılan araştırmada ise, anaokullarının %17'sinde Montessori müzik materyallerinin "hepsinin", %22'sinde "bir" ve %50 'sinin ise "birkaç" müzik materyaline sahip olduğu, %11'inde de "hiçbir" Montessori müzik materyalinin bulunmadığı sonucuna varılmıştır. Anaokullarının %78' inde Montessori müzik materyalleri dışında "vurmalı çalgıların" kullanıldığı tespit edilmiştir.

Anahtar Sözcükler: Montessori Yöntemi, Montessori yönteminde Müzik Eğitimi

¹ Doç.Dr., Gazi Üniversitesi, Gazi Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi, Müzik Öğretmenliği Anabilim Dalı, ferdaoz@gazi.edu.tr

²Uzman, Süleyman Demirel Üniversitesi, Güzel Sanatlar Fakültesi, Müzik Bölümü, Yaylı Sazlar Ana Sanat Dalı, pelinozkan@sdu.edu.tr

*Bu çalışmanın özeti ve sonuçları, 2016- Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi'nde gerçekleşen *Uluslararası Çağdaş Eğitim Araştırmaları Kongresi*' nde sözlü bildiri olarak sunulmuştur.

MUSIC WITH MONTESSORI METHOD AND ITS MUSIC EDUCATION APPLICATIONS IN MONTESSORI PRESCHOOLS IN TURKEY

ABSTRACT

Montessori is an approach that helps children gain new information via sensorial experiences. Music education with the Montessori method aims to develop musical tastes of children in preschool period. The main purpose in Montessori approach is to guide children to reach their musical potential in their musical environment. Montessori method is of common use in many countries. This method started to become more common in our country in recent years and it covers learning areas. However, it is known that Montessori method has an important place in art education especially with children between ages 3-6 in their sensory period. The studies done abroad show that Montessori method has an important place in music education.

This research is done to detect the music applications of Montessori in Montessori preschools in Turkey. Towards this purpose, this study is expected to be beneficial for analyzing the studies on music education with Montessori method and detecting the music applications in Montessori preschools in Turkey. The data of this study was obtained via analyzing the studies in this field and by conducting a survey with the instructors working in Montessori preschools in Turkey.

According to the results of this study, among the Montessori preschools, 67% is connected to the Ministry of Family and Social Services, 72% has music courses in their daily curriculum, 67% has music courses conducted by a music instructor and 89% has Montessori music materials. Based on the results of the research done about the usage of the musical materials, it has been found that among the preschools, 17% have all the Montessori music materials, 22% have one music material, 50% have a few music materials and 11% do not possess any of the Montessori music materials. It was seen that 78% of the preschools make use of percussion instruments besides the Montessori music materials.

Keywords: Montessori Method, Music Education with Montessori Method

Giriş

Bireyin yaşamını üç evreye ayıran Montessori, çocuklarda görülen fiziksel değişimlerin onların karakterini de biçimlendirdiğini, bu nedenle öncelikle fiziksel değişimleri ve bunların etkilerini anlamak gerektiği görüşündedir (Durakoğlu, 2010).

Montessori, duyuşal dönemlerin, öğrenme ortamındaki ihtiyaçlarla bağlantılı olduğunu gözlemlemiş ve bu ihtiyaçları ‘ayrıntılar, elleri kullanma, yürüme ve dil’ olarak adlandırmıştır. Bu duyuşal dönemde öğrencilerin doğal içgüdülerinin engellenmesi, öğrenci için olgunlaşma kaybına neden olmaktadır (Torum, 2010). Montessori felsefesinde “duyuşal dönemdeki çocuğa yardımcı olmak eğitimcinin sorumluluğudur” (Crain, 1992; Lillard,1972;Aktaran Torum, 2010).

Montessori sınıflarında, hazırlanmış çevre adı verilen öğrenme ortamında, çocukların çalışmalarını gerçekleştirdikleri materyaller belli bir düzen ve estetik anlayışı içerisinde ve eksiksiz olarak bulunmalıdır. Hazırlanmış ya da hazırlayıcı çevre “çocuğun kişiliğinin oluşması için pedagojik olarak biçimlendirilen çocuk ve kültür yönlendirmeli bir yaşam, öğrenme ve gelişim alanıdır” (Çakıroğlu, Wilbrandt, 2013). Bu nedenle, Montessori müzik eğitiminde kullanılacak materyallerin de sınıfta eksiksiz olarak yer alması gerekmektedir. Araştırmada, Montessori yönteminde müzik eğitimi ve Türkiye’de Montessori anaokullarındaki müzik eğitimi uygulamalarının nasıl olduğuna yönelik durum tespiti yapılmıştır.

Montessori Yöntemi ve Müzik Eğitimi

Maria Montessori, ilk Çocuklar Evi’ni *Casa Dei Bambini* adıyla 1907 yılında İtalya’da uygulamaya koymuş ve Montessori metodunun uygulandığı okulların tüm dünyadaki sayısı binlere ulaşmıştır. 1929 yılında Maria Montessori tarafından kurulan “The Association Montessori International (AMI)” hala varlığını sürdürmekte, Montessori metodunun uygulanmasına ve tanınmasına katkı sağlamaktadır. Bu derneğin yanı sıra dünyada birçok Montessori Derneği ve vakfı bulunmaktadır. Türkiye’de de sayısı az olmakla beraber anaokulu düzeyinde Montessori metodunu uygulayan özel okullar bulunmaktadır. (Korkmaz, 2006)

Montessori yöntemi alternatif bir eğitim modelidir ve günümüzde hala yaygın bir şekilde varlığını sürdürmektedir. Özel müzik öğretim yöntemleri de, müzik eğitimi açısından alternatif bir model niteliği taşımaktadır. Müzik eğitiminde en çok bilinen Orff, Kodaly, Dalcroze ve Suzuki yöntemleridir. Montessori yöntemi, genel bir eğitim metodu olmasına karşın, müzik eğitimini kapsayan bir eğitim içeriğine ve özgün çalgı materyallerine sahiptir. Montessori yönteminde, duyuların eğitimine yönelik geliştirilmiş materyaller çocuğun gelişimi için ayrı bir önem taşımakta ve işitsel algıya yönelik yapılan çalışmalarda doğrudan müzik eğitiminin ilgi alanına girmektedir.

Montessori, çocukların doğal öğrenme süreçlerini incelemek/anlamak için bilimsel yöntemler kullanmıştır. 0-6 yaş arasında çocukların kolaylıkla kültürü özümlediklerini fark etmiş ve çocuğa ne verirseniz verin çocuk tarafından içselleştirildiğini ve kendi varlığında kabullendiğini gözlemiştir. Montessori ailenin çocuğu müzikle tanıştırdığında müzikal bir birey olduğu, şarkı söylenirse çocuğunda söylediğini, ailesi dans ederse çocuğun da dans ettiğini söyleyerek bunu çocuğun emici zihni olarak tanımlamıştır (Youngblood, 2005).

Bu dönemde çocuklar müziğe uyum sağlamaya ve duyuşal öğrenmeye karşı duyarlıdırlar. Duyuşal dönemler, bir çocuğun bazı özel bilgi ya da beceri edinmesine, özellikle hassas ve uyumlu olduğu zamanların birer engeli ya da basamaklarıdır (Montessori, 1966; Aktaran Lawyer, 2004). Çocuklarda beyin gelişimi ile ilgili yapılan araştırmalar, bu gelişimin önemli bir kısmının bu dönemde gerçekleştiğini ve ilerleyen yıllarda asla bu yıllardaki kadar hızlı ve etkili olmayacağını ortaya koymuştur. Bu nedenle, 3-6 yaşta çocuğun aldığı eğitimin niteliği ve gelişimsel ihtiyaçlarına uygunluğu çok büyük önem taşımaktadır. Montessori’ye göre 3-6 yaş arasındaki çocuklar duyuşal

olarak hassas bir dönemdedir ve mutlaka yaratıcılıklarını geliştirmeye yönelik bir eğitim almalıdırlar. Aksi takdirde kendi yaratıcılığını keşfedemeyen çocuk bu fırsatı kaçırmış olacaktır.

Kamii (1985), öğrenciler sorunlara karşı, zekâlarını kullanarak yaklaşmaya sevk edildiklerinde, onların yaratıcılıklarını ve özerk tutumlarını destekleyen yeni yollarla karşılaşacaklarını öne sürmüştür (Torum, 2010). Kişisel seçimler yapma ihtiyacı, öğrencilerin benlik duygularını düzenlemelerine yardımcı olmaktadır; bu nedenle müzikal ortam, öğrencilerin bağımsız çalışmalarını destekleyecek nitelikte olmalıdır.

Bu dönemde öncelikli olarak çocukların gelişmiş bir müzik zevkine ve yeteneğine ulaşmalarına yardımcı olmak hedeflenmelidir. Okulöncesi müzik eğitiminde amaç çocukların iyi, doğru ve zevkle müzik yapmasıdır. Çocuklarda bazı müzikal becerilerin geliştirilmesi, şarkı söyleme ve enstrüman çalma gereksinimi ortaya çıkarması, onlara iyi bir kulak ve ses eğitimi vererek müzik zevki ve güzel bir müziği anlama yeteneğini ortaya çıkarılmasıdır (Ürfioğlu, 1989).

Maria Montessori'nin okulöncesi dönemdeki müzik eğitimine yaklaşımı da bu düşünceleri destekler niteliktedir. "Montessori'ye göre müzik yedi temel bileşeni içermektedir. Bunlar; şarkı söyleme, dinleme deneyimi, kulak eğitimi, müziğe uygun ritim duygusu geliştirme, beste yapma, enstrümanla müzik üretme, müzik tarihi ve edebiyatıdır. Müzik etkinlikleri çocuğa şarkı söyleme fırsatı vererek kendini ifade etme becerisini kazandırmanın yanı sıra çocuğun kendi kültürünün folklorik özelliklerini de edinmesine yardımcı olmaktadır" (Williams,1996:113; Oğuz ve Köksal Akyol, 2006:250; Aktaran, Toran, 2011).

Montessori' nin Müzikal Yaklaşımı, Bedensel-Düşünsel-Duygusal gelişiminin müzik yoluyla sağlanmasında beden hareketlerinin koordine edilmesi sonucunda, beden tarafından doğal olarak yönetilen ritmin fiziksel cevaplar olarak ortaya konması, konsantrasyon gelişimi ve düşünsel, melodi ile matematiksel gelişimin sağlanmasını da içermektedir (Erdal, 2012). Örneğin; Harris, M. A. (2007) "Geleneksel ve Müzikle Zenginleştirilmiş Montessori Eğitimi Alan Öğrencilerin Matematik Başarısındaki Farklılıkları" inceleyen araştırmasında, Montessori eğitimi alan öğrenciler ile müzikle zenginleştirilmiş Montessori eğitimi alan öğrencilerin matematik başarı puanlarını karşılaştırmıştır. Araştırma sonucunda, müzikle zenginleştirilmiş Montessori eğitimi alan çocukların başarı puanlarında anlamlı bir fark olduğu sonucu ortaya çıkmıştır.

Erken çocukluk döneminde müzik eğitimi, çocukların dil gelişimleri, motor becerileri ve beyinsel faaliyetlerinin gelişiminde etkilidir. Yaşlarına uygun müzikal bir ortam sağlanması onların içinde var olan yeteneklerini ortaya çıkararak becerilerini geliştirmelerine olanak sağlayacaktır (Lawyer, 2004). Montessori yönteminde Maria Montessori' nin "sessizlik oyunu" ve "çizgide yürüme" adını verdiği alıştırmalar da erken çocukluk müzik eğitimindeki "bilişsel, duyuşsal ve psikomotor" gelişim alanları

üzerinde oldukça etkili alıştırmalardır. McDonald, Dorothy T. (1983) “Küçük Çocuklar İçin Montessori Müziği” adlı çalışmasında çocukların müzik eğitiminde Montessori yöntemini dinleme, çalma ve ritme göre hareket edebilme becerilerini kazandıran bir erken müzik eğitimi olarak açıklamaktadır.

“Sessizlik oyunu” günlük yaşam becerileri kapsamındadır ve çocuğun oto-kontrolünü (psikomotor becerilerini) geliştirmesini destekleyen alıştırmalardır. Ancak; aynı zamanda müzik eğitimi açısından da önemli bir işlevi bulunmaktadır. Müziği algılamak, anlamak ve yaşama geçirmenin ön koşullarından biride iyi bir dinleyici olmaktır. Bu yönüyle, sessizlik alıştırmaları müzik eğitiminin en temel ve en önemli basamaklarından biridir.

Montessori (1970: 50- 51)’ye göre, sessizlik alıştırmaları yapan çocukların işitme duyuları, çevredeki sesleri algılamada hassaslık kazanır. Çocuklar, bu alıştırma sayesinde eşyalara çarpmadan hareket etme konusunda da titizlik gösterme yeteneği elde ederler. Ayrıca, çevrelerinde duymadıkları sesler konusunda bilinçlenerek dünyanın fark edilemeyen seslerle dolu olduğunu öğrenirler ve alıştırma yapan çocuklar, sessizliğin ve farklı bir dünya keşfetmenin tadına varırlar (Durakoğlu, 2010).

Montessori’ye göre çocuklar yetişkinlerden bağımsız hareket edebilmek yani büyümek ve özgürleşmek isterler. Günlük yaşam becerileri ve duyu alıştırmaları olarak sınıflandırılmış Montessori materyalleri, 0-6 yaş aralığındaki çocukların hareket becerilerini geliştirmelerine yardımcı olan materyallerdir.

Zihinsel gelişim, çocuktaki uyum ve çocuğun kendini ifade etmesini sağlayan hareket etkinlikleriyle doğrudan ilişki kurmaktadır (Montessori, 1991; Aktaran Torum, 2010). Bu nedenle “Montessori bireysel gelişimin, beden ve zihin birliğini kapsayan bir ortam ile etkileşmesine bağlı olduğuna inanıyordu” (Lillard, 1972; Aktaran Torum, 2010). Dolayısıyla Fon müziği, hareket alıştırmalarında hareketi tetiklemek ve yönlendirmek için kullanılıyordu. Ör; Çizgi üzerine yürüme (Torum, 2010). “Çizgide yürüme” alıştırmaları da çocuktaki psikomotor becerilerinin geliştirmesine yönelik farklı etkinliklerin gerçekleştirildiği bir alıştırmadır. Çizgi üzerinde yürüme alıştırmalarının en önemli amacı, çocukların, ayaklarını kontrollü bir biçimde yönetmeleri için yoğun dikkat göstermelerini sağlamaktır. Ayrıca bu alıştırmalarla çocukların, düzgün ve dengeli bir biçimde yürümeleri için gereken hareketleri gerçekleştirebilecek kadar yetenekli olmaları amaçlanır. Bu alıştırmaların hepsi piyano, keman gibi bir enstrüman eşliğinde gerçekleştirilir. Bu nedenle çocuklar, çalan müziğin ritmine göre hareket etmektedirler (Montessori, 1950: 99- 100; Aktaran Durakoğlu, 2010).

Montessori Müzik Materyalleri

Maria Montessori çocukların müzik eğitiminde kullanılmak üzere materyal tasarlamıştır. “Çanlar, Ses Kutuları, Ahşap Dizek Panosu Seti, Nota ve Müzik İşaretleri ile Ses Çubukları Seti” müzik çalışmalarında kullanılan materyallerdendir.

Montessori Çanları: Çanlar özellikle müzikal sesler arasındaki farklılıkları algılamak ve kulak eğitimi için tasarlanmıştır. Bu çanlar, bir oktav (sekizli) içerisindeki tam ve yarım aralıkları kapsayan çanlar dizisinden oluşur. Çanlarla yapılan çalışmada aynı sesi üreten çan çiftlerinin çocuk tarafından eşleştirilmesi istenir. Bu sayede çocuk ayırt etmeyi, çanları tonlarına ve perdelerine göre nasıl düzenleyeceğini öğrenir. Bu çocuğun bir müzik parçasını ve ölçüsünü çalmasını sağlar (Getz, 2002; Aktaran, Lawyer, 2004).

Şekil 1. Montessori Çanları

*<https://smallworldmontessorischool.wordpress.com/2013.08.01/montessori-bells/>
**<http://montessorischoolathome.blogspot.com.tr/2014/03/week-8-march-3-2014.html>

Ses Kutuları: Ses kutuları, mavi ve kırmızı kapaklı, birbirine eş altı çift ses tüpünün yer aldığı kutulardır ve duyuların eğitiminde kullanılan didaktik materyallerdir. Her iki seride de farklı gürlüklerde ses elde edilmektedir. Eğitimci eşliğinde çocuğa bir serideki ses tüplerinin her biri teker teker dinletilir ve her birinin farklı gürlüklerde oldukları fark ettirilir. Yapılan ilk sunumda amaç “çocukta tüplerden çıkan seslere ilişkin bilinçli bir farkındalık yaratmak ve kulak eğitimidir” (<http://www.montessoriworld.org/sensory/ssoundbx.html>). İkinci sunumda eğitimci “hafif, orta ve kuvvetli gürlüklerde 3 adet mavi ses kutusu seçer ve bu gürlüklerle eşleşen kırmızı ses kutularını eşleştirir, çocuktan da bu eşleşmenin yapılması beklenir” (<http://www.montessoriworld.org/sensory/ssoundbx.html>). Üçüncü sunumda ses kutularının tamamı kullanılarak eşleştirme çalışması yapılır. Örneğin; kırmızı kutulardan bir ses tüpü dinlenir, sonra dinlenen ses tüpünün mavi kutudaki eşi aranır. Eşleşme gerçekleştiğinde, eşleşen ses tüpleri mavi ve kırmızı kapaklı ses tüplerinin yerleştirildiği iki kutu arasına yerleştirilir. Her bir tüp eşleşinceye kadar çalışma bu şekilde devam eder. Eşleştirme bittiğinde “tüplerin altında yer alan kontrol noktalarına bakılarak hata kontrolü gerçekleşir. Eğer hatalı bir eşleştirme yapılmışsa, doğru eşleşenler ses kutularına kaldırılır ve yanlış eşleşen ses tüpleri tekrar dinlenir. Bu çalışma doğru bir şekilde gerçekleştirildikten sonra tek bir ses kutusundaki ses tüpleri arasında kuvvetliden hafife doğru derecelendirme yapılır” (Çakıroğlu, W., E, 2013). Çalışma boyunca *kuvvetli*

ve hafif sözcüklerinin kullanımı bilinçli bir kullanımdır. Böylelikle bu çalışma ile çocuk, duysal kazanımla birlikte dil bilgisi kazanımı da elde etmiş olmaktadır.

Şekil 2. Ses Kutuları

*<http://www.thematerialscompany.com/products/sound-boxes>

Ahşap Dizek Panosu Seti, Nota ve Müzik İşaretleri: Çocuğun nota yazısını öğrenmesi ve kendi müzikal deneyimlerini yaşaması açısından tasarlanan bu materyal seti, yeşil ahşap pano şeklindeki dizek ve tüm müzik işaretlerini bulunabileceği pula benzeyen materyallerden oluşan bir settir. Montessori (1991)' kuramına göre, çocuğun zekâsı, ellerini kullanabilmesi ile desteklenmektedir. Çocuğun psikolojik gelişimi, ellerini kullanabildiği faaliyetler ile bağlantılıdır, dolayısıyla beyin ve el kullanımı yakından ilişkilidir. Her bir sesin farklı aralıklarla oluştuğunu göstermek için notalar el ile tahta bir dizek üzerine yerleştirilir. Çocuklar dizek üzerinde oluşturdukları melodileri Montessori çanlarına aktarırlar ve uzamsal farkındalık ile ses farkındalığı arasında ilişki kurarlar. Öğrenciler, tek bir zekâ alanına yönelik çalışmalar yaparken bu çalışmalar diğer zeka alanlarını da geliştirir ve yakın aktarma etkileri meydana gelir (Torum, 2010). Öğrenciler notaları dizeğe yerleştirirken sadece müzikal zekâları gelişmez aynı zamanda uzamsal(boyut) ve devinişsel zekâ alanları da olumlu etkilenir (Gromko, 2004;Aktaran Torum, 2010).

Şekil 3. Ahşap Dizek Panosu Seti

*<http://whatdidwedoallday.blogspot.com.tr/2013/05/montessori-music-introduction-to-sharps.html>

**<https://montessoriresources.com/montessori-materials-curriculum/advanced-elementary/cultural/music.html>

***<http://www.amontessorimusingplace.org/2011/07/bit-about-bells-part-1.html>

Şekil 4. Nota ve Müzik İşaretleri

Ses Çubukları: Montessori sınıflarında müziğe yeni başlayan çocukların müzik eğitiminde kullanılan pratik bir müzik materyalidir. "Müfredatın tüm alanlarında olduğu gibi, müzik dilinde de bir temel oluşturmak için ses çubukları kullanılmaktadır. Ses çubukları seti bir piyano klavyesini andırırsa da ikisi arasında bir fark vardır: Ses Çubukları hareketlidir. Bu bize herhangi bir notadan başlayan majör ya da minör diziler

oluşturma olanağı sağlamaktadır”. <http://montessorielementary.org/ton-bars-music/>
Böylelikle yazılacak ya da seslendirilecek şarkılar ses perdelerinin rahatça değiştirilebilmesiyle kolaylıkla seslendirilebilir. Ses çubukları seti *flash cards* olarak tanımlanan görsel açıdan destekleyici ve öğretici materyallerle birlikte kullanılır.

Şekil 5. Ses Çubukları Seti

*<http://montessorielementary.org/ton-bars-music/>

**<http://montessorielementary.org/ton-bars-music/>

***<http://whatdidwedoallday.blogspot.com.tr/2013/05/montessori-music-elementary-tone-bars.html>

YÖNTEM

Montessori yönteminde müzik eğitimi ve Türkiye’de Montessori anaokullarındaki müzik uygulamalarının belirlenmesi amacıyla yapılmış betimsel bir araştırmadır. Bu araştırmada, literatür taraması yapılmıştır. Türkiye’deki Montessori anaokullarındaki müzik uygulamalarına yönelik durum saptaması amacıyla yapılan araştırmada, Montessori anaokullarındaki eğitimcilere anket uygulanmıştır. Gönderilen 51 anket formunun 18’i cevaplanmıştır. Uygulanan anket sonucunda ulaşılan verilerin analizinde frekans (f) ve yüzde (%) kullanılmıştır.

BULGULAR VE YORUM

Bu bölümde araştırma bulguları ve bulgulara dayalı olarak yapılan yorumlar yer almaktadır.

Araştırma sonuçlarına göre; Tablo 1’de Türkiye’de on altı ilde toplam elli bir Montessori yöntemi ile eğitim veren anaokulu olduğu ve bu okulların 21’inin İstanbul, 6’sının Ankara ve 5’inin de İzmir’de yer aldığı görülmektedir. (<http://bebekveben.com/turkiyedeki-montessori-okullari-listesi> ile <http://www.alternatifokullar.com/montessori-anaokullari/> adreslerinden ulaşılmıştır).

Tablo 1. Montessori Anaokulları

SAY I	İLLER	OKUL SAYISI
1	Adana	1
2	Ankara	6
3	Antalya	2
4	Aydın	1
5	Balıkesir	1
6	Bursa	3
7	Denizli	1
8	Eskişehir	1
9	İstanbul	21
10	İzmir	5
11	Kocaeli	2
12	Konya	2
13	Manisa	1
14	Mersin	1
15	Samsun	1
16	Tekirdağ	2
TOPLAM		51

Tablo 2’de Türkiye’deki Montessori anaokullarının bağlı olduğu kurumların frekans ve yüzde oranları yer almaktadır. Türkiye’deki Montessori anaokullarının % 67’si Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’na, % 28’i Milli Eğitim Bakanlığı’na, % 5’i ise Üniversiteye bağlıdır.

Tablo 2. Anaokullarının Bağlı Olduğu Kurumlar

KURUMLAR	f	%
Milli Eğitim Bakanlığı	5	28
Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı	12	67
Üniversite	1	5
TOPLAM	18	100

Tablo 3’te günlük programınızda müzik dersi yer almakta mıdır sorusunu okulların 72’sinin evet, % 11’inin hayır olarak cevapladığı görülmektedir. % 17’si ise günlük programlarında müzik eğitimine yer vermediğini ancak haftada bir gün Orff eğitimi için dışarıdan müzik eğitimcisinin geldiğini belirtmişlerdir.

Tablo 3. Günlük Programında Müzik Dersi

MÜZİK DERSİ	f	%
Evet	13	72
Hayır	2	11
Diğer	3	17
TOPLAM	18	100

Anket sonuçlarına göre, Tablo 4'te Montessori anaokullarında müzik eğitiminin % 67'sinin müzik öğretmenleri, % 22'sinin Orff seminerlerine katılmış Montessori öğretmenleri ve % 11'inin ise sınıf öğretmeni tarafından yapıldığı görülmektedir.

Tablo 4. Müzik Dersini Yapan Öğretmen

ÖĞRETMENLER	f	%
Müzik Öğretmeni	12	67
Montessori Öğretmeni	4	22
Sınıf Öğretmeni	2	11
TOPLAM	18	100

Tablo 5'te Montessori müzik materyalleri olan anaokullarının oranı görülmektedir. Sonuçlara göre okulların % 89' unda Montessori müzik materyallerinin olduğu, % 11'inde ise Montessori müzik materyallerinin bulunmadığı sonucu elde edilmiştir.

Tablo 5. Montessori Müzik Materyalleri Olan Okullar

MONTESSORİ MÜZİK MATERYALLERİ	f	%
Var	16	89
Yok	2	11
TOPLAM	18	100

Tablo 5'te okulların %89' unda Montessori müzik materyali bulunmasına karşın bu okullardaki materyal dağılımının Montessori müzik eğitiminin bütünsel yapısı bakımından yetersiz olduğu, Montessori'ye göre müziksel bir bütünlük içerisinde verilmesi gereken şarkı söyleme, dinleme deneyimi, kulak eğitimi, müziğe uygun ritim duygusu geliştirme, beste yapma, enstrümanla müzik üretme ve müzik tarihi basamaklarının eksik kaldığı Tablo 6' da açıkça görülmektedir.

Tablo 6. Montessori Müzik Materyalleri

MONTESSORI MÜZİK MATERYALLERİ	f	%
Bir	4	22
Birkaç	9	50
Hepsi	3	17
Hiçbiri	2	11
TOPLAM	18	100

Araştırma sonuçlarına göre Tablo 7’de Montessori müzik materyalleri dışında, Montessori anaokullarında müzik eğitiminde %78 oranında vurmali çalgıların, %17 oranında ise telli, tuşlu ve vurmali çalgıların kullanıldığı, %5 oranında ise herhangi bir müzik aletinin bulunmadığı görülmektedir.

Tablo 7. Müzik Materyalleri

MÜZİK MATERYALLERİ	f	%
Telli Çalgı (Gitar)	3	17
Tuşlu Çalgılar (Piyano)		
Vurmali çalgılar		
Vurmali çalgılar	14	78
Hiçbiri	1	5
TOPLAM	18	100

Montessori anaokulları vurmali çalgılar olarak, Davul, Tef, Üçgen Zil, Marakas, Shaker, Ksilofon, Ritim çubukları, Metalofon, Kastanyet ve Boomwhackers Ses Boruları’ni kullandıklarını belirtmişlerdir.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Araştırma sonuçlarına göre;

1. Montessori anaokullarının Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı’na bağlı olarak hizmet verdiği, günlük programlarında müzik eğitimine yer verdikleri ve daha çok derslerin müzik eğitimcileri tarafından yapıldığı sonucuna varılmıştır.

2.

2. Montessori müzik materyallerinin, Montessori anaokullarında bulunduğu fakat okullarda bu materyallerin sadece birkaçının olduğu görülmektedir.

3. Montessori anaokullarında Montessori müzik materyalleri yanında müzik materyali olarak vurmali çalgıların kullanılmakta olduğu ve birkaç okulda da piyano ve gitar enstrümanlarının yer aldığı tespit edilmiştir.

4. Montessori eğitiminde kullanılan tüm materyallerin hazırlanmış çevrede tam ve eksiksiz olarak bulunması gerekmektedir. Yapılan araştırmada Montessori anaokullarında işitsel algıya yönelik kullanılan çan seti, ses kutuları, nota ve müzik işaretleri, ahşap dizek panosu, ses çubukları gibi müzik materyallerinin tamamının bulunması gerekirken okullarda bir bütünlük içerisinde olmadığı Montessori müzik

materyalleri dışındaki Orff materyallerinin okullarda daha çok kullanılmakta olduğu görülmektedir.

5. Montessori müzik materyallerinin ithal ve pahalı olması nedeniyle bu materyallerin ülkemizde üretiminin yapılması sağlanmalıdır.3

6. Müzik eğitimcilerine, Montessori müzik eğitime yönelik, yurt içi ve yurt dışından gelecek uzman eğitimciler tarafından hizmet-içi eğitim kursları ve seminerler verilmelidir.

7. Müzik Eğitimcileri yetiştiren kurumlarda lisans ve lisansüstünde Montessori müzik eğitime yönelik derslerin verilmesi sağlanmalıdır.

Gazi Mustafa Kemal, Türk Milli Eğitimi'ne Montessori Eğitim Sisteminin araştırılıp öğrenilmesini ve bu sistemden istifade edilmesini tavsiye etmiştir (**Güneş**, 2010). Atatürk'ün yıllar önce öngördüğü gibi Montessori yöntemi araştırılmalı, öğrenilmeli ve eğitim sistemimiz içerisinde yer almalıdır.

KAYNAKÇA

Çakıroğlu, W., E. (2013). Maria Montessori Yöntemiyle Çocuk Eğitimi Sanatı, Eğitimciler ve Ebeveynler İçin El Kitabı. İstanbul :Sistem Yayıncılık.

Durakoğlu, A. (2010) “Maria Montessori’ye Göre Çocuğun Doğası ve Eğitimi”, Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.

Erdal, G., G. (2012). Gelişim Ve Öğrenme Kuramcılarına Göre Müzik Öğretim Yöntemlerinin Okul Öncesi Eğitimdeki Yeri. International Journal of New Trends in Arts, Sports & Science Education, volume 1, issue 4. <http://www.ijtase.net/ojs/index.php/IJTASE/article/viewFile/153/189> adresinden 05.08.2016 tarihinde indirilmiştir.

Güneş, A. (2010). 90 Yıl Öncesinin Bir Vasiyeti; Atatürk ve Montessori Eğitim Sistemi. İstanbul Eğitim ve Kültür Dergisi.

Harris, M., A. (2007). Differences in Mathematics Scores Between Students Who Recieve Traditional Montessori Instruction and Students Who Receive Music Enriched Montessori Instruction. Journal of Learning Through the Arts. <http://escholarship.org/uc/item/07h5f866> adresinden 17.02.2016 tarihinde indirilmiştir.

Korkmaz, E. (2006). Montessori Metodu *Özgür Çocuklar İçin Eğitim*, Algı Yayın, 1. Basım, İstanbul.

Lawyer, A. (2004) “Maria Montessori and the Sensitive Periods for Music Education: From Music and A Child’s Total Development in Early Childhood” Master’s Thesis. Chaminade University of Honolulu. “Müzik Eğitiminde Duyusal Dönemler Maria Montessori, Müzik ve Erken Çocukluk Döneminde Çocuğun Gelişimi” Yüksek Lisans Tezi Chaminade Üniversitesi, Honolulu. <http://www.calvarybythesea.org/f/Preschool/music/thesispaper/MariaMontessoriandtheSensitivePeriodsforMusicEducation.pdf> adresinden 17.02.2016 tarihinde indirilmiştir.

McDonald, D., T. (1983). Montessori and Music in Early Childhood. Journal of Research in Music Education. Sage Publications, MENC: The National Association for Music Education. Music Educators Journal. <http://www.jstor.org/stable/3395843> adresinden 17.02.2016 tarihinde indirilmiştir.

Montessori anaokulları listesine <http://bebekveben.com/turkiyedeki-montessori-okullari-listesi/> adresinden 30.03.2016 tarihinde ulaşılmıştır.

Montessori anaokulları listesine <http://www.alternatifokullar.com/montessori-anaokullari/> adresinden 30.03.2016 tarihinde ulaşılmıştır.

Montessori World Educational Institute. The Sound Boxes <http://www.montessoriworld.org/sensory/ssoundbx.html> adresinden 13.03.2016 tarihinde ulaşılmıştır.

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 333-346

Toran, M. (2011). Montessori Yönteminin Çocukların Kavram Edinimi, Sosyal Uyumları Ve Küçük Kas Becerileri Üzerindeki Etkisinin İncelenmesi. Doktora Tezi. Gazi Üniversitesi, Ankara.

Torum, F., J. (2010) "Meaningful Music Learning From Early Childhood to the Primary Years Supported by the Montessori Approach" Doctorate Thesis, University of South Florida. "Montessori Yöntemiyle Erken Çocukluktan İlköğretim Çağına Etkili Müzik Öğretimi", Doktora Tezi, Güney Florida Üniversitesi. <http://www.lmma.net/wp-content/uploads/2009/10/troumiquales3mont1.pdf> adresinden 13.03.2016 tarihinde indirilmiştir.

Tone Bars – Music (2014). <http://montessorielementary.org/tone-bars-music/> adresinden 30.03.2016 tarihinde ulaşılmıştır.

Ürfioğlu, A (1989). Bebeklik ve Okulöncesi Dönemde Müziğin Gelişimi ve Eğitimi. Yapa Yayınları, İstanbul.

Youngblood, C. (2005) "The Montessori Philosophy in the Music Together Classroom, Music Together Director's Weekend Retreat, All Quates by Dr. Maria Montessori". "Toplu Müzik Sınıfında Montessori Felsefesi". http://www.heartsonmusic.net/photos/1/10/DMN_1088/file_vault/2143.doc adresinden 30.03.2015 tarihinde indirilmiştir.

**ORTA GELİR TUZAĞININ BELİRLEYENLERİ ÜZERİNE BİR DENEME:
TAYLAND, TÜRKİYE VE ÇİN ÖRNEĞİ¹**

Harun BAL²

Neşe ALGAN³

Müge MANGA⁴

Esra BALLI⁵

ÖZET

Orta gelir tuzağı, 2000’li yıllarda büyüme ve kalkınma literatürüne girmiş ve üzerine farklı yaklaşımlarda bulunulan bir kavramdır. Bir ülkenin, kişi başına düşen milli gelir düzeyinin orta gelir grubunda yer alması, bu ülkenin bir üst gelir grubuna ulaşamaması ve mevcut durumunu koruması *orta gelir tuzağı* olarak tanımlanmaktadır. Bu çalışmada, Tayland, Türkiye ve Çin için orta gelir tuzağı içinde bulunup bulunmadıkları ve eğer orta gelir tuzağı içindelerse bu durumun hangi faktörlere bağlı olabileceği üzerine bir deneme yapılmaktadır. Seçilmiş üç ülke üzerine yapılacak olan analizde, Vektör hata düzeltme modeli (VECM), Etki-tepki analizi ve Varyans ayrıştırması yönteminden faydalanılarak, kişi başına GSYİH (KBG) ile enflasyon (ENF), mal ve hizmet ticaretinin GSYİH’deki payı (TİC), tarım sektörünün GSYİH’deki payı (TAR) ve Gini katsayısı (GINI) gibi ekonomik değişkenler kullanılmaktadır. Çalışmanın sonuç bölümünde ise, KBG ile belirleyenleri arasındaki etki derecesinden yola çıkarak ülkelerin orta gelir uzağından çıkabilmeleri yönünde çeşitli önerilerinde bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Orta Gelir Tuzağı, Vektör Hata Düzeltme Modeli (VECM), Tayland, Türkiye, Çin

**AN INVESTIGATION OF THE DETERMINANTS OF MIDDLE INCOME
TRAP: THE CASES OF THAILAND, TURKEY AND CHINA**

ABSTRACT

Starting from 2000 the concept of “middle income trap” has attract attention in growth and development literature and it has been addressed from a variety of aspects. Middle income trap is defined as the case where a country is in middle income interval in terms of GDP per capita and not able to achieve a higher GDP per capita level. This study is dedicated to determining whether or not Turkey, China and Thailand do suffer from middle income trap, and examining the factors responsible for such trap, if they do so. This study also analyzes the primary causes behind middle income trap by utilizing both social and economic data these countries such as real GDP, inflation, good and services

¹ Bu çalışmanın ilk versiyonu 29-31 Ağustos 2016 tarihlerinde Macaristan Koposvar’da düzenlenen 7. Uluslararası Avrasya Ekonomileri Konferansında sunulmuştur.

² Prof.Dr.,Çukurova Üniversitesi, İ.İ.B.F.,harunbal@cu.edu.tr

³ Doç.Dr.,Çukurova Üniversitesi,İ.İ.B.F.,nalgan@cu.edu.tr

⁴ Arş.Gör.,Çukurova Üniversitesi,İ.İ.B.F.,mmanga@cu.edu.tr

⁵ Arş.Gör.,Çukurova Üniversitesi,esraballi@cu.edu.tr

export to GDP, agriculture sector to GP, Gini coefficient and age dependency ratio utilizing Vector Error Correction Model, Impulse-Response analysis and Variance decomposition. Given the interaction between GDP per capita and its determinants, this study proposes policy suggestions to escape from the middle income trap.

Keywords: Middle Income Trap, Vector Error Correction Model (VECM), Thailand, Turkey, China

1.Giriş

2000’li yıllarda gündeme gelen Orta Gelir Tuzağı kavramı büyüme ve kalkınma literatüründe yeni tartışmaları gündeme getirmiştir. Orta gelir tuzağı, ilk kez Dünya Bankası için Indermit Gill, vd. (2007) tarafından hazırlanan “An East Asian Renaissance Ideas for Economic Growth” başlıklı raporunda yer almış ve hızla yaygınlık kazanmıştır. Bu rapora göre, gelişmekte olan orta gelir sınıfındaki ülkeler 21. Yüzyılda ekonomi dünyasında oluşan değişim ve çeşitliliğe ayak uyduramayacak ve orta gelir sınıfında kalmaya devam edeceklerdir. Diğer bir ifade ile, orta gelire ulaşan ülkelerin düşük gelirli ülkelerle yüksek gelirli ülkeler arasına sıkışıp kalacağı ifade edilmektedir. Düşük gelirli ülkeler düşük emek maliyeti avantajını kullanarak, ucuz maliyetli emek yoğun ürünler üreterek gelişmiş ülkelerle rekabet edebilirler. Orta gelirli ülke kavramı, işgücünün aşamalı olarak düşük verimliliğe sahip tarım sektöründen, inovasyon destekli katma değeri daha yüksek olan imalat sektörüne kayamaması sebebiyle rekabet gücü düşen ve mevcut gelir grubunda kalmaya devam eden ülke olarak tasvir edilebilir. Orta gelir tuzağının değerlendirilmesi aşamasında üç temel kriter kullanılmaktadır. Bunlar;

- Kişi başına gelir düzeyinin 15.839 \$ (2005 sabit fiyatlarıyla) düzeyine yükselmesi
- Kişi başına gelir düzeyinin ABD kişi başı gelir düzeyinin %58’inin üzerine düzeyine ulaşılması,
- Ülkenin imalat sanayisinin ulusal gelir içindeki payının %23 düzeyine ulaşması şeklinde ifade edilebilir (Eichengreen vd. 2011, s. 9). Bahsi geçen bu kriterler orta gelir için eşik değerler olarak kabul edilmektedir.

Bununla birlikte ABD kişi başına düşen milli gelir düzeyine göre orta gelir tuzağı kavramını açıklayan birçok farklı yaklaşım bulunmaktadır. Robertson ve Ye (2013)’e göre, orta gelir tuzağına yakalanmış olan ülkelerin milli gelir düzeylerinin ABD kişi başına düşen gelirinin %8-36 arasında bulunduğu, Woo (2012)’de ise, ABD kişi başına gelir düzeyinin %20-55 düzeyleri arasında olduğu ifade edilmektedir.

Orta gelir tuzağının oluşumunu açıklamak amacıyla Aoki (2011), Çin, Japonya ve Kore’nin büyüme dönemlerini belirli safhalara ayırma yolunu seçmiştir. *Maltusyen evresi (M-evre)* olarak ifade edilen ilk evrede gelir düzeyi düşük, istihdamda tarım sektörünün payı yüksek ve yapısal bir dönüşüm söz konusudur. İkinci evre olarak ifade edilen *G-evresinde*; hükümetin dahil olduğu endüstriyel birikim, çocuk ölümlerinde düşüş ve doğum oranlarında artış oluşmaktadır. *Kuznets evresi (K-evresi)* olarak ifade edilen üçüncü evre, emek göçünün neden olduğu kalkınmada oluşan yapısal değişimin meydana geldiği evredir. Dördüncü evre, beşeri sermayedeki gelişmelere bağlı olarak toplam faktör verimliliğinin arttığı sürdürülebilir büyüme adına önemli gelişmelerin olduğu *H- evresidir*. Beşinci *PD-evresi* ise, post-demografik evre olarak ifade edilen, doğurganlığın düşük olduğu ve nüfusun yaşlandığı dönemdir. Aoki (2011)’e göre eğer

ülkeler bu evrelerden geçerek, yüksek gelir düzeyine ulaşmada sorun yaşamaları durumunda orta gelir tuzağına yakalanma durumu ile karşılaşacaklardır. Aoki (2011) çalışmasında, Çin'in 1870-1938 yılları arasında Qing Hanedanı döneminde M evresinde, 1952-1977 dönemleri arasında G evresinde, 1977- 1989 yılları arasında K evresinde, 1990-2008 arasında ise H evresinde olduğu ifade edilmiştir. Genel olarak bakıldığında Aoki (2011)'e göre Çin, K-evresinden H evresine geçiş aşamasındadır.

Bir başka çalışmada, Tho (2013), Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği (ASEAN) ülkelerinden yola çıkarak orta gelir tuzağından kaçış ve bu ülkelerin yüksek gelir elde etmesi yönünde değerlendirmeler yapmıştır. Tho (2013)'te ekonomik gelişim süreci, A-B aralığı olarak ifade edilen yoksulluk tuzağı, B-C aralığı olan yoksulluk tuzağından çıkış ve C-E aralığı olan orta gelir tuzağı şeklinde işlemektedir. Bu çalışmada, A- B aralığının geleneksel bir toplumu temsil ettiği B-C aralığının oldukça uzun zaman alan sanayi ve hizmet sektörünün payının artması ile gerçekleşecek bir süreç olduğu ifade edilmiştir. C-E aralığı ise ülkenin orta gelir düzeyinde sıkıştığı bölümdür. Ayrıca bu çalışmada ülkenin orta gelir grubundan (C-E aralığı), yüksek gelir grubuna ulaşması için emeğin verimliliğinin artması, sanayi yapısındaki gelişmelerin büyümeyi pozitif yönde etkileyecek şekilde gelişmesi gerektiği ifade edilmiştir (Koçak ve Bulut, 2014, s. 6) .

Orta gelir tuzağının nedenleri üzerine farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. Ancak genel olarak yapılan çalışmalarda orta gelir tuzağının asıl sebebi olarak verimlilikteki düşüş gösterilmektedir. Zeng ve Feng (2014) çalışmasında, orta gelir tuzağının kaynağı yüksek yenilikçi ekonomiler ile düşük gelirli ekonomilerin rekabet edememesi, Chen ve Dai (2014)'te ise az gelişmiş ülkelerin gelişmelerinin ilk evresinde taklit yoluyla yenilik yaptıkları ancak bu yeniliklerin gelir düzeylerini sadece belirli bir düzeye kadar yükselttiği ve ülkelerin orta gelir düzeyinde tıkanması gösterilmektedir (Koçak ve Bulut, 2014, s. 7). Orta gelir tuzağının ne için meydana geldiğini açıklayan Solow, Maltusyen Tuzak ve Lewis'in İkili Dual Yapı Modellerine göre ise, uzun dönemli büyümeyi belirleyen temel değişkenin teknoloji olduğu ifade edilmiştir. Latin Amerika ve Doğu Asya ülkelerinin orta gelir tuzağına yakalanma nedenleri ve tuzaktan kurtulma önerileri üzerine birçok çalışma yapılmıştır. Genel olarak ifade edilmek gerekirse Kharas ve Kohli (2011), Carnovale (2012), Paus (2012), Woo (2012) gibi orta gelir tuzağının nedenleri üzerine yapılmış olan çalışmalarda, beşeri sermayeden, Ar-Ge harcamalarına, yargı ve basın özgürlüğünden ülkede uygulanan siyasal rejime kadar- her alanda- dünya genelinde oluşan yapısal dönüşüme ayak uyduramaması sebep olarak gösterilmektedir (Bozkurt, vd. 2014, s. 27-28).

Orta gelir tuzağının ölçümüne yönelik farklı yaklaşımlar mevcuttur. Eichengreen vd. (2012), tarafından ortaya atılan ve Hausmann vd. (2005) tarafından geliştirilen yöntem üzerinden oluşturulan büyümede yavaşlama yaklaşımına göre, büyümede yavaşlama oluşmadan önceki yedi yıllık dönemdeki ortalama büyüme oranı %3,5'e eşit veya daha fazla olması ($g_{t, t-n} \geq 0.035$), büyümede yavaşlamanın olduğu yıldan sonraki yedi yıllık dönemde ortalama büyüme hızı %2'ye eşit veya büyük olması ($g_{t, t-n} - g_{t, t+n} \geq 0.02$) ve ülkenin kişi başına düşen milli gelir düzeyinin 10.000 \$'dan büyük olması ($y_t > 10.000$ \$) kriterleri geçerlidir. Bir başka yaklaşımda, Woo (2012)'de ifade edilen yakalama endeksi (CUI) kavramı kullanılarak 1960-2008 dönemi için ülkeler ABD'nin kişi başına gelir düzeyine göre orta-düşük-yüksek gelirli olarak ülkeler şeklinde sınıflandırılmıştır. CUI değişkeninin belirlediği kriterlere göre, CUI >%55 ise ülke yüksek gelirli, %55 > CUI >%20 orta gelirli, CUI >%20 ise ülke düşük gelirli ülke olarak

gruplandırılmıştır. Ülkelerin orta gelir tuzağında bulunup bulunmadığını test eden bir başka olan Felipe vd. (2012)'de ülkeler kişi başına GSYİH düzeylerine göre dört farklı sınıflandırmaya tabi tutulmuştur (1990-PPP \$). Bu sınıflandırmaya göre, 2.000 \$ altı gelir grubuna sahip ülkeler düşük gelirli, 2.000 \$-7.250 \$ gelir grubu düşük orta gelirli ülkeler, 7.250\$- 11.750 \$ düzeyinde kişi başına gelire sahip ülkeler yüksek orta gelirli, 11.750 \$ kişi başına gelire sahip ülkeler ise yüksek gelirli ülkeler şeklinde gruplandırılmıştır. Ayrıca bu çalışmada ülkenin düşük orta gelir düzeyli ülke olarak kabul edilebilmesi için en fazla bu grupta 28 yıl, yüksek orta gelir düzeyinde bir ülke olarak kabul edilmesi için ise en az 14 yıl geçirmesi gerektiği belirtilmiştir.

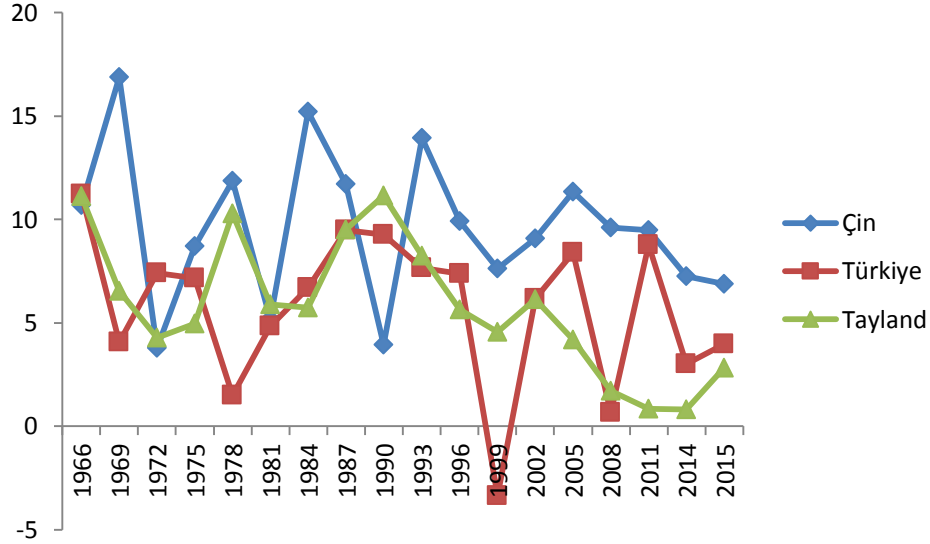
1950-2014 yılları arasında Türkiye'deki kişi başına düşen gelir düzeyi Felipe vd. (2012) çalışmasında yer alan yaklaşıma göre incelendiğinde Türkiye 1955 yılında 2.093 \$ kişi başına düşen gelir düzeyi ile düşük orta gelirli ülke konumuna ulaşmış ve bu trendini yıllık ortama %2,6 büyüme oranı ile 2005 yılına kadar devam ettirmiştir. Türkiye'nin düşük orta gelir düzeyinden yüksek orta gelir düzeyine geçişi 50 yıllık bir zaman diliminde gerçekleşmiştir. Felipe vd. (2012) yaklaşımına göre Türkiye 2005-2014 yılı arasında yüksek orta gelir düzeyini korumakta ve grupta Türkiye'nin yüksek orta gelir tuzağına düşmemesi için toplamda dört yılı bulunmaktadır. Ayrıca Felipe vd. (2012)'deki yaklaşıma göre bir ülkenin yüksek orta gelir tuzağından kurtulabilmesi için kişi başına düşen gelir artış hızının ortalama olarak en az %3,5 olması gerektiği ifade edilmiştir. Türkiye'nin 2005-2014 yılları arasında kişi başına düşen gelir artış hızı ortalama %2.6 'larda seyretmiştir. Felipe vd. (2012)'e göre, Tayland, 1976 yılında düşük orta gelirli ülke grubunda iken yüksek orta gelirli gruba 28 yıl sonra yıllık kişi başına ortalama %4,7'lik büyüme hızı ile 2004 yılında dahil olmuştur. Çin ise, 1992 yılında düşük orta gelirli ülke konumunda iken, 17 yıllık bir zaman dilimi sonrasında yıllık kişi başına ortalama %7,5'lik büyüme hızı ile yüksek orta gelirli ülke sınıfına yükselmiştir.

Orta gelir tuzağı ile ilgili Dünya Bankası tarafından hazırlanan Atlas metoduna göre kişi başına düşen geliri-1025 \$ veya altı olan ülkeler düşük gelirli, 1026 \$ -4035 \$ arası olan ülkeler düşük orta gelirli; 4036 \$ -12475 \$ arası olan ülkeler üst orta gelirli ve 12.476 \$ ve üstü olan ülkeler ise yüksek gelirli ülkeler olarak adlandırılmaktadır (Dünya Bankası, 2016(a)). Tablo 1'de, 2010 sabit yılı esas alınarak yıllara göre Türkiye, Çin ve Tayland'ın 2000-2015 yılları arası kişi başına düşen GSYİH'leri gösterilmektedir.

Tablo 1. Türkiye, Çin ve Tayland'ın Kişi Başına Düşen GSYİH
(Dünya Bankası Göstergeleri, 2016(b))

Yıllar	TR	Çin	Tayland
2000	7909,40	1761,14	3472,692
2001	7349,23	1893,48	3551,409
2002	7689,25	2051,82	3727,373
2003	7979,62	2243,39	3953,395
2004	8607,72	2454,81	4164,305
2005	9208,93	2717,46	4308,434
2006	9722,81	3045,21	4501,252
2007	10058,0	3459,36	4733,09
2008	10005,0	3772,88	4807,545
2009	9399,65	4100,81	4765,244
2010	10111,5	4514,94	5111,909
2011	10818,0	4919,53	5138,275
2012	10851,5	5275,04	5488,396
2013	11102,6	5652,39	5612,691
2014	11246,1	6032,61	5635,643
2015	11524,5	6416,18	5774,651

Tablo 1’de yer alan bilgiler doğrultusunda, Dünya Bankası tarafından hazırlanan Atlas metoduna göre Türkiye, Tayland Çin’in üst orta gelirli ülkeler grubunda yer aldığı söylenilebilir.

Grafik 1. Türkiye, Tayland ve Çin'in Büyüme Oranları (Dünya Bankası Göstergeleri)

Grafik 1'e göre, Tayland'ın 1990'lı yılların başından günümüze kadar büyüme hızında bir gerileme olduğu görülmektedir. 1990 yılında %11 ile en üst düzeyine ulaşan büyüme hızı daha sonraki yıllarda azalan bir seyir izlemiştir. Türkiye'de 1996-1999 ve 2005-2008 yılları arasında büyüme hızında keskin bir düşüş gerçekleşmiştir. 1997'de meydana gelen Asya Krizi, 1998 Rusya Krizi ve 2008 Küresel ekonomik krizi Türkiye'nin büyüme hızını önemli bir ölçüde etkilemiştir. Çin'de ise büyüme hızı 2005 yılından itibaren düşme eğilimine girmiştir. Bu durumun arkasında 2008 yılında yaşanan küresel ekonomik krizden etkilenen ihracat ortaklarından kaynaklandığı söylenilebilir. Cai (2012), Çin'in büyüme hızındaki bu düşüşü nüfusun yaşlanması ile birlikte çalışan nüfustaki azalmaya bağlamakta ve Çin'in emek arzı ve yüksek tasarruf oranı üstünlüğünü önemli ölçüde kaybedebileceğini vurgulamaktadır.

Bu çalışmada, giriş bölümünde orta gelir tuzağı ile ilgili genel bilgiler verilmiş, çeşitli yaklaşımlar çerçevesinde Türkiye, Tayland ve Çin'in orta gelir tuzağında olup olmadığı üzerine değerlendirmeler yapılmıştır. Ampirik analiz bölümünde üç ülke için gelir düzeyini etkileyebilecek değişkenler ile gelir düzeyi arasındaki ilişki VECM modeli, Etki- Tepki analizi ve Varyans Ayrıştırması ışığında incelenmekte ve analiz sonuçları verilmektedir. Sonuç bölümünde ise analiz kısmında elde edilen bulguların ışığında orta gelir tuzağından çıkış üzerine çeşitli öneriler bulunulmaya çalışılmıştır.

2.Ampirik Analiz

Çalışmada, üst orta gelirli ülkeler grubunda yer alan Tayland, Türkiye ve Çin'in orta gelir tuzağına yakalanmasına neden olabilecek değişkenler Egawa (2013) çalışması takip edilerek oluşturulmuştur. Çalışmanın analiz kısmında VECM yönteminden faydalanılarak 1980-2014 yılları için seçilmiş üç ülkedeki kişi başına miile enflasyon,

GSYİH'daki ticaretin payı, GINI katsayısı ve GSYİH'daki tarımın payı arasındaki ilişki incelenmiştir. Çalışmanın yöntem kısmında VECM ve bu modele bağlı Etki-tepki analizi ve Varyans ayrıştırması yöntemi kullanılmıştır. Çalışmanın analiz kısmında öncelikle her üç ülke için birim kök testi uygulanmıştır. Yapılan birim kök testi sonuçlarına göre değişkenlerin, fark düzeyinde I(1) durağan yani birinci dereceden bütünleşik olduğu söylenilebilir. Modelde yer alan değişkenlerin tamamının birinci düzeyde durağan olması bu değişkenler için eşbütünleşme testi yapılabileceğini göstermektedir.

Uygulanan model için otokorelasyon ve değişen varyans sorunu yaratmayan uygun gecikme uzunluğu SC kriterine göre 3 olarak belirlenmiştir. VAR (2) olarak hesaplanan eşbütünleşme testi sonuçları Tablo 2'de gösterilmiştir.

Tablo 2: Eşbütünleşme Testi Sonuçları

<i>Sıfır hipotez</i>	<i>Öz Değerler</i>	<i>İz Değerler</i>	<i>0.05 Kritik Değerler</i>	<i>Maksimum Öz Değerler</i>	<i>0.05 Kritik Değerler</i>
$r = 0$	0.764	117.15	69.818	46.28656	33.876
$r \leq 1$	0.714	70.868	47.856	40.13202	27.584
$r \leq 2$	0.385	30.736	29.797	15.59177	21.131
$r \leq 3$	0.233	15.144	15.494	8.508755	14.264
$r \leq 4$	0.187	6.6360	3.8414	6.636025	3.8414
$r = 0$	0.7812	107.37	69.81	48.6376	33.876
$r \leq 1$	0.5520	58.738	47.85	25.7009	27.584
$r \leq 2$	0.4241	33.037	29.79	17.6586	21.131
$r \leq 3$	0.3812	15.378	15.49	15.3604	14.264
$r \leq 4$	0.0005	0.0179	3.841	0.01794	3.8414
$r = 0$	0.6862	88.897	69.818	37.0925	33.876
$r \leq 1$	0.6123	51.805	47.856	30.3218	27.584
$r \leq 2$	0.3505	21.483	29.797	13.8127	21.131
$r \leq 3$	0.1504	7.6709	15.494	5.21731	14.264
$r \leq 4$	0.0738	2.4536	3.8414	2.45360	3.8414

İki gecikmeli bir VAR modeli uygulamasıyla elde edilen sonuçlara göre, %5 anlamlılık düzeyinde her üç ülke için " H_0 : Eşbütünleşme yoktur." hipotezi reddedilmiş ve değişkenler arasında eşbütünleşme vektörünün varlığı tespit edilmiştir. Değişkenler arasında eşbütünleşme varlığının tespiti uzun dönemde bu değişkenler arasında ilişki olduğunu göstermektedir. Standart testler sonucunda, uygulanan VECM ile hesaplanan ve normalleştirilen katsayılar Tablo 3'te gösterilmiştir.

Tablo 3: Normalize Edilmiş Denklem

<i>KBG</i>	<i>GINI</i>	<i>TAR</i>	<i>TİCARET</i>	<i>ENF</i>
<i>1000000</i>	-2.898 (0.397) [-7.29088]	-0.230 (0.204) [-1.127]	-0.146 (0.041) [-3.548]	0.189 (0.296) [0.638]
<i>KBG</i>	<i>GINI</i>	<i>TAR</i>	<i>TİCARET</i>	<i>ENF</i>
<i>1000000</i>	0.560 (0.168) [-3.322]	0.847 (0.239) [3.529]	0.384 (0.111) [-3.464]	0.089 (0.023) [3.749]
<i>KBG</i>	<i>GINI</i>	<i>TAR</i>	<i>TİCARET</i>	<i>ENF</i>
<i>1000000</i>	-0.403 (0.095) [-4.233]	-0.621 (0.075) [-8.192]	-0.239 (0.029) [-8.120]	-0.123 (0.046) [-2.679]

Tayland için hesaplanan eşbütünlüşme analizi ile elde edilen uzun dönem esneklikleri;

$$LnKBG= 0.654+2.89 LnGINI+0.23LnTAR+0.146LnTİCARET-0.189 ENF$$

Türkiye için hesaplanan eşbütünlüşme analizi ile elde edilen uzun dönem esneklikleri;

$$LnKBG= 0.112-0.560 LnGINI-0.847LnTAR-0.384LnTİCARET-0.089 ENF$$

Çin için hesaplanan eşbütünlüşme analizi ile elde edilen uzun dönem esneklikleri;

$$LnKBG= 0.260-0.403 LnGINI+0.621LnTAR+0.239LnTİCARET+0.123 ENF$$

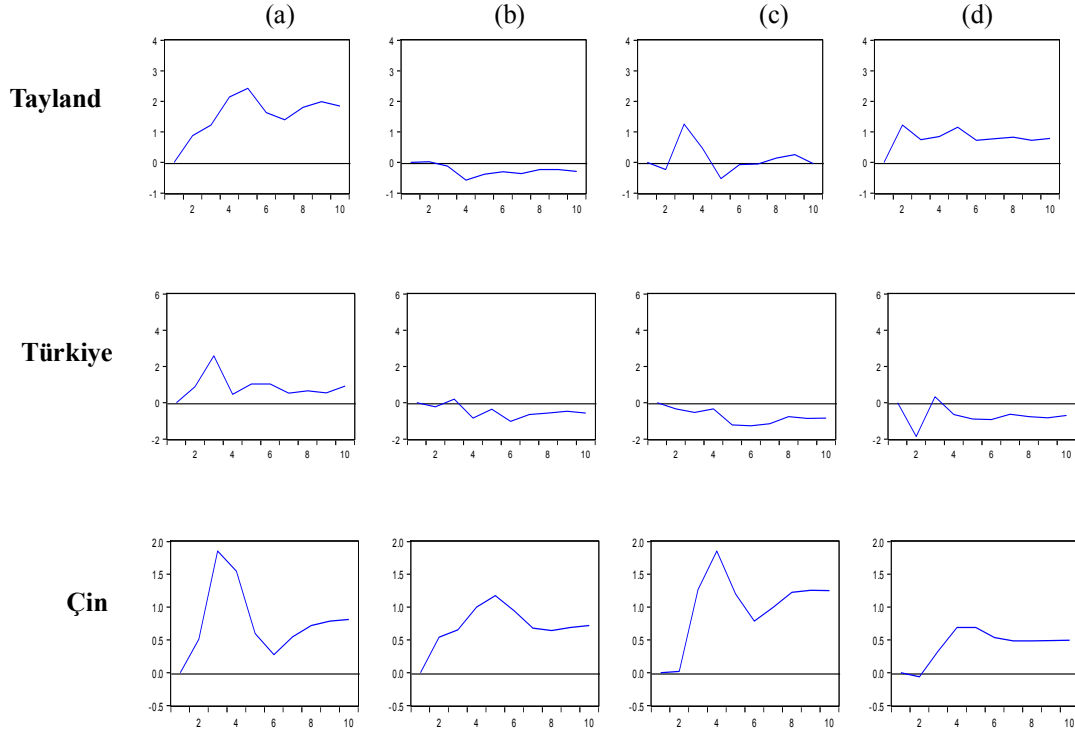
VECM analizi sonuçlarına göre, hata terimi katsayısının negatif ve anlamlı olması sebebiyle hata düzeltme modelinin uygulanmasının anlamlı olduğu sonucuna ulaşılabilir. Tayland için yapılan uygulama sonucunda hata düzeltme katsayısı -0,54 olarak hesaplanmıştır. Elde edilen sonucun negatif ve istatistiksel olarak anlamlı çıkması kullanılan hata düzeltme mekanizmasının işlediğini ve herhangi bir dönemde oluşacak bir dengesizliğin yaklaşık olarak iki yıl içerisinde dengeye geleceğini göstermektedir. Uygulanan analiz sonuçlarına göre, GINI katsayısı, tarım ve ticaretin GSYİH'daki payı değişkenleri ile KBG değişkeni arasında pozitif yönlü, enflasyon ile KBG değişkeni arasında ise negatif yönlü ilişki mevcuttur.

Türkiye için yapılan analiz sonucu hata terimi katsayısı, -0.46 olarak hesaplanmıştır. Tahmin edilen sonuç, hata düzeltme mekanizmasının herhangi bir dönemde oluşacak şok karşısında mekanizmanın işleyeceğini ve yaklaşık iki yıl içinde şokun etkisinin ortadan kalkacağını ifade etmektedir. Uygulanan analiz sonuçları Türkiye'deki KBG'nin, GINI katsayısı, tarım ve ticaret ve enflasyon değişkenleri ile negatif yönlü ilişki içinde olduğu yönünde tahmin edilmiştir.

Çin için yapılan analiz sonucu hata düzeltme terimi, -0.50 olarak hesaplanmıştır. Hata düzeltme mekanizmasının işlediği sonucuna ulaşıldığı analize göre, Çin'deki GINI

katsayısı ile KBG arasında negatif yönlü, KBG ile tarım, ticaret ve enflasyon arasında ise pozitif yönlü ilişkinin mevcut olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Değişkenlere uygulanan kısa dönemli şokların hangi dönemlerde, ne kadarlık bir düzeyde ve hangi yönde etkili olduğunun analiz edilmesi amacıyla Etki-Tepki ve Varyans Ayrıştırması analiz sonuçları Grafik 2’de gösterilmiştir.

Grafik 2: Etki-Tepki Analizi

Tayland için yapılan Etki-tepki analizi sonuçlarından Grafik 2(a)’ya göre GINI katsayısındaki bir birimlik şok karşısında, KBG, dalgalı, pozitif ve dengeden uzaklaşan bir seyir izlemiştir. Grafik 2(b) tarım değişkeninin bir birimlik değişimin KBG’de oluşturacağı etkiyi göstermektedir. KBG, tarım sektörüne dönemler itibariyle pozitif yönelen tepki vermiştir. Grafik 2(c) ise, KBG’nin ticaretteki gelişmede oluşabilecek bir birimlik pozitif şok karşısındaki tepkisini göstermektedir. KBG ilk dönemlerde ticaretteki gelişmeye negatif daha sonraki dönemlerde ise pozitif, dalgalı, dengeye yönelen bir tepki göstermiştir. Grafik 2(d) ise, KBG’nin enflasyonda oluşacak bir birimlik şok karşısında pozitif yönde tepki göstereceği açıkça görülmektedir.

Türkiye için yapılan etki-tepki analizi sonuçlarından Grafik 2(a)’ya göre KBG, kısa dönemde GINI katsayısından pozitif yönde etkilenmiştir. Grafik 2(b), KBG’nin tarıma

olan negatif yönlü tepkisini, Grafik 2(c), KBG'nin ticarete oluşan bir birimlik pozitif şoka karşı negatif yönlü tepkisini, grafik 2(d) KBG'nin enflasyonda oluşan pozitif şoka karşı tepkisini göstermektedir.

Çin için yapılan etki-tepki analizi sonuçları Grafik 2(a), KBG'nin GINI katsayısında oluşan bir birimlik pozitif şoka karşılık göstereceği pozitif yönlü tepkiyi ifade etmektedir. Grafik 2(b)'de, KBG'nin tarıma karşı göstereceği pozitif yönlü tepki, Grafik 2(c)'de KBG'nin ticaret değişkeninde oluşan bir birimlik pozitif şoka karşı göstereceği pozitif yönlü tepki, Grafik 2(d)'de ise, enflasyondaki pozitif şoka karşı KBG'nin pozitif yönlü tepkisi görülmektedir.

Çalışmanın analiz kısmında yer alan diğer bir test ise, dinamik bir modeldeki değişkenlerden herhangi birinde oluşan bir birimlik şokun yüzdesel olarak diğer değişkenlerde yaratacağı değişimi göstermek amacıyla kullanılan Varyans Ayrıştırması testidir. Tıpkı Etki-tepki analizinde olduğu gibi özellikle politik önerilerde bulunma amacıyla sıkça kullanılmaktadır. Varyans Ayrıştırması testi, modelde yer alan değişkenlerin sıralamasından yüksek düzeyde etkilenmektedir. Bu sebeple modeldeki değişkenler iktisadi kuramlara ve yapılan Granger nedensellik testi sonucuna göre dışaldan içsele doğru *GINI, tarım, ticaret, enflasyon* şeklinde sıralanmıştır. Yapılan Varyans Ayrıştırması sonuçları Tablo 4'te gösterilmiştir.

Tablo 4. Varyans Ayrıştırması Sonuçları

Dönem	S.E.	KBG	GINI	TAR	TİC	ENF
1	3.557143	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	4.876850	91.45870	1.760785	4.903793	1.629821	0.246901
3	5.695712	82.86142	3.484754	7.887114	5.181463	0.585247
4	6.496651	73.14235	14.16112	6.539911	4.543713	1.612904
5	7.156293	69.49314	18.77702	6.642967	3.756972	1.329904
6	7.613939	66.46658	22.34561	6.084673	3.511958	1.591180
7	8.150504	64.78263	24.68063	5.879258	3.167751	1.489728
8	8.666711	62.83130	27.01567	5.728346	2.874144	1.550543
9	9.126636	61.51521	28.60284	5.629834	2.714217	1.537898
10	9.561581	60.16876	30.26178	5.436673	2.552071	1.580721

Döne m	S.E.	KBG	GINI	TAR	TIC	ENF
1	4.835720	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	5.339904	84.43141	2.736909	0.179188	0.414325	12.23817
3	6.030777	68.18865	20.57153	0.247859	1.101241	9.890724
4	6.329018	67.43776	19.21187	2.010899	1.280762	10.05870
5	6.602112	62.03108	20.13976	2.147348	4.596137	11.08567
6	7.102939	58.01647	19.49330	3.961165	7.217015	11.31205
7	7.300442	55.68236	18.97221	4.544297	9.338697	11.46243
8	7.561299	55.35977	18.43257	4.790840	9.715076	11.70174
9	7.786833	54.65312	17.86574	4.893970	10.40371	12.18345
10	8.022407	53.63175	18.13946	5.101722	10.89814	12.22894

Döne m	S.E.	KBG	GINI	TAR	TIC	ENF
1	1.241714	100.0000	0.000000	0.000000	0.000000	0.000000
2	1.476519	74.46651	11.95926	13.38316	0.020323	0.170746
3	2.802317	21.93474	47.02611	9.130587	20.45432	1.454232
4	3.892300	11.39160	40.14098	11.31396	33.28309	3.870372
5	4.335932	9.239549	34.22920	16.42502	34.46159	5.644627
6	4.546277	8.406424	31.50218	19.24601	34.33342	6.511967
7	4.759993	7.694207	30.03802	19.60266	35.68267	6.982437
8	5.036330	6.989070	28.88331	19.14485	37.81750	7.165274
9	5.319517	6.349335	28.08303	18.83990	39.46391	7.263816
10	5.594009	5.781942	27.49187	18.69885	40.67371	7.353630

Tayland için yapılan varyans ayrıştırması sonuçlarına göre, KBG 5. dönemde %18.77 ile en fazla GINI katsayısından, ikinci olarak %6.64 ile tarım değişkeninden, %3.75 ile ticaret değişkeninden, %1.32 ile enflasyondan etkilenmiştir. Değişkenler arasında oluşan etki sıralaması dönemler itibariyle aynı düzeyde kalmıştır. Türkiye için yapılan varyans ayrıştırması sonuçlarına göre, 5. Dönemde KBG değişkeni %20.13 ile en fazla GINI katsayısında etkilenmiştir. GINI katsayısı sonrası KBG değişkenini en fazla etkileyen değişken %11.08 ile enflasyon değişkeni olmuştur. Enflasyonu % 4.59 ile

ticaret, %2.14 ile tarımdan etkilenmiştir. Çin için yapılan test sonuçları ise, 5. Dönemde KBG'nin %34.46 ile ticaretten, %34.22 ile GINI katsayısından, %16.42 ile tarımdan ve %5.64 ile enflasyon değişkeninden etkilendiği sonucuna ulaşılmıştır.

3.Sonuç

Orta gelir tuzağı, son dönemlerde ismi sıkça duyulan bir kavram olarak 2000'li yıllarda literatüre geçmiştir. Yüksek orta gelirli ülkeler grubunda yer alan Tayland, Türkiye ve Çin için orta gelir tuzağı kavramının değerlendirildiği bu çalışmada üç ülkenin yıllar itibariyle kişi başına düşen milli gelir düzeyleri incelenmiş ve bu ülkelerin çeşitli yaklaşımlara göre orta gelir tuzağına yakalandığı vurgulanmıştır. Bu aşamada, her üç ülke için de kişi başına gelir düzeylerini etkileyen faktörlerin neler olduğu test edilmiştir. Yapılan analiz sonucunda Türkiye ve Çin'de kişi başına düşen gelir düzeyini en fazla etkileyen değişkenin GSYİH'daki tarım sektörünün payının, Tayland'ta ise, GINI katsayısı olduğu görülmüştür. Her üç ülkende orta gelir tuzağında bulunması orta gelir tuzağından çıkış için gerekli olan stratejileri ön plana çıkarmaktadır. Elde edilen sonuçlar, Türkiye ve Çin'de tarım sektöründe yenilikçi, teknolojik adımlar atılmasının yanı sıra katma değeri yüksek ürünleri geliştirecek altyapıların kurulması gerektiğini, Tayland'ta ise, gelir adaletsizliğini giderici önlemler alınması önemini ortaya çıkarmaktadır. Ayrıca genel olarak orta gelir tuzağında yer alan ülkeler için, toplam faktör verimliliğinin artırılması (Alçın ve Güner, 2015; Cai, 2012); doğrudan yabancı yatırımların artırılması, (Öztürk, 2015); beşeri sermayenin güçlendirilmesi (Cai, 2012; Jitsuchon, 2012; Yılmaz 2015; Uyanık, 2015; Alçın ve Güner, 2015; Atalay, 2015; Zhang vd. 2013); inovatif faaliyetlerinin desteklenmesi, (Jitsuchon, 2012; Yılmaz, 2015; Uyanık, 2015; Alçın ve Güner, 2015; Çaşkurlu ve Arslan, 2014); öncelikli sektörlerin belirlenmesi, (Uyanık, 2015; Çaşkurlu ve Arslan, 2014); bilgi eksenli katma değeri yüksek ürünlerin üretilmesi (Zeng ve Fang, 2014); yeni yönetim tekniklerinin geliştirilmesi (Woo, 2012); uygun kurumların ve gerekli altyapının kurulması (Bingwen, 2011; Agénor ve Canuto, 2015) gerektiği ileri sürülmektedir.

KAYNAKÇA

- Agénor, P. R. ve Canuto, O. (2015). "Middle-Income Growth Traps". *Research in Economics*, 69(4): 641-660.
- Alçın, S. ve Güner, B. (2015). "Orta Gelir Tuzağı: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme". *Marmara University Journal of Economic & Administrative Sciences*, 37(1):27-45
- Aoki, M. (2011), "The Five Phases of Economic Development and Institutional Evolution in China, Japan and Korea", *ADB Working Paper Series*, 340, Asian Development Bank Institute, Tokyo.
- Atalay, R. (2015). "The Education and the Human Capital to Get Rid of the Middle-income Trap and to Provide the Economic Development". *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 174: 969-976.
- Bozkurt, E., Bedir, S., Özdemir, D. ve Çakmak, E. 2014. "Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye Örneği". *Maliye Dergisi*, (167):22-39.

- Bingwen, Z. (2011). "The "Middle Income Trap" and China's Path to Development: International Experiences and Lessons", *China Economist*, 6(3):16-27.
- Carnovale, M. (2012), "Developing Countries and the Middle-Income Trap: Predetermined to Fall?" *New York University*
- Cai, F. (2012). "Is There a "Middle Income Trap"? Theories, Experiences and Relevance to China. *China & World Economy*, 20(1): 49-61.
- Chen, C. ve Dai, L. (2014), "The Middle Income Trap, Branching Deregulation, and Political Influence", 26 Eylül, New Jersey, <http://www.princeton.edu.tr>
- Çaşkurlu, E. ve Arslan, C. B. 2014. "Orta Gelir Tuzağından Çıkışa Odaklanma: Ürün Tuzağı (Ürün Boşluğu) ve Demiryolu Taşımacılık Sektörü". *Maliye Dergisi*, 167: 71-92.
- Dünya Bankası, (2016a), World Bank Country and Lending Groups, <https://datahelpdesk.worldbank.org/knowledgebase/articles/906519-world-bank-country-and-lending-groups> (Erişim Tarihi: 05.10. 2016)
- Dünya Bankası (2016b), World Development Indicators, <http://databank.worldbank.org/data/home.aspx> (Erişim Tarihi: 05.05. 2016)
- Worldbank, (2016)
- Egawa, A. (2013), "Will income inequality cause a middle-income trap in Asia," Bruegel Working Paper, 2013/06
- Eichengreen, B., Park, D. ve Shin, K. (2011), "When Fast Growing Economies Slow Down: International Evidence and Implications for China", *NBER Working Paper Series*, 16919, National Bureau of Economic Research, March.
- Eichengreen, B., Park D. ve Shin K.. (2012), "When Fast Growing Economies Slow Down: International Evidence and Implications for China," *Asian Economic Papers*, 11:42-87.
- Jitsuchon, S. (2012). "Thailand in a middle-income trap", *TDR Quarterly Review*, 27(2):13-20.
- Felipe, J., Abdon, A. ve Kumar, U. (2012), "Tracking the Middle-Income Trap: What Is It, Who Is in It, and Why?", Levy Economics Institute of Bard College Working Paper, 715, Levy Economics Institute of Bard College, New York.
- Gill, I. S., Kharas, H. J. ve Bhattasali, D. (2007). *An East Asian renaissance: ideas for economic growth*. World Bank Publications.
- Hausmann, R., Pritchett L. ve Rodrik D. (2005) "Growth Accelerations," *Journal of Economic Growth*, 10:303-329.
- Kharas, H. ve Kohli, H. (2011), "What is the Middle Income Trap, Why Do Countries Fall into it, and How Can it Be Avoided?", *Global Journal of Emerging Market Economies*, 3(3):281-289
- Koçak, E. ve Bulut, Ü. (2014) "Orta Gelir Tuzağı: Teorik Çerçeve, Ampirik Yaklaşımlar ve Türkiye Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama", *Maliye Dergisi*, 167:167-01.
- Öztürk, A. (2015). "Examining The Economic Growth and The Middle-Income Trap from The Perspective of The Middle Class". *International Business Review*. IBR: 1208:1-13
- Paus, E. (2012), "Confronting the Middle Income Trap: Insights from Small Latecomers", *Studies in Comparative International Development*, 47(2):115-138.
- Robertson, P.E. ve Ye, L. (2013), "On the Existence of a Middle Income trap", *University of Western Australia Economics Discussion*, Paper, 13-12, Australia.

- Tho, T.V. (2013), “The Middle-Income Trap: Issues for Members of the Association of Southeast Asian Nations”, *ADB Working Paper, 421*, Asian Development Bank Institute, Tokyo.
- Uyanık, C. C. (2015), “Orta Gelir Tuzağı ve Türkiye'nin Konumu Açısından Bir Değerlendirme”, *Sosyoekonomi*, 23(26):175-186
- Woo, W.T. (2012), “China Meets the Middle-Income Trap: The Large Potholes in the Road to Catching-up”, *Journal of Chinese Economic and Business Studies*, 10(4):313-336
- Yılmaz, G. (2015). “Turkish middle income trap and less skilled human capital”. *Iktisat Isletme ve Finans*, 30(346): 9-36.
- Zeng, J. ve Fang, Y. (2014), “Between Poverty and Prosperity: China’s Dependent Development and the ‘Middle-Income Trap’”, *Third World Quarterly*, 35(6):1014-1031
- Zhang, L., Yi, H., Luo, R., Liu, C. ve Rozelle, S. (2013). “The human capital roots of the middle income trap: the case of China”. *Agricultural Economics*, 44(s1):51-162.

**SAĞLIK HİZMETLERİ MESLEK YÜKSEKOKULU
ÖĞRENCİLERİNDE FLÖRT ŞİDDETİ PREVELANSININ
BELİRLENMESİ**

Yadigar POLAT¹
N. Nesrin İPEKÇİ²
Gülistan YURDAGÜL³
Melek ÖZTÜRK⁴
Sümeyya TATLI⁵
Mustafa YAVUZ EKİNCİ⁶

ÖZET

Şiddet geçmişten günümüze, dünyada var olan bir olgu olmasına rağmen içinde bulunduğumuz yüzyıla kadar ciddi bir sorun olarak algılanmamıştır. Günümüzde de en önemli sosyal sorunlardan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Flört şiddetinin çoğunlukla gençlik döneminde yaşanmış olması, bireylerin yetişkin dönemde göstereceği şiddetin en belirleyicisi olabildiğinden önemli bir sağlık sorunu olarak ele alınmalıdır. Bu çalışma Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu öğrencilerinin flört şiddeti konusundaki görüşlerini ortaya çıkarmak amacıyla betimleyici olarak yapılmıştır. Evrenini Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulunda okuyan öğrenciler, örneklemini ise ankete gönüllü olarak katılan 605 öğrenci oluşturmaktadır. Veriler SPSS (Statistical Package for Social Science) for Windows 20.0 paket programı kullanılarak değerlendirilmiştir. İstatistiksel analizlerde tanımlayıcı istatistikler ve Ki kare analizi kullanılmıştır. $p < 0,05$ değeri anlamlı kabul edilmiştir. Katılımcıların %76.5'i kadın, %23.5'i erkek öğrenci ve %50.2'si 2. sınıfta, %49.2'si 1.sınıfta okumaktadır. Öğrencilerin flörte başlama yaşı ortalama 16.58 ve standart sapması 2.62'dir. Ki kare analizinde minimum teorik değer 0.24 yani 5'den küçük olduğundan Fisher Kesin Ki Kare Analizi sonuçları kullanılmıştır. $P=0.000$ olduğundan cinsiyet arasında anlamlı fark vardır. Siz çocukken anne veya babanız size ya da kardeşinize azarlama tokat atma vurma ve bazı özgürlüklerinizi kısıtlama gibi davranışlar uyguladılar mı? Sorusuna verilen cevaplarda cinsiyet arasında anlamlı fark vardır. $P=0.001$

Anahtar kelimeler: Şiddet, Aile içi şiddet, Flört ilişkisinde şiddet, Fiziksel şiddet

¹Yrd.Doç.Dr., yadigarpolat@kilis.edu.tr

² Öğr.Gör., nesrinipekci@kilis.edu.tr

³ Öğr.Gör., gyurdagul@kilis.edu.tr

⁴ Öğr.Gör., melekozturk@kilis.edu.tr

⁵ Öğr.Gör., sumeyyatatli@kilis.edu.tr

⁶ Öğr.Gör., m.yavuzekinci@kilis.edu.tr

**DETERMINING THE PREVALENCE OF DATING VIOLENCE
AMONG THE STUDENTS OF VOCATIONAL HIGHER SCHOOL
OF HEALTH SERVICES**

ABSTRACT

Violence, although it is a phenomenon that exists in the world from past to present in our century it has not detected as a serious problem until today. That is one of the most significant social problems at present. Flirting violence is often experienced during the period of youth, and must be considered as a major health problem as being the determinant of the severity of adult individuals. This descriptive study was built among Kilis 7 Aralık University Health Services Vocational School students in order to reveal their views on dating violence. The universe of the study is Kilis 7 Aralık University Health Services Vocational School students and the sample group is of 605 volunteer students to take part in the survey. SPSS for Windows 20.0 package program was used for evaluating the data. Descriptive statistics and chi-square analysis was used for statistical analysis. $p < 0,05$ is considered significant. 76.5% of participants were female and 23.5% were male and 50.2% of 2nd grade students while 49.2% were freshmen. The average age of the students begin to flirt is 16:58 and standard deviation is 2.62. Fisher Exact Chi-square results were used as the minimum theoretical value is 0:24 that is less than 5. There is a significant difference between the genders as $P = 0.000$. There is a significant difference between the answers of two genders given to the question "Did your mother or father slap, scold or hit you or your brother, or did they show some behaviors such as some restrictions on your freedom? $P = 0.001$. **Key words:** Violence, Domestic Violence, Dating Violence, Physical Abuse, Emotional Abuse, Sexual Abuse

Giriş

Dinamik bir değişim süreci olarak adlandırabileceğimiz Adölesan ve gençlik, kimliğin oturmaya başladığı dönemler olması nedeniyle büyük önem taşıırken riskli davranışlara yatkınlık açısından da önemle üzerinde durulması gereken bir süreçtir. Kişi bu dönemde fiziksel değişimin yanında bilişsel olarak da farklılaşmaktadır. Adölesan ve gençlik döneminde duygusal ilişkiler daha net bir biçimde yaşanmaya başlanmaktadır (Aslan vd, 2008).

Şiddet insan yaşamının her alanında görülebilen ve dünyada giderek artan önemli bir halk sağlığı sorunudur (Güler vd, 2005). Şiddet kavramı sertlik, sert ve katı davranış, kaba kuvvet kullanma olarak tanımlanır (Ünsal, 1996).

Fransızca' da şiddet (violence) bir kişiye güç veya baskı uygulayarak; istediği bir şeyi yapmak ya da yaptırmak şeklinde tanımlanıyor. Burada şiddet uygulama eylemleri, zorlama, saldırı, kaba kuvvet, bedensel ya da psikolojik acı çektirme ya da işkence, vurma ve yaralama olarak yer almaktadır (Kocacık, s.2). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) şiddeti, "fiziksel güç veya iktidarın kasıtlı bir tehdit veya gerçeklik biçiminde bir başkasına uygulanması sonucunda maruz

kalan kişide yaralanma, ölüm ve psikolojik zarara yol açması ya da açma olasılığı bulunması” durumu olarak tanımlamaktadır (Güler vd, 2005).

Şiddet, bireyi fiziksel, duygusal ve sosyal yönden ciddi şekilde etkilemektedir. Şiddete maruz kalan bireylerde fiziksel yaralanmalar, bilinç kaybı, ilaç ve alkol kullanımı, depresyon, kabus görme, güvensizlik, uykusuzluk, intihar girişimleri, sosyal izolasyon, komplike baş ağrıları gibi bozuklukların yüksek oranda görüldüğü ve bu bireylerin benlik saygısının daha düşük olduğu bildirilmektedir (Güler vd, 2005).

Her yıl dünyada 1,6 milyon kişi şiddet nedeniyle yaşamını yitirmektedir. 15- 44 yaş ölümlerinde şiddet önde gelen nedenlerdendir. Şiddet, sadece yetişkin çiftler arasında yaşanan bir problem değildir. Ergenlerde ve genç yetişkinlerde aile içi şiddete maruz kalma prevalansı %15-42 arasında değişmektedir (Hatipoğlu, 2010).

Şiddetin birçok türü mevcuttur. Bunlardan bir tanesi de flört şiddetidir. Flört şiddeti, şiddetin kişilerarası türlerinden biri olup, çiftlerin flört sırasında birbirlerine sözel, cinsel, duygusal ve fiziksel şiddet ya da şiddet içeren davranışlar uygulaması ve sosyal kısıtlamalar getirmesidir (Aslan vd, 2008).

Gençler için flört, yetişkinliğe ulaşmanın önemli safhalarından biridir (Hatipoğlu, 2010, s. 2). Ne yazık ki bu safhada pek çoğu, kendilerini flört ilişkilerinde saldırgan ve kurban rolleri içinde şiddet yaşarken bulmaktadır (Wekerle ve Wolfe, 1999). Makepeace tarafından yapılan çalışmalar sonuçları göstermiştir ki flört şiddeti genelde ergenleri ve gençleri etkilemektedir. Bu etkilerden bazıları madde kullanımı, yeme ve uyku bozuklukları, riskli cinsel davranışlar, istenmeyen hamilelik, korku, anksiyete, travma, intihar, cinayet, sosyal izolasyon, utanma, suçluluk ve öfke şeklinde olabilmektedir (Makepeace, 1981; Makepeace, 1987; Makepeace, 1983).

Adölesan dönem yetişme çağında vücutta birçok biyolojik değişimin gerçekleştiği ve bu değişimlere bağlı olarak benlik kavramının geliştiği dönemdir. Bu dönemde akranlar veya erişkinlerden kaynaklanan şiddete maruz kalma durumu ergenin benlik algısını bozabilir ve ilişkilerinde güven kaybına, güç ve kontrol sahibi olduğuna dair inancının sarsılmasına neden olabilir (Ackarda ve Neumark-Sztainerb, 2002).

Adölesan ve gençler arasında görülen flört şiddeti, nedenleri, yaşanma şekilleri ve sonuçları açısından değerlendirildiğinde diğer şiddet türlerinden farklılaşmaktadır. Bunun bir nedeni, bu grubun yaşamsal değerlerinin yeni oluşuyor olması nedeni ile yaşadıkları şiddetin farkında olmamaları olabilir. Bir diğeri, yaşadıkları şiddetle nasıl başa çıkacaklarının bilincinde olmamaları, ilişki içinde oldukları kişiye sevgilerinden dolayı yaşadıkları şiddeti göremiyor olabilmelerinden kaynaklanıyor olabilir.

Uygulanan ve maruz kalınan şiddet davranışları, ileriki yıllarda, yetişkin dönemlerinde yaşanan uzun ömürlü ve kalıcı ilişkilerinde alışkanlık olması ve normal kabul edilmesi büyük bir tehlike oluşturacaktır (Schiff ve Zeira, 2005).

Flört şiddetinin fiziksel, psikolojik ve sosyal sonuçları, bu dönemde yaşanan şiddetin daha sonraki ilişkileri de etkileyeceği düşünüldüğünde bu konunun derinlemesine ele alınması gerektiği, flört şiddetinin önlenmesi ve

ortadan kaldırılması için çaba sarf edilmesi gerektiği sonucunu ortaya koymaktadır. Bu da ancak bilinçlendirme ile mümkün olabilecektir. Ülkemizde flört şiddeti konusunda yapılan bilimsel çalışmalar ve faaliyetler sınırlı sayıdadır. Şiddet kavramı içinde flört şiddeti kavramına daha çok yer verilmesi, kişilerin küçük yaşlardan itibaren bu konuya karşı duyarlı olarak yetiştirilmeleri açısından büyük önem taşımaktadır. Geçtiğimiz yirmi yıl boyunca, ilişkilerde flört şiddeti akademik ve politik toplumlar için giderek artan bir endişe ve konu haline gelmiştir (Angela, 2004)

Bu çalışma Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu öğrencileri başta olmak üzere öğrencilerin flört şiddetine maruz kalma durumlarının araştırılması, flört şiddeti konusundaki görüşlerin ortaya çıkarılması ve aydın bireyler yetiştirmeyi hedefleyen üniversitelerde öğrencilerin flört şiddetinden korunmaları için gerekli bilgilendirme ve farkındalığın ortaya konulması açısından önemli olacaktır.

Araştırma Bulguları

Katılımcıların %76.5'i kadın, %23.5'i erkek öğrenci ve %50.2'si 2. sınıfta, %49.2'si 1.sınıfta okumaktadır. Araştırma kapsamındaki öğrencilerin %71.4'ü 18-20 yaş aralığında, %63.6'sı meslek lisesi mezunu, %36.7'sinin babası ilkokul mezunu, %42.4'ünün annesi ilkokul mezunu, %87.9'unun çekirdek aile yapısına sahip, %89.8'inin çalışmadığı, %30.2'sinin ilk ve acil yardım programında okuduğu, %97.0'mın bekar olduğu saptanmıştır. Öğrencilerin bazı alışkanlıkları kullanma durumları incelendiğinde; %13.4'ünün alkollü bir içeceği sadece denemiş olduğu; %58.7'sinin hiç sigara içmediği; %98.3'ünün bağımlılık yapan maddeleri hiç içmediği; %0.2'sinin halen bağımlılık yapan madde kullandığı tespit edilmiştir.

Tablo 1: Öğrencilerin Flört İlişkilerine Göre Dağılımları

Daha önceden flört ilişkiniz oldu mu?	f	%
Evet	374	74.2
Hayır	130	25.8
Toplam	504	100.0
Hayır, ise nedenleri?		
Ailemden çekindiğim için	2	2.0
Toplumdan, çevremden çekindiğim için	3	3.0
Ben istemediğim için	94	95.0
Toplam	99	100.0
İlk flört ilişkiniz kaç yaşında oldu?		
5-13 yaş	35	9.3
14 yaş	26	6.9
15 yaş	37	9.7
16 yaş	67	17.7
17 yaş	65	17.2
18 yaş	76	20.1
19 yaş	33	8.7
20 yaş	29	7.7
21-25 yaş	10	2.7
Toplam	378	100.0
Şu anda birlikte olduğunuz biri var mı?		
Evet	233	39.4
Hayır	358	60.6
Toplam	591	100.0

Daha önceden flört ilişkisi olup olmama durumları değerlendirildiğinde; öğrencilerin %74.2'sinin ilişkisi olduğu, %25.8'inin ilişkisinin olmadığı; ilişkisi olmayanların ise %95'inin kendi istemediği için flört ilişkisi yaşamadığı belirlenmiştir. Öğrencilerin ilk flört yaşlarını incelediğimizde; çoğunlukla 18 yaş (%20.1) ve az bir oranla da (%2.7) 21-25 yaş arası olduğu ve şu anda %60.6'sının flört ilişkisi (n:591) olduğu saptanmıştır.

Tablo 2. Öğrencilerin Flört İlişkilerinde Şiddete Maruz Kalma ve Tartışma Yaşama Durumları

İlişkinizde şiddete maruz kaldınız mı?	F	%
Evet	24	5.6
Hayır	401	94.4
Toplam	425	100.0
İlişkinizde şiddete başvurduğunuz mu?		
Evet	25	5.9
Hayır	397	94.1
Toplam	422	100.0
En sık Tartışma Nedeniniz		
Kıskançlık	222	55.5
İstediği şekilde davranmamak	44	11.0
Ekonomik nedenler	4	1.0
Cinsel isteklere cevap vermemek	7	1.8
İstemediği şekilde giyinmek	1	0.3
İstemediği şeyleri yapmak ya da istemediği şekilde davranmak	35	8.8
İki veya daha fazla nedenlerden tartışma yaşayanlar	87	21.6
Tartışmalarınız nasıl başlar?		
Genellikle ben başlatırım	232	58
Genellikle önce o başlatır	160	40
Duruma göre değişir	8	2
Toplam	400	100.0
Fiziksel şiddete dönüşen bir tartışma deneyimi yaşadığınız, tartışma nasıl başlamıştı?		
Benim söylenmeme, isteklerime ve kızgınlığıma karşılık bana vurur	19	25
Başka bir şeye kızdığı için acısını benden çıkarır.	23	30.4
İstediği şekilde davranmadığım için bana vurur	8	10.5
İstemediği şeyleri yaptığım ya da istemediği şekilde davranmadığım için bana vurur	20	26.3
Durup dururken bir bahane uydurarak bana vurur	1	1.3
Hepsi	5	6.5
Toplam	76	100.0

Katılımcıların %94.4'ü ilişkisinde şiddete maruz kalmadığını; %94.1'i ilişkisinde şiddete başvurmadığını; %55.5'i kıskançlığın en sık tartışma sebebi olduğunu; %58'i tartışmayı genellikle kendisinin başlattığını; %30.4'ü fiziksel

şiddete dönüşen tartışma yaşandığında partnerinin davranışını “Başka bir şeye kızdığı için acısını benden çıkarır” ;%26.3’ü “İstemediği şeyleri yaptığım ya da istemediği şekilde davranmadığım için bana vurur” şeklinde ifade etmiştir.

Öğrenciler flört ilişkisinde; şiddet ve taciz sonucu yaralanma ve tıbbi yardım alma durumları incelendiğinde; %96.8’i şiddet ve taciz sonucunda yaralanmadığını, %3.2’si ise yaralandığını; yaralananların %35.8’i vücudunda morlukların oluştuğunu, %14.3’ü sıyrıkların, ısırık izlerinin ve çıkık, kırık, çatlak olduğunu; %78.5’i şiddet sonucunda tıbbi yardım almadığını, %21.4’ünün tıbbi yardım aldığını ifade etmiştir. Şiddete maruz kalanların %85.7’sinin hastanede yatmadığı (n:12), %14.3’ünün hastanede yattığı(n:2); %27.3’ünün ise baygınlık geçirdiği; %92.8’inin cinsel yolla bulaşan hastalığa yakalanmadığı, %7.2’sinin ise cinsel yolla bulaşan hastalığa yakalandığı (n:14) saptanmıştır (Tablo 3).

Tablo 3: Öğrencilerin Flört İlişkisinde; Şiddet-Taciz Sonucu Yaralanma ve Tıbbi Yardım Alma Durumu

Şiddet ve taciz sonucu yaralanma durumu	f	%
Evet	14	3.2
Hayır	427	96.8
Toplam	441	100.0
Ne tür yaralanma		
Morluklar oluşması	5	35.8
Sıyrıklar	2	14.3
Isırık izleri	2	14.3
Burkulma	1	7.1
Kulak zarında hasar, duyma sorunları	1	7.1
Çıkık, kırık, çatlak	2	14.3
Ruhsal Sinir Bozukluğu	1	7.1
Tıbbi yardım alma		
Evet	3	21.4
Hayır	11	78.5
Yaralanma sonucu hastanede yatma		
Evet	2	14.3
Hayır	12	85.7
Toplam	14	100.0
Baygınlık geçirme		
Evet	3	27.3
Hayır	8	72.7
Toplam	11	100
Cinsel yolla bulaşan hastalığınız var mı?		
Evet	1	7.2
Hayır	13	92.8
Toplam	14	100.0

Öğrenciler flört ilişkilerinde yaşadıkları şiddeti çoğunlukla arkadaşlarıyla (%57.1) paylaştığını, %28.5'i ise yaşadıklarını hiç kimseye söyleyemediğini; %100'ünün şiddete uğradıktan sonra hiçbir adli makama başvurmadığını (n:14); %56.5'i yaşadıklarını doktora anlatabileceğini söylerken, %24.6'sı bu konuda kararsızlık yaşadığını; flört ilişkisinde yaşadığı şiddet, kavga gibi konuları anlatabileceği kişinin kadın yada erkek olmasının önemli olmadığını (%57.0)(n:430); %47.8'i küçükken anne ve babası tarafından şiddet uygulanmadığını, %40.1'i ise şiddete maruz kaldığını ifade etmiştir.

“İlk Flört ilişkinizi kaç yaşında yaşadınız” sorusuna kızlar 5-15 yaş aralığında, erkekler ise 8-23 yaş aralığında değişen cevaplar vermişlerdir. En yüksek oran kızlarda %23.5 oranı ile 18 yaşında ve erkeklerde % 14.6 oranı ile 16 yaşında başladıkları şeklindedir. Flörte başlama yaşı ise ortalama 16.58 ve standart sapması 2.62'dir. Ki kare analizinde minimum teorik değer 0.24 yani 5'den küçük olduğundan Fisher Kesin Ki Kare Analizi sonuçları kullanılmıştır. p=0.000 olduğundan cinsiyet arasında anlamlı fark vardır.

Tartışmalarınız genellikle nasıl başlar? Sorusuna erkekler %41,8 ve kızlar %63,2 oranında genellikle önce ben başlatırım yanıtını vermişlerdir. Ki kare analizinde minimum teorik değer 1.96 yani 5'den küçük olduğundan Fisher Kesin Ki Kare Analizi sonuçları kullanılmıştır. p=0.000 olduğundan Cinsiyet arasında anlamlı fark vardır.

Tablo 4: Flört İlişkisinde Tartışmaya Başlama Nedeni ile Cinsiyet Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

Cinsiyet	Tartışmalarınız genellikle nasıl başlar?			Toplam	
	Genellikle önce ben başlatırım	Genellikle önce o başlatır	Duruma göre değişir		
Erkek	Frekans	41	56	1	98
	% Oran	41.8	57.2	1.0	%100
Kız	Frekans	191	104	7	302
	% Oran	63.2	34.4	2.3	%100
TOPLAM	Frekans	232	160	8	400
	% Oran	58.0	40.0	2.0	%100

p=0.000

Tablo 5: Çocukluk Çağında Anne Babanın Tutumu ile Cinsiyet Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

Cinsiyet	Siz çocukken anne veya babanız size ya da kardeşinize azarlama tokat atma vurma ve bazı özgürlüklerinizi kısıtlama gibi davranışlar uyguladılar mı?			Toplam	
	Evet	Hayır	Hatırlamıyorum		
Erkek	Frekans	56	39	21	116
	% Oran	48.3	33.6	18.1	%100
Kız	Frekans	157	215	43	415
	% Oran	37.8	51.8	10.4	%100
Toplam	Frekans	213	254	64	531
	% Oran	40.1	47.8	12.1	%100

p=0.001

Siz çocukken anne veya babanız size ya da kardeşinize azarlama tokat atma vurma ve bazı özgürlüklerinizi kısıtlama gibi davranışlar uyguladılar mı? Sorusuna verilen cevaplarda cinsiyet arasında anlamlı fark vardır. P=0.001

Fiziksel şiddete dönüşen bir tartışma deneyimi yaşadığınız tartışma nasıl başlamıştı? Sorusuna 29 erkek ve 47 kız cevap vermiştir. 11 erkek benim söylenmeme, isteklerime ve kızgınlığıma karşılık bana vurur cevabını vermiştir ve oranı %37.9'dur. %27.6 ikinci sırada başka bir şeye kızdığı için acısını benden çıkarır yer almaktadır. 16 kız istemediği şeyleri yaptığım yada istemediği şekilde davrandığım için bana vurur cevabını vermiştir ve oranı %34'tür. %31.9 ikinci sırada başka bir şeye kızdığı için acısını benden çıkarır yer almaktadır. Üçüncü sırada ise erkeklerde %10.3 kızlarda %10.6 oranında istediği şekilde davranmadığım için bana vurur yanıtı yer almaktadır. Anlamlı fark yoktur (p<0.05).

Şu andaki veya geçmişteki flört ilişkinizde hiç şiddet ya da taciz sonucu yaralandınız mı? Sorusuna erkeklerin % 96.3'ü, kızların % 97'si hayır cevabını vermiştir. 4 erkek 10 kız evet cevabını vermiştir. Anlamlı fark yoktur (p>0.05).

Evet cevabını veren 14 öğrencinin yaralandığınız hangi tür yaralanmalardı?, Yaralarınız için tıbbi yardım almanız gerekti mi?, Hastanede yatmak zorunda kaldınız mı?, Bilincinizi kaybettiniz mi? Karşı cinsiyetle bir araya gelmekten korktunuz mu?, Şiddet niteliğinde davranışları ondan ayrıldıktan sonra da devam etti mi?, Başınıza geleni kime anlattınız? , Adli makama başvurduunuz mu?, Doktorlar size yaşadıklarınız hakkında sorular sorsa cevap verir miydiniz? Sorularına verilen cevaplarla cinsiyet arasında anlamlı fark yoktur.(p>0.05).

Tablo 6: Flört İlişkilerinde Yaşanan Şiddette Bireylerin Konuşabildikleri Kişiler İle Cinsiyet Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

Cinsiyet		Flört ilişkinizde şiddet, geçimsizlik veya kavgalar gibi konuları konuşabileceğiniz görevli kişi;			Toplam
		Erkek olmalı	Kadın olmalı	Cinsiyeti fark etmez	
Erkek	Frekans	12	16	74	102
	% Oran	11.8	15.7	72.5	%100
Kız	Frekans	17	140	171	328
	% Oran	5.2	42.7	52.1	%100
Toplam	Frekans	29	156	245	430
	% Oran	6.7	36.3	57.0	%100

p=0.000

Flört ilişkinizde şiddet, geçimsizlik veya kavgalar gibi konuları konuşacağımız görevli kişi ile cinsiyet arasında anlamlı fark vardır.

Tablo 7: Flört İlişkilerinde Tartışmayı Başlatan Kişi İle Cinsiyet Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

Cinsiyet		Tartışmalarınız genellikle nasıl başlar?			Toplam
		Genellikle önce ben başlatırım	Genellikle önce o başlatır	Duruma göre değişir	
Erkek	Frekans	41	58	1	100
	% Oran	41.0	58.0	1.0	%100
Kız	Frekans	191	102	7	300
	% Oran	63.7	34.0	2.3	%100
Toplam	Frekans	232	160	8	400
	% Oran	58.0	40.0	2.0	%100

p=0.000

Flört ilişkinizde tartışmayı başlatan ile cinsiyet arasında anlamlı fark vardır.

Tablo 8: Flört İlişkisinde Şiddette Maruz Kalma ile Cinsiyet Arasındaki İlişkinin Değerlendirilmesi

Cinsiyet		İlişkinizde Şiddete Maruz Kaldınız mı?		Toplam
		Evet	Hayır	
Erkek	Frekans	10	92	102
	% Oran	9.8	90.2	%100
Kız	Frekans	14	309	323
	% Oran	4.3	95.7	%100
Toplam	Frekans	24	401	425
	% Oran	5.6	94.4	%100

p=0.037

Flört ilişkisinde şiddete maruz kalma ile cinsiyet arasında anlamlı fark vardır. Ancak flört ilişkisinde şiddete başvurma durumu ile cinsiyet arasında anlamlı fark yoktur.

Tablo 9: Flört İlişkilerinde Bireylerin Partnerlerinden Şiddet Görme ya da Partnerlerine Şiddet Uygulama Durumlarının Değerlendirilmesi

	<u>Partneriniz Size Uyguladı mı?</u>				<u>Siz Partnerinize Uyguladınız mı?</u>			
	<u>Önceki İlişkilerde</u>		<u>Şimdiki İlişkinizde</u>		<u>Önceki İlişkilerde</u>		<u>Şimdiki İlişkinizde</u>	
E: Evet, H: Hayır	E	H	E	H	E	H	E	H
1.Acıtmak amacıyla saç çekmek	n 41	28	21	22	33	26	25	22
	% 12.7	87.3	8.6	91.4	11.2	88.8	10.2	89.8
2.Acıtmak amacıyla çimdiklemek	n 57	26	43	19	52	24	49	19
	% 17.8	82.2	17.7	81.9	17.8	82.2	19.9	80.1
3.Tırmalamak	n 18	30	7	23	18	27	11	23
	% 5.6	94.4	2.9	97.1	6.1	93.9	4.5	95.5
4.Tokat atmak,	n 24	29	16	22	31	26	24	22
	% 7.6	92.4	6.6	93.4	10.6	89.4	9.8	90.2
5.Kolunu, parmaklarını bükme	n 38	28	27	21	31	26	24	22
	% 11.9	88.1	11.1	88.9	10.7	89.3	9.7	90.3
6.İtip kakmak	n 17	30	10	23	17	27	10	23
	% 5.3	94.7	4.1	95.9	5.8	94.2	4.0	96.0
7.Duvara çarptırmak	n 9	31	5	23	6	28	7	24
	% 2.8	97.2	2.1	97.8	2.0	98.7	2.8	97.2
8.Tekmelemek	n 14	30	5	23	7	28	8	23
	% 14.7	85.3	3.5	96.5	5.0	95.0	3.2	96.8

	%	4.4	95.6	2.1	97.9	2.4	97.6	3.2	96.8
9. Isırmak	n	31	28	19	22	19	27	21	22
	%	9.7	90.3	7.8	92.2	6.5	93.5	8.6	91.4
10. Boğmaya çalışmak	n	9	31	4	23	7	28	10	23
	%	2.8	97.2	1.6	98.4	2.4	97.6	4.0	96.0
11. Üzerine cisim fırlatmak	n	22	29	8	23	27	26	18	22
	%	6.9	93.1	3.3	96.7	9.2	90.8	7.3	92.7
12. Cisimlerle vurmak	n	17	30	8	23	19	27	11	23
	%	5.3	94.7	3.3	96.7	6.5	93.5	4.5	95.5
13. Vücudunu sıcak cisim ya da sıvılarla yakmak	n	6	31	5	23	7	28	5	24
	%	1.9	98.5	2.1	97.8	2.4	97.5	2.0	98.1
14. Odadan, evden, arabadan atmak, inmeye zorlamak	n	11	30	5	23	10	28	10	23
	%	3.4	96.9	2.1	97.8	3.4	96.3	4.0	96.7
15. Alay etmek	n	35	28	15	22	25	26	22	22
	%	11.0	89.4	6.2	93.8	8.6	91.4	8.9	91.1
16. Küçümsemek	n	28	29	8	23	10	28	7	24
	%	8.8	91.2	3.3	96.5	3.4	96.1	2.8	97.1
17. Aşağılamak	n	17	30	9	23	10	28	7	24
	%	5.3	94.2	3.7	96.4	3.4	96.1	2.8	97.1
18. Azarlamak	n	73	24	45	19	65	22	46	20
	%	22.8	77.2	18.6	81.4	22.3	77.7	18.6	81.4
19. İstemediğiniz halde lakap/İsim takmak	n	39	28	26	21	27	26	23	22
	%								

	%	12.2	87.8	10.7	89.3	9.2	90.8	9.3	90.7
20.Kendinizi kötü hissetmenizi sağlayacak kasti davranışlar yapmak	n	55	26	23	22	24	26	16	23
21.Başkalarının, arkadaşlarınızın yanında küçük düşürücü söz ve davranışlarda bulunmak	%	17.2	82.8	9.5	90.5	8.2	91.8	6.5	93.5
22.Hakaret etmek	n	25	29	10	23	8	28	5	24
	%	7.8	92.2	4.1	95.9	2.7	97.3	2.0	98.0
23.Dövmekle tehdit etmek	n	35	28	19	22	24	26	19	22
	%	10.9	89.1	7.8	92.2	8.2	91.8	7.7	92.3
24.Bıçak, silah ile korkutmak	n	15	30	9	23	7	28	6	24
	%	4.7	95.3	3.7	96.3	2.4	97.6	2.4	97.6
	n	9	31	4	23	6	28	1	24
	%	2.8	97.1	1.7	98.3	2.1	97.9	0.4	99.6

Tablo 9 un devamı: Flört İlişkilerinde Bireylerin Partnerlerinden Şiddet Görme ya da Partnerlerine Şiddet Uygulama Durumlarının Değerlendirilmesi

25.Önem verdiği birine zarar vereceğini söyleyerek tehdit etmek	n	11	30	4	23	3	28	1	24
	%	3.4	96.8	1.7	98.3	1.0	99.0	0.4	99.6
26.Arkadaşlarınızla görüşmenizi engellemek	n	75	24	42	19	39	25	31	21
	%	23.6	76.4	17.8	82.2	13.5	86.5	12.7	87.3
27.Bıçak, silah ile korkutmak	n	4	31	4	23	5	28	2	24
	%	1.3	98.7	1.7	98.3	1.7	98.3	0.8	99.2
28.Kendini ifade etmeyi engellemek	n	29	29	10	23	14	27	10	23
	%	9.1	90.9	4.1	95.9	4.8	95.2	4.0	96.0

29.Önemli kararlarda fikir almamak	n	44	27	19	22	28	26	14	23
	%	13.	86.	7.9	92.	9.7	90.	5.6	94.
		9	1		1		3		4
30. Sesini yükselterek konuşmak	n	11	20	80	16	96	19	77	17
	%	35.	64.	32.	67.	33.	66.	30.	69.
		3	6	9	3	2	3	9	2
31.Bağırarak	n	10	21	69	17	89	19	68	18
	%	33.	66.	28.	71.	31.	69.	27.	72.
		5	2	4	4	0	8	4	0
32.Sürekli nerede olduğunuzu ve ne yaptığınızı bilmek istemek	n	14	17	11	12	10	18	11	13
	%	45.	54.	48.	51.	37.	62.	45.	54.
		5	5	6	4	3	7	6	4
33.Kendi cinsiyetinden başka biriyle (erkek/kızla) konuştuğunda sinirlenmek	n	13	17	11	13	10	17	10	14
	%	43.	56.	46.	53.	37.	62.	42.	57.
		7	9	5	0	8	9	5	4
34.Aşırı derecede kıskanmak	n	13	18	95	15	92	19	92	15
	%	42.	57.	38.	61.	31.	68.	36.	63.
		6	4	8	2	9	1	9	1
35.Sadakatsizlikle suçlamak	n	54	26	14	22	33	25	13	23
	%	16.	83.	5.8	94.	11.	88.	5.3	94.
		9	1		2	4	6		7
36.Aldatmak	n	53	26	11	23	18	27	14	23
	%	16.	83.	4.5	95.	6.2	93.	5.7	94.
		7	3		5		8		3

Tablo 9 incelendiğinde flört yaşamış olan öğrencilerin, partnerlerinden gördükleri ve partnerlerine uyguladıkları şiddet davranışları genellikle aynıdır ve öğrencilerin yüksek oranda şiddet gördükleri ve şiddet uyguladıkları konular sırasıyla; 'sürekli nerede olduğunu ve ne yaptığını bilmek isteme', kendi cinsiyetinden başka biriyle konuştuğunda sinirlenme', 'aşırı derecede kıskanma', 'sesini yükselterek konuşma' ve 'bağırarak' gibi eylemler olduğu tespit edilmiştir.

Tartışma

Araştırmanın yapıldığı öğrenci grubu geleceğin sağlık çalışanları olması sebebiyle, toplumda diğer bireylere de rol model olma özellikleri bulunmaktadır. Öğrencilerin şiddet konusunda bilgilendirilmesi, şiddet algısının kazandırılması; hizmet verecekleri kişilerin de aynı olaylar karşısında alacakları tavır ve

davranışları olumlu yönde şekillendirecektir. Bu bağlamda araştırmanın yapıldığı dönem, bireylerin gelişimleri açısından önemli bir süreçtir. Bu gelişimsel dönemde bireylerin yaşayacağı olumsuz durumlar bireyleri derinden sarsacak ve yaşadıkları olaylar gelecek yaşantılarını etkileyebilecektir. Flört şiddetinin çoğunlukla gençlik döneminde yaşanmış olması, bireylerin yetişkin dönemde göstereceği şiddetin en belirleyicisi olabileğinden önemli bir halk sağlığı sorunu olarak ele alınmalıdır. Ülkemizde flört şiddeti konusunda ulaşılabilen yapılmış çalışmalar sınırlıdır. Flört şiddeti ile ilgili Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksek Okullarında yapılan çok fazla çalışma olmadığı için çalışmamız Sağlık Yüksek Okullarında ve diğer okullarda yapılmış olan çalışma sonuçlarıyla karşılaştırılacaktır.

Flört şiddeti uzun zaman göz ardı edilmiş, son yirmi yılda dikkat çekmeye başlamıştır. Gençler ve ergenler için daha büyük bir sorundur. Ergenlik döneminin erken evrelerinde başlar (Jackson, 1999).

Araştırma kapsamındaki öğrencilerin %71.4'ü 18-20 yaş aralığında bulunmaktadır. Henüz gençlik döneminde oldukları için ilişkilerinde flört şiddeti konusunda yeterli deneyime sahip değillerdir. Ayrıca şiddet algısı henüz oluşmadığından yaşadıklarının şiddet olduğunun bilincinde olmayabilirler. Şiddet yaşadığını belirten 14 katılımcıdan 10'u kız (%71.4), 4'ü erkek öğrencidir (%28.6). Türkiye'de hemşirelik yüksek okulları 1. ve 4. sınıflarında benzer yaş gruplarında yapılmış olan çalışmaya göre; kız öğrencilerin %28.6'sının flört ilişkilerinde şiddete maruz kaldığı belirlenmiştir (Aslan vd, 2008). Yurt dışında yapılmış olan benzer çalışmalarda; İran'da bu oran %94.6, Tanzanya'da %91.3, Güney Afrika'da %82.0, Yunanistan'da %57.5, Hong Kong'da %55.2'dir (Straus, 2008). Yapılan literatür taramalarında bazı bilgilerde farklılıklar görülmektedir. Çalışmaların bazılarında kadın ve erkeğin eşit düzeyde şiddet uyguladıkları, bazılarında ise erkeklerin daha fazla şiddete maruz kaldığı bildirilmektedir (Schiff ve Zeira, 2005; Leary vd, 2008; Foshee, 1996). Kadınların fiziksel şiddete erkeklerden daha fazla maruz kaldığı yönünde çalışmamızla benzerlik gösteren araştırmalarda mevcuttur (Leary vd, 2008; Rivera-Rivera vd, 2007; Ayrancı vd, 2002).

Şiddet mağduru olan 14 kişinin yaşadıkları durumla ilgili olarak hiçbir adli kuruma başvurmadıkları belirtilmiştir. Adli kuruma başvurmama nedenleri olarak, yaşadıkları olayın ciddiyetinin farkında olmamaları, başvuru sonucunda karşı taraftan daha fazla zarar görülebileceği düşüncesi ya da elde edilecek sonucun başvuru yapmaya değmeyeceğinin düşünülmesi olabilir. Hatipoğlu'nun çalışması çalışmamızı destekler niteliktedir (Hatipoğlu, 2010). Yapılan literatür taraması sonucunda flört ilişkilerinde kadınların çoğunun erkeklere oranla şiddet yaşadıkları sonra şikayetçi olmadıkları bildirilmektedir (Ashley ve Foshee, 2005).

Flört ilişkisinde şiddete maruz kaldığını belirten 24 kişiden, 10'u erkek (%9.8), (%4.3) 14'ü kız öğrencidir (n:425). Aralarında anlamlı fark bulunmuştur. P=0.037

Çalışmamızda flört ilişkilerinde şiddete maruz kaldığını belirten kişilerin her iki cinsten de olduğu saptanmıştır. Ancak erkek öğrencilerin şiddet mağduru olma oranı anlamlı bulunmuştur.

Flört ilişkisinde şiddete başvurduğunu belirten 25 kişiden 7'si erkek, 18'i kız öğrencidir (%12.5). Bu durumda çalışmamız sonucuna göre kız öğrencilerin kendilerini korumak için ilişkilerinde partnerine daha fazla şiddet uygulama girişiminde bulunduğu düşünülebilir. Literatürde, daha çok erkeklerin kontrol edici davranışlara yöneldikleri; kadınların, duygusal yönden uğradıkları yaralanmaları gidermek için şiddet uyguladıkları bildirilmektedir (Foltz, 2006). Aslan ve arkadaşlarının yapmış olduğu çalışmada flört ilişkilerinde şiddet uygulama %18.4 olarak belirlenmiştir (Aslan vd, 2008).

Çalışmamızda şiddet ve taciz sonucu yaralanan ve tıbbi yardım alan 5 kişi vücudunda morlukların oluştuğunu, 3 kişinin tıbbi yardım aldığını belirtmiş olup, şiddete maruz kalan kişilerden 2'si bu sebepten hastanede yatmış ve 2 kişi şiddet sonucunda baygınlık geçirmiştir. Şiddet sonucunda yaralanan ve tıbbi yardım alan kişilerin kadın olduğu tespit edilmiştir. Çalışmamız sonucunda kadınların fiziksel şiddete maruz kalma oranı erkeklerden daha fazla olduğu tespit edilmiştir. Çalışmamızdan farklı olarak yapılmış bir araştırma sonucuna göre; fiziksel şiddet sonrasında hastanede yatmak zorunda kalan, 5 dakikadan uzun süren bilinç kaybı yaşayan 3 kişinin de erkek olduğu bildirilmiştir (Hatipoğlu, 2010). Jackson ve Ashley de sözel şiddete uğramada kadınların, fiziksel şiddete uğramada erkeklerin oranının yüksekliğinden bahsetmektedir (Jakson ve Ashley, 2005).

Flört ilişkisi yaşayanların en sık tartışma sebebinin kıskançlık olduğu belirlenmiştir. Diğer sebepler ise; istediği şekilde davranmamak, istemediği şeyleri yapmak yada istemediği şekilde davranmak gibi kontrol edici davranışların izlediği tespit edilmiştir. Çalışmamız Hatipoğlu'nun çalışmasıyla benzerlik göstermektedir. Bulgularımız literatürle uyumludur. Literatürde, kontrol edici davranışlar daha çok ilişkinin başında ve güven duygusunun daha az olduğu ilişkilerde söz konusudur. İlerleyen dönemde ilişkinin başarısı önem kazanır, daha az başarılı ilişkilerde ve iletişimin az olduğu ilişkilerde, kontrol edici davranış ve kıskançlık daha yoğun yaşanır (Foltz, 2006).

Tartışmayı kimin başlattığı sorulduğunda soruya cevap veren 98 erkek öğrenciden 41'i, cevap veren 302 kız öğrenciden 191'i tartışmayı genellikle kendisinin başlattığını belirtmiştir. Çalışmamızda cinsiyet arasında anlamlı fark bulunmuştur.

Tartışma yaşandığında bunun fiziksel şiddete dönüşmesi halinde kadınların mağdur olduğu belirlenmiştir. Bulgularımız; Kadınların daha fazla fiziksel şiddet mağduru oldukları yönünde görüş bildiren çalışmalarla uyumludur (Hatipoğlu, 2010; Schiff ve Zeira, 2005; Rivera-Rivera vd, 2007; , Munoz-Rivas vd, 2007). Erkekler daha çok duygusal şiddet mağduru, kadınlar fiziksel şiddet mağdurudur (Schiff ve Zeira, 2005).

Araştırmamızda katılımcılar flört ilişkilerinde yaşadıkları şiddeti çoğunlukla arkadaşlarıyla (%57.1) (n:14) paylaştığını; yalnızca 1 kişinin sağlık görevlilerinden yardım aldığı belirlenmiştir. Çalışmamız Hatipoğlu'nun yapmış olduğu çalışma ile benzerlik göstermektedir (Hatipoğlu, 2010). Ayrıca çalışmamızda gençlerin yaşadıkları şiddeti hiç kimseye söyleyemediği (n:4), yalnızca şiddet yaşayan kişilerden 1'inin anne-babasına, açıkladığı belirtilmiştir. Birçok yapılmış çalışmalarda göstermektedir ki gençlerin yaşadıkları flört şiddetini yetişkinlere açıkladıklarında, ilişkilerinin bitirilmesi yönünde öneri

gelmesi nedeniyle; gençler yetişkinlerden yardım talep etmemektedirler (Ashley ve Foshee, 2005; Weisz vd, 2007).

Katılımcıların birçoğu yaşadıkları şiddeti doktor sorduğunda anlatabileceğini, bir kısmı bu konuda kararsızlık yaşadığını ifade etmiştir. Çalışmamızın sağlık okulunda yapılmış olması, öğrencilerimizin çoğunluğunun sağlık meslek lisesinden gelmiş olması, bu soruya verilen cevapları olumlu yönde etkilemiş olabileceği düşünülmektedir. Literatür sonucuyla çalışmamız sonucu çelişmektedir (Hatipoğlu, 2010). Ayrıca flört ilişkisinde yaşadığı şiddet, kavga gibi konuları anlatabileceği kişinin kadın yada erkek olmasının önemli olmadığını belirtmiş olmaları, şiddet mağduru kişilerin bu konuyu gizli tutmak istemedikleri, yaşadıkları olayı anlatarak yardım talebinde bulunabilecekleri kanısına varabiliriz. Konu hakkında daha başka araştırmalara gereksinim vardır.

Literatürde en fazla şiddete maruz kalanların kırsal kesimde yaşayanlar olduğu bildirilmektedir (Hatipoğlu, 2010; Rivera-Rivera vd, 2007). Çalışmamızda Büyükşehirde ya da kırsal kesimde yetişenlerin şiddete maruz kalma ya da şiddet uygulama açısından aralarında anlamlı fark bulunamamıştır. Verilerimiz literatürle çelişmektedir.

Çalışmamızda 'sürekli nerede olduğunu ve ne yaptığını bilmek isteme', kendi cinsiyetinden başka biriyle konuştuğunda sinirlenme', 'aşırı derecede kıskanma', 'sesini yükselterek konuşma' ve 'bağırarak' gibi eylemlerin flört ilişkilerinde daha yoğun yaşandığı görülmüştür. Bizim çalışmamızda çıkan sonuçlarla paralellik gösteren çalışmalar olmakla beraber (Aslan vd, 2008), çalışmamızda flört ilişkilerinde daha az görülen durumların (duvara çarpırtmak, tekmelemek, vücudunu sıcak su veya cisimlerle yakmak, tehdit etmek gibi) daha yüksek oranda görüldüğü çalışmalarda mevcuttur (Hatipoğlu, 2010)

Sonuç

Adölesanlar ve gençler arasında görülen flört şiddeti, nedenleri, yaşanma şekli ve sonuçları bağlamında değerlendirildiğinde diğer şiddet türlerinden farklılaşmaktadır. Bunun bir nedeni, bu grubun yaşamsal değerlerinin yeni oluşuyor olması nedeni ile yaşadıkları şiddetin farkında olmamalarıdır. Bir diğeri, yaşadıkları şiddetle nasıl başa çıkacaklarının bilincinde olmamaları, ilişki içinde oldukları kişiye olan sevgilerinden ötürü yaşadıkları şiddeti göremiyor olabilmeleridir. Bu nedenle hem şiddet görebilen hem de şiddet uygulayabilen bu yaş gruplarının şiddet konusunda, özellikle de flört ilişkilerinde şiddet konusunda bilinçlendirilmesi önem taşımaktadır. Toplumsal cinsiyet rollerinin şiddet uygulamada ve şiddeti kabullenmede rol oynadığı gerçeği unutulmadan, özellikle kadına yönelik şiddet olarak görülen flört şiddetinde bu noktaya özen gösterilmeli, olaylar toplumsal cinsiyet bakış açısı ile irdelenmelidir.

Yapılan son araştırmalar göstermektedir ki flört ilişkilerinde şiddet prevalansı adölesanlar arasında %9 ile %40 arasında değişmektedir. Flört şiddetinin fiziksel, psikolojik ve sosyal sonuçları, bu dönemde yaşanan şiddetin daha sonraki ilişkilere de etki edecek olduğu düşünüldüğünde bu konunun çok daha derinlemesine ele alınması gerektiği, flört şiddetinin önlenmesi ve ortadan kaldırılması için çaba sarf edilmesi gerektiği sonucu açıkça ortaya çıkmaktadır. Bu da ancak bilinç yükseltme ile olanaklı olacaktır. Şiddet kavramı içinde flört

şiddetine daha geniş yer verilmesi, kişilerin küçük yaşlardan başlayarak bu konuya karşı duyarlı olarak eğitilmeleri ve bilinçlendirilmeleri büyük önem taşımaktadır.

Araştırmamızda öğrenciler % 4 civarında flört şiddetine maruz kaldıklarını ifade etmişlerdir. Bu oran önceki araştırmalara göre oldukça düşük bir oran olup, şiddet algısında bir farklılık olabileceği düşünülmektedir. Zira şiddet gördüğünü belirten kişi sayısı 14 olmakla beraber, 75 kişi değişik türde fiziksel şiddet seçeneklerini işaretlemiştir. Bir sonraki araştırmada duygusal, fiziksel ve cinsel şiddete ilişkin algılarının ortaya konulması araştırma grubu üzerinde gerçek şiddet verilerine ulaşılmasını sağlayacaktır.

Öğrencilerin flört şiddetine maruz kaldıklarının farkında ve bilincinde olmadıkları düşünülmektedir. Bunun nedeni olarak ailelerinin gelir ve eğitim seviyelerinin çok düşük olması ve %50 civarında gencin çocukluk döneminde aile içi şiddete maruz kalması olarak düşünülmektedir.

Bütün bu gerekçelerden dolayı bu araştırmada;

- Kilis 7 Aralık Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu'nda okuyan öğrencilerin flört şiddetine maruz kalma durumlarının araştırılması,

-Önlisans programı bulunan üniversitelerde bu tür çalışmaların artırılması açısından ışık tutması,

-Aydın bireyler yetiştirmeyi hedefleyen üniversitelerde öğrencilerin flört şiddeti konusundaki görüşlerini ortaya çıkarması bakımından anlamlı olacaktır.

KAYNAKÇA

Ackarda DM, Neumark-Sztainer D.(2002). Date violence and date rape among adolescents: associations with disordered eating behaviors and psychological health. *Child Abuse & Neglect*, 26:455-473.

Angela R. Gover. (2004). Risky lifestyles and dating violence: A theoretical test of violent victimization. *Journal of Criminal Justice* 32 :171- 180.
Ashley OS, Foshee VA.(2005). Adolescent help-seeking for dating violence: prevalence, sociodemographic correlates, and sources of help. *Journal of Adolescent Health*, 36:25-31.

Aslan D, Vefikuluçay D, Zeyneloğlu S, Erdost T, Temel F.(2008). Ankara'da İki Hemşirelik Yüksekokulunun Birinci ve Dördüncü Sınıflarında Okuyan Öğrencilerinin Flört Şiddetine Maruz Kalma, Flört İlişkilerinde Şiddet Uygulama Durumlarının Saptanması Araştırması, Teknik Rapor, Kadın Sorunları Araştırma ve Uygulama Merkezi.

Ayrancı Ü.,Yenilmez Ç.,Günay Y.,Kaptanoğlu C., Çeşitli sağlık kurumlarında ve sağlık meslek gruplarında şiddete uğrama sıklığı. *Anadolu Psikiyatri Dergisi*, 3:147-154,2002

Foltz AM. (2006). Gender and dating violence. Master of Arts. Master Thesis. Faculty of the Graduate School of the University of Maryland, Department of Criminology and Criminal Justice.

Foshee VA. (1996). Gender differences in adolescent dating abuse prevalence, types and injuries. *Health Education Research Theory & Practice*, 11(3): 275-286.

- Güler N, Tel H, Özkan Tuncay F. (2005). Kadının Aile İçinde Yaşanan Şiddete Bakışı. C. Ü. Tıp Fakültesi Dergisi 27 (2): 51 – 56.
- (2010). Başkent Üniversitesi Öğrencilerinde Flört Şiddeti Prevalansı Anketi, Uzmanlık Tezi.
- Jakson M, Ashley D. (2005). Physical and psychological violence in Jamaica's health sector. Rev Panam Salud Publica.18(2):114-21.
- Jackson SM. (1999). Issues in the dating violence research: a review of the literature. Aggression and Violent Behavior. 4(2):233–247.
- Kocacık F. Şiddet Olgusu Üzerine. C.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi, 2(1):1-7.
- Leary K, Slep AS, Avery-Leaf S, Cascardi M. (2008). Gender differences in dating aggression among multiethnic high school students.. Journal of Adolescent Health, 42:473–479.
- Makepeace, J.(1981). Courtship Violence Among College Students. Family Relations, 30: 97–102.
- Makepeace, J. M. (1983). Life Events Stress and Courtship Violence. Family Relations, 32: 101-109.
- Makepeace, J. (1987). Social Factors and Victim Offender Differences in Courtship Violence. Family Relations, 36:87-91.
- Muñoz-Rivas M, J. Graña, K. O'Leary, M. González. (2007). Aggression in adolescent dating relationships: prevalence, justification, and health consequences. Journal of Adolescent Health, 40: 298–304.
- Rivera-Rivera L et all. Prevalence and correlates of adolescent dating violence: Baseline study of a cohort of 7960 male and female Mexican public school students Preventive Medicine, 44: 477–484, 2007.
- Schiff M, Zeira A. (2005). Dating violence and sexual risk behaviors in a sample of at-risk Israeli youth. Child Abuse & Neglect, 29:1249–1263.
- Straus MA. (2008). Dominance and symmetry in partner violence by male and female university students in 32 nations. Children and Youth Services Review, 30:252–275.
- Ünsal, A. (1996). Genişletilmiş Bir Şiddet Tipolojisi. Cogito. Sayı 6-7. Kış-Bahar. s.29-36.
- Weisz AN, Tolman RM, Callahan MR, Saunders DG, Black BM. (2007). Informal helpers' responses when adolescents tell them about dating violence or romantic relationship problems. Journal of Adolescence, 30:853–868.
- Wekerle C, Wolfe DA. (1999). Dating violence in mid-adolescence: theory, significance, and emerging prevention initiatives. Clinical Psychology Review 19(4) : 435–456.

BAĞLANMA STİLLERİNİN İLETİŞİM BECERİLERİNE ETKİSİNİ ARAŞTIRMA

Tamer KILIÇ¹

Melis KÜMBETLİOĞLU²

ÖZET

Bağlanma ve iletişim kavramları hakkında yapılan araştırmalar incelendiğinde; bağlanma stillerinin iletişim becerileri üzerinde önemli bir etkisi olduğu görülmektedir. Bu çalışmada; ilgili literatür taraması ışığında, bağlanma ve iletişim becerisi kavramları ayrı ayrı incelendikten sonra, erken çocukluk döneminde gelişen bağlanma stillerinin yetişkinlik dönemindeki sosyal ilişkiler üzerinde başrol üstlenen iletişim becerilerini nasıl etkilediği ortaya konulmaktadır. Çalışma sonucunda; güvensiz bağlanma stili geliştirmiş bireylere göre güvenli bağlanma stiline sahip bireylerin daha sağlıklı ve etkin iletişim becerilerine sahip oldukları görülmüştür. Bu durumun hem bireysel hem de örgütsel anlamda sosyal ilişkilerde çok önemli bir rol oynadığına dikkat çekilmekte, ayrıca güvensiz bağlanma stiline sahip bireylere etkin iletişim becerileri kazandırmak amacıyla programlar düzenlenmesi gerektiği vurgulanmaktadır.

Anahtar kelimeler: Bağlanma Stilleri, İletişim Becerisi, Güvenli Bağlanma, Güvensiz Bağlanma

THE STUDY ABOUT THE INFLUENCE OF ATTACHMENT STYLES ON COMMUNICATION SKILLS

ABSTRACT

In accordance with the studies about attachment and communication theories, attachment styles have an important effect on communication skills. In this study, first of all attachment and communication theories were examined separately in the light of related literature review. This study reveals how attachment styles developing in early childhood period affect communication skills having a leading role on social relations in adulthood period. At the end of the study, in comparison with individuals developing insecure attachment style, individuals with secure attachment styles have more healthy and effective communication skills. This paper emphasizes that attachment styles of employees play a crucial role in social relations in terms of both individual and organizational level. It is also emphasized that preparation and implementation of training and education programs for individuals with insecure attachment styles to make them gain effective communication skills are necessary.

Key words: Attachment Styles, Communication Skill, Secure Attachment, Insecure Attachment

¹ Dr., Çukurova Üniversitesi, İ.İ.B.F., tamerkilig@yahoo.com

² Arş.Gör., mlshoneybee@gmail.com

1. Giriş

İletişim sosyal ilişkilerimizde başrol oynamaktadır. Günlük hayatta aile, arkadaş vb. yakın çevremizdeki insanlarla, iş hayatında ise işgören, işveren veya iş arkadaşlarımızla olan ilişkilerimiz kişiler arası, grup ve örgütsel iletişim şeklinde oluşur ve gelişir. Etkin ve sağlıklı iletişim kurabildiğimiz sürece sosyal ilişkilerimiz olumlu şekilde ilerler, aksi takdirde zarar görebilir ve ilişkilerimizde arzu edilmeyen davranışlar yaşanabilir. Pozitif anlamda sosyal ilişkilere sahip olabilmek için etkin ve sağlıklı iletişim kurmanın yollarına değinmek ve iletişim becerisini etkileyen kavramlardan söz etmek gerekir. Bu kavramlar içerisinden psikososyal gelişimimizin çekirdeği olarak görülen bağlanma kavramından bahsetmek yerinde olabilir.

Bağlanma kavramı insanların başkaları ile güçlü ve duygusal bir bağ kurma eğiliminde olduğunu ifade etmektedir (Bowlby, 1977 akt. Bartholomew ve Horowitz, 1991). Özellikle bebeklerin hayatta kalma şanslarının yüksek olması için birincil bakıcı (genellikle anne) ile duygusal bir bağ kurması gerekmektedir (Carver ve Scheier, 2012). Bağlanma kavramına ve teorisine göre, erken çocukluk dönemindeki birincil bakıcılar (anne ve baba) ile olan deneyimler aracılığıyla bebekler benlik ve başkaları hakkında bilişsel şemalar ve modeller geliştirirler. (Ziv, Oppenheim ve Sagi-Schwartz, 2004).

Bağlanma konusundaki araştırmalara göre; bilişsel şema ve farklı bağlanma stillerinin oluşmasına yol açan önemli bağlanma figürleri, özellikle anne ile erken çocukluk dönemindeki deneyimlerin içselleştirilmesi sonucunda bebeklik döneminde gelişen benlik, başkaları hakkındaki bilişsel modeller ve bağlanma stilleri hayat boyu sürmektedir. Konu hakkında yapılan anketlere ve araştırmalara göre; bebek veya çocuk ile anne-baba arasındaki bağlanma, yetişkinlikteki arkadaş ve akran ilişkileri (Schneider, Atkinson ve Tardif, 2001) ile aşk, evlilik ilişkileri (Hazan ve Shaver, 1987) gibi sosyal ilişkilerde başrol oynamaktadır. Dolayısıyla, bağlanma kavramının sosyal ilişkileri önemli derecede etkilediği görülmektedir.

Sosyal ilişkiler kapsamında iletişim ilk olarak birincil bakıcı olan önemli bağlanma figürü ile başlar ve gelişir. Bu nedenle, erken çocukluk döneminde gelişen bağlanmanın yetişkinlikteki sosyal iletişim ve etkileşimi kapsayan iletişim becerilerimiz üzerinde ve dolayısıyla sosyal ilişkilerimizde önemli bir rol oynadığı söylenebilir (Tokmak, Turgut ve Öktem, 2013, s. 86).

Bu çalışmanın amacı, bağlanma stillerinin iletişim becerileri üzerinde oynadığı rolü ortaya koymaktır. Bir başka deyişle, güvensiz bağlanma stiline sahip bireylerin aksine, güvenli bağlanma stiline sahip bireylerin daha etkin ve sağlıklı iletişim becerilerini geliştirdiğini; böylelikle kişiler arası, grup ve örgütsel iletişim şekillerinin yer aldığı sosyal ilişkilerde daha olumlu ve arzu edilen davranışlar sergilediklerini ortaya çıkarmaktır. Çalışma sonunda ayrıca bağlanma stillerinin iletişim becerilerini önemli derecede etkilediğine dair bir farkındalık yaratmak ve bu vesile ile güvensiz bağlanma stiline sahip bireylere daha etkin, yeterli ve sağlıklı iletişim becerileri kazandırmak amacıyla seminerler ve programlar düzenlenmesi gerektiğine dikkat çekmek hedeflenmiştir.

Çalışmada, bağlanma ve iletişim becerisi kavramları arasındaki ilişkiyi, hem bireysel hem de örgütsel etkileri bakımından açıklayabilmek için öncelikle, bağlanma ve iletişim becerisi kavramları, son olarak da bağlanmanın iletişim becerisi üzerindeki bireysel ve örgütsel rolleri incelenerek genel bir değerlendirme yapılmaktadır.

2. Bağlanma Kavramı

Bağlanma Kavramı ve Teorisine (*Attachment Theory*) göre, yeni doğan bebekler ile onların önemli figürleri arasında kurulan güçlü duygusal bağlar vardır (Bowlby, 1977 akt. Bartholomew ve Horowitz, 1991). Bağlanma; bebekler ve onların birincil bakıcıları (özellikle anneler) arasındaki duygusal bağdır, bebeklerin sağlıklı gelişimi açısından önemli ve gereklidir. Çünkü ne zaman bebekler annelerine yakın olurlarsa ve anneler de bebeklerinin ihtiyaçlarına duyarlı davranırlarsa, bu durum bebeklerin hayatta kalma şanslarını, rahatlık ve güvenlik hislerini artırır (Carver ve Scheier, 2012). Ayrıca bebekler annelerinin varlığında korkusuzlar ise annelerini güven üssü (*secure base*) olarak kullanırlar. Böylece aile üyeleri veya önemli diğer kişiler ile iletişim kurarak çevreyi keşfetmeye de ilgi gösterebilirler (Hazan ve Shaver, 1987).

Bebekler ve birincil bakıcıları arasında bir ayrılma olduğu zaman, tehdit edici durumlarda önemli bağlanma figürlerine doğru yakınlık arayan bebekler, tahmin edilebilir duygusal reaksiyonlar gösterebilir (Bowlby, 1973 akt. Koleva ve Rip, 2009). Bu duygusal reaksiyonlar protesto (*protest*), umutsuzluk (*despair*) ve ayırma (*detachment*) şeklinde değerlendirilebilir. Protesto, bebeklerin ağladığı ve aktif olarak annelerini aradığı bir süreç iken, umutsuzluk, bebeklerin üzgün ve pasif davranışlar göstermesidir. Ayırma ise bebeklerin annelerinin varlığında aktif olarak çekingen, uzak ve savunmacı davranışlar sergilemesi şeklinde gözlenir (Hazan ve Shaver, 1987). Buradan da anlaşılacağı gibi, bağlanma teorisi; önemli bağlanma figürleri ile erken çocukluk döneminde edinilen deneyimlerin veya birincil bakıcıların duyarlı ve ulaşılabilir olmasının, bebeklerin gelişimleri üzerinde çok derin bir etkisi olduğunu göstermektedir.

Erken deneyimlere bağlı olarak, bebekler benlik (*self*) ve başkaları (*others*) hakkında bilişsel şemalar ve modeller (*internal working models*) geliştirme eğilimi gösterirler. Bu modeller ilişkilerin zihinsel temsili ve tasarımı (*mental representations*) olarak düşünülür. Bir başka deyişle, ne zaman birincil bakıcılar bebeklerinin hem duygusal hem de fiziksel ihtiyaçlarına duyarlı, hassas ve ulaşılabilir davranırlarsa, bebeklerin kendileri hakkındaki zihinsel tasarımları bakıma ve ilgiye değer şeklinde gelişir. Bebekler bu kapsamda başkalarını da güvenilir, duyarlı ve ulaşılabilir olarak düşünürler. Bu durum bebeklerin kendileri, benlikleri ve başkaları hakkında olumlu bir görüşe sahip olduklarına, böylelikle, birincil bakıcıları ile aralarında **güvenli bağlanmanın** varlığına işaret eder. Fakat anneler bahsedilen şekilde davranmadığında, bebekler kendileri, benlikleri ve başkaları hakkında olumsuz bir bakış geliştirme eğilimine girerler. Bu durum ise **güvensiz bağlanmanın** oluştuğunu gösterir (Ziv, Oppenheim ve Sagi-Schwartz, 2004).

Bağlanma ilişkilerinde annelerin rolünün yanısıra, babaların da çok önemli bir etkisi vardır. Çünkü bazı araştırmacılar, babaları bağlanmanın öneminde ikincil olarak algılamıştır. Bebek-baba arasındaki bağlanma (*infant-father attachment*) konusunu ele alan çalışmalar incelendiğinde; bir ayrılık yaşandığı zaman, bebeklerin babalarından ayrılmalarını protesto etme eğiliminde olduğu gözlenmiştir (Grossmann vd., 2002).

Bebeklerin duygusal gelişimlerinin asıl bölümünde annelerin yer aldığı düşünülmektedir. Annelerin bağlanma ilişkileri özellikle hayatın ilk iki yılında başrol oynamasına rağmen, babalar da çocuklarının duygusal güvenliğine katkıda bulunabilmektedirler. Babalar, bebeklerin veya çocukların keşif türündeki oyunları

sırasında hassas ve duyarlı destek sağlayabilirler. Anneler ise bebeklerinin duygusal güvenliğine katkı kapsamında sıkıntı içinde yer alan çocuklarına rahatlık sunmaktadırlar. Yapılan bu tespitler, çocukların sağlıklı, güvenli, olumlu ve daha iyi psikososyal gelişimler göstermesi için bebek-anne ve bebek-baba bağlanma kombinasyonunun düşünülmesi gerektiğini göstermektedir (Grossmann vd., 2002).

2.1. Erken Çocukluk Döneminde Bağlanma Stilleri

Bebeklerin güvenli mi yoksa güvensiz mi bağlanma stiline sahip olduğunu belirlemek için birçok yöntem kullanılmıştır. Örneğin, bebek ile baba arasındaki bağlanmayı değerlendirebilmek için araştırmacılar Ayrılma Kaygısı Testi (*Separation Anxiety Test*) ve İnteraktif Oyun Ölçeği (*The Sensitive and Challenging Interactive Play Scale –SCIP*) gibi teknikler kullanmıştır (Grossmann vd., 2002). Araştırmacılar söz konusu teknikler içerisinde, bebek-anne bağlanmasını en güvenilir ve geçerli bir şekilde değerlendiren Yabancı Durumu (*The Strange Situation*) adlı bir prosedürden yararlanmışlardır (Ainsworth, 1978 akt. Ziv, Oppenheim ve Sagi-Schwartz, 2004). Bu prosedürde 12 aylık bebekler, anneleri ve bir yabancıyı yer aldığı olaylar dizisi incelenmektedir. Araştırmacılar, annenin bebeğini bir yabancı ile bırakıp ayrıldığı ve bir süre sonra döndüğü bir periyodu gözler. Söz konusu zaman dilimi içerisinde bebeklerin tepkileri aracılığı ile erken çocukluk döneminde gelişen bağlanma stilleri hakkında bilgi sahibi olunur (Ainsworth vd., 1978 akt. Carver ve Scheier, 2012).

Yabancı Durumu adlı prosedürde; bahsedilen zaman diliminde **güvenli bağlanma** (*secure attachment*) geliştirmiş bebekler, anneleri ayrıldığında normal seviyede stres ve sıkıntı gösterirler, ancak anneleri geri döndüğünde mutlu olurlar (Ainsworth vd., 1978 akt. Carver ve Scheier, 2012). Araştırmacıların yaptığı ev gözlemlerinde; güvenli bağlanma stiline sahip bebeklerin annelerinin, bebeklerinin ağlamalarına ve gülmelerine hızlı ve duyarlı tepki gösterdiği, fiziksel ve duygusal ihtiyaçlarına tutarlı ve hassas bir şekilde cevap verdiği tespit edilmiştir. Böylece bebekler, hem benliklerini hem de başkalarını güvenilir ve kıymetli gibi olumlu anlamlarda değerlendirmektedir. Bu durum güvenli bağlanmanın geliştiğini gösterir (Carver ve Scheier, 2012).

Güvensiz bağlanma kapsamında; Yabancı Durumu adlı prosedürde; bahsedilen zaman dilimi içinde **kaygılı/saplantılı bağlanma** (*anxious/ambivalent or resistant attachment*) geliştirmiş bebekler anneleri ayrıldığında normalden fazla, aşırı derecede stres ve sıkıntı gösterirler, anneleri geri döndüğünde de kızgın davranışlar sergilerler. **Kaçınan bağlanma** (*avoidant attachment*) geliştirmiş bebekler ise anneleri ayrıldığında stres ve sıkıntı göstermezler, sakin kalırlar ve anneleri geri döndüğünde annelerini görmezden gelirler (Ainsworth vd., 1978 akt. Carver ve Scheier, 2012). Bunun yanı sıra, kaygılı bağlanmaya sahip bebeklerin annelerinin bazen duyarlı bazen de duyarsız, diğer bir deyişle tutarsız davrandığı, kaçınan bağlanmaya sahip bebeklerin annelerinin ise uzak, umursamaz ve ihmalkar davranışlar sergilediği görülmüştür (Carver ve Scheier, 2012).

Yabancı Durumu adlı prosedürün yeniden gözden geçirilmesinde araştırmacılar birçok bebeğin çözümlenmemiş ve sınıflandırılmayan davranışlar sergilediklerini gözlemlemişlerdir (Main ve Solomon, 1990). Diğer bağlanma stilleri içerisinde bu tür davranışlar sınıflandırılmadığından araştırmacılar farklı bir bağlanma stili olduğunu düşünmüşler ve bu farklı türü **dağınık bağlanma** (*disorganized or disoriented attachment style*) şeklinde kodlamışlardır (Main ve Solomon, 1990 akt. Lyons-Ruth,

1996). Araştırmacılar bu bağlanma stilini değerlendirmeye çalışırken; annelerin sevilen birisinin kaybı, fiziksel veya cinsel taciz (Berk, 2009) gibi negatif ve stresli olayların yaşanması sonucu çözümlenememiş bilişsel şemalara ve modellere sahip olduğunda zayıf ebeveynlik sergilediklerini ve zayıf bağlanma ilişkileri kurduklarını tespit etmişlerdir. Bu durumda, bebeklerin birincil bakıcıları (*primary caregiver*) ile deneyimleri mevcut olmayan ve korkutucu bir şekilde ortaya çıkmıştır. Bu ve benzeri durumlarda bebeklerin davranışları dağınık (*disorganized or disoriented*) biçimde görünür ve bebekler stresli durumlarda, birincil bakıcılarından temas ararlar, fakat aynı zamanda kaçınırlar. Bebekler ayrıca depresif, donuk ve şaşkın yüz ifadeleri ya da hareketleri ile tutarsız ve çelişkili davranışlar sergilerler (Lyons-Ruth vd., 2003 akt. Wicks-Nelson ve Israel, 2014). Sonuç olarak; kaygılı/saplantılı, kaçınan ve dağınık bağlanma stilleri bebek ile birincil bakıcı olan bağlanma figürü arasında **güvensiz bağlanmanın** (*insecure attachment*) geliştiğini göstermektedir.

2.2. Yetişkinlik Döneminde Bağlanma Stilleri

Bebek veya çocuk-ebeveyn bağlanma (*infant or child-parent attachment*) ilişkilerinin ele alındığı ilgili literatürde yer alan çalışmalar, bebeklik veya erken çocukluk dönemindeki bağlanmanın yetişkinlikteki sosyal ilişkileri belirlemede önemli bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Birincil bakıcılar ile olan deneyimler zamanla çocuklar tarafından içselleştirilmekte ve benimsenmektedir. Söz konusu erken bağlanma ilişkileri, aile dışındaki kişilerle daha sonra kurulan ilişkiler için bir prototip gelişmesine yol açmaktadır (Bartholomew ve Harowitz, 1991). Erken çocukluk döneminde bebekler veya çocuklar kendileri, benlikleri ve başkaları hakkında bilişsel şemalar ve modeller geliştirirler. Örneğin, bebeklerin veya çocukların benlik modelleri ilgiye, bakıma değer olduğuna veya birincil bakıcıların duyarlılığına ve ulaşılabilirliğine güvenilmediği şeklinde görüldüğünde, bu bilişsel modeller veya zihinsel tasarımlar yeni ilişkiler içindeki beklentilere, algılara ve davranışlara rehberlik etmeyi sürdürmektedir (Bowlby, 1973 akt. Collins ve Read, 1990). Böylelikle, bilişsel şemalar hayatboyu işlemeye devam etmektedir. Bu durum, erken dönemlerdeki ilişkilerin yetişkinlik dönemindeki ilişkileri belirlemede çok derin ve önemli etkilerinin olduğuna işaret etmektedir (Collins ve Read, 1990).

Bebek veya çocuk-ebeveyn bağlanma ilişkilerinin yetişkinlikteki rolünün incelenmesi için belli başlı değerlendirme yöntemlerinden yararlanılabilir. Örneğin, yetişkinlerin çocukluk bağlanma ilişkilerini temsil eden ve yetişkinleri çocukluk dönemindeki bağlanma stillerine benzer bağlanma gruplarının içinde sınıflandıran Yetişkin Bağlanma Görüşmesi (*Adult Attachment Interview*) adlı yöntemden söz edilebilir (Bartholomew ve Harowitz, 1991).

Bebek veya çocuk-ebeveyn bağlanma ilişkilerinin yetişkinlikteki rolünü değerlendirmede kullanılan Berkley Yetişkin Bağlanma Görüşmesi (*Berkley Adult Attachment Interview –AAI*), bir saat süren yarı yapılandırılmış bir görüşmedir. Bu görüşme içinde ebeveynlerin erken bağlanma deneyimlerini bebeklikte gözlemlenen güvenli, kaygılı ve kaçınan bağlanma stilleri şeklinde sınıflandırılan kategorilerle ilişkili olarak değerlendirdiği görülmektedir (Lyons-Ruth, 1996).

Tablo 1. Yetişkin Bağlanma Modelleri (Bartholomew ve Horowitz, 1991)

Güvenli <ul style="list-style-type: none">• Benliğe ve başkalarına olumlu bakış• Yakınlık kurmada özerk ve rahat	Saplantılı <ul style="list-style-type: none">• Benliğe olumsuz, başkalarına ise olumlu bakış• Aşırı derecede bağımlı ve ilişkilere takıntılı
Kayıtsız <ul style="list-style-type: none">• Benliğe olumlu, başkalarına ise olumsuz bakış• Karşı bağımlı ve samimiyete kayıtsız	Korkulu <ul style="list-style-type: none">• Benliğe ve başkalarına olumsuz bakış• Sosyal açıdan çekingen ve yakınlık kurmada korkak

Yetişkin bağlanma görüşmesi kapsamında dört model öne çıkmaktadır (Tablo 1). Öncelikle **olumlu benlik ve başkaları modeli** güvenli bağlanmayı işaret etmektedir. Bu bağlanma stiline sahip yetişkin, yakınlık kurmada rahat ve özerk davranışlar sergiler. İkinci olarak, **olumsuz benlik ve olumlu başkaları modeli** saplantılı bağlanmayı gösterir. Bu bağlanma stiline sahip yetişkin, aşırı bağımlıdır ve ilişkilere takıntılıdır. Bu durum bebeklikteki kaygılı bağlanma stili ile ilişkilidir. Üçüncü olarak **olumlu benlik ve olumsuz başkaları modeli** kayıtsız bağlanmayı (*dismissing attachment*) işaret eder. Bu bağlanma stiline sahip yetişkin, yakınlığa karşı kayıtsız ve karşı bağımlıdır. Bu durum bebeklikteki kaçınan bağlanma stili ile ilişkilidir. Dördüncü olarak **olumsuz benlik ve başkaları modeli** korkulu bağlanmayı (*fearful attachment*) gösterir. Bu bağlanma stiline sahip yetişkin, yakınlıktan korkar ve sosyal açıdan kaçınır. Bu durum bebeklikteki dağınık bağlanma stili ile ilişkilidir (Bartholomew ve Horowitz, 1991 akt. Yılmaz, 2007).

Bağlanma görüşmesinde, kişisel raporlar (*self-reports*) ve anketler gibi spesifik metodlar aracılığı ile bebek veya çocuk-ebeveyn bağlanma ilişkilerinin yetişkinlikteki rolü incelendiğinde; **güvenli bağlanma** (*secure attachment*) geliştiren yetişkinlerin mutlu, samimi ve güven içeren sosyal ilişkilere sahip olduğu gözlenmektedir. Ayrıca söz konusu bebekler hayatlarında çok fazla negatif olaylar yaşamazlar ise yetişkinlikte güvenli ilişkiler kurmaya devam edebilmektedirler (Waters vd., 2000). Örneğin, arkadaş veya akran ilişkilerinde güvenli ve yakın iletişim kurabilmek gibi daha pozitif sosyal davranışlar sergileyebilmektedirler. Romantik aşk ve evlilik ilişkilerinde karşı cinse güvenirlir; evlilik süreçlerinde daha ılımlı, ve güvenli bir ilişki yaşarlar. Bir sorunla karşılaşınca problem çözmeye yönelik etkin iletişim kurabilirler.

Kaçınan bağlanma geliştiren kişiler, yetişkinlikte daha az duyarlı ve umursamaz olurlar, dolayısıyla arkadaş, aşk ve evlilik ilişkilerinde yakın bir iletişim ve etkileşim içinde bulunmak istemezler. **Kaygılı bağlanma** geliştiren kişiler yetişkinlik dönemlerinde obsesif, saplantılı ve daha kıskanç davranışlar sergiler. Dolayısıyla akran ve romantik ilişkilerinde stresli ve huzursuz olurlar, etkin ve sağlıklı iletişim kuramazlar. (Hazan ve Shaver, 1987). **Dağınık bağlanma** geliştiren kişiler ise düşük özgüven, ebeveynlerine ve aile üyelerinin dışındaki kişilere karşı saldırgan tutumlar ve uyumsuz davranışlar sergilerler. Dolayısıyla arkadaş, aşk, evlilik gibi sosyal ilişkilerinde zayıf ve yetersiz iletişim kurma gibi arzu edilmeyen davranışlar gösterirler (Wicks-Nelson ve Israel, 2014).

Bağlanmanın yetişkinlik döneminde sosyal ilişkilerdeki rolü ile ilgili yapılan bir araştırmada, 18 aylık bebeklerin bağlanma deneyimlerinin kalitesi ile bu bebeklerin 22 yaşında birer yetişkin olduklarında annelerine, babalarına, arkadaşlarına, akranlarına ve romantik partnerlerine bağlanma stilleri belirli yöntemler, görüşmeler ve anketler ile incelenmiştir. Bebeklik döneminde bağlanma figürü ile duyarlı, hassas ve güvenli deneyimler yaşayan bebeklerin daha az kaçındığı ve daha az kaygılı davranışlar sergilediği, bu bebeklerin 22 yaşında birer yetişkin olduklarında ebeveynlerine, arkadaşlarına vb. karşı aynı şekilde davranışlar yansıttığı görülmüştür. Dolayısıyla, bağlanmayla ilgili erken deneyimlerin uzun süreli sosyal ilişkilerin güçlü belirleyicileri olarak öne çıktığını söylemek mümkündür (Zayas vd., 2011).

Sonuç olarak, erken çocukluk döneminde gelişen bağlanma davranışları ömürboyu devam etmekte ve yetişkinlikteki sosyal ilişkilerimizde önemli bir rol oynamaktadır. Güvenli bağlanma stili geliştirenler arkadaş, aşk ve evlilik gibi ilişkilere pozitif yaklaşmakta ve bu ilişkilerde daha olumlu davranışlar sergilemektedir. Güvensiz bağlanma stili geliştirenler ise sosyal ilişkilerinde daha negatif ve olumsuz davranışlar ortaya koymaktadır.

3. İletişim Becerileri

İletişim; karşılıklı bilgi aktarılması şeklinde oluşan ve hayat boyu devam eden bir süreçtir. İletişim; bireylerin duygu ve düşünceleri ile ilişkili her türlü verinin bir başka bireye/alıcıya aktarılması, alıcı konumundaki bireylerin bu verileri ve mesajları alması ile bireyler arasında ortak bir anlam oluşturulması süreci şeklinde tanımlanmaktadır (Deniz, 2003 akt. Erigüç, Şener ve Eriş, 2013).

İletişim sürecinde kaynak, alıcı ya da başkaları ile paylaşacak düşünce ve duyguya sahip olmalı ve paylaşmaya istekli olmalıdır (Erigüç ve Eriş, 2013). Kaynak ve alıcı (ya da başkaları) arasında fikir, tutum ve duygu alışverişi olur. Böylelikle kişiler mesajları anlamlandırmaya çalışır (Şirin ve Izgar, 2013). İletişim modelinde; gönderici birey mesajı oluşturur, sembollere dönüştürür yani mesajı kodlar (Karcıoğlu, Timuroğlu ve Çınar, 2009), kanallar aracılığıyla alıcıya iletir. Alıcı ise mesajı alır, çözümler ve geribildirim olarak iletir. İletişim süreci bu şekilde devam eder (Gökçe, 2003 akt. Şirin ve Izgar, 2013). Dolayısıyla kodlama ve kod açma süreci olan iletişimde, bireylerin algılamaları etkilidir. Çünkü kişinin kendisi, başkaları ve olaylar hakkındaki düşünceleri iletişimi şekillendirmektedir.

İletişim aracılığı ile bireyler arasındaki ilişkiler kurulur ve gelişir. Kişiler kendi düşüncelerini, duygularını ve yaşantılarını iletişim sayesinde başka kişilere iletirler, kendilerini ifade edebilir ve başkalarını da anlayabilirler. Bu sayede kişiler arası iletişim gelişir ve bireyler sosyalleşirler (Erigüç, Şener ve Eriş, 2013).

3.1. Örgütsel İletişim

İnsan ilişkilerinden bahsederken, iş hayatı için önem arz eden örgütsel iletişimden de söz etmek gerekir. Örgütsel iletişim; iki veya daha fazla bireyin bilgi alışverişi aracılığıyla tutumlarını ve davranışlarını karşılıklı etkileme ve değiştirme süreci olarak tanımlanmaktadır (Kelly, 2000 akt. Karcıoğlu, Timuroğlu ve Çınar, 2009). Örneğin; yönetici işgörene mesaj gönderir, mesajın içeriğini anlatır, benimsetir ve işgöreni eyleme

geçirir. İşgören ise geribildirim yoluyla tepki verir. Böylece yöneticinin işgöreni etkilediği ve işgörenin de yöneticiye yanıt verdiği çift yönlü iletişim süreci gerçekleşmiş olur (Gürgen, 1997 akt. Karcioğlu, Timuroğlu ve Çınar, 2009).

Örgütsel iletişimdeki amaç; işgörenlerin davranışlarını hedefler ışığında yönlendirmek, faaliyetlerini kontrol etmek ve aynı zamanda bireyler arasındaki sosyal ilişkileri düzenlemektir. Böylece işgörenler arasındaki ilişkilerin gelişmesinin yanı sıra taraflar arasında güven oluşur ve pozitif anlamda işgören davranışları ortaya çıkar (Çalışkan, 2011). Örgütsel iletişim süreci; bireyleri birbirine bağlar, örgüt ile çevrenin etkileşimini, dolayısıyla, örgütün oluşmasını ve yaşamasını sağlar. İyi bir iletişim sistemi ve gerekli koordinasyonların sağlanması ile örgütün fonksiyonları ve faaliyetleri yerine getirilebilmektedir. Sonuç olarak, iletişim aile, arkadaş vb. yakın çevre ve iş hayatında görülen sosyal ilişkilerin kurulup gelişmesi ve devam etmesi açısından büyük önem taşır.

3.2. İletişim Becerisi

Yakın çevre ve iş hayatındaki sosyal ilişkilerde yalnız ve mutsuz ilişkiler yerine daha anlamlı, pozitif ve doyurucu ilişkiler kurabilmek için bireylerin iletişim becerilerine sahip olmaları, bu becerilerini geliştirmeleri ve etkin bir şekilde kullanmaları gerekmektedir (Korkut, 1996 akt. Erigüç, Şener ve Eriş, 2013). İletişimin sağlıklı ve başarılı olabilmesi için bir dizi iletişim becerisi, diğer bir deyişle, bireylerin etkin dinleme ve etkili tepki verme becerileri vardır. Dolayısıyla, iletişim becerisi; bireyin gönderdiği mesajları doğru şekilde kodlamasına, iletmesine ve aynı zamanda aldığı mesajları da hatasız bir şekilde anlamlandırmasına, bilgi alışveriş sürecinin mümkün olduğunca hatasız gerçekleştirilmesine yardımcı olan etkin dinleme ve etkili tepki verme becerilerini kapsamaktadır (Deniz, 2003 akt. Erigüç, Şener ve Eriş, 2013).

Etkin dinleme ve etkili tepki verme becerileri kapsamında; konu ile ilgili uygun soru sorma, anlaşılabilir ve net bir biçimde konuşma, göz teması kurma, söylenenleri özetleme veya başka kelimelerle tekrarlama, konuşan bireyin sözlerini, duygularını ve davranışlarını tanımlama ve uygun olarak yansıtma, kişinin mesajı anlayıp anlamadığını kontrol etme, etkili geri bildirim verme, başka bireylerin bakış açısıyla bakabilme ve karşı tarafı anlama, konuşarak veya sözsüz iletişimle karşıdaki bireye mesaj gönderme yer alır (Erigüç, Şener ve Eriş, 2013). İletişim becerisi ayrıca, kişilerarası iletişimi içeren sosyal iletişim, etkileşim, yeterlilik ve uzmanlık gerektiren, etkili iletişim için gerekli olan öncelikle dinleme, karşılıklı konuşma, okuma, yazma becerileri ile gönderilen iletileri fark edebilme (Koç ve Büyükgöze Kavas, 2015), diğer kişileri anlamaya çalışma, birbirine saygılı davranma (Tokmak, Turgut ve Öktem, 2013), karşılaşılan olaylar, uyarılar, eleştiriler veya şikayetler karşısında (Koç ve Büyükgöze Kavas, 2015) bir çok açıdan anlam verme becerisi (Özer, 2000 akt. Yılmaz, 2007) şeklinde ifade edilmiştir.

İletişim becerilerini kullanan bireyler sosyal çevreleri ile anlamlı ilişkiler kurabilir, kendilerini, duygularını, başka bireyleri ve onların duygularını tanıyabilir, kendilerini gerçekleştirebilir ve aynı zamanda problemleriyle etkin baş edebilir. Dolayısıyla, bireylerin iletişim becerilerini etkin bir şekilde kullandıklarında, sağlıklı kişilerarası sosyal ilişkiler kurabilecekleri düşünülmektedir (Şirin ve Izgar, 2013). İletişim becerileri etkin bir şekilde geliştirilmediğinde ise; karşı taraftaki kişileri etkili dinleyememe, sürekli konuşma, sözsüz iletişimi doğru yerde ve doğru zamanda kullanamama, karşı taraftakilerin dünya görüşlerine ya da değer yargılarına göre onları

algılayamama, kişiler arasında doğru bir iletişim kurulamaması sonucu çatışmaların doğması gibi problemler ortaya çıkmaktadır (Erigüç, Şener ve Eriş, 2013).

İletişim becerisi ile ilgili yapılan araştırmalarda, bireylerin etkin ve arzu edilen iletişim becerilerine sahip olup olmadıklarını anlayabilmek için bazı yöntemlerden faydalanılmıştır. Bu yöntemler içerisinde “İletişim Becerilerini Değerlendirme Ölçeği (İBDÖ)” yaygın olarak kullanılmaktadır. Bu ölçek, kişilerin iletişim becerilerini değerlendirmek amacıyla geliştirilmiş, 25 ifadeden oluşan, tek boyutlu, beşli Likert tipi ölçek ile kişilerin kendi iletişim becerilerini pozitif yönde değerlendirdikleri bir araçtır (Şirin ve Izgar, 2013). Bu ölçeğin yanısıra, “İletişim Becerileri Envanteri (İBE)”; kişilerin iletişim beceri seviyelerini değerlendirmek amacıyla geliştirilmiş olan bilişsel, duygusal ve davranışsal olmak üzere üç alt boyuttan oluşan bir envanterdir (Kumcağız vd., 2011).

Araştırmacılar söz konusu ölçekler aracılığı ile bireylerin etkin ve arzu edilen iletişim becerilerine sahip olup olmadıklarını anlamaya çalışmışlardır. Kişilerin etkin iletişim becerilerine sahip olmaları, daha anlamlı, olumlu ve doyurucu sosyal ilişkiler kurabildiklerinin göstergesi şeklinde yorumlanabilir.

4. Bağlanmanın İletişim Becerileri Üzerindeki Rolü

Bağlanmanın iletişim becerileri üzerindeki **bireysel rolü** incelendiğinde; erken çocukluk döneminde bağlanma figürü ile kurulan duygusal bağ, iletişimin başlangıcı olarak görülmektedir. Söz konusu bağ hayat boyu sürer ve bu dönemde gelişen bağlanma stilleri yetişkinlik dönemindeki sosyal ilişkilerde etkisini göstermeye devam eder. İletişim sosyal ilişkilerimizde başrol üstlendiğinden, geliştirilmiş bağlanma stilleri iletişim becerilerimizde önemli bir rol oynayabilir (Erözkan, 2007, s. 59). İletişim kavramında da bahsedildiği gibi, bireylerin kendisi ve başkaları hakkındaki algıları ve düşünceleri kodlamayı ve kod açmayı kapsayan iletişim sürecini şekillendirmektedir (Şirin ve Izgar, 2013). Dolayısıyla, bireyin kendisi, benliği ve başkaları hakkındaki algılarının ve düşüncelerinin oluşmasını ve gelişmesini sağlayan bağlanma kavramının, diğer bir deyişle erken çocukluk döneminde bağlanma figürleri aracılığıyla benlik ve başkaları hakkında olumlu veya olumsuz anlamda gelişen ve yetişkinlik döneminde de etkisini göstermeye devam eden bilişsel modellerin ya da zihinsel tasarımların iletişim süreci üzerinde önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir.

Güvenli bağlanma stiline sahip bireyler değerli, kıymetli ve güvenilir anlamlarını kapsayan olumlu benlik ve başkaları modeli geliştirdiğinde etkin dinleme ve etkili tepki verme becerilerini kapsayan iletişim becerilerini daha başarılı ve sağlıklı kullanabilmektedirler. Güvenli bağlanma stili geliştirmiş bireyler daha açık ve net bir şekilde kendilerini ifade edebilir, samimiyete önem verir, güven duygusunun gelişmesiyle kişilerle göz teması kurabilir, onların sözlerini, duygularını ve davranışlarını tanımlayabilir, etkili geri bildirim verebilir, onların bakış açılarını anlayabilir ve iletişim süreci içerisinde onlara saygı gösterebilir. Böylece bilgi alışveriş süreci mümkün olduğunca hatasız gerçekleştirilebilir (Erigüç ve Eriş, 2013). Dolayısıyla, güvenli bağlanma stiline sahip bireylerin arkadaş, iş ortamı, aşk ve evlilik gibi sosyal ilişkilerinde sahip oldukları iletişim becerileri daha etkin ve gelişmiş olabilir. Sonuç olarak bireyler, sosyal ilişkilerinde olumlu ve arzu edilen davranışlar sergileyebilir, anlamlı ve doyurucu sosyal ilişkiler kurabilirler.

Bireyler değerli, kıymetli, güvenilir ve olumlu benlik ve başkaları modeli geliştirmede, başka bir ifadeyle güvensiz bağlanma stili geliştirdiğinde, iletişim becerileri güvenli bağlanma stili geliştiren bireyler kadar sağlıklı, etkin ve yeterli olmayabilir. Güvensiz bağlanma stili geliştiren bireyler huzursuz, duyarsız ve umursamaz tutumlar benimseyeceğinden, açık ve net bir şekilde kendilerini ifade edemeyebilirler. Güven duygusunun gelişmemesi nedeniyle karşısındaki kişilerle göz teması kuramayabilir, onları etkili dinleyemeyebilir, sözsüz iletişimi doğru yer ve zamanda kullanamayabilir, insanları dünya görüşlerine ya da değer yargılarına göre algılayamayabilirler. Diğer insanlarla doğru iletişim kuramadıkları için çatışmalar yaşanabilir (Erigüç, Şener ve Eriş, 2013). Dolayısıyla güvensiz bağlanma stiline sahip bireylerin sosyal ilişkilerinde problemler ortaya çıkabilir; bu bireyler arkadaş, iş ortamı, aşk ve evlilik gibi sosyal ilişkilerinde olumsuz ve arzu edilmeyen davranışlar sergileyebilirler.

Araştırmacılar bağlanma ve iletişim becerileri arasındaki ilişkiyi “İletişim Becerileri Envanteri” ve “İlişki Ölçekleri Anketi” kullanarak incelemiştir. Bahsedilen anketler ile gerçekleştirilmiş bir çalışmada; yetişkin bireylerin bağlanma stillerinden güvenli bağlanma, korkulu bağlanma, kayıtsız bağlanma ve saplantılı bağlanma ile iletişim becerileri arasında orta düzeyde anlamlı ilişkilerin olduğu, ayrıca saplantılı, kayıtsız ve korkulu bağlanma stilleri ile iletişim becerileri arasında negatif yönlü bir ilişki bulunduğu tespit edilmiştir (Erözkan, 2007).

Bağlanmanın iletişim becerileri üzerindeki rolü ile ilgili bir başka çalışmada ise bağlanma stilleri ile ego-destek (*ego-support*), rahatlatma (*comforting*), anlamlılık (*expressiveness*) ve dinleme (*listening*) konularını kapsayan iletişim becerileri analiz edilmiştir. Çalışma kapsamında kaçınan bağlanma stiline sahip bireylerin diğer bireylere kıyasla kişilerarası uzaklığı azaltmayı amaçlayan iletişim becerilerine sahip olmayı daha az önemseyen ve konuşmaya daha az ilgi gösterdiği belirlenmiştir (Jones, 2005).

Bağlanma stillerinin iletişim becerileri üzerindeki rolünü partnerlerin romantik ilişkileri üzerinden inceleyen bir başka çalışmada; güvenli bağlanma stiline sahip bireylerin partnerleri tarafından aldatıldıklarını keşfettiklerinde aldatılma konusu ve ilişkileri hakkında daha çok konuşmayı tercih ettikleri, kaygılı bağlanma stiline sahip bireylerin ise konuşmaktan kaçınmayı tercih ettikleri görülmüştür. Ayrıca güvenli ve kaygılı bağlanma stiline sahip bireylerin ilişkilerini devam ettirme eğiliminde oldukları gözlenmiştir (Jang, Smith ve Levine, 2002). Kaçınan bağlanma stiline sahip bireylerin partnerlerinin yalanlarını keşfettikleri zaman, daha çok partnerlerinden uzaklaştıkları ve romantik ilişkilerini sonlandırmaya eğilimli oldukları görülmüştür (Jang, Smith ve Levine, 2002). Bu araştırma, partnerleri tarafından aldatıldığını keşfeden bireylerin ilişkilerindeki iletişim sürecinde bağlanma stillerinin önemli bir rol oynadığını göstermektedir.

Romantik ilişkiler üzerinden yapılan bir başka çalışmada; nişanlı çiftlerin problem çözme etkileşimleri (*problem-solving interaction*) ve iletişim tabanlı bir sistem (*Rapid Marital Interaction Coding System –RMICS*; Heyman ve Vivian, 1993 akt. Crowell vd., 2002) aracılığı ile bağlanma stilleri ve iletişim becerileri arasındaki ilişki incelendiğinde; güvenli bağlanmaya sahip çiftlerin sözel saldırganlık gibi negatif davranışlar yerine, pozitif davranışlar sergiledikleri gözlenmiştir (Crowell vd., 2002). Dolayısıyla, güvenli bağlanma duygusu gelişmiş bireylerin aşk ve evlilik gibi romantik ilişkilerinde daha etkin iletişim becerilerine sahip oldukları görülmektedir.

Sonuç olarak, erken çocukluk döneminde bağlanma figürleri aracılığıyla gelişen bağlanma stilleri, yetişkinlik dönemindeki sosyal ilişkiler üzerinde başrol oynayan iletişim becerilerini önemli derecede etkilemektedir. Güvensiz bağlanma stili geliştiren bireylere kıyasla güvenli bağlanma stili geliştiren bireylerin daha etkin ve sağlıklı iletişim becerilerine sahip oldukları ve böylelikle daha anlamlı, doyurucu ve olumlu arkadaş, aşk ve evlilik gibi sosyal ilişkiler geliştirdikleri düşünülmektedir.

Bağlanmanın iletişim becerileri üzerindeki **örgütsel rolü** ile ilgili olarak çalışanların bağlanma stillerinin iş hayatındaki iletişim becerilerinde önemli ve etkili bir rol oynadığından söz edilebilir. Örneğin; güvenli bağlanma stili geliştirmiş bir yönetici çalışanları ile olan ilişkilerinde güven duygusuna ve samimiyete önem verir; net ve doğru iletişim kanalları aracılığıyla mesajı işgörene iletir ve mesajın içeriğini anlatır. Güvenli bağlanma stili geliştiren işgörene de iş ilişkilerinde güven duygusuna önem verdiği ve ilişkilerini önemseydiği için yöneticisinden aldığı mesajı etkin bir şekilde dinler, mesajın içeriğini anlar, benimser ve geri bildirim yoluyla etkili tepki verebilir. Böylece yönetici ve çalışan arasında iyi bir iletişim ve gerekli koordinasyon sağlanmış olur. Sonuç olarak çalışanların davranışları kurumsal hedefler doğrultusunda olumlu şekilde düzenlenebilir ve örgütsel faaliyetler başarıyla yerine getirilebilir (Karcıoğlu, Timuroğlu ve Çınar, 2009).

Çalışan birey bir uyarı veya eleştiri ile karşılaştığında, olaylara tek bir açıdan bakmak yerine başka bir bireyin bakış açısını ve duygularını anlayarak çok açıdan anlam verebilir, iş yerinde karşılaştığı problemlerle etkin bir şekilde baş edebilir ve çalışma ortamında yer alan diğer bireylere saygılı davranabilir. Böylece iş yerinde yaşanması muhtemel çatışmalar önlenir. Dolayısıyla, güvenli bağlanma stiline sahip çalışanlar daha etkin ve sağlıklı iletişim becerileri ile örgüt içerisinde daha olumlu, amaca dönük ve arzu edilen davranışlar sergileyebilirler.

Kurumsal olarak kullanılan resmi ve resmi olmayan iletişim türlerinde; güvenli bağlanma stili geliştiren çalışanlar astları ve üstleri ile olan iletişimlerde duyuru, rapor, konferans ve toplantı gibi yazılı, sözlü ve görsel iletişim araçlarını doğru bir şekilde kullanabilirler. Böylece iş akışı mümkün olduğunca hatasız gerçekleşebilir. Ayrıca çalışanların iş arkadaşları ile yürüttüğü resmi olmayan iletişimlerde etkin dinleme ve etkili tepki verme becerileri ile güven, işbirliği, birlik ve beraberlik ruhu gelişebilir, başarılı takım çalışmaları, yüksek verim ve performans gerektiren çalışmalar yapılabilir.

Güvensiz bağlanma stili geliştiren huzursuz, çelişkili, soğuk ve mesafeli tutumları benimseyen çalışanlar ise etkin dinleme ve etkili tepki verme becerilerini yeterli ve arzu edilen derecede kullanamadığından iş hayatında olumsuz ve amaca dönük olmayan davranışlar sergileyebilirler. Örneğin, kaçınan veya kayıtsız bağlanma stiline sahip bir çalışan, kurumsal iletişim süreçlerini önemsemeyebilir, astına ya da üstüne güvenmediğinden, soğuk ve mesafeli bir yaklaşım benimsediğinden karşısındakini etkin bir biçimde dinlemeyebilir ve etkili şekilde tepki vermeyebilir. Dolayısıyla çalışanlar arasında bilgi alışverişi hatalı bir şekilde gelişir ve örgüt içerisinde gerekli olan koordinasyon sağlanamayabilir. Sonuç olarak yüksek verim ve performans içeren çalışmalar elde edilemeyebilir.

Bireylerin bağlanma stilleri ve iletişim becerileri arasındaki ilişkiyi inceleyen çalışmalardan anlaşılacağı şekilde, bağlanma kavramının örgütsel anlamdaki iletişim becerilerinde de önemli bir rol oynadığı düşünülmektedir. Firmalarda çalışanların bağlanma stillerini belirlemek amacıyla görüşmeler ve anketler yapılabilir, ayrıca

çalışanlara “İletişim Becerileri Envanteri” uygulanabilir. Sonuç olarak güvenli bağlanma stili geliştirmiş bireylere etkin ve yoğun iletişim becerisi gerektiren görevler (örneğin hizmet sektöründe müşteri ilişkileri) verilebilir (Tokmak, Turgut ve Öktem, 2013). Dolayısıyla örgütlerde, bağlanmanın iletişim becerisi üzerindeki etkisinin farkına varılması ile insan kaynakları personeli; etkin, yeterli ve yoğun iletişim becerisi gerektiren işlere eleman temin sürecinde, bireylerle Yetişkin Bağlanma Görüşmesi yapabilir. Bireylerin bağlanma stilleri hakkında bilgi sahibi olmak için “İlişki Ölçekleri Anketi” gibi anketler uygulayabilir, onların bağlanma stiline belirleyebilir ve buna göre güvenli bağlanma stiline sahip olan bireyleri tercih edebilir.

Güvensiz bağlanma stiline sahip olduğu belirlenen bireylere ise etkin iletişim becerisi kazandırmak amacıyla seminerler ve programlar düzenlenebilir. Bu kapsamda güvensiz bağlanma stili geliştirmiş çalışanlara kurumsal iletişim becerileri eğitimi verilerek (Şirin ve Izgar, 2013) iletişim becerileri öğretilir. Örneğin, çalışanlara 3 günlük toplam 12 saatten oluşan, bilişsel ve davranışsal öğeler taşıyan ve yaşantısal etkinliklerle birlikte farkındalığı artıran bir program olan “İletişim Becerileri Eğitimi Programı (İBEP)” uygulanabilir (Korkut, 2005). Bu eğitim programı aracılığıyla, güvensiz bağlanma stili geliştirmiş çalışanlara etkin iletişimin öneminden bahsedilebilir, örgütsel iletişim becerilerini geliştirerek iş hayatlarında yüksek performansa ve verime ulaşabilecekleri, böylelikle örgüt ortamında daha mutlu olabilecekleri gösterilebilir. Bu tür seminer ve eğitim programları sayesinde; işletmelerde çalışanların grup ve örgüt içi etkin iletişim becerilerini geliştirmeleri sağlanabilir, böylece firmaların daha verimli çalışması mümkün olabilir.

Sonuç olarak, insan kaynakları bölümlerinin bağlanma stilleri ile iletişim becerileri arasındaki güçlü ilişkinin farkına varmasıyla, etkin ve yoğun iletişim becerisi gerektiren işlere eleman temin sürecinde güvenli bağlanma stiline sahip çalışanlar anketler ve görüşmeler aracılığı ile tercih edilebilir. Güvensiz bağlanma stiline sahip çalışanlara ise eğitim programları düzenlenebilir ve böylece işletmelerin daha verimli çalışması sağlanabilir.

5. Sonuç ve Değerlendirme

Bağlanma stillerinin iletişim becerilerine etkisini araştıran bu çalışma, eleştirel literatür incelemesi aracılığıyla bağlanma stillerinin iletişim becerileri üzerinde bireysel ve örgütsel anlamda önemli bir rol oynadığını göstermek amacı ile yapılmıştır. Bu çalışmada; erken çocukluk döneminde bağlanma figürleri aracılığıyla güvenli bağlanma stili geliştiren yetişkin bireylerin daha sağlıklı, başarılı ve etkin iletişim becerilerine sahip oldukları, böylece daha anlamlı, pozitif ve doyurucu sosyal ilişkiler kurdukları görülmektedir. Güvensiz bağlanma stili geliştiren bireylerin ise güven duygusunun arzu edilen derecede gelişmemesi nedeniyle yeterli ve etkin iletişim becerilerine sahip olmadıkları, böylece aile, arkadaş ve evlilik gibi sosyal ilişkilerinde olumsuz davranışlar sergilediği görülmektedir.

Bağlanma stillerinin bireysel iletişim becerilerini etkilemesinin yanısıra, örgütsel iletişim becerilerini de önemli derecede etkileyebileceği anlaşılmaktadır. Bu kapsamda güvensiz bağlanma stiline sahip çalışanlara daha etkin, yeterli ve sağlıklı iletişim becerileri kazandırmak amacıyla seminerler ve eğitim programları düzenlenmesi gerektiği ortaya çıkmaktadır.

Bağlanma stilleri ve iletişim becerileri arasındaki ilişkiyi incelemek amacıyla yapılacak olan bundan sonraki çalışmalarda, çalışanların bağlanma stillerinin örgütsel iletişim becerileri üzerindeki rolü ampirik araştırmalarla incelenebilir. Bir firmada çalışanların bağlanma stillerini belirleyebilmek için görüşmeler ve anketler uygulanabilir. Ayrıca çalışanların örgütsel iletişim becerilerini değerlendirebilmek için iletişimle ilgili envanterler uygulanabilir. Çalışanların bağlanma stilleri ile iletişim becerileri arasında istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler bulunduğundan sonra, güvenli bağlanma stiline sahip bireylerin daha etkin dinleme ve etkili tepki verme becerilerine sahip oldukları, iş ortamında daha olumlu ve kurumsal amaca yönelik davranışlar sergiledikleri teyit edilebilir. Böylece insan kaynakları birimleri bağlanma stillerinin iş hayatındaki önemini daha iyi fark edebilir.

Çalışanların bağlanma stillerinin örgütsel iletişim becerileri üzerindeki rolünün görgül araştırmalarla incelenmesi sonucunda, cinsiyet ve demografik faktörlerin bağlanma stilleri ve iletişim becerileri arasındaki ilişkilerde rol oynayıp oynamadığı tespit edilebilir. Diğer taraftan cinsiyet farklılıklarının çalışanların bağlanma stillerinin örgütsel iletişim becerilerini etkileme derecesini nasıl yönlendirdiği belirlenebilir.

Yapılacak ampirik çalışmalarla, güvenli bağlanma stiline sahip yönetici ya da çalışan ile güvensiz bağlanma stiline sahip çalışan ya da yönetici arasındaki karşılıklı iletişim süreci ve örgütsel iletişim becerileri araştırılabilir. Böylece, güvenli bağlanma stili geliştirmiş karşılıklı iki çalışan ile biri güvenli diğeri güvensiz bağlanma stili geliştirmiş çalışanlar arasındaki farklılıklar tespit edilebilir.

Güvensiz bağlanma stillerinden kayıtsız, kaygılı ve korkulu bağlanma stili geliştirmiş çalışanların örgütsel iletişim becerileri görüşmeler ve anketler aracılığı ile detaylı bir şekilde değerlendirilebilir. Böylece kayıtsız, kaygılı ve korkulu bağlanma stillerinin örgütsel iletişim becerileri üzerindeki farklı etkileri tespit edilebilir.

İlgili literatürdeki çalışmalarda, bağlanma konusu evrensel bir kavram olmasına rağmen güvensiz bağlanma stillerinde kültürel farklılıklar dikkat çekmektedir. Örneğin; Alman kültüründe yaşayan bireylerin erken çocukluk döneminde yaygın olarak kaçınan bağlanma stili geliştirdikleri, Japon kültüründe yaşayan bireylerin ise kaygılı bağlanma stili geliştirdikleri gözlenmiştir (Berk, 2009). Dolayısıyla, kültür kapsamında yetişkin bireylerin bağlanma stilleri ile arkadaş, aşk ve evlilik gibi sosyal ilişkileri arasındaki ilişkinin etkilendiği görülmektedir. Bireylerin içinde yaşadığı kültür, iletişim süreçlerini ve becerilerini de şekillendirdiği için çalışanların bağlanma stilleri ve örgütsel iletişim becerileri arasındaki ilişki, kültür kapsamında yapılacak araştırmalarla incelenebilir. Başka bir ifadeyle, bireysel ve kolektif kültür (*individualistic and collectivistic culture*) farklılıklarının bağlanma stilleri ve iletişim becerileri arasındaki ilişkiye etkisi araştırılabilir.

Sonuç olarak, erken çocukluk döneminde gelişen bağlanma stillerinin yetişkinlik dönemindeki sosyal ilişkiler üzerinde tam olarak harita görevi üstleneceğinin garantisi olmasa da (Crowell vd., 2002), bağlanma figürleri aracılığıyla gelişen güvenli ve güvensiz bağlanma stillerinin bireysel ve örgütsel iletişim becerilerini etkilediği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla yetişkinlikteki aile, arkadaş, aşk, evlilik ve iş hayatı gibi sosyal ilişkiler üzerinde önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Bilimsel araştırmalar yapılarak çalışanların bağlanma stillerinin örgütsel iletişim becerilerini anlamlı olarak etkilediği yerinde tespit edilebilir. Diğer taraftan insan kaynakları birimleri işe alma,

seçme ve yerleştirme sürecinde bağlanma stillerini de dikkate alarak daha isabetli personel temini gerçekleştirebilir.

KAYNAKLAR

- Bartholomew, K. ve Horowitz, L. M. (1991). Attachment Styles Among Young Adults: A Test of a Four-Category Model. *Journal of Personality and Social Psychology*, 61(2), 226-244.
- Berk, L. E. (2009). Emotional Development. *Child development*. (8 ed.). Boston: Pearson International Edition.
- Carver, C. S. ve Scheier, M. F. (2012). *Psychosocial Theories. Perspectives on Personality*. (7 ed.). Boston: Pearson International Edition.
- Collins, N. L., ve Read, S. J. (1990). Adult Attachment, Working Models, and Relationship Quality in Dating Couples. *Journal of Personality and Social Psychology*, 58(4), 644-663.
- Crowell, J. A., Treboux, D., Gao, Y., Fyffe, C., ve Pan, H. (2002). Assessing Secure Base Behavior in Adulthood: Development of a Measure, Links to Adult Attachment Representations, and Relations to Couples Communication and Reports of Relationships. *Developmental Psychology*, 38(5), 679-693.
- Çalışkan, S. C. (2011). Çalışanların Psikolojik Güçlendirme Algıları Üzerinde İşyeri Arkadaşlıkları ve Örgütsel İletişimin Etkisi. *Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 20(3): 77-92.
- Erigüç, G., ve Eriş, H. (2013). Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Öğrencilerinin İletişim Becerileri: Harran Üniversitesi Örneği. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 12(46): 232-254.
- Erigüç, G., Şener, T., ve Eriş, H. (2013). İletişim Becerilerinin Değerlendirilmesi: Bir Meslek Yüksekokulu Öğrencileri Örneği. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*, 16(1): 45-65.
- Erözkan, A. (2007). Üniversite Öğrencilerinin İletişim Becerilerini Etkileyen Faktörler. *Marmara Üniversitesi Açık Arşiv Sistemi* : 59-72.
- Grossmann, K., Grossmann, K. E., Fremmer-Bombik, E., Kindler, H., Scheurer-English, H., ve Zimmermann, P. (2002). The Uniqueness of the Child-Father Attachment Relationship: Fathers' Sensitive and Challenging Play as a Pivotal Variable in a 16-year Longitudinal Study. *Social Development*, 11(3), 307-331.
- Hazan, C., ve Shaver, P. (1987). Romantic Love Conceptualized as an Attachment Process. *Journal of Personality and Social Psychology*, 52(3), 511-524.
- Jang, S. A., Smith, S., ve Levine, T. (2002). To stay or to leave? The role of attachment styles in communication patterns and potential termination of romantic relationships following discovery of deception. *Communication Monographs*, 69(3), 236-252.
- Jones, S. M. (2005). Attachment Style Differences and Similarities in Evaluations of Affective Communication Skills and Person-centered Comforting Messages. *Western Journal of Communication*, 69(3), 233-249.
- Karacioğlu, F., Timuroğlu, M. K., ve Çınar, O. (2009). Örgütsel İletişim ve İş Tatmini İlişkisi-Bir Uygulama-. *Yönetim*, 20(63) : 59-76.
- Koç, B., ve Büyükgöze Kavas, A. (2015). Üniversite Öğrencilerinin Saldırganlık, Kişilerarası Problem Çözme Becerileri, Kişilerarası İlişki Tarzları ve İletişim

- Beceri Arasındaki İlişkilerinin İncelenmesi. *Uluslararası Türkçe Edebiyat Kültür Eğitim Dergisi*, 4(2) : 783-799.
- Koleva, S. P., ve Rip, B. (2009). Attachment Style and Political Ideology: A Review of Contradictory Findings. *Soc Just Res*, 22, 241-258.
- Korkut, F. (2005). Yetişkinlere Yönelik İletişim Becerileri Eğitimi. *Hacettepe Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 28: 143-149.
- Kumcağız, H., Yılmaz, M., Balcı Çelik, S., ve Aydın Avcı, İ. (2011). Hemşirelerin İletişim Becerileri: Samsun İli Örneği. *Dicle Tıp Dergisi*, 38(1): 49-56.
- Lyons-Ruth, K. (1996). Attachment Relationships Among Children With Aggressive Behavior Problems: The Role of Disorganized Early Attachment Patterns. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 64(1), 64-73.
- Main, M., ve Solomon, J. (1990). Procedures for identifying infants as disorganized/disoriented during the Ainsworth Strange Situation. M. Greenberg, D. Cicchetti, & E. M. Cummings (Eds.), *Attachment in the Preschool Years: Theory, Research and Intervention* (ss. 121-160). Chicago: University of Chicago Press.
- Schneider, B. H., Atkinson, L., ve Tardif, C. (2001). Child-Parent Attachment and Children's Peer Relations: A Quantitative Review. *Developmental Psychology*, 37(1), 86-100.
- Şirin, H., ve Izgar, H. (2013). Üniversite Öğrencilerinin İletişim Becerileri ve Olumsuz Otomatik Düşünceleri Arasındaki İlişki. *İlköğretim Online*, 12(1) : 254-266.
- Tokmak, İ., Turgut, H., ve Öktem, Ş. (2013). Turizm ve Otelcilik Öğrencilerinin Sosyotropik-Otonomik Kişilik Özelliklerinin İletişim Becerilerine Etkisi. *Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi*, 24(1): 83-95.
- Yılmaz, B. (2007). *Üniversite Öğrencilerinin Kişilerarası İletişim Becerileri ve Bağlanma Stilleri Arasındaki İlişki (The Relationship Between The Interpersonal Communication Skills and The Attachment Styles of University Students)*, yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Muğla Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muğla.
- Waters, E., Merrick, S., Treboux, D., Crowell, J., ve Albersheim, L. (2000). Attachment Security in Infancy and Early Adulthood: A 20-Year Longitudinal Study. *Child Development*, 71(3), 684-689.
- Wicks-Nelson, R., ve Israel, A. C. (2014). *The Developmental Psychopathology Perspective. Abnormal Child and Adolescent Psychology*. (8 ed). Edinburg: Pearson New International Edition.
- Zayas, V., Mischel, W., Shoda, Y., ve Aber J. L. (2011). Roots of Adult Attachment: Maternal Caregiving at 18 Months Predicts Adult Peer and Partner Attachment. *Social Psychological and Personality Science*, 2(3), 289-297.
- Ziv, Y., Oppenheim, D. ve Sagi-Scwartz, A. (2004). Social information processing in middle childhood: Relations to infant-mother attachment. *Attachment & Human Development*, 6(3), 327-348.

TÜRK HALK KÜLTÜRÜNDE DÜĞME İLE İLGİLİ İNANIŞLAR ÜZERİNE MİTOLOJİK BİR İNCELEME

İsmail ŞENESEN¹

ÖZET

Kıyafetlerin vaz geçilmez bir unsuru olan düğme etrafında Türk halk kültüründe oldukça zengin bir uygulama alanı vardır. Düğme ile ilgili halk inanışları da bunlar arasında yer alır.

Bu çalışmada, düğme ile ilgili Türk halk inanışları derlenmiş ve yapısalcı bir yaklaşımla sınıflandırılmaya çalışılmıştır. Düğme ile ilgili olarak elde edilen malzeme, düğmenin yüklendiği sembolik anlamlar göz önünde tutularak mitolojik yaklaşımla çözümlenmeye çalışılmıştır.

Çalışmanın Türk halk kültürü envanterine gerek malzeme ve gerekse incelemeye elde edilen bulgular açısından katkı sağlaması umulmaktadır.

Anahtar kelimeler: İnanış, Türk halk kültürü, düğme

ABSTRACT:

In Turkish folk culture, there is a quite rich application area around buttons which are an indispensable component of outfits. Folk beliefs associated with buttons are also considered among them.

In this study, Turkish folk beliefs related with buttons were compiled and classified through a structuralist method. The material obtained in connection with buttons has been tried to be analyzed with consideration of the symbolic meanings attached to buttons, and by conducting a mythological approach.

The expected contributions of this study to the Turkish folk culture inventory are both in terms of materials and the results obtained from the analysis.

Key Words: Belief, Turkish folk culture, buttons

GİRİŞ

İnsanların davranışlarını, günlük yaşamlarını etkileyen, başkalarından öğrenme yoluyla edindikleri ve herhangi bir mantık kuralına uydurmadan sadece aktarmalarla benimsedikleri düşünce ürünleri olan halk inanışları, tarihin en eski çağlarından itibaren insanlığın hayal gücünde yaşayarak modern zamanlara kadar ulaşabilmiştir.

Birçok sözlük ve ansiklopedide inanç sözcüğüyle ilgili biri birine benzer ve biri birini tamamlayan tanımlar yapılmıştır; (TS, 2005, s. 965; Kirman, 2004, s. 112; Cevizci, 1996, s. 278; Boratav, 1999, s. 19; Eyüboğlu, 1998, s. 37).

Ferit Devellioğlu, “inanç” yerine “itikat” sözcüğünü kullanmış ve “1. Düğmelenip kalma bir şeye bağlanma, 2. İnanma, gönülden tasdik ederek inanma” biçiminde bu kavramı açıklamıştır (Devellioğlu, 2004, s. 468).

Halk inanışları insan topluluklarına millet olma özelliklerini kazandıran ve o topluma ait olan maddi ve manevi değerleri oluşturan önemli öğelerdir (Bayatlı, 2012, s. 40).

¹ Dr., Çukurova Üniversitesi, Rektörlük, Türk Dili ve Edebiyatı, isenesen@cu.edu.tr

Tanrılar, ruhlar ve insanlar arasında ilişki sağlayan bir sistem ve teknik olan Şamanizm'in (Çoruhlu, 2005, s. 15) inanç yönü incelendiğinde, Türkler arasında daha önceki dönemlerde görülen atalar kültü, tabiat kültürleri ve Gök Tanrı inancı ile Budizm, Manihaizm gibi dinlerin inanç ve uygulamalarının birleşmiş bir şekli olduğu anlaşılır (Ocak, 2000, s. 73).

Günümüzde Türk dünyasının herhangi bir yerinde ve Anadolu'da yaşayan halk inanışlarını değerlendirirken, İslamiyet öncesi inanç sistemleri ve dinlerinin de bu uygulamadaki izlerini aramak; çalışmaların tarihi ve derinlikli bir bakış açısıyla yapılmasına katkı sağlayacak unsurlardır.

Düğme halk inanışlarında karşımıza birçok yönüyle çıkan ve çevresinde gelişen uygulamalar ile çok çeşitli anlamlar yüklenen bir nesnedir. Kıyafetlerin vazgeçilmez unsuru olarak görülen düğmenin günlük hayatımızda inanışlara konu olmasıyla birçok işlevi de üstlendiğini görüyoruz.

Kuşkusuz halk inanışları konusunda pek çok çalışma yapılmıştır. Araz, 1995, Çobanoğlu, 2003, Ergun 2004, İnan, 1972, Kalafat, 2006, Ögel, 1995, Tanyu, 1987 vd. gibi kitaplar, sayısız bildiri ve makale bunlar arasında sayılabilir. Halk inanışları konusunda yapılan doktora tezlerinin sayısı çok olmamakla birlikte (Bahadır, 2005; Çıblak, 2001; Sever, 2001; Şenesen, 2014; Ağcalar Bali, 2014), konunun yüksek lisansta daha çok ele alındığı görülmektedir. Düğme ile ilgili inanışların oldukça zengin ve konuyla ilgili olarak daha önce bir çalışma yapılmamış olması bizi bu konuyu araştırmaya sevk etmiştir. Çalışmamızın konusunu, Anadolu halk inanışlarında yer alan "düğme" konulu inanışların derlenmesi, sınıflandırılması ve değişik bakış açılarıyla incelenerek yorumlanması oluşturmaktadır.

Çalışmamızın amacı, düğme ile ilgili Anadolu inanışlarının ortaya konulması, bu inanışların bilimsel bakış açılarıyla yorumlanıp değerlendirilmeleriyle arkalarındaki inanç örüntülerinin ortaya çıkarılması ve Türk halk inançları envanterine kazandırılmasının sağlanmasıdır.

Çalışmada sahadan yapılan derlemeler yoluyla inanç malzemesine ulaşılmış, alan araştırmasının gözlem ve görüşme teknikleri kullanılmıştır. 2010-2014 yılları arasında Adana ve ilçeleri merkez olmak üzere yapılan derlemeler, anket ve soru kağıdı yöntemleriyle seçilen değişik bölgelerden kaynak kişiye uygulanarak araştırma sahası genişletilmiş ve eldeki verilere ulaşılmıştır. Derleme malzemesinin evrenini 150 kaynak kişi oluşturmuş, çalışmaya ise 50 kişi örneklem olarak alınmıştır.

Elde edilen malzeme incelenirken yapısal bir bakış açısı denenmeye çalışılmış ve düğmeyle ilgili inanışlar ana eylem noktalarından ayrılarak sınıflandırılmışlardır. Sınıflanan bu eylemler, yüklendikleri işlevler ve simgeledikleri anlamlar açısından sembolik ve mitolojik yaklaşımlarla çözümlenmeye çalışılmıştır.

I. Düğme ile İlgili İnanışlar ve Bu İnanışların Mitolojik Bir Bakış Açısıyla İncelenmesi

Kıyafetlerin değişmez bir unsuru olan düğme ile ilgili olarak Anadolu halk inanışlarında karşımıza birçok uygulama çıkmaktadır.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre düğme ile ilgili inanışları şu başlıklar altında toplamak mümkündür:

I. Düğme ile İlgili İnanışlar ve Bu İnanışların Mitolojik Bir Bakış Açısıyla İncelenmesi

1. Dügmenin Kendisiyle İlgili İnanışlar
2. Dügme ile İlgili Eylemlerle Birlikte Değerlendirilen İnanışlar
 - 2.1. Dügme Dikme ile İlgili İnanışlar
 - 2.2. Dügme İlikleme ile İlgili İnanışlar
 - 2.3. Dügmenin Çatlaması, Kırılması, Kopmasıyla İlgili İnanışlar
 - 2.4. Dügmenin Kaybolması ile İlgili İnanışlar
 - 2.5. Dügmenin Bulunması ile İlgili İnanışlar

Bunları şöyle açıklayabiliriz:

1. Dügmenin Kendisiyle İlgili İnanışlar

Kıyafette bulunan düğmelerle ilgili olarak şu inanışlara rastlanır:

- Kıyafette düğmenin olması iyi kabul edilir. Dügme işe yaramasının yanı sıra kısmeti bereketi, şansını da simgeler (K. 1, K.2, K.5, K.8, K.10).
- Kıyafette bulunan düğme çift sayıda olmalıdır. Tek sayıdaki düğme şanssızlık ve kısmetsizliği getirir. Tek düğme sahibinin ömrü kısa olur. Kıyafette çift sayıda düğme varsa sahibinin ömrünün uzun olacağına inanılır (K.20, K.22, K.27, K.30, K.32).
- Açık renkli düğmeler koyu renkli düğmelerden daha iyidir (K. 7, K.8, K.9, K.21, K.22).
- Kıyafetler üstten çıkarıldıktan sonra düğmeler açık bırakılmalıdır (K.8, K.10, K.17, K.19, K.20, K.21, K.22).

Düğmeler, biçim itibariyle genellikle yuvarlak olmaktadır. Halk inanışlarında düğmeye yüklenen anlamlara bakıldığında kısmet, zenginlik, para şans, uğur gibi anlamların ağırlıklı olarak ifade edilmesi, “dügme ile para” arasında bir ilişki kurulduğunu düşünmemize neden olmaktadır. Dügmenin varlığının kısmet ve şans getirmesi, yokluğunun fakirlik, kısmetsizlik gibi olumsuzlukları çekmesiyle ilgili inanışlar, bu düşüncemizi doğrular nitelikte gibi görünmektedir.

Çift sayıların tek sayılardan üstün olması, açık rengin koyu renge göre tercih edilmesi ise, inançlarımızdaki renk ve sayı sembolizmiyle açıklanabilir.

2. Dügme ile İlgili Eylemlerle Birlikte Değerlendirilen İnanışlar

Dügme ile ilgili halk inanışlarında, bazı eylemlerin neredeyse düğmeden daha öne çıkarak düğmeye yüklenen anlamı değiştirdiği ve bizi inanç yönünden Türk kültürünün en eski dönemlerinde hâkim olan olgulara götürdüğünü görürüz. Dügmeyi dikmek, ilikleme; düğmenin çatlaması, kırılması, kopması; düğmenin kaybolması ve düğme bulmak; düğmenin simgelediği anlamlara güçlü fiil işlevlerini ekleyerek belli anlamlara ulaşmamızı sağlar. Her eylemin sonunda, ilkel dönemlerden kalan yasaların kendilerini yaşatacak bir yer bulduğunu görürüz.

Dügme ile ilgili eylemlerle birlikte değerlendirilen inanışları şöyle sıralanabilir:

2.1. Dügme Dikme ile İlgili İnanışlar

Dügme dikmeyle ilgili birçok inanışa rastlanmaktadır. Bu inanışlar şöyle sıralanabilir:

-Bir kişinin kıyafeti üzerindeyken dikiş/dügme dikilmez. Dikilmesi gerekiyorsa, kıyafetin mutlaka çıkarılması gereklidir (K.5, K.20, K.21, K.22, K.23, K.24, K.42, K.50).

-Kıyafet üzerindeyken dikiş/dügme dikilmemesinin sebebi kefenle ilgilidir. Çünkü sadece kefen cenazenin üzerindeyken dikiş dikilir (K.22, K.24, K.25, K.26, K.27, K.28, K.47, K.48, K.49, K.50).

Eğer bu yasağa uyulmazsa üzerine düğme dikilen kişinin başına pek çok olumsuz şey gelebilir.

-Bir kişinin kıyafeti üzerindeyken düğme dikilirse zihni kapanır (K.44); aklı başından kaçır gider (K.12, K.13, K.21, K.22, K.23, K.24, K.25, K.31, K.32, K.33, K.34, K.44, K.45, K.46, K.47, K.48), bunalıma girer (K.12); rızkı kaçır, fakirleşir, kısmeti bağlanır (K.8, K.11, K.12, K.44, K.45); her türlü iftiraya, belaya ve kötülüğe uğrar (K.11, K.12, K.13, K.14, K.15, K.37, K.38, K.42, K.43, K.44); o kıyafeti eskitmek o kişiye nasip olmaz (K.4, K.5, K.6, K.7, K.11, K.12, K.22, K.23, K.25, K.34, K.35, K.36, K.37, K.44, K.45).

-Yeni doğmuş bebeğin kıyafetinin üstünde düğme dikilirse bebeğin kısmetinin kapanacağına inanılır (K.4, K.5, K.6, K.7, K.8, K.9, K.10, K.11, K.12, K.13).

Bütün bu olumsuz bakış açısına ve beklentilere karşın kıyafetin üzerinde düğme dikilmesi gerekiyorsa o zaman beklenen olumsuzluklardan sakınmak ve korunmak için bazı önlemler alınır. Bu önlemler hem düğmeyi diken kişiyi hem de üzerinde düğme dikilen kişiyi korumaya yöneliktir. Bu uygulamalar şöyledir:

-Düğmeyi diken kişiyi korumak için ağzına kalem, çöp gibi cisimler verilerek ısırtılır (K.38). Böylece aklının gitmeyeceğine inanılır.

-Düğme üzerinde dilen kişiyi korumak için ağzına sert bir cisim verilir (K.40, K.41); Kibrit çöpü veya kalem ısırtılır (K.15, K.16, K.17, K.22, K.23, K.24, K.33, K.34, K.35, K.36). Kıyafeti üzerindeyken düğmesi dikilen kişi parmağını ısırır (K.11, K.12, K.15, K.16, K.17, K.22, K.23, K.24, K.35, K.36, K.37, K.38, K.39, K.40, K.41). Böylece aklının kaçmayacağına inanılır.

-Üzerinde düğme dikilen kişiye kıyafetinin bir bölümü ısırtılır (K.21, K.22, K.23, K.24, K.25, K.48, K.49, K.50). Böylece rızkının kapanmaması sağlanır. Giysinin yakası ısırtılır (K.12, K.13, K.14, K.15, K.16, K.25, K.26, K.27, K.38, K.39, K.40, K.41, K.42, K.43, K.44). Böylece uğrayacağı belaların önüne geçilir. Ağzına iplik verilerek ısırtılır (K.1, K.2, K.5, K.6, K.7, K.22, K.23, K.24, K.25, K.26, K.27, K.28, K.29, K.30, K.31) veya bez ya da çaput parçası ısırtılır. Üzerinde düğme dikilen kişiye ekmek de ısırtılır (20).

Kişinin kıyafetleri üzerindeyken düğme dikilmesi gerekiyorsa bazı olumsuzluklardan korunmak için uyulması gereken yasaklar vardır. Bunlar şöyledir:

-Bir kişinin kıyafetlerinin üstünde düğme dikiliyorsa konuşulmaz (K.5, K.6, K.7, K.12, K.13, K.14, K.15, K.16, K.27, K.28, K.29, K.49, K.50). Konuşulursa konuşanın kısmetinin bağlanacağına (K.11, K.12, K.15, K.26, K.27, K.32, K.33, K.34, K.35); iftiraya uğrayacağına inanılır (K.35, K.36, K.37, K.38, K.39, K.40, K.41).

-Hane dışından birine dikiş (düğme) diktirilmez (K.39).

-Düğmenin şekli ve dikiş biçimi de önemlidir. Dört delikli düğme, çapraz dikişle dikilmez. Dikilirse diken kişinin başına o yıl kötü bir olay geleceğine inanılır (K.11, K.12, K.15, K.16, K.20, K.21, K.22, K.23, K.24, K.25, K.26, K.34, K.35, K.36, K.37).

Düğme dikmekle ilgili uygulamalarda birçok olumsuz beklenti ile bunlardan korunma ve sakınmada birçok pratik olduğu görülmektedir. “dikme” fiili iki ucu bir araya getirerek sabitleme, biri birine bağlama, düğümlenme, rabt etme göreviyle kullanılır. Bu işlevler ise halk arasında “kıyafet üstteyken dikiş eyleminin” en olumsuz görüntüsü olan “kefen dikme” ile bağlantılı olarak anlamlandırılmıştır.

Ölen kişinin kefeni, cenazenin üzerindeyken sarılır ve dikilir. Üste giyilen son giysi olan kefenin bu şekilde dikilmesi, halk arasında olumsuz bir çağrışım yapmış ve “Bir kişinin kıyafeti üzerindeyken dikiş/düğme dikilmez” yasağını getirmiştir. Kıyafet üstteyken dikiş dikilmesi, ölümü ve birçok olumsuz durumu çekecektir. Burada büyüsel bir bakış açısıyla eski inançlardan “taklit büyüünü” nün izlerine rastlanmaktadır.

Büyü, ilkel insanın görüş ve düşüncesinden kaynaklanmış ve ilkelerin “mana” gücü, “tabu” ları, büyüü oluşturmuştur (Ertop, 1978, s. 8518). Büyünün temelinde kötü ruhlar olan, kötü güçlerden kaçma, iyi ruhlara sığınma düşüncesi yatar.

Büyünün amacı iyi de olabilir kötü de olabilir. Örneğin ak büyü, yağmur yağdırmak, ekinleri büyütmek, avı bereketli kılmak, şeytanı kovmak vb. için bazı dualar okunarak yapılır. Kara büyü ise bir kişinin başına felaket ya da ölüm getirmesi beklenen uygulamalara verilen addır (Tezcan, 1996, s. 121).

J. Frazer’a göre büyüünün dayandığı temel düşünceler ikiye ayrılır:

1. Homeopatik Büyü (Taklit Büyüsü): Benzer benzeri meydana getirir.

2. Kontajiyöz Büyü (Temas Büyüsü): Varlıklar fiziksel temas ortadan kalktıktan sonra da uzaktan birbirlerini etkileyebilirler.

Taklit büyüü işlemlerinde en sık görülen pratikler, yakma, kesme ve parçalama ile ilgilidir. Temas büyüünün özünde ise birinin saçına, tırnağına, kirpiğine, dişine ya da elbiselerinden bir parçaya sahip olan kişinin o kimse üzerinde olumlu ya da olumsuz güçlere sahip olması yatmaktadır (Frazer, 1991, s. 19). Buna göre “benzer benzeri çeker” ilkesi gereği kıyafetin sahibinin hayatına da peş peşe olumsuzluklar çekilecektir. “kefen-ölüm” çağrışımı sebebiyle kıyafet sahibinin ömrünün kısılacacağı düşünülür.

“Dikme” eyleminin bizzat kendisi de “bağlayıcı, sabitleyici ve kısıtlayıcı” bir özellik göstermektedir. Üzerine düğme dikilen kişi, yine “taklit büyüü” nün işleyişi gereği, bu fiilin ifade ettiği olumsuz çağrışımlara maruz kalmaktadır. Bunlar, zihin kapanması, kismetin bağlanması, bunalıma girmek, aklın gitmesi, düğümlenmesi, kaçması, rızkın kismetin bağlanması, kesilmesi ve iftira bela, kötülöklere uğramaktır. Bunlar ise “dikme” fiiliyle simgeleşen “kara büyüü” nün olumsuz sonuçlarıdır.

Olumsuzluklardan sakınmak ve korunmak için yapılan uygulamalar ise “dikme” eyleminin “bağlama, sabitleme, rabt etme” işlevlerini etkisiz kılma amaçlarını taşır. Çünkü bu işlevler olumsuz bir anlamı yüklenmişlerdir. Ana prensip, dikilen birleştirilen, bağlanan bir yere karşılık başka bir yerin açık bırakılması ile olumsuz akışın dengelenmesidir. Dudaklar ile birleştirilen ağız, bu iş için seçilir. İki dudağın açık bırakılmasını sağlayacak sert bir cisim veya kıyafetin bir parçası ağza alınmak suretiyle olumsuz büyüsel çağrışım dengelenir ve kişi kötülöklere korunur.

Hane dışından birisine dikiş diktirilmemesinin nedeni ise İslamiyet öncesi inanç sistemlerinde ve günümüzde önemli bir yeri olan “ev kültü” ile açıklanabilir. Eskiden bugüne gelen inançlarımızda Türk kültüründe ev, ocak kutsaldır ve içinde yaşayan aile ile atalarını simgelemektedir. Eve dışarıdan gelenlerin getirecekleri olumsuzluklar ve kötülüklerden evi korumak için birçok önlem alınır.

Bazı Türk toplulukları, örneğin Volga Türkleri, “öy üyesi” yani “ev sahibi” olarak anılan bir ruha inanırlar. Bu ruh, evi korur, ailenin mutluluk ve refahını sağlamaya çalışır (Çoruhlu, 2011, s. 54)

Bu çerçevede evin dışından birisinin gelerek kıyafeti üzerindeyken birisine düğme ya da başka bir şey dikmesi, niyetinin kötü olması halinde birçok kötülüğü beraberinde getirecektir. Türk inançlarında bu konuyla ilgili birçok sakınma ve korunma uygulaması olduğunu biliyoruz.

2.2. Düğme İliklemek ile İlgili İnanışlar

Kıyafetteki düğmenin iliklenmesi ile ilgili olarak da değişik inanışlar karşımıza çıkar. Bunlar şöyle sıralanabilir.

-Kıyafet üzerindeki düğmeler “doğru” iliklenmelidir. Yanlış ya da ters iliklenen düğmeler, kıyafetin sahibi için birçok olumsuz olayı beraberinde getirir (K.7, K.8, K.16, K.18, K.20, K.21, K.22, K.23).

-Düğmelerini yanlış ya da ters ilikleyen bir kişinin kısmeti bağlanır (K.13, K.14, K.18, K.19, K.20, K.21, K.22); bahtı kapanır (K.16, K.17, K.18, K.26, K.27, K.28, K.29); o gün tüm işleri aksar, rast gitmez ters gider (K.3, K.7, K.8, K.9, K.13, K.14, K.15, K.16, K.17, K.18, K.22, K.23, K.24, K.25).

-Düğmeleri doğru iliklemek insanı birçok sıkıntıdan kurtarır. Bu yüzden düğmeler aşağıdan yukarı doğru iliklenmelidir (K.19, K.20, K.26, K.27, K.28, K.29, K.30, K.46, K.47, K.48). Bu şekilde düğme iliklenirse yanlış yapılmaz.

-Düğmeyi doğru ilikleyen kişinin ise kısmeti ve bereketi açılır (K.3, K.7, K.22, K.23, K.27, K.28, K.29, K.57, K.58, K.59, K.60).

Düğmelerin iliklenmesi ile ilgili inanışların bir kısmı kıyafet sahibinin kendisine yönelik olarak seyredir. Örneğin:

-Kıyafetler üstten çıkarıldıktan sonra düğmeleri iliklenmez (K.36, K.37, K.38, K.39, K.46, K.47, K.48, K.49, K.50).

-Dolaptaki kıyafetlerin düğmesi ilikli bırakılmaz (K.13, K.17, K.25, K.30, K.34, K.37, K.38).

-Çamaşır asılırken, katlanırken düğmesi iliklenmez (K.8, K.14, K.18, K.22, K.23, K.24, K.30, K.33, K.34, K.41, K.42, K.43).

-Eğer bu yasaklara uyulmazsa kişinin kısmeti kapanır (K.1, K.2, K.3, K.6, K.7, K.8, K.13, K.17, K.25, K.30, K.34, K.37, K.38). Bu yüzden dolaptaki düğmeler açık bırakılır.

İliklemeyle ilgili inanışların bir kısmı ise kıyafet sahibinin dışındaki kişilerle ilgilidir.

-Yabancı birisinin düğmesi iliklenmez. İliklenirse hem ilikleyen hem de karşıdaki kişinin kısmeti kapanır (K.8, K.14, K.18, K.22, K.23, K.24, K.30, K.33, K.34, K.41, K.42, K.43).

-Birisine dönükken düğme iliklenmez; iliklenirse kısmeti kapanır (K.12, K.13, K.14, K.15, K.16, K.17, K.18, K.19).

-Birisi karşılanırken düğme iliklenmez. İliklenirse gelen kişinin kısmeti kapanır (K.7, K.8, K.9, K.10, K.11, K.12, K.33, K.37, K.41, K.45).

Bunların dışında düğme iliklemeyle ilgili yasalara hayatın geçiş evreleri ile ilgili uygulamalarda da rastlanır:

-Yeni doğacak bebek için hazırlanan kıyafetlerin düğmeleri bebek doğana kadar iliklenmez. İliklenirse bebeğin kısmetinin kapanacağına inanılır (K.1, K.19, K.20, K.21, K.22, K.23, K.24, K.34, K.49, K.50).

-Düğün gecesinde damat, ceketinin düğmelerini iliklemez. İliklerse evlilik hayatında maddi yönden sıkıntılar çeker, kısmeti kapanır (K.5, K.10, K.17, K.26, K.32, K.33, K.42, K.45, K.48, K.49, K.50).

Düğme iliklemenin zamanı ile ilgili de inanış vardır:

-Ezan okunurken düğme iliklenmez (K.22, K.34, K.49, K.50).

Düğme ilikleme ile ilgili uygulamalar, düğmenin ilikleniş şekli, ilikleme zamanı, iliklemenin kişinin kendisine ya da karşısındakine etkileri şeklinde sınıflandırılabilir.

“İlikleme” eylemi, “düğmeyi” bir delikten geçirmek suretiyle sabitleme”, “iki ucu bir araya getirme” hareketidir. İliklemede de dikmede olduğu gibi “taklit büyü” nün “benzer benzeri çeker” ilkesi işlemektedir. Halk arasında, “iki yakası bir araya gelmek” deyimini, maddi olarak işlerin düzelmesi ve belli bir refah seviyesine ulaşmayı karşılar. Burada da düğme ve ilikten geçmesi, iki yakanın kavuşması görünümüyle daha çok hayattaki maddi refaha ulaşmayı simgelemektedir.

Özellikle düğmenin iliklenmesiyle ilgili inanışlarda, her şeyin yasaya uygun yapılmasıyla, kıyafetin sahibinin “kısmetinin açıldığına, rızkının arttığına” inanıldığını görüyoruz. Bu da “düğme” nin şekil itibariyle yuvarlak olmasından kaynaklanan düğme-para benzeşmesini akla getiriyor. Halk arasında düğme, madeni parayı çağırıyor. Olabilir. Bu sebeple düğmeyle ilgili birçok inanışta “rızk, kısmet, bereket” kavramı ön plana çıkmaktadır.

Bu bağlamda; düğmeyi karşıdaki deliğin içine yerleştirme, iliklemedir ve doğru yapılmalıdır. “kısmeti, bereketi, bahtı” simgeleyen düğme, eğer doğru yere yerleşmezse, benzer şekilde kıyafetin sahibi de durumdan etkilenecek ve kısmeti bağlanacaktır.

Kişinin kendi düğmelerini açık ya da kapalı kullanmasındaki ana yasa ise “açık kalan ilikler gibi kişinin kısmeti ve bereketi de açık kalır. Kapanan düğmeler gibi kısmet de kapanır.” düşüncesidir. İslamiyet öncesi inanç sistemlerinde oldukça büyük bir etki gücü olan büyü inanışında bazı büyüler olumlu amaca hizmet ederken (ak büyü), bazı büyüler kötü amaçlıdır (kara büyü).

Kişinin özel eşyalarının ya da vücudundan atılmış bazı parçaların ele geçirilmesiyle o kişiye kara büyü yapılarak istenen olumsuzluklara uğraması, bu inanışa göre mümkündür. Bugün bile bu inanışın izlerine günlük hayatta rastlamaktayız. İşte, giysiler kişinin üzerinde değilken, saklanırken, bakımı yapılırken iliklenmemesi bu düşünceyle ilişkili gibi görünmektedir. Kıyafetler dolaptayken düğmelerinin iliklenmemesi kara büyüünün etkilerinden korunmak için alınan bir önlemdir. Düğmeler, şansı, kısmeti, bereketi simgelediği için bilinçli bir biçimde kapatılmaları kıyafetin sahibine zarar verebilir.

Aynı kural, bir başkasının karşısında düğme iliklerken de geçerlidir. Yabancı birinin karşısında düğme iliklenmesi, niyet kötüyse tehlikeli bir davranıştır. Burada da taklit büyüünün gereği olarak karşı tarafa uygulanan bilinçli ya da bilinçsiz bir kötü

enerji akışı söz konusudur.

2.3. Düğmenin Çatlaması, Kırılması, Kopmasıyla İlgili İnanışlar

Halk arasında “göz değme”, “göze gelme”, “nazara uğrama”, “nazar değmesi” olarak tarif edilen nazar inancı, halk inanışları içerisinde en yaygın olanlarından birisidir. Nazardan korunmak için yapılan uygulamaların en yaygını ise “nazarlık” kullanmaktır (Boratav, 1984, s. 104). Nazarlıklar pasif büyü araçlarıdır. Halk kültüründe sihrsel öğeler taşıdığına inanılan nazarlıklar genellikle göz boncukları biçimindedir. Halk arasında düğme, boncuk, deniz kabukları gibi nesnelere de nazarlık değeri yüklenerek insanları, evleri, hayvanları korumaları beklenir.

Düğmenin kıyafetlerde çatlaması, kırılması ve kopmasıyla ilgili inanışlar, halk arasında daha çok “nazara uğramak” şeklinde algılanmaktadır. Düğmenin nazardan koruması ile ilgili inanışlar şöyledir:

-Kıyafetin herhangi bir yerindeki düğmeler, özellikle de büyük düğmeler, mavi renkli düğmeler, insanları nazara karşı korur (K.5, K.10, K.17, K.22, K.32, K.33, , K.34, K.42, K.45 K.49, K.50).

-Çocuklara nazar düğmesi takılırsa, nazar değmeyeceğine inanılır (K.3, K.7, K.22, K.23, K.27, K.28, K.29, K.40, K.41, K.42, K.43, K.44).

-Kıyafetlerdeki düğmelerden birisinin değişik dikilmesi nazarı önler (K.7, K.11, K.17, K.22, K.23, K.24, K.32, K.33, K.34, K.42, K.43, K.44).

-Değişik şekillerde ve büyüklükte kesilmiş keçe parçalarının üzerine dikilen mavi renkli düğmeler ve boncuklar, insanları ve evleri nazara karşı korur (K.12, K.13, K.14, K.15, K.16, K.17, K.18, K.19, K.38, K.39, K.40, K.41, K.42, K.43, K.44, K.45, K.46).

Nazardan koruyucu olarak görülen düğmenin “kendi kendine” çatlaması, kırılması, kopması ile ilgili şu inanışlara rastlanır:

-Yeni ve güzel bir kıyafetteki düğme kendi kendine çatlar veya kırılırsa kişiye nazar değdiğine inanılır (K.14, K.15, K.16, K.17, K.18, K.19, K.20, K.21, K.22, K.23, K.38, K.39, K.40, K.41, K.42, K.43, K.44, K.45, K.46).

-Kıyafetteki düğme kırılırsa birilerinin o kişiye iftira attığına inanılır (K.12, K.13, K.14, K.15, K.16, K.23, K.24, K.25, K.26, K.28, K.29, K.40, K.43, K.45, K.46, K.47, K.48, K.49, K.50)

-Kıyafetindeki düğme kırılan kişinin o gün işleri ters gider (K.12, K.13, K.14, K.15, K.16, K.20, K.21, K.22, K.40, K.41, K.42).

-Damat, damatlığını giyerken kıyafetinin düğmesi kırılırsa, evliliğinde mutlu olamayacağına, karısının çenebaz olacağına ve çocuğunun geç olacağına inanılır (K.4, K.5, K.6, K.7, K.8, K.9, K.30, K.31, K.32, K.33, K.38, K.39, K.40, K.41, K.46, K.47, K.48, K.49, K.50).

-Kırık ya da çatlak düğme kıyafette taşınmaz. Taşınırsa, kişiye uğursuzluk getireceğine inanılır (K.15, K.16, K.20, K.21, K.22, K.33, K.34, K.40, K.41, K.42).

Nazar inancı Türk toplumunda İslamiyet öncesi dönemden günümüze kadar etkisini sürdürmüş, birçok çeşidiyle karşımıza çıkan bir inanıştır. Gök boncuk, evlerde, hayvanlarda, insanlarda daima “kötü bakışların” yıkıcı etkilerinden korunmanın bir yolu olarak tılsım görevi görmüştür. Gök boncuğun olmadığı yerde, onun işlevini üstlenecek başka malzemeler bu boşluğu doldurmuştur.

Düğme, şekli ve özellikle mavi rengi seçilirse rengi itibariyle nazar boncuğunun işlevini yüklenen bu unsurlardan bir tanesidir. “Kırılma, kopma, çatlama eylemleri, yapıları gereği olumsuz anlam yükledürler. Özellikle de bu eylemler “dışarıdan bir etki olmadan”, “kendiliğinden” oluyorsa, halk arasında “nazara uğramak”, “nazar değmesi” şeklinde anlamlandırılırlar.

İnanışın kökeninde, “kırılma, kopma, çatlama” eylemlerinin olumsuzluğunun, kişinin günlük hayatının akışını da etkileyerek olumsuz çevreye düşüncesi yatar. Nazar değmesi, iftiraya uğramak, işlerin yolunda gitmemesi gibi endişeler yüzünden kırık, çatlak düğmeler kıyafette taşınmaz. Kırık ve çatlak düğme simgesinde, hayatın çeşitli olgularında, kırık ve çatlakların yer alabileceği endişesinin izleri görülür.

2.4. Düğmenin Kaybolması ile İlgili İnanışlar

Düğmenin kaybolması ya da düğmeyi kaybetmekle ilgili şu inanışlara rastlanır:

-Düğme dikileceği zaman kaybedilirse, kötü şeylerin olacağına inanılır (K.23, K.24, K.25, K.26, K.30, K.32, K.35, K.39, K.40, K.44, K.47).

-Kıyafetlerinde eksik düğmesi olan genç kızların kısmetlerinin kapanacağına inanılır (K.26, K.27, K.28, K.32, K.33, K.34, K.35)

Daha önce de ifade edildiği gibi düğme şekli itibariyle “parayı” çağrıştırmaktadır. Bu sebeple de halk arasındaki inanışlarda genellikle kısmet getiren bir nesne olarak görülmektedir. Kıyafetteki düğmenin ya da kıyafete dikilecek düğmenin kaybedilmesi ise bu simgeye paralel olarak, kısmetin kaybedilmesi biçiminde anlamlandırılmaktadır.

2.5. Düğmenin Bulunması ile İlgili İnanışlar

Uğur, bir nesnenin, bir kişinin, bir hayvanın, bir işin, bir zamanın, bir yerin özündeki iyiliği, mutluluğu, bereketi, kolaylığı; kısacası olumlu niteliği ve gücüdür. Halkın inanış ve işlemlerindeki bütün davranışlar, zamanlar, yönler; çevresindeki nesnelere, kişiler, hayvanlar; uğurlu ve uğursuz diye kümelenmiştir (Boratav, 1984, s. 94).

Yolda ya da yerde “düğme bulma” ile ilgili inanışlar, halk arasında bazen olumlu bazen de olumsuz olarak değerlendirilmektedir.

Bunlar şöyle sıralayabiliriz:

-Yolda düğme bulan kişinin kısa zamanda herhangi bir yerden kısmet bulacağına ve zengin olacağına inanılır (K.16, K.17, K.18, K.22, K.23, K.24, K.25).

-Yolda düğme bulmanın kişiye uğur ve şans getireceğine inanılır (K.8, K.14, K.18, K.22, K.23, K.24, K.30, K.33, K.34, K.41, K.42, K.43).

-Yolda düğme bulmak, onu yerden almak, kişiye fakirlik getirir (K.8, K.12, K.13, K.24, K.30, K.31, K.34, K.43, K.44, K.45).

Dinsel ve büyüsel içerikli işlemler içinde yer alan fal, kehanet, rüya yorumları, burada “gelecekte haber verme” amacıyla kullanılmaktadır.

İnsanlığın en yaygın, en devamlı ve en eski folklor verimlerinden birisi olan fal (Duvarcı, 2001, s. 125), insanın geleceğe olan merakı sonucunda pek çok yöntemi geliştirilmiş olan bir uygulamadır. (Boyras, 2006, s. 3).

Fal, genelde ya bazı alet ve vasıtalarla ya da bazı yöntemlerle tahminde bulunma, içinde bulunulan zamanla ve gelecekle ilgili yorumlar yapma işidir (Aydın, 1995, s. 135).

“Düğme bulmak” halk arasında “tahmin” lerde de kullanılarak merak edilen

soruların cevabı, bulunan düğmenin niteliklerine göre anlamlandırılarak verilir.

-Hamile kadınlar, doğacak çocuklarının cinsiyetini tahmin etmekte düğmeden yararlanırlar. Yerde erkek düğmesi bulan hamilenin erkek çocuk, kadın düğmesi bulan hamilenin kız çocuk doğuracağına inanılır (K.1, K.4, K.8, K.12, K.13, K.14, K.20, K.23, K.24, K.31, K.32, K.33).

-Hamile bir kadın yerde kadın düğmesi bulursa kız çocuk, demir bulursa erkek çocuk sahibi olacağına inanılır (K.13, K.15, K.27, K.33, K.34, K.37, K.38, K.43, K.44, K.45, K.46, K.47).

-İçli köfte yapılırken birinin içine siyah, başka birine beyaz düğme konulur. Beyaz düğmeyi bulan kişinin kismetli, siyah düğmeyi bulan kişinin kismetsiz olduğuna inanılır (K.11, K.12, K.15, K.20, K.24, K.37, K.38, K.45, K.46, K.47).

Düğmenin halk arasında “kısmeti, parayı şansı simgelediği, inanışlara bakarak söylenebilir. Önceki bölümde, düğmenin kaybedilmesi nasıl olumsuz bir beklentiyle şansın, kismetin kaybedilmesi gibi algılanıyorsa, burada da simgelediği anlamlar gereği, “düğmenin bulunması”, paranın, kismetin, zenginliğin bulunması olarak algılanmaktadır.

Düğmeyi bulmak genel olarak olumlu değerlendirilir. Bazı çevrelerde buna olumsuz bir anlam yüklenmesinin ise “düğmeyi kaybetmek” eylemi ile ilişkili olmasına bağlıyoruz. Mantık olarak burada bulunan düğme, başka birisinin kaybetmiş olduğu düğmedir. Düğmeyi kaybetmek o kişiye kötü bir şans ve kismetsizlik getirmiştir. O halde o kötü şans, düğmenin alınmasıyla yeni sahibine geçebilir ve “temas” yoluyla uğursuzluğu o kişiye aktarabilir. Burada da büyüsel yaklaşımdan “temas büyüünün” ilkelerinin işletildiği düşüncesini taşıyoruz.

İleriyi görebilmek, gelecekte neler olacağını bilebilmek tüm insanlığın ortak istekleri arasında yer alır. Bilim ve teknolojinin günümüz seviyesinin çok altında olduğu yıllarda ise halk arasında bunu tayine yönelik pek çok uygulama ve inanışa rastlanır. Düğme, bu tahmin araçlarından birisi olarak karşımıza çıkar. Burada düğmenin renginin ve biçiminin sembolik olarak değer kazandığını görüyoruz. Birçok toplumda ak/beyaz, renk olarak genellikle iyiliği simgelerken kara/siyah kötülüğün simgesi olmuştur. Bu çerçevede siyah düğme kismetsizliği, beyaz düğme kismet simgeler. Demir, ateşle ilendiğinde savaş aletlerine dönüşür. Bu yüzden demir, erkek egemen “ataerkil toplum” un en önemli simgesidir.

SONUÇ

Düğme ile ilgili inanışların değerlendirildiği bu çalışmada, elde edilen malzeme, öncelikle, “düğme”nin ifade ettikleri bağlamında hangi sembolik anlamları karşıladığı yönünden incelenmiştir. Sonra da düğme ile ilgili “eylemler”in ifade ettiği semboller açısından malzeme değerlendirilmiştir.

Buna göre düğme şekli ve yapısı itibarıyla genel olarak “para”ya benzetilmiş, çift sayıda, açık renkli, büyük ebatlardaki, düğmelerin varlığının kişiye zenginlik, kismet, şans uğur getirdiği inancı halk arasında yaygın olarak kabul görmüştür. Bunun aksine tek sayıda, eksik, kopmuş, kaybolmuş, koyu renkli düğmelerin ise kişiye nazar, uğursuzluk, kismetsizlik getirdiği inancı kabul edilmiştir. Düğmenin varlığı iyi, yokluğu kötü sayılmıştır.

Düğme ile ilgili “eylemler” ise o eylemlerin anlamlarıyla doğru orantılı olarak ilişkilendirilmiş, olumsuz anlamlı fiillerle yan yana gelen “düğme” olumsuz anlamlar

yüklenmiştir.

“Dikme ve ilikleme” fiilleri “bağlama, birleştirme, rabt etme” işlevlerini üstlenmiş ve düğmenin sahibine çeşitli olumsuzluklar getirmiştir. Ömür eksikliği, akıl eksikliği, kısmetsizlik, çeşitli kötülükler bunlar arasında sayılabilir. Bu iki fiille ilişkili uygulamalarda taklit büyüünün “benzer benzeri çeker” ilkesi ile “kara büyü”nün işleme prensiplerinin hâkim olduğu görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Araz, R. (1995). *Harput'ta eski Türk inançları ve halk hekimliği*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Aydın, M. (1995). *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. C. 12, 134-138, İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları.
- Bahadır, Sedat (2005), *Hatay'da Türk Halk İnançları*, (Doktora tezi), Ankara, Gazi Ün. Sos Bil. Enst.
- Ağcalar Bali, A. (2014)
- Bayatlı, N. Y. (2012). *Irak Türkmen folklorunda halk inançları*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayını.
- Boratav, P. N. (1984). *100 Soruda Türk Folkloru*. İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- Boyraz, Ş. (2006). *Fal kitabı*. İstanbul: Kitabevi Yayınları.
- Cevizci, A. (1996). *Felsefe sözlüğü*. Ankara: Ekin Yayınları.
- Çıblak, Nilgün (2001), *İçel Tahtacıları-Dini İnanışları ve Dini Törenler, Halk Kültürü, Anonim Halk Edebiyatı, (Doktora Tezi), Adana, Çukurova Üni. Sos. Bil. Ens.*
- Çobanoğlu, Özkul (2003), *Türk Halk Kültüründe Memoratlar ve Halk İnançları*, 1.baskı, Ankara, Akçağ Yay.
- Çoruhlu, Y. (2011). *Türk mitolojisinin ana hatları*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
- Devellioğlu, F. (2004). *Osmanlıca-Türkçe ansiklopedik lügat*. Ankara: Aydın Kitabevi.
- Duvarcı, A. (2001). Fal geleneğinin değerlendirilmesi. *Erdem 13, Türk Halk Kültürü Özel Sayısı I*, 117-129. Ankara: Can Ofset.
- Ergun, P. (2004). *Türk kültüründe ağaç kültü*. Ankara: Atatürk Kültür Merkezi Yayınları.
- Ertop, K. (1978). Anadolu büyüler. *TFA*, C. 18.
- Eyüboğlu, İ. Z. (1998). *Anadolu inançları*. İstanbul: Toplumsal Dönüm Yayınları.
- Frazer, J. (1991). *Altın dal dinin ve folklorun kökenleri I*. İstanbul, Payel Yayınları.
- İnan, A. (1972). *Tarihte ve bugün Şamanizm*. Ankara: TTK Yayınevi.
- Kalafat, Y. (2006). *Doğu Anadolu'da eski Türk inanışlarının izleri*. Ankara: Ebabil Yay.
- Kirman, M. A. (2004). *Din sosyolojisi temelleri sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları.
- Ocak, A. Y. (2000). *Alevi ve Bektaşî inançlarının islam öncesi temelleri*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Ögel, B. (1995). *Türk mitolojisi II*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- Sever, Mustafa (2001), *Mersin ve Yakın Çevresi Halk İnançları ve Halk Hekimliği*, (Doktora Tezi), Ankara, Hacettepe Üni. Sos. Bil. Ens.
- Şenesen, İ. (2014), *Adana Halk İnançlarında Eski Türk İnanışlarının İzleri*, (Doktora Tezi), Adana, Çukurova Üni. Sos. Bil. Ens.
- Tanyu, H. (1987). *Türklerde taşla ilgili inançlar*. Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Tezcan, M. (1996), *Kültürel Antropoloji*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Türkçe Sözlük* (2005). Ankara: TDK Yayınları.

Kaynak Kişiler

- K. 1 :** Hüseyin Karabulut, 1962- Karaisalı(Kırıklı), ilkokul, emekli, evli, 16 Nisan 2013 tarihinde kişinin Karaisalı'nın Kırıklı Köyü'ndeki evinde yapılan görüşme.
- K. 2 :** Meral Karabulut, 1961-Kırıklı, ilkokul, ev hanımı, evli, 16 Nisan 2013 tarihinde kişinin Karaisalı'nın Kırıklı Köyü'ndeki evinde yapılan görüşme.
- K. 3 :** Songül Karabulut, 1961-Kırıklı, ilkokul, ev hanımı, evli, 16 Nisan 2013 tarihinde kişinin Karaisalı'nın Kırıklı Köyü'ndeki evinde yapılan görüşme
- K. 4 :** Hamdi Bozkurt, 1961-Kadirli(Osmaniye), lise, emekli memur, evli, 20 Nisan 2013 tarihinde kişinin Adana(Seyhan) Sarıhamzalı mahallesindeki evinde yapılan görüşme.
- K. 5 :** Şükran Bozkurt, 1960- Ceyhan(Adana), ilkokul, ev hanımı, evli, 20 Nisan 2013 tarihinde kişinin Adana(Seyhan) Sarıhamzalı mahallesindeki evinde yapılan görüşme.
- K. 6 :** Murat Duran Bozkurt, 1961-Seyhan(Adana), üniversite, kaynakçı, bekâr, 20 Nisan 2013 tarihinde kişinin Adana(Seyhan) Sarıhamzalı mahallesindeki evinde yapılan görüşme.
- K. 7 :** Güldane Eroğlu, 1957- Ceyhan(Adana), ilkokul, ev hanımı, evli, 21 Nisan 2013 tarihinde kişinin Adana(Seyhan) Belediye evleri mahallesindeki evinde yapılan görüşme
- K. 8 :** Ünzile Döğner, 1965- Bulgaristan, ilkokul, ev hanımı, dul, 22 Nisan 2013 tarihinde kişinin Kozan'ın Kamışoba Köyü'ndeki evinde yapılan görüşme.
- K. 9 :** Nazmiye Ağzıdeli, 1963-Andırın(K.Maraş), ilkokul, ev hanımı, evli, 22 Nisan 2013 tarihinde 7 Mart mahallesi 404 sok. nu:4/4 adresindeki evinde yapılan görüşme
- K. 10 :** Mahmut Ağzıdeli, 1961- Andırın(K.Maraş), ilkokul, lastikçi, evli, 22 Nisan 2013 tarihinde 7 Mart mahallesi 404 sok. nu:4/4 adresindeki evinde yapılan görüşme
- K. 11 :** Cemile Kıyıkçı,1944- Andırın(K.Maraş), evli, ev hanımı, 22 Nisan 2013 tarihinde 7 Mart mahallesi 404 sok. nu:4/4 adresindeki evinde yapılan görüşme
- K. 12 :** Hasibe Türkmenoğlu, 1939-Kadirli, okumamış, evli, ev hanımı, 24 Nisan 2013 tarihinde Kadirli'nin Karatepe köyünde yapılan görüşme
- K. 13 :** Cemile Gündüz, 1969- Ceyhan(Adana), ortaokul, ev hanımı, evli, 23 Nisan 2013 tarihinde kişinin Ceyhan'daki evinde yapılan görüşme
- K. 14 :** Mansur Bozer, 1965-Kadirli, lise, evli, işçi, 22 Mayıs 2013 tarihinde kişinin Gültepe mah. 368 sok. No: 4 Sarıçam adresindeki evinde yapılan görüşme.
- K. 15 :** Şenel Dikbaş, 1951-Ceyhan(Adana), ilkokul, ev hanımı, dul, 25 Nisan 2013 tarihinde kişinin Kazım Karabekir Mah. 4261 Sok. No:21 Yüreğir adresindeki evinde yapılan görüşme
- K. 16 :** Semiha Kırmızıdam, 1940-Seyhan(Adana), öğrenim yok, mesleği yok, dul, 29 Nisan 2013 tarihinde kişinin Yumurtalık'taki evinde yapılan görüşme
- K. 17 :** Gülhan Yıldırım, 1968-Yumurtalık(Adana), ilkokul, ev hanımı, evli, 29 Nisan 2013 tarihinde kişinin Toros Mah. 78004 Sok. Harran Apt. No:6 adresindeki evinde yapılan görüşme
- K. 18 :** Hasan Yıldırım, 1963-Yüreğir(Adana), ilkokul, emekli, evli, 29 Nisan 2013 tarihinde kişinin Toros Mah. 78004 Sok. Harran Apt. No:6 adresindeki evinde yapılan görüşme.
- K. 19 :** Ümren Karaca, 1943-Adana, ilkokul, ev hanımı, evli, 30 Nisan 2013 tarihinde kişinin Baraj Yolu Ziyapaşa Mah. 67003 sok. no:13 Seyhan/ Adana adresindeki evinde yapılan görüşme.

- K. 20 :** Şadi Akday, 1957-Adana, ortaokul, memur, evli, 01 Mayıs 2013 tarihinde kişinin Belediye Evleri Mah. 84109 sok. Kat:2 Çukurova-Adana adresindeki evinde yapılan görüşme
- K. 21 :** Şermin Akday, 1960-Adana, ilkokul, ev hanımı, evli, 01 Mayıs 2013 tarihinde kişinin Belediye Evleri Mah. 84109 sok. Kat:2 Çukurova-Adana adresindeki evinde yapılan görüşme
- K. 22 :** Süreyya Süzer, 1948-Karaisalı, öğrenim yok, ev hanımı, evli, 07 Mayıs 2013 tarihinde kişinin Ova mah. 44162 sokak ev no 6 Seyhan'daki evinde yapılan görüşme
- K. 23 :** Gülseren Demir, 1939-Karataş, öğrenim yok, ev hanımı, evli, 07 Mayıs 2013 tarihinde kişinin Ova mah. 44162 sokak ev no 6 Seyhan'daki evinde yapılan görüşme
- K. 24 :** Güngör Kutur, 1958-K.Maraş, ilkokul, ev hanımı, dul, 19 Mayıs 2013 tarihinde kişinin Adana Belediye evleri mahallesindeki evinde yapılan görüşme
- K. 25 :** Elif Sofu, 1957-Adana, lise, emekli, evli, 22 Mayıs 2013 tarihinde kişinin Kenan Evren Bul. Toros mah. Akasya Apt. Kat: 1 No:2 Çukurova/Adana adresindeki evinde yapılan görüşme
- K. 26 :** Döndü Yılmaz, 1959- Kadirli(Osmaniye), lise, emekli hemşire, evli, 23 Mayıs 2013 tarihinde kişinin 100.yıl mah. Manolya apt. Çukurova/Adana'daki evinde yapılan görüşme.
- K. 27 :** Adnan Günaltın, 1968- Çevlik, lise, forklift operatörü, evli, 26 Mayıs 2013 tarihinde yapılan görüşme
- K. 28 :** Songül Günaltın, 1950- Bekirli, ilkokul, ev hanımı, evli, 26 Mayıs 2013 tarihinde yapılan görüşme
- K. 29 :** Fadime Günaltın, 1950- Bekirli, ilkokul, ev hanımı, evli, 26 Mayıs 2013 tarihinde yapılan görüşme
- K. 30 :** Fatma Ay, 1956- Bekirli, ilkokul, terzi, evli, 26 Mayıs 2013 tarihinde yapılan görüşme
- K. 31 :** Mustafa Tekeli, 1946-Tarsus, üniversite, öğretmen, evli, 20 Haziran 2013 tarihinde kişinin Yeşil Mah. 4228 Sok. No: 8 Tarsus adresindeki evinde yapılan görüşme
- K. 32 :** Eşe Abbak, 1957-Tarsus, öğrenim yok, terzi, dul, 28 Haziran 2013 tarihinde kişinin Tarsus'un Belen Köyü Orta mahallesindeki evinde yapılan görüşme
- K. 33 :** Ayten Şölen, 1968- Adana, ilkokul, terzi, evli, 28 Haziran 2013 tarihinde kişinin Akkapı Mah. 12054 Sok. No:8 Seyhan/Adana adresindeki evinde yapılan görüşme
- K. 34 :** Mehmet Keçe, 1956-Mağara(Tufanbeyli), okur-yazar, emekli, evli, 8 Ekim 2013 tarihinde Tufanbeyli Çeşmebaşı kahvesinde yapılan görüşme.
- K. 35 :** Nurcan Özlü, 1959-Saimbeyli, ilkokul, terzi, evli, 9 Ekim 2013 tarihinde Saimbeyli'deki yayla evinde yapılan görüşme.
- K. 36 :** Sebahat Özlü, 1955-Saimbeyli, ilkokul, ev hanımı, evli, 9 Ekim 2013 tarihinde yayla evinde yapılan görüşme.
- K. 37 :** Ahmet Oğuz, 1937-Saimbeyli, ilkokul, emekli terzi, evli, 9 Ekim 2013 tarihinde Saimbeyli Belediyesi Çayevinde yapılan görüşme.
- K. 38 :** Zeliha Papatya, 1957-Saimbeyli Çatak Köyü, ilkokul, terzi, evli, 9 Ekim 2013 tarihinde Kızılağaç köyü/ Fahri Ekren'in evinde yapılan görüşme
- K. 39 :** Ahmet Ekren, 1948-Saimbeyli, ilkokul, emekli, evli, 9 Ekim 2013 tarihinde Kızılağaç Köyü'ndeki kendi evinde yapılan görüşme
- K. 40 :** Celal Polat, 1937-Saimbeyli, ilkokul, emekli, evli, 9 Ekim 2013 tarihinde Ahmet Ekren'in Kızılağaç Köyü'ndeki evinde yapılan görüşme

- K. 41** : Fatma Polat, 1945-Saimbeyli, okur-yazar, ev hanımı, evli, 9 Ekim 2013 tarihinde Ahmet Ekren'in Kızılağaç Köyü'ndeki evinde yapılan görüşme.
- K. 42** : Fahri Ekren, 1945-Saimbeyli, ilkokul, emekli, evli, 9 Ekim 2013 tarihinde Kızılağaç Köyü'ndeki kendi evinde yapılan görüşme.
- K. 43** : Ulviye Ekren, 1951-Saimbeyli, ilkokul, terzi, evli, 9 Ekim 2013 tarihinde Kızılağaç Köyü'ndeki kendi evinde yapılan görüşme.
- K. 44** : Lütfi Polat, 1943-Saimbeyli, ilkokul, emekli, evli, 9 Ekim 2013 tarihinde Durdu Ekren'in Kızılağaç Köyü'ndeki evinde yapılan görüşme.
- K. 45** : Fatma Yurtçu, 1942-Pozantı, okur-yazar, ev hanımı, evli, 10 Ekim 2013 tarihinde Pozantı Hamidiye Köyü'nde M.Ali Akbay'ın evinde yapılan görüşme.
- K. 46** : Fatma Akbay, 1948-Pozantı, okur-yazar, terzi, evli, 10 Ekim 2013 tarihinde Pozantı Hamidiye köyündeki kendi evinde yapılan görüşme.
- K. 47** : Fatma Özer, 1936-Pozantı, okur-yazar (Osmanlıca), ev hanımı, evli, 10 Ekim 2013 tarihinde Pozantı Hamidiye Köyü'nde M.Ali Akbay'ın evinde yapılan görüşme.
- K. 48** : M. Ali Akbay, 1948-Pozantı, ilkokul, çiftçi, 10 Ekim 2013 tarihinde Pozantı Hamidiye Köyü'ndeki kendi evinde yapılan görüşme.
- K. 49** : Mehmet Akbay, 1970-Pozantı, ilkokul, köyün muhtarı, evli, 10 Ekim 2013 tarihinde Pozantı Hamidiye Köyü'ndeki kendi evinde yapılan görüşme.
- K. 50** : Mustafa Taşar, 1965-Adana, ilkokul, terzi, evli, 12 Ekim 2013 tarihinde kişinin Toros Mah. 78096 Sok. Altan Aydın Apt. B Blok No: 11/22 Çukurova adresindeki evinde yapılan görüşme.

WHICH HYPOTHESIS IS VALID IN OECD COUNTRIES, KUZNETS U CURVE OR GREAT U-TURN? SYSTEM GMM ESTIMATION FOR DYNAMIC PANEL DATA

Nükhet DOĞAN¹

Reyhan CAFRI²

ABSTRACT

The results of research in recent years have claimed that the relationship between economic growth and income inequality no longer supports Kuznets' inverse-U hypothesis. The expectation of “Inverse-U” in explaining the relationship between economic growth and income inequality replaced with “Great U-Turn” instead. In this context, this research aims to explain the relationship between income inequality and economic growth per capita in OECD countries for the period of 2000-2012. The analysis made using Dynamic Panel Data Method to explain the relationship between income inequality and economic growth per capita which shows evidence in support of Great U-Turn. The result of variables which alleged to cause income inequality to turn positive again, such as rapid technological change (positive), the labor force in the agriculture sector (positive), interest rate (negative) and foreign direct investment (negative) were all statistically significant. The results also indicated that labor force with a higher level of education has the effect of reducing income inequality while the effect of the unemployment rate on inequality was negative. ∴

Keywords: The Kuznets curve, The great U-turn, Income inequality, System GMM

OECD ÜLKELERİNDE HANGİ HİPOTEZ GEÇERLİ, KUZNETS U EĞRİSİ Mİ BÜYÜK U DÖNÜŞÜ MÜ? DİNAMİK PANEL VERİ İÇİN SİSTEM GMM TAHMİNİ

ÖZET

Son zamanlarda yapılan birçok çalışmada ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği arasındaki ilişkinin, Kuznets' in Ters U hipotezini artık desteklemediği iddia edilmektedir. Ekonomik büyüme ve gelir eşitsizliği ilişkisi için “Ters U” bekleyişi yerini “Büyük U Dönüşü” ne bırakmaktadır. Bu bağlamda çalışmanın amacı, OECD ülkeleri için 2000-2012 döneminde gelir eşitsizliği ve kişi başı ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi tanımlamaktır. Dinamik panel veri yöntemi kullanılarak yapılan analizlerde gelir eşitsizliği ve kişi başı ekonomik büyüme arasındaki ilişkinin “Büyük U Dönüşü” nü desteklediğine yönelik bulgular elde edilmiştir. Gelir eşitsizliğinin tekrar pozitif dönmesine neden olduğu iddia edilen teknolojik değişim (pozitif), tarım sektöründe çalışan işgücü (pozitif), faiz oranları (negatif) ve doğrudan

¹ Doç.Dr., Gazi Üniversitesi, İ.İ.B.F., nukhet@gazi.edu.tr

² Yrd.Doç.Dr., Çankırı Karatekin Üniversitesi, İ.İ.B.F., reyhanc@yahoo.com

∴ This study was presented in the 17th International Symposium on Econometrics, Operations Research and Statistics (ISEOS 2016), Sivas-Turkey, June 2-4, 2016. This article is an improved and revised version of the presentation.

yabancı yatırımlar (negatif) istatistiki açıdan anlamlı bulunmuştur. Ayrıca, işsizlik oranı artışının gelir artışını olumsuz yönde etkilediği ancak işgücünün daha yüksek eğitim düzeyine sahip olmasının gelir eşitsizliğini azaltıcı yönde etki yaptığı bulgusu elde edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Kuznets eğrisi, Büyük U dönüşü, Gelir eşitsizliği, Sistem GMM

1. Introduction

The relationship between economic growth and income inequality has been investigated extensively since Kuznets' article in 1955. In the study of Kuznets, income inequality will increase along with economic development in the early stages of development, but in the later stages of development, income inequality trend is going to stop rising and then decrease after a certain threshold, therefore it is suggested that this relationship is inverse U-shaped (Kuznets, 1955: pp.6-7). According to Kuznets hypothesis, firstly, income inequality will increase to a threshold value, and then will decrease when a society shifted from the agricultural to the industrial sector, because income levels of residents with lower incomes than other urban residents increase as long as newcomers and their children from rural areas integrated into the urban labor force (Lantican et al., 1996, pp.236-237; Moran, 2005, pp.212; Deininger and Squire, 1998, pp.275).

The empirical evidence of the Kuznets hypothesis is supported by many researchers. Tsakoglou (1988) examined the relationship between income inequality and economic development using GDP as representative of economic development and time series and cross-section data for the sample of countries with non-centrally planned economies and obtained the results of support to the Kuznets hypothesis. Dawson (1997) tested the relationship between income and inequality with a quadratic functional form for 36 less developed countries and resulted in supporting Kuznets's hypothesis. Thornton (2001) estimated the simple hypothesis of Kuznets, which is a quadratic relationship between per capita GDP and inequality, for 96 countries and as a result of the relation obtained Kuznets' inverse U-curve. Chen (2003) estimated the relationship between income distribution and long-run economic growth using cross-country data where the results do not conflict with Kuznets curve. In the findings of Lantican et al.' (1996), the Kuznets hypothesis was supported in elementary school level or in urban areas, but the hypothesis was not supported at the level of secondary school or in rural areas. The empirical evidence on the relationship between growth and income inequality is thought still to be quite weak. Recently, criticisms against the traditional approach of defining the Kuznets curve have received considerable attention.

In the studies that generally support this hypothesis, the diversity between transnational dimensions is ignored because of studying with either cross-section data obtained from several countries or time series data obtained from a country. Kuznets curve also was originally based on the observations of just Germany, United Kingdom, and the United States. In the aftermath of the country's increasing number of studies, contradictory

results have been obtained for the Kuznets curve. Furthermore, recent finding at high-income levels of relationship between income inequality and per capita income is returned again to the positive (List and Gallet, 1999, pp.204).

Towards the year 2000s, it emerged that Kuznets hypothesis had failed to describe the relationship between growth and income inequality in many studies. For example; Bishop et al. (1991), Katz and Murphy (1992), Bound and Johnson (1992), Nielsen and Anderson (1997), Freeman (1997), Alderson and Nielsen (2002), Smeeding (2002) and Kwon (2016) have all obtained results that support ‘The Great U-Turn’ hypothesis. The concept of ‘Great U-Turn’ was first used by Bluestone and Harrison (1988) in their book named ‘The great U-turn: Corporate restructuring and the polarizing of America’. After that; Bluestone (1990), has addressed again the factors that led to the Great U-Turn in America. Nielsen and Alderson (1997), examined the determinant of an upswing in inequality in counties of the United States in 1970, 1980 and 1990. Their conclusion about the upswing in inequality was that female-headed households and percent of the population over age 65 have a negative impact on income inequality. List and Gallet (1999), emphasized the conclusion that Kuznets hypothesis is valid only for less developed or developing countries while the relationship between growth per capita and income inequality turned positive again for developed countries. Alderson and Nielsen (2002) identified that ‘The Great U-Turn Hypothesis’ is valid again for years 1967-1992 in 16 OECD countries. Kwon (2016), determined that this hypothesis is valid between the years 1917-2008 in the United States. He especially emphasized that the service-knowledge transition impacts income inequality trends.

It is suggested that the ‘Inverse U-Curve’ hypothesis is replaced with ‘Great U-Turn’ hypothesis. According to the ‘Great U-Turn’ hypothesis, when GDP per capita increases, income inequality decreases for developing countries (negative relationship), whereas income inequality increases for developed countries (positive relationship). The exact opposite is the case in Kuznets hypothesis. In this context, this study aims to reveal which hypothesis is valid for the relationship between income inequality and economic growth per capita in 34 OECD countries for the period of 2000-2012. Although income inequality is a dynamic phenomenon, the studies in the literature were estimated validness of these hypotheses as static. An important contribution of this study is that relationship between per capita GDP and income inequality has been addressed by using dynamic panel data model.

This study consists of three main parts. The importance and purpose of the study is highlighted and studies in the literature are mentioned in the first part. The following part provides information about data sets and methods used in the study. The empirical findings and assessments are given in the last part.

2. Data and Methodology

This study examined the relationship between income inequality and per capita growth in the 34 OECD countries for the period of 2000 to 2012³. To identify the shape of the relationship between economic growth and income inequality, and in order to reflect this relationship's key elements, three models were estimated. The variables used in the models are presented in Table 1.

Table 1 Data specification

Variable	Definition
Gini	Gini refers to inequality in net income
LGDP	Logarithm of GDP per capita, PPP (constant 2011 international \$)
Empagr	Employment in agriculture (% of total employment)
Empind	Employment in industry (% of total employment)
Empser	Employment in services (% of total employment)
Unemployment	Unemployment, total (% of total labor force)
Technology	ICT goods imports (% total goods imports)
Education	Labor force with higher education (% of total)/ Labor force with primary education (% of total)
FDI	Foreign direct investment, net inflows (% of GDP)
Female	Labor force participation rate, female (% of female population ages 15-64) (modeled ILO estimate)
Interest	Long-term interest rates

Notes: The data used in this study was taken from the World Bank (World Development Indicators) except Gini coefficient and interest rate. Gini coefficient was taken from Standardized World Income Inequality Database (SWIIDv5_0) (Solt, F., 2014). The interest rate was taken from OECD database.

In all the models estimated in this study, Gini coefficient is the dependent variable. The first model is a simple form of Kuznets hypothesis since the independent variables are GDP per capita and the square of GDP per capita. In addition to GDP per capita and the square of GDP per capita; the ratio of labor force in industry and agriculture sector, the share of information and communication technology in imports, the education level of the labor, female labor force participation rate, foreign direct investment and interest rate are included as independent variables in the second model. In the third model, unlike the second model, the ratio of labor force in service is used instead of the industry due to the high correlation between them.

Figure 1 shows that when the countries' average of income inequality is considered, the highest Gini coefficient has occurred in Chile, Mexico and Turkey respectively which these countries have relatively lower incomes than others. However, the lowest inequality seems to be Slovenia, Sweden, and Denmark, respectively. Sweden and Denmark are the countries with the highest income group but Slovenia has a relatively lower per capita income than Sweden and Denmark. High inequality is observed in countries in the high-income group

³ The Gini coefficient can be found in the data sources until 2012. Due to this limitation, the analysis performed in this study could be done only by 2012.

such as United Kingdom, United States and Israel. In Table 2, Slovenia has the lowest Gini value with 22.093 in the year 2001 while Chile has the highest Gini value with 50.067 in the year 2000 in OECD countries.

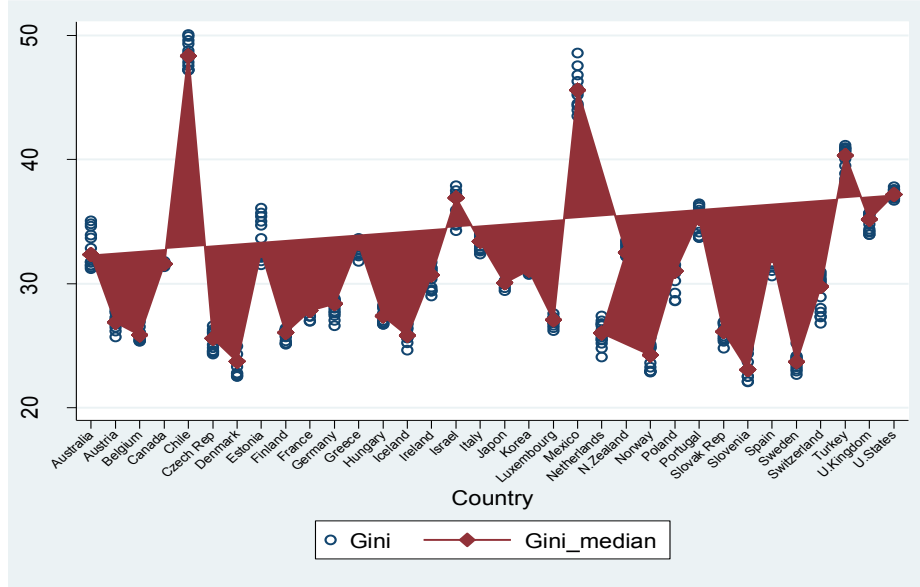

Figure 1 The Comparisons of the Gini Coefficient of the Countries

Kuznets' study suggested that income inequality would increase along with economic development in the early stages of development. However, income inequality trend was going to stop rising and then decrease after a certain threshold, and as a result, this relationship would be inverse U-shaped.

Model 1

The simplest form of the Kuznets hypothesis illustrates the quadratic relationship between income inequality and per capita gross domestic product (GDP):

$$\text{Gini}_{i,t} = \alpha_0 + \beta_1 \text{LGDP}_{i,t} + \beta_2 (\text{LGDP}_{i,t})^2 + \varepsilon_{i,t} \quad (1)$$

where $\varepsilon_{i,t}$ is an error term of country i at year t . When $\beta_1 > 0, \beta_2 < 0$ is, "The Inverted U" or "Kuznets" hypothesis is thought to be completely valid (Thornton, 2001, pp.15). Otherwise, if $\beta_1 < 0, \beta_2 > 0$ is, "The Great U-Turn" hypothesis is introduced. In this context, the square of per capita of GDP as well as per capita of GDP was added to the models. The first model in Table 3 is the simplest form of the Kuznets hypothesis.

The dualism between traditional (agricultural) and modern (non-agricultural) sectors of emerging economies is emphasized in the Kuznets' inverted U-curve hypothesis. While in the first period of the industrialization a society might have a small modern industrial sector

with high productivity and high wages; in later stages, conversely, a large traditional agricultural sector with low productivity and low wages become dominant in this same society (Nielsen and Alderson, 1997, pp.6). In time, as modern sectors dominate the economy, it's argued that income inequality would be decreased owing to labor force passed from traditional sectors to productive sectors. In other words, as people move from rural areas where the income is low but the distribution of income is fair to urban areas where the income is high but the distribution of income is unfair, income inequality increases along with per capita income, at first. After that increase at first, income inequality is declining gradually. However, it is claimed that the shift in the economy from industry to service sector was one of the best of cases can explain "Great U-Turn" hypothesis. It is suggested to cause polarization in the distribution of wage because of service and retail sectors create new jobs with low-paid employment rather than high paying jobs in the economy (Bluestone, 1990, pp. 20). For this reason, the labor forces in agricultural and non-agricultural sectors are included in the models to reveal how sectors are affecting income inequality. Since the correlation between industry and service sectors is high, the labor force in agriculture and industry sectors are located in the second; the labor force in agriculture and service sectors are located in the third model in Table 3 to avoid the problem of multicollinearity.

Descriptive statistics of variables used in the models are given in Table 2, where the average labor forces in agriculture, industry and service sectors are 5.970%, 26.089%, and 67.139%, respectively. Most of the total labor force in OECD countries on average is observed to be in the service sector. Luxembourg is the country with the most of the employment in the service sector in 2012 with 84.2%. However, Japan is the country with minimal employment in service in 2011 with 27.9%. Turkey was the highest labor force in the agriculture sector with 37.6% in 2001; while the country which was the lowest share with 1% in 2008 and after 2008 is the United Kingdom.

Developments in information & communication technologies and worldwide innovation fluctuations that emerged with "The New Economy" are thought to be causing income inequality to increase due to a rise in the skill premium in favor of skill-biased workforce, and because of this reason, it is suggested that "The Great U-Turn" occurred (Deller, 2005). For this reason, the share in imports of information and communication technologies has been included in the second and third models. Also, the opinion that globalization causing "The Great U-Turn" exists in the literature. The share of foreign direct investment in GDP has been included in the model to represent the globalization. As shown in Table 2, the share in imports of information and communication technologies that are used to represent technological change with the lowest value is 3.096% in Belgium in 2012 but the highest value is 35.807% in Ireland in 2001. The average of foreign direct investment which used to represent the globalization is 5.696%. Interestingly, while the highest rate of this value is owned by Luxembourg with 142.257% in 2012, the lowest rate in 2007 with 58.978 belong to the same country as negative.

Female labor force participation rate also considered to be one of the causes of the increase in income inequality since women are paid a lower wage and generally working part-

time (Thurow, 1987, pp.34-35; Bluestone, 1990, pp.28). In this context, the female labor force participation rate is included in the second and third models. As seen in Table 2, while Iceland is the country with the most female labor force in the year 2000 with 83.3%, this ratio was realized with the lowest rate at 25.2% in 2004 and 2005 in Turkey.

Unemployment rates and education are important variables which can considerably affect income inequality that should be included as explanatory variables in the model (Nielsen and Alderson, 1997). It is believed that income inequality gap will widen as unemployment rate increases, because of unemployed people who don't have a regular income. It was concluded that as the education level increases, the income inequality will decrease in connection with individuals' ability to adapt more quickly to the changes, and these individuals become more skill-biased workforce. In light of this information, the education levels of the labor force and unemployment rate were taken into consideration in the model. To see the relative effect of the level of education, the ratio of labor force with higher education to the labor force with primary education included in the second and third model in Table 3.

Table 2 Descriptive statistics of variables used in the models

Variable	Obs	Mean	Std. Dev.	Min	Max
Gini	432	30.677	5.856	22.093	50.067
GDP	442	35305.440	14364.720	12090.010	96711.050
Empagr	440	5.970	5.484	1.000	37.600
Empind	440	26.089	6.157	8.000	42.300
Empser	440	67.139	8.652	27.900	84.200
Unemp	442	7.273	3.712	1.800	25.200
Ictimp	442	10.142	4.713	3.096	35.807
Education	399	2.092	4.724	0.121	55.333
Female	442	63.173	11.001	25.200	83.300
FDI	437	5.696	11.999	-58.978	142.257
Interest	399	4.711	1.971	0.650	22.500

While New Zealand is where the ratio of highly educated labor force to lower educated labor force is the highest, the exact opposite is the case in Portugal and Turkey, respectively.

Credit constraints are also thought to be a factor increasing income inequality. The poor people in credit constraint cannot participate in production activities as entrepreneurs because there are no investment opportunities. Furthermore, they do not have the opportunity to increase their level of education. Income inequality occurs as a result of credit constraint reduces economic growth by causing political and social instability (Shin, 2012, pp.2050; Deininger and Squire, 1998, pp.267). So, the interest rate is included in the model to represent credit constraint. Government spending, money supply or interest rate on behalf of the credit constraints are often used in the literature. However, the interest rate is used because appropriate data is not available on government spending or money supply.

These factors that are thought to be the cause of the increase in income inequality are included in the second and third models which is the extended version of first model are as follows;

Model 2

$$\text{Gini}_{i,t} = \alpha_0 + \beta_1 \text{LGDP}_{i,t} + \beta_2 (\text{LGDP}_{i,t})^2 + \beta_3 \text{Unemployment}_{i,t} + \beta_4 \text{Empagr}_{i,t} + \beta_5 \text{Empind}_{i,t} + \beta_6 \text{Technology}_{i,t} + \beta_7 \text{FDI}_{i,t} + \beta_8 \text{Education}_{i,t} + \beta_9 \text{Female}_{i,t} + \beta_{10} \text{Interest}_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (2)$$

Model 3

$$\text{Gini}_{i,t} = \alpha_0 + \beta_1 \text{LGDP}_{i,t} + \beta_2 (\text{LGDP}_{i,t})^2 + \beta_3 \text{Unemployment}_{i,t} + \beta_4 \text{Empagr}_{i,t} + \beta_5 \text{Empser}_{i,t} + \beta_6 \text{Technology}_{i,t} + \beta_7 \text{FDI}_{i,t} + \beta_8 \text{Education}_{i,t} + \beta_9 \text{Female}_{i,t} + \beta_{10} \text{Interest}_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (3)$$

In this study, panel regression models were estimated in order to test whether the “Great U-Turn” hypothesis is valid. Panel data have several advantages over cross-sectional or time series data such as an increase in the number of observations and degrees of freedom, significantly reducing the problem of multicollinearity, and controlling for individual heterogeneity (Hsiao, 2003, pp.3). Panel data means that observed data at T different times for N different cross sections. The cross sections of this study are Australia, Austria, Belgium, Canada, Chile, Czech Republic, Denmark, Estonia, Finland, France, Germany, Greece, Hungary, Iceland, Ireland, Israel, Italy, Japan, Korea, Luxembourg, Mexico, Netherlands, New Zealand, Norway, Poland, Portugal, Slovak Republic, Slovenia, Spain, Sweden, Switzerland, Turkey, United Kingdom, and United States while the time dimension covers years from 2000 to 2012.

Moving from being a dynamic phenomenon of income inequality, dynamic panel data analysis method was used in this study. When the model is taken into consideration dynamically, and with the other control variables affecting the income inequality, the model is written as the following;

$$\text{Gini}_{i,t} = \gamma \text{Gini}_{i,(t-1)} + \beta_1 \text{LGDP}_{i,t} + \beta_2 (\text{LGDP}_{i,t})^2 + \delta Z_{i,t} + \varepsilon_{i,t} \quad (4)$$

where $Z_{i,t}$ represents a vector of control variables. In dynamic models, the lagged value of the dependent variable correlated with error terms so, fixed and random effects models’ results are biased and inconsistent. (Baltagi, 2008, pp.147-148). Because of this reason, dynamic models are analyzed by GMM (Generalized method of moments).

The difference GMM based on the method of Arellano & Bond (1991) and system GMM developed by Arellano & Bover (1995) and Blundell & Bond (1998) are widely used GMM estimators. Arellano & Bover (1995) found that difference GMM has weak predictive power in the finite sample and the coefficient estimates are biased so system GMM estimator predictive power is higher than difference GMM. Therefore, the system GMM approach is used in the study. One of the advantages of using GMM estimation is related to endogeneity problem. GMM helps to control the potential endogeneity by using appropriate lags of the explanatory variables in the model (Blundell & Bond, 1998). The validity of the system GMM

estimates should be free of second order serial correlation to obtain the unbiased estimator since lagged values are used as an instrument. Besides, the overidentifying restrictions should be valid. Thus, Hansen J-test is performed. Under the null hypothesis of Hansen J-test, overidentifying restrictions are valid. The validity of the instrument subsets are used difference-in-Hansen test. If the Hansen J test p -value is very high or close to 1, underidentification and weak instruments in the System GMM estimator because of instrument proliferation (too many instruments as T grow) can result in an over-fitting of the model and biased estimates. In this case, the instrument matrix is recommended to be converted to one column matrix like the following (Roodman, 2009, pp.107).

$$\begin{bmatrix} 0 & 0 & \dots & 0 \\ y_{i1} & 0 & \dots & 0 \\ 0 & y_{i2} & \dots & 0 \\ \vdots & \dots & \dots & \vdots \\ 0 & 0 & y_{iT-2} & \dots \end{bmatrix} \text{ collapsed, } \begin{bmatrix} 0 \\ y_{i1} \\ \vdots \\ y_{iT-2} \end{bmatrix} \quad (5)$$

When the analysis was performed without the matrix of instrumental variables converted into a single column matrix, Hansen j test p value was close to 1 because of the problem with too many instruments with increasing time dimension. For this reason, collapsed instrument matrix was used as proposed by Roodman.

3. Results and Discussion

This study examined the relationship between income inequality and per capita growth in the 34 OECD countries for the period of 2000-2012 to determine whether “Kuznets’ Inverted-U-curve” or “Great U-Turn” hypothesis is valid. The issues of income inequality motivated by having a dynamic process, three models were estimated with a combination of various independent variables.

Table 3 The effect of great U-turn variables on inequality from 2000-2012.

Variables	Model I	Model II	Model III
Panel A: System GMM Estimation where dependent variable is Gini coefficient			

LGDP _{t-1}	1.130*** (0.043)	1.108*** (0.069)	1.103*** (0.071)
LGDP	-1.408*** (0.463)	-3.174** (1.458)	-4.174*** (1.397)
LGDP ²	0.081*** (0.028)	0.241** (0.107)	0.291*** (0.107)
Unemployment		0.091* (0.054)	0.095* (0.054)
Empagr		0.329** (0.136)	0.387** (0.173)
Empind		-0.047 (0.062)	
Empser			0.050 (0.060)
Technology		0.069* (0.041)	0.075* (0.043)
FDI		-0.008* (0.004)	-0.007** (0.004)
Education		-0.025** (0.012)	-0.026** (0.012)
Female		0.020 (0.020)	0.022 (0.020)
Interest		-0.214*** (0.062)	-0.219*** (0.061)
Panel B: Diagnostics			
Wald test p val.	0.000***	0.000***	0.000***
AR(1) p val.	0.005***	0.033**	0.032**
AR(2) p val.	0.649	0.584	0.524
Hansen j-test p val.	0.228	0.239	0.261
Diff-in-Hansen p val.	0.086*	0.163	0.231
Instruments	27	33	33
Observations	390	320	320
Countries	34	31	31

Notes: *, **, *** refer to a significance level of 10, 5 and 1%, respectively. Robust standard errors are reported in parentheses.

The first model is the simple form of the Kuznets hypothesis. The second and third models are extended version of the first model with the addition to variables which is thought to affect income inequality significantly. The lag of the dependent variable Gini coefficient which reveals the dynamic structure is statistically significant and positive in all models. There is a significant and negative relationship between Gini coefficient and per capita GDP. There is also a positive relationship between Gini and square of per capita GDP. This finding supports the hypothesis of “Great U-Turn” in three models. So, for countries with lower income, income inequality is declining; while inequality is increasing in high-income countries.

The unemployment rate and the share in imports of information and communication technologies were statistically significant and positive but the share of foreign direct investment in GDP was statistically significant and negative in the second and third models. Income inequality will increase as unemployment rate increases because of unemployed people don't have a regular income. An increase in the share in imports of information and communication technologies increases income inequality. Because, the income gap between the people who can adapt to technological change and others will be widened. This result is consistent with the findings of Conceicao&Galbraith (2000); Jaumotte, Lall&Papageorgiou (2008) and Hall (2009).

Employment in the agriculture sector was statistically significant and positive. As labor force in agriculture sector increases, income inequality is becoming wider. In the literature, being dominant services sector of the great U-turn is caused to be emphasized (Bluestone, 1990; Alderson and Nielsen, 2002). However, as a result of the analysis, for the corresponding period for the OECD countries, the coefficient of the share of employment in the services sector was positive but statistically insignificant. The female labor force participation rate was also found statistically insignificant.

The ratio of labor force with higher education to the labor force with primary education was statistically significant and negative in second and third models. As the education level increases, income inequality will decrease because of individuals adapt quickly to the changes by becoming more skill-biased (Acemoglu and Pischke, 2000; Vindingi, 2002). Based on the claim that globalization increases income inequality; foreign direct investment (FDI) was included in the models to represent globalization. However, contrary to aforementioned claim, findings have been obtained that foreign direct investments tend to reduce income inequality. Foreign direct investments are thought to decrease income inequality by revealing new business areas to reduce unemployment. Also, it is believed that FDI reduce income inequality by narrowing the gap between wage rents and capital rents through reducing the total returns to capital and increasing the returns to labor (Hung, 2005; Jensen and Rosas, 2007).

Interest rates representing credit constraints included in the models are statistically significant, however, contrary to expectations, have come up negative. The findings support that low-interest rates increase income inequality. There are some findings consistent with this result (Galor and Zeira, 1993; Montecino and Epstein, 2015). In those studies it is emphasized that one factor underlying this result comes from inflating stock market. Higher stock prices will widen the gap between poor and rich because of richer people have more stock. Also, the gap between wage (the return of labor) and profit (the return of entrepreneurship) increases because of low-interest rate reduced the cost of borrowing.

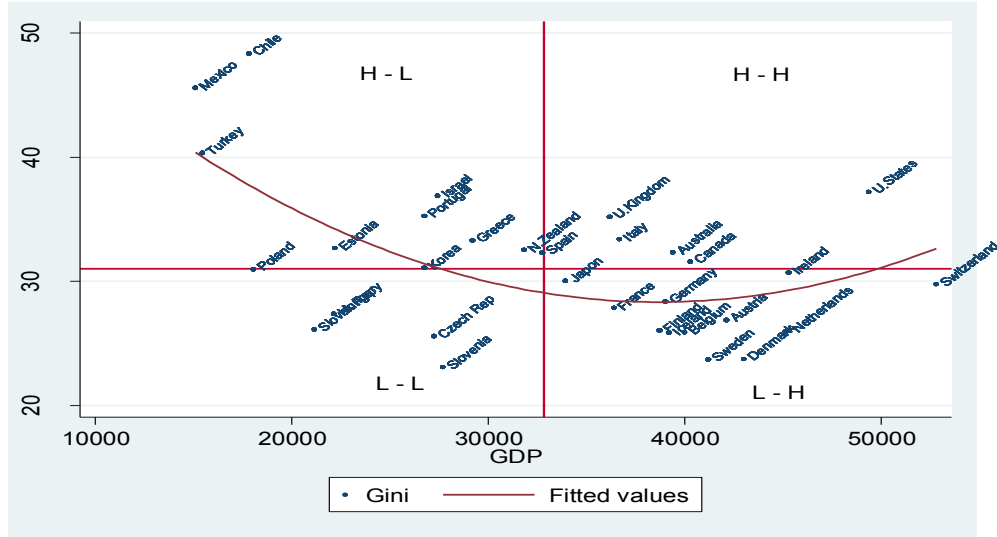

Figure 2 The Relationship Between Income Inequality and Per Capita GDP⁴

Figure 2 which confirms the “Great U-Turn” hypothesis shows that the quadratic relationship between GDP and income inequality indicates that, the relationship between Gini and per capita GDP is negative in countries like Turkey, Estonia, Korea, Japan, while on the positive side of this relationship is where countries like United Kingdom, Italy, Australia, United States. The brown axis on the figure shows the average value of Gini and per capita GDP. The upper left panel (H-L) in the figure shows that countries with low income where inequality is higher compared to the average of OECD countries. Chile, Turkey, Mexico, Israel, Portugal, Greece, etc. are located in the H-L. Both higher income and inequality countries appear in the right of the top panel (H-H). United Kingdom, Italy, Australia, Canada and the United States have been in this area. Slovakia, Slovenia, Hungary and the Czech Republic where the countries both lower inequality and income are located in the bottom left panel (L-L). Despite being the higher income with lower inequality among countries, Denmark, France, Germany, Japan, etc. are situated in the L-H section at the bottom right of the panel.

⁴ Luxembourg and Norway are not included in this figure since average of the per capita GDP of these countries is quite high compared to other countries. The figure that includes Norway and Luxembourg is located in the Appendix.

4. Conclusions

The results of dynamic panel data analysis used in this study reveals that the relationship between income inequality and per capita GDP supports the “Great U-Turn” hypothesis in OECD countries for the period of 2000-2012. While the relationship between income inequality and per capita GDP is negative at lower income levels, this relationship is positive at higher income levels. So, the evidence was obtained that as income increases, inequality, too, increases after a certain threshold. The results also indicated that as labor force in agriculture sector, technological diffusion and unemployment increases, income inequality is becoming wider. However; a higher level of education, the more interest rate and foreign direct investment has the effect of reducing income inequality.

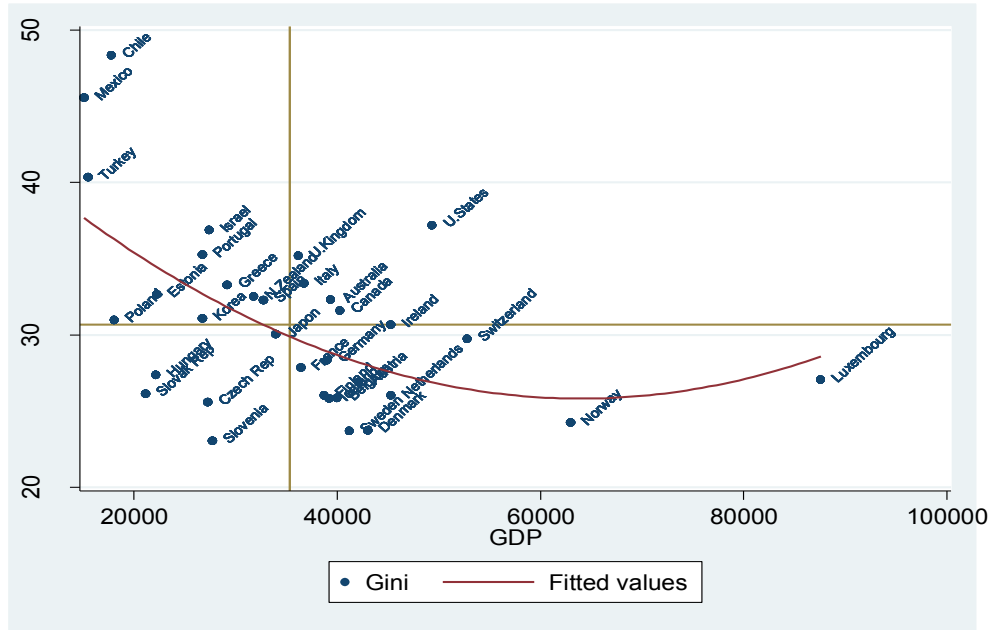
KAYNAKLAR

- Acemoglu, D. and Pischke, J. (2000). Certification of training and training outcomes. *European Economic Review* 44(4), pp. 917-27.
- Alderson, A. S., Nielsen, F. (2002). Globalization and the Great U-Turn: income inequality trends in 16 OECD Countries. *American Journal of Sociology*, 107(5), 1244-1299.
- Arellano, M., Bond, S. (1991). Some tests of specification for panel data: Monte Carlo evidence and an application to employment equations. *The review of economic studies*, 58(2), pp.277-297.
- Arellano, M., Bover, O. (1995). Another look at the instrumental variable estimation of error-components models. *Journal of econometrics*, 68(1), pp.29-51.
- Baltagi, B. (2008). *Econometric analysis of panel data* (4th ed.). John Wiley&Sons Ltd, UK.
- Bishop, J., Formby, J., Thistle, P. (1991) Changes in US earnings distributions in the 1980s. *Applied Economics* 23, pp.425-434.
- Bluestone, B., Harrison, B. (1988). *The great U-turn: corporate restructuring and the polarizing of America*. New York: Basic Books.
- Bluestone, B. (1990), *The Great U-Turn revisited: economic restructuring, jobs, and the redistribution of earnings. Jobs, Earnings, and Employment Growth Policies in the United States*, ed. (J. D. Kasarda). Boston, MA: Kluwer, pp.7-37.
- Blundell, R., Bond, S. (1998). Initial conditions and moment restrictions in dynamic panel data models. *Journal of econometrics*, 87(1), pp.115-143.
- Bound, J., Johnson, G. (1992). Changes in the structure of wages in the 1980s.: an evaluation of alternative explanations. *American Economic Review* 82, pp.371-392.
- Chen, B. (2003). An inverted-U relationship between inequality and long-run growth. *Economics Letters* 78, pp.205-212.

- Conceicao, P. and Galbraith, J. (2000). Technology adoption and inequality: empirical evidence from a selection of OECD countries. 33rd Hawaii International Conference on System Sciences, vol. 7.
- Dawson, P. (1997). On testing Kuznets' economic growth hypothesis. *Applied Economics Letters*, 4, pp.409-410.
- Deininger, K., Squire, L. (1998). New ways of looking at old issues: inequality and growth. *Journal of Development Economics* Vol. 57, pp.259-287.
- Deller, S. C. (2005). What has caused the "Great U-Turn" in income inequality?. *Community Economics Newsletter*, No:344.
- Freeman, R. (1997). When earnings diverge: causes, consequences, and cures for the new inequality in the U.S. Washington, DC: National Policy Association.
- Hall, J. (2009). The diffusion of technology, education and income inequality: evidence from developed and developing countries. http://www.pages.drexel.edu/~jdh56/p2_09_nov.pdf (Accessed 04. 20.2016).
- Hsiao, C. (2003). *Analysis of panel data* (2nd ed.) Cambridge: Cambridge Univ. Pres.
- Hung, T. T. (2005). Impacts of foreign direct investment on poverty reduction in Vietnam. Discussed paper, GRIPS, Vietnam.
- Galor, O. and Zeira, J. (1993). Income Distribution and Macroeconomics. *Review of Economic Studies*, 60, pp.35-52.
- Jaumotte, F.; Lall, S. and Papageorgiou, C. (2008). Rising income inequality: technology, or trade and financial globalization? IMF Working Paper, WP/08/185. <http://www.imf.org/external/pubs/ft/wp/2008/wp08185.pdf> (Accessed 04.11.2016).
- Jensen, N. M., and Rosas, G. (2007). Foreign direct investment and income inequality in Mexico, 1990–2000. *International Organization*, 61(03), pp.467-487.
- Katz, L, Murphy, K. (1992). Changes in relative wages, 1963-87: supply and demand factors. *Quarterly Journal of Economics* 107, pp.35-78.
- Kuznets, S. (1955). Economic growth and income inequality. *The American economic review*, 45(1), pp.1-28.
- Kwon, R. (2016). A new Kuznetsian dynamic: the knowledge economy and income inequality in the United States, 1917–2008. *The Sociological Quarterly*, 57(1), pp.174-204.
- Lantican, C. P., Gladwin, C.H., Seale, J.L. (1996). Income and gender inequalities in Asia: testing alternative theories of development. *Economic Development and Cultural Change*, Vol. 44, No. 2, pp.235-263.
- List J. A., Gallet C. A. (1999). The Kuznets curve: what happens after the inverted-U?. *Review of Development Economics*, 3(2), pp.200-206.
- Montecino, J. A. and Epstein, G. (2015). Did Quantitative Easing Increase Income Inequality?. *Institute for New Economic Thinking Working Paper Series*, (28).
- Moran, T. P. (2005). Kuznets's inverted U-curve hypothesis: The rise, demise and continued relevance of a socioeconomic law. *Sociological Forum*, Vol. 20, No. 2, pp.209-244.

- Nielsen, F., A. S. Alderson (1997). The Kuznets curve and the Great U-Turn: income inequality in U.S. counties, 1970 to 1990. *American Sociological Review*, Vol. 62, No. 1, pp.12-33.
- Roodman, D. (2009). How to do xtabond2: An introduction to difference and system gmm in stata. *Stata Journal*, 9 (1), pp.86-136. for online publication.
- Shin I. (2012). Income inequality and economic growth. *Economic Modelling*, 29, pp.2049-2057.
- Smeeding T. (2002). Globalization, inequality, and the rich countries of the G-20: evidence from the Luxembourg income study. *Luxembourg Income Study Working Paper No. 320*.
- Solt, Frederick. (2014). The standardized world income inequality database. Working paper. SWIID Version 5.0, October 2014.
- Thornton J. (2001). The Kuznets inverted-U hypothesis: panel data evidence from 96 countries. *Applied Economics Letters*, 8:1, pp.15-16.
- Thurow, L. (1987). A surge in inequality. *Scientific American* 256 (5) pp.30-37.
- Tsakloglou, P. (1988). Development and inequality revisited. *Applied Economics*, 20, pp.509-531.
- Vindigni, A. (2002). Income distribution and skilled biased technological change. Princeton, Department of Economics - Industrial Relations Sections working paper number 464, www.irs.princeton.edu/pubs/pdfs/464.pdf (Accessed 04.11.2016).

Appendix The Relationship Between Gini and Per Capita GDP Including Luxembourg and Norway

BİR ÇEVRE VERGİSİ OLARAK MOTORLU TAŞITLAR VERGİSİ: AB VE TÜRKİYE UYGULAMALARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

M. Erkan ÜYÜMEZ*

ÖZET

Vergilendirme bireylerin tercihlerinde, davranışlarında çeşitli şekillerde etkili olabilmektedir. Çevrenin korunması bakımından vergilerin olumlu etkilerinin olduğu bilinmekte ve bunlardan da faydalanılmaktadır. Motorlu taşıtların çevreye yaydığı zararlı gazlar çevreyi kirleten unsurlar arasında yer almaktadır. Bu bağlamda çevre kirliliği ile mücadelede atılan önemli adımlardan biri de, motorlu taşıtların vergilendirilmesinde çevresel duyarlılığın ön plana çıkarılmasıdır.

1990'lı yıllardan itibaren birçok Avrupa Birliği üyesi ülkede motorlu taşıtlar vergilendirilirken daha çevreci bir yaklaşım benimsenmiş ve mali amacı ikinci plana atılmıştır. Türkiye'de ise motorlu taşıtlar bir servet göstergesi kabul edilmekte ve bu kapsamda vergilendirilmektedir. Türkiye'de son yıllarda artan çevresel duyarlılığa paralel düzenlemeler yapılsa da, henüz olması gereken yapıya ulaşamamıştır.

Bu çalışmada, motorlu taşıtlar üzerinden alınan vergilerin çevre kirliliği ile mücadeledeki etkileri ele alınacak, çevre kirliliğinin önlenmesinde motorlu taşıtlar vergisinin oynadığı rolün AB ve Türkiye uygulamaları bakımından karşılaştırmalı analizi yapılacaktır.

Anahtar Sözcükler: Çevre Kirliliği, Çevre Vergileri, Motorlu Taşıtlar Vergisi, Çevrenin Korunması

MOTOR VEHICLES TAX AS AN ENVIRONMENTAL TAX: A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE PRACTICES IN EU AND TURKEY

ABSTRACT

Taxation can effect individuals' preferences and behaviors in various ways. In terms of protecting the environment, taxation is known to have positive outcomes and these are benefited from. The harmful gases emitted by motor vehicles are among the elements that pollute environment. In this regard, one of the important steps that is taken to combat environmental pollution is foregrounding the environmental awareness in the taxation of motor vehicles.

Since 1990s, in many European Union member countries a more environmental approach has been adopted in the taxation of motor vehicles and the financial goal such taxation has been pushed into the background. However, the motor vehicles in Turkey are viewed as a symbol of wealth and taxed accordingly. While there have been

* Doç.Dr., meuyumez@anadolu.edu.tr

regulations that have been put into effect in line with the increasing environmental awareness in recent years, the ideal framework has yet to be achieved.

In this study, the effects of the motor vehicle taxes on the fight against environmental pollution will be discussed and a comparative analysis of the role that motor vehicle taxation plays in the prevention of environmental pollution will be made in terms of the implementations by the EU and Turkey.

Key words: Environmental Pollution, Environmental Taxes, Motor Vehicles Tax, Environmental Protection

BİR ÇEVRE VERGİSİ OLARAK MOTORLU TAŞITLAR VERGİSİ: AB VE TÜRKİYE UYGULAMALARININ KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

1. Giriş

Günümüzde çevre ve çevrenin korunması bütün insanlığın üzerinde durduğu önemli konulardan biridir. Ülkelerin ekonomik büyüme ve gelişmesinde bir maliyet unsuru olarak karşımıza çıkan çevre kirliliği, insanların yapay olarak doğal dengeye yaptığı aşırı müdahaleler ve yoğun ekonomik faaliyetler sonucunda meydana gelmektedir. 2872 sayılı Çevre Kanununun 2. maddesinde çevre, “canlıların yaşamları boyunca ilişkilerini sürdürdükleri ve karşılıklı olarak etkileşim içinde buldukları biyolojik, fiziksel, sosyal, ekonomik ve kültürel ortam” olarak tanımlanmıştır. Çevre kirliliği ise, “çevrede meydana gelen ve canlıların sağlığını, çevresel değerleri ve ekolojik dengeyi bozabilecek her türlü olumsuz etkiyi” ifade etmektedir. Hızlı sanayileşme, teknolojik gelişme, nüfus artışı, çevreye karşı duyarlılığın yeterince sağlanamaması, daha fazla üretme ve tüketme eğilimleri gibi durumlar çevre kirliliğinin artmasına neden olmaktadır.

Geleneksel olarak mali amaçları gerçekleştirmek üzere işlev gören vergilerin çevre sorunlarıyla da mücadelede etkin olabileceği düşüncesi üzerinde tartışılan konulardan biri haline gelmiştir. Vergilerin çevresel sorunların çözümünde etkin rol oynayan bir araç olabileceği beklentisi, uygulamada bazı mali amaçlı vergilerden çevresel amaçlı vergilere doğru bir geçişi beraberinde getirmiştir. İlk zamanlar yalnızca kamu harcamaları için gelir sağlamak amacıyla konulan vergiler, zaman içerisinde çevreyi koruyan, çevreye duyarlı bir politik araç haline gelmiştir.

Çevre vergileri özellikle piyasa ekonomisinin güçlenmeye başladığı 1980’li yılların başlarından itibaren daha fazla ilgi görmeye başlamıştır. Çevre vergisi kapsamında motorlu taşıtların vergilendirilmesi çevreye karşı duyarlılığın ön plana çıkarılması açısından önemlidir. Motorlu taşıtların vergilendirilmesi pek çok ülkede önemli bir mali kaynak sağlarken ulaşım, enerji, çevre gibi alanlarda da bir müdahale aracı olarak hesaba katılmaktadır.

Bu çalışmada, motorlu taşıtlar üzerinden alınan vergilerin çevre kirliliği ile mücadeledeki etkileri ele alınacak, çevre kirliliğinin önlenmesinde motorlu taşıtlar

vergisinin oynadığı rolün AB ve Türkiye uygulamaları bakımından karşılaştırmalı analizi yapılacaktır.

2. Çevre Kirliliğinin Önlenmesinde Bir Politika Aracı Olarak Vergilendirme

Geleneksel olarak mali amaçları gerçekleştirmek üzere işlev gören vergilerin çevre sorunlarıyla da mücadelede etkin olabileceği düşüncesi üzerinde tartışılan konulardan biri haline gelmiştir. Ancak, vergilerin mali amaç dışında kullanılabilirliği kolayca üstesinden gelinebilecek bir konu değildir (Biyar-Gök, 2014, s. 286). Zira mülkiyet haklarındaki belirsizlik ile beraber çevresel mal ve hizmetlerin genellikle fiyatlandırılmamış olması, bunların maliyetinin gerçek ya da tüzel kişilerce nasıl yüklenileceği sorununu beraberinde getirmektedir. Bu maliyetlerin bir vergi olarak ayrılmaksızın tüm kişilere yüklenmesi istenilen bir durum olmayacaktır. Bu durumda ortaya çıkan maliyeti bir vergi olarak çevresel mal ve hizmetten yararlanan ve çevreyi kirletenlere yüklemek doğru bir yol olarak görünmektedir. Bu durumu önlemenin en önemli yollarından birisi ortaya çıkan bu maliyet ve faydaların, onları yapan kişilere yüklenmesidir. Böylece yaratılan dışsallıklar içselleştirilebilir. Bu yolla çevresel etkinlik, ekonomik verimlilik, hakkaniyet (eşitlik), idari fizibilite, maliyet ve kabul görme gibi kıstaslar dikkate alınarak maliyeti büyük oranda düşürme, kirliliği azaltmaya teşvik etme, esnekliği artırma, çevresel etkinlik sağlama ve finansal kaynak oluşturma gibi amaçlar gerçekleştirilebilir (Toprak, 2006, s. 153-154).

Bir çevre vergisi olan kirlilik vergisinin çerçevesini çizen İngiliz Ekonomisti Artur Cecil Pigou'dur. Pigou Refah Ekonomisi başlıklı eserinde Londra'nın meşhur sislerinin düşündürdüğü kirliliğin sıradan piyasa işlemlerine taraf olmayan kişilere fazladan bir maliyet yüklendiğini fark ederek kirliliği, dışsallık vergisi olarak adlandırdığı vergiyle vergilendirme fikrini önermiştir (Jamali, 2007, s. 120).

Pigou, dışsal maliyetlerin içselleştirilmesinde vergilerin bir araç olarak kullanılabilirliğini savunmuştur. Vergilerin çevresel sorunların çözümünde kullanılmasının sebebi fiyat mekanizmasının içine yansıtılmayan dışsal kirleticiye (üretici veya tüketici) ödettirilmeye çalışılmasıdır. Çevreyi kirleten mal ve hizmetlerin, vergiler sonucunda fiyatlarının artması, bu mal ve hizmetlerin daha dikkatli bir biçimde üretilmesi veya tüketilmesi beklentisine yol açmaktadır. OECD Konseyi tarafından 1972 yılında ortaya atılan kirletenin ödemesi yaklaşımı ekonomik aktiviteler sonucunda meydana gelen maliyetlerin, bu ekonomik faaliyetleri gerçekleştiren kişiler tarafından ödenmesi gerektiği düşüncesine dayanmaktadır (Uyduranoğlu, 2004, s. 46).

Vergilerin çevresel sorunların çözümünde etkin rol oynayan bir araç olabileceği beklentisi, uygulamada bazı mali amaçlı vergilerden çevresel amaçlı vergilere doğru bir geçişi beraberinde getirmiştir. İlk zamanlar yalnızca kamu harcamaları için gelir sağlamak amacıyla konulan vergiler, zaman içerisinde çevreyi koruyan, çevreye duyarlı politika aracı haline gelmiştir. Çevre vergilerini, mali amaçlı vergilerden ayıran en önemli fark mali amaçtan ziyade, çevreye zarar veren ekonomik aktiviteleri önlemeyi veya oldukça aza indirgemeyi amaçlamasıdır (Uyduranoğlu, 2004, s. 47).

3. Çevre Vergilerinin Kavramsal Çerçevesi Ve Özellikleri

Çevre vergileri özellikle piyasa ekonomisinin güçlenmeye başladığı 1980'li yılların başlarından itibaren daha fazla ilgi görmeye başlamıştır. 1970'li yıllardaki çevre politikalarının aksine vergilerden yararlanılmasının maliyetleri azaltacağı, “kirleten öder” ilkesi sayesinde vergilemede artan oranlılığın gerçekleştirileceği ve çevresel maliyetlerin, ilgili ürünün fiyatı içerisinde yer alacağı düşünülmüştür (Çelikkaya, 2011, s. 98).

Çevre vergileri, tüketildiğinde veya kullanıldığında çevre üzerinde belirli olumsuz etkiler meydana getiren fiziksel veya benzeri bir birimin vergilendirilmesiyle ortaya çıkan vergiler olarak tanımlanabilir (Arıkan, 2009, s. 35). Bu bağlamda enerji vergileri, ulaştırma vergileri, kirletme vergileri ve kaynaklar üzerinden alınan vergiler, çevre vergisi olarak kategorize edilebilir (Çelikkaya, 2011, s. 99).

Avrupa Birliği Komisyonu'nda bulunan bir uzmanlık çalışma grubu tarafından çevre vergileri “çevreye zararlı bir birimi veya parçasını kendisine vergi konusu almış vergi” şeklinde tanımlanmıştır. Bu tanıma göre, çevre vergisinin konuları arasında zehirli gaz ve su emisyonları, enerji ürünleri (taşımacılıkta ve diğer şekillerde kullanılan), taşımacılık (kilometre esaslı, yıllık vergi ve satış vergileri), atık su, tarımsal girdiler (gübre, böcek ilacı), atıklar (genel atık toplama hizmetleri ve pil, araba lastiği, ambalaj malzemesi gibi kişisel ürünler), ozon tabakasına zararlı ürünler (CFC) ve kirlilik yer almaktadır. Bu durumda çevre vergilerini, devlet tarafından zorunlu ve karşılıksız olarak alınan, çevreyle ilgili bir unsuru konu alan vergiler biçiminde tanımlamak mümkündür (Ferhatoğlu, 2003, s. 3).

Çevre vergileri, ekonomik davranış ve çevre arasında doğrudan bir ilişkinin olduğu varsayımına dayanmaktadır. Çevre vergilerinin konuluş amaçları gerçek ve tüzel kişilerin üretim ve tüketim kalıplarını değiştirerek, mal ve hizmetlerin üretim ve tüketim aşamalarını çevreye zararsız duruma getirmektir. İnsanların ekonomik kararlarını vergileme yoluyla etkileyerek çevrenin korunmasının amaçlanması, çevre vergilerinin ortaya çıkmasında yatan düşünceyi oluşturmaktadır (Günaydın, 2000, s. 49; Biyan, Gök, 2014, s. 288).

Çevreye zararlı ekonomik faaliyetin vergilendirilmesiyle mükellef üzerindeki vergi yükü zarar verici davranışın azaltılmasını sağlayacak şekilde artırılır. Bu durumda vergi geliri de dışsallık yaratan ürünün fiyatı ve miktarı ölçüsünde artacaktır. Çevreye zararlı olan faaliyetler üzerindeki vergi yükünün artması, mükelleflerin bu söz konusu faaliyetle ilgili olarak kendilerine vergi avantajı sağlayacak alternatif üretim tekniklerine veya tüketim için ikame mallarına yönlendirecektir (Ferhatoğlu, 2003, s. 2).

Yasa koyucu, çevre vergilerini mali hedeflerin yanı sıra, çevre korumanın bir aracı olarak görmektedir. Vergilendirmenin özendirme ve caydırma yöntemleri çevre koruma politikasının araçlarına dönüştüklerinde, çevreye zarar veren davranışların caydırılması, çevreyi korumaya yönelik davranışların özendirilmesi söz konusu olmaktadır (Göker, 2010, s. 80-81).

Çevre vergilerinin toplum refahını artırma potansiyeli de bulunmaktadır. Pigou tarafından belirtilen bu tespite göre, çevre vergileri çevre kirliliğini azaltmak suretiyle sosyal refahı artırmaktadır. Aynı zamanda, çevre vergileri, hem çevre kalitesini iyileştiriyor, hem de sağlanan hasılatın, sapırtıcı etkisi olan vergilerin mükellefler üzerindeki yükün azaltılmasında kullanılarak sosyal refahı artırıyor, bu takdirde çevre vergilerinin çifte yarar sağladığından söz edilebilir (Akkaya, Bakkal, 2005, s. 2).

Çevre vergileri, vergi gelirleri içerisinde önemli ve yapıcı bir rol oynar. Çevre vergileri çevre kirliliğini azaltmada etkisi olduğu gibi, aynı zamanda yeni ve gelişmesi ihtiyaç duyulan alanlar ile teknolojilere de geçiş yapılmasını teşvik etmektedir. Zira yaptıkları üretim sonucunda çevre vergisine katlanmak zorunda kalacak olan kişiler veya işletmeler çevreye zararı olmayan yeni teknolojik arayışlara yönlendirilmiş olurlar (Oates, 1995, s. 921). Hedeflenen amaçların gerçekleştirilebilmesinde çevre vergisi ile getirilen yükün belirli bir düzeyde olması gerekir. Çevre vergisi kirliliği temizleme maliyetinden düşükse, çevreyi kirleten bu vergiyi ödeyecek, aksi halde ise, kirliliği en aza indirmek için yatırımlar yapmayı ve böylece vergi yükünden de kurtulmayı seçecektir (Tanrıvermiş, 1997, s 310).

3.1. AB'de Çevre Vergileri

Çevre sorunlarıyla mücadelede uygulanan çok sayıda politika olmakla birlikte vergiler teşvik edici ve özendirici olma özellikleri sebebiyle daha çok tercih edilmektedir. Özellikle birçok AB ülkesinde, çevre vergileri çevre kirliliği ile mücadelede bir politika aracı olarak kullanılmaktadır (Ağacan, 2014, s. 85).

Avrupa Birliği'nde çevre vergileri, çevresel politika hedeflerine ulaşılması bakımından önemli bir paya sahiptir. Ayrıca, çevre vergileri uygulamasıyla çevre üzerinde olumsuz etkilere sahip mal ve hizmetlerin maliyetlerinin artırılması ve daha yaşanabilir bir çevre oluşturabilmek amacıyla kişilerin davranışlarının tüketim kalıplarının değiştirilmesi hedeflenmektedir (Yalçın, 2013, s. 143).

AB'nde çevre politikalarına ilişkin düzenlemeler birliğin ortak politikasının temel ilkelerinin belirtildiği 1972 tarihli Birinci Eylem Planına dayanmaktadır (Ferhatoğlu, 2003, s.1; Budak, 2004, s. 398-399).

Bu planda kirliliği asgariye indirmek ya da önlemek, çevreyi güzelleştirmek, yaşam standartlarının yükseltilmesi, çevre sorunlarıyla mücadelede uluslararası işbirliğinin gerekliliği üzerinde durulmuştur (Ağacan, 2014, s. 86).

Birinci Eylem Planı'nın genişletilmiş hali olan İkinci Eylem Planı 1978-1982 yıllarını kapsamaktadır. Bu planda öncelik hava ve su kirliliğinin önlenmesine ayrılmış ve ilk kez Çevresel Etki Değerlendirmesi (ÇED) burada gündeme gelmiştir. Üçüncü Eylem Planı 1982-1986 dönemini kapsamaktadır. Bu planda ise çevre politikasının diğer politikalarla uyumlaştırılması ile ÇED prosedürünün hazırlanması gibi konular yer almaktadır. 1987 ile 1992 yıllarını kapsayan Dördüncü Eylem Planı ise, kirliliğin önlenmesi, kaynakların işletilmesinin düzenlenmesi, uluslararası faaliyetler ve destek sağlayıcı araçların geliştirilmesi konuları ele alınmıştır (Bayram vd., 2011, s. 34-35).

Maastricht Birlik Anlaşması ile Haziran 1992 yılında Rio de Janeiro'da gerçekleştirilen çevre ve kalkınma konulu Birleşmiş Milletler Konferansı sonucu kabul edilen anlaşmalar ve bildirgeler topluluğun çevre politikasına yeni bir anlayış getirmiştir. Aynı zamanda 15.12.1992 yılında "kararlaştırma" olarak onaylanan Beşinci Eylem Planıyla tamamen yeni stratejiler ortaya konulmuştur. Bu planda yer alan "Sürdürülebilir ve Çevreyi Hesaba Katan Büyüme" kavramları planın önemini vurgulamaktadır (Budak, 2004, s. 403-404).

24 Ocak 2001 Tarihinde Yürürlüğe giren Altıncı Eylem Planı'yla iklim değişikliği, doğa ve biyolojik çeşitlilik, çevre ve sağlık, doğal kaynaklar ile atıklar konuları önem kazanmıştır (Bayram vd., 2011, s. 35). 2007 yılında Brüksel'de gerçekleştirilen AB-1. Vergileme Reformu'nda yeni dönemde çevreyi kirletenlerin yüksek oranda vergiye tabi tutulmaları istenmiştir (Özdemir, 2009, s. 19).

AB çevre politikası özetle, kirliliği asgari seviyeye indirmeyi, önlemeyi ve ortadan kaldırmayı, doğal kaynakların ekolojik dengeye zarar vermeyecek bir biçimde kullanılması, çevresel hasarın kaynağının önlenmesi ve çevre koruma hususunun ulaştırma ve enerji gibi diğer sektörel politikalarla bütünleşmesini güvence altına almayı amaçlamaktadır (Ağacan, 2014, s. 87).

AB ülkelerinde çevre vergileri çevre için uygulanan politikaların destekleyicisi olarak görülmektedir. Bunun yanısıra çevre vergileri dikkatlice uygulandığında yenilikleri desteklediği, kirliliği asgariye indirdiği, yatırım sektöründe önemli oranda değişiklikler oluşturduğu, tüketicilerin alışkanlıklarını değiştirdiği, gelir dağılımında önemli etkiler meydana getirebildiği kabul edilmektedir (Environmental Tax Reform in Europe: Opportunities For The Future, 2014, s.1).

AB'nde günümüzde uygulanmakta olan çok sayıda çevre vergisi olmakla birlikte AB resmi istatistik kurumu EUROSTAT çevre vergilerini dördü bir ayrıma tabi tutmaktadır. Bunlar; enerji, ulaştırma, kirlilik ve doğal kaynak vergileridir. Bu vergilerden enerji vergileri, enerji mamullerinin taşımacılıkta veya durağan kullanımları sırasında alınmaktadır. Ulaştırma vergileri en önemli enerji kaynakları benzin ve motorindir. Ulaştırma vergileri, bir motorlu araca sahip olmayı veya kullanmayı esas edinen vergilerdir. Kirlilik vergileri ise, kirli su ve emisyonları ile katı atık ve gürültü üzerinden alınan vergilerdir. Son olarak doğal kaynak vergileri, daha çok değerli maden ve petrolün çıkartıldığı madenin kira bedeli üzerinden alınmaktadır. Bu sebeple, doğal kaynak vergileri doğrudan ürün fiyatları üzerine konulmadığı için diğer çevre vergilerinde olduğu gibi fiyatları doğrudan artırıcı etkiye sahip değildir (Ferhatoğlu, 2003, s. 3-4).

AB'de çevre vergilerinden elde edilen hasılat yıllar geçtikçe artış göstermektedir. AB ülkelerinin geneline bakıldığında 2004 yılında toplam çevre vergilerinden elde edilen hasılat 281.169.68 milyon Euro, 2010 yılında 302.306.94 milyon Euro, 2013 yılında ise 330.253.69 milyon Euro'dur (http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=env_ac_tax&lang=en. Erişim tarihi: 13.04.2015). Ancak, AB ülkelerinin 1995-2010 yılları incelendiğinde çevre vergilerinin GSYİH içerisindeki payının gittikçe azaldığı görülmektedir. 1995 yılında

toplam çevre vergilerinin GDP içindeki payı %2.72, 1996 yılında % 2.73, 1997 yılında % 2.71, 2001 yılında %2.63, 2004 yılında %2.61, 2006 yılında %2.48, 2008 yılında %2.34 ve 2010 yılında 2.37 seviyesine düşmüştür (Stamatova and Steurer, 2012, s. 4). Bunun esas nedeni, çevre vergilerinin nominal değerlerinin erozyona uğramasıdır. Çünkü son yıllarda AB içinde birbirine bağlı ekonomilerin ekonomik büyüme oranlarında büyük oranda durağanlık gözlenmektedir. Buna paralel olarak çevre vergileri tüketim aşamasında her bir ürün başına toplandığından için talep azalışıyla birlikte çevre vergisi gelirleri de azalmaktadır (Yalçın, 2013, s. 144).

3.2. Türkiye Uygulamasında Çevre Vergileri

Çevre vergileri Türkiye’de AB ülkelerinde olduğu gibi uygulama alanı bulmamaktadır. Bu ülkelerdeki çevre vergileri, üzerine kondukları mal ve hizmetlerin maliyetini artırarak üretici veya tüketici birimleri çevreye zararlı olmayan faaliyetlere yönlendirirken aynı zamanda teknolojik gelişmeyi de sağlamaktadır. Bu nedenle, bu ülkelerde uygulanan çevre vergileri ilk planda “yönlendirme ve denetleme” amacını gütmekte, ikinci planda ise mali amaç güdülmektedir (Ferhatoğlu, 2003, s. 5).

Türkiye’de ise kirlilik (atık) vergisi olarak alınan Çevre Temizlik Vergisi, doğrudan çevresel amaçlara hizmet eden tek çevre vergisidir. Bu vergi, belediye sınırları ve mücavir alan içinde bulunan ve belediyelerin çevre temizlik hizmetlerinden faydalanan konut, işyeri ve diğer şekillerde kullanılan binalardan maktu bir tarifeye göre alınmaktadır (Yalçın, 2013: 146). Bu haliyle Çevre Temizlik vergisi, üretilen atık miktarı ile ilişkilendirilemediği ve atık toplama maliyetinin sadece % 15’lik bir kısmını karşılayabildiği için çevresel etkinliği son derece sınırlı bir vergi olarak değerlendirilmektedir (OECD, 2008, s. 167).

Çevre Temizlik Vergisi özellikle belediyelere gelir sağlamak amacıyla gündeme getirilmiş, çevre sorunları ile daha çok yerel yönetimler ilgilendiğinden, devlet bu gelirleri toplama yetkisini kanun ile yerel yönetimlere bırakmıştır (Tanrıvermiş, 1997, s. 316). Çevre Temizlik Vergisi’nin çevreyi korumaya yönelik etkisinin az olması ve yıllık artış oranının yetersiz kalması, verginin yönlendirici ve gelir getirici bir politika aracı olma özelliğini azaltmaktadır. Ayrıca, Türkiye’de genellikle çevre temizlik vergisinden elde edilen gelirlerin çevrenin korunmasında kullanılmadığı belirtilmektedir (Özdemir, 2009, s. 29).

AB’nin 2003/96 sayılı direktifinde belirtildiği üzere ve AB Eurostat istatistik sınıflandırmasına göre, AB’de çevre vergisi çeşitleri içinde ilk sırada enerji vergisi yer almaktadır. Türkiye’de özel bir enerji vergisi olmamakla birlikte bu kapsamda akaryakıt ürünleri ve elektrik üzerinden vergi alınmaktadır. Türkiye’de akaryakıt ve akaryakıt ürünleri Özel Tüketim Vergisi ve Katma Değer Vergisi’ne tabidir. Türkiye AB ülkeleri arasında akaryakıt vergilerinin en yüksek olduğu ülke konumundadır (Çelikkaya, 2011: 111). Ortalama olarak akaryakıt vergileri kurşunsuz benzinin litre fiyatının % 69.5’ini ve mazot litre fiyatının % 61.4’ünü oluşturmaktadır (OECD, 2008, s. 147). Bu kapsamdan bakıldığında akaryakıt ve akaryakıt ürünleri üzerinden alınan ÖTV ve KDV’nin çevreyi

koruma amacıyla değil de daha çok mali amaç göz önünde bulundurularak yüksek oranlarda alındığı dikkat çekmektedir (Yalçın, 2013, s. 146).

Özel Tüketim Vergisi mali amacın dışında pek çok amaca hizmet edebilecek bir vergi türüdür. Bu bağlamda Türkiye uygulamasında ÖTV çevrenin korunması amacına hizmet etmemektedir. Türkiye’de ÖTV’nin çevre kirliliği ile mücadeleye katkısı ancak dolaylı bir biçimde akaryakıt fiyatını artırarak tüketimi kısmak yoluyla olmaktadır. Vergilendirmede yakıtın çevreye verdiği zarar (yayıdığı emisyon miktarı) değil, tüketim miktarı (kilogram/ litre) esas alınmakta ve yakıtın türüne göre verginin oranı farklılık göstermektedir. Bu da ÖTV’nin çevresel amaçlar için değil, mali amaç için getirildiğini göstermektedir (Çelikkaya, 2011, s. 111).

Elektrik en yüksek kirlilik kaynaklarından biri kabul edilmektedir. AB’nin 2003/96 Direktifine göre enerji ürünlerine uygulanan bir diğer vergi türü de elektrik vergisidir. İtalya ve Türkiye’de elektrik tüketimi üzerinden yüksek oranda vergi alınmaktadır. Almanya, Fransa ve Yunanistan sanayi elektriğini vergi dışında tutmaktadırlar. Türkiye elektriğe % 18 KDV, % 2 TRT payı, %1 enerji fonu ve sanayide % 1 evsel kullanımda % 5 belediye tüketim vergisi uygulamaktadır (Çelikkaya, 2011, s. 112).

Türkiye’de çevresel problemleri çözmek için vergilerden başka harçlardan da faydalanılmaktadır. Türkiye’de uygulanan bazı harçlar çevresel etkiyi dolaylı yoldan gerçekleştirmektedir. Bunlardan başlıcaları uçak gürültü harcı, petrol arama ve işletme izin harcı ve avlanma harcıdır (OECD, 2008, s. 168).

Eurostat’ın çevre vergileri sınıflandırmasına göre, diğer bir vergi türü ise ulaşım vergisidir. Türk vergi sisteminde ulaşım vergisi olarak sadece motorlu taşıtlar vergisini gösterebiliriz. Motorlu taşıtlar vergisi, konusu ve yapısı itibariyle çevresel hedefler için kullanıma oldukça elverişli bir vergidir (Yıldız, 2006: 116). Ulaştırma vergisi kapsamında başka bir vergi bulunmamaktadır. Bununla birlikte pozitif çevresel etki yaratabilecek bazı mali teşvikler söz konusudur. Şöyle ki; 2003 ve 2004 yılında yirmi yaşını doldurmuş bir aracın hurdaya çıkartılması halinde yeni araç alımlarında ÖTV indirimine gidilmiştir. Böylece önemli miktarda karbondioksit emisyon kaynağı ortadan kaldırılmıştır. (OECD, 2008, s. 147).

4. Bir Çevre Vergisi Olarak Motorlu Taşıtlar Vergisi

Hava kirliliği, çevre sorunlarından yalnızca biri olup küreselleşen dünyada, ülkeleri birbirine karşı sorumlu kılan kirlilik çeşidi olmuştur. Bunda ozon tabakasının incilmesi, küresel ısınma problemleri önemli rol oynamıştır (http://www.tubitak.gov.tr/tubitak_content_files/vizyon2023/csk/EK-6.pdf Erişim Tarihi: 20.04.2015). Hava kirliliği; büyük oranda sınıai faaliyetler, enerji üretimi, fosil yakıt kullanımı ve trafikten kaynaklanmaktadır. AB içerisinde; enerji, endüstri ve tarım sektörüne bağlı emisyonlar giderek azalırken, ulaşım kaynaklı emisyonlar artmaktadır (Ekinci, 2011, s. 162).

AB’de, toplam CO2 emisyonunun yaklaşık %28’i ulaşırmadan, bunun da yaklaşık % 84’ü karayolu ulaşırmadan kaynaklanmaktadır. Emisyonun yarısından

fazlası da binek otomobillerden kaynaklanmaktadır (Çelikkaya, 2010: 62). Türkiye’de ise, CO2 emisyon kaynağı olarak ulaştırma sektörü yaklaşık % 18 oranında yer almaktadır. Ulaştırma sektöründeki CO2 emisyonunun yaklaşık % 87’si karayolu ulaşımından kaynaklanmaktadır (OECD, 2008, s. 64).

Dünyada artan nüfusla birlikte araç sayısı da artmıştır. Bu da, trafik tıkanıklığını artırmakta, yakıt talebini yükseltmekte, çevre kirliliğine ve çok çeşitli sera gazı emisyonuna sebep olmaktadır. Dünyada, her yıl motorlu taşıtların yaydığı CO2 miktarı ortalama 900 milyon ton civarındadır. Bu emisyonu en çok sebep olanlar ise gelişmiş olan ülkelerin sahip oldukları büyük araç filolarıdır (Çelikkaya, 2010, s. 61).

Bu noktada motorlu taşıtların çevre kirliliği üzerindeki etkilerini ele almak yerinde olacaktır. Taşıt araçları, uçaklar ve lokomotiflerde kullanılan benzin, mazot ve jet yakıtı, hava kirliliğini, dolayısıyla çevre kirliliğine sebep olan en önemli unsurlardandır (Üstün, 2012, s. 163). Motorlu taşıtların yol açtığı kirleticilerden birincisi karbon monoksittir (CO). Karbon monoksit, renksiz, kokusuz ve zehirli bir gazdır. Trafik yoğun olduğu yerlerde çok fazla birikimi olur (Engin, 1989, s. 85). İkincisi, kurşundur. Vücuda solunum yoluyla giren kurşun insan sağlığı için çok zararlıdır. Havanın kurşunla kirlenmesinde en büyük etken motorlu taşıtlardır (Engin, 1989, s. 85). Üçüncü sırada partikül maddeyi sayabiliriz. Bu kirletici, dizel motorlu taşıtlarda oluşmaktadır. Akciğerlere kadar kolayca ilerleyebilmektedir (Üstün, 2012, s.164). Kirleticilerden sonuncusu ise, karbondioksittir. Yanmanın tam olduğu yakıtlardan çıkmaktadır. Hava kirlenmesi arttıkça atmosferdeki oranı da artmaktadır (Engin, 1989, s. 86).

Motorlu taşıtların vergilendirilmesi pek çok ülkede önemli bir mali kaynakken, ulaşım, enerji, çevre gibi diğer alanlarda da etkin bir rol oynayabilmektedir. Enerji ve çevre politikaları, enerji tasarrufu sağlanması ve çevre kirliliğinin azaltılması amacıyla tüketici davranışlarını kontrol altına almak için motorlu taşıtların, ulaşımı karayollarından demir yollarına veya özel taşımacılıktan kamu taşımacılığına yönlendirecek biçimde vergilendirilmesi gerekmektedir (Bozdoğanoglu, 2008, s. 1-2). Böylece CO2 esaslı düzenlenecek olan motorlu taşıtlar vergisi çevre kirliliğinin önlenmesinde önemli bir yönlendirici etkisi olacaktır (Yalçın: 2013, s. 149).

4.1. AB’de Çevreye Duyarlı Motorlu Taşıtlar Vergisi Uygulamaları

AB’nin en önemli hedeflerinden biri Kyoto Protokolü çerçevesinde motorlu araçların neden olduğu CO2 emisyonunu azaltmaktır. Avrupa Parlamentosu EC/443/2009 sayılı Direktif ile bu konuda düzenlemeler yapmıştır (Çelikkaya, 2010, s. 62). Buna göre, CO2 emisyonunun 2020 yılında ortalama olarak kilometrede 95 grama indirilmesi hedeflenmektedir (Üstün, 2012, s. 166).

2002 yılına kadar AB’ye üye ülkelerin genelinde motorlu taşıtlardan motor hacmini esas alan bir kayıt ve tescil vergisi alınmaktaydı. Ancak günümüzde, 27 AB ülkesinin 18’inde motorlu araçlarda CO2 emisyonunu azaltmayı amaçlayan, araçların ilk alımında tescilde ve/veya yıllık bazda motorlu taşıtlar vergisi uygulanmaktadır. Bununla birlikte vergi ceza ve teşvikleri de uygulama alanı bulabilmektedir. (Mityorn-Rubik, 2011, s. 1).

Almanya CO2 temelli vergilendirmeye geçen en son ülkedir. Daha önce motorlu taşıtların vergilendirilmesinde motor silindir hacmi kriter olarak aranırken, 2009 yılında yapılan reformla birlikte motorlu taşıtların yaydıkları CO2 ve diğer zararlı gazların miktarına göre vergilendirmeye geçilmiştir (Ekinci, 2011, s. 163).

İngiltere’de 2001 yılının mart ayından itibaren motorlu taşıtlar CO2 emisyonuna göre vergilendirilmektedir (House of Commons, 2008, s. 7). Başlangıçta düşük vergi oranları zamanla artmıştır. 2008-2009 yılına kadar karbon salınımına ilişkin 7 tarife üzerinden alınan motorlu taşıtlar vergisi 2009-2010 yılından itibaren 13 tarife üzerinden alınmaya başlanmıştır (Çelikkaya, 2010, s. 63).

Fransa’da, CO2 emisyonunu azaltmak için 1 Ocak 2008 yılında ödül-cezalandırma sistemine geçilmiştir. Bu sistem düşük çevre kirliliğine sebep olan yeni araç alımlarına bir fiyat indirimi sağlarken yüksek karbon emisyonuna sebep olan araçları ise cezalandırmaktadır (Çelikkaya, 2010, s. 65). 2010 yılı için 125g/km’den fazla CO2 emisyonuna sebep olan araçlar ödülün yararlanamazken emisyon miktarının 156 g/km’yi aşması durumunda ise ceza uygulaması söz konusudur (French Property, 2010).

İsveç’te binek otoların sebep olduğu emisyon diğer AB üyesi ülkelere göre oldukça yüksektir. 2003 yılında yapılan bir araştırmaya göre, ortalama 198g/km olarak bulunmuştur. İsveç hükümeti artan yol trafiği ve bununla bağlantılı çevre sorunlarının artması üzerine yeni stratejiler geliştirmiştir. Toplumun bütün kesimleri “yeşil otomobil” üzerinde anlaşma sağlamış ve CO2 emisyonu 120g/km’yi aşmayan benzinli ve dizel araçlar ve çevre dostu elektrikli araçlar üzerinde durulmaya başlanmıştır (Çelikkaya, 2010, s. 66). Ayrıca, motorlu taşıtlar vergisinde temel bir vergi miktarı (360 İsveç Kronu) bulunmaktadır. Bu miktara, 120g/km’nin üzerinde karbon emisyonunun üzerindeki her bir gram için 20 Kron daha ilave edilmektedir. Bununla birlikte çevre dostu araçlara 5 yıllık vergi muafiyeti tanınmaktadır (Üstün, 2012, s.169).

AB ülkelerinin motorlu taşıtların CO2 emisyonunu azaltmaya yönelik vergilendirilmesi çevrenin korunması anlamında başarılı sonuçlar verdiği söylenebilir (Potter-Parkhurst-Lane, s. 10). Yapılan vergi reformları sonucunda çevreye zarar veren araç sayısı azalmakta, çevreye duyarlı araç sayısı artmakta ve bunlara bağlı olarak araçların yaydıkları CO2 emisyon oranlarında önemli oranda düşüşler gerçekleşmektedir. Ayrıca otomobil üreticileri de çevreyi korumaya duyarlı araç üretmektedirler (Üstün, 2012, s. 169).

4.2. Türkiye’de Çevreye Duyarlı Motorlu Taşıtlar Vergisi Uygulamaları

Türkiye’de 1963 yılından beri uygulanmakta olan Motorlu Taşıtlar Vergisi (MTV) günümüzde motorlu kara, hava taşıtlarından alınmakta olup aynı zamanda bir servet vergisi niteliği taşımaktadır.

Türkiye’de CO2 emisyonunun % 18’i ulaştırma sektöründen kaynaklanmaktadır. Karayolu sektöründen kaynaklanan emisyon ise, tüm ulaştırma sektöründen kaynaklanan CO2 emisyonunun %87’sini oluşturmaktadır. Bundan dolayı karayolu ulaştırma sektörü Türkiye’de önemli derecede çevre kirleticisidir (OECD, 2008, s. 64).

Motorlu taşıtlar vergisinin, konusu ve yapısı itibarıyla çevresel hedefler için kullanımına oldukça elverişli bir vergi olduğu bilinmektedir. Bu açıdan bakıldığında AB üyesi ülkelerde motorlu taşıtların vergilendirilmesi çevre kirliliği ile mücadele kapsamında ele alınırken, Türk vergi sisteminde, söz konusu verginin servet göstergesi olduğundan hareket edilerek herhangi bir çevresel hedef ve amaç gütmeyeceği görülmektedir. Vergi miktarlarının artış ve azalışında, aracın çevreye karşı zarar verme potansiyeli dikkate alınmamıştır. Kabul edilen kriterler tamamen aracın değerine yönelik olarak belirlenen kriterlerdir (Uyduranoğlu, 2003, s. 124; Bozdoğanoglu, 2008, s. 2).

MTV'nin mevcut haliyle çevreye karşı duyarlılığının bulunmamasının yanında, tam tersi olumsuzluğu bünyesinde barındırdığı söylenebilir. MTV'nin konusuna giren bütün araçlar için belirlenen vergi miktarları taşıtın yaşıyla ters orantılı olarak düşmektedir. Bunun sonucunda yeni araçların vergileri, eski araçlara göre yüksek kalmakta, aracın yaşı ilerledikçe aradaki fark daha da artmaktadır (Uyduranoğlu, 2003, s. 125).

Taşıtın yaşı arttıkça değerinin düşeceği açıktır. Dolayısıyla değeri düşen araçtan daha düşük vergi alınması da anlaşılabilir. Ancak, bu durum eski araç kullanımını da teşvik etmektedir. Eski araçların hepsinin çevreye zararlı oldukları söylenemese bile, yeni araçların motorlarının yeni olması ve teknolojinin gelişmesiyle birlikte eski araçlara göre daha çevreye duyarlı oldukları bir gerçektir. Dolayısıyla MTV, yeni araç kullanımından daha çok eski araç kullanımını teşvik edici potansiyeli vardır (Uyduranoğlu, 2003, s. 125).

MTV kanunu md. 10/c'de, Bakanlar Kuruluna, EURO normlarını sağlayan katalitik konvertör sistemi ile teçhiz edilmiş taşıtlarda belirlenen vergi miktarını % 50 oranında indirmeye yetkili kılınmış olmasına rağmen, bu yetkiye dayanarak bir vergi farklılaştırması yapmamıştır. Bu açıdan MTV'nin çevreye duyarlı amaçlara hizmet etmediği söylenebilir.

MTV'nin tarifesi taşıtın ağırlığı, silindir hacmi ve yaşını esas alacak şekilde uygulanmakta iken, 5035 sayılı yasa 1.1.2004 yılından itibaren geçerli olmak üzere, sadece silindir hacmi ve yaşına göre vergilendirmeye yönelik tarife değişikliğine gidilerek daha düşük silindir hacimli araçların daha az vergilendirilmesi sağlanmıştır. Bu durum, CO2 emisyonunun azaltılmasına dolaylı yoldan hizmet etmektedir. Ancak, MTV, esas itibarıyla çevreye duyarlılığı sınırlıdır (Jamali, 2007, s. 331).

5. Sonuç

Dünya'da artan nüfusla birlikte insanların doğal dengeye yaptığı aşırı müdahaleler, yoğun ekonomik faaliyetler, teknolojik gelişmeler, çevreye karşı duyarlılığın yeterine sağlanamaması, daha fazla üretme ve tüketme eğilimleri çevre kirliliğini artırmaktadır. Günümüzde çevre kirliliği etkilerinin giderek artması ve bu etkilerin doğrudan insan sağlığı üzerinde meydana getirdiği olumsuz sonuçlar nedeni ile çevre kirliliğinin önlenmesi ve bu yönde yapılması gereken çalışmalara verilen önem uluslararası düzeyde artarak devam etmektedir.

Geleneksel olarak mali amaçları gerçekleştirmek üzere işlev gören vergilerin çevre sorunlarıyla da mücadelede etkin olabileceği düşüncesi üzerinde tartışılan

konulardan biri haline gelmiştir. Vergilerin çevresel sorunların çözümünde etkin rol oynayan bir araç olabileceği beklentisi, uygulamada bazı mali amaçlı vergilerden çevresel amaçlı vergilere doğru bir geçişi beraberinde getirmiştir. Bu anlamda çevre vergileri, çevre kirliliği ile mücadelede son yıllarda geliştirilen en önemli araçlardan biri haline gelmiştir. Zira, AB'ye üye çok sayıda ülke çevre kirliliği ile mücadele etmek için çevre vergilerini bir politika aracı olarak kullanmaktadır. Bunun yanı sıra, uygulanmak istenen çevre vergileri sayesinde çevre üzerinde olumsuz etkilere sahip mal ve hizmetlerin maliyetlerinin artırılması ve daha yaşanabilir bir çevre oluşturabilmek amacıyla kişilerin davranışlarının tüketim kalıplarının değiştirilmesi istenmektedir.

AB içerisinde; enerji, endüstri ve tarım sektörüne bağlı emisyonlar giderek azalırken, ulaştırma kaynaklı emisyonlar artmaktadır. AB'de, toplam CO2 emisyonunun yaklaşık %28'i ulaştırmadan, ulaştırma kaynaklı emisyonun yaklaşık % 84'ü karayolu ulaştırmasından kaynaklanmaktadır. Türkiye'de ise, toplam CO2 emisyonunun %18'i ulaştırma sektöründen kaynaklanmaktadır. Bu emisyonun büyük bölümü ise karayolu ulaşımından kaynaklanmaktadır.

Dünyada artan nüfusla birlikte araç sayısı da artmıştır. Bu da, trafik tıkanıklığını artırmakta, yakıt talebini yükseltmekte, çevre kirliliğine ve çok çeşitli sera gazı emisyonuna sebep olmaktadır. Dünyada, her yıl motorlu taşıtların yaydığı CO2 miktarı ortalama 900 milyon ton civarındadır. Bu bakımdan motorlu taşıtların çevreyi kirlenici etkisi esas alınarak vergilendirilmesi önemlidir. Motorlu taşıtların vergilendirilmesi pek çok ülkede önemli bir mali kaynak sağlarken, ulaşım, enerji, çevre gibi alanlarda da bir müdahale aracı olarak hesaba katılmaktadır. Enerji ve çevre politikaları, enerji tasarrufu sağlanması ve çevre kirliliğinin azaltılması amacıyla tüketici davranışlarını kontrol altına almak için motorlu taşıtların, ulaşımı karayollarından demir yollarına veya özel taşımacılıktan kamu taşımacılığına yönelecek biçimde vergilendirilmesi gerekmektedir. Böylece CO2 esaslı düzenlenecek olan motorlu taşıtlar vergisi çevre kirliliğinin önlenmesinde önemli bir yönlendirici etkisi olacaktır.

Günümüzde, 27 AB ülkesinin 18'inde motorlu araçlarda CO2 emisyonunu azaltmayı amaçlayan, araçların ilk alımında tescilde ve/veya yıllık bazda motorlu taşıtlar vergisi uygulanmaktadır. Bununla birlikte ve vergi ceza ve teşvikleri de uygulama alanı bulmaktadır. AB ülkelerinin motorlu taşıtların CO2 emisyonunu azaltmaya yönelik vergilendirilmesi çevrenin korunması anlamında başarılı sonuçlar verdiği söylenebilir. Yapılan vergi reformları sonucunda çevreye zarar veren araç sayısı azalmakta, çevreye duyarlı araç sayısı artmakta ve bunlara bağlı olarak araçların yaydıkları CO2 emisyon oranlarında önemli oranda düşüşler gerçekleşmektedir. Ayrıca otomobil üreticileri de çevreyi korumaya duyarlı araç üretmektedirler.

AB üyesi ülkelerde motorlu taşıtların vergilendirilmesi çevre kirliliği ile mücadele kapsamında ele alınırken, Türk vergi sisteminde, söz konusu verginin servet göstergesi olduğundan hareket edilerek herhangi bir çevresel hedef ve amaç gütmeyeceği görülmektedir. Vergi miktarlarının artış ve azalışında, aracın çevreye karşı zarar verme potansiyeli dikkate alınmamıştır. Kabul edilen kriterler tamamen aracın değerine yönelik olarak belirlenen kriterlerdir. MTV'nin konusuna giren bütün araçlar için belirlenen vergi miktarları taşıtın yaşıyla ters orantılı olarak düşmektedir. Oysa ki, aracın yaşı arttıkça

teknolojisi eskimekte, yakıt tüketimi artmakta ve çevreyi çok fazla kirletmektedir. Bunun sonucunda yeni araçların vergileri, eski araçlara göre yüksek kalmakta, aracın yaşı ilerledikçe aradaki fark daha da artmaktadır.

Türkiye’de motorlu taşıtların vergilendirilmesi AB’de olduğu gibi kısa süre içinde çevreye duyarlı bir biçimde CO2 emisyonuna dayanan bir vergi tarifesi yapısına geçilmelidir.

KAYNAKÇA

- Ağacan, İ. (2014). *Çevre Kirliliği Sorunları İle Mücadelelerde Türkiye’de Uygulanan Çevre Vergileri Ve Çevre Vergisi Bilinci*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya, Türkiye.
- Akkaya, Ş., Bakkal, U. (2005), Çevre Vergileri Ve Çifte Yarar, Erişim Tarihi: 01.04.2015, <http://www.journals.istanbul.edu.tr/iuifm/article/viewFile/1023007220/1023006734>.
- Arıkan, N. (2009). “Çevre Vergilerinin Önemi Ve Kalkınma”, *Vergi Dünyası*, Yıl. 28, (336), 35-44.
- Bayram, T. T, Altıkat, A. , Ekmekyapar Torun, F. (2011). “Avrupa Birliği Ve Türkiye’de Çevre Politikaları”, *Iğdır Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 1, (1), 33-38.
- Bıyan, Ö. , Gök, M. (2014). “Çevre Politikaları Kapsamında Avrupa Birliği Ve Türkiye’de Çevre Vergilerinin Uygulanışı: Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Hittit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl. 7, (2), 281-310.
- Bozdoğanoglu, B. (2008). “Motorlu Taşıt Alımında Uygulanan Vergiler Ve Motorlu Taşıtlarda Vergilendirme Tekniğinin AB Uygulamaları İle Karşılaştırılması”, *E – Yaklaşım*, (192), Erişim Tarihi 01.04.2015, <http://www.yaklasim.com/>.
- Budak, S. (2004). “Uluslararası Çevre Düzenlemeleri Bağlamında Politika Adalet Ve Katılım”, *Çevre Sorunlarına Çağdaş Yaklaşımlar*, Ed. Marın M. C, Yıldırım, U., Beta, 385-430.
- Çelikkaya, A. (2010). “Motorlu Taşıtların Vergilendirilmesinde eni Eğilim: Karbon Temelli Vergileme Modeli”, *Vergi Sorunları Dergisi*, Yıl. 33, (266), 61-71.
- Çelikkaya, A. (2011). “Avrupa Birliği Üyesi Ülkelerde Çevre Vergisi Reformları Ve Türkiye’deki Durumun Değerlendirilmesi”, *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 11, (2), 97-120.
- Ekinci, F. (2011). “Almanya’da Motorlu Taşıtlar Vergisinde Karbondioksit (CO2) Temelli Vergilendirmeye Geçiş”, *Vergi Dünyası*, Yıl. 30, (358), 162-167.

Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 25, Sayı 3, 2016, Sayfa 427-440

Engin, E. (1989). "Hava Kirlenmesi", *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 47, (1-4), 79-88.

Environmental Tax Reform in Europe: Opportunities For The Future, (2014). Institute For European environmental Policy, Erişim Tarihi 02.04.2015, http://www.ieep.eu/assets/1397/ETR_in_Europe_-_Final_report_of_IEEP_study_-_30_May_2014.pdf.

Environmental Tax Revenues, (2015). Erişim Tarihi 02.04.2015, http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=env_ac_tax&lang=en.

Ferhatoğlu, E. (2003). "Avrupa Birliği'nde Ortak Çevre Politikası Çerçevesinde Çevre Vergileri", *e-yaklaşım*, Yıl.11, (130), Erişim Tarihi 01.04.2015, http://www.emrahferhatoglu.net/index_htm_files/ABCevreVergisi.htm.

French Property (2007). *New Vehicle Carbon Tax Introduced*, Erişim Tarihi 01.04.2015, http://www.french-property.com/news/tax_france/new_vehicle_carbon_tax.

Göker, C. (2010). *Yönlendirici Vergilendirme*. Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara, Türkiye.

Günaydın, İ. (2000). "Çevreyi Koruyucu Ve Vergi Sistemini Düzeltici Bir Araç: Çevre Vergisi", *Banka Ve Ekonomik Yorumlar*, Yıl.37, (5), 41-62.

House Of Commons Enviromental Audit Committee (2008). *Vehicle Excise Duty as an Environmental Tax*, Tenth Report of Session 2007-08, London, Erişim Tarihi 01.04.2015, <http://www.publications.parliament.uk/pa/cm201415/cmselect/cmenvaud/856/856.pdf>.

Jamali, T. (2007). *Ekolojik Vergiler*. Ankara: Yaklaşım Yayıncılık.

Oates, W. E. (1995). Green Taxes: Can We Protect The Environment and Improve The Tax System at The Same Time?, Erişim Tarihi 03.04.2015, http://www.jstor.org/stable/1060731?seq=1#page_scan_tab_contents.

OECD (2008). *Çevresel Performans İncelemeleri*, Erişim Tarihi 01.04.2015, <http://www.oecd.org/env/country-reviews/42198785.pdf>.

Özdemir, B. (2009), "Küresel Kirlenme Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme Ve Çevre Vergileri", *Maliye Dergisi*, (156), 1-36.

Potter, S., Parkhurst, G., Lane, B. (2005). *European Perspectives On a New Fiscal Framework For Transport*, Erişim Tarihi 01.04.2015, <http://www.psi.org.uk/ehb/docs/Fiscal-Potter2.pdf>.

Rubik, F., Mityom, L. (2011). *CO2 Based Motor Vehicle Tax*, İnstitute For Ecological Economics Research, Erişim Tarihi 01.04.2015, <http://www.scp-knowledge.eu/sites/default/files/CORPUS%20WP%203%20KU%20CO2%20ased%20motor%20vehicle%20tax.pdf>.

- Stamatova, S. , Steurer, A. (2012). Environmental Taxes Account For 6.2 % of All Revenues From Taxes And Contributions In The EU-27, Eurostat-Statics İn Focus, Erişim Tarihi 02.04.2015, <http://ec.europa.eu/eurostat/documents/3433488/5585532/KS-SF-12-053-EN.PDF/829d40d8-5c3f-4ebd-8859-c424fdb946e8?version=1.0>.
- Tanrıvermiş, H. (1997). “Çevre Kirliliğinin Vergilendirilmesi: İlkeler, Uygulamaları Ve Türkiye Açısından Genel Değerlendirme”, *Ekonomik Yaklaşım*, 8 (27), 303-328.
- Toprak, D. (2006). “Sürdürülebilir Kalkınma Çerçevesinde Çevre Politikaları Ve Mali Araçlar”, *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl. 2, (4), 146-169.
- Uyduranoğlu, A. (2004). “Mali Vergilerden Çevre Vergilerine Doğru: Avrupa Birliği’nden Uygulamalar”, *İktisat İşletme ve Finans*, Yıl. 19, (218), 45-50.
- Üstün, Ü. (2012). “Motorlu Taşıtlar Üzerinden Alınan Vergilerin Çevreyi Korumaya Yönelik Ve Adil Olarak Düzenlenmesi”, *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C. XVI, Sayı. 1, 153-190.
- Yalçın, Z. (2013). “Potansiyel Bir Çevre Vergisi Olarak Motorlu Taşıtlar Vergisi: Avrupa Birliği Ve Türkiye Arasında Karşılaştırmalı Bir Analiz”, *Atatürk Üniversitesi İktisadi Ve İdari Bilimler Dergisi*, 27 (2), 141-158.
- Yıldız, H. (2006). “Kirliliğin Önlenmesinde Çevre Vergilerinin Rolü”, *İktisat İşletme Ve Finans*, Yıl. 21, (245), 103-122.

YIKICI YÖNETİMİN İZLENİM YÖNETİMİ TAKTİKLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİSİ: BEYAZ YAKALI ÇALIŞANLAR ÜZERİNE BİR ARAŞTIRMA¹

Bilge AKSAY²
Utku GÜĞERÇİN³

ÖZET

Her ne kadar yönetim yazını, yöneticilerin olumlu özelliklerine odaklansa da tarihte ve günümüz örgütlerinde sadist, tiran ve yıkıcı yönetici örnekleri de görülmektedir. Yöneticilerin astlarına karşı fiziksel olmayan düşmanca davranışları şeklinde tanımlanan yıkıcı yönetim altında astlar, farklı izlenim yönetimi taktiklerini izleyebilmektedir. Bu çalışmada, "Yıkıcı yönetim altında çalışanlar hangi izlenim yönetimi taktiklerini uygulamaktadır?" sorusundan hareketle, izlenim yönetimi taktiklerinin yıkıcı yönetimi algılama düzeyine göre farklılık gösterip göstermediği çok değişkenli varyans analizi ile incelenmektedir. 178 beyaz yakalı çalışan üzerinde yapılan araştırma neticesinde, yıkıcı yönetimi algılama düzeyine göre niteliklerini tanıtmaya, tehdit etmeye, erdemli görünmeye, kendini sevdirmeye ve kendini acındırma olmak üzere izlenim yönetimi taktiklerinin anlamlı düzeyde farklılaştığı bulgusuna ulaşılmıştır. Araştırmanın; izlenim yönetimi taktiklerinin tamamını ele alması ve izlenim yönetimi taktiklerinin yıkıcı yönetimi algılama düzeyi ile ilişkilendirilmesi açısından alanyazına katkı sağladığı düşünülmektedir. Araştırmada yıkıcı yönetim ile izlenim yönetimi taktiklerine ilişkin bilgiler yanında uygulayıcılara yönelik öneriler de sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yıkıcı yönetim, yıkıcı liderlik, toksik liderlik, izlenim yönetimi taktikleri, imaj yönetimi.

THE EFFECT OF ABUSIVE SUPERVISION ON IMPRESSION MANAGEMENT TACTICS: A STUDY ON WHITE COLLAR EMPLOYEES

ABSTRACT

Despite the focus on positive manager characteristics in the literature; sadistic, tyrannical and abusive managers might be seen in today's organizations and even in history. Under abusive supervision, which is defined as the supervisors' non-physical and hostile destructive behaviors against subordinates, different impression management tactics may be followed by subordinates. In this study, "Which impression management tactics are used under abusive supervision?" question is in mind, whether the impression management tactics vary according to the perception level of abusive supervision is investigated by multivariate analysis of variance. As the result of the empiric study conducted on 178 white-collar employees, significant group level differences are found among the employees' perception levels of abusive supervision towards impression

¹ Bu makale, 05.05.2016-07.05.2016 tarihleri arasında Payas/Hatay'da gerçekleştirilen "2. Uluslararası Çin'den Adriyatik'e Sosyal Bilimler Kongresi"nde sunulan bildirinin genişletilmiş halidir.

² Yrd.Doç.Dr., baksay@adanabtu.edu.tr

³ Arş.Gör.Dr., ugugercin@adanabtu.edu.tr

management tactics, which are classified as supplication, ingratiation, intimidation, self-promotion and exemplification. This study is hopefully contributing to the literature for including all five impression management tactics and using aggregate data on abusive supervision in order to understand the differences among the impression management tactics of employees. Impression management tactics and abusive supervision constructs are discussed and recommendations for future research are presented.

Key Words: Abusive supervision, abusive leadership, toxic leadership, impression management tactics, impression management.

Giriş

Günümüzde ve tarih boyunca yönetim konusu çerçevesinde yöneticiliğin; örgütsel verimlilik üzerindeki olumlu etkisinin incelendiği görülmektedir. Ancak tarihte ve günümüz örgütlerinde sadist, tiran ve yıkıcı yönetici örnekleri görülmektedir. Örgütler bir taraftan verimliliklerini arttırmak için etkin yönetim uygulamalarına odaklansalar da küçülme, finansal krizler, yüksek performans beklentisi gibi nedenlerle yönetim yıkıcı bir hal alabilmektedir (Neves, 2014). Tepper (2000, 178) yıkıcı yönetimi, yöneticilerin fiziksel şiddet hariç olmak üzere astlarına devamlı şekilde sözlü ve sözsüz düşmanca davranışları olarak tanımlamaktadır. Yöneticinin astlarına yalan söylemesi, alay etmesi, astın başarılarına sahip çıkması, kaba davranışları, dışlaması, küçülten yorumları yıkıcı davranışlar arasında sayılmaktadır (Tepper, 2007). Yıkıcı yönetim; örgütleri asli görevlerinden uzaklaştırabilen, çalışanların motivasyonuna olumsuz yansiyabilmektedir. Bu bağlamda, yıkıcı yönetimin işten ayrılma niyetini arttırdığı (Tepper, 2000), örgütsel vatandaşlık davranışını azalttığı (Aryee, Chen, Sun, vd., 2007; Rafferty & Restubog, 2011), performansı ve iş tatminini düşürdüğü (Harris, Kacmar, & Zivnuska, 2007), iş aile çatışmasını (Ju vd., 2015), tükenmişliği arttırdığı (Merecz, Drabek, & Mościcka, 2009) belirtilmektedir.

Yıkıcı yönetimin olumsuz yansımaları ile birlikte, çalışanların sıklıkla yıkıcı yönetim uygulamalarına maruz kaldıkları da bilinmektedir. Norveç'te yapılan bir araştırmada çalışanların yıkıcı yönetimle karşılaşma oranı %61 olarak verilmektedir (Aasland, Skogstad, Notelaers, vd., 2010). İngiltere'de ise çalışanların %40'ı kariyerleri süresince yıkıcı yöneticilerle karşılaştıklarını ifade etmişlerdir (UNISON, 1997). Türkiye'de de 867 işgören üzerinde yapılan araştırmada, çalışanların %42'sinin çalışma hayatlarında yıkıcı yönetime maruz kaldığı ifade edilmektedir (Sezici, 2016). Dolayısıyla araştırmalar dikkate alındığında, yıkıcı yöneticilerin günümüz örgütlerinde istisna olmaktan çıktığı görülmekte ve yıkıcı yönetim karşısında çalışan davranışlarının incelenmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

Yöneticilerin yıkıcı davranışları karşısında çalışanlar savunma aracı olarak farklı yöntemleri takip edebilirler. Bireylerin kendilerine veya düşüncelerine yönelik diğer insanların tepkilerini kontrol veya manipüle etme davranışları şeklinde tanımlanan izlenim (imaj) yönetimi, söz konusu savunma yöntemlerinden biridir. Yıkıcı yönetimin düzeyi ve izlenim yönetimi taktikleri arasındaki ilişkinin kökeni, Birim İşlevsel Teori'ye dayandırılabilir. Çünkü Birim İşlevsel Teori (Transaction Theory); bireyin çevreyi, çevrenin de bireyi etkilediğini ve bu ilişkinin algı düzeyi ile davranış ilişkisine dayandığını ortaya koymaktadır (Lazarus, 1995). Teorideki "algı düzeyi" vurgusundan hareketle bu çalışmada, astların yıkıcı yönetimi algılama düzeyine göre farklı izlenim yönetimi taktikleri izledikleri varsayılmıştır (Perrewe, & Zellars, 1999).

Alanyazın incelendiğinde kısıtlı sayıdaki çalışmada (Harris vd., 2007; Lee, Yun ve Srivastava 2013; Brees, Mackey, Martinko, vd., 2014) yıkıcı yönetimin, algılanma düzeyine göre farklı sonuçlara yol açtığı ele alınmaktadır. Bununla birlikte yıkıcı yönetime karşı, çalışanların izlenim yönetimi taktiklerini inceleyen çalışmaların yetersiz olduğu ifade edilmektedir (Harvey, Stoner, Hochwarter, vd, 2007, s. 265). Alandaki görgül çalışmaların ise izlenim yönetimi taktiklerinden sadece kendini sevdirmeye boyutunu ele aldığı belirtilmektedir (Rao, Schmidt, ve Murray, 1995, s. 148). Ayrıca yıkıcı yönetimin, izlenim yönetimi taktikleri üzerinde etkili olmasının beklendiği ancak görgül araştırmalarda bu konunun tartışılmadığına dikkat çekilmektedir (Bolino & Turnley, 2003, s. 155). Dolayısıyla, yıkıcı yönetim algısı ile izlenim yönetimi taktikleri arasındaki ilişkinin tartışılmaya değer bir konu olduğu görülmektedir.

Bu araştırma Birim İşlevsel Teori'den hareketle, çalışanların yıkıcı yönetimi algılama düzeylerine göre uyguladıkları izlenim yönetimi taktikleri arasında farklılıklar olduğunu öngörmektedir. Çalışma kapsamında; stres yazınına paralel olarak, algılama farklılıklarının davranışlarda da farklılığa yol açabileceği varsayılmıştır. Bu amaçla yıkıcı yönetimin algılanma düzeyi düşük, orta ve yüksek olarak sınıflandırılmıştır. İlgili sınıflandırma itibarıyla, yıkıcı yönetime maruz kalanların hangi izlenim yönetimi taktiklerine yöneldikleri tartışılmaktadır. “Yıkıcı yönetimi algılama düzeyine göre izlenim yönetimi taktikleri farklılaşmakta mıdır?” sorusu, araştırmanın temel sorusudur. Niteliklerini tanıtmaya (self-promotion), kendini sevdirmeye (ingratiation), tehdit etmeye (intimidation), erdemli görünme (exemplification) ve kendini acındırma (supplication) olmak üzere izlenim yönetimi taktiklerinin tümü, araştırma modelinde yer almaktadır. Yıkıcı yönetimi algılama ve izlenim yönetimi taktiklerinin farklılığının tespiti; örgütsel sabotaj gibi istenmeyen durumların en aza indirgenmesi, iş tatmini gibi arzulanan örgütsel sonuçların ise artırılmasında yol gösterici olabilecektir.

Araştırmada öncelikle yıkıcı yönetim ve izlenim yönetimi kavramları arasındaki ilişki ele alınmıştır. Ardından beyaz yakalı çalışanlar üzerinde yürütülen nicel analiz neticesinde yıkıcı yönetim düzeyinin çalışanların uyguladıkları izlenim yönetimi taktiklerinde farklılık yaratıp yaratmadığı araştırılmıştır. Araştırma sonuçlarının alanyazına yapacağı katkı yanında, üretkenlik karşıtı davranışlara dikkat çekmesi sebebiyle uygulayıcılara etkin yönetim konusunda yol göstermesi beklenmektedir.

Yıkıcı Yönetim ve İzlenim Yönetimi Arasındaki İlişkiler

Liderliğin karanlık yüzü (Khoo ve Burch, 2008), toksik liderlik (Reed, 2004), caydırıcı yönetim (Bligh, Köhles, Pearce, Jusyn, Stovall; 2007), yıkıcı liderlik (Sezici, 2016) gibi farklı kavramlarla da tanımlanan yıkıcı yönetim; bir çalışanın, yöneticisi tarafından sözlü aşağılama, bağırma veya diğer kötü davranışlara maruz kalması anlamına gelmektedir (Tepper, 2000). Şüphesiz böyle bir durumda ast, üstüne aynı şekilde karşılık vermemektedir (Lian vd., 2014, s. 116). Çünkü ast, ödül ve/veya ceza gücü nedeniyle yöneticisinin karşısındaki davranışlarını yıkıcı olmayacak şekilde yeniden düzenlemek durumundadır. Bu noktada çalışan, gerek yöneticisinin gerekse diğer çalışanların tepkilerini kontrol ya da manipüle etmek amacıyla izlenim yönetimi taktiklerini uygulamaktadır.

İzlenim (imaj) yönetimi bireylerin kendilerine veya düşüncelerine yönelik olarak, diğer insanların tepkilerini kontrol veya manipüle etmeye yönelik yürüttükleri süreci tanımlamaktadır (Bozeman ve Kacmar, 1997). Bu çalışmada yıkıcı yönetim karşısında

yürütülen izlenim yönetimi taktikleri Birim İşlevsel Teori ile açıklanmaktadır. Özü itibariyle teori, stres karşısında bireysel tepkileri incelemektedir. Teori üç temel unsura dayanmaktadır. Bunlar; stresi yaratan içsel ve dışsal kaynaklar, stres yaşama olasılığını ifade eden tehdit algısının düzeyi ve son olarak da bireyin stres doğuran unsurlar karşısında zihinsel ve davranışsal çabalarıdır. Birim İşlevsel Teori özellikle bireyin stres yaratan bir durumu, bilişsel değerlendirmeye tabi tutmasına ve ardından stresi algılama düzeyine göre stresle baş etmeye yönelik çabalarına dikkat çekmektedir (Folkman vd., 1986, s. 572).

Birim İşlevsel Teori iş hayatı çerçevesinde ele alındığında, teorinin odaklandığı ilk unsur olan stres kaynaklarının zaman içerisinde farklılaştığı görülmektedir. Söz konusu kaynaklar, erken dönem yönetim çalışmalarında ısı, ışık gibi fiziksel değişkenler itibariyle tartışılmaktadır. Günümüzdeki işyerine ilişkin stres unsurları arasında ise sıklıkla sosyo-psikolojik değişkenler sayılmaktadır. Dolayısıyla günümüzde çalışanların üstleri ile ilişkilerinin, öncelikli stres kaynakları arasında yer aldığı söylenebilir. Bu bağlamda yıkıcı yönetim uygulamalarının da bir stres kaynağı olarak ele alınabileceğini vurgulamak gerekir. Çalışan; yıkıcı yönetim uygulamaları sonucu tanınma, sevilme ve takdir edilme ihtiyaçlarının tatminini giderememe durumuyla karşılaşabilmektedir (Schuler, 1982, s. 10). Bu ihtiyaçlardan yoksun kalma durumu ise, teorinin ikinci unsuru olan tehdit algısına yol açacaktır.

Yıkıcı yönetim sonucunda oluşan tehdit algısı, çalışan tarafından bilişsel değerlendirmeye tabi tutulmaktadır. Çalışan, ihtiyaçlarını tatmin edememeye yönelik tehdidi hangi düzeyde algıladığına bağlı olarak çeşitli çabalar sergileyecektir. İzlenim yönetimi taktikleri de bu çabalar arasında yer almakta olup teorinin üçüncü unsuru kapsamındaki davranışlarla bağdaştırılabilir. İhtiyaçlara yönelik tehdidi algılama düzeyi, bireylere göre değişeceğinden, yıkıcı yönetim karşısında takip edilen izlenim yönetimi taktiklerinde farklılık olması beklenmektedir. Çünkü tehdit benzer olmakla beraber, tehdidin gücü nedeniyle bireyde yaratacağı stres düzeyi farklılaşacak, dolayısıyla da bireyin takip edeceği izlenim yönetimi taktikleri de değişecektir. Nitekim alanyazında da bireyler arasında stres yaratan unsurlar ve bireyin bu unsurları algılama düzeyine göre sergiledikleri davranışların farklılaştığı belirtilmektedir (Perrewe, Zellars, 1999, s. 744). Ashforth (1997, s. 130) da çalışanların hayal kırıklığına uğradıklarında, bekledikleri sonuçları elde edebilecek şekilde, sahip olunan kaynaklar ve algılamalara bağlı olarak tepkilerini yeniden düzenlendiklerini ifade etmektedir.

Bu araştırmada, alanyazındaki bulgulardan ve Birim İşlevsel Teoriden hareketle, yıkıcı yönetimi algılama düzeyinin çalışanlar arasında farklılaşacağı, söz konusu farklılığın da yıkıcı yönetim karşısındaki izlenim yönetimi taktiklerini şekillendireceği varsayılmıştır. Bu nedenle yıkıcı yönetimin, izlenim yönetimi taktikleri üzerindeki çok değişkenli etkisi ele alınmaktadır.

Araştırma Yöntemi

Örneklem

Araştırmada kullanılan veriler kolayda örneklem yoluyla, Adana Bilim ve Teknoloji Üniversitesi Yönetim ve Organizasyon, Girişimcilik ve İşletme Tezsiz Yüksek Lisans Programında eğitim alan beyaz yakalı özel sektör çalışanları ile bu çalışanların beyaz yakalı iş arkadaşlarından elde edilmiştir. Örneklem kapsamındaki 5 işletme imalat sanayi, 1 işletme eğitim hizmetleri, 2 işletme ise inşaat sektöründe yer almaktadır.

Ankete katılanların ortalama yaşı 31.39'dur (s.s.=8.50). Katılımcıların tecrübesi ortalama 8.92 (s.s.=7.38)'dir. Ankete cevap verenlerin %57.3'ü erkek (n=102), %42.7'si (n= 76) ise kadındır. Örneklemin %88.8'i (n= 158) üniversite mezunu olup, %47.3'ü evlidir.

Ölçekler

Yıkıcı yönetim, Tepper (2000) tarafından geliştirilen ve tek boyuttan oluşan yıkıcı yönetim ölçeğiyle değerlendirilmiştir. Ölçekte "Yöneticim bana karşı kabadır.", "Bana yetersiz olduğumu söyler." gibi yöneticinin astlarına karşı fiziksel olmayan saldırılarını işaret eden 15 ifade bulunmaktadır. Araştırmada kullanılan diğer ölçek, Bolino and Turnley (1999) tarafından geliştirilen izlenim yönetimi ölçeğidir. İlgili ölçekte; niteliklerini tanıtmaya, kendini sevdirmeye, tehdit etmeye, erdemli görünme ve kendini acındırma olmak üzere 5 boyut ve toplamda 22 ölçek ifadesi bulunmaktadır. Araştırmada kullanılan ölçekler beşli Likert türündedir.

Ölçekler yurt dışında ve yurt içinde daha önce kullanılmış olan ölçekler olmakla birlikte, bu çalışmada ölçek güvenilirliği Cronbach alfa katsayısı ile değerlendirilmiştir. Söz konusu değer, 15 ifade ile değerlendirilen yıkıcı yönetim ölçeği için .96; 22 ölçek ifadesi ile değerlendirilen izlenim yönetimi ölçeği için ise .89 olup alfa katsayıları itibarıyla ölçekler oldukça güvenilir bulunmuştur.

Bulgular

Bağımsız değişken olarak üç düzeyde tanımlanan yıkıcı yönetimi algılama düzeyi ile bağımlı değişken olarak ele alınan niteliklerini tanıtmaya, kendini sevdirmeye, erdemli görünme, tehdit etme ve kendini acındırma taktikleri arasındaki farklılığı ortaya koyabilmek amacıyla MANOVA uygulanmıştır. Öncelikle stres (Xie ve Johns, 1995) ve örgütsel adalet (Janssen, 2001) yazınında belirtildiği üzere yıkıcı yönetim ile izlenim yönetimi taktikleri arasında doğrusal bir ilişkinin değil de, çok boyutlu bir ilişkinin varlığı göz önünde bulundurulmuştur. Aynı zamanda alanyazın incelendiğinde yönetim sürecini ele alan çalışmaların liderlik özellikleri arasındaki farklılıkları ortaya koyabilmek amacıyla veri gruplandırılmaya gittikleri görülmektedir (Biemann, Cole, & Voelpel, 2012). Bu nedenle katılımcıların, yıkıcı yönetime ilişkin verdikleri cevapların ortalaması alınarak, çalışanların yıkıcı yönetimi algılama düzeyleri düşük, orta ve yüksek olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Sürekli bir değişken üzerinden değerlendirilen yıkıcı yönetime ilişkin skorların, kategorik değişkene çevrilmesi ile oluşturulan grupların tesadüfi bir şekilde mi ayrıldığı; yoksa anlamlı bir şekilde mi gruplandırıldığının incelenmesi gerekmektedir.

Kozlowski ve Klein (2000), gruplar arası güvenilirlik (inter-group reliability) analizinde, gruplar arası korelasyon katsayılarını ifade eden ICC(1) ve ICC(2) değerlerinin dikkate alınmasını önermektedir. Dolayısıyla değerlendirmeler, ICC(1) (grup içi varyansı ölçen değer) ve ICC(2) (grup içi ortalamaların durağanlığını ölçen değer) üzerinden yapılmıştır. ICC(1) değerlerinin .951 ila .954, ICC(2) ise .941 ila .956 arasında olduğu hesaplanmış ve grupların anlamlı bir şekilde dağıldığı, MANOVA testi ile de desteklenmiştir.

Ayrıca MANOVA için gerekli örneklem büyüklüğü için Hair, Black, Babin ve Anderson (2010, s. 458)'un önerileri dikkate alınmış, her bir grupta sayının 20'nin üzerinde olduğu gözlenmiştir. MANOVA için güç analizi G-POWER yazılımı üzerinden

yürütölmüş, 3 düzeyde temsil edilen bağımsız değişken ve beş bağımlı değişken için .05 alfa değerinde, .80 gücünde, orta düzey etki gücü ($f^2 = 0.25$) hesaplanmış (Faul vd., 2013) ve istenen grup örneklem sayısı 39 olarak bulunmuştur.

Düşük, orta ve yüksek düzeyde yıkıcı yönetime maruz kalma durumu bağımsız, izlenim yönetimi taktikleri ise bağımlı değişken olarak değerlendirilmiştir. Bağımlı değişkenler arasındaki ortalama, standart sapma ve korelasyon değerleri Tablo 1’de sunulmaktadır. Değişkenler arasındaki korelasyon değerleri, çoklu doğrusal bağlantı sorunu için incelenmiş ve yapılar arasındaki korelasyon değerlerinin .8’den düşük olduğu için ayırışma geçerliliğinin sağlandığı kanısına varılmıştır. Ayrıca ilgili kavramların ölçümlendiği alt ölçekler arası alanyazına paralel anlamlı korelasyonların tespit edilmesi, nomolojik geçerliliği desteklemektedir (Byrne, 1984, s. 428). Zira, nomolojik geçerlilik, teoriden yola çıkar ve bir ölçüm modelindeki yapıların ortak bir anlam ifade edebilmeleri için birbirleriyle anlamlı şekilde ilişkili olmalarını ifade eder.

Tablo 1. İzlenim Yönetimi Taktikleri Arasındaki Korelasyonlar

Değişkenler	Ortalama	Standart Sapma	1	2	3	4
1.Niteliklerini tanııtma	2.81	.79				
2.Kendini sevdirme	3.81	.54	,02			
3.Erdeimli görünme	2.38	.57	,59**	-,03		
4. Tehdit etme	1.80	.65	,45**	-,23**	,57**	
5. Kendini acındırma	1.99	.58	,23**	,03	,43**	.52**

**p<0.01 düzeyinde anlamlı, * p<0.05 düzeyinde anlamlı

Çok değişkenli varyans analizinin sayıltıları arasında normallik, kovaryans matrislerinin homojenliği, gözlemlerin bağımsızlığı yer almaktadır (Keselman, Huberty, Lix, vd., 1998, s. 361). Normallik varsayımını sınavabilmek amacıyla Shapiro-Wilks ve Kolmogrov-Smirnov testleri gerçekleştirilmiş, verilerin orta düzeyde normallikten saptığı tespit edilmiştir. Ancak dağılımın şekline bakmak, normallik konusunda daha bilgilendirici olabilmektedir. Histogram grafiklerinden, hipotezlerin test edilmesinde kullanılacak analizler için gerekli olan normallik varsayımının ihlal edilmediği yargısına varılmıştır. Kovaryans matrislerinin eşitliğini sınamak amacıyla Box M testi uygulanmış, p<.01 bulunmuştur. Bu nedenle ikinci aşamada her bir bağımlı değişken için Levene testi uygulanmıştır. Levene’s F(2,183) değeri niteliklerini tanııtma boyutu için p=.230; kendini sevdirme için p=.461; tehdit etme için p=.347; erdeimli görünme için p=.373 kendini acındırma için p=.505 olarak hesaplanmıştır. Anlamlılık düzeyi .10’dan büyük olduğundan kovaryans matrislerinin eşitliği varsayımı desteklenmiştir. Ayrıca Box M testinin normallik varsayımındaki küçük ihlallere karşı çok duyarlı olması nedeniyle, yıkıcı yönetimi yüksek düzeyde algılayan grup ile düşük düzeyde algılayan grup arasındaki oran farklılığına bakılmıştır. Yıkıcı yönetimi yüksek düzeyde algılayanların sayısı (67), düşük düzeyde algılayanların sayısına (54) oranlandığında elde edilen sonuç 1.5’tan küçük olduğundan analize devam edilmiştir. Ancak bu durumda verilerin standardize edilmesi ve analizin tekrarlanması ve/veya alfa katsayısının düşük düzeyde belirlenmesi tavsiye edilmektedir (Hair, vd., 2010, s. 460). Yapılan analizlerde alfa

katsayısı .04 üzerinden değerlendirilmiştir. Düşük, orta ve yüksek düzeyde yıkıcı yönetime maruz kalan grupların sayılarının eşit olmaması nedeniyle Tukey testinin yanı sıra sonuçlar Games-Howell analizi dikkate alınarak değerlendirilmiştir.

Öncelikle “Çalışanların yıkıcı yönetimi düşük, orta ve yüksek algılamalarına göre takip ettikleri izlenim yönetimi taktikleri farklılaşmaktadır” hipotezi test edilmiştir. Bu amaçla gruplar arası farklılığın birden çok bağımlı değişken (niteliklerini tanıtmaya, kendini sevdirmeye, tehdit etmeye, erdemli görünmeye, kendini acındırma) üzerindeki anlamlılığı için MANOVA analizi gerçekleştirilmiş, istatistikî güç analizi için Wilks’ Lambda (λ) ve izlenim yönetimi taktiklerinin aynı boyut altında yer alması nedeniyle Roys’ Largest Root değerleri izlenmiştir. Wilks’ $\lambda = .715$; $F = (10,358) = 6.527$, $p < .001$, partial eta squared (η^2) = .154 ve Roys’ largest root = .347; $F = (5,180) = 12.510$ $p < .001$, $\eta^2 = .258$ değerinde hesaplanmıştır. Çok değişkenli $\eta^2 = .15$ (Wilks’ λ ’ya göre); $\eta^2 = .26$ (Roys’ largest root’a göre) değerinde bağımlı değişkenler arasındaki çok değişkenli varyans, yıkıcı yönetimi algılamaya göre oluşturulan gruplamalarla ilişkilidir. Bu nedenle yıkıcı yönetimin izlenim yönetimi taktiklerinin hepsi üzerinde anlamlı çok değişkenli etkisinin olduğu yönündeki hipotez desteklenmiştir.

MANOVA testi sonuçlarına göre, çalışanlar yıkıcı yönetime maruz kalma durumuna göre yüksek, orta ve düşük olmak üzere gruplandırıldığında, her bir izlenim yönetimi taktiğine ilişkin olarak, gruplar arasında anlamlı farklılık bulunmuştur (Bkz. Tablo 2). Buna göre niteliklerini tanıtmaya boyutu için $F(2,183) = 4.028$ $p < .001$, $\eta^2 = .042$; kendini sevdirmeye boyutu için $F(2,183) = 3.192$ $p < .001$, $\eta^2 = .034$; tehdit etmeye boyutu için $F(2,183) = 16.611$ $p < .001$, $\eta^2 = .154$; erdemli görünmeye boyutu için $F(2,183) = 6.143$, $p < .001$, $\eta^2 = .063$; kendini acındırma boyutu için $F(2,183) = 4.028$ $p < .001$, $\eta^2 = .223$ bulunmuştur.

Birinci aşamada yıkıcı yönetimin izlenim yönetimi taktikleri üzerindeki etkisinin saptanmasından sonra, her bir grubun izlenim yönetimi taktikleri üzerindeki etkisi incelenmiştir. Çalışanların yıkıcı yönetim algılarının, izlenim yönetimi boyutlarına göre farklılıkları grup bazında incelenmiş ve istatistikî değerler Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 2: Çalışanların Yıkıcı Yönetim Algılarının İzlenim Yönetimi Boyutlarına Göre Farklılığı

İzlenim Yönetimi Boyutları	Gruplar	Kar. Top.	Df	MS	F	p
----------------------------	---------	-----------	----	----	---	---

Niteliklerini tanıma	Gruplar arası	4.960	2	2.480	4.028	.019
	Grup içi	112.673	183	.616		
	Toplam	117.633	185	2.480		
Kendini sevdirmeye	Gruplar arası	1.867	2	.933	3.192	.043
	Grup içi	53.508	183	.292		
	Toplam	55.374	185			
Tehdit etme	Gruplar arası	3.847	2	1.923	6.143	.003
	Grup içi	57.297	183	.313		
	Toplam	61.144	185			
Erdemli görünme	Gruplar arası	12.250	2	6.125	16.611	.000
	Grup içi	67.476	183	.369		
	Toplam	79.725	185			
Kendini acındırma	Gruplar arası	14.269	2	7.135	26.225	.000
	Grup içi	49.787	183	.272		
	Toplam	64.056	185			

Araştırma sonuçları yıkıcı yönetimi yüksek ve düşük düzeyde algılayanların, niteliklerini tanıma boyutu açısından farklılık gösterdiklerini göstermektedir. Daha az yıkıcı yönetime maruz kalanlar (ort.=2.60; s.p=.86) daha az niteliklerini tanıma gereği duyarken, yüksek düzeyde yıkıcı yönetime maruz kalanlar (ort.=3.01; s.p=.68) daha çok niteliklerini tanıma yoluna gitmektedir.

Kendini sevdirmeye boyutu incelendiğinde, yüksek ve orta düzeyde yıkıcı yönetime maruz kalan grupların farklılaştığı, yıkıcı yönetime orta düzeyde maruz kaldıklarını düşünen çalışanların (ort.= 3.95; s.p.=.49), yüksek düzeyde yıkıcı yönetime maruz kaldığını düşünen çalışanlardan (ort.= 3.73; s.p.=.53) daha çok kendini sevdirmeye davranışına yöneldiği görülmektedir.

Tehdit etme davranışında ise yüksek düzeyde (ort=2.11; s.p.=.67), orta düzeyde (ort=1.78; s.p.=.54) ve düşük düzeyde (ort=1.47; s.p.=.57) yıkıcı yönetim algılayan gruplar arasında anlamlı farklılık tespit edilmiştir. Buna göre yıkıcı yönetim algısı arttıkça, tehdit etme davranışı da artmaktadır.

Tablo 3: Çalışanların Yıkıcı Yönetim Algılarının İzlenim Yönetimi Boyutlarına Göre Farklılığının Grup Bazında İncelenmesi

İzlenim Boyutları	Yönetimi	Gruplar	Ortalamalar	Ortalamalar Arasındaki Farklılık	
				Düşük	Orta

Niteliklerini tanıtmaya	Düşük	2.604		
	Orta	2.793	-.188	
	Yüksek	3.010	-.405*	-.216
Kendini sevdirmeye	Düşük	3.770		
	Orta	3.953	-.183	
	Yüksek	3.727	.0432	.226*
Erdemli görünmeye	Düşük	2.203		
	Orta	2.351	-.148	
	Yüksek	2.557	-.354*	-.205
Tehdit etmeye	Düşük	1.472		
	Orta	1.780	-.308*	
	Yüksek	2.110	-.637*	-.329*
Kendini acındırmaya	Düşük	1.596		
	Orta	2.001	-.405*	
	Yüksek	2.286	-.690*	-.285*

* $p < .04$

Yüksek düzeyde yıkıcı yönetime maruz kalan çalışanlar (ort=2.55; s.p.=.47) ve düşük düzeyde yıkıcı yönetime maruz kalan çalışanlar (ort=2.20; s.p.=.67) karşılaştırıldığında, erdemli görünme davranışı açısından gruplar arasında anlamlı farklılık vardır. Yıkıcı yönetime yüksek düzeyde maruz kaldığını düşünenler, erdemli görünme davranışına daha fazla yönelmektedir.

Kendini acındırma davranışına ilişkin olarak da gruplar arasındaki farklılıklar izlendiğinde, her üç grubun da istatistiki açıdan anlamlı farklılıklar gösterdiği görülmektedir. Araştırma bulgularına göre, kendini acındırma davranışının ortalama değerlerine bakıldığında, daha fazla yıkıcı yönetime maruz kaldığını algılayan çalışanların kendini acındırma davranışına ilişkin ortalama değerleri de diğer gruplarla kıyaslandığında yüksektir.

Tartışma ve Sonuç

Araştırmada, “Yıkıcı yönetimi algılama düzeyine göre izlenim yönetimi taktikleri farklılaşmakta mıdır?” sorusundan hareketle yıkıcı yönetim karşısında çalışanların uyguladıkları izlenim yönetimi taktikleri incelenmiştir. Bu amaçla, çalışanların en çok hangi izlenim yönetimi taktiklerine başvurdukları tespit edilmiştir. Ardından çalışanların yıkıcı yönetimi algılama düzeyleri, liderlik ve stres yazımına paralel olarak düşük, orta ve yüksek olarak gruplandırılmıştır. Daha sonra yıkıcı yönetimin, çalışanların izlenim yönetimi taktiklerinin tamamı üzerindeki çok değişkenli etkisi tespit edilmiştir.

Çalışanların izlenim yönetimi taktiklerinden en çok kendini sevdirmeye davranışına yöneldikleri, ardından niteliklerini tanıtmaya ve erdemli görünme taktiklerini izledikleri bulgulanmıştır. Tehdit etme ve kendini acındırma taktikleri ise en az sergilenen davranışlardır. Araştırma bulguları Harris vd. (2007) ile Bolino ve Turnley'nin (2003) bulgularıyla paralellik göstermektedir. Çalışanların yoğun olarak kendini sevdirmeye, niteliklerini tanıtmaya ve erdemli görünme davranışlarını sergilemelerinde, Türkiye’de egemen olan toplulukçu benlik yapıları (Uz, 2015) ve bireylerin güç mesafesine ilişkin kabulleri etkili olabilir. Çünkü Türkiye’yi de içine alan Doğu kültürlerinde; kişiler arası ilişkiler yalnız özel hayatta değil, iş hayatında da oldukça önemli bir role sahip olup (Uyguç, 2003, s. 101) bireyin dışında var olan kontrol mekanizması, bireyler için

belirleyici rol oynar (Smith, vd. 1995). Dolayısıyla çalışanlar, kontrol yetkisine sahip olan yöneticileri ile olumlu ilişkiler geliştirmek gayretiyle kendini sevdirmeye, niteliklerini tanıtmaya ve erdemli görünme davranışlarını sergiliyor olabilirler. Benzer şekilde, tehdit etme ve kendini acındırma davranışlarının en az kullanılan taktikler arasında yer almaları da çalışanların olumlu ilişkilere odaklanmaları ile açıklanabilir. Çünkü tehdit etme ve kendini acındırma sonucunda ilişkilerin zarar görme ihtimali oldukça yüksektir. Bolino ve Turnley (1999, s. 198) de tehdit etme ve kendini acındırma davranışlarının en az kullanılan izlenim yönetimi taktiklerinden olduğunu belirtmektedirler.

Araştırmanın dikkat çeken sonuçlarından biri, tehdit etme ve erdemli görünme taktikleri arasındaki yüksek korelasyon düzeyidir. Aslında alanyazın incelendiğinde tehdit etme taktiğinin kendini acındırma (Bolino, & Turnley, 2003) ve niteliklerini tanıtmaya ile yüksek düzeyde ilişkili olduğu (Harris vd., 2007) görülmektedir. Ancak bu çalışma kapsamında tehdit etme ve erdemli görünme arasındaki yüksek korelasyonda, çalışanların yüksek güç mesafesi nedeniyle bir taraftan astlarına karşı tehdit etme davranışı sergilemeleri, diğer taraftan da uygun durumlarda erdemli görünme taktiğini tercih ederek sosyal kabul görmeye çalışmaları etkili olabilir.

Genel olarak değerlendirildiğinde çalışanların yıkıcı yönetimi algılama düzeyleri arttıkça, daha yüksek düzeyde izlenim yönetimi taktiklerine başvurdukları görülmüştür. Bu yönüyle araştırma, Vallacher ve Wegner'in (1987) insanların stres yaratan durumlarla karşılaştıklarında, çevrelerindeki olaylara daha fazla dikkat ettikleri, atalet halinden çıkarak davranışlarını düzenledikleri yönündeki varsayımıyla örtüşmektedir. Araştırma sonuçları ayrıca Birim İşlevsel Teori ile de ilişkilendirilebilir. Bu teori; bireylerin çevre ile etkileşimleri sonucu strese kapıldığını, suçluluk, öfke, pişmanlık ve şaşırma gibi duygular hissettiğini ve stres yaratan unsurların üstesinden gelebilmek için savunma davranışları geliştirdiğini ileri sürmektedir. Araştırma sonucunda çalışanların izlenim yönetimi taktikleri izleyerek yıkıcı yönetim uygulamalarının üstesinden gelmeye çalıştıklarını ortaya koymuştur.

Yıkıcı yönetimi algılama düzeyine göre farklılaşan grupların, tehdit etme taktikleri incelendiğinde gruplar arasında anlamlı farklılıklar tespit edilmiştir. Çalışanların yıkıcı yönetimi algılama düzeyine paralel olarak tehdit etme taktiğinin de arttığı görülmüştür. Bu bulgu, saldırganlığın temel ve en önemli nedeninin, kişisel provokasyon olduğu yönündeki saptamayı (Anderson & Bushman, 2002; Inness, Barling, & Turner, 2005) desteklemektedir. Araştırma sonuçları; kişilik ve saldırganlık arasındaki ilişkide, yıkıcı yönetimin saldırganlığı tetiklediği yönündeki araştırma ile (Brees, Mackey, vd., 2014) da paralellik göstermektedir. Lian, Ferris ve Brown (2012) da yüksek düzeyde güç mesafesinin olduğu toplumlarda yıkıcı yöneticilerin aynı zamanda sosyal öğrenme süreciyle astlarına rol model olduğunu vurgulamışlardır. Dolayısıyla tehdit etme davranışı sadece çalışan provoke edildiği için değil, aynı zamanda yıkıcı yöneticilerin rol model alınması kaynaklı olarak da yüksek seviyede olabilir.

Araştırma sonuçlarına göre kendini sevdirmeye taktiğinin sergilenmesinde, yıkıcı yönetimi orta düzeyde algılayan grup ile diğer gruplar arasında farklılıklar olduğu tespit edilmiştir. Bulgulara göre, kendini sevdirmeye taktiği en çok orta düzeyde yıkıcı yönetime maruz kalanlar tarafından tercih edilmektedir. Amerika'da yapılan bir çalışmaya göre yıkıcı yönetim karşısında kendini sevdirmeye davranışını sergileyenler, duygusal açıdan daha az tükenme yaşamaktadır (Harvey vd., 2007). Dolayısıyla kendini sevdirmeye davranışı yıkıcı yönetim karşısında etkin bir başa çıkma yöntemi olarak

değerlendirilmektedir. Yıkıcı yönetimi orta düzeyde algılayan çalışanların, daha fazla yıkıcı yönetim uygulamasına maruz kalmamak için kendini sevdirmeye davranışına yöneldikleri düşünülmektedir. Çünkü çalışanlar, yıkıcı yönetimin düzeyini değiştiremeyecekleri için etkin bir çatışma çözme yöntemi olarak kendini sevdirmeye taktiğini kullanmış olabilirler. Yıkıcı yönetime yüksek ya da düşük düzeyde maruz kalanlar arasında, kendini sevdirmeye davranışı sergileme noktasında anlamlı bir farklılık bulunmamıştır. Bu durumda da yıkıcı yönetimi yüksek düzeyde algılayanlar için, kendini sevdirmeye davranışının sonuçsuz kalma ihtimali etkili olabilir. Çünkü kendini sevdirmeye davranışları arasında yer alan kişisel iyilikler yapmak, yardımda bulunmak gibi davranışlar, çalışanı yıkıcı yönetim uygulamalarından kurtarmayabilir. Ayrıca Harvey vd.'nin (2007) dikkat çektiği üzere yüksek düzeyde yıkıcı yönetim karşısında çalışanlar, duygusal enerjilerinin tükenmesi nedeniyle kendini sevdirmeye taktiğini uygulayamayabilirler.

Araştırma sonuçlarına göre, yüksek düzeyde yıkıcı yönetime maruz kalanlar, daha fazla erdemli görünme taktiğine yönelmektedir. Bu bulgu, yöneticilerin erdemli davranıştan sapmalarıyla doğru orantılı olarak, çalışanların erdemli görünme yönündeki çabalarının artmasına paraleldir (Kacmar ve Tucker, 2014). Söz konusu durumda, çalışanın her türlü istismara rağmen erdemli görünerek işini kaybetmeme amacı taşıması etkili olabilir. Bununla birlikte, yıkıcı yönetime düşük veya orta düzeyde maruz kalanların erdemli görünme davranışları arasında anlamlı bir farklılık söz konusu değildir. Bu sonuçtan hareketle, çalışanların erdemli görünmek gibi, gerçekleştirilmesi güç bir taktiği uygulamaları için, üst düzeyde yıkıcı yönetime maruz kalmaları gerektiği söylenebilir.

Erdemli görünme davranışına benzer şekilde, yıkıcı yönetimi yüksek düzeyde algılayanlar, daha fazla niteliklerini tanıtmaya davranışına yönelmektedirler. Çalışanlar bu yolla izleyicilere ve hedefe yönelik olarak, yıkıcı yönetim uygulamalarını hak etmedikleri yönünde bir izlenim yaratmayı düşünebilirler. Çünkü belirsizlik durumunda bireyler bu durumu telafi edebilecek veya yönetebilecek savunma mekanizmalarını harekete geçirirler (Thau vd., 2009). Diğer yandan düşük ya da orta düzeydeki yıkıcı yönetim uygulamaları karşısında erdemli görünme doğru bir taktik olmayabilir. Çünkü çalışanın nitelikleri ne kadar üstün olursa olsun, niteliklerinin sayısı sınırlıdır. Dolayısıyla çalışan, düşük ya da orta düzeydeki yıkıcı yönetim uygulamalarına karşı, sınırlı sayıda olan niteliklerini tanıtarak kozlarını ortaya çıkarmamayı tercih edebilir. Niteliklerini tanıtmaya, ancak yıkıcı yönetimin üst seviyede algılandığı durumda kullanılacak son çareler arasındadır.

Araştırma sonuçları kendini acındırma taktiğinin, yıkıcı yönetimi algılama düzeyi ile doğru orantılı olarak arttığını göstermektedir. Alanyazında da acındırma taktiğini, diğer izlenim yönetimi taktiklerini uygulamak için yeterli kaynaklara sahip olmayan bireylerin sergilediği belirtilmektedir (Bolino, 2008). Dolayısıyla sosyal ve psikolojik kaynakları tükenmiş çalışanların, yıkıcı yönetim algılarındaki artışa bağlı olarak kaçınılmaz bir şekilde acındırma davranışı sergiledikleri ortaya çıkmaktadır. Aynı zamanda çalışan bu taktiği izleyerek yöneticinin gücünü kabul edip sürecin etkilerini azaltmaya çalışıyor olabilir.

Bu çalışma yönetim yazınında; düşük, orta ve yüksek gibi gruplandırılmış verilerle karşılaştırma yapılması durumunda, gruplar arasında farklı sonuçların elde edilebileceği yönündeki görüşü desteklemektedir. Alanyazında yıkıcı yönetim ve izlenim yönetimi

arasındaki ilişkide aracı ve moderatör değişkenleri kapsayan araştırmalar bulunmakla beraber, yıkıcı yönetimi algılama düzeyi ile izlenim yönetimi taktikleri arasındaki farklılıkları tartışan bir çalışmaya rastlanmamıştır. Daha önce böyle bir çalışmanın olmaması, araştırma sonuçlarının diğer çalışmalarla kıyaslanması aşamasında arzu edilen ölçüde karşılaştırmaya olanak tanımamıştır. Bu durum çalışmanın gerek alana katkısı, gerekse kısıtları arasında yer almaktadır. Çalışmanın diğer kısıtlarından biri, araştırma örnekleminin birden fazla örgütten elde edilmiş olması sebebiyle örgüt kültürünün etkilerinin göz ardı edilmiş olmasıdır. Aynı zamanda, veri kesitsel zaman aralığında toplandığından; ortak yöntem hatası, uzun dönemli değişimler gibi sorunlar analiz edilememiştir. Ayrıca yıkıcı yönetimi algılama düzeyi üzerinde etkili olabilecek kişilik, işe adanmışlık, cinsiyet, tecrübe gibi moderatör değişkenler araştırma modeli dışında kalmıştır.

İleride yapılacak olan çalışmalarda, yıkıcı yönetimin örgüt kültürünü şekillendirmesi ve örgüt kültüründen etkilenmesi konularının da incelenmesi gerektiği düşünülmektedir. Örneklem hacminin artırılarak birden fazla örneklem üzerinde çalışılması ve araştırma modelinin örgütsel adalet, örgütsel vatandaşlık, örgüt kültürü, iş bulma olanakları gibi değişkenler eklenerek yıkıcı yönetim ve izlenim yönetimi arasındaki ilişkilerin araştırılması da önerilmektedir. Birey odaklı çalışmalarda ise işe verilen önem, kariyer eğrisi, tükenmişlik, yabancılaşma gibi konular ele alınabilir. Ayrıca izlenim yönetimi uygulayan aktörün davranışlarında, hedefin ve izleyicilerin tepkilerine göre uzun vadede meydana gelebilecek değişim araştırılabilir. Bu nedenle daha sonra yapılacak çalışmaların boylamsal olmasının, alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

- Agle, B. R., Nagarajan, N. J., Sonnenfeld, J. A., & Srinivasan, D. (2006). Does CEO charisma matter? An empirical analysis of the relationships among organizational performance, environmental uncertainty, and top management team perceptions of CEO charisma. *Academy of Management Journal*, 49(1), 161-174.
- Anderson, C. A., & Bushman, B. J. (2002). Human aggression. *Psychology*, 53(1), 27.
- Aryee, S., Chen, Z. X., Sun, L.-Y., & Debrah, Y. A. (2007). Antecedents and outcomes of abusive supervision: test of a trickle-down model. *Journal of Applied Psychology*, 92(1), 191-201.
- Ashforth, B. (1997). Petty tyranny in organizations: A preliminary examination of antecedents and consequences. *Canadian Journal of Administrative Sciences*, 14, 126-140.
- Bamberger, P. A., & Bacharach, S. B. (2006). Abusive supervision and subordinate problem drinking: Taking resistance, stress and subordinate personality into account. *Human Relations*, 59(6), 723-752.
- Biemann, T., Cole, M. S., & Voelpel, S. (2012). Within-group agreement: On the use (and misuse) of r_{WG} and $r_{WG(J)}$ in leadership research and some best practice guidelines. *The Leadership Quarterly*, 23(1), 66-80.
- Bolino, M. C., Kacmar, K. M., Turnley, W. H., & Gilstrap, J. B. (2008). A multi-level review of impression management motives and behaviors. *Journal of Management*, 34(6), 1080-1109.

- Bolino, M. C., & Turnley, W. H. (1999). Measuring impression management in organizations: A scale development based on the Jones and Pittman taxonomy. *Organizational Research Methods*, 2(2), 187-206.
- Bolino, M. C., & Turnley, W. H. (2003). More than one way to make an impression: Exploring profiles of impression management. *Journal of Management*, 29(2), 141-160.
- Brees, J., Mackey, J., Martinko, M., & Harvey, P. (2014). The mediating role of perceptions of abusive supervision in the relationship between personality and aggression. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 21(4), 403-413.
- Byrne, B. M. "The general/academic self-concept nomological network: A review of construct validation research." *Review of Educational Research* 54.3 (1984): 427-456.
- Castro, S., Douglas, C., Hochwarter, W., Ferris, G., & Frink, D. (2003). The effects of positive affect and gender on the influence tactics—job performance relationship. *Journal of Leadership and Organizational Studies*, 10, 1–18
- Faul, F., Erdfelder, E., Buchner, A., & Lang, A.-G. (2013). G*Power Version 3.1.7 [computer software]. Universität Kiel, Germany. Retrieved from <http://www.psych.uni-duesseldorf.de/abteilungen/aap/gpower3/download-and-register>
- Hair, J. F., Black, W. C., Babin, B. J., & Anderson, R. E. (2010). *Multivariate data analysis: A global perspective*. Upper Saddle River.
- Harris, K. J., Kacmar, K. M., & Zivnuska, S. (2007). An investigation of abusive supervision as a predictor of performance and the meaning of work as a moderator of the relationship. *The Leadership Quarterly*, 18(3), 252-263.
- Harvey, P., Stoner, J., Hochwarter, W., & Kacmar, C. (2007). Coping with abusive supervision: The neutralizing effects of ingratiation and positive affect on negative employee outcomes. *The Leadership Quarterly*, 18(3), 264-280.
- Inness, M., Barling, J., & Turner, N. (2005). Understanding supervisor-targeted aggression: a within-person, between-jobs design. *Journal of Applied Psychology*, 90(4), 731.
- Janssen, O. (2001). Fairness perceptions as a moderator in the curvilinear relationships between job demands, and job performance and job satisfaction. *Academy of Management Journal*, 44(5), 1039-1050.
- Ju, L., Lin, Z., Jing, X., & Meng, D. (2015). The influence of abusive supervision on work-to-family conflict: the mediation role of organizational justice, *2nd International Conference on Education Reform and Modern Management (ERMM 2015) Proceedings Book*, 284-286.
- Kacmar, K. M., & Tucker, R. (2016). The moderating effect of supervisor's behavioral integrity on the relationship between regulatory focus and impression management. *Journal of Business Ethics*, 135(1), 87-98.
- Karakuş, M. & Alev, S. (2016). Öğretmenlerin bireysel ve örgütsel değerleri ile izlenim yönetimi taktikleri seçimi arasındaki ilişki düzeyi. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 13(33), 137-152.
- Keselman, H. J., Huberty, C. J., Lix, L. M., Olejnik, S., Cribbie, R. A., Donahue, B., ... & Levin, J. R. (1998). Statistical practices of educational researchers: An

- analysis of their ANOVA, MANOVA, and ANCOVA analyses. *Review of Educational Research*, 68(3), 350-386.
- Klein, K. J. (Ed); Kozlowski, S. W. J. (Ed). (2000). *Multilevel theory, research, and methods in organizations: Foundations, extensions, and new directions* , (pp. 3-90). San Francisco, CA, US: Jossey-Bass
- Lee, S., Yun, S., & Srivastava, A. (2013). Evidence for a curvilinear relationship between abusive supervision and creativity in South Korea. *The Leadership Quarterly*, 24(5), 724-731.
- Lian, H., Brown, D. J., Ferris, D. L., Liang, L. H., Keeping, L. M., & Morrison, R. (2014). Abusive supervision and retaliation: A self-control framework. *Academy of Management Journal*, 57(1), 116-139.
- Lazarus, R. S. (1993). Coping theory and research: past, present, and future. *Psychosomatic medicine*, 55(3), 234-247.
- Lazarus, R. S. (1995). Psychological stress in the workplace. *Occupational Stress: A handbook*, 1, 3-14.
- Lian, H., Ferris, D. L., & Brown, D. J. (2012). Does power distance exacerbate or mitigate the effects of abusive supervision? It depends on the outcome. *Journal of Applied Psychology*, 97(1), 107-123.
- Merecz, D., Drabek, M., & Mościcka, A. (2009). Aggression at the workplace—psychological consequences of abusive encounter with coworkers and clients. *International Journal of Occupational Medicine and Environmental Health*, 22(3), 243-260.
- Neves, P. (2014). Taking it out on survivors: Submissive employees, downsizing, and abusive supervision. *Journal of Occupational and Organizational Psychology*, 87(3), 507-534.
- Perrewé, P. L., & Zellars, K. L. (1999). An examination of attributions and emotions in the transactional approach to the organizational stress process. *Journal of Organizational Behavior*, 20(5), 739-752.
- Rafferty, A. E., & Restubog, S. L. D. (2011). The influence of abusive supervisors on followers' organizational citizenship behaviours: The hidden costs of abusive supervision. *British Journal of Management*, 22(2), 270-285.
- Rao, A., Schmidt, S. M., & Murray, L. H. (1995). Upward impression management: Goals, influence strategies, and consequences. *Human Relations*, 48(2), 147-167.
- Schuler, R. S. (1982). An integrative transactional process model of stress in organizations. *Journal of Organizational Behavior*, 3(1), 5-19.
- Sezici, E. (2016). İzleyicilerin yıkıcı liderlik algısı ve sonuçları. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (47), 106-121.
- Smith PB, Trompenaars E, Dugan S. (1995)ç. The Rotter locus of control scale in 43 countries: a test of cultural relativity. *International Journal of Psychology*, 30, 377-400.
- Tepper, B. J. (2000). Consequences of abusive supervision. *Academy of Management Journal*, 43(2), 178-190.
- Tepper, B. J. (2007). Abusive supervision in work organizations: Review, synthesis, and research agenda. *Journal of Management*, 33(3), 261-289.

- Tepper, B. J., Duffy, M. K., & Shaw, J. D. (2001). Personality moderators of the relationship between abusive supervision and subordinates' resistance. *Journal of Applied Psychology, 86*(5), 974-983.
- Thau, S., Bennett, R. J., Mitchell, M. S., & Marrs, M. B. (2009). How management style moderates the relationship between abusive supervision and workplace deviance: An uncertainty management theory perspective. *Organizational Behavior and Human Decision Processes, 108*(1), 79-92.
- UNISON. (1997). *UNISON's Members' Experience of Bullying at Work*. London: UNISON
- Uyguç, N. (2003). Cinsiyet, bireysel değerler ve meslek seçimi. *D.E.Ü.İ.İ.B.F.Dergisi, 18*(1),:93-103
- Uz, İ. (2015). Nedensel belirsizlik ölçeğinin Türkçeye uyarlanması. *Anatolian Journal of Psychiatry/Anadolu Psikiyatri Dergisi, 16*(Özel sayı.1):19-22
- Vallacher, R. R., & Wegner, D. M. (1987). What do people think they're doing? Action identification and human behavior. *Psychological Review, 94*, 3-15.
- Vogel, R. M., Mitchell, M. S., Tepper, B. J., Restubog, S. L., Hu, C., Hua, W., & Huang, J. C. (2015). A cross-cultural examination of subordinates' perceptions of and reactions to abusive supervision. *Journal of Organizational Behavior, 36*(5), 720-745.
- Xie, J. L., & Johns, G. (1995). Job scope and stress: Can job scope be too high? *Academy of Management Journal, 38*(5), 1288-1309.
- Zellars, K. L., Tepper, B. J., & Duffy, M. K. (2002). Abusive supervision and subordinates' organizational citizenship behavior. *Journal of Applied Psychology, 87*(6), 1068-1076.

ÖRGÜT YAPISI İLE ÖRGÜT KÜLTÜRÜ ARASINDAKİ İLİŞKİNİN İNCELENMESİ

Fuat OKTAY¹

ÖZET

Bu araştırmanın amacı, örgüt kültürünün örgüt yapıları üzerindeki etkisini incelemek ve örgüt yapıları ile örgüt kültürü arasındaki ilişkiyi belirlemektir. İlişkisel tarama ve betimsel tarama modellerine göre yürütülen çalışmanın toplama araçları olarak Harris ve Moran (1991) tarafından geliştirilen ve Genç (2000) tarafından Türkçeye uyarlanan Örgüt Kültürü Ölçeği ile İçerli (2009) tarafından geliştirilen Örgüt Yapısı Ölçeği kullanılmıştır. Verilerin analizi için örgüt yapısı ile örgüt kültürü arasındaki ilişkiyi belirlemek için Pearson korelasyon katsayısı hesaplanmış, örgüt kültürünün örgüt yapısını yordama durumunu belirlemek için ise çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Araştırmanın belli başlı sonuçlarına göre örgüt kültürü ile örgüt yapısı değişkenlerinin alt boyutları arasında anlamlı bir ilişki bulunmaktadır. Araştırmada ayrıca örgüt kültürünün alt boyutlarından biri olan vizyonun paylaşımı, örgüt yapısının alt boyutlarından biri olan biçimselleştirme boyutunu; örgüt kültürü alt boyutlarının ise örgüt yapısının merkezileştirme-karara katılım ve merkezileştirme-yetki hiyerarşisi alt boyutlarını daha yüksek oranlarda yordadığı sonucuna ulaşılmıştır. Benzer çalışmaların özel kurum ve kuruluşlarda da yürütülmesinin alanyazına katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Anahtar kelimeler: Örgüt, örgüt kültürü, örgüt yapısı

ABSTRACT

The purpose of this study was to examine the effect of organizational culture on organizational structure and determine the relationship between organizational structure and organizational culture. The sample of the research carried out with correlational and descriptive survey models consisted of 1443 Turkish Technic Inc. employees. As the data collection tools, Organizational Culture Scale developed by Harris and Moran (1991) and adapted to Turkish by Genç (2000) and Organizational Structure Scale developed by İçerli (2009) were used. For the data analysis, Pearson correlation coefficient was used in order to determine the relationship between organizational structure and organizational culture and multiple regression analysis was carried out in order to determine to what extent organizational culture predicted organizational structure. According to the results, there was a significant relationship between the sub-dimensions of organizational culture and those of organizational structure variables. It was indicated that vision sharing, one of the sub-dimensions of organizational culture predicted the formalization, one of the sub-dimensions of organizational structure. It was also found that sub-dimensions of organizational culture predicted the centralization-decision-making and centralization-authorization hierarchy, both of which were among the sub-dimensions of organizational

¹ Dr., T.C. Başbakanlık, Başbakanlık Müsteşarı, oktayf.ozm@gmail.com

structure at a higher degree. Similar studies at private institutions and organizations are suggested for further research.

Keywords: Organization, organizational culture, organizational structure

I. GİRİŞ

Örgüt kültürü ve örgüt yapısı kavramları farklı örgütler tarafından her geçen gün daha sık kullanılan iki kavram haline gelmiştir. Örgütler, belirlenen amaçlara etkin bir şekilde ulaşabilmesi için belli özelliklere sahip kişilerin bir araya gelerek oluşturduğu ve çevresiyle sürekli iletişim halinde olan yapılardır (Karahan, 2008: 457).

Örgütlerin içsel dinamikleri başarılarının kaynaklarında önemli birer unsurdur (Barney, 1991). Bu dinamikler örgütlerin hedeflerine ulaşmak için eylemde bulunduğu uygulama alanını oluşturmaktadır (Zheng, Yang ve McLean, 2010). Her örgütün globalleşme sebebiyle her şeyin farklılaştığı bir ortamda faaliyetlerini sürdürebilmesi ve amaçlarına ulaşabilmesi için kendisine özel bir kültüre sahip olması beklenmektedir (Yeşil, Doğan ve Doğan, 2016).

Kültür kavramı örgütsel çalışmalarla oldukça fazla ilişkilendirilmektedir (Smircich, 1983, ss. 339-358). 1980'lerin başlarından itibaren örgüt kültürü kavramı örgütsel yapılarla ilişkilendirilmeye başlamıştır. (Denison, 1996, ss. 619-654). Meyerson (1991; akt. Denison, 1996) da bu bağlamda kültürün örgüt yaşamının öznel yönü olduğunu belirtmiştir. 1980'li yılların sonlarına doğru kültür araştırmalarını azalmasına istinaden araştırmacılar paradigma savaşlarının etkisiyle araştırma becerilerini geliştirerek teorik ve uygulamalı beklentiler karşılanmıştır. Örgütsel kültür alanı bu sürecin ardından gelişerek bu alanda yeni ampirik, teorik çalışmalar yürütülmüş ve kitaplar yazılmıştır (ör: Schein, 1985).

II. KAVRAMSAL ÇERÇEVE: ÖRGÜT KÜLTÜRÜ VE ÖRGÜT YAPISI

II. 1. Örgüt Kültürünün Kavramsallaştırılması

Örgütsel kültürü çalışan araştırmacılar arasında en etkili olanı ve örgüt kültürünü iyi bir şekilde analiz ederek net bir çerçeve ortaya koyan Edgar Schein olarak bilinmektedir (Schein, 1985). Schein (1985) kültürün derin ve anlaşılması zor bir olgu olduğunu belirtmektedir. Kültürün önceden karşılaşılan problemlere karşı içsel ve dışsal uyumu gerçekleştirmek için oluşturulan, keşfedilen, geçerliliği kabul görmüş, geliştirilen ve gelecek üyelere aktarılacak olan temel varsayımlar olduğu vurgulanmaktadır. Bu bağlamda kültürün üç seviyesi bulunmaktadır (Schein, 1985);

- 1) Gerçekliğe dair bilincin bulunmadığı ve yüz yüze aktarılan temel varsayımlar.
- 2) Davranışları yönlendiren günlük prensipleri kapsayan değerler.
- 3) Varsayımlar ve değerlerin oluşturduğu gözlemlenebilir fiziksel ve sosyal olayları inşa eden olgular.

Örgüt kültürü, paylaşılan inançlara ve fikirlere vurgu yaparken örgüt yapısının alışlagelmiş etkileşimlerin ve davranışların yinelenen kalıplarından bahsettiği görülmektedir. Örgütsel yapı örgüt içerisindeki katılımcıların ilişkilerinin kalıplaşmış veya düzenlenmiş yönleri olarak tanımlanmaktadır (Scott, 1998). Yapısal boyutlar profesyonel çalışanların az sayıda olduğu örgütlerin önemli birer parçasıdır. Diğer yandan profesyonel bürokrasilerde dahi geleneksel olarak işe alımların yapıldığı farklı örgüt yapıları görülmektedir. Örgütlerde bulunan profesyonel bürokrasilerde üyelerin çoğunun hedefleri

örgüt yapısının hedefleriyle uyuşmakta ve hedefin içeriğini profesyonel çalışmanın kendisi oluşturmaktadır (Mintzberg, 1979).

Bir örgütün sahip olduğu kültür hangi nedenle değiştirilirse değiştirilsin, örgüt kültüründe meydana gelecek değişiklik üç temel safhada gerçekleştirilir (Unutkan, 1995): İlk aşamada geleneksel kültürün ortadan kaldırılmasına çalışılır. Bu noktada esas amaç bireye geleneksel değerlerinin veya düşünce tarzının hatalı olduğunun farkına varılmasının sağlanmasıdır. İkinci aşamada ise yeni yönetim felsefesi oluşturularak çalışanların bunu benimsemesi sağlanır. Örgüt üyelerinin geleneksel değerlerinin değiştirilmesinden sonra üçüncü aşamada yapılan değişikliklerin benimsenmesine çalışılır. Örgüt kültürünün değiştirilmesi sürecinin son safhası da budur.

Yerel literatür incelendiğinde örgüt kültürünün ölçümüne yönelik önemli çalışmalar olduğu görülmektedir. Yerel literatürde teorik bilginin oluşmasını sağlayan çalışmalar (Kozlu, 1986; Üçok, 1989; Üsdiken, 1989; Varol, 1989; Tınar, 1990; Özkalp, 1995; Unutkan, 1995; Bozkurt, 1996; Erdem, 1996; Yağmurlu, 1997; Akbaba, 2002) bulunmakta ve örgüt kültürünün farklı kuramsal ilişkilendirmelerin yer aldığı çalışmalar (Berberoğlu, 1990; Genç, 1993; Fidan, 1996; Doğan, 1997; Akıncı, 1998; Pınar, 1999; Karcıoğlu, 2001; Temiz, 2001; Sargut, 2001; Şişman, 2002; Ehtiyar, 2003; Aydoğan, 2004; İlhan, 2006; Fiş ve Wasti, 2009) yer almaktadır. Bununla beraber konu ile ilgili deneysel çalışmaların da yapıldığı görülmektedir.

II. 2. Örgüt Kültürünün Örgütsel Yapıya Etkisi

Geleneksel örgüt teorisyenleri önceleri örgütün etkililiğinin ve verimliliğinin artması için örgüt yapısının önemine vurgu yapmışlardır (Örneğin Mintzberg, 1979). Bu görüş yerini örgüt kültürünün de en az etkililik ve verimlilik kadar önemli olduğuna bırakmıştır (Örneğin, Schein, 1985). Profesyonel, sanal ve çok yönlü örgüt yapılarının gelişimiyle beraber örgüt kültürünün önemi giderek artmıştır (Tushman ve O'Reilly, 1997).

Nadler ve Tushman (1999) resmi örgüt yapılarının ve bürokratik süreçlerin gün geçtikçe azalarak yerini adeta örgütleri bir arada tutan bir yapılandırıcı gibi birimine ve mesleğine sadık bir kültüre ve değerler bütününe bırakmasını radikal bir dönüşümün gerçekleşmesi olarak belirtmiştir. Bu sebeple örgütsel yapı ve tutarlılık paylaşılan belirli değerlere ve insanların kendileri ile bağlı oldukları örgütlere karşı neler hissettiğine bağlıdır. Benzer şekilde örgüt kültürünün, örgütün fonksiyonlarının işlevselleşmesi için örgütsel yapıyla eşgüdümse şekilde hareket ettiği düşünülmektedir. Örneğin davranışları ve tutumları yönlendiren bir sosyal kontrol mekanizması olarak kültür; denetim, planlama, standart işletim süreçleri, yapı ve bütçe gibi formal örgüt yapılarını geliştirerek dönüştürmektedir (O'Reilly, 1989).

Örgüt kültürünün örgütlerin operasyonel faaliyetleri ve dolayısıyla performansları üzerinde etkisinin olması yöneticilerin örgütlerde kültür konusuna önem vermeleri gereğinin altını çizmektedir (Yeşil, Doğan ve Doğan, 2016).

Örgütsel yapının örgüte ait hedeflerle ve örgütün kültürüyle uyum içinde olması ve bu sayede değişen ve gelişen koşullara ayak uydurabilmesi beklenmektedir (Unutkan, 1995). Ayrıca örgüt yapısı biçimsel iletişim sistemini belirlediğinden kültürün önemli bir kaynağı haline gelmektedir (Torlak, 2008). Her lider kendisinin etkilendiği kültürü bağlı bulunduğu örgüte yansıtmaktadır (Koçel, 2010). Örgütte önceden tecrübe edilmiş olan gelenekler ve prosedürel bilgiler örgütün kurucuları tarafından temellendirilmiş kültüre ait izler taşımaktadır. (Özalp ve Kirel, 2000) Bu bağlamda örgüt yapısı ve örgüt içi yatay ve dikey ilişkiler örgüte ait kültür tarafından düzenlenir.

Örgüt teorisini oluşturan temel unsurlardan bazıları da merkezileşme, karmaşıklık ve biçimselleşmedir. Dikey ve yatay farklılaşma, bölümlendirme, uzmanlaşma ve denetim alanı ise karmaşıklık başlığı altında ele alınmaktadır. Kurt (2004) bu başlıkları şu şekilde ele almıştır:

1. Merkezileşme: Güç dağılımı ve dağılım tarafından belirlenen örgüt yapısı hakkında bilgi veren unsurdur.
2. Karmaşıklık: Görev paylaşımı yapma ve paylaşımın ne şekilde yapılacağına belirginleşmesine ilişkin farklılıkları ele alır.
 - a. Dikey Farklılaşma: Hiyerarşik bağlamda üst düzey yöneticiler ile çalışanlar arasındaki kademelerin sayısını ifade eder.
 - b. Yatay Farklılaşma: Örgüt içerisinde yer alan yapılar arasındaki farklılaşma derecesidir.
 - c. Uzmanlaşma: Örgütteki görevlerin yine örgüt içerisinde farklı pozisyonlara dağıtılmasına karşılık gelir.
 - d. Bölümlendirme: Hedefi kapsayan faaliyetlerin belirlenmesi ve yürütülmesi arasındaki yetki ilişkilerinin belirlenmesidir.
 - e. Denetim Alanı: hiyerarşik olarak bir üst kişiye veya kuruma doğrudan rapor veya hesap veren ast sayısını ifade etmektedir.
3. Biçimselleşme: Örgüt içerisindeki kişilerin yönlendirilmesi ve denetlenmesi amacıyla hazırlanan yazılı süreçlerdir.

Ruigrok ve Achtenhagen (1999) yeni örgüt yapılarında geleneksel “emret ve kontrol et” sürecinin ve kesin bir çizgiyle ayrılmış örgüt içi yapılandırmaların yerini bir koordinasyon mekanizması olarak örgüt kültürünün aldığını ve bu kavramın önemini giderek artırdığını vurgulamıştır. Bu açıdan bakıldığında örgüt kültürünün örgüt yapısını dönüştürerek geliştiren bir olgu olduğu söylenebilir.

PROBLEM CÜMLESİ

Günümüz örgüt yapıları düşünüldüğünde örgütlerin post modern dünyaya ayak uydurabilmesi yenileşmede ve gelişmede lider konuma gelebilmesi için örgüt kültürünün değişimi ve gelişiminin gerekli olduğu görülmektedir. Örgütü daha ileriye taşıyacak ve geliştirecek olanın yapı mı yoksa kültür mü olduğu sorusu günümüzde de güncelliğini korumaktadır. Bu durum daha geniş kapsamlı bir bakış açısıyla ele alınacak olursa örgütsel kültürün ve yapının tamamlayıcı birer unsur mu yoksa yedekte bekleyen bir olgu mu olduğu tartışılmaktadır. Bu sebeple araştırmanın amacını örgüt kültürünün örgüt yapıları üzerindeki etkisi ve formal örgüt yapıları ile örgüt kültürü arasındaki ilişki oluşturmaktadır. Bu bağlamda araştırmada aşağıdaki sorulara cevap aranmaya çalışılmıştır;

- 1) Örgüt kültürü ve örgüt yapısı arasında nasıl bir ilişki vardır?
- 2) Örgüt kültürünün örgüt yapısı üzerindeki etkisi nasıldır?

III. YÖNTEM

Araştırma ilişkisel tarama ve betimsel tarama metotları kullanılmıştır. Tarama modelleri; araştırmaya konu olan olay, birey veya nesneyi kendi koşulları içinde, herhangi bir değiştirme ve etkileme yapmaksızın olduğu gibi betimlemeyi amaçlar. İlişkisel tarama modelleri ise, iki veya daha çok sayıdaki değişken arasında birlikte değişim varlığını ve/veya derecesini belirlemeyi amaçlayan araştırma modelleridir (Karasar, 1999). İlişkisel tarama modellerinde değişkenler arası ilişkiler korelasyon türü ve karşılaştırma türü olmak üzere iki şekilde elde edilebilmektedir. Korelasyon türü ilişkisel taramalarda, değişkenlerin birlikte değişip değişmedikleri birlikte değişim söz konusu ise bunun nasıl olduğu saptanmaya çalışılırken; karşılaştırma türü ilişkisel tarama modellerinde en az iki değişken bulunup

bunlardan birine (sınanmak istenen bağımsız değişkene) göre gruplar oluşturularak öteki değişkene (bağımlı değişkene) göre aralarında bir farklılaşma olup olmadığı incelenir.

Araştırmanın örneklemini, 1154’u erkek 289’u kadın olan THY Teknik A.Ş. çalışanlarından oluşmaktadır. Araştırmada örneklem seçimi random yöntemi ile belirlenmiştir. Araştırma örnekleminin kurumdaki pozisyonlara göre dağılımı da şu şekildedir: Mühendis 95 (%6,6), Teknisyen 97 (%6,7), Uzman 110 (%7,6), Yönetsel 231 (%16,0), Diğer 910 (%63,1), Total 1443 (%100,0).

Regresyon analizi, bağımlı ve bağımsız birer değişken var ise basit regresyon analizi; bir bağımlı ve birden fazla bağımsız değişken var ise çoklu regresyon modeli olarak adlandırılmaktadır (Bayram, 2011: 78). Bu araştırmada, THY Teknik A.Ş. çalışanlarının “örgüt yapısı” algıları ile, “örgüt kültürü” algıları arasındaki ilişkiler incelenmiştir. Araştırmada örgütsel yapının alt boyutları ile örgüt kültürünün alt boyutları arasındaki ilişki, önce pearson çarpım korelasyon ile analiz edilmiş, ardından da çoklu regresyon analizi ile örgüt kültürünün örgüt yapısını yordama potansiyeli incelenmiştir. Araştırmada ilişkiler aşağıdaki model ile incelenmiştir.

Yordayan	Yordanan
Örgüt Kültürü	Örgüt Yapısı
<ul style="list-style-type: none">• Vizyonun paylaşımı• Güven ortamı oluşma seviyesi• Katılımcıların desteklenmesi• İletişim sisteminin etkinliği• Ödüllendirme sisteminin etkinliği• Yaratıcılık ve yeniliğe verilen destek	<ul style="list-style-type: none">• Biçimselleştirme• Merkezileşme<ul style="list-style-type: none">○ Kararlara katılım○ Yetki hiyerarşisi

Araştırmada, örgüt kültürüne ilişkin verileri toplamak için, Harris ve Moran (1991) tarafından geliştirilen ve Genç (2000) tarafından Türkçeye uyarlanan Örgüt Kültürü Ölçeği kullanılmıştır. Örgüt kültürü ölçeği 6 alt boyutta toplanmış, 20 sorudan oluşan 5’li likert tipi bir ölçektir.

Araştırmada, örgüt yapısına ilişkin veriler, İçerli, (2009) tarafından geliştirilen örgüt yapısı ölçeği kullanılarak toplanmıştır. İçerli, (2009) geliştirdiği ölçeğin Örgüt yapısına ilişkin biçimselleşme boyutunu, Podsakoff ve MacKenzie’den (1994) merkezileşmeye ilişkin kararlara katılım ve yetki hiyerarşisi boyutları ise Hage ve Aiken’den (1967) olarak birlikte uyguladığını belirtmiştir. Ölçeğe ilişkin iç tutarlılık için yapılan güvenilirlik analizinde alt boyutların c.alfa katsayıları şu şekildedir: Biçimselleşme 0,886 Kararlara Katılım 0,902 Yetki Hiyerarşisi 0,824. Ölçek 3 alt boyuttan oluşan 5’li likert tipi 15 maddeden oluşan yapıya sahiptir.

Ölçekler 5’li likert tipi olduğu için puan aralıkları şu şekilde tanımlanmıştır: 1,00-1,80 : Çok düşük düzey, 1,80 -2,60 : Düşük düzey, 2,61 -3,40 : Orta düzey: 3, 41-4,20 : Yüksek düzey, 4, 21-5,00 : Çok yüksek düzey

IV. BULGULAR
BETİMLEYİCİ İSTATİSTİK

Tablo 1. Örgüt Yapısı Ölçeğine Ait Alt Faktörlerin Ortalama Değerleri

Madde	N	Min	Max	X _{ort}	Sh _x	SS
Biçimselleştirme	1443	1,00	5,00	3,47	0,02	0,79
Merkezileştirme – Kararlara katılım	1443	1,00	5,00	2,40	0,03	1,19
Merkezileştirme – Yetki Hiyerarşisi	1443	1,00	5,00	3,65	0,02	0,89

Tabloda görüldüğü gibi, THY Teknik A.Ş. çalışanlarının örgüt yapısına ilişkin puanları, Biçimselleştirme alt boyutunda 3,47 (ss=0,79) puanla yüksek düzeyde, Merkezileştirme-Kararlara Katılım 2,40 (ss=1,19) puanla düşük düzeyde ve Merkezileştirme-Yetki Hiyerarşisi alt boyutunda 3,65 (ss=0,89) puanla yüksek düzeyde tespit edilmiştir.

Tablo 2. Örgüt Kültürü Ölçeğine Ait Alt Faktörlerin Ortalama Değerleri

Madde	N	Min	Max	X _{ort}	Sh _x	SS
Vizyonun Paylaşımı	1443	1,00	5,00	3,87	0,03	0,98
Ortamı Oluşma Seviyesi	1443	1,00	5,00	3,38	0,03	1,08
Katılımcıların desteklenmesi	1443	1,00	5,00	3,31	0,01	0,56
İletişim sisteminin etkinliği	1443	1,00	5,00	3,23	0,02	0,71
Ödüllendirme Sisteminin Etkinliği	1443	1,00	5,00	2,98	0,02	0,80
Yaratıcılık Ve Yeniliğe Verilen Değer	1443	1,00	5,00	2,94	0,02	0,75

Tabloda görüldüğü gibi, Örgüt Kültürü Ölçeğine Ait Alt Faktörlerin Ortalamaları; Vizyonun Paylaşımı alt boyutu 3,87 (ss=0,98) puanla yüksek düzeyde, Güven Ortamı Oluşma Seviyesi alt boyutu 3,38 (ss=1,08) puanla orta düzeyde, Katılımcıların desteklenmesi alt boyutu 3,31 (ss=0,56) puanla orta düzeyde, İletişim sisteminin etkinliği alt boyutu 3,23 (ss=0,71) puanla orta düzeydedir, Ödüllendirme Sisteminin Etkinliği alt boyutu 2,98 (ss=0,80) puanla orta düzeyde, Yaratıcılık ve Yeniliğe Verilen Değer alt boyutu 2,94 (ss=0,75) puanla orta düzeyde tespit edilmiştir.

ÖRGÜT KÜLTÜRÜ İLE ÖRGÜT YAPISI ARASINDAKİ İLİŞKİLER

Tablo 3: Örgüt Kültürü İle Örgüt Yapısı Alt Boyutları Arasında Korelatif İlişkileri Sınamak İçin Yapılan Pearson Çarpım Moment Korelasyon Tablosu

		ÖK. Vizyonun Paylaşımı	ÖK. Güven Ortamı Oluşma Seviyesi	ÖK. Katılımcıların desteklenmesi	ÖK. İletişim sisteminin etkinliği	ÖK. Ödüllendirme Sisteminin Etkinliği	ÖK. Yaratıcılık ve Yeniliğe Verilen Değer
ÖY. Biçimselleştirme	r	,409**	,364**	,263**	,289**	,175**	,063*
	p	,000	,000	,000	,000	,000	,016
	N	1443	1443	1443	1443	1443	1443
ÖY. Merkezileştirme -Kararlara katılım	r	,230**	,327**	,178**	,295**	,239**	,077**
	p	,000	,000	,000	,000	,000	,003
	N	1443	1443	1443	1443	1443	1443
ÖY. Merkezileştirme -Yetki Hiyerarşisi	r	-,118**	-,228**	,064*	-,191**	-,114**	0,047
	p	,000	,000	,016	,000	,000	,075
	N	1443	1443	1443	1443	1443	1443

Tabloda görüldüğü gibi, örgüt kültürü değişkeni alt boyutları ile örgüt yapısı alt boyutları arasında, en az $p < 0,05$ düzeyinde anlamlı ilişkiler bulunmaktadır. İlişkilerin yönü ve yordama güçlerini sınamak için çoklu regresyon analizi yapılmış ve sonuçları aşağıda sunulmuştur.

Tablo 4: Örgüt Kültürü Değişkeninin, Örgüt Yapısı Değişkeninin Alt Boyutlarından Biçimselleştirme Alt Boyutunu Yordama Gücü İçin Yapılan Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Yordayan	Yordanan	R	R ²	R _{che}	F _{che}	p
Örgüt Kültürü	Biçimselleştirme	,448a	0,200	0,197	51,380	,000b

(Örgüt Kültürü alt boyutları: Yaratıcılık ve Yeniliğe Verilen , Güven Ortamı Oluşma Seviyesi, Ödüllendirme Sisteminin Etkinliği, Katılımcıların Desteklenmesi, Vizyonun Paylaşımı, İletişim Sisteminin Etkinliği) Örgüt kültürü değişkeninin, örgüt yapısı değişkeninin alt boyutlarından Biçimselleştirme alt boyutunu yordama gücü için yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda;

Örgüt kültürü alt boyutlarının, Örgüt yapısı alt boyutlarından biçimselleştirme puanlarını yordamasına dair regresyon modeli $p < 0,001$ düzeyinde uygun bulunmuştur. Örgüt kültürü alt boyutlarının, Örgüt yapısı alt boyutlarından biçimselleştirme puanlarını yordama gücü, %20 olarak tespit edilmiştir ($R^2 = 0,200$ $F_{che} = 51,380$ $p = ,000$).

Tablo 3. Örgüt Kültürü İle Örgütsel Yapı-Biçimselleştirme Arasındaki Bağlanım İlişkisi Tahminleri

Değişken	B	Sh	Standardize		
			β	t	p
Sabit (Constant)	1,827	,131		13,990	,000
Ö.K. Vizyonun Paylaşımı	,227	,026	,280	8,678	,000
Ö.K. Güven Ortamı Oluşma Seviyesi	,042	,031	,057	1,369	,171
Ö.K. Katılımcıların desteklenmesi	,043	,045	,030	0,955	,340
Ö.K. İletişim sisteminin etkinliği	-,001	,039	-,001	-0,028	,977
Ö.K. Ödüllendirme Sisteminin Etkinliği	-,027	,030	-,027	-0,896	,370
Ö.K. Yaratıcılık Ve Yeniliğe Verilen Değer	-,014	,029	-,013	-0,479	,632

Tabloda görüldüğü gibi, örgüt kültürünün örgüt yapısını- biçimselleştirme alt boyutunu yordamasına ilişkin yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda;

Örgüt kültürü alt boyutlarından vizyonun paylaşımı puanı ile örgütsel yapı-biçimselleştirme puanlarının %28'ini tahmin edilebileceği ve bunun $p<0,001$ düzeyinde anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Örgüt kültürünün diğer alt boyutlarının, örgüt yapısı- Biçimselleştirme alt boyutuna ilişkin puanları yordama gücü istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Tablo 4. Örgüt Kültürü Değişkeninin, Örgüt Yapısı Değişkeninin Alt Boyutlarından Merkezileşme-Kararlara Katılım Alt Boyutunu Yordama Gücü İçin Yapılan Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Yordayan	Yordanan	R	R ²	R _{che}	F _{che}	p
Örgüt Kültürü	Merkezileştirme -Kararlara katılım	,382a	0,146	0,142	35,059	,000b

(Örgüt Kültürü alt boyutları: Yaratıcılık ve Yeniliğe Verilen , Güven Ortamı Oluşma Seviyesi, Ödüllendirme Sisteminin Etkinliği, Katılımcıların Desteklenmesi, Vizyonun Paylaşımı, İletişim Sisteminin Etkinliği)

Örgüt kültürü değişkeninin, örgüt yapısı değişkeninin alt boyutlarından Merkezileştirme -Kararlara katılım alt boyutunu yordama gücü için yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda;

Örgüt kültürü alt boyutlarının, Örgüt yapısı alt boyutlarından Merkezileştirme - Kararlara katılım puanlarını yordamasına dair regresyon modeli $p<0,001$ düzeyinde uygun bulunmuştur. Örgüt kültürü alt boyutlarının, Örgüt yapısı alt boyutlarından biçimselleştirme puanlarını yordama gücü, %14 olarak tespit edilmiştir ($R^2=0,146$ $F_{che} = 35,059$ $p=,000$).

Tablo 5. Örgüt Kültürü İle Merkezileştirme -Kararlara Katılım Arasındaki Bağlanım İlişkisi Tahminleri

Değişken	B	Sh	Standardize		
			β	t	p
Sabit (Constant)	0,485	,203		2,392	,017
Ö.K. Vizyonun Paylaşımı	,020	,041	,017	,500	,617
Ö.K. Güven Ortamı Oluşma Seviyesi	,132	,048	,119	2,746	,006
Ö.K. Katılımcıların desteklenmesi	-,124	,071	-,058	-1,753	,080
Ö.K. İletişim sisteminin etkinliği	,130	,061	,078	2,121	,034
Ö.K. Ödüllendirme Sisteminin Etkinliği	,113	,047	,076	2,399	,017
Ö.K. Yaratıcılık Ve Yeniliğe Verilen Değer	-,006	,045	-,004	-0,144	,886

Tabloda görüldüğü gibi, örgüt kültürünün örgüt yapısını- Merkezileştirme -Kararlara katılım alt boyutunu yordamasına ilişkin yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda;

- Örgüt kültürü alt boyutlarından Güven Ortamı Oluşma Seviyesi puanı ile örgütsel yapı- Merkezileştirme -Kararlara katılım puanlarının %11,9'unun tahmin edilebileceği ve bunun $p<0,01$ düzeyinde anlamlı olduğu,
- Örgüt kültürü alt boyutlarından İletişim sisteminin etkinliği puanı ile örgütsel yapı- Merkezileştirme -Kararlara katılım puanlarının %7,8'inin tahmin edilebileceği ve bunun $p<0,05$ düzeyinde anlamlı olduğu,
- Örgüt kültürü alt boyutlarından Ödüllendirme Sisteminin Etkinliği puanı ile örgütsel yapı- Merkezileştirme -Kararlara katılım puanlarının %7,6'sının tahmin edilebileceği ve bunun $p<0,05$ düzeyinde anlamlı, olduğu tespit edilmiştir.

Örgüt kültürünün diğer alt boyutlarının, örgüt yapısı- Merkezileştirme -Kararlara katılım alt boyutuna ilişkin puanları yordama gücü istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

Tablo 6. Örgüt Kültürü Değişkeninin, Örgüt Yapısı Değişkeninin Alt Boyutlarından Merkezileştirme-Yetki Hiyerarşisi Alt Boyutunu Yordama Gücü İçin Yapılan Çoklu Regresyon Analizi Sonuçları

Yordayan	Yordanan	R	R ²	R _{che}	F _{che}	p
Örgüt Kültürü	Merkezileştirme -Yetki Hiyerarşisi	,361a	0,130	0,126	30,663	,000b

(Örgüt Kültürü alt boyutları: Yaratıcılık Ve Yeniliğe Verilen , Güven Ortamı Oluşma Seviyesi, Ödüllendirme Sisteminin Etkinliği, Katılımcıların Desteklenmesi, Vizyonun Paylaşımı, İletişim Sisteminin Etkinliği)

Örgüt kültürü değişkeninin, örgüt yapısı değişkeninin alt boyutlarından Merkezileştirme -Yetki Hiyerarşisi alt boyutunu yordama gücü için yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda;

Örgüt kültürü alt boyutlarının, Örgüt yapısı alt boyutlarından Merkezileştirme -Yetki Hiyerarşisi puanlarını yordamasına dair regresyon modeli $p<0,001$ düzeyinde uygun

bulunmuştur. Örgüt kültürü alt boyutlarının, Örgüt yapısı alt boyutlarından Merkezileştirme -Yetki Hiyerarşisi puanlarını yordama gücü, %13 olarak tespit edilmiştir ($R^2= 0,130$ $F_{che}=30,663$ $p=,000$).

Tablo 7. Örgüt Kültürü İle Merkezileştirme -Yetki Hiyerarşisi Arasındaki Bağlanım İlişkisi Tahminleri Arasındaki Bağlanım İlişkisi Tahminleri

Değişken	B	Sh	Standardize		
			β	t	p
Sabit (Constant)	3,656	,152		23,989	,000
Ö.K. Vizyonun Paylaşımı	-,005	,030	-,005	-,148	,882
Ö.K. Güven Ortamı Oluşma Seviyesi	-,160	,036	-,194	-4,429	,000
Ö.K. Katılımcıların desteklenmesi	,500	,053	,313	9,436	,000
Ö.K. İletişim sisteminin etkinliği	-,158	,046	-,127	-3,423	,001
Ö.K. Ödüllendirme Sisteminin Etkinliği	-,054	,035	-,049	-1,528	,127
Ö.K. Yaratıcılık Ve Yeniliğe Verilen Değer	,039	,034	,033	1,135	,256

Tabloda görüldüğü gibi, örgüt kültürünün, örgüt yapısını- Merkezileştirme -Yetki Hiyerarşisi alt boyutunu yordamasına ilişkin yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda;

- Örgüt kültürü alt boyutlarından Güven Ortamı Oluşma Seviyesi puanı ile örgütsel yapı- Merkezileştirme -Yetki Hiyerarşisi puanlarının %19'unun ters yönlü olarak tahmin edilebileceği ve bunun $p<0,001$ düzeyinde anlamlı olduğu
- Örgüt kültürü alt boyutlarından Katılımcıların desteklenmesi puanı ile örgütsel yapı- Merkezileştirme -Yetki Hiyerarşisi puanlarının %31'inin tahmin edilebileceği ve bunun $p<0,001$ düzeyinde anlamlı olduğu
- Örgüt kültürü alt boyutlarından İletişim sisteminin etkinliği puanı ile örgütsel yapı- Merkezileştirme -Yetki Hiyerarşisi puanlarının %12,7'sinin tahmin ters yönlü olarak edilebileceği ve bunun $p<0,01$ düzeyinde anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

Örgüt kültürünün diğer alt boyutlarının, örgüt yapısı- Merkezileştirme -Yetki Hiyerarşisi alt boyutuna ilişkin puanları yordama gücü istatistiksel olarak anlamlı bulunmamıştır.

V. TARTIŞMA VE SONUÇ

Çalışmaya katılan kamu kuruluşunun çalışanlarının örgüt yapısına ilişkin puanları; biçimselleştirme alt boyutunda yüksek düzeyde, merkezileştirme-kararlara katılım alt boyutunda düşük düzeyde ve merkezileştirme-yetki hiyerarşisi alt boyutunda ise yüksek düzeyde tespit edilmiştir.

Çalışmaya katılanların örgüt yapısına ilişkin algıları, biçimselleşme ve merkezîyetçiliğin iki alt boyutu olan kararlara katılım ve yetki hiyerarşisi boyutları ele alınarak incelenmiştir. Araştırmaya katılanların içinde buldukları örgüt yapısını nasıl algıladıklarına yönelik yapılan betimleyici istatistik sonucunda boyutlara ait ortalama değerlerin çok yüksek olmadığı gözlemlenmiştir. Örgüt yapısına ait biçimselleşme boyutu incelendiğinde örgüt çalışanları bağlı buldukları örgütün yüksek düzeyde biçimsel bir yapıya sahip olduğunu belirtmişlerdir. Bu bağlamda çalışanların örgütün hedeflerini gerçekleştirmeye yönelik yazılı kuralların ve faaliyetlerin bulunduğu algısına ve yazılı bir performans değerlendirme sisteminin varlığına yönelik algıya sahip oldukları söylenebilir. Örgütlenme süreci göz önüne alındığında örgüt yapısının planlı ve bilinçli bir şekilde

kurulduğu görülmektedir. Örgüt yapısının planlı ve bilinçli bir şekilde kurulması aynı zamanda örgüt içinde biçimsel bir iletişim sisteminin ortaya çıkmasını da sağlamaktadır. Bu yapıda örgüt içerisinde yer alan bireyler kendi isteklerinden ziyade planlanan ve önceden belirlenen şekilde davranmakla yükümlüdürler (Gürgen, 1997: 63-64). Örgüt yapısının merkezileşme boyutunu oluşturan karara katılım ve yetki hiyerarşisi alt boyutlarının betimleyici istatistik sonuçları değerlendirildiğinde yetki hiyerarşisi alt boyutunun yüksek düzeyde; karara katılım alt boyutunun ise düşük düzeyde olduğu sonucuna ulaşılmıştır. Bu bağlamda araştırmanın teorik açıdan da literatürü destekler nitelikte olduğu görülmektedir.

Yetki hiyerarşisi ve karara katılım alt boyutları incelendiğinde yetki hiyerarşisi alt boyutunun karara katılım alt boyutundan daha yüksek düzeyde ortalamaya sahip olduğu görülmüştür. Bu bağlamda araştırma sonuçları değerlendirildiğinde çalışanların alınan kararlara düşük düzeyde katılım gösterdikleri ve karara katılım gösteren kişilerin hiyerarşik olarak üst düzey kişiler olduğu görülmüştür. Karara katılım alt boyutuna ait ortalamanın düşük olmasının çalışanların bağlı oldukları örgütte alınan kararlara yeteri kadar katılım gösteremediklerini işaret etmektedir. Bu sebeple örgüte yönelik alınan kararların üst düzey çalışanlarca alındığı söylenebilir. Karara katılım alt boyutu incelendiğinde çalışanların bağlı oldukları örgütü merkeziyetçi bir yapı olarak algıladıkları vurgulanabilir. İlgili literatür tarandığında örgüt yapısı kavramının örgüt ve yönetim teorileri bağlamında farklı şekillerde değerlendirildiği görülmektedir. Örgütsel yapı, hedeflere ulaşmak için gerekli faaliyetlerin çalışanlar arasında nasıl bir iş bölümü ile yürütüldüğünü göstermektedir (Kurt, 2004: 10-14).

Çalışanlarının örgüt kültürüne ilişkin puanları: vizyonun paylaşımı, güven ortamı oluşturma, katılımcıların desteklenmesi, iletişim sisteminin etkinliği, ödüllendirme sisteminin etkinliği, yaratıcılık ve yeniliğe verilen değer olmak üzere altı alt boyutta incelenmiştir. Çalışmada, kurumun çalışanlarının örgüt kültürüne ilişkin puanları; vizyonun paylaşımı yüksek düzeyde, güven ortamı oluşma seviyesi alt boyutu orta düzeyde, katılımcıların desteklenmesi alt boyutu orta düzeyde, iletişim sisteminin etkinliği alt boyutu orta düzeyde, ödüllendirme sisteminin etkinliği alt boyutu orta düzeyde, yaratıcılık ve yeniliğe verilen değer alt boyutu ise orta düzeyde tespit edilmiştir.

İstatistik çalışmaları sonucunda elde edilen veriler incelendiğinde örgüt kültürü değişkeninin alt boyutları ile örgüt yapısının alt boyutları arasında anlamlı ilişkiler bulunduğu görülmüştür. İlişkilerin yönü ve yordama güçlerini sınamak için çoklu regresyon analizi yapılmıştır. Bu bağlamda örgüt kültürü değişkeninin alt boyutlarının örgüt yapısı değişkeni alt boyutlarından biçimselleştirme alt boyutunu yordama gücü için yapılan çoklu regresyon analizi sonucunda uygulanan regresyon modeli $p < 0,001$ düzeyinde uygun bulunmuştur.

İlk kurulan regresyon modeli örgüt kültürünün alt boyutları ile örgüt yapısı alt boyutlarından biçimselleştirme alt boyutu arasındaki ilişkiyi belirlemeyi açıklamaktadır. Bağımlı ve bağımsız değişkenler arasındaki ilişki düzeyini gösteren beta katsayılarından örgüt kültürü alt boyutlarından (katılımcılığın desteklenmesi, iletişim sisteminin etkinliği, güven ortamının oluşma seviyesi, ödüllendirme sisteminin etkinliği, vizyonun paylaşılması seviyesi boyutları) yalnızca vizyonun paylaşımı puanının örgütsel yapı- biçimselleştirme puanlarını %28 oranında tahmin edilebileceği ve bunun $p < 0,001$ düzeyinde anlamlı olduğu tespit edilmiştir.

İkinci model olarak örgüt kültürü değişkeninin, örgüt yapısı değişkeninin alt boyutlarından Merkezileştirme -Kararlara katılım alt boyutunu yordama gücünün belirlenmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla uygulanan regresyon modeli $p < 0,001$ düzeyinde uygun bulunmuştur. Örgüt kültürü alt boyutlarının, Örgüt yapısı alt boyutlarından biçimselleştirme puanlarını yordama gücü, %14 olarak tespit edilmiştir. Alt boyutların yordama oranları dikkate alındığında örgüt kültürü alt boyutlarının (katılımcılığın desteklenmesi, iletişim sisteminin etkinliği, güven ortamının oluşma seviyesi, ödüllendirme

sisteminin etkinliği, vizyonun paylaşılması seviyesi boyutları) örgütsel yapı boyutlarından merkezileştirme karara katılımı %11,9 oranında ve diğer boyutlardan daha yüksek seviyede tahmin edebileceği görülmüştür. Diğer yandan örgüt kültürü alt boyutlarından İletişim sisteminin etkinliği boyutunun örgütsel yapı boyutlarından Merkezileştirme -Kararlara katılımı %7,8'inin tahmin edebileceği sonucuna ulaşılmıştır. Örgüt kültürü alt boyutlarından Ödüllendirme Sisteminin Etkinliği alt boyutunun ise Merkezileştirme -Kararlara katılım boyutunu diğerleriyle kıyaslandığında en düşük düzeyde tahmin edebileceği görülmektedir.

Üçüncü modelde ise örgüt kültürü değişkeninin, örgüt yapısı değişkeninin alt boyutlarından Merkezileştirme -Yetki Hiyerarşisi alt boyutunu yordama gücünün anlaşılması amaçlanmıştır. Regresyon analizi sonuçları incelendiğinde Örgüt kültürü alt boyutlarının, Örgüt yapısı alt boyutlarından Merkezileştirme -Yetki Hiyerarşisi puanlarını yordamasına dair regresyon modeli istatistiksel olarak anlamlı bulunmuştur. Örgüt kültürü alt boyutlarının, Örgüt yapısı alt boyutlarından Merkezileştirme -Yetki Hiyerarşisi üzerinde bir etkisi olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada örgüt kültürü alt boyutlarından Güven Ortamının oluşma seviyesinin, örgüt yapısı boyutlarından merkezileştirme-yetki hiyerarşisini yordadığı görülmektedir. Sonuçlar incelendiğinde Örgüt kültürü alt boyutlarından Katılımcıların desteklenmesinin, örgütsel yapı boyutlarından Merkezileştirme -Yetki Hiyerarşisini örgüt kültürünün diğer alt boyutlarıyla kıyaslandığında en yüksek düzeyde yordayabilen alt boyut olduğu görülmektedir. Son olarak örgüt kültürü alt boyutlarından İletişim sisteminin etkinliğinin, örgütsel yapı boyutlarından Merkezileştirme -Yetki Hiyerarşisini olumlu yönde ve Katılımcıların desteklenmesi alt boyutundan daha düşük seviyede yordayan diğer alt boyut olduğu görülmektedir.

Örgüt kültürünün gelişiminin sağlanabilmesi için iletişime verilen önemin artırılması gerektiği düşünülmektedir. Örgütün farklı birimleri arasındaki bilgi aktarımının güçlendirilmesi bağlı bulunulan örgüte olan aidiyet duygusunun artmasını sağlayacak ve örgüte yabancılaşmayı ise aynı oranda azaltacaktır. Diğer yandan çalışma bir kamu kuruluşunun katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Özel kurum ve kuruluşlarda benzer çalışmaların yürütülmesi alana katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

- Akbaba A. (2002), *Örgütsel Kültür*, Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 4 (3), 1-32.
- Akıncı, B. Z. (1998), *Kurum Kültürü ve Örgütsel İletişim*, İletişim Yayınları, İstanbul.
- Aydoğan, Z. F. (2004), *Örgüt Kültürü ve İklimi*, Ticaret ve Turizm Eğitim Fakültesi Dergisi, 2, 203-215.
- Barney, J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of management*, 17(1), 99-120.
- Bayram, A. (2011), *Örgüt Kültürünün Kurumsal İtibara Etkisi Ve Kayseri'deki Özel Hastanelerde Bir Uygulama*, Yüksek Lisans Tezi, Niğde Üniversitesi. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Niğde, Türkiye.
- Berberoğlu, G. (1990), *Örgüt Kültürü ve Yönetimsel Etkinliğe Katkısı*, Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 8 (1-2).
- Bozkurt T. (2000), *İşletme Kültürü, Endüstri ve Örgüt Psikolojisi*, 2. Baskı, Türk Psikologlar Derneği-Kalder Kalite Derneği Yay., İstanbul.
- Denison, D. R. (1996). What is the difference between organizational culture and organizational climate? A native's point of view on a decade of paradigm wars. *Academy of management review*, 21(3), 619-654.

- Doğan, S. (1997), *İnsan Kaynakları Potansiyelini Artırmada İşletmeleri Etkinliğe Götüren Yol: Örgüt Kültürü*, Amme İdaresi Dergisi, 30 (4), 53-74.
- Ehtiyar, R. (2003), *Kültürel Sinerji: Uluslararası İşletmelere Yönelik Kavramsal Bir İrdeleme*, Akdeniz Üniversitesi İ.İ.B.F Dergisi, 5, 66-78.
- Erdem R. (2007), *Örgüt Kültürü Tipleri ile Örgütsel Bağlılık Arasındaki İlişki: Elazığ İl Merkezindeki Hastaneler Üzerinde Bir Çalışma*, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 2 (2), 63-79.
- Fidan, Y. (1996), *Örgüt Kültürünün Verimlilik Artışına Etkisi*, Verimlilik Dergisi, 2, 17-29.
- Fiş, A. M. ve Wasti, S. A. (2009), *Örgüt Kültürü ve Girişimcilik Yönelimi İlişkisi*, METU Studies In Development (Muhan Soysal Special Issue), 35, 127-164.
- Genç, N. (1993), *Örgüt Kültürünün Oluşumu ve Bireysel ve Örgütsel Davranışlar Üzerindeki Etkisi*, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 10 (1-2), 299-304.
- Gürgen, H (1997) *Örgütlerde İletişim Kalitesi*, İstanbul: Der Yayınları
- Hage, J. ve Michael A. (1967). "Relationship of Centralization to Other Structural Properties", *Administrative Science Quarterly*, Vol.12, Issue.1, June 1967, ss.72-92.
- Harris, M. R. ve Moran, R. T. (1991). *Managing Cultural Differences*. 3rd ed. Huston Golf Publishing: Huston.
- İçerli, L. (2009). *Örgüt Yapısı Ve Örgütsel Adalet Arasındaki İlişkiler*. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İşletme Anabilim Dalı Yayınlanmamış Doktora Tezi. İzmir
- İlhan, T. (2006), *Kültürün Örgütlerdeki Rolü: Benimsenen Teorik Perspektif ve Yöntem Tartışmalarına İlişkin Kavramsal Bir İnceleme*, Atatürk Üniversitesi. İ.İ.B.F. Dergisi, 20 (2), 273-292.
- Karahan, A. (2008) "Çalışanların Örgüt Kültürünü Algılamalarına Yönelik Ampirik Bir Çalışma", Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, (20): 457- 478.
- Karasar, N. (1999) *Bilimsel Araştırma Yöntemi: Kavramlar, İlkeler, Teknikler*, Ankara: Nobel Yayınevi.
- Karcioğlu, F. (2001), *Örgüt Kültürü ve Örgüt İklimi İlişkisi*, Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15 (1-2), 265-283.
- Koçel, T. (2010). *İşletme yöneticiliği*, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Kozlu, C. (1986), *Kurumsal Kültür Amerika, Japonya ve Türkiye: Başarılı Firma Yönetimlerinde Kurumsal Kültürün Rolü*, Bilkom Yayınları, İstanbul.
- Kurt, T. (2004). *Örgüt Yapısının Örgütsel İletişime Etkisi (Milli Eğitim Bakanlığı Merkez Teşkilatı Örneği)*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.
- Mintzberg, H. (1979). *The Structuring of Organizations*. Prentice-Hall, Inc. Englewood Cliffs, NJ.
- Nadler D.A., Tushman, M.L. (1999). *The Organization of the Future: Strategic Imperatives and Core Competencies for the 21st Century*. *Organizational Dynamics*, 45-60.
- O'Reilly, C. (1989). *Corporations, Culture and Control: Motivation and Social Control in Organizations*. *California Management Review*, Summer, 9-25.
- Özalp, E. ve Kirel. Ç. (2000). *Örgütsel davranış (Beşinci baskı)*. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi İşletme Fakültesi Ders Kitapları Yayın No:11.
- Özkalp E. (1999), *Örgütlerde Kültürel Sorunlar ve Örgüt Kültürünün Korunmasında ve Geliştirilmesinde Uygulanabilecek Programlara İlişkin Eskişehir'de Yapılan Bir Araştırma*, Anadolu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 15 (1-2), 437-472.
- Pınar, İ. (1999), *Öğrenen Organizasyonların Kültürel Çerçevesi*, İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi Dergisi, 28 (2), 37-78.

- Podsakoff, Philip M. ve Scott B. MacKenzie.(1994). "An Examination of the Psychometric Properties and Nomological Validity of Some Revised and Reduced Substitutes for Leadership Scales", *Journal of Applied Psychology*, Vol.79, No.5, 1994, ss.702-713.
- Ruigrok, W. ve Achtenhagen, L. (1999). *Organizational Culture and the Transformation Towards New Forms of Organizing*. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 8(4), 521-536.
- Sargut S. (1995), *Yönetme ve Yükselme Sanatı, Mükemmeli Arayış*, 2. Baskı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Schein, E. H. (2006). *Organizational culture and leadership* (Vol. 356). John Wiley & Sons.
- Scott, W. R. (1998). *Organizations: Rational, natural and open systems*. Englewood Cliffs, New Jersey: Prentice Hall.
- Smircich, L. (1983). Concepts of culture and organizational analysis. *Administrative science quarterly*, 339-358.
- Şişman, M. (2002), *Örgütler ve Kültürler*, PegemA Yayıncılık, Ankara.
- Taşdan, G. (2014). *Örgüt Kültürünün Akademisyenlerin Kariyer Gelişimi Üzerine Etkisi Hitit Üniversitesi Örneği*. Yayınlanmamış Yüksek lisans tezi, Okan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul
- Temiz, M. Ö. (2001), *Organizasyonel Kültür ve İş Performansı*, *Active Bankacılık Finans Dergisi*, Eylül-Ekim, 1-6.
- Tınar, M. Y. (1990), *Kurumsal Kültür: Örgütlerin Yönetiminde Görünmeyen El*, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 5 (1-2), 78-90.
- Torlak, N.G. (2008). *Organizasyon teorileri*, İstanbul: Beta Yayınevi.
- Tushman, M.L. ve O'Reilly, C.A. (1997). *Winning through Innovation*. Harvard Business School Press, Boston, MA.
- Unutkan, G. A. (1995), *İşletmelerin Yönetimi ve Örgüt Kültürü*, Tümken Kitabevi, Ankara.
- Unutkan, G.A. (1995). *İşletmelerin Yönetimi Ve Örgüt Kültürü*, Ankara: Türkmen Kitabevi.
- Üçok, T. (1989), *Organizasyon Kültürünün Oluşumu*, *Dokuz Eylül Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 4 (1-2), 308-323.
- Üsdiken, B. (1989), *Mükemmeli Arayış: On Yıl Önce Beş Yıl Sonra*, *Journal of Economics and Administrative Sciences*, 3 (1), 72-95.
- Varol, M. (1989), *Örgüt Kültürü ve Örgüt İklimi*, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 44 (1-2), 195-222.
- Yağmurlu, A. (1997), *Örgüt Kültürü: Tanımlar ve Yaklaşımlar*, *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, 52 (1-4), 717-724.
- Yeşil, S., Doğan, İ. F. ve Doğan, Ö. (2016). *Örgüt Kültürünün Girişimcilik Yönelimi İle Örgütsel Performans Üzerindeki Etkisi: Kahramanmaraş İli Tekstil Sektörü Örneği*. *Yönetim Ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 150-172.
- Zheng, W., Yang, B. ve McLean, G. N. (2010). Linking organizational culture, structure, strategy, and organizational effectiveness: Mediating role of knowledge management. *Journal of Business research*, 63(7), 763-771.